

**I. VE II. HAÇLI SEFERLERİNDE
ÇUKUROVA**

Melek AKBULUT

**Doktora Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı
Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU
2023
Her Hakkı Saklıdır.**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**Melek AKBULUT
ORCID ID: 0000-0002-8672-0951**

I. VE II. HAÇLI SEFERLERİNDE ÇUKUROVA

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU**

ERZURUM – 2023

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Turkish Research

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “**I. VE II. HAÇLI SEFERLERİNDE ÇUKUROVA**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

[11/05/2023]

Aslı ıslak imzalıdır

[Melek AKBULUT]

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU danışmanlığında Melek AKBULUT tarafından hazırlanan “I. ve II. Haçlı Seferlerinde Çukurova” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora tezi olarak kabul edilmiştir. 14.04.2023

		Kabul / Ret – İmza
Jüri Başkanı (Ad-Soyad-Unvan)	Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	Doç Dr. Savaş EĞİLMEZ <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	Doç. Dr. Özkan DAYI <i>Bayburt Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	Dr. Öğretim Üyesi Kader ALTIN <i>Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır

Bu tezin *Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
I. KAYNAKLAR.....	1
A. Latin Kaynakları.....	1
B. Bizans Kaynakları.....	9
C. İslâm Kaynakları.....	11
D. Ermeni Kaynakları	13
E. Süryani Kaynakları	16
II. ÇUKUOROVA (KİLİKYA)’NIN COĞRAFÎ HUDUDU VE BÖLGENİN ÖNEMİ.....	17
III. HAÇLILAR BÖLGEYE GELENE KADAR ÇUKUROVA’NIN TARİHİ.....	22
A. Eskiçağ’da Çukurova Bölgesi	22
B. İslâm Ordularının Çukurova’yı Fethetmesi	24
C. Bizans Döneminde Çukurova	28
D. Türklerin Anadolu’ya Gelişi ve Çukurova	32

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLILARIN GELİŞİNE KADAR ÇUKUROVA’DA ERMENİLER

1.1. ANADOLU’DA ERMENİ KRALLIKLARI.....	38
1.1.1. Ani Krallığı (Bagratlılar).....	40
1.1.2. Kars Krallığı (Bagrathlılar)	46
1.1.3. Vaspuragan Krallığı (Ardzruni)	47
1.2. BİZANS’IN ERMENİLERİ ÇUKUROVA’YA YERLEŞTİRMESİ.....	49
1.3. ÇUKUROVA’DA PRENSLİKLERİN VE KRALLIĞIN KURULMASI	51

1.3.1. Philaretos Hâkimiyeti	54
1.3.1.1. Süleymanşâh'ın Çukurova Seferi ve Philaretos'ın Sonu.....	59
1.3.2. Kogh Vasil Hâkimiyeti (1082-1112).....	64
1.3.3. Rupen Hâkimiyeti	71
1.3.3.1. I. Rupen (1080-1095)	71
1.3.3.2. I. Konstantin (1095-1103)	74
1.3.3.3. I. Thoros (1100-1129).....	76
1.3.3.4. II. Konstantin (1129-1130).....	78
1.3.3.5. I. Leon (1129-1137).....	78
1.3.3.5.1. II. Bohemund ile Dânişmendli Emir Gazi'nin Çukurova'daki Hâkimiyet Mücadelesi.....	79
1.3.3.5.2. Emir Gazi'nin Çukurova Seferi (1131)	80
1.3.3.5.3. Leon'un Çukurova Seferi ve Esir Edilişi.....	81
1.3.3.6. II. Thoros (1144-1169)	83
1.3.3.7. II. Rupen (1169-1170)	85
1.3.3.8. I. Mleh (1170-1175)	86
1.3.3.9. III. Rupen (1175-1187).....	89
1.3.3.10. II. Leon (1187-1219)	91
1.3.3.10.1. II. Leon'un Bohemund'ı Esir Alması	91
1.3.3.10.2. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Saltanat Yıllarında II. Leon	92
1.3.3.10.3. Rükneddin Süleyman Şah (II. Süleyman Şah) Döneminde (1196-1204) II. Leon- Selçuklu Mücadeleleri	94
1.3.3.10.4. Leon'un Antakya'da Hâkimiyet Kurma Hayâli.....	94
1.3.3.10.5. III. Kılıç Arslan Döneminde II. Leon	95
1.3.3.10.6. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İkinci Saltanat Yıllarında (1205-1211) II. Leon.....	95
1.3.3.10.7. Leon'un Ölümü.....	97
1.3.4. Hetumlular Hâkimiyeti.....	98
1.3.4.1. Yeni Kilikya Krallığı	99

İKİNCİ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİNİN TEMELİ VE I. HAÇLI SEFERİNDE ÇUKUROVA

2.1. İLK HAÇLI SEFERİ DÜŞÜNCESİNİN NEDENLERİ	103
2.1.1. Haçlı Seferleri Öncesi Doğu'nun ve Batı'nın Durumu	107
2.1.2. Haçlı Seferleri Başladığında Doğu'nun ve Batı'nın Durumu	108
2.2. CLERMONT KONSİLİ.....	115
2.3. İLERLEYEN HAÇLI ORDUSUNA KARŞI ALEKSİOS	119
2.3.1. Pierre l'Ermite ve Halk Haçlı Seferi	120
2.4. HAÇLI LİDERLERİNİN SEFERE YOLCULUĞU	124
2.4.1. İznik'in Ele Geçirilişi	126
2.4.2. Dorylaion (Eskişehir) Savaşı (1 Temmuz 1097).....	129
2.5. HAÇLI ORDUSUNUN YOL GÜZERGÂHI	130
2.6. TANCRED VE BAUDOUİN'IN ÇUKUROVA'YA YÖNELMESİNİN NEDENLERİ	132
2.6.1. Baudouin de Boulogne'nin Kimliği ve Haçlı Seferlerine Katılması.....	136
2.6.1.1. Baudouin'ın Konstantinopolis'e Yolculuğu.....	138
2.6.1.2. Baudouin'ın Ana Haçlı Ordusundan Ayrılarak Çukurova'ya Gidişi	141
2.6.2. Tancred'in Kimliği ve Çukurova'ya Gelişine Kadar Haçlı Yolculuğu.....	143
2.6.2.1. Bohemund ve Yeğeni Tancred'in İmparator Aleksios Komnenos'a Doğru Yaklaşımları.....	148
2.6.2.2. Tancred'in İmparatora Biat Etmek İstememesi.....	150
2.6.3. Tancred'in Ana Haçlı Ordusundan Ayrılışı ve Tarsus'ta Hâkimiyet.....	151
2.7. TANCRED İLE BAUDOUİN ARASINDAKİ ANLAŞMAZLIK VE BAUDOUİN'IN TARSUS HÂKİMİYETİ.....	155
2.7.1. Tarsus Halkının Baudouin'a Öfkesi	160
2.8. TANCRED'İN ADANA'YA GEÇMESİ.....	162
2.9. MİSİS'İN ELE GEÇİRİLİŞİ.....	164
2.10. MİSİS'TE TANCRED VE BAUDOUİN ARASINDA SAVAŞ	166
2.11. TANCRED'İN ÇUKUROVA'YI BOYUNDURUĞU ALTINA ALMASI ...	169
2.12. ERMENİ BAGRAT VE BAUDOUİN'IN SEFERLERİ	172
2.12.1. Haçlı-Ermeni Çıkar Çatışması: Ermeni Bağrat'ın Sonu	176
2.13. ANTAKYA KUŞATMASI (21 EKİM 1097- HAZİRAN 1098)	177

2.13.1. Kuşatmanın Seyrini Değiştiren bir Ermeni: Firûz.....	189
2.13.2. Yağısıyan'ın Ölümü (3 Haziran 1098)	197
2.13.3. Şehir Ele Geçirilirken Kürboğa ve Ordusu	198
2.14. ERMENİ THOROS VE URFA HAÇLI KONTLUĞU'NUN KURULUŞU (10 MART 1098)	204
2.14.1. Thoros'ın Urfa'daki Hâkimiyeti.....	205
2.14.2. Urfa Haçlı Kontluğu 'nun Kurulması (10 Mart 1098)	205

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. HAÇLI SEFERİNDE ÇUKUROVA

3.1. II. HAÇLI SEFERİ ÖNCESİNDE ÇUKUROVA'DAKİ DURUM VE BİZANS'IN ÇUKUROVA SEFERLERİ'NİN NEDENLERİ	216
3.2. KOMNENOS HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE ÇUKUROVA.....	217
3.2.1. Aleksios Komnenos Döneminde Çukurova Siyaseti	217
3.2.1.1. Aleksios Komnenos'ın Boutoumites'i Çukurova Seferine Göndermesi ..	219
3.2.1.2. 1108 Devol Anlaşması ve Çukurova'nın Bizans Hâkimiyetine Girmesi ..	223
3.2.1.3. Tancred'in Çukurova'yı Ele Geçirishi	228
3.2.2. Ioannes Komnenos'ın Çukurova Seferleri (1137-1142)	231
3.2.2.1. Ioannes Komnenos'ın Çukurova Seferi (1137)	232
3.2.2.2. Sultan Mesud'un Çukurova Seferi (1137)	242
3.2.2.3. Ioannes Komnenos'ın Çukurova Seferi (1142)	242
3.2.2.4. Ioannes'in Çukurova'da Ölümü	244
3.2.3. Manuel Komnenos Dönemi'nde Çukurova Seferleri (1143-1152).....	246
3.2.3.1. Manuel'in Çukurova Seferi	247
3.2.3.2. Manuel Komnenos'ın İkinci Çukurova Seferi.....	249
3.3. 1144 URFA'NIN FETHİ	251
3.4. II. HAÇLI SEFERİ.....	256
3.5. MANUEL'İN SULTAN MESUD İLE İTTİFAKI.....	261
3.5.1. Sultan Mesud'un Çukurova Seferi (1153).....	262
3.5.2. Sultan Mesud'un İkinci Çukurova Seferi (1154)	263
3.6. MANUEL'İN ÇUKUROVA SEFERİ (1158)	264
3.7. BİZANSLI VALİLERİN ÇUKUROVA SEFERLERİ	270

3.8. 1176 MİRYAKEFALON SAVAŞI SONRASI ÇUKUROVA.....	276
SONUÇ.....	280
KAYNAKÇA	284
EKLER.....	306
ÖZ GEÇMİŞ.....	318

ÖZET**DOKTORA TEZİ****I. VE II. HAÇLI SEFERLERİNDE ÇUKUROVA****Melek AKBULUT****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU (Danışman)****2023, Sayfa: 318+XIII****Jüri: Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU****Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR****Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ****Doç. Dr. Özkan DAYI****Dr. Öğr. Üyesi Kader ALTIN**

Türklerin Marmara sahiline kadar Anadolu'da ilerleyişine karşı İmparator Aleksios Komnenos'ın papadan istediği yardım neticesinde gerçekleşen I. Haçlı seferinin gidişatını, Haçlı liderleri Tancred ve Baudouin'ın Çukurova'da yaptığı savaşlar büyük oranda etkilemiştir. Tancred ve Baudouin'ın Çukurova'da hâkimiyet mücadelesinde en büyük destekçileri Ermenilerdir. Ermenilerin destekleri, Haçlı liderlerinin Çukurova'da hâkimiyet kurmalarının yanı sıra Bizans İmparatorluğu'na tehlike oluşturan Haçlı kontluklarının da kurulmasına neden olmuştur. İmparatorluk, bu tehlikelere karşı bilhassa Çukurova üzerine savaş stratejileri uygulamıştır. Lakin Bizans'ın hem Haçlılarla yaptıkları ittifaklarla güçlenen Ermenilere hem de Ermenilerin yardımlarıyla Çukurova'da hâkimiyet kuran Haçlılara karşı düzenlediği seferler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bizans, yaşanan bu mağlubiyetlerden dolayı bir zamanlar Türklere karşı papadan yardım istediği gibi Haçlılara ve Ermenilere karşı da Türklere yardım istemek durumunda kalmıştır. Fakat ne Selçuklu sultanının ne de bizzat Bizans İmparatorluğu'nun Çukurova üzerine düzenlediği seferler kısa süreli başarılar elde edilmiş olsa da olumlu bir sonuç vermiştir.

Çukurova'da yaşanan mücadeleler, ittifaklar ve kurulan hâkimiyetlerin esas alındığı "I. ve II. Haçlı Seferlerinde Çukurova" başlıklı çalışmamızda; I. Haçlı Seferi, II. Haçlı seferi ve III. Haçlı seferine giden süreçte Çukurova'nın siyasî tarihi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çukurova, Kilikya, Haçlılar, Ermeniler, Haçlı Seferleri

ABSTRACT**PH. D. DISSERTATION****ÇUKUROVA IN FIRST AND SECOND CRUSADES****Melek AKBULUT****Advisor: Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU (Advisor)****2023, Page: 318+XIII****Jury: Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU****Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR****Assoc. Prof. Dr. Savaş EĞİLMEZ****Assoc. Prof. Dr. Özkan DAYI****Assist. Prof. Dr. Kader ALTIN**

The battles of Tancred and Baudouin, who were the leaders of the Crusades, in Çukurova greatly affected the course of the Crusades, which took place with the call of the help of Emperor Alexios Komnenos from the pope against the advance of the Turks in Anatolia to the Marmara coast. The biggest supporters of the Crusader leaders in the struggle for dominance in Çukurova are the Armenians. The support of the Armenians led to the establishment of the Crusader counties, which pose a threat to the empire, as well as the dominance of the Crusader leaders in Çukurova. The Empire implemented war strategies against these dangers, especially on Çukurova. However, the campaigns organized by the empire against both the Armenians, who were strengthened by their alliances with the Crusaders, and the Crusaders, who established dominance in Çukurova with the help of the Armenians, failed. Due to these defeats, the empire had to ask for help from the Turks against the Crusaders and Armenians, as it once asked for help from the pope against the Turks. However, neither the Seljuk sultan's nor the empire's campaigns on Çukurova yielded a positive result, although short-term successes had been achieved.

Our study, which we named "Çukurova in the First and Second Crusades" based on the struggles, alliances, and established dominion in Çukurova; the political history of Çukurova is discussed in the process leading to the First Crusade, the Second Crusade, and the Third Crusade.

Keywords: Çukurova, Cilicia, Crusaders, Armenians, Crusades

ÖNSÖZ

Papa Urban'ın 1095'te Clermont Konsili'nde yaptığı çağrı üzerine başlayan seferler, sefere katılanların giysilerinin üzerine diktikleri haç rozetiyle Haçlı seferleri adını almıştır. “Kudüs’ü ve Doğudaki Kardeşleriniz Kurtarma” sloganı adı altında dinî bir sefer görünümünde başlayan seferler, Haçlı liderlerinin komutası altında olan Haçlıların ilerlemesiyle gerçekleşmiştir. Komnenos'ın “bağlılık yemini” şartıyla Anadolu'da ilerleyebilen Haçlı liderleri, ilk olarak Antakya'ya ve ardından Kudüs'e ulaşmak için Anadolu'da bir rota oluşturmuşlardır. Ancak bu rotada ilerleyebilmek için Anadolu içlerini temizlemeleri gerekiyordu. Diğer taraftan Bizans'ın amacı Haçlılar aracılığıyla Türkleri Anadolu'dan atarak hâkimiyetini Anadolu'da yeniden kurmaktır. İlerleyişini sürdüren Haçlılar, imparatorun istediği gibi İznik'i alıp kendisine teslim ettikten sonra Anadolu içlerinde ilerlemeye başladılar. Ana Haçlı ordusu belirledikleri rotaya göre ilerlerken Haçlı liderlerinden Tancred ve Baudouin ana Haçlı ordusundan ayrılarak Ermenilerin yoğun olduğu Çukurova (Kilikya) bölgesine gitmiştir.

Sadece verimli topraklarıyla değil bulunduğu konum itibarıyla de askerî, siyasî ve ticarî açıdan stratejik öneme sahip olan Çukurova, bu önemi hasebiyle çeşitli milletlere ev sahipliği yapmış ve pek çok mücadeleye sahne olmuştur. Bu mücadelelerden biri Haçlı seferinin gidişatını dolayısıyla Türk ve dünya tarihini etkileyecek olan 965 yılında Araplarla Bizans arasında yapılan savaştı. Bu savaşı kazanan Bizans, Çukurova'yı ele geçirdikten sonra mezkûr bölgede hâkimiyetini sağlamlaştırmak istedi. Bu istek doğrultusunda yapılacak en önemli politika demografik olarak bölgede güçlü olmaktır. Bizans bu gücü Ermenileri bölgeye yerleştirerek gerçekleştirdi. Bu tarihten itibaren bölgede yerleşmeye ve teşkilatlanmaya başlayan Ermeniler, Tancred ve Baudouin Çukurova'ya geldiğinde bölgede oldukça etkindiler. Çukurova'da hâkim olabilmek için bölgeye gelen Haçlı liderleri, Ermenilerin kendilerine sağladıkları her türlü destek ve yardımlarla Çukurova bölgesinin önemli şehirleri olan Tarsus, Misis, Anazarba ve daha birçok önemli kent ve kalelere hâkim oldular. Ermenilerin destekleriyle Antakya Haçlı Kontluğu öncesinde Urfa Haçlı Kontluğu'nu kurarak güçlendiler. Ortak çıkarların bir araya getirdiği Ermeniler ve Haçlılar, II. Haçlı Seferi'nden sonra Bizans İmparatorluğu'nun baş edilemez bir sorunu haline geldi. Sorunu ortadan kaldırmak, askerî ve siyasî üstünlüğü yeniden ele geçirmek için bilhassa Komnenos hanedanlığı

döneminde Çukurova üzerine pek çok sefer düzenlendi. Bizzat Komnenos hanedanlığı imparatorları tarafından Çukurova seferlerine çıkıldığı gibi çeşitli ittifaklarla da Çukurova'ya yeniden hâkim olmaya çalışıldı.

Doktora tez çalışması, Çukurova'nın stratejik önemi, bölgedeki Türk, Bizans, Ermeni mücadelelerinin tarihimiz açısından önemli oluşu ve Haçlı seferleri üzerine birçok çalışma yapılmasının yanı sıra bilhassa bu dönemde Çukurova'daki mücadeleler üzerine müstakil bir çalışma olmaması hasebiyle seçilmiştir. Tezin amacı Haçlı seferlerinin gidişatını bu denli etkileyen Çukurova'daki mücadeleleri araştırarak bu mücadelelerin Haçlı seferine etkilerini saptayabilmektir. Tez özet, önsöz, kaynak tanıtımı, giriş, sonuç ve kaynakça haricinde üç bölümden oluşmaktadır.

“I. ve II. Haçlı Seferlerinde Çukurova” başlıklı tez kaynak taraması ve kaynakların tasnifi, toplanan verilerin tenkit, tahlil ve terkip edilmesi aşamaları gibi birtakım aşamalardan geçerek tamamlanmıştır. Bu çalışmanın teşekkülünde başta kaynak eserler olmak üzere araştırma eserlerden ve çeşitli haritalardan faydalanılmıştır. Bahsi geçen hususta en tafsilatlı bilgiler dönemin Latin kaynaklarından elde edilmiştir. Tez için yapılan araştırmada öncelikli kaynak eserleri ise görgü tanığı olan, birçoğu Latince'den İngilizce'ye tercüme edilmiş, Latin vekayiname yazarlarının eserleri olmuştur. I. Haçlı Seferi hakkında öncelikli kaynakların bir diğeri ise bilhassa Haçlı liderleri Tancred ve Baudouin'ın hizmetinde bulunan Latin vakanüvistlerin eserleridir. Bu bakımdan bilhassa Baudouin ile birlikte sefere çıkan Fulcherius Carnotensis ve Tancred'in hizmetinde olan Caenli Ralph ve *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum* adlı eserin anonim yazarı tez açısından önem teşkil etmektedir. Bundan başka I. Haçlı Seferi, II. Haçlı Seferi ve III. Haçlı seferine giden süreci kapsayan tezde Bizans, İslâm, Ermeni ve Süryânî kaynaklarına da başvurulmuştur. Ayrıca başvurulmuş kaynakların tanıtımı yapılmakla birlikte tezde bize sunduğu katkılar hakkında açıklama yapılmıştır.

Tezin giriş bölümünde bölgenin coğrafi olarak kapsadığı alanın ortaya konulması açısından Çukurova'nın coğrafi hudutları araştırılmış olup Haçlıların bölgeye gelişine kadar Çukurova'nın tarihi de ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde “Haçlıların Gelişine Kadar Çukurova'da Ermeniler” başlığı adı altında Haçlı seferlerinin gidişatını büyük oranda değiştiren Ermenilerin Haçlıların gelişine kadar Anadolu'da siyasî olarak konumlarını incelemeyi uygun bulduk.

Bu bağlamda tezin bütünlüğü açısından önemli olması nedeniyle Anadolu'daki Ermeni Krallıkları, Ermenilerin Çukurova'ya geliş süreci, mezkûr bölgede teşkilatlanan Ermenilerin kurdukları hâkimiyetler araştırılmıştır. Özellikle Çukurova'daki mücadelelerde önemli bir etken olan Rupen hanedanlığının Haçlı seferlerinde mühim bir yer tutması hasebiyle bu hanedanlar ayrı başlıklarla ele alınarak Haçlı seferlerindeki etkileri izah edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde “Haçlı Seferlerinin Temeli ve I. Haçlı Seferinde Çukurova” başlığı altında Haçlı düşüncesinin nedenleri, Clermont Konsili ile birlikte oluşan Haçlı ordusu, ordunun Anadolu'da ilerleyişi ve bu ilerleyişe karşı imparatorluğun politikası tez konumuzun bütünlüğü açısından incelenmiştir. Bundan başka Haçlı liderlerinin seferdeki yolculuğunda İznik ve Dorylaion savaşlarından sonra ana Haçlı ordusunun oluşturduğu rotadan ayrılıp Çukurova'ya yönelen Haçlı liderleri tezin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Bu bağlamda bahsi geçen Haçlı liderleri Tancred ve Baudouin'ın kimlikleri, Haçlı seferlerine katılma ve Çukurova'ya gelme nedenleri, yol güzergâhları, ana Haçlı ordusundan ayrıldıktan sonra Çukurova'daki hâkimiyetleri, hâkimiyet hırsları neticesinde ortaya çıkan mücadeleler ve bu mücadelelerin Çukurova'nın siyasî durumuna etkileri Haçlı seferlerine etkileriyle birlikte incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Antakya'nın kuşatılması ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun kuruluşu, bu kuruluşta Çukurova'daki Haçlı liderlerinin ve Ermenilerin etkileri araştırılmıştır.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde “II. Haçlı Seferinde Çukurova” başlığı altında sefer öncesi Çukurova'daki siyasî durumdan bahsedilerek bu dönemde bilhassa Komnenos hanedanlığı döneminde gerçekleştirilen Çukurova politikaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca II. Haçlı seferi ve sonrasında Bizans'ın Türklere karşı talep ettiği yardımların Haçlılara ve Ermenilere karşı da alınmaya başladığı dönemden bahsedilmiştir. Bu dönemde Ermenilere ve Haçlıların ilerleyişine, çeşitli nedenlerle, mukavemet edemeyen Bizans'ın Selçuklu sultanından aldığı yardım ve bu yardım neticesinde gerek Selçuklu sultanının gerek bizzat Bizans imparatorunun yaptığı seferler ve bu seferlerin Çukurova üzerindeki etkileri araştırılarak izah edilmiştir. Bundan başka Manuel Komnenos hanedanlığındaki son döneme denk gelen Miryakefalon Savaşı ile birlikte Çukurova'da yapılan Türkmen akınları ve Ermeni Rupen hanedanı kralının işgalleri aktararak bu dönemdeki siyasî durum gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Tezimi hazırlama aşamasında bahsi geçen konudaki bilgileri ve istifademe sunduğu kütüphanesi ile kaynaklara ulaşmam hususunda tarafıma kolaylık sağlayan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU'na bana inandığı, güvendiği ve yol gösterdiği için teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca tez yazım sürecimde yaptıkları yönlendirmelerle bana yol gösteren Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR'e, Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ'e minnettarlığımı ifade etmek isterim. Çalışma konusunun sınırlandırılması hususunda ve kaynak temini hususunda yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğretim Üyesi Serkan ÖZER'e teşekkür ederim. İlaveten verdiği bursla araştırma yapmama maddi destek sağladığından ötürü TÜRK TARİH KURUMUNA teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak tez yazım aşamasında yaşadığım olumsuzlukları benimle göğüsleyen ve her daim yanımda olarak yükümü hafifleten değerli eşim Öğr. Gör. Yunus Emre AKBULUT'a gönülden teşekkür ederim. Ayrıca akademik hayatım boyunca yanımda olan ve bana inanan kıymetli aileme bu vesileyle şükranlarımı sunarım.

Erzurum-2023

Melek AKBULUT

KISALTMALAR

AÜEFSBD	: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
AÜTAED	: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
BURDEF	: Bursa Defteri
BK.	: Bakınız
B.	: Bin (oğlu)
BS.	: Basım
C	: Cilt
ÇÜSBED	: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör/ Editörler
Edit.	: Editor
ETÜSBED	: Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
GÜSBD	: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
Hak.	: Hakkında
İA	: İslam Ansiklopedisi
İng. Çev.	: İngilizce Çeviri
İÜEFTAM	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi
MÖ	: Milattan Önce
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
MKÜSBE	: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ODÜ-SOBIAI	: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
SÜTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
ŞURKAV	: Şanlıurfa Kültür, Eğitim, Sanat ve Araştırma Vakfı
TA	: Türkler Ansiklopedisi
TAD	: Tarih Araştırmaları Dergisi
TİD	: Tarih İncelemeleri Dergisi
Trans.	: Translation

USAD : Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

Vd. : Ve devamı

Yay. : Yayın/Yayınları

GİRİŞ

I. KAYNAKLAR

A. Latin Kaynakları

Haçlı seferleri hususunda tafsilatlı bilgi alabildiğimiz, bilhassa I. ve II. Haçlı seferleri, tafsilatlı bilgiler elde ettiğimiz ilk kaynaklar Latin kaynaklarıdır. I. Haçlı seferi için Latin vekayiname yazarları başlıca Fulcherius Carnotensis, Anonim Haçlı Tarihi olarak bilinen Gesta, Peter Tudebodus, Raimundus Aguilers, Radulphus Cadomensis, Robertus Monachus, Ekkerhard von Aura, Albertus Aquensis, Willermus Tyrensis'tir. Bunlardan I. Haçlı Seferi'ne bizzat katılan Gesta'nın anonim yazarı, Raimundus Aguilers, Peter Tudebodus ve Fulcherius'tır¹. Smith onların Haçlı Seferi deneyimlerini 1104'ten önce Gesta'nın yazarının, 1105'ten önce Aguilers ve Fulcherius'ın ve 1111'den önce de Tudebodus'ın yazdığından bahseder². Diğer taraftan İkinci Haçlı seferleri hakkında da görgü tanığı Deuilli Odo karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda I. Haçlı Seferi ve II. Haçlı Seferi hususunda tez için yapılan araştırmada öncelikli kaynak eserlerimiz görgü tanığı olan Latin vekayiname yazarları olmuştur.

Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*; Fulcherius, 1059 yılında Eure-et-Loire'daki Chartres bölgesinde doğmuş bir Fransızdır. Clermont konsiline katılan ruhanilerden biri olan Fulcherius, papanın Haçlı Seferi vaazını dinleyerek haçı kabul edenlerden biriydi. 1096 yılında Etienne de Blois'nın maiyetinde Kont Robert de Flandre ve Dük Robert de Normandie'nin kuvvetleriyle Haçlı seferlerine katılarak İstanbul'a ulaşan Fulcherius, İznik, Dorylaion savaşı ve ardından ana Haçlı ordusunun Konya, Ereğli, Maraş'a kadar yürüyüşüne şahit olarak gördüklerini aktarmıştır. 17 Ekim 1097'de Baudouin de Boulogne'un hizmetine girerek onunla birlikte Çukurova'da verdiği mücadeleden sonra doğuya ilerlemeye karar veren Baudouin ile Fırat ve çevresine geldi. Tell Bâşir ve Urfa sahasında Baudouin ile beraber ilerleyen Fulcherius, burada olan olaylara çok az yer verdi. Bunun nedeni ya temel hedefi ana Haçlı

¹ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, (Çev. ve Yay. Haz.: Süleyman Genç), Yeditepe Yay, İstanbul 2019, 11; Jonathan Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, Continuum, London- New York, 2003, 60.

² Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 61.

ordusu ve Kudüs seferi olması ya da burada şahit olduğu kötü olayları Baudouin'a duyduğu hayranlık hasebiyleydi³. O ana Haçlı ordusunun mücadelesini ve yaşananları ise görgü şahidi olarak değil görgü şahitlerinden aktararak anlatmıştır. Suruç şehrinde ölen Fulcherius'ın kroniği I. Haçlı Seferi'nin görgü tanıkları tarafından yazılmış üç Latin kroniğinden birini oluşturmaktadır.

Fulcherius'ın *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium* adlı eseri üç bölümden oluşur. Kroniğin ilk bölümü Clermont ile başlayıp Dük Godefroi'un ölümüne kadar olan olayları içermektedir. II. Kitabında yazar Kudüs Haçlı Krallığı'nı ele almış, III. Kitabında ise Kudüs Kralı II. Baudouin'ın saltanat döneminden 1127'ye kadar olan olayları ele almıştır. Fulcherius, ana Haçlı ordusundan ayrılarak yanına geldiği Baudouin'ın ölümüne (1118) kadar onun yaptığı faaliyetleri yücelterek aktarırken Baudouin ile yaptığı mücadeleler hasebiyle kroniğinde Tancred'e yer veren Fulcherius, onu yağmacı, kıskanç olarak niteleyerek kaydetmiştir⁴. Diğer taraftan Fulcherius, Baudouin'ın hizmetinde olmasına karşın 1108 yılında Urfa hâkimiyeti için Tancred ile Baudouin arasındaki savaşta Tancred'in tarafını tutmuştur. Baudouin'ın yönetimini eleştirmekle beraber Baudouin öldüğünde krallık adına büyük işler başardığını söyleyen övgü dolu bir yazı da yazmıştır⁵.

Baudouin ile birlikte Çukurova'ya giden görgü tanığı Fulcherius, Çukurova'daki mücadelelerden ziyade ana Haçlı ordusunun faaliyetlerine genişçe yer vermesine karşın Çukurova'daki savaşlardan ve ittifaklardan bahsetmemiştir. Bu anlamda eserin taraflı bir yanı olsa da Baudouin'ın yanında sefere katılması ve Çukurova'daki mücadelelerde tafsilatlı olmamakla birlikte bilgiye ulaşabileceğimiz ilk elden kaynak olması bakımından tez için önemli bir ana kaynağı oluşturmaktadır. Bu nedenle araştırmamızda İlcan Bihter Barlas'ın çevirisinden yararlandık.

³ Susan B. Edgington, *Baldwin I of Jerusalem (1100-1118)*, Routledge, London and New York 2019, 39.

⁴ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak-*, (Çev.:İlcan Bihter Barlas), IQ Kültür Sanat Yay, İstanbul 2009, 17-23; Albertus Aquensis (Albert of Aachen), *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, (Trans.: Susan B. Edgington), Oxford University Press, New York 2007, 180; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, (Tercüme ve Notlar: Süleyman Genç), Kronik Kitap, İstanbul 2019, 36; Ebru Altan, "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis", *İÜEFTD*, 37, 2002, 45-46; August C. Krey, *The First Crusade: The Accounts of Eye-Witnesses and Participants*, Princeton University Press, Princeton, 1921, 113.

⁵ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 32, 33, 39; Altan, "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis", 47.

Raimundus Aguilers, *Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem*; Toulouse Kontu Raymond St. Gilles'in ordu vaizi olan ve II. Urban'ın görevlendirmesiyle papalık temsilcisi olarak görevlendirdiği Le Puy Piskoposu Adhemar'ın maiyetinde sefere katılan ve I. Haçlı Seferi'nin en önemli tarihçilerinden biri olan Raimundus Aguilers'in hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmasa da Aguilers eserinde kendisinden Le Puy kanonu olarak bahsetmektedir. Görgü tanığı olan ve sefere bizzat katılan Raimundus Aguilers'in Pontius de Baladuno adındaki bir şövalye ile birlikte yazdığı *Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem* eseri dönemin en kıymetli eserleri arasındadır. Seferin görgü şahitleri arasında en yüksek mevkiye sahip olması diğer görgü tanıklarının sefer hakkında göremeyeceği yahut bilemeyeceği birçok bilgiye ulaşmasını sağlamıştır. Antakya'nın ele geçirilmesine bizzat tanıklık eden üç vekayinâme yazarlarından biri olan Aguilers'in eseri bu açıdan önem arz etmektedir⁶.

Eserin ilginç bir yönü kendisi Haçlı Seferi çağrısı yapıldığında Le Puy'daki Aziz Mary Katedral Kilisesi'nin kanonu olmasına ve çağrıya bizzat şahit olmasına rağmen Haçlı seferleri nedenlerine, Urban'ın çağrısına yer vermeden Haçlı seferleri yolculuğundan bahsetmesidir. Raimundus, Dorylaion savaşından sonra doğrudan Antakya kuşatmasından bahsederken, bu savaştan sonra ana ordudan ayrılan Tancred ve Baudouin'ın Çukurova (Kilikya) seferlerinden bahsetmemesi, I. Haçlı Seferi'nin görgü tanığından biri olan Raimundus Aguilers'in eseri için büyük eksikliktir. Diğer taraftan Antakya kuşatmasını diğer kaynaklardan farklı anlattığı gibi savaş hakkında en geniş bilgiyi veren kaynak eseridir. Bu nedenle eser pek çok önemli tarihçiler tarafından kullanılmıştır. Nitekim I. Haçlı Seferi konusunda önemli tarihçilerden biri olan Willermus Tyrensis ve Fulcherius Carnotensis de onun eserinden faydalanmıştır⁷.

Eserde her ne kadar Çukurova bölgesindeki Tancred ve Baudouin'ın mücadelesi kaydedilmemiş olsa da Tancred ve Baudouin'ın kişilikleri ve faaliyetleri hakkında elde ettiğimiz bilgiler ve Raimundus'ın görgü tanığı olduğu I. Haçlı Seferi, bilhassa Antakya'nın ele geçirilişi hakkında genişçe verdiği bilgiler bahsi geçen kaynağı tez bakımından önemli kılmıştır.

⁶ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 11, 13,28; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 34, 35; Bırsel Küçükspahioğlu, "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers", *Tarih Dergisi*, 41, 2012, 17-18.

⁷ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 25, 32, 49, 66.

Anonim, *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum*; Görgü tanığı olarak yazılmış diğer bir ana kaynak *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum* adlı eserdir. Yazar ismi belli olmasa da onun Güney İtalya'nın Apulia kentinden geldiği ve Bohemund'a bağlı, onun ordusunda din eğitimi almış bir Norman olduğu bilinmektedir. Clermont konsili ile başlayıp 1099 Askalan Savaşı'na kadar olan olayları anlatan I. Haçlı Seferi tarihinin yazarı, Bohemund'ın hizmetinde olup liderinin Antakya'da kalmasıyla Tancred'e katılmıştır. Kudüs zaptında da yer alan müellifin Bohemund'a hayran olduğu Bohemond'ın yanlış faaliyetlerinin dahi üstünü kapatması veya mantıklı hale getirmesinden anlaşılmaktadır. XII. yüzyılın ilk yarısının bilinen bütün I. Haçlı Seferi yazarları, eserinde Gesta'yı kullanmışlardır. Eserde ilk yirmi dokuz fasıl Bohemund'ın ordusundan ayrılmasından önce yazılırken, sonraki on bölüm Askalân (Aşkelon) savaşından sonra kaleme alınmıştır. Eserde Haçlıların İstanbul'a gelişi, İznik Kuşatması, Antakya Kuşatması ve özellikle sefere dayısı Bohemund'ın yanında katılan Tancred ile verdiği bilgiler tez açısından önemli olması nedeniyle Ergin Ayan tarafından Anonim Haçlı Tarihi⁸ adıyla yayımlanan Türkçe çevirisini faydalandık.

Peter Tudebodus, *Historia de Hierosolymitano Itinere*; Görgü tanıklarından olan Peter Tudebodus hakkında Fransa'nın Poitou bölgesinden bir rahip olduğu ve I. Haçlı Seferi'ne bizzat katıldığı dışında pek bilgi mevcut değildir. Müellif *Historia de Hierosolymitano Itinere* adlı eserinde kendisiyle ilgili pek bilgi vermemiştir. Onun eseri, *Gesta Francorum*'ın takibidir; neredeyse kelimesi kelimesine alınmıştır. Lakin sefere bizzat katılan Tudebodus, *Gesta*'da olmayan bazı olayları eserine eklemiştir. Dolayısıyla olayların aktarılması ve sefere bizzat katılması hasebiyle eser tez için önemini korumuştur⁹.

Radulphus Cadomensis, *The Gesta Tancredi*; Diğer kronik yazarlarının hakkında pek bilgi olmamasına karşın Cadomensis hakkında oldukça fazla bilgi mevcuttur. Caen bölgesinden olan müellif, I. Haçlı Seferi sırasında yaşı küçük olması hasebiyle sefere

⁸ Anonim Haçlı Tarihi, (Çev.: Ergin Ayan), 2. Baskı, Selenge Yay, İstanbul 2019, 10-12, 16,18; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 33-34, Robertus Monakhus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, (Trans: Carol Sweetenham), Routledge, New York 2016, 4,12-13; Güray Kırpık, "Haçlı Seferleri Tarihinin Kaynakları", *Turkish Studies*, 4 (3), 2009, 1443-1444.

⁹ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 47, 52; Anonim Haçlı Tarihi, 16-17; Robertus Monakhus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 5, 13; Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 60.

katılamamış, kontunun hizmetinde bir süre kaldıktan sonra Bohemund'ın 1107'de topladığı orduya katılmıştır. Bohemund'ın ölümü ardından onun yeğeni Tancred'in hizmetine girmiştir (1108-1112). Bohemund ve Tancred'in hizmetindeyken tanıklardan, Norman prenslerinden, gerekli bilgileri edinerek Haçlı seferinde yaşanan olayları aktarmaya çalışmıştır. Eğitimli kilise mensubu olan müellif, Tancred'in ölümü ardından *Gesta Tancredi* adlı eserini kaleme almıştır. Şiir ve düz yazı şeklinde yazılan eser I. Haçlı Seferi ve sonrasına ilişkin önemli bilgiler içermektedir. Yazar, tarih yazmanın bir disiplin olduğunu ve duymaktan hoşlanılan şeyler yerine doğru bir şekilde tarih yazmayı savunsa da eseri yakın ilişkiler içinde olduğu lideri Tancred'in siyasi saygınlığını artırmaya ve Haçlı liderlerini kahramanlaştırmaya çalışan bir eser olmuştur. Ayrıca müellifin Tancred'e olan hayranlığından ötürü Çukurova'da Tancred ile yaptığı hâkimiyet mücadelesi nedeniyle Baudouin'ı merhametsiz olarak niteleyerek yermesi ve Baodouin'ın liderliğini kötüye kullandığını belirtmesi bakımından taraflı bir eser olmasına karşın Çukurova'da hâkimiyet mücadelesini kaydetmesi eseri tez bakımından önemli kılmıştır. Nitekim eser, Çukurova hâkimiyeti için sürdürdüğü savaşlar ve mücadeleler nedeniyle önemli olan Tancred'in biyografisini, faaliyetlerini ve Çukurova'da gerçekleşen Haçlı saldırılarını, Tancred ile Baudouin'ın Çukurova'daki mücadelelerini incelememiz açısından büyük bir öneme sahiptir. Eserin Türkçeye çevirisi olmamakla birlikte tezde Bernards S. Bachrach ve David S. Bachrach İngilizce çevirisinden faydalandık¹⁰.

Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*; Haçlı seferlerini anlatıldığı kaynaklardan biri olan diğer bir kaynak eser de 1080'den sonra doğduğu bilinen ve Rhineland bölgesindeki Aachen civarında yaşayan Albert of Aachen, Albert of Aix, Albert d'Aix, Albericus Aquensis Albertus ya da Adalbert'ın *Liber Christianae Expeditiones pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiaeve Historia Jerolimitana* olarak da bilinen eseri *Historia Ierosolimitana*'dır. Eser, Haçlı seferlerine katılanların tanıklık ettiği olaylara başvurularak yazılmıştır. Albertus Aquensis, ana kaynağının ağırlıklı olarak sözlü kaynaklar olduğunu kaydeder. Bu

¹⁰ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, (Trans.: Bernards S. Bachrach and David S. Bachrach), Burlington, Ashgate, 2005, 1-2, 5-6, 66; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 40; Tarık Tolga Gümüş, "Caen'li Ralph'ın Gözünden Türkler: Birinci Haçlı Seferi", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, V (14), Mart 2014, 110.

anlamda eseri görgü tanıkları olan Fulcherius Carnotensis'in, Raimundus Aguilers'in ve anonim yazarın eserlerini kapsamaktadır. Haçlı seferleri neticesinde kurulan Hristiyan devletlerin oluşumunu ve gelişme sürecini (1095-1119) ve bilhassa I. Haçlı Seferini anlatan çağdaş anlatımlar arasında en tamamlayıcı ve detaylı kaynak olan eserin kaynağının merkezinde Godefroi de Bouillon ve onunla beraber sefere katılanların faaliyetleri yer alır. Albertus, I-VI. kitaplarında kutsal yerlerin ele geçirilmesini, Haçlı seferleri tarihini anlatmıştır. VII. ve XII. kitapları Çukurova'ya giden I. Baudouin'ın ölümü ve II. Baudouin'ın tahta çıkışına kadar olan olayları kapsar. Bahsedilen bölümlerde I. Baudouin'ın başarılı-başarısız seferlerinin ve faaliyetlerinin kaydı tez için büyük bir önem arz eder. Kaybolmamış el yazmaları açısından da önemli olan bu eser, kronolojik hataların yanı sıra coğrafya ve topografya açısından zayıf olmakla birlikte¹¹ tezin önemli bir bölümünü oluşturan ana ordudan ayrılarak Çukurova bölgesine gelen Tancred ve Baudouin'ın askerî faaliyetlerine en fazla değinen kaynak olması açısından da mühimdir. Bu nedenle tezde Albertus Aquensis'in *Historia Ierosolimitana* adlı eserinin İngilizce çevirisinden faydalandık¹².

Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*; Tezde kullandığımız bir diğer Latin kaynağı 1130'da Kudüs'te doğan, Kudüs Krallığı'nda Kral Amaury (1163-1174) ve onun oğlu IV. Baudouin'ın (1174-1185) hükümdarlıkları sırasında yaşamış olan Willermus'ın *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* adlı kroniğidir. Din adamı ve Kudüs Krallığı'nın sadık bir hizmetkârı olarak yüksek mevkilerde bulunmuş olan Willermus'ın yazdığı eser, ilk Haçlı Seferi'nin başlamasından 1184 yılına kadar olayları genişçe anlatmıştır. Haçlıların Kudüs'ü işgal etmelerine kadar olan olayları Albertus Aquensis'ten, 1127'ye kadar olayları Fulcherius Carnotensis'ten aktarması konusunda eleştirilmesinin yanında İmparator Manuel Komnenos ile görüşmek için elçi olarak görevlendirilecek kadar diplomaside etkin olması ve döneminde Sur Başpiskoposluğu görevini yürütmesi eserine kıymet katmıştır. Her ne kadar eseri Haçlıları övmeye yönelik olsa da eserin Haçlı seferlerini bir bütünlük içinde tasvir etmesi,

¹¹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 139. Haçlı liderlerinin gittiği yol güzergâhından bahsederken Albertus Yalvaç'ı Ereğli'nin bitişiğinde olarak tanımlar. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 141, John France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*, Cambridge, 1994, 187.

¹² Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, XXI, XXIII-XXVI, XXVIII, XXX; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, IX; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 36-37; 89.

Haçlı seferleri döneminde Çukurova’da yaşanan olayları ayrıntılı olarak kaydetmesi nedeniyle bahsedilen eser araştırmamızda önemli yere sahip olmuştur. Eser, Haçlı seferleri sırasında Anadolu’daki durumu ayrıntılarıyla anlatmıştır. Tezde Türkçe çevirisini Ergin Ayan’ın yaptığı üç ciltlik eseri kullandık¹³.

Ekkehard von Aura, *Hierosolymita*; Almanların en büyük Ortaçağ tarihçilerinden biri olarak görülen müellifin hayatı hakkında bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. I. Haçlı Seferi sırasında keşiş olan Aura, 1101’deki Haçlı seferinin görgü tanığı vakayiname yazarıdır. İmparator Aleksios’a nefret söylemleri ile dikkat çeken eser, Ekkehard’ın kendi görgü tanıklığı, diğer görgü tanıkları ve güvenilir olarak inandığı kişilerden topladığı bilgiler olarak üç tür tanıklığa dayanır. Türkçe çevirisi yoktur¹⁴. Araştırmamızda 2011 yılında Matthew LaBarge King tarafından İngilizce çevirisinin ve değerlendirmesinin yapıldığı tezden bilhassa Baudouin, Urfa Haçlı Kontluğu’nun kuruluşu ve Antakya kuşatması hususlarında faydalandık¹⁵.

Robertus Monachus, *Historia Iherosolimitana*; Fransa’nın Reims bölgesindeki St-Remi Benedict Manastırı’nda bir keşiş olan müellif, II. Urban’ın Clermont konsilinde yaptığı sefer çağrısına bizzat şahitlik eden Latin kronik yazarlarından biridir. Ancak Clermont sonrası seferlere katıldığına dair bir kanıt yoktur. Eser yüz nüshayla en çok nüshası olan Haçlı seferi kroniğidir. Robertus’ın eseri Gesta Francorum’ın olaylarına dayanmakla birlikte yapıyı değiştirerek eklemeler yapmış ve Baudouin ile Tancred hakkında da bilgiler vermiştir. Ancak asıl mesele olarak gördükleri Kudüs meselesine dikkat çekmek için Gesta’nın bu konuyla ilgili bilgilerini kısaltmış, Tancred’in imparatora yeminini de reddetmiştir. Bu kronik; Tancred ve Baudouin’in kimlikleri, ana Haçlı ordusundan ayrılışları, Çukurova’daki faaliyetleri, iki Haçlı lideri arasındaki mücadeleler, Baudouin’in Urfa yolculuğu ve Antakya kuşatması gibi konularda teze ışıık

¹³ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs’ün Zaptına Kadar (I-VIII. Kitaplar)*, (Haz.: Ergin Ayan), Ötüken, İstanbul 2016, 15, 17-18; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, XXIV; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs’e Yolculuk*, 39.

¹⁴ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs’e Yolculuk*, 42; Sevtap Gölgesiz Karaca, “Ekkehardus Uraugiensis’in Hierosolimita’sı ve 1101 Haçlı Seferleriyle İlgili Çeşitli Değerlendirmeler”, *Akademik Bakışla Haçlılar*, (Ed.: Birsal Küçüksipahioğlu- Casim Avcı), Dünya Eko Basımevi, İstanbul 2021, 284-285.

¹⁵ Matthew LaBarge King, *Were on a Mission From God: Translation, Commentary, and Essay Concerning The Hierosolymita by Ekkehard of Aura*, University of Washington, 7 March 2011, 8.

tutmuştur. Eserin Türkçe çevirisi bulunmadığından tezde Carol Sweetenham tarafından yapılan İngilizce çevirisinden faydalandık¹⁶.

Baldric of Bourgueil, *The Historia Ierosolimitana*; I. Haçlı Seferi'nin Latin kaynaklarından biri olan eserin müellifi Baldric, Fransa'nın Orléans kentinde 1046'da doğmuştur. Baldric, Orta Fransa'da bulunan Bourgueil'in başrahibi idi. O anlatılarının çoğunu dönemin Haçlı Latin kaynağı olan Gesta Francorum'dan almakla birlikte eserinde görgü tanığı olduğunu söylediği Clermont Konsili, I. Haçlı Seferi, Antakya Kuşatması ve Kudüs'ün ele geçirilişinden bahseder. Haçlı Seferleri çağrısı ile oluşturulan Haçlı ordusu, Anadolu'ya ulaşan Haçlıların Antakya'ya kadar ilerlemelerine kadar verdiği bilgiler tezde büyük bir öneme sahiptir. Bu tezde Susan B. Edgington'un İngilizce çevirisinden faydalandık¹⁷.

Deuilli Odo, *De Profectione Ludovici VII Orientem*; Deuilli Odo, Paris yakınlarında bulunan Deuil kasabasıdır. Din adamı olan Odo, 1147 yılında Fransa Kralı VII. Louis ile birlikte sefere katıldı. Odo'nun yedi kitaptan oluşan *De Profectione Ludovici VII Orientem* adlı eseri II. Haçlı Seferi ile ilgili bize birinci elden bilgiler sunmaktadır. Bu tezde II. Haçlı Seferi ile ilgili incelemelerimizde Caner Togaç'ın Türkçe tercümesinden¹⁸ faydalandık.

Geoffrey Malaterra Kroniği; Geoffrey Malaterra 1090'larda Sicilyalı Roger'ın resmi tarihçisidir¹⁹. Yazılan bu kronik genel olarak Hauteville ailesi ve Güney İtalya'ya, Sicilya'ya Normanların nüfuz etmesi hakkında yazılmış en temel kroniklerden biri²⁰ olmasının yanı sıra bu bölgeden Haçlı seferlerine katılan Bohemund ve Tancred'in Urban'ın vaazına olumlu bakışlarının ve Anadolu'ya gelmelerinin nedenlerini incelememiz açısından önemlidir. XI. yüzyılda Norman kökenli keşiş ve tarihçi olan

¹⁶Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, VII-VIII, 1-2, 18-19; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 41.

¹⁷ Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemites*, (Translated: Susan B. Edgington), The Boydell Press, Woodbridge 2020, 2-3.

¹⁸ Deuilli Odo, *II. Haçlı Seferi: VII. Louis'in Doğu'ya Seyahati*, Kronik, (Çev.: Caner Togaç), İstanbul 2021, 4.

¹⁹ Francesca Petrizzo, *Band of Brothers: Kin Dynamics of the Hautevilles and Other Normans in Southern Italy and Syria c.1030-c.1140*, (PhD Thesis), University of Leeds, 1.

²⁰ Georgios Theotokis, "Geoffrey Malaterra as a Military Historian for the Norman Expansion in Italy and Sicily- Strengths and Weaknesses in his Narrative", *Mediterranean Chronicle*, 2, 2012, 105.

Malaterra'nın eserinin Türkçeye çevirisi olmayıp Kenneth Baxter Wolf'un İngilizce çevirisinden²¹ faydalandık.

Ernoul Kroniği; I. Haçlı Seferi sonrasında kurulan Kudüs Krallığı tarihini anlatan kronik, teze bilhassa Manuel Komnenos döneminde Çukurova'ya düzenlenen seferler sırasında Çukurova'da hâkimiyet kuran Ermeni prensleri ile ilgili verdiği bilgiler açısından önemlidir. Ayrıca Kudüs'ün fethiyle birlikte üçüncü Haçlı seferine giden süreci incelememizde önemli olması hasebiyle Türkçeye çevrilmiş²² kronikten faydalandık.

The Chanson d'Antioche: Richard le Pèlerin olarak bilinen bir haçlı tarafından kaleme alınan eser, I. Haçlı Seferi'nin günlüğüdür. Olayları şiirsel bir dille anlatan Richard'ın edebî bir yönü olduğu ve eserindeki olayların bu şekilde kaydedildiği unutulmaması gerekirken görgü tanığı olması eserini önemli kılmaktadır. Haçlı seferi sırasında veya hemen sonrasında yazılan bu eser, Antakya'nın ele geçirilmesi ile ilgili diğer kaynaklarda olmayan ayrıntılı bilgiler vermesi bakımından önemlidir. Nitekim Antakya kuşatması hususunda diğer Latin kaynaklarında kaydedilmeyen bilgileri bu kaynakta bulmak mümkün olduğundan tezde önemle üzerinde durduk²³.

B. Bizans Kaynakları

Anna Komnena, Alexiad; Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'ın kızı olan Anna Komnena 1083'te İstanbul'da doğdu. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte kaleme aldığı yapıt uzun yılların eseridir. Öyle ki, 1148 yılında Anna Komnena 65 yaşındayken bile kitap üzerine çalışmaları olmuştur. Onun Alexiad adlı eseri, bilimsel amaç ile yazılmaktan çok babası Aleksios'ın erdemlerini anlatsa da 1118 yılına kadar olan olayları da detaylı şekilde anlatır. Nitekim I. Haçlı Seferi öncesinde Anadolu, Haçlı kuvvetlerinin Bizans topraklarında yaptıkları talan, zulüm ve Aleksios'a verdikleri yemin ile ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Bilimsellikten uzak olmasına rağmen döneminde yazılan bir eser olması, Anadolu'yu ve bilhassa Aleksios Komnenos dönemi Çukurova

²¹ Geoffrey Malaterra, *The Deeds of Count Roger of Calabria and Sicily and of His Brother Duke Robert Guiscard*, (Çev.: Kenneth Baxter Wolf), Michagan University Press, 2005.

²² Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi: Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi*, (Çev.: Ahmet Deniz Altunbaş), Kronik, İstanbul 2019.

²³ *The Chanson d'Antioche: An Old French Account of the First Crusade*, (Trans: Susan B. Edgington-Carol Sweetenham), Routledge, New York 2016, 3.

seferlerine ışık tutmuş olması açısından tez için büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle tezde Bilge Umar'ın Türkçe çevirisinden²⁴ faydalandık.

Ioannes Kinnamos, Historia; Ioannes Kinnamos kendi ifadesine göre İmparator II. Ioannes'in ölümünden (8 Nisan 1143) kısa bir süre sonra doğdu. Genç yaşta Manuel'in hizmetine girmekle birlikte savaflara da katıldı. Bunun dışında onun özel hayatı ve ailesiyle ilgili bilgi bulunmamakla birlikte Bizanslı imparatorların hizmetinde olduğu bilinmektedir. 1118-1176 yılları arasındaki olayları ele alan Ioannes, dolayısıyla Ioannes Komnenos'un saltanatı ve Manuel Komnenos devrinin büyük çoğunluğunu anlatmaktadır. Eser, Ioannes Komnenos'un saltanat dönemini özetle birinci kitapta ele alırken Ioannes'in asıl hedefi hizmetinde olduğu Manuel dönemini ayrıntılı anlatmaktır. Eser, Miryakefalon Savaşı ile bitmiştir. Bundan sonraki sayfalar kayıptır. Bu eksikliklerle birlikte Komnenos hanedanlığı döneminde Çukurova siyaseti hanedanlığın önemli bir politikasını oluşturduğundan ve Çukurova'ya bu hanedanlık döneminde birçok sefer düzenlenlendiğinden mezkûr kaynak bu tezde önemli bir yer tutmuştur. Öyle ki, bu siyasî emeller ve Çukurova üzerine yapılan seferlerin nedenlerini ve sonuçlarını, bilhassa Manuel döneminde Çukurova üzerinde siyasî emellerle Selçuklu Sultanı Mesud ile yapılan ittifakları incelememiz açısından araştırmamıza ışık tutmuştur. Bu önem hasebiyle, Işın Demirkent'in 2001 yılında TTK tarafından basılan eserinden²⁵ faydalandık.

Niketas Khoniates, Historia; XII. yüzyıl ortalarında Denizli yakınındaki Khonai (antik Colossai) şehrinde doğan Niketas Khoniates, genç yaşında İstanbul'a giderek burada eğitim aldıktan sonra Bizans'ta Angelos hanedanının hâkim olduğu dönemde (1185-1204) saray memuriyetlerinde ve önemli idari görevlerde bulunmuştur. Ioannes Komnenos (1118-1143) döneminin en önemli birinci derecede kaynaklarından biri olan *Historia* adlı eser, Manuel Komnenos devirlerine de ışık tutarak bu tezde araştırdığımız bahsi geçen imparatorların Çukurova seferleri ve Çukurova üzerine emellerinin

²⁴ Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, (Çev.: Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, 6-8; Peter Tudebodous, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 43-44; Kırpık, "Haçlı Seferleri Tarihinin Kaynakları", 1444.

²⁵ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, (Yay. Haz.: Işın Demirkent), TTK, Ankara 2001, XIX-XXII.

araştırılmasında ve Bizans'ın Çukurova politikasını aydınlığa kavuşturmasında önemli bir eserdir. Bu tezde Fikret Işıltan tarafından yapılmış Türkçe tercümeden faydalandık²⁶.

Ioannes Zonaras; Yazarın kimliği, ailesi, doğduğu yer ile ilgili elimizde bir bilgi olmamasının yanı sıra onun Komnenos hanedanlığı dönemini kapsayan süre içinde yaşadığı ve bu süre içinde sarayda yüksek görevler yaptığı yapıtından anlaşılmaktadır. Bu tezde Bizans'ın Çukurova hâkimiyeti, Türklerin Anadolu'yu yurt tuttuğu dönemde Türklerin Çukurova'ya gelişi ve Çukurova'da mücadele, buradaki Ermeni hâkimiyeti, Haçlıların gelişi döneminde Anadolu'nun ve Çukurova'nın durumu ve bilhassa Aleksios Komnenos dönemi gibi hususlarda bu kaynaktan istifade ettik²⁷.

C. İslâm Kaynakları

İbn Kalânîsî, Zeyl Tarih-i Dimaşk; I. ve II. Haçlı seferleri hakkında Arapça yazılmış en eski kronik olması hasebiyle önemli olan eser, Hilâl es-Sâbî'nin Dimaşk tarihine bir zeyl olarak yazılmıştır²⁸. Kronik, her ne kadar bilhassa Haçlı seferlerinde yaşanan mağlubiyetlerden dolayı üzerinde durulmayıp tafsilatlı bir anlatım yapmasa da 1097'den 1160 yılına kadar olan olayları ele almıştır. Bilhassa Haçlıların güçlerinin kırılma noktası olan Urfa'nın fethi neticesinde Urfa Haçlı Kontluğu'nun yıkılış sürecini ayrıntılı olarak ele alması ve Haçlı seferlerine Müslüman dünyasının olaylara bakışı ve değerlendirmelerini öğrenmemiz açısından kıymetlidir.

Üsâme İbn Münkız, Kitab el-İ'tibar; 4 Temmuz 1095 tarihinde Hama'nın yaklaşık 20 kilometre kuzeyindeki ve İslâm dünyasıyla Haçlılar arasında kıyasıya bir mücadelenin yaşandığı Şeyzer'de²⁹ doğmuştur. Şeyzer, Üsâme'nin atalarının ve Münkız hanedanının hâkimiyet merkeziydi. Haçlılar dönemi yazarları arasında dikkat çeken ve bizzat Haçlılarla mücadeleye girişen Üsâme İbn Münkız, İmâdüddîn Zengî, hizmetine girmiş olduğu Nureddin Mahmud Zengî ile beraber Haçlılarla mücadele etmiştir. Anılarıyla oluşturduğu eseri kronolojik değildir. Eser yazarın bağlı bulunduğu Şeyzer ve

²⁶ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev.: Fikret Işıltan), TTK, Ankara 1995, IX-X.

²⁷ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, (Çev.: Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay, İstanbul 2008, 5; Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, Çizgi Kitabevi Yay., 2018, 44.

²⁸ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, (Çev.: Onur Özatağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul 2015.

²⁹ Suriye'nin kuzeybatısında bulunan tarihî bir şehirdir. Şehir yüksek ve tırmanılması dolayısıyla ele geçirilmesi zor bir yerdir. Gülay Ögün Bezer, "Şeyzer", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, 106, 107.

civarında Haçlılarla yaşanan mücadeleleri ve Nureddin Zengî ve Selahaddin Eyyubî dönemlerini ele alır. Kaynak, kendisinin de içinde bulunduğu Antakya Haçlı Kontluğu ile yaşanan mücadeleyi aktarır. Tezde bu mücadelelerin Çukurova üzerindeki etkileri mezkûr kaynak kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır³⁰.

İbnu'l-Ezrak, Târihu Meyyâfârikîn ve Âmid; 1117'de Meyyâfârikîn (Silvan)'de doğan ve 1176'da vefat ettiği tahmin edilen tarihçi, Haçlı güçleriyle mücadele eden İmâdüddin Zengî ve Nureddin Mahmud Zengî gibi hükümdarların dönemleri hakkında bilgiler vermektedir. Bahsi geçen hükümdarların veya bu hükümdarların döneminde diğer hükümdar ya da kralların fetih ya da işgalleri tesiri ile Çukurova'da da mücadeleler yaşanmıştır. Bu tezde Çukurova'da yaşanan bu önemli gelişmelere ışık tutması açısından Ahmet Savran tarafından Türkçeye çevrilen eserden³¹ faydalandık.

İbnü'l-Esîr, El Kâmil Fi't-Tarih; 1160 tarihinde Cizre'de doğan İbnü'l-Esîr'in eseri genel tarih kitabıdır. Tarihçi olan İbnü'l-Esîr'in bu eseri genel bir İslâm tarihi olup 1230'a kadar olan olayları anlatmaktadır. Eserinde Çukurova tarihi hususunda ve bilhassa son üç cildinde Selçuklular, Haçlılar ve Haçlı Seferleri hakkında verdiği bilgiler tez için oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda tüm ciltlerini başta İslâm dönemi yapılan fetihler için olmak üzere Çukurova'nın siyasî tarihi için incelemenin yanı sıra Haçlı seferleri dönemi araştırmalarımızda özellikle X. ve XI. ciltlerinden faydalandık³².

İbn Bîbî, El-Evamiü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l Ala'îye: El-Evamiü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l Ala'îye isimli Farsça eseriyle tanınan İranlı tarihçinin hayatı hakkında bilgiler yalnızca kendi eserinden elde edilebilmiştir. Moğol istilasası ile beraber Anadolu'ya ailesi ile birlikte gelmiştir. Harezmşah Devleti'nde uzun süre hizmet etmiş İbn Bîbî'nin annesi ve babası Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın hizmetine girmiştir. Babasının 1272 yılında ölümünden sonra onun görevleri İbn Bîbî'ye verilmiştir. İbn Bîbî'nin Alâeddin Ata Melik Cüveynî'nin teşvikiyle yazdığı eser³³, Türkiye Selçuklu

³⁰ Üsâme İbn Münkız, *Kitab el-I'tibar*, (Çev.: Yusuf Ziya Cömert), Kitabevi Yay., İstanbul 2018, 11, 16; Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, (Haz.: Yüksel Kanar), Endülüs Yay, İstanbul 1991, 136-139.

³¹ İbnu'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısım)*, (Çev.: Ahmet Savran), Erzurum 1992, 9; Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, 55.

³² İbnü'l-Esîr *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, I, Bahar Yayınları, 1-2; Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l-Esîr İzzeddin", *DİA*, XXI, İstanbul 2000, 26-27.

³³ İbn Bîbî, *El Evamiü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçukname) I*, (Çev.: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, 1-5.

Devleti hususundaki temel kaynaklardandır. Tezde bu önemli başyapıttan bilhassa Ermeni krallarıyla Selçuklu devleti ilişkilerini incelemek üzere faydalanılmıştır.

Azîmî, *Tarihü'l-Azîmî*: XII. yüzyılın Suriyeli tarihçilerinden biri olan Azîmî ve aynı zamanda şair ve öğretmendir. Hz. Âdem'den başlayarak Abbasî halifesi el- Muktefî Liembrillah devrinin (H.555=1160) yılına kadar cereyan eden olayları kapsayan bu eserde Anadolu'daki Müslüman-Haçlı mücadeleleriyle ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Tezde Ali Sevim tarafından Türkçe çeviriler, notlar ve açıklamalarıyla birlikte yayınlanmış eserden faydalandık³⁴.

D. Ermeni Kaynakları

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*; Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle birlikte Ermeni, Süryani ve diğer kaynaklarda da onunla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle Mateos'un şahsına dair bilgiler sadece kendi eserinden bulunabilir. Nitekim eserinin ikinci kısım ve mukaddime bölümünde kendisinin Urfa'da doğup burada yaşadığını, manastır başrahibi iken eserini yazdığını kaydetmektedir. Mateos, kendi eserinin CCLIII faslında söylemiş olduğuna göre Baudouin'ın hâkimiyeti altındaki Keysun şehrinde bulunmuştur. Onun Baudouin ile ilgili "bizim prensimiz" ifadesi kendisinin de Baudouin'ın hâkimiyetine girdiği anlamına gelmektedir³⁵.

Mateos'un manastır başrahibiyken yazdığı eser, I. Haçlı Seferi için değerli bir kaynaktır. Tüm hayatını Urfa'da geçiren Mateos'un 952-1136 yıllarını kapsayan eserinde Türkler ile Haçlılar arasında yaşanan mücadele ve bilhassa I. Haçlı Seferi sırasında Ermenilerin dağınık olarak yaşadıkları Antakya'nın kuzeyi, Çukurova ve Urfa Haçlı Kontluğu içinde vuku bulan olaylar hakkında önemli bilgiler vermesi eserini önemli kılmıştır. Ayrıca Mateos, Papaz Grigor ile birlikte Haçlı seferleri hakkında döneminde yazılan diğer kaynaklarda olmayan bir takım teferruatı da bize sunmuştur. Onun öğrencisi Papaz Gregor'un zeylinin kapsadığı 1136-1162 yıllarının anlatılmasıyla eser iki bölümden oluşmaktadır. Urfa Haçlı Kontluğu'nun kurulması ve Baudouin'ın faaliyetleri

³⁴ Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (430-538= 1038/39-1143/44)*, Çev: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

³⁵ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev.: Hrnt D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, XXI-XXII.

konusunda birinci derecede kaynak özelliği taşıması³⁶ çalışmamıza ışık tutmuştur. Tezde Hrant D. Andreasyan'ın Türkçe tercümesini kullandık.

Urfalı Vahram, *Vahram Vekayinamesi*; Kilikya Ermeni müellifleri arasında önemli bir yere sahip olan Urfalı Vahram, Ermeni Kralı II. Leon'un divan kâtibi olmasının yanı sıra aynı zamanda rahipti. Çukurovalı vakanüvislere nispeten daha düzgün bir dille yazdığı eser, kendi ifadesinden anlaşıldığı üzere II. Leon'un emri üzerine kaleme alınmıştır. Eser, Rupen hâkimiyetinden başlayarak Abaka Han'ın Anadolu'ya yaptığı saldırıya kadar uzanır. Tezde Haçlı seferlerinde önemli bir etkiye sahip olan Ermenilerin Çukurova'ya yerleşmesi, Rupen hâkimiyetinin kurulması ve nihayetinde Kilikya Ermeni Krallığı'nın kurulması, bilhassa Kral II. Leon dönemi faaliyetlerinin incelenmesi açısından önemli olan bu kaynağın Hrant D. Andreasyan tarafından yapılmış Türkçe tercümesini kullandık³⁷.

Vardan Vardapet, *Cihan Tarihi*; Gerek müellif sıfatıyla ve gerek ruhani sınıfta yüksek bir mertebede olması hasebiyle Vardan Vardapet, Ermeni kaynakları arasında büyük öneme sahiptir. Zamanının önemli meselelerinde her zaman onun ismi geçmiştir. Örneğin Kudüs'e giderken Sis'e uğradığı zaman Ermeni Kralı Hetum ve Katolikos Konstantin tarafından onlara yardım etmesi için beş yıl alıkonulmuştur. Ermenistan ile Çukurova arasındaki dini ahengi temin etmesi açısından da önemlidir. Eserinin ismi "Cihan Tarihi" olup ele aldığımız eser mezkûr kaynağın belli bir kısmını oluşturmaktadır³⁸. Eser, Anadolu'daki Ermeni krallıkları, Araplar, Bizans ve ardından Türklerin Çukurova'daki hâkimiyeti, Haçlıların bölgeye gelişi ve burada Bizans, Selçuklu ile yapılan mücadeleler, Haçlı tehdidine karşı Bizans'ın Selçuklu sultanlarından aldığı yardım, kurulan Yeni Kilikya Krallığı, Ermenilerin Çukurova'da yaptıkları saldırılar ve ittifaklar gibi konulara ışık tutması tez açısından oldukça mühimdir. Tezde Hrant D. Andreasyan'ın Türkçe çevirisinden faydalandık.

Gorigos Senyörü *Hetum Vekayinamesi*; Kilikya Ermeni müelliflerinden olan Hetum, Tarsus başpiskoposu Lampronlu Nerses'in kardeşi Hetum'un torunu idi.

³⁶ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, XXI-XXII; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 44.

³⁷ *Vahram Vekayinamesi, (Kilikya Kralları Tarihi)*, (Çev: Hrant D. Andreasyan), (TTK Basılmamış Nüsha), İstanbul 1946, 1.

³⁸ Müverrih Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", (Çev.: Hrant D. Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul 1937, 154-155.

Çukurova’da Kilikya Ermeni müelliflerinden biri olan ve Lampronlular ailesine mensup olan Hetum’un yazdığı vekayiname, Haçlılar döneminde Çukurova bölgesinde olan olayların kısa kayıtlarını oluşturmaktadır³⁹. Bu vekayiname ele aldığımız Haçlılar döneminde Çukurova bölgesi ve bu bölgedeki olayları incelememizde önemli bir kaynak olmuştur. Tezde Hrant D. Andreasyan’ın Türkçe çevirisi olan basılmamış nüshayı kullandık.

Simbat Vekayinamesi; Çukurova’daki Ermeni hâkimiyetini anlamamız için başyapıtlardan biri, Çukurova bölgesinde Küçük Ermeni Krallığı’nda yaşayan müverrihlerdir. Çukurovalı Ermeni müverrihlerden biri de verdiği bilgilerle Anadolu tarihi bilhassa Çukurova’da yaşanan olayları aydınlığa kavuşturan Simbat’tır. Simbat, Kral I. Leon’un ölümünden sonra devlet naibi olan Konstantin’in oğludur. Onun cediti olan Simbat, Lampron kalesi hâkimi II. Oşin’in kardeşi idi. İfadesine göre kendisi 1208 yılında doğdu. Yazdığı eser ise 1334 yılına kadar Kilikya Ermeni Krallığı’nı anlatan bir başyapıttır. Devletin durumu, komşu Türk devlet ve beyliklerle ilişkileri üzerinde de durulan eser hem Çukurova bölgesindeki mücadeleleri anlatması hem de bölgede güçlü bir hâkimiyet kuran Kilikya Ermeni Krallığı’nı anlatması açısından çalışmamıza ışık tutmuştur. Tezde Hrant D. Andreasyan’ın Türkçe çevirisinden faydalandık⁴⁰.

Lastivertli Aristakes: XI. yüzyıl Ermeni rahibi ve tarihçisi olan ve Erzurum’un Ardızın şehrine yakın olduğu düşünülen Lastivert köyünde yaşamını sürdüren Aristakes, diğer Ermeni tarihçilerinin aksine patronu olmadığından övücü bir anlatı yazmamıştır. 1072- 1079 yılları arasında yazılan eser 1000-1071 yılları arasındaki olayları anlatmaktadır. Bölgede bahsedilen dönemde Bizans Ermeni ilişkileri, Anadolu’daki Ermeni prenslikleri ve bilhassa Bizans’ın ilhak politikası, Ermenilerin Çukurova bölgesine yerleşmeleri, Selçuklunun Anadolu’ya gelişi hususlarını anlamak açısından tez için önemlidir. Bu önem hasebiyle çevirisini İlhan Aslan’ın yaptığı eserden faydalandık⁴¹.

³⁹ *Gorigos Senyörü Hetum Vekayinamesi*, (Çev.:Hrant D. Andreasyan), (TTK Kurumunda Basılmamış Nüsha), İstanbul 1946, 2-3.

⁴⁰ *Simbat (Başkumandan) Vekayinamesi (951-1334)*, (Çev.: Hrant D. Andreasyan), (TTK Basılmamış Nüsha), İstanbul 1946, II.

⁴¹ Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu’nun Fethi*, (Çev.: İlhan Aslan), Post Yay Dağ, İstanbul 2009, 9-10.

E. Süryani Kaynakları

Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi*; Malatyalı Bar Hebraeus (Bar Ebhraya) olarak da bilinen Gregory Abû'l- Farac 1125/626 senelerinde Melitene denilen Malatya şehrinde doğmuştur. İbrani bir doktorun (Ahron) oğlu olduğundan İbrani'nin oğlu yahut Arapçası *İbne'l-İbri* olarak bilinirdi. Onun "*Makhtebranuth Zabhn*" eseri Hz. Âdem ile başlayıp 1285 yılına kadar olan olayları kronolojik bir şekilde ele alır. Müellif Süryanî Mihail'in (Ö.1199) vakayinamesini temel alarak eserini yazmıştır⁴². Haçlıların Çukurova bölgesinde yaptığı faaliyetleri araştırdığımız tezde Haçlılarla yapılan mücadeleleri konu alması hasebiyle bilhassa II. cildini⁴³ kullandık.

Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*; Süryanî Mihail (Mikhael), Malatya papazlarından olan ve Malatya'ya yakın bir yerdeki manastırın şefliğini yapan Elias'ın oğluydu. O, 1126'da doğdu ve 1166'dan 1199'a kadar Antakya'da Yakubî kilisesinin patrikliğini yaptı. 1199'da ölen Mihail'in yazdığı vekayiname 1196'da son buldu⁴⁴. Tezde 1042-1195 yıllarını aydınlatan eserden Ermenilerin Çukurova'ya yerleşmesi, Bizans döneminde Çukurova'daki siyasî durum, burada kurdukları baronluk, Haçlıların gelişiyile birlikte Ermenilerin ittifakları, faaliyetleri, Komnenos hanedanlığı döneminde ve sonrasında Çukurova siyaseti hususlarında mezkûr kaynaktan faydalandık⁴⁵.

Anonim Süryani Kroniği; Yazarı bilinmeyen bu eser Türklerin Haçlılara karşı verdiği mücadeleleri olaylara şahit olunarak ve duyulan rivayetlerden de istifade edilerek kaleme alınmıştır. Tezde eserin Türkçe çevirisinden⁴⁶ faydalandık. Antakya Kuşatması, Ermeni- Haçlı ilişkileri, Komnenos hanedanlığı dönemindeki Çukurova siyaseti, Türklerin Haçlılara karşı verdiği mücadeleler konularında bahsi geçen kronik teze ışık tutmuştur.

⁴² Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi*, I, (Çev.: Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, 1-2,4,9-10,35.

⁴³ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi*, II, (Çev.: Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

⁴⁴ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi* I, 36.

⁴⁵ Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi (ikinci kısım 1042-1195)*, (Çev.: Hrant D. Andreasyan), (Yayımlanmamış Nüsha). TTK, 1944, 35.

⁴⁶ Anonim Süryani Kroniği (I. ve II. Haçlı Seferleri), (Çev.: İlhan Aslan), Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2019, 9.

II. ÇUKUOROVA (KİLİKYA)'NIN COĞRAFÎ HUDUDU VE BÖLGENİN ÖNEMİ

Tarsus (Cydnus), Seyhan (Saros) ve Ceyhan (Pyramus) nehirleri ile bazı küçük derelerin taşıdıkları alüvyonların çukur sahada birikmesiyle Torosların iç ve dış sıraları arasında bugün görülen düz ve geniş ovalar meydana geldi. Bu ovalara ve etrafındaki yüksek dağlara eskiden Kilikya denilirdi⁴⁷. İlkçağ'da Külek/ Gülek Geçidi aşıldıktan sonra gelinen ülkeye verilen isimdi⁴⁸. Kilikya ismi, Helence bir kelimeden gelmektedir. Yunanların buraya niçin o ismi verdikleri bilinmemektedir. Asur kralı III. Tiglat-pileser döneminde Kilikya adı “*Hilakku*” olarak geçmektedir. Yine Asur kralı Sanherip döneminde de Toros eteklerinin ismi “*Hilakku*” olarak geçmektedir. Asur ve Arami yazıtlarında ise Kilikya “Que” olarak geçmektedir⁴⁹.

MÖ II. Binyılda Kizzuwatna ve MÖ I. Binyılda Hilakku ve daha sonra Kilikya bölgesi olarak adlandırılan coğrafya batıda, Pamfilya'nın bittiği yerde, Manavgat-Anamur arasındaki bölgede başlıyor ve İskenderun Körfezi'ne kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılıyordu. Eşitli görüşlere göre Kilikya'nın batıdaki sınırları Korakesion (Alanya), Selinus (Gazipaşa) veya Melas Irmağı (Manavgat Irmağı)'na kadar uzanıyordu⁵⁰. Öyle ki genel çerçevede Çukurova başta Adana ili olmak üzere doğuda Osmaniye, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa illerinin büyük bir kısmı; batıda Mersin hatta Antalya ve Isparta'nın bir kısmı, kuzeyde Konya, Karaman, Niğde, Kayseri olmak üzere günümüz Çukurova bölgesi hudutlarından çok daha büyük, geniş bir coğrafyayı kapsıyordu⁵¹.

⁴⁷ Faruk Sümer, “Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar”, *TAD I*, Ankara 1963, 1; Süha Göney, *Adana Ovaları I*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976, 1.

⁴⁸ Bilge Umar, *Kilikia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İnkılâp Yay., İstanbul 2000, 1.

⁴⁹ Seton-Williams, “Cilician Survey”, *Anatolian Studies*, 4, 1954, 124; W. F. Albright, “The Origin of the Name Cilicia”, *The American Journal of Philology*, 43(2), 1922, 166; Mehmet Kurt, “Sanherip Dönemi Kilikya İsyanları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28 (46), 190-191.

⁵⁰ Ahmet Ünal, “Eski Çağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın Siyasi Tarihi”, *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (3), 2006, 18; Ahmet Ünal, “Çukurova'nın Antik Devirlerde Taşıdığı İsimler ile Fizikî ve Tarihi Coğrafyası”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz: Erman Artun-M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000, 29-30; Özlem Oyman Girginer, “Orta ve Geç Tunç Çağlarında Çukurova ve Batı Anadolu'ya Genel Bir Bakış”, *ÇÜSBED*, 15 (3), 2006, 104.

⁵¹ Ünal, “Çukurova'nın Antik Devirlerde Taşıdığı İsimler ile Fizikî ve Tarihi Coğrafyası”, 23.

Suriye’den daha az engebeli ve daha alçak bir sıradağ olan Amanoslar boyunca uzanan bir kıyı şeridi ile birlikte coğrafi olarak çok farklı iki ayrı alandan oluşan Kilikya ovası; doğuda geniş kıyı ovası, kuzeyde ve batıda Toros Dağları olmak üzere ikiye ayrılır⁵². Erdemli ve Silifke kasabaları arasında olan Limonlu Çayı (Lamas Çayı) doğusunda kalan kısım Ovalık Kilikya, batısında kalan kısım ise Dağlık Kilikya olarak adlandırılır⁵³. Ovalık Kilikya (Cilicia Pedias/Idios), geniş kıyı ovalarıyla kaplanan bölge iken Dağlık Kilikya (Cilicia Tracheia/ Cilicia Espera-Aspera), Toros Dağları’nın olduğu dağlık bir bölgedir⁵⁴. Dağlık Kilikya’nın batı komşusu Antalya Ovası’dır⁵⁵. Dağlık Kilikya’nın kıyısı dar ve düzlük toprağı çok azken Ovalık Kilikya çoğunlukla ovalardan meydana gelen ve verimli topraklara sahip olan bölgedir. Kilikya’nın güneybatı kısmı düz ve yer yer bataklık olup, kalın bir alüvyon dolgudan oluşmaktadır⁵⁶. Eskiçağlarda Ovalık Kilikya denen Çukurova’nın doğusu, ovanın tam ortasında kuzeyden güneye doğru Yılkale’den⁵⁷ başlayıp, Ceyhan ırmağına paralel olarak denize kadar ulaşan Nur Dağları (Cebel-i Nur) ve Misis Dağları tarafından ikiye bölünmüştür. Bu dağlar, jeolojik çağlarda Toros dağlarından koparak birer ada olarak denize kaymış kara parçaları idi⁵⁸. Ovalık Kilikya Adana, Anazarba, Yumurtalık Ayas, Misis⁵⁹, Tarsus gibi başıca

⁵² Christopher MacEvitt, “Cilicia”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), I: A-C, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 253-254.

⁵³ *Tarihte Çukurova*, Adana Ticaret ve Sanayi Odası, Ankara 1965, 3; M. Hâdi Altay, *Adım-Adım Çukurova*, Kemal Matbaası, Adana 1965, 8.

⁵⁴ Roma döneminde Kilikya’nın dağlık bölgelerine Isauria adı verilmekteydi. Brent D. Shaw, “Bandit Highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXXIII (2), 1990, 201.

⁵⁵ Umar, *Kilikia*, 1.

⁵⁶ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (Çev.: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2000, 250; Göney, *Adana Ovaları I*, 1; M. V. Seton-Williams, “Cilician Survey”, 121; Mustafa Demirci, “Abbâsiler Döneminde Adana ve Çukurova’nın İskânı ve İslamlaştırılması”, *Tarihte Adana ve Çukurova İlkçağ’dan Ortaçağ’a Adana ve Çukurova*, I, (Editör: Yılmaz Kurt- M. Fatih Sansar), Adana 2016, 311.

⁵⁷ Misis çevresinde görülen tepeler üzerinde birçok hisarlar vardır ki bu hisarlardan biri de Yılkale (Samramis)’dir. Naci Kum, “Çukurova’da Tarih, Arkeoloji ve Folklor Tetkikleri”, *Görüşler: Adana Halkevi Dergisi*, 6 (55), Temmuz 1943, 11. Adana’nın 35 km doğusunda, Ceyhan’ın 8 km batısında yer alan Yılkale, Ortaçağ’da Bizans dönemine ait bir kale olup Misis ile Ceyhan arasında birdenbire yükselen ve ovaya hâkim bir tepe üzerinde kurulmuştur. Halil Sözlü, “Kilikya Bölgesi Kalelerinden İki Örnek: Ceyhan Yılan Kale ve Silifke Kalesi”, *Tarihte Adana ve Çukurova İlkçağ’dan Ortaçağ’a Adana ve Çukurova*, I, (Ed: Yılmaz Kurt- M. Fatih Sansar), Adana 2016, 523. Adana- Ceyhan yolu üzerinde Sirkeli mevkiine gelindiğinde görünen Yılkale, XI. yüzyılın sonlarında Haçlılar tarafından inşa edilmiştir. *Tarihte Çukurova*, 18-19.

⁵⁸ Ünal, “Çukurova’nın Antik Devirlerde Taşıdığı İsimler ile Fizikî ve Tarihî Coğrafyası”, 23, 24.

⁵⁹ Eskiçağ kaynaklarında Mopsuestia, Bizans ve Haçlı kaynaklarında Mopsuesta, Mamistra, Süryanicede Masista, Arapçada Massîsa, ve Türkçede Misis olarak adlandırılan şehir Ceyhan Nehri’nin sağ kıyısında Adana’ya 27 km. uzaklıkta kurulmuştur. Işın Demirkent, “Misis”, *DİA*, XXX, İstanbul 2005, 178.

şehirlerden oluşmaktadır⁶⁰. Nitekim günümüz fizikî coğrafyasına da bakınca görülebileceği gibi bölgenin doğusu ovalık (Çukurova), batısı ise dağlık, taşlık ve sarp bir bölgedir. Bu nedenle günümüz Çukurova bölgesinin içine aldığı Ovalık Kilikya'nın sınırları içine giren Adana, Mersin, Tarsus ve Hatay çevresi tarih boyunca önemli bir rol oynamıştır⁶¹.

Kilikya coğrafyasında bölgenin dağlık ve ovalık olarak ikiye bölünmesi bölge halkının sosyal yapısını da etkilemiştir. Nitekim dağlarda yaşayanlar kendilerini savunmak amacıyla art arda kaleler inşa ettiklerinden ötürü bölge sarp kayalıklarla çevrili sığınaklarla doluydu. Buralar küçük çapta derebeylerin mekânı idi. Ovalarda ise genellikle tüccar ve memur yaşıyordu⁶².

Yaklaşık 395 yılında aynı yöre birinci ve ikinci bölge ya da Batı ve Doğu Kilikya diye iki kısma ayrılmıştır. Bu idarî ayrılımda coğrafyanın büyük bir etkisi görülmüştür. Nitekim Tarsus, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin ortak deltası Batı Kilikya veya birinci bölgedir. Batı Kilikya'nın merkezi önemli bir liman kenti olan Tarsus idi. Kydnus (Tarsus) çayı şehri iki parçaya böler. Tarsus eski kaynaklara göre Nuh'un üçüncü oğlu Yafes'in oğlu Yavan'ın ikinci oğlu Tarşış tarafından kurulmuş ve şehir kurucusunun adını almıştır. Willermus'un aktardığı Solinus'a göre *“Kilikya'nın baş şehri olan Tarsus, Danae'nin asil oğlu Perseus tarafından kurulmuştur.”*⁶³. Doğu Kilikya ise Misis'in doğusunda kalan ve batı Kilikya ovalarından daha yüksekte bulunan ovalık bir bölgedir. Bu ova Amanoslar, Toros Dağları ve güneyde Misis (Nur) dağlık sahası arasında bulunur⁶⁴.

Willermus Çukurova'yı tanımlarken *“Çukurova doğuda Suriye, batıda İsauria⁶⁵, güneybatıda Kıbrıs ya da Ege Denizi ile çevrilidir.”* der. Ardından Çukurova'nın

⁶⁰ MacEvitt, “Cilicia”, 253.

⁶¹ K. Serdar Girginer, “Tepebağ Höyük (Adaniia) Kizzuwatna Ülkesinin Başkenti miydi?”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz.: Erman Artun- M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000, 74-75; Ünal, “Çukurova'nın Antik Devirlerde Taşıdığı İsimler ile Fizikî ve Tarihî Coğrafyası”, 29.

⁶² Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay, Ankara 1990, 1.

⁶³ Göney, *Adana Ovaları I*, 1; Willermus Tyrensis, 139.

⁶⁴ Göney, *Adana Ovaları I*, 1.

⁶⁵ Toros dağlarının yukarı bölümlerinden oluşan İsauria, Antik Çağ'da bugünkü Konya ilinin güney kısmına verilen isimdir. Orta ve Batı Torosların kesiştiği bir yerde bulunan İsauria kenti, bugünkü Bozkır ilçesinin 16 km doğusunda bulunan Zengibar Kalesi idi. Umar, *Kilikia*, 1; Hasan Bahar, “İsauria Bölgesi'nin Antik Çağdaki Yerleşim Merkezleri”, *Anadolu Araştırmaları XIV- Prof. Dr. Aziz Erten'e Armağan*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, 51-91; Osman Doğanay, “Zengibar Kalesi (İsaoria) 2010-2015 Yılları Yüzey Araştırmaları: İlk Sonuçlar ve Düşünceler”, *İdil*, 5 (21), 2016, 389.

batısında Tarsus ve doğusunda Anavarza/Anazarba⁶⁶ olmak üzere iki merkezi olduğundan bahseder. Bunların birbirinden bağımsız şehirler olduğunu ve bu nedenle Çukurova'nın “*Kilikya'nın sevgili birinci ve ikinci şehirleri*” olarak adlandırıldığından bahseder⁶⁷.

XV. yüzyıla ait Türkçe ve Arapça eserlerde Çukurova olarak geçen bölgeye günümüz coğrafyasında verilen isim de Çukurova'dır. Çukurova bölgesi günümüzde Mersin'den İskenderun'a (Alexandrette/ Küçük Aleksandria), kadar olan bölgedir. Adana ve çevresi; Adana, Mersin(İçel), Osmaniye ve kısmen de Hatay (Antakya) illerini kapsar⁶⁸. Daha geniş bir çerçeveye kuzeyde Toros Dağları (Bolkar ve Aladağlar), güneyde Akdeniz, doğuda Amanos'lar, batıda aşağı yukarı Tarsus ovasının bittiği yer yahut Mersin civarı günümüz Çukurova'sıdır⁶⁹.

Çukurova, Orta Anadolu'yu ve Ege'yi Akdeniz sahillerine bağlayan, içinden önemli yolların geçtiği bir konumda bulunmaktaydı. Ulaşımın ana hatlarından birini oluşturan Çukurova, eskiçağlarda deniz yoluyla Kıbrıs, Mısır, Doğu Akdeniz ve Ege limanlarıyla da canlı bağlantısı bulunan bölgeydi. Bundan başka Tarsus'un kuzeyindeki Gülek Boğazı (Kilikya Kapısı)⁷⁰ ve Göksu Vadisi ile İç Anadolu ve Ortadoğu'ya, Beylan (Belen) Geçidi ile Amik Ovasına, Suriye-Mezopotamya ve Fenike sahillerine, Bahçe

⁶⁶ Anavarza olarak da bilinen kent, Adana'nın kuzeydoğusunda, Kadirli, Ceyhan ve Kozan ilçe sınırlarının keştiği noktada bulunmaktadır. Anavarza günümüzde Kozan adını taşıyan Sis'ten sonra Ovalık Kilikya'nın en büyük ikinci şehri olmuştur. Şehirde önemli yapıların kalıntıları, Roma su kemeri, üç kilise, hamam bölümleri ve daha pek çok yapının izi, bulunmaktadır. Burası yakın zaman kadar Anavarza/Anazarba olarak anılırken sonradan adı Dilekkaya olarak değiştirilmiş olan köyün sınırları içerisinde yer alır. Stephen Hill, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*, Variorum 1996, 85; Rıfat Ergeç, “Anazarbus Antik Kenti ve Nekropolü”, *La Cilicie: Espaces Et Pouvoirs Locaux*, Varia Anatolica XIII, 2001, 389; Elmon Hançer, “Kilikya Ermeni Prensliği'nin İkinci Başkenti: Anavarza”, *Adalya*, XIX, 2016, 281; Hasan Buyruk, “Konumu Geçmişi ve Kimliği ile Anavarza”, ODÜ- SOBIAD, 6 (3), Aralık 2016, 695, 697.

⁶⁷ Willermus Tyrensis, 139.

⁶⁸ Ahmet Ünal-K. Serdar Girginer, *İlkçağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Hamer kitabevi, İstanbul 2007, 15, 21.

⁶⁹ Sümer, “Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar”, 1; Ahmet Ünal, “Çukurova'nın Antik Devirlerde Taşıdığı İsimler ile Fizikî ve Tarihî Coğrafyası”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, Haz: Erman Artun-M. Sabri Koz, YKY, İstanbul 2000, 23; Ünal, “Eski Çağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın Siyasi Tarihi”, 17.

⁷⁰ Tarsus sınırları içerisinde bulunan geçit, Kilikya Kapısı anlamına gelen “*Pylai Tés Kilikias*” ya da “*Pyles Ciliciennes*” ismiyle anılırdı. Arthur Weigal, “İskender Çukurovada: Kilikya ve Suriye'nin İstilası”, (Fransızca'dan Çev.: Hüsni Mengenli), *Çukurova Adana Halkevi Kültür Dergisi*, 1 (2), Eylül 1946, 11.

geçidi ile Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye- Mezopotamya'ya bağlantı sağlar⁷¹ ki bu coğrafi konum Çukurova'yı önemli kılıyordu.

Çukurova'da iklim yazın sıcak ve kurak geçse de kışın Anadolu platosundan çok daha ılıman bir iklime sahipti. Seyhan (Sarus) ile Ceyhan (Pyranus) nehirlerinin oluşturduğu delta Ortadoğu'nun en verimli deltasıydı. Çünkü nehirler Çukurova'yı verimli kılıyordu. Hububat, pamuk, her çeşit meyve ve sebzenin yetiştiği yer olması Çukurova'nın eski çağlardan beri yerleşim yeri olmasını sağladı. Nitekim Adana, Tarsus, Sis (Sision/Kozan), Mersin (Mercina), Silifke (Seleucie), İskenderun, Anavarza, Ayas çeşitli kültürlerin yerleştiği yerlerdendi. Daha içeriye girecek olursak Kahramanmaraş, Gaziantep, Zeytun, İslâhiye bu bakımdan önemli yerlerdendi. Çukurova'daki maden kaynakları ve yün, deri, kereste, buğday, üzüm, şarap gibi yerli mallar batı tüccarını Çukurova'ya çekiyordu. Bazı tacirlerin gösterdiği önemle pamuk tarımı bölgede yeniden canlanarak Ortaçağ'da sanayiye iyi bir hammadde sağlıyordu. Misis deri ihracında önemliyen, Toroslardan çıkarılan çeşitli madenler ve özellikle demir bölgeyi önemli bir ticaret merkezi yapıyordu⁷².

Çukurova'da yerli üretimin çeşidi ve verimliliği ile birlikte burayı önemli kılan diğer bir özelliği de elverişli önemli iskele noktalarının bulunmasıydı. Özellikle Korykos⁷³ ve Tarsus'ta bulunan iskele noktaları kara ve deniz ticareti açısından büyük önem taşıyordu. Bunun yanı sıra daha iç taraflarda Adana ve Misis ulaşımı sağlayan akarsular yoluyla denizle bağlantılıydı. Gemiler, Seyhan ve Ceyhan yoluyla Adana ve Misis'e ulaşıyordu. Bundan başka Çukurova, Anadolu ile Suriye arasındaki eski kervan yolunun üzerinde bulunması hasebiyle Anadolu kültür tarihinin kilit noktalarından birini oluşturuyordu⁷⁴.

⁷¹ Seton-Williams, "Cilician Survey", 123; MacEvitt, "Cilicia", 253; Ünal, "Çukurova'nın Antik Devirlerde Taşıdığı İsimler ile Fizikî ve Tarihî Coğrafyası", 25; Ünal, "Eski Çağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın Siyasi Tarihi", 17.

⁷² W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev.: Enver Ziya Karal), TTK, 2. Baskı, Ankara 2000, 333, 409-411; Seton-Williams, "Cilician Survey", 123; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 1.

⁷³ Korykos isimli kent, Anadolu'nun Akdeniz kıyısında, Mersin ilk merkezinin güneybatısında, Silifke'nin 21. km kuzeydoğusunda, Cennet Obruk'u çevresinde, günümüz Kızkalesi kasabası sınırları içerisinde bulunmaktadır. Sözü edilen bu kent Silifke ile Erdemli arasında orta yerdedir. Anna Komnena, Alexiad, 353; Umar, *Kilikia*, 83; Ercan Aşkın-Serra Durugönül, "Korykos (Kızkalesi) Araştırmaları ve Kaya Kabartmaları", *Mersin Arkeolojik Kazıları ve Araştırmaları*, Mersin Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 129.

⁷⁴ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çev: Enver Ziya Karal, TTK, 2. Baskı, Ankara 2000, 333, 409; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 1.

III. HAÇLILAR BÖLGEYE GELENE KADAR ÇUKUROVA’NIN TARİHİ

A. Eskiçağ’da Çukurova Bölgesi

Bilinen en eski adı Kuzzuwatna/ Kizzuwatna olan Kilikya bölgesi, verimli bir bölge olması hasebiyle daha Paleolitik dönemlerden itibaren yaşam izinin olduğu bir bölgedir. Nitekim Antakya civarındaki Musadağ ve Taşucu’daki Sırtlanini mağaraları bunu destekler niteliktedir. Bölgede en yoğun iskân Kalkolitik ve Eski Tunç çağında başlamıştır. Nitekim Eski Tunç çağında Silifke kalesi eteklerindeki prehistorik yerleşimlere, Ovalık Kilikya’da sayısız höyüklerle ve bu bölgede daha birçok yerde höyüklerle rastlanmıştır⁷⁵.

Kilikya’nın yerleşim tarihi hakkında bilgiler yetersiz olmakla birlikte burada oturan halkın eski devirlerden itibaren karışık bir demografik yapısı olduğu bilinmektedir. Bölgenin asıl yerlileri çoğunlukla Hurriler olmakla birlikte burada Luvilerin ve Sami kavimlerin de varlığı bilinmektedir⁷⁶.

MÖ II. bin yılının ortalarında Kilikya’nın en eski sakinleri olan Hurriler, Kizzuwatna bölgesinde hâkimdiler. Hititler I. Hattuşili döneminde Hurri topraklarına seferler düzenledi. Bu seferler sonucunda Hurri toprakları Hitit hâkimiyetine girerken Hititlerin Adana çevresindeki ovaları ve düzlükleri kuşatan yüksek dağlara adını verdikleri Kizzuwatna, I. Şuppiluliuma dönemine kadar bağımsız bir devlet olsa da I. Şuppiluliuma döneminde Hitit Devleti’ne bağlandı⁷⁷. Bölge, Hitit askerî hâkimiyetine girmeden önce yapılan son anlaşma eşitlik esasına dayalı kral II. Sanassura’nın

⁷⁵ Ahmet Ünal, “Adana’da Kizzuwatna Krallığı: Taş Devrinden Hitit Devletinin Yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz.: Erman Artun- M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000, 43, 44; Ahmet Ünal, “Eski Çağlarda Çukurova’nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı’nın Siyasi Tarihi”, 22; Seton-Williams, “Cilician Survey”, 125.

⁷⁶ Ünal, “Eski Çağlarda Çukurova’nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı’nın Siyasi Tarihi”, 18; Ünal, “Çukurova’nın Antik Devirlerde Taşındığı İsimler ile Fiziki ve Tarihi Coğrafyası”, 29-30; Girginer, “Orta ve Geç Tunç Çağlarında Çukurova ve Batı Anadolu’ya Genel Bir Bakış”, 104.

⁷⁷ Veli Ünsal, *Eski Anadolu’da Teokratik Devlet Düzeni (Hitit ve Urartu)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, 76; Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, İstanbul 2000, 19; Kenan Arıncı, *Doğal, Beşerî, İktisadî ve Siyasî Yönleriyle Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, (II. Baskı), Erzurum 2019, 154; Ünal, “Eski Çağlarda Çukurova’nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı’nın Siyasi Tarihi”, 24; Girginer, “Tepebağ Höyük (Adaniia) Kizzuwatna Ülkesinin Başkenti miydi?”, 75; Girginer, “Orta ve Geç Tunç Çağlarında Çukurova ve Batı Anadolu’ya Genel Bir Bakış”, 110.

Şuppiluliuma ile yaptığı anlaşmadır ki bu anlaşma onların bağımsızlığını koruduğu son anlaşmaydı⁷⁸.

Kizzuwatna, I.Şuppiluliuma dönemine kadar (MÖ 1400 yahut MÖ 1370) bağımsız bir devlet olarak kalacaktı. Şuppiluliuma, Kuzey Suriye'ye düzenlediği seferlerde Kizzuwatna'yı Hitit hâkimiyeti altına aldı. Ayrıca Hititlerin bölgeye hâkim olduğu dönemde burası demirciliğin merkezi olarak biliniyordu. Nitekim demir madeni yataklarının pek çoğu Toros Dağları'nın içindeydi. Bölge ayı zamanda sadece demir bakımından değil, bakır, kurşun, gümüş ve altın bakımından da zengindi⁷⁹. Ayrıca Kizzuwatna, Kuzey Suriye'ye giden yolların üzerinde bulunduğu için Hititler buraya çok önem veriyorlardı. Bu nedenle hiçbir Hitit kralı Kilikya üzerinde hâkimiyet kurmadan ya da orayla ittifak halinde olmadan güneybatıda bir sefer düzenleyemezdi. Aksi halde Hitit ordusunun kanadı kırık olabilirdi⁸⁰.

Asurlular, Ovalık Kilikya'yı "*Que*", dağlık Kilikya'yı ise "*Hilakku*" olarak adlandırdılar. MÖ IX. yy'da Kilikya ovası, Asurluların güneydoğudaki iletişimini sağlaması açısından bir kilit noktası oluşturuyordu. Bu önemi hasebiyle Asurlular bölgeyi Hititlerin elinden alarak burada hâkimiyet sağladılar. Nitekim Asur Hükümdarlarından II. Salmanasır (IV. Şalmanezzer) ülkesinin batı hududunu genişlettikten ve emniyet altın aldıktan sonra Maraş'tan ilerleyerek Tarsus'a kadar olan bölgeye hâkim oldu. III. Tglatfelasir (III. Tiglat-Pleser) zamanında Kilikya ve Kapadokya tarafları Asur hücumuna uğradı. Ardından Sargon (II. Sargon) Suriye ve Filistin'in ardından Kapadokya'ya ilerledi. Devletin hudutlarını Toros Dağları'na kadar ilerletti. Onun vefatından sonra Sanaharib (Sanherib) Kilikya'ya bir sefer daha yaptı ve burada hâkimiyeti sağlamaştırdı⁸¹.

Samiri Yahudilerinin de bir dönem Kilikya'da bulunduğu arkeolojik kalıntılardaki yazıtlardan anlaşılmakla birlikte Asurlardan sonra Maraş ve çevresi Perslerin hâkimiyeti

⁷⁸ Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 2; Ünal, "Eski Çağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın Siyasi Tarihi", 26.

⁷⁹ Ünal, "Adana'da Kizzuwatna Krallığı: Taş Devrinden Hitit Devletinin Yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", 49; Ünal, "Eski Çağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın Siyasi Tarihi", 29; Ünal, "Çukurova'nın Antik Devirlerde Taşıdığı İsimler ile Fizikî ve Tarihî Coğrafyası", 28.

⁸⁰ Seton-Williams, "Cilician Survey", 125.

⁸¹ Kurt, "Sanherip Dönemi Kilikya İsyanları", 192; Seton-Williams, "Cilician Survey", 124; Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1973, 18.

altına girdi. Persler, Anadolu'ya İmparator Kiros döneminde yayıldılar. Kiros, Lidya Kralı ile mücadelesinden dönerken Adana, Mersin, Antalya ve Konya taraflarına asker sevk etti. Halk buraların Perslerin eline geçmemesi için şehirleri yakıp yıktılar. Fakat Kilikya bölgesi Makedonyalı İskender dönemine kadar Perslerin hâkimiyeti altında kaldı. Büyük İskender, kuzeyden gelerek bölgeyi hâkimiyeti altına almakla uğraştı. Lakin bu hâkimiyet uğruna Tarsus (Cydnus) nehrinde boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalsa da⁸² bölgede hâkimiyet kurmayı başardı⁸³.

Büyük İskender'in ölümünden sonra ortaya çıkan bölünmeler sonucunda Kilikya Selefkian (Seleukos İmparatorluğu)'ın idaresi altına girse de imparatorluk zayıflayınca Romalılar idareye dahi karışır olmuşlardı. Karışıklıklardan yılmış olan halk, derhâl Ermeni Kralı Tigran'ı bölgeye çağırarak Kilikya'nın idaresini ele geçirmesini istedi⁸⁴. Kilikya'nın ele geçirilmesiyle Ermeniler Suriye bölgesini ele geçirdiler. Nitekim Ermeni Aram döneminde memleketin hudutları Kafkaslardan Toroslara kadar uzandı. Hâkimiyetlerinin genişlemesine karşılık Romalı General Lukilas Kilikya, Toros ve Fırat havalisini işgal etse de Lukilas'ın geri çekilmesiyle Ermeniler bu bölgelere tekrar yayılma fırsatı buldular. Ancak daha sonra bölge Romalıların ve ardından Bizans'ın eline geçti (656)⁸⁵.

Neticede Pers ile Bizans, Bizans ile Araplar ve daha sonra Türkler ile Bizans arasında savaşlara sahne olan Kilikya bölgesine İslâmiyet'e kadar Hurriler, Hititler, Asurlar, Persler, Makedonyalılar, Seleukos İmparatorluğu, Romalılar ve Bizans hâkimiyet kurmuştur⁸⁶.

B. İslâm Ordularının Çukurova'yı Fethetmesi

Hız. Ömer, Hız. Ebu Bekir döneminde Bizans ile yapılan mücadelelere devam eden bir politika izleyerek yapılan sefer planlarının hızlandırılmasını emretti. Bu politikayla yapılan seferlerde Bizans kuvvetlerine büyük bir zayıflık verildi. Nihayetinde 637 yılında

⁸² Bu olayı Şevki Berker İskender'in boğulma tehlikesinden ziyade nehre girer girmez vücudundaki ani titreme ile vücudunun sarardığını anlatmaktadır. Daha sonra kendisine yapılan ilaçla iyileşmiştir. Şevki Berker, "İlk Zamanlarda Çukurova ve Civarı: Quint Curce'e Göre İskender'in Tarsus ve Civarını İstilas", *Çukurova Adana Halkevi Kültür Dergisi*, 1(9), Nisan 1947, 3.

⁸³ Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 18; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 2.

⁸⁴ Umar, *Kilikia*, 7-8; Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 20-22.

⁸⁵ Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 20-22.

⁸⁶ Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 8; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 2,3.

mağlup olan Bizans'a ait Çukurova bölgesinde bulunan birçok yer İslâm orduları tarafından fethedildi. Kumandan Ebu Übeyde Halep'i fethettikten sonra Antakya'yı Urfa'yı ve Suriye'den Fırat'a kadar olan bölgeyi aldı⁸⁷.

Emevî Devleti'nin kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyân iç karışıklıklardan dolayı durmuş olan fetih hareketlerini yeniden başlatarak üç ayrı cepheye fetih düzenledi. Bunlardan biri de Anadolu'da Bizans'a karşı yapılan seferlerdi⁸⁸. Muaviye, Anadolu'ya gaza etti ve bu gazada Çukurova tamamıyla fethedilerek burası uç beylerinin idaresine verildi. Tarsus'ta oturan bu uç beyleri Halep yakınındaki valilere bağlıydı⁸⁹. Çukurova neredeyse tamamıyla fethedilse de Hz. Osman'ın son dönemi ile Hz. Ali'nin halifeliği süresinde iç çekişmelerle birlikte Cemal, Siffin ve Kerbela olayları sonrasında devam eden siyasî çekişmeler neticesinde buralar göz ardı edilince Rumlar Toroslara kadar yayılmaya başladılar. Öyle ki Rumlar, Emevî halifesi Abdülmelik döneminde (685-705) Antakya'ya kadar ilerlediler. Abdülmelik Rumlara karşı bir ordu gönderip onları tekrar eski hudutlarına kadar kovalasa da Emevîlerin yıkılışına doğru yine bölge Romalılar hâkimiyeti altına girdi⁹⁰. Abdülmelik iç karışıklıklar nedeniyle Bizans İmparatorluğu ile sulh yapmak durumunda kaldı. Onun döneminde Çukurova'da Misis'e kadar ilerleyen Bizans'ı her yıl yüksek miktarda vergiyle durdurabildi⁹¹. Fakat daha sonra iç isyanlardan kurtulan Abdülmelik derhâl Bizans'ın hâkimiyeti altındaki Anadolu'ya ordular göndererek Çukurova'da Misis'e kadar ilerleyerek bölgede hâkimiyeti tekrar sağladı⁹².

Emevîlerin yıkılışı ile birlikte kurulan Abbasiler iç meselelerle uğraşırken Rumlar Anadolu içlerine kadar gelerek Amik Ovası'na kadar ilerlediler. Buna karşın Abbasiler bölgeye tekrar hâkimiyet sağladılar. Nitekim Harun Reşid, Anadolu'ya gelerek Rumların elindeki Maraş ve çevresini geri almak için sefere çıktı. Rumların İskenderun ve Tarsus arasındaki yerlerde askerleri bulunuyordu. Emevîler hilafetin başına geçince Rumların buralardaki hâkimiyetine son vermişti. Daha önce Herakleios döneminde Bizans sınırındaki Bizans ile Araplar arasında savaş alanı oluşturduğundan ötürü güvenlik

⁸⁷ Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, 45; Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 25-26.

⁸⁸ İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *DİA*, XXX, İstanbul 2005, 333; İsmail Yiğit, "Emevîler", *DİA*, XI, İstanbul 1995, 89; Adem Apak, "Emevîler Döneminde Arap-Bizans Mücadelesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 2009, 102-103.

⁸⁹ Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar", 1; Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 27.

⁹⁰ Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 27; Demirkent, "Misis", 178.

⁹¹ Hakkı Dursun Yıldız, "Abdülmelik b. Mervân", *DİA*, I, İstanbul 1988, 269.

⁹² Hasan Karaköse, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yay., Ankara 2006, 57-58.

amacıyla boşaltılan şehirler (Suğur) Emevîler döneminde iskân edilen yerler haline geldi. Buralarda sadece gözlem yapan askerler bulunuyordu. Askerî amaçla özel olarak tahkim edilen bu bölgeye ise Suğur adı verildi. Bölge Tarsus'tan başlayarak Adana-Misis-Maraş-Malatya hattını oluşturuyordu. Ardından Abbasî halifesi Harun Reşid, Müslüman fetihlerinin geniş bir alana ulaşması sonrasında sınır şehirlerini tahkim ettirerek boş olan bu bölgede kaleler inşa etti ve var olan kaleleri onardı. Böylece 786-787 yıllarında el-Avâsım adıyla bölgeyi müstakil yeni bir bölge haline getirdi. Kurduğu bu eyaleti tamamen askerî teşkilata bağlayarak önemli noktalara askerî birlikler yerleştirdi. Avâsımın kuzey ve kuzeydoğu sınır kalelerini de Tarsus, Misis, Anavarza ve Adana gibi önemli şehirler oluşturuyordu. Orta Asya'dan buralara birçok Türk getirerek bölgeye yerleştirildi. Sınır bölgelerindeki sahipsiz araziler göçmenlere cazip şartlarda iktâ olarak verilerek onların bölgeye yerleşmesi sağlandı. Diğer taraftan bölgeye yerleştirilen beyler uç bölgeleri Bizans'a karşı korurken, Bizans'a karşı akınlarda da bulunuyorlardı. Akın ve seferler neticesinde Abbasilerin deniz ve karalardaki hudutları diğer ülkelerle sınır oluşturuyordu. Abbasilerin deniz hududu kuzeyden Toroslardan başlayarak Misis, Anavarza'yı da kapsıyordu⁹³.

790 yılında Antalya açıklarında Bizans donanması mağlup edilip anlaşma yapılmasına rağmen Bizans, Abbasi topraklarına saldırınca Harun Reşid de Anadolu seferine çıktı. Sefer neticesinde Bizans, iç karışıklıklarından dolayı Müslümanlarla yeniden anlaşma yapmak durumunda kaldı. Fakat 805 yılında Nikephoros'un Tarsus'a gelerek anlaşmayı hiçe sayarak birçok yeri tahrip etmesiyle Harun Reşid üçüncü defa Bizans seferine çıktı. Harun Reşid ve orduları Orta Anadolu'ya kadar ilerleyince imparator çaresizce daha ağır şartları kabul etmek zorunda kaldı⁹⁴.

831 yılının şubat ayında Abbasi halifesi gaza niyetiyle yerine halef olarak Bağdad'da İshâk b. İbrahim b. Musab'ı bırakarak Bizans üzerine yürüdü. Memun, Musul yolu üzerinden Membiç'e, ardından Dabık, Antakya, Misis ve Tarsus'a geldi. O, Bizans topraklarına girerken oğlu Abbas da Malatya şehrine girdi. Memun, Macide kalesini ve

⁹³ Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944; 19-21; Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar", 3; Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 27-29; Demirci, "Abbâsiler Döneminde Adana ve Çukurova'nın İskânı ve İslamlaştırılması", 309-315; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsiler", *DİA*, I, İstanbul 1988, 36; Casim Avcı, "Suğur", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, 473; Hakkı Dursun Yıldız, "Avâsım", *DİA*, IV, İstanbul 1991, 111-112.

⁹⁴ Karaköse, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, 91.

ardından Kurre kalesini fethetti. Halk onları affetmesini isteyince Memun halka eman verdi. Halife, Bizans şehirlerinde fetihlerini gerçekleştirdikten sonra Şam'a gitse de Bizans imparatorunun Tarsus ve Misis halkından 1600 kişiyi öldürdüğünü öğrenince derhâl harekete geçerek Bizans imparatorluğu topraklarına geri döndü ve burada 28 Eylül'e kadar kaldı. İmparatorluk topraklarına giren Memun ve beraberindekiler, burada Ereğli, Tuvane⁹⁵ şehirlerini zapt ettiler. Buralara Müslüman nüfus iskân edildi. Ayrıca Keysun'da yağma hareketlerinde bulundu. Seferini tamamlayan Memun, buradan Şam'a geçti⁹⁶.

İlerleyen yıllarda halife olacak olan Mutasım, valiliği döneminde Memun'un Bizans'a karşı çıktığı Çukurova seferlerine katılarak 831 yılında gerçekleşen Anadolu seferinde birçok kaleyi Bizans'ın elinden aldı. 833 yılında Bizans seferi için geniş hazırlıklar yapan Memun'un yanında sefere katılan Mutasım, yolda Memun'un ölmesi üzerine çıkan iç çekişmelerden dolayı geri döndü. Halife olduktan sonra Abbasilerin hizmetine giren Türk askerleri ile birlik oldu ve bu sayede Türklerin etkinliği arttı⁹⁷.

Mutasım döneminde 845/6 yıllarında Abbasilerin Çukurova bölgesinde Bizans ile savaşı devam etti. Müslümanlar Çukurova bölgesinde birçok esir ve ganimet elde ettiler. Bu yıl içinde Müslümanlar Tarsus'a yakın mesafedeki Lümis (Lamos) nehrine geldiler ve Bizanslılarla esir mübadelesi yaptılar⁹⁸.

Abbasi Halifesi Mutemid döneminde de 883 yılında Bizanslılarla Çukurova bölgesi için hâkimiyet mücadelesi devam etti. Bizanslılar yüz bin kişilik bir orduyla Tarsus'a yakın Kalemeye'de konakladılar. Abbasilerin Tarsus valisi Türk komutan Yâzmân⁹⁹ ve beraberindekiler bir gece baskınıyla onları hezimete uğrattılar. Yâzmân, Bizans ordusunun neredeyse tamamını imha etti. Bu baskından pek çok ganimet elde eden Yâzmân, 891/2 yıllarında da Tarsus'a sefer düzenlese de burada öldü¹⁰⁰.

⁹⁵ Kemerhisar'ın tarihteki adı olan Tyana Niğde il merkezine 15 km, Bor ilçesine 7,5 km uzaklıktadır. Oktay Alkuş, "Tyana Yöresinde Kent-Devlet Yönetimi", *Kent Akademisi*, 12, 808.

⁹⁶ İbnü'l-Esîr *El Kâmil Fi't-Tarih VI, İslam Tarihi*, (Çev.: Abdullah Köşe), Bahar Yay, İstanbul 1991, 361, 363; Atalay, *Maras Tarihi ve Coğrafyası*, 30; Yıldız, "Abbasiler", 36.

⁹⁷ Casim Avcı, "Mu'tasım- Billâh", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, 380-381.

⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih VII, İslam Tarihi*, (Çev.: Ahmet Ağırakça), Bahar Yay, İstanbul 1991, 28.

⁹⁹ İbnü'l-Esîr ondan Bâzmâr olarak bahsetmektedir. *İbnü'l-Esîr, El Kâmil Fi't-Tarih VII*, 342.

¹⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih VII*, 242-243, 376; Ali Aktan, "Mu'temid-Alellah", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, 388.

Halife Mutemid döneminde Mısır'da Tolunoğulları hanedanlığının kurucusu Ahmet b. Tolun bulunuyordu. O, 877/8 yıllarında Antakya'da bulunan Abbasilerin Türk komutanlarından Sîmâ et-Tavîl'e haber göndererek kendisine itaat etmesini istedi. Sîmâ itaat etmeyince Ahmet b. Tolun onun üzerine yürüdü ve Antakya'yı muhasara altına aldı. Sîmâ'nın yönetiminden memnun olmayan halkın yardımlarıyla Ahmet surların etrafına mancınıklar kurarak savaşa girişti ve Antakya'yı aldı. Ardından Ahmet b. Tolun Tarsus'a yöneldi. Ancak onun kalabalık bir orduyla şehre gelmesi aniden fiyatların yükselmesine, dolayısıyla halkın tepkisine ve Tolun'a karşı mücadeleye girişmelerine sebep oldu. Halk, Tolun'dan ya az adamla Tarsus'ta kalmasını ya da şehirden çıkmasını istedi. Ahmet b. Tolun bu durum karşısında adamlarına: *"Tarsuslulara mağlup düşmeyi kabul edip hemen buradan, bu şehirden ayrılmanız iyi olur, yoksa; "bütün halka karşı son derece güçlü ve kuvvetli bir orduya sahip olduğu bilinen ve bu hususta büyük şöhreti olan Ahmet b. Tolun ve askerleri Tarsuslulara karşı koyamadılar ve onlara mağlup oldular" diye bir şâyia yayılırsa halka ve özellikle düşmana karşı kötü bir duruma düşeriz."* dedi. Nihayetinde Tolun, herkes tarafından bilinen şöhret olan gücünün sarsılmaması adına muhasarayı kaldırmak durumunda kalarak şehri terk etti. Şam'a geri döndüğünde kuşatmada başarısız oluşu onu çok etkilediğinden hastalandı ve 884 yılında öldü¹⁰¹.

Abbasiler Bizans'a karşı Çukurova bölgesinde zaferler elde etse de 868 yılından itibaren Abbasilerin zayıflamasıyla birlikte bölgede Bizans tehdidi artmaya başladı. Bu tarihten itibaren Bizans artık Çukurova'da ilerleme dönemine girdi¹⁰².

C. Bizans Döneminde Çukurova

Roma ikiye ayrıldıktan sonra tüm Anadolu gibi Çukurova da Bizans hâkimiyetine geçti. Attila Doğu Anadolu'ya akın yapıp Çukurova'ya kadar ulaşırsa da o yönünü Avrupa'ya çevirince bölge tekrardan Bizans hâkimiyetinde kaldı¹⁰³.

Bizans'ın Sasani İmparatorluğu ile Çukurova'daki hâkimiyet mücadelesi İmparator Anastasios döneminde başladı. Bu dönemde yapılan mücadelede başarılı olan Sasaniler,

¹⁰¹ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih VII*, 263-264; Hakkı Dursun Yıldız, "Ahmet b. Tolun", *DİA*, II, İstanbul 1989, 143; Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 31.

¹⁰² Demirci, "Abbâsiler Döneminde Adana ve Çukurova'nın İskânı ve İslamlaştırılması", 321-322.

¹⁰³ Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 23. Bizans hâkimiyetinde Dağlık Kilikya'ya *Cilicia Prima*, Ovalık Kilikya'ya ise *Cilicia Secunda* adı verildi. Girginer, "Tepebağ Höyük (Adaniia) Kizzuwatna Ülkesinin Başkenti miydi?", 75.

Antakya'ya kadar ulaştılar. Antakyalılar var güçleriyle kenti müdafaa etmeye çalışsalar da sayısız İranlı surları aşarak tüm Antakyalıları kılıçtan geçirdi, kenti yakıp yıktı. 602 yılında Hüsrev Perviz Bizans'a savaş açtı. Bu savaşta Sasaniler Edessa/Urfa'yı kuşattılar. İmparator Herakleios döneminde (610-641) İran ordusu 611'de Antakya, Urfa ve Maraş çevresini alarak Toros dağlarına kadar ilerlediler. Lakin 628 yılında Herakleios, Tarsus civarında yaptığı mücadelede İranlıların gücünü kırarak onları yenilgiye uğrattı ve Antakya'yı Bizans hâkimiyeti altına aldı. Bu mücadeleden sonra İranlılar geri çekilseler de ara ara yine Anadolu'yu taciz etmeye devam ediyorlardı¹⁰⁴. Onların Bizans'a saldırıları ve Mute savaşı ardından Tebük, Ecnadeyn, Yermuk muharebeleri Bizans'ı zor duruma düşürdü. Çukurova'daki önemli şehirleri kaybeden Herakleios, Konstantinopolis'e döndü. İskenderun ile Tarsus arasında ne kadar kale varsa Arapların eline geçti. Bizans, Çukurova'ya hâkim olabilmek için mücadelesine Emevîler ve ardından Abbasiler ile devam etti¹⁰⁵.

Toros Dağları, Araplarla Bizans arasında bir sınırdı. Toros'un doğusundaki Maraş ve çevresi Arapların hududunu oluşturuyordu. Lakin 750-751 yıllarında Bizans İmparatoru V. Konstantin (741-775), Malatya'ya gelerek ordugâhını Kemah'a kurdu. Malatya'yı ele geçirdi. Müslümanlar şehri terk edince Bizans burayı tahrip etti. Böylece Bizans İmparatoru V. Konstantin Müslümanlara karşı yaptığı saldırılarda Toros'u aşarak doğusundaki bölgeleri kendi hâkimiyetine aldı¹⁰⁶.

Bizans İmparatoru VI. Leon döneminde (886-912) Araplar, Bulgarların Balkan hâkimiyetini tehdit etmesini ve Bizans'ın bu sorunla meşgul olmasını fırsat bilerek Çukurova bölgelerine girdiler ve yeniden doğu sınırlarında başarı sağladılar¹⁰⁷. 927/8 yıllarında da Bizanslılar ile Müslümanlar arasında savaş devam etti. Yapılan savaşta Müslümanların bir askerî birliği bozguna uğratılsa da daha sonra Müslümanlar zafer kazanarak birçok ganimet elde ettiler. 931 yılına gelindiğinde yine Müslümanlar ve

¹⁰⁴ Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 39, 46; Işın Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI, İstanbul 1992, 233; Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 24; Malcolm Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, (Çev.: Doğan Mert Demir), Kronik, İstanbul 2021, 73.

¹⁰⁵ Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 25; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 74.

¹⁰⁶ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih V*, İslam Tarihi, (Çev.: Yunus Apaydın), Bahar Yay, İstanbul 1986, 363; Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 25.

¹⁰⁷ Demirkent, "Bizans", 235.

Bizans arasında yapılan savaşlar devam ederken Tarsus valisi Bizans topraklarına gazaya çıktı ve onları mağlup ederek esir ve ganimetlerle geri döndü¹⁰⁸.

II. Romen (959-963) öldükten sonra imparatorluğun başına geçen II. Nikephoros Phokas (963-969), tacı giyer giymez büyük bir ordu toplayarak Çukurova'da bulunan Hamdanilerin üzerine savaş açtı. Aslında bu dönemde İmparator Romen'in ölümü ardından imparatorluk siyasî iktidarsızlık yaşıyordu. Bu siyasî iktidarsızlıkları çözüme kavuşturan Nikephoros, derhâl güçlü bir askerî strateji ile Çukurova'ya yöneldi. Bu strateji ilk etapta Hamdanilerin üzerine saldırılar düzenleyerek onları zayıflatmak ve esas hedefleri olan Çukurova'ya ulaşmaktı. Nikephoros, bu hedefler doğrultusunda Şam bölgesine geçerek Antakya'yı muhasara altına alsa da şehir halkının karşı koyuşuyla burayı ele geçiremedi ve Tarsus'a geri döndü. Yine aynı yılda Bizans İmparatoru Nikephoros Phokas, Müslümanların hâkim olduğu Çukurova'ya yakın olabilmek amacıyla Kayseri'de şehir kurarak burada ikamet etti ve askerleri ile ailesini buraya taşıdı. İmparator ordusunu da toplayarak Misis şehrine yürüdü. Misis halkı imparatora elçi gönderip her türlü malı ve parayı ödemeyi taahhüt etmekle birlikte şehirde adamlarının ikamet etmesini ve kendilerini yönetmesini istedi. Bu dönemde Müslümanlar zayıflayıp askerî güçlerini kaybetmiş, kıtlığın yanı sıra veba hastalığı yayılmıştı. Bu durumu göz önüne alan imparator, barış için gelen elçiyi şu anda güçsüz oldukları için itaati kabul ettiklerini, güçlendikleri andan itibaren kendine sıkıntı oluşturacağını söyleyerek bu isteği reddetti. Misis'i muhasara altına alıp 13/15 Temmuz 965'te ele geçirdi. Şehirde yaşayan birçok kişi öldürüldü, iki yüz bin kadar Müslüman da esir alındı. Misis'ten sonra Tarsus'a ilerleyen imparator, halkın itaatiyle karşılaştı. Tarsus halkı şehrin kapılarını imparatora açtı. O zor kullanmadan burayı ele geçirdi (16 Ağustos 965). Tarsuslular taşıyabilecekleri mal ve silahları imparatora teslim ettikten sonra karadan ve denizden şehirlerini terk ederek Antakya'ya doğru yola koyulsalar da imparatorun Tarsus'u tamir edip burayı müstahkem bir hale getirdiğini öğrenen Tarsus halkı geri dönerek Nikephoros'a itaat ettiler. Bundan başka Nikephoros, Adana ve Anavarza'yı da zapt ederek çok miktarda esir ve ganimet elde etti. Nikephoros'ın generali Burtzes, Araplar içinden çıkan bir hainin

¹⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih VIII*, İslam Tarihi, (Çev: Ahmet Ağırakça), Bahar Yay, İstanbul, 149,193.

yardımla¹⁰⁹ Antakya'yı Hamdanilerin elinden almayı başardı (965). Böylelikle Nikephoros, Hamdanilerin elinde olan Çukurova'yı baştanbaşa zapt ettikten sonra İstanbul'a döndü¹¹⁰.

28 Ekim 969'da Bizanslılar Antakya yakınlarında bulunan Lûkâ Kalesi'ni muhasara altına aldılar. Lûkâ sakinlerinin yardımlarıyla muhasara altına alınan Antakya, nihayet Kasım-Aralık ayında ele geçirildi. Bizans, aynı yıl içinde Antakya'nın ardından Malazgirt'i de ele geçirdi¹¹¹.

İmparator II. Basileios (976-1025) döneminde Türklerin Anadolu'ya gelişi imparatorlukta büyük endişe yarattı. Basileios, tehdit olarak gördükleri Türklere karşı harekete geçerek Doğu Anadolu'da hâkimiyet kuran Ermenilerin ellerinden yavaş yavaş bu bölgeleri aldı. Stratejik olarak imparatorluğu güçlü kılabilmek için diplomasi görünümlü olsa da güç kullanarak Ermeni krallıklarını ikna etti. Nitekim Türklerin gelişiyle Vaspuragan Kralı Senekerim'in elinden bölgeyi alarak¹¹² onu kendi hâkimiyetindeki Sivas'a yerleştirdi. 1021/22 yıllarında Ani ve Kars'ı Ermenilerin elinden aldı. 1022/23 yıllarında Basileios'a karşı çıkan isyanı bastıran David'e Kayseri ve Sivas'ın güneyindeki bölgeyi vererek Ermenileri daha batıya doğru sevk etmek istedi¹¹³. Böylece Bizans'ın Doğu Anadolu'da uyguladığı ilhak politikasıyla Ermeni krallıklarına son verilip Ermeniler Çukurova'ya yönlendirilirken Doğu Anadolu tamamen Bizans hâkimiyeti altına girdi¹¹⁴.

¹⁰⁹ Müstahkem surlarla çevrili olan Antakya'nın ele geçirilmesi çok zordu. Burası ancak bir hainin yardımıyla Bizans'ın eline geçtiği gibi daha sonra Ermeni Firuz'un hainliğiyle de ele geçirilmesi zor Antakya, Haçlıların eline geçecektir.

¹¹⁰ İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih VIII*, 482,493; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 8-9; Simbat Vekayinamesi, 2; Demirkent, "Bizans", 236; Demirkent, "Misis", 178; Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Terc.: Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, 92-93; William Garrood, "The Byzantine Conquest of Cilicia and the Hamdanids of Aleppo, 959-965", *Anatolian Studies*, 58, 2008, 128, 137-138; Timothy E. Gregory, *A History of Byzantium*, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2005, 240; İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 76.

¹¹¹ İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih VIII*, 518-519; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 93.

¹¹² Bu dönemde Türklerin Anadolu'ya gelişi ile Ermenilerin onlara mukavemet gösterememesi, bölgeyi Bizans'a verme fikrini doğururken, Doğu Anadolu'da ilhak politikası uygulayan Bizans İmparatorluğu'nun buralardaki Ermenilerle herhangi bir mücadeleye girmeksizin bölgeyi hâkimiyeti altına almasını sağladı.

¹¹³ Simbat Vekayinamesi, 18-21; Michael Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204: a Political History*, (Second Edition) Longman, London 1997, 32-33.

¹¹⁴ Sirarpie Der Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, Cambridge, Harvard University Press, 1945, 11; P. M. Holt, *The Crusader States and Their Neighbours: 1098-1291*, Routledge Taylor&Francis Group, New York, 2016, 23-24.

II. Basileios 1025'te öldükten sonra Bizans'ın kudreti azalmaya başladı¹¹⁵. 1030-1031 yıllarında Bizans İmparatoru III. Romen, Mervânilerin emiri Nasruddevle'nin elindeki Urfa şehrini ele geçirse¹¹⁶ de 1036 yılında Urfa şehrine giren Müslümanlar burada pek çok ganimet ve esir ele geçirdiler¹¹⁷.

IV. Mihail Bizans İmparatorluğu'nda tahta çıkınca (1034-1041) kardeşlerinden birini Antakya'ya göndererek burayı ona emanet etti¹¹⁸. 1068/1069 yıllarında Romenos Diogenes, Bizans'ın hâkimiyeti altında olan Çukurova bölgesi arazilerini tahrip eden güneydeki Araplara karşı sefere çıktı. Düşman bertaraf edilerek Menbiç ele geçirildi ve bu tarihten itibaren yedi yıl müddetle Bizans hâkimiyeti altında kaldı¹¹⁹. Diğer taraftan 1071 yılı itibarıyla Türkler Anadolu'nun her yerine olduğu gibi Çukurova bölgesine de girdiler.

D. Türklerin Anadolu'ya Gelişi ve Çukurova

Türklerin Abbasiler döneminde daha önce de belirttiğimiz üzere etkin olmasıyla Türkmen akınlarının VIII. yüzyılda başladığı bilinmekle birlikte Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya ilk keşif seferi Alparslan'ın babası Çağrı Bey'in 1015-1021¹²⁰ yılları arasında yaptığı seferdi. Bu seferde Çağrı Bey, Horasan ve Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya gelerek Van gölü bölgesindeki Ermeni topraklarına girdi. Burada Türklerle ilk defa karşılaşan Ermeniler, onların attığı *yağmur gibi oklar* karşısında direnemeyerek bozguna uğradığında Bizans taht mücadeleleri ile uğraşıyordu. II. Basileios (976-1025)

¹¹⁵ Demirkent, "Bizans", 236-237.

¹¹⁶ Urfa şehrinin prensi ölünce prensin karısı Salamay adında sevdiği birini şehrin efendisi olarak atadı. Salamay, şehrin başlıca adamları tarafından kabul görmeyeceği endişesiyle hizmetkârlarından birini prenslik unvanını alabilmek için İmparator Romanos'un yanına gönderdi. Salamay'ın "*Ona şehri savaşız vereyim*" dediğini iletince Romanos onu öne çıkan bir unvanla yüceltti ve bundan sonra şehrin hâkimiyeti Bizans'ın eline geçti. Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, 32,33.

¹¹⁷ Simbat Vekayinamesi, 23; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, IX, İslam Tarihi, (Çev.: Abdülkerim Özeydin), Bahar Yay, İstanbul 1987, 317, 343, 381; Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, 32,33.

¹¹⁸ Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, 34.

¹¹⁹ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 118.

¹²⁰ Anadolu'ya yapılan bu keşif seferinin tarihi hususunda kaynak eserler ve araştırma eserlerde farklılıklar bulunmaktadır. Mateos 1018 yılında bu seferin yapıldığını aktarırken Mükrimin Halil Yınanç Anadolu'ya ilk Oğuz akınlarının 1015-1020 yıllarında olduğunu belirtir. Cahen ise bu seferin 1018 değil 1029 olduğunu söyler. Ayrıca Aristages'e göre bu seferin tarihi 1016'dır. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162), 48-49; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 2; Abdullah Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", *EKEV Akademi Dergisi*, 59, Bahar 2014, 229.

döneminden IX. Konstantinos'a kadar olan taht karışıklıkları imparatorluğu sarsmıştı. Bu nedenle Türkler herhangi ciddi bir mukavemetle karşılaşmadılar¹²¹.

Bizans, Doğu Anadolu bölgesindeki Ermenileri ve onların hâkim olduğu toprakları kendi bünyesine almaya çalışıyordu. 488 yılında İmparator Zeno, bölgede feodal sistemin beyi olarak görev yapan Ermeni soyluları olan Nakhararların (derebeyler) da imparatorluğun diğer memuriyetleri gibi imparatorluk tarafından atanması için Ermenilere baskı yaptı. Bizans'ın amacı Nakhararları da yok ederek bölgede nüfuz elde etmektir. Türkler Anadolu'ya geldiğinde bu baskı daha da arttı. Selçukluların gelişiyle beraber Ermenilerin hâkimiyeti altında bulunan doğu şehirleri, Ermenilerin Türklere karşı koyamama korkusu yahut koyamaması sonucu imparatorluğun hâkimiyeti altına girdi. Topraklarını kaybeden Ermenilerin bazıları İstanbul'a göç ederken bazıları da *Küçük Ermenistan* olarak adlandırılan Çukurova bölgesine göç etti¹²². Nitekim 1021 yılında Selçuklu Türkleri, büyük bir kalabalık halinde hareket ederek Ermenilerin bulunduğu Vaspuragan eyaletine geldiğinde ve burada onlara büyük bir mağlubiyet yaşatınca Vaspuragan Kralı Senekerim zaten bu dönemde Doğu Anadolu'da ilhak politikası uygulayan Bizans imparatoru Basileios'a çaresizce mezkûr yeri bırakarak karşılığında Sivas'ı aldı ve burada hâkimiyetini kurdu¹²³. Bölgede kalan Ermeniler ise Türklerin akınları karşısında hiçbir direniş gösterememekle beraber bölgelerini terk ederek kimisi batıya kimisi de güneye doğru ilerledi¹²⁴. Bununla birlikte Bizans'ın Ermeni prensliklerine son vererek soyluları ve Ermeni halkı Doğu Anadolu'dan göç etmeye zorlaması Türklere karşı kendi sınırlarını korumayı zorlaştırdı¹²⁵.

Buhara ve Horasan taraflarında bulunan Türkmen kitlesi 1047 yılında Türkistan'dan Nişabur'a geldi ve Büyük Selçuklu beylerinden İbrahim Yınal'a yurtsuzluk konusunda şikâyetle bulundu. İbrahim Yınal ise bu Türkmenlere: “*Sizin burada kalmanız ve ihtiyaçlarınızı buradan karşılamanızdan dolayı ülkem sıkıntı içine girdi. Bana kalırsa yapacağınız en doğru iş Rûmlara karşı gazaya çıkıp Allah yolunda*

¹²¹ İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih IX*, 379-382; Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK, Ankara 2002, 4.

¹²² Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 17-18.

¹²³ Simbat Vekayinamesi, 18-19; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, XIX, 12, 48-50; Güner Sağır, “Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler: İlkçağ&Ortaçağ*, I, TTK 2014, 200.

¹²⁴ Vahram Vekayinamesi, 3.

¹²⁵ Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 11.

cihad etmenizdir. Böylece ganimet de elde edersiniz. Ben de sizin izinizden gelip yapacağınız işlerde size yardımcı olacağım” dedi. Söz verdiği gibi kendisi de onların arkasından gitti ve Türkler Anadolu’ya girerek birçok esir ve ganimetle geri döndüler. Daha önce Abbasî askerlikleriyle Anadolu’ya girmiş olsalar da Türklerin Anadolu’ya bu seferi kendi adlarıyla yaptıkları bir seferdi¹²⁶. Nitekim Aristakes Türklerin 1048 yılındaki Anadolu’da ilerleyişini: “Türkistan’dan sayısız bölükler ilerledi. Atları kartallar kadar kalabalık, toynakları kaya kadar sert idi. İyi kuşanmış yayları gergin, okları keskin ve ayakkabı bağları asla çözülmemişti yani, sürekli harekettedirler.”¹²⁷ diyerek ülkelerini ele geçirdiklerinden bahseder.

Sultan Tuğrul, 1054 yılında Anadolu seferine başladı. Anadolu’da ilerleyen Tuğrul Bey, Malazgirt’e kadar ulaştı. Burayı muhasara altına alsa da kuşatma başarılı olamayınca geri döndü¹²⁸. İmparator VI. Mihail döneminde (1056-1057) Türklerin Anadolu’da ilerlemesi hız kazandı. Türkler Karadeniz’in içlerine kadar ilerleyince imparator, oradaki halkı denizin diğer kıyısına naklettirirken Türkler buralara yerleştiler¹²⁹. 1057 yılında Bizans İmparatorluğu’nun tahtına I. İsaakios Komnenos geçtiğinde imparatorlukta taht kavgaları sürerken Selçuklu ordusu Anadolu’da ilerleyişine devam etti¹³⁰.

Ani krallığı Bizans tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra Alp Arslan 1064’te bölgeye geldi ve yirmi dört eyalete ilerleyerek buraları hâkimiyeti altına almasının yanı sıra Ani’yi de fethetti¹³¹. Alparslan Ani’yi fethedince Bizans İmparatorluğu’na hizmet eden Ermeni aristokratları ve Ermeni halk, Sivas’tan Antakya’ya kadar olan bölgeye yerleşmeye başladılar. Böylece Türklerin akınlarından kaçan Ermeniler, Toroslar ve Fırat civarına göç ettiler. Ermenilerin yaşadığı Urfa Thoros (Toros/Theodore) adındaki

¹²⁶ İbnü’l-Esîr, *El Kâmil Fi’t-Tarih IX*, İslam Tarihi, (Çev.: Abdülkerim Özeydin), Bahar Yay, İstanbul 1987, 415; Mehmet Şeker, “Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, *TA*, Yeni Türkiye Yayınları, VI, Ankara 2002, 269-282, 277; Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 35.

¹²⁷ Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu’nun Fethi*, 51-53.

¹²⁸ İbnü’l-Esîr, *El Kâmil Fi’t-Tarih IX*, 454; Simbat Vekayinamesi, 35-36; Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu’nun Fethi*, 68,77.

¹²⁹ Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 18.

¹³⁰ Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu’nun Fethi*, 92.

¹³¹ İbnü’l-Esîr, *El Kâmil Fi’t-Tarih X*, İslam Tarihi, (Çev.: Abdülkerim Özeydin), Bahar Yay, İstanbul 1987, 49; Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu’nun Fethi*, 112-113; Vardan, “Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)”, 177; Simbat Vekayinamesi, 40; Demirkent, “Bizans”, 237.

Ortodoks'un¹³², Malatya Thoros'un kayınpederi Gabriel'in (1095-1103) ve Maraş Bizans Valisi Tatul'un hâkimiyeti altında idi¹³³.

İmparatorluğun başına geçen Romenos Diogenes, Türklerin Anadolu'ya ilerleyişi karşısında Ermenilerle iyi ilişkiler kurmaya özen gösterdi. Ermeni Philaretos'u vali tayin ettiği gibi Ermeni Haçatur'u da Antakya valisi olarak görevlendirdi ve Philaretos, Haçatur gibi Ermenilerin arasında komutanlık vasfına sahip Ermenileri de Türklere karşı mücadelede tarafına aldı. Nitekim Türkler Anadolu'ya hızla ilerlemeleri sürdürdüğünde Diogenes ordusunun bir kısmını Haçatur'a göndererek Çukurova'da Misis'e kadar ilerleyen Türklere karşı mücadele etmesini emretti. Ne var ki onun Türklere karşı mücadelesi de olumlu bir netice vermedi¹³⁴.

Romenos Diogenes, Türklerin Anadolu'ya yayılması ve bazı yerleri fethetmesi üzerine onlara engel olmak için hazırlıklara başladı. Savaş için kalabalık bir ordu oluşturduğundan kendisine ve birliğine güvenen Diogenes, yaptığı savaşta 1071 yılında büyük bir mağlubiyete uğradı ve esir edildi. Doğu ve Batı Kilikya olarak adlandırılan Çukurova Türklerin eline geçti¹³⁵. Çukurova bölgesinin fethiyle aynı zamanda Anadolu'daki Ermeni bağımsızlığı da sona erdi¹³⁶.

Anadolu'da Selçukluların ilerleyişi III. Nikephoros Botaneiates döneminde de devam etti. 1080 yılında Melikşah, Selçuklu Sultanlığı'nın sınırlarını Çukurova'dan Çanakkale boğazına kadar genişletti¹³⁷. 1079-1080'lere gelindiğinde artık Anadolu Türklerle dolup taşı. Tüm Anadolu'ya yayılan Türklerden dolayı Bizanslılar Urfa, Antakya ve Çukurova bölgesinden yiyecek temin edebiliyor, insanlar bütün eyaletlerden

¹³² Fulcherius, Thoros'tan muhtemelen Ortodoks kilisesi mensubu olması hasebiyle Rum olarak bahsetmektedir. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 74.

¹³³ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 21; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 6; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 200.

¹³⁴ Ioannes Zonaras, 129.

¹³⁵ İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih* X, 72; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 25-27; Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, 115-117; Willermus Tyrensis, 41; Simbat Vekayinamesi, 44.

¹³⁶ Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 11.

¹³⁷ John Julius Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, (Çev.: Selen Hırçın Riegel), Kabalcı Yay, İstanbul 2013, 35.

oraya geliyorlardı. Bu nedenle Çukurova bölgesinde insan yoğunluğu bu dönemde bir hayli arttı¹³⁸.

Aleksios'ın tahta çıkma sürecinde Anadolu valilerinden olan Nikephoros, imparatora isyan etti. İşgal ettikleri yerlerin kendilerine bırakılması şartıyla Süleyman Şah ve Türkler ona askerî yardımlarda bulundular ki bu yardımlar Anadolu'nun fethini kolaylaştırdı. 1080 yılında Çukurova'dan Marmara'ya kadar Anadolu'da Türk hâkimiyeti çoğunlukla sağlandı¹³⁹. 1084 yılına gelindiğinde ise Süleymanşâh, Çukurova seferine çıktı. Bu dönemde Antakya hâkimi olan Ermeni Philaretos, Antakya'ya bir vali tayin ederek buradan ayrıldığında tayin ettiği valiyle Philaretos'ın oğlu anlaşarak şehri Süleyman b. Kutalmış'a teslim etmeye karar vermesiyle Süleymanşâh, derhâl harekete geçti ve 1084 yılında 968-969 yılından beri Bizans'ın elinde olan Antakya'yı fethetti. Hâkimiyetini genişletmek isteyen Süleymanşâh, 1085 yılında Tarsus, Misis, Anavarza ve Çukurova'nın diğer şehirlerini fethetti¹⁴⁰. Süleymanşâh ölümü (1086) sonrasında bölge Melikşah'ın hâkimiyetine girdi. 1086 yılında Melikşah, Bizans'ın elinde olan Urfa'yı fethetti. Böylece Selçuklu hâkimiyetine geçen Çukurova bölgesi Haçlılar gelene kadar (Eylül 1097) Türklerin hâkimiyetinde kaldı¹⁴¹.

Haçlıların Anadolu'ya gelmeleriyle Türkiye Selçuklularına karşı başlattıkları sefer girişiminde Kılıçarslan'ın büyük uğraşlar vermesine rağmen geri çekilmek zorunda kalması Türklerin Çukurova'daki hâkimiyetlerini de tehlikeye soktu. Bu dönemde Haçlılar Anadolu içlerine kadar girebildiler. Ardından Haçlılardan bir kısmı Çukurova bölgesine giderek Türklerin hâkimiyetindeki mezkûr bölgeleri ele geçirdi¹⁴².

Böylelikle Çukurova, X. yüzyılda Rumların, XI. yüzyıl sonlarında Selçukluların bir müddet de Haçlıların eline geçmiştir. XII. yüzyılda yine Selçukluların idaresi altına girse

¹³⁸ Simbat Vekayinamesi,45. Türklerin Anadolu'ya bu denli yayılmaları ve kendilerinin yiyecek bulmalarında zorlanmalarını günahlarının cezası olarak görüyorlardı. Simbat Vekayinamesi,45.

¹³⁹ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 20.

¹⁴⁰ 1085 yılında Avrupa'nın Anadolu'ya "*Turquie*" denildiği görülmektedir. Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi", *Belleten*, XXIV (96), 574.

¹⁴¹ İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 128,136; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 30, 37; Anna Komnena, *Alexiad*, 333; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 21; Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Gelişi*, (Çev.: Yaşar Yücel- Bahaeddin Yediyıldız), TTK, Ankara 1988, 39; Demirkent, "Misis", 179; Mehmet Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hakimiyet Mücadelesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13 (1), 1998, 84; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*,3,6; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*,121-122.

¹⁴² Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 37.

de tekrar Bizans İmparatorluğu ile Kilikya Ermeni prenslikleri arasında el deęiřtirmiřtir¹⁴³.

¹⁴³ Yusuf Halaçoğlu, “Adana Tarihęesi”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz: Erman Artun-M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000, 12.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLILARIN GELİŞİNE KADAR ÇUKUROVA'DA ERMENİLER

Haçlılar Anadolu'ya gelmeden evvel Doğu Anadolu'da varlıklarını sürdüren Ermenilerin Çukurova'ya yönelmeleri, Haçlı birliklerinin Anadolu'da ilerlemelerini özellikle de Çukurova bölgesinde tutunmalarını büyük oranda etkilemiştir. Bu bağlamda konu bütünlüğü açısından Ermenilerin Doğu Anadolu'daki hâkimiyet sahası, Çukurova'ya yönelmelerindeki etkenler ve bölgede teşkilatlanmaları hususları önem teşkil ettiğinden bu hususları incelemek yerinde olacaktır. Bu önem hasebiyle Haçlıların Anadolu'ya ve bilhassa Çukurova'ya gelmelerinden önce Ermenilerin Anadolu'daki faaliyetlerine bakıldığında; Anadolu'da Ermeniler, başta Ani Krallığı, Kars Krallığı ve Vaspuragan Krallığı olmak üzere bölgede küçük krallık ve feodal beylikler de bulunuyordu. Sevan Gölü'nün kuzeyinde Lori Krallığı bulunuyorken güneyi ve güneydoğusunda da Siunik Krallığı bulunuyordu¹⁴⁴.

1.1. ANADOLU'DA ERMENİ KRALLIKLARI

Fırat Nehri'nin doğusundaki alan Büyük Ermenistan ve batısındaki alan Küçük Ermenistan'ın sınırları kuzeyde Kura Nehri, doğu ve güneydoğuda Aras Nehri, Urmiye Gölü, Büyük Zap Nehri (Zap Suyu) ve güneyde Dicle Vadisi idi¹⁴⁵. Ermeniler IV. ve XI. yüzyıllar arasında yoğun olarak kuzeyde Aras Nehri'nden Yukarı Dicle Nehri'ne kadar Ermenistan'da yerleştiler. IV. yüzyılın sonlarına doğru bu bölge Bizans ile Sasaniler arasında paylaşıldı. Buna göre Karin (Erzurum), Erez (Erzincan), Elazığ, Martiropolis (Silvan), Amid (Diyarbakır) ve Mardin'i Bizans alırken Ermenistan'ın doğu tarafları Sasanilere kaldı. Bu bölgeler 564 yılına kadar Sasanilere bağlı olarak Ermenilerin önde gelen feodal beyleri tarafından yönetildi. Bölgede gelişen önemli feodal örgütlenmede şehirler idarî özerkliğe sahiplerdi. Bu sistemin başında şef olarak Nakhararlar¹⁴⁶ bulunmaktaydı. Toplumsal sınıflar bulunan bu sistemde vergi alan Nakhararlar'ın kendi bölgelerinde egemenlikleri vardı. Onların gücü babadan en büyük oğula geçiyordu. Bununla birlikte topraklar oğullar arasında bölündüğünden feodal bir parçalanma vardı. Arap egemenliği döneminde daha küçük nakhararlar kendi etraflarında toplanarak en

¹⁴⁴ Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 54.

¹⁴⁵ Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 3.

¹⁴⁶ Derebeyler.

güçlü kişiyi bey olarak seçiyorlardı. Böylece bölgede oluşmaya başlayan beylikler şehrin feodal prensleriydi¹⁴⁷.

Ermeni feodal beyleri Kars, Ani, Kağızmanderesi çevresinde yerleşik olan Ermeni sülalesinden Kamsarakan beyleri; Taron (Muş), Bagrevand (Eleşkirt) ve Dvin çevresinde ise yerleşik Mamikonyan beyleri idi. Doğu Beyazıt ve İspir’de Bağratlı beyler, Kars ve Sarıkamış’ta Vanand beyleri, Van Gölü’nün doğusunda Ardžruni beyleri, Ahlat, Erciş civarında Khorkhoruni beyleri, Malazgirt ve Bulanık çevresinde yerleşik Genuni beyleri de bulunuyordu. Ermeni beylerin ve halkın yaşadığı bu bölge 640 yılından itibaren Arap baskınlarına sahne oldu. 661-750 tarihleri arasında Emeviler, 750 yılından itibaren de Abbasiler bölgeye hâkim oldu¹⁴⁸. Aslında Ermeniler, Bizans’a bağlı olmak istemediklerinden dolayı stratejik davranarak Arap egemenliğine, istemeyerek de olsa, girdiler. Bizans’ı def ederek bağımsızlıklarını yakalayabileceklerini ümit eden Ermeniler, Araplarla birlik olup Bizans’a karşı savaştılar¹⁴⁹.

IX. yüzyılın sonlarına doğru Ermeniyye’de Bagratuni ve Ardžruni hanedanları bulunuyordu. Bu yüzyılda Ermeni hanedanlar Abbasîlerin “*Ermeniyye*” valiliğini oluşturuyorlardı. Bagratuni ve Ardžruni hanedanları böylece Araplara karşı daha esnek bir politika izleyerek yarı bağımsız bir krallıkla tarih sahnesinde yer almaya devam ettiler¹⁵⁰. Ancak X. yüzyıl sonuna gelindiğinde Doğu Anadolu’da Ermeniler, bölgeye hâkimiyet kuran Bizans’a vasal olmak durumunda kaldılar. Nitekim bu dönemde Ermeni Derebeyliği olarak Bizans’a vasal yani merkeze vergi ödeyen ve gerektiğinde savaşa hazır bulunan Ani, Kars, Suini Derebeylikleri ve Vaspuragan’da hüküm süren Ardžrunî Ermeni Derebeyliği vardı¹⁵¹.

Selçukluların Anadolu’ya gelmesinden ve buralara hâkimiyet kurmasından evvel Doğu Karadeniz kıyıları, Gürcistan ve Armenia (Van gölü-Batum arası) memleketleri, Müslüman emirliklerin hâkimiyeti altında olan kent ve kaleler dışında, Bizans imparatorluğuna tâbi Ermeni Bagratuni ailesinin yönetimi altındaydı. Bagratuni sülâlesinin başka kolu ise Çoruh ırmağının güneyi ile Fırat ırmağının kaynakları

¹⁴⁷ Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 15; Sağır, “Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Ermeni Yerleşimleri”, 183-184, 187.

¹⁴⁸ Sağır, “Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Ermeni Yerleşimleri”, 183-184, 187.

¹⁴⁹ Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 8.

¹⁵⁰ Erol Kürkcüoğlu, “X-XI. yüzyıllarda Doğu Roma ve Selçukluların Ermenistan (Bagratuni-Ardžruni) Politikaları” *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Ortaçağ*, II, TTK Ankara 2014, 89-90.

¹⁵¹ Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 15.

arasındaki bölgede hâkimiyet kurdu. Diğer taraftan Vaspuragan adı verilen Van gölü havzası da Ermeni Ardzruni ailesinin hâkimiyeti altında bulunuyordu¹⁵².

Selçuklular, İslâm dünyasında varlıklarını göstermeye başladıklarında Bagratunilerin ülkeleri Ararat eyaletinin (Ermenistan) Şirak bölgesinden oluşup başkentleri Ani idi (885-1045). Bu ailenin diğer iki kolundan biri Kars Bagratlıları (962-1064) olup bölgede geçici hâkimiyet sağladılar. Diğer kol ise Lore şehrinde olup X-XIII. yüzyıl arasında hâkimiyet kurmuş olan Taşirk Bagratlılarıdır (982-1064). Ardzruniler (908-1021), Van gölünün doğusunda Vaspuragan eyaletine sahiptiler. Ermeni soyluları tarafından oluşturulmuş derebeylikler, topraklarını korumak amacıyla sadece Müslümanlarla değil aynı zamanda Bizans imparatorlarına karşı da mücadele ettiler. Ancak bunların hiçbiri bölgede ne kuvvetli bir nüfus yapısına ne de devlet yapısına sahiptiler¹⁵³.

1.1.1. Ani Krallığı (Bagratlılar)

Bölgede varlığını uzun zaman sürdüren ilk hanedan olan Bagratuniler, Ağrı Dağı ve Aras vadisinde prensliklerini kurdular. Bağratuni sülalesi, 772 yılında Bizans ile Araplar arasında yaşanan savaş nedeniyle Kars'ın güneydoğusuna yerleşirken, Aşot Misager adlı kişinin başında bulunduğu sülalenin diğer bir kolu da Kars'ın doğu bölgelerine yerleşti. Aşot, Kağızman Deresi'ndeki gümüş madenlerini işletmek amacıyla Ermeni Kamsarakan sülalesine ait Arşarunik bölgesi (Kağızmanderesi ve Digor) ile Şirak (Şüregel) bölgesinin bir kısmını satın aldı. Ardından Arşarunik ve Şirak bölgelerinin kalan bölümlerini de satın alarak hâkimiyet alanını genişleterek bu bölgeleri kendi arazi sınırları içine aldı. Öyle ki, kuzeyde sınırı Çıldır-Gökçedağ ile Anlağan'a kadar uzandı¹⁵⁴. Diğer taraftan Taşirt Bagratlıları olarak bir bölünme daha gerçekleşince Bagratlılar, Abbasîler döneminde Ani Bagratlıları (885-1045), Kars Bagratlıları (968-1064) ve Taşirt Bagratlıları (962-1064) olarak bölündüler¹⁵⁵.

¹⁵² Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 1,2.

¹⁵³ *Urfalı Mateos, Urfalı Mateos Vekayı-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, XVIII, XIX; Salim Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri" *Türk Yurdu*, 225, Ankara 2006, 19.

¹⁵⁴ Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 188-189; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 8.

¹⁵⁵ Kürkçüoğlu, "X-XI. yüzyıllarda Doğu Roma ve Selçukluların Ermenistan (Bagratuni-Ardzruni) Politikaları", 91.

Ermeniler bu dönemde Abbasîlerin valiliğini yapıyorlardı. Ancak Abbasi halifeliğinin zayıflaması hasebiyle 806 yılında Ani Kralı I. Aşot'a halife tarafından "*Ermenistan prensi*" unvanı verildi. Halifenin kendisini korumasına güvenen Aşot, merkezi otoriteye isyan etmiş olan emirlere saldırdı ve onların topraklarına el koyarak hâkimiyetini Ermenistan'ın kuzeybatısında ve güneyde de Taron vilayetine kadar genişletti. I. Aşot'un ölümünden sonra prenslik toprakları iki oğlu, Bagarat ve Smbat, arasında bölündü. Halife tarafından Smbat'a "*Büyük Isbarabed*" (başkomutan) unvanı verilerek Ermenistan'a gönderildi. Ancak bu Ermeni beyleri IX. yüzyılın ortalarına kadar Abbasilere bağlı olarak yaşamlarını sürdürseler de Arapların baskısından kurtulmak için bölgeye ilerleyen Bizans ordusuna güvenerek 851 yılında bölgede isyan çıkardılar. Abbasiler bu isyanı bastırınca Smbat ve Bagarat'ın da içinde olduğu tüm Ermeni beylerini tutsak ederek Samarra'ya götürdü. Smbat Samarra'da öldü (856). Smbat'ın Samarra'da ölmesinden sonra Abbasi halifesinin güvenini kazanan oğlu Aşot babasının unvanı olan Isbarabedliğe yükseldi. Halife Ani Kralı Aşot'u 882'de "*Ermenistan, Gürcistan ve Kafkasya topraklarının kralı*" unvanıyla diğer prensler üzerinde yetkilendirdi. 885 yılına gelindiğinde halife, II. Aşot'a "*kralların kralı*" unvanı vererek ona kraliyet tacı gönderdi. Ancak bu dönemde Ermeni prensliklerinin üzerindeki dinsel baskı da arttı¹⁵⁶.

885 yılında Abbasi Halifesi el-Müta'mid (870-892), Bizans ile Bagratunilerin ittifak kurmasının yaratacağı tehlikeyi engellemek için Aşot'a krallık tacı gönderdi. Ardından Ermeni asıllı Bizans İmparatoru I. Basileios (867-886) da Aşot'a taç ve değerli hediyeler göndererek onun krallığını tanıdı. Bundan sonra Bagrat Krallığı'nın yükseliş dönemi başladı. I. Aşot gücünü merkezileştiremediğinden işlerin idaresini her bölgede bulunan feodal beylere vererek birliği büyük ölçüde sağladı. Ancak I. Aşot'un 890 yılında ölümünden sonra toprakları oğulları Bagarat, Taron ve Smbat arasında paylaşıldı. Bagarat Yukarı Fırat bölgesini alırken I. Smbat (890-914) Ani ve Kars'ı da içine alan Şirak bölgesini aldı. Lakin bu paylaşım krallıkta bölünmelere yol açtı¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 8-10; Kürçüoğlu, "X-XI. yüzyıllarda Doğu Roma ve Selçukluların Ermenistan (Bagratuni-Ardzruni) Politikaları", 90; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 190.

¹⁵⁷ Vardan, "Türk Fıtuhatı Tarihi (889-1269)", 159; Simon Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, New York, Palgrave Macmillan 2007, 55; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 191; Kevork Kalloshyan, "Kilikya Ermeni Krallığının Doğuşu ve Çöküşü", *Yeni Türkiye*, 60, Ankara 2014, 1-2; John Armenia, *Armenian Cilicia: Dawn, Splendor and Twilight of a Christian Kingdom in the Near East During the Crusades*, Createspace Independent Publishing Platform, 2010, 23.

I. Aşot'un oğlu I. Smbat, ilk olarak krallığın gücü için tehdit oluşturan iç ve dış baskıları bastırmaya çalıştı. 890 yılında Abbasî hilafetiyle dostane münasebetler kurarak Bagratuni tahtını resmen güvence altına aldı¹⁵⁸. 893 yılında babasının Bizans yanlısı politikasını takip etmesi neticesinde Bizans İmparatoru VI. Leon¹⁵⁹, Smbat'a taç göndererek onun krallığını tanıdı. Bu dönemin Katolikosu V. Hovhannes'in (899-931) uğraşları sonucu Ermeni krallıklarıyla Bizans arasındaki iyi olan ilişkiler neticesinde 893'te imparatorla Smbat Müslümanlara karşı bir anlaşma yaptılar. Smbat'ın yaptığı bu anlaşma, krallığının siyasî ve ekonomik olarak güçlenmesini sağladı. Smbat, imparatorla yaptığı anlaşmadan sonra İrmîniye vilayetine girince karşısında Abbasî halifesi tarafından 890 yılında Azerbaycan valiliğine tayin edilen Sâcoğulları hanedanının kurucusu Muhammed b. Ebû's-Sâc'ı buldu. İkili arasında yaşanan gerginlik, kralın teklifiyle son buldu ve barış yapıldı. Fakat iki yönlü politika izleyen Smbat, barışa rağmen Divin üzerine yürüyerek şehri ele geçirdi (894). Bunun üzerine Muhammed, Divin'i tekrar geri alsa da Müslüman yerleşim merkezlerine çaplı saldırılar düzenleyen Ermeniler, kuzeyde Kafkas Dağları'na, güneyde Azerbaycan sınırına kadar yayıldılar. Halife Mu'tazid Billah durumdan haberdar olunca Muhammed'i Smbat üzerine gönderdi. Muhammed, Smbat'ı zaafa uğratmak amacıyla Vaspuragan bölgesindeki Ardžruni Hanedanlığı ile temasa geçerek onları yanına çekmeyi planladı. Ardžruni kralı Sergis Aşot, Smbat'ın işgalinden korunmak amacıyla ona tabi olmayı kabul etti¹⁶⁰.

Muhammed, eski müttefiki Sergis Aşot'u Smbat'a karşı sefere davet etti. Aşot ilk başta tabiiyeti gereğince hazırlıklara başlasa da Smbat onunla barış sağlamaya çalışınca Vaspuragan kralı Aşot'u ikili ittifaktan vaz geçmeye ikna etti¹⁶¹. Diğer taraftan Sacoğulları hükümdarı Muhammed'in ölümüyle Ani Bagratlıları derin bir nefes alsa da onun yerine hükümdarlık tahtına geçen Yûsuf, Smbat'a karşı savaşa girişerek onun hâkimiyetindeki pek çok yeri ele geçirdi. 903'te Yûsuf, Smbat'tan yönetiminin üstünlüğünün tanınmasını ve Abbasî halifesine verilen vergilere ek olarak kendisine de

¹⁵⁸ Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 55; Salim Cöhce, "Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: İlkçağ&Ortaçağ*, I, 2014, 7; Ali İpek, "Sâcoğulları", *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, 364.

¹⁵⁹ Vardan onun Ermeni soyundan geldiğini söyler. Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 159.

¹⁶⁰ Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 162; Faruk Sümer, "Muhammed b. Ebû's-sâc", *DİA*, XXX, İstanbul 2005, 525; İpek, "Sâcoğulları", 364; Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 56; Cöhce, "Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler", 7; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 193.

¹⁶¹ Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 57.

vergi vermesini istedi. Smbat ve Yûsuf arasında yapılan bu anlaşma birkaç yıl barış sağlasa da verilen vergiler Bagratuni sülalesinde bölünmelere yol açtı¹⁶².

Ardzruni Kralı Haçik Gagik ile Yûsuf'un Smbat'a karşı ittifakıyla, Smbat 913 yılında mağlubiyete uğrayarak Şirak bölgesine kaçsa da Haçik Gagik tarafından yakalanarak Yûsuf'un yanına götürüldü ve ertesi yıl idam edildi¹⁶³. Smbat'ın ölümünden sonra krallığın başına geçen oğlu II. Aşot (914-929), Bizans imparatoru tarafından İstanbul'a davet edildi ve ona birçok hediyeler verildi. Aşot'un bu ziyaretinde imparator tarafından ona "*Krallar Kralı*" unvanı verildi. Bizans desteğiyle İrmîniye'deki birçok kaleyi ele geçiren Aşot, rakiplerine karşı uzlaşmacı bir politika izledi. Sacoğullarına itaat edince Yûsuf onu "İrmîniye Kralı" olarak tanıırken Abbasî halifesi Muktedir-Billâh da Aşot'a "*şahinşah*" unvanı vererek onun İrmîniye Krallığı'nı tanıdı (922). Böylece krallığın meşruiyeti güçlendi. II. Aşot'un 928/929 yılında ölümünden sonra da Vaspuragan Kralı Gagik'in çağrısı üzerine bir araya gelen Ermeni asillerinin toplantısında Aşot'un kardeşi I. Abas (929-953), "*Ermenistan'ın krallar kralı*" olarak seçildi. Abas (928-953) kral olunca Ermeni krallığının başkentini Kars yaptı¹⁶⁴.

I. Abas döneminde Ermeni krallığı, Abbasilere vergi ödemekle yükümlü olmakla beraber iç işlerinde bağımsız bir krallıktı. I. Abas'ın 953 yılında ölümünden sonra ise krallık tahtına oturan oğlu III. Aşot (953-977) 961 yılında başkenti Ani'ye taşıdı¹⁶⁵. Onun döneminde bölgede var olan Ermeni hanedanı Arşaguni Krallığı'nın çöküşüyle Aşot güçleri ele geçirdi. Vaspuragan, Siunik, Lori ve Kars'taki feodal beyler ona "*Kralların kralı*" dediler. III. Aşot kardeşi Muşeg'e (962-984) Kars'ın bulunduğu Vanand bölgesini bırakırken Siunik prensliğine krallık unvanını verse de Kars, Lori ve Siunik krallarının bağlılık yeminleri ile bu bölünmelere karşı merkezi otoritesini korudu. Ancak kralın ölümüyle oğulları arasında yapılan taht mücadeleleri ve bu mücadelelerin sonucunda babasının topraklarının paylaşılması ülkenin müstakil devletlere bölünmesine neden oldu. III. Aşot'un 977 yılında ölmesiyle onun büyük oğlu II. Smbat (977-988), Ani'de başa

¹⁶² Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 57-58.

¹⁶³ İpek, "Sâcoğulları", 364-365; Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 58.

¹⁶⁴ Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 162; İpek, "Sâcoğulları", 365; Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 60; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 193.

¹⁶⁵ I. Aşot'un saltanatı sırasında Bagaran, I. Smbat ve II. Aşot dönemlerinde Arpaçay'ın batı kıyısında bulunan Shirakavan ve III. Aşot'un ilk döneminde Kars başkent olmuştur. Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 66.

geçtikten sonra bölgedeki Ermeni prensliklerini ve krallıklarını tek otorite altında toplamayı başardı¹⁶⁶.

II. Smbat'ın ölümüyle Ermeni Krallığı'nın başına geçen I. Gagik (989-1020)¹⁶⁷ döneminde Ani, iktidarının en yüksek zamanlarını yaşadı. Onun döneminde doğudan gelen tehlikelere karşı Siunik Krallığı topraklarını Gagik'e verdi. Diğer Ermeni prensleri de Gagik'e boyun eğmek zorunda kaldılar. II. Smbat ve I. Gagik'in dönemlerinde Ani görkemli bir başkente dönüştü. Lakin Kral Gagik'in ölümünden sonra bu başkent eski görkemini kaybetti. Çünkü Gagik'in ölümünden sonra krallığı oğulları Smbat ve Aşot'a miras kaldı. İki kardeş ülke toraklarının paylaşımında anlaşmazlığa düşse de daha sonra aralarında anlaşarak toprakları böldüler. Buna göre Ani kalesi ve çevresi Smbat'a verilirken ülkenin Gürcistan'a bakan kısmı IV. Aşot'a (1020-1042) verildi. Nihayetinde krallığın merkezinin Smbat'a verilmesi dolayısıyla Ermeni Krallığı'nın başına III. Smbat (1020-1040) geçti. Bizans İmparatoru Kars ve Ani Krallıklarını ele geçirmek için doğuya ilerleyince Smbat, yetkilerini Bizans İmparatoru II. Basileios'a devretti¹⁶⁸.

Bizans İmparatoru IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) döneminde Ani Bagratuni Kralları iki kardeş olan III. Hovhannes-Smbat ve IV. Aşot ölünce prensler ayaklanarak topraklarından ayrıldılar. İmparator kralların öldüğünü duyunca Ani şehrini ele geçirmek için harekete geçti. Bu sırada kralların ölümüyle başlayan taht kavgasında Aşot oğlu II. Gagik (1042-1045) şehre kral oldu¹⁶⁹. IX. Konstantinos Monomakhos Ani hakkındaki vasiyetnameyi hatırlatarak Gagik'in toprakları kendisine teslim etmesini istedi. II. Gagik, imparatorun vasalı olmayı kabul etse de tahtını terk ederek topraklarını Bizans'a vermeyi reddediyordu. Buna karşı imparatorluk, II. Gagik üzerine sefere çıktı. Sefer için görevlendirilen kumandan Mikhael İsites, Gagik direnişi karşısında başarısız

¹⁶⁶Simbat Vekayinamesi, 14; Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 65; Armenia, *Armenian Cilicia* 24-25; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 194-197.

¹⁶⁷Simbat Vekayinamesi'nde müellif, I. Gagik'in tahta çıkışını karıştırarak 951-952 yıllarında olduğundan bahseder. Simbat Vekayinamesi, 1.

¹⁶⁸Simbat Vekayinamesi, 1; Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, 16; Demirkent, "Bizans", 236; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 8-10; Kürkçüoğlu, "X-XI. yüzyıllarda Doğu Roma ve Selçukluların Ermenistan (Bagratuni-Ardzruni) Politikaları", 90-91; Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 70; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 199-200; Armenia, *Armenian Cilicia*, 24.

¹⁶⁹Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, 42, 44; Ergin Ayan, "Selçuklu Fetihlerinden Önce Bizans'ın Ermenistan Politikası", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Ortaçağ*, II, TTK, Ankara 2014, 82.

oldu. Bu olayın üzerine imparator, II. Gagik'i İstanbul'a çağırarak onu hediyelerle geri göndereceklerini söyleyerek onu ikna etmeye çalıştılar. İmparator, "*Bana Ani'yi ver ben de buna karşılık sana Melitine (Malatya) şehrini ve çevresindeki bölgeleri vereyim*" dedi. Fakat Gagik bunu kabul etmedi. Bu arada daha önce II. Gagik'in tahtına göz diken III. Smbat'ın idarî memurluğunu yapmış olan Sarkis, II. Gagik'i İstanbul'a gitmeye ikna etti. Kendisi ayrıca imparatora haber göndererek II. Gagik'i sahte vaatlerle kandırmasını söyledi. Bu ittifakla imparator, kralı İstanbul'a getirdikten sonra onları kandırarak geri dönmelerine izin vermediler. Gagik ülkesine geri dönemeyeceğini ve alıkonulduğunu anlayınca Ani'den tüm ümitlerini kesti. Gagik krallığını teslim etmesi karşılığında günümüz Elbistan bölgesinde bulunan Lykandos temasına yerleştirilerek Kapadokya bölgesinde bulunan Golobağat ve Pizu'yu aldı ve burada yaşamak mecburiyetinde kaldı. Böylece Bizans İmparatorluğu, 1045'te Ani Krallığı'na (Bagratlılar) son vererek Ani krallığını ortadan kaldırdı ve bölgeyi Bizans hâkimiyeti altına aldı. Böylece Ermeni krallıkları ve küçük beylikler bir bir ortadan kaybolurken, imparatorluk Anadolu eyaletlerinin giriş kısmına hâkim oldu¹⁷⁰.

Ermeni rahibi Aristakes Ani'nin 1045'te ele geçirilişini "*...Bizanslılar, imparatorun emriyle "Ancak seni görmem gerekiyor, sonra seni krallığına döndürecek'im ve sana ülkeni ve şehrini sonsuz bir mirasla veren bir belge yazacağım"* diyerek, yemin ve haç kullanarak Gagik'i kandırdıklarından bahseder. Ayrıca imparatorun Ermenileri göç ettirmesinin yanı sıra onlara ağır vergiler yüklediğinden bahseder¹⁷¹. Gagik'in kandırılışını Urfalı Mateos ise: "*...mel'un Sargis, hilekârlığını açığa vurup Monomah'a haber gönderdi ve "Gagik'i bahanesi ile İstanbul'a çağır ve onu böylelikle aldatarak Ani şehrini elinden al" dedi.*"¹⁷². Buna karşın Vahram Vekayinamesi'nde her hangi bir kandırma olayından bahsedilmemiş, Gagik'in Türklerin Anadolu'ya gelerek burada yaptığı akınlardan kendi hâkimiyetini devam ettiremeyeceğini düşündüğünden tüm topraklarını Bizans İmparatoru Monomakhos'a terk ederek Kayseri, Kapadokya

¹⁷⁰ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 79-80; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 174, 177-178; Vahram Vekayinamesi, 3; Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, 48-49; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 10-11; Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204*, 40.

¹⁷¹ Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, 47; Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", 21; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 6; Ayan, "Selçuklu Fetihlerinden Önce Bizans'ın Ermenistan Politikası", 82-85.

¹⁷² Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 79.

civarındaki şehirlere yerleştiği kaydedilmiştir.¹⁷³. Lakin daha önce de belirttiğimiz üzere Bizans, Türkler Anadolu’da akınlar yaptığı sırada “Doğu Anadolu İlhak Politikası” uygulayarak bölgeyi Ermenilerin elinden almayı ve buradaki gücünü artırmayı hedefledi. Bizans Türklerin Anadolu’ya gelişine karşı Doğu Anadolu’da güçlenmek isterken Ermeniler Türklerin akınlarına karşı gelememekten korktuğundan hâkimiyet altındaki toprakları Bizans’a teslim ederek Bizans’ın bunun karşılığında verdiği topraklara yerleştiler. Dolayısıyla her ne kadar kendi istekleriyle bölgenin verildiğini kaydeden müellifler olsa da bazı beylikler hâkimiyet altındaki toprakları Bizans’a vermek zorunda kaldılar.

1.1.2. Kars Krallığı (Bagratlılar)

Daha önce de Ani Krallığı başlığı altında ele aldığımız üzere Ani Kralı I. Abas’ın 953 yılında ölümünden sonra krallık tahtına oğlu III. Aşot (953-977) geçti. III. Aşot, 961 yılında başkenti Ani’ye taşırken kardeşi Muşeg’e (962-984) Kars’ın bulunduğu Vanand bölgesini vererek ona Kars Kralı unvanını verdi. Böylece Kars Bagratlıları Beyliği kuruldu¹⁷⁴. Ani Bagrat Kralı III. Aşot’un ölmesiyle başa geçen II. Smbat bölgedeki diğer feodal beylerle anlaşarak merkezi idareyi ele alsada da amcası Muşeg yönetimindeki Kars Krallığı ile olan gerginlikler büyük bir tehdit unsuru olmaya başladı. Aralarındaki gerginlikleri bir tarafa bırakarak anlaşma sağladılarsa da bu anlaşma Ani Bagrat Kralı II. Smbat’ın ölümüne (989) kadar sürdü¹⁷⁵.

Kars Kralı Abas (984-1029), I. Gagik’in Ani Bagrat Krallığı tahtına geçtikten sonra yaşanan iktidar mücadelesine pek önem vermedi¹⁷⁶. Çünkü Ani Krallığı yıkıldıktan sonra Bagratuniler arasında liderliği Kars’taki Bagratuni kolu aldı. Lakin Muşeg’den sonraki krallar Ani, Lori ve Siunik’teki akrabalarıyla Kars Bagratuni Krallığı’nı güçlendirmeyi başaramadılar. Gagik döneminde Selçuklular 1054’te Kars ve çevresine ilerleyince Bizans derhâl harekete geçti. II. Gagik bu karışıklıktan faydalanarak eski ülkesini ele geçirmeye uğraştıysa da başarılı olamadı ve yakalanarak öldürüldü. Türklerin Anadolu’da ilerleyişi karşısında endişeye kapılan Bizans, Doğu Anadolu’da otoritesini

¹⁷³ Vahram Vekayinamesi, 3.

¹⁷⁴ Simbat Vekayinamesi, 14; Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 65.

¹⁷⁵ Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 68.

¹⁷⁶ Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 70.

güçlendirmek adına Ani Krallığı gibi Kars Krallığı üzerinde de ilhak politikasını uyguladı. Kars Kralı Abas'ın oğlu Gagik, Türklerden korkusundan dolayı Bizans'ın koruması altında olmayı tercih ederek krallığının topraklarını Bizans imparatoruna verdi¹⁷⁷. Bunun karşılığında Çukurova'da Bizans topraklarına ait bazı yerler Gagik'in hâkimiyeti altına girdi. Gagik'in 1081'de ölümüyle Kars Bagratuni Krallığı son buldu¹⁷⁸. Böylelikle bölgede hâkimiyet kuran Kars krallığı da ortadan kaldırıldı.

1.1.3. Vaspuragan Krallığı (Ardzruni)

IX. yüzyılda iki temel güçlü aileden biri de Ardzruni sülalesi idi. Ardzruni, güney ve güneydoğuda geniş bir nüfuza sahipti. Güçleri kuzeyde Ararat eyaletine doğuda Urmiye Gölü'ne kadar uzanıyordu. Vaspuragan adı verilen Van gölü havzası da Ermeni Ardzruni ailesinin hâkimiyeti altında bulunuyordu¹⁷⁹.

Sacoğulları kurucusu Muhammed'in ölmesi üzerine onun kardeşi Yûsuf b. Ebû's-Sâc'ın Sacoğulları'nın başına geçmesi Smbat'ı rahatsız ederken, merkezî otoritenin zayıflaması gerekçesiyle Abbasî halifesini de rahatsız etti. Durumu fırsat bilen Ani Kralı Smbat, Abbasî halifesine ittifak teklif etse de halifeyle Yûsuf'un anlaşması Smbat'ı zor duruma soktu. Var olan bu durumu fırsat bilen Ardzruni, Nahçıvan'ı ele geçirmek için harekete geçti. Smbat'a karşı Ardzrunilerin yardım isteğini olumlu karşılayan Yûsuf, Ardzruni Prensi Haçik Gagik ile anlaşarak onu Bagratuni kralına karşı kral ilan etti ve ona taç giydirdi (908). Böylece kuzeyde Bagratuni, güneyde Vaspuragan (Ardzruni) olmak üzere iki Ermeni prensliği oluşturuldu. Vaspuragan Kralı Gagik, planladığı siyaset ve politikalarla hâkim olduğu toprakları genişleterek bölgesinde güvenliği sağladı¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Simbat Vekayinamesi'nde Alparslan'ın Ani'yi fethetmesinden sonra Gagik'i itaat etmeye davet ettiği kaydedilmiştir. Buna göre Gagik ile Alparslan arasında dostluk kuruldu ve böylece Gagik krallığını kurtardı. Ancak bundan birkaç gün sonra Gagik Bizans'ı bölgeye davet ederek Kars'ı Bizans'a devretti. Bunun karşılığında Dzamındav, Kayseri ve Khavadanek'i ona verdiler. Bu suretle artık bölgede Ermeni devleti kalmadı. Simbat Vekayinamesi, 40-41.

¹⁷⁸ Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 178; Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, 69-71; Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 74; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 7; Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204*, 40-41.

¹⁷⁹ Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 8; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 2.

¹⁸⁰ Hrand D. Andreasyan, "Aktamar Kilisesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XVI(21), İstanbul 1966, 77; İpek, "Sâcoğulları", 364-365; Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 58; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 192.

Vasporakan toprakları Kral Abusahl Hamazasp (958-968) ölünce (972) üç oğlu arasında paylaşıldı. Van Gölü'nün güneydoğusundaki Antzavatsik'i Gürgen Haçık (990-1003), gölün güneyindeki Rışdunik'i Senekerim Hovhannes (990-1006) ve gölün doğusundaki asıl Vasporagan ile birlikte krallık unvanını Aşot Sahak (968-990) aldı. Bu krallıklardan başka bölgede Siunik ve Daron/Taron krallıkları da bulunuyordu. Ancak bu bölünmelere rağmen, Ermeni prenslikleri X. yüzyıldan XI. yüzyıl başlarına kadar bölgede varlıklarını sürdürebildiler¹⁸¹.

1021 yılında büyük bir kalabalık halinde hareket eden Selçuklu Türkleri, Ermenilerin bulunduğu Vasporagan eyaletine gelerek onlara büyük bir mağlubiyet yaşattılar. Haber Ermeni kral Senekerim'e ulaşınca derhâl oğlu David'i askerleriyle beraber Türklerin üzerine gönderdi. Yapılan mücadelede Selçuklular, oklarıyla bu silaha alışkın olmayan Ermenileri yenilgiye uğrattılar. Senekerim bu haberi alınca Türklerin gücü karşısında yurdunu Bizans İmparatoru Basileios'a vererek karşılığında Fırat'a kadar olan Sivas yöresini almaya karar verdi. Diğer taraftan imparator bu durumdan çok memnun oldu. İmparatorluğun doğu sınırlarını güvenceye almak ve buralarda hâkimiyetini sağlamak amacıyla Vasporagan Beyliği'nin topraklarına el koyarak Vasporagan Kralı Senekerim'i *Kapadokya Magistrosu* unvanıyla Kayseri ve Sivas'ı Fırat Nehri hududuna kadar olan kazalar da dâhil olmak üzere Senekerim'e verdi ve onun burada yerleşmesini sağladı. Senekerim adamlarıyla Sivas'a gitti ve orada hâkimiyet kurdu. Senekerim'in oğlu David'i kral mevkiine yükseltmek için yanına çağırdı. Basileios, David'e Kapadokya bölgesindeki Kayseri, Zamantı ve Develi gibi topraklar verdi¹⁸².

¹⁸¹Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 198-199.

¹⁸²Simbat Vekayinamesi, 18-19; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, XIX, 12, 48-50; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 166; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 10-11; Cöhce, "Ermenistan'ın Tarihî Coğrafyası ve Ermeniler", 8; Ayan, "Selçuklu Fetihlerinden Önce Bizans'ın Ermenistan Politikası", 76-77; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 200. Daha önce de belirttiğimiz üzere Simbat Vekayinamesi'nde imparatorun topraklara el koymadığını, Senekerim'in Türkler karşısında direnemeyeceğini anlayınca İmparator Basileios'a bölgeyi vermek istediğini ve imparatorun ise buna sevinerek kabul ettiğini kaydeder. Ancak daha sonra imparatorun Ani ve Kars'ı elde etmek istediğini aktarmasıyla imparatorun durumdan faydalanarak Vasporagan'ı ele geçirdiği anlaşılmaktadır. *Simbat Vekayinamesi*, 18-19. Simbat Vekayinamesi'nde olduğu gibi Müverrih Vardan'ın eserinde de Vasporagan kralı Senekerim'in Türklerin bölgeye gelişinden dolayı hâkimiyet kurduğu toprakları İmparator Basileios'a vererek Davit, Apusahl, Adom, Konstantin adındaki dört oğlu ve Terenik, Gagik, Aşot adındaki yeğenleriyle beraber imparatorun yanına gittiğinden bahseder. Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 166.

1.2. BİZANS'IN ERMENİLERİ ÇUKUROVA'YA YERLEŞTİRMESİ

Çukurova'ya teşkilatlı olarak yapılan en erken Ermeni göçü, X. yüzyılın ilk çeyreğinde Sasun'dan kalkıp Çukurova'ya gelen elli Ermeni asilzâdesinin hareketiydi. Ermenilerin diğer önemli göçü, 965 yılına kadar Arapların elinde olan Çukurova'yı X. yüzyılın ikinci yarısında imparator olan Nikephoros Phokas'ın (963-969), 965'te Tarsus'u 969'da Antakya'yı zapt etmesi ve Müslümanların elinden almasıyla gerçekleşti. İmparator, Çukurova ve Suriye'yi ele geçirince Müslümanlardan boşaltılan Çukurova'ya Ermenileri yerleştirdi. Çünkü buranın nüfusu az, fakir ve düzensizdi. İmparator, Çukurova'nın yeniden düşmanın eline geçmesinden korkuyordu. Torosları geçip bölgeye gelen Ermeniler, Bizans İmparatorluğu'nun sınırlarını korumak ve hâkimiyetlerini güçlendirmek amacıyla geldiklerinden bölgede hoşlukla karşılandılar. Ayrıca imparator, kendi hâkimiyetini oturtmak amacıyla askerî olarak iyi olan Ermeni soylulara da topraklar ve önemli mevkiiler vererek Çukurova'nın sınır bölgelerini güçlendirmeye çalıştı. Nikephoros Phokas döneminden itibaren başlayan Ermeni tehciri uzun süre devam etti¹⁸³.

İmparator Phokas döneminde Çukurova'ya yapılan Ermeni göçü XI. yüzyılın başlarında Doğu Anadolu'da ilhak politikasıyla devam etti. Türklerin Anadolu'ya akınlar yapmasıyla endişeye kapılan İmparator II. Basileios (976-1025), Doğu Anadolu'da ilhak politikası uygulayarak buradaki krallıklara teker teker son verdikten sonra Ermenilere duyduğu güvensizlikten dolayı kırk bin Ermeni'yi zorunlu göçe tabi tutarak Sivas ve Kayseri'ye yerleştirdi. Böylece, Bizans Doğu Anadolu'da hâkimiyeti tek elde toplasa da Ermeniler onlar için hâlâ büyük bir sorun teşkil ettiğinden bu dönemde bir kısım Ermeni Çukurova'ya gönderildi. Bu göçle Ermeni krallarına verilen bölgelere doğru ilk büyük Ermeni göçü başladı. Böylece Ermeniler Fırat boyunca yayılmaya başladılar¹⁸⁴. Lakin bu

¹⁸³Demirkent, "Bizans", 236; Mehmet Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı ve Haçlılar Üzerine", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 4, Ekim 1996, 134; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 11-12; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 89; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 197-198; Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", 72.

¹⁸⁴Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, XIX, 12; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 178; Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, 23, 69-71; Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 74; Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204*, 33; Mehmet Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz: Erman Artun-M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000, 327; Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", 19, 20; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 3; Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", 72; Hançer, "Kilikya Ermeni Prensliği'nin İkinci Başkenti: Anavarza", 285.

dönemde her ne kadar Güney Kafkasya ile Van gölü arasında kalan bölgede yoğunlaşan Ermeni nüfusu, yapılan göçler sonucunda Çukurova’da artsa da ve buna bağlı olarak Çukurova’ya *Küçük Ermenistan* denilse de bu dönemde bölgenin tamamını kapsayan sürekli ve kalıcı bir Ermeni hâkimiyeti söz konusu değildi. Ermeniler bazı bölgeleri müstahkem kalelerden ve dağlık yerlerden yönetiyorlardı. Bu dönemde Ermenilerin bölgede nüfus yoğunluğu yoktu. Nitekim Çukurova’yı gezen gezgin Benjamin de Toudel, krala “*dağların kralı*” unvanını layık gördü. Fakat Çukurova gibi ovaların hâkim olduğu bir bölgede dağların kralı unvanı. Bahsedilen dönemde Çukurova’da onların hâkimiyetlerinin olmadığını gösteriyordu¹⁸⁵.

Diğer taraftan Türkler Anadolu’ya geldiklerinde Bizans, Ermeni krallıklarına son vererek Doğu Anadolu’da hâkimiyeti ele geçirse de bu durum Türklerin Anadolu’daki ilerleyişini kolaylaştırdı¹⁸⁶. Lakin Türklerin ilerleyişine rağmen Doğu Anadolu’da bulunan Ermeni krallıkları ve prensliklerinin doğrudan merkeze bağlanması ve Ermenilerin bölgeden göç ettirilmesi Bizans İmparatoru IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) döneminde de devam etti¹⁸⁷.

Türkler 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu’ya kesin olarak yerleşince Bizans, Ermenilere araziler bağışlayarak onları Bizans’ın elinde kalan Küçük Asya’daki topraklara, bilhassa Kapadokya, Çukurova, Fırat boyları, Toros ve Kuzey Suriye’deki Ermeni prenslerin yönetimindeki yerlere, göç etmelerini sağladı. Böylece, 1070’lerde zorlu yaylalarda yaşayan Ermeniler, çoğunlukla sıcak iklimi ve verimli toprakları olan Çukurova ve Toros Dağları kalelerine yerleştiler. Bizans’ın amacı Arap dünyasıyla sınır olan topraklarının güvenliğini sağlamaktı. Bu amaç Ermenilerin Çukurova’ya yöneldiği ikinci göç dalgasını tetikledi. Nitekim bölgeye kısa sürede göçler yoğunlaştı ve nihayet

¹⁸⁵ Ünal-Girginer, *İlkçağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, 286, 288, 289.

¹⁸⁶ Simbat Vekayinamesi (951-1334), 35; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 6-8.

¹⁸⁷ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, XIX; Simbat Vekayinamesi (951-1334), 46; Vardan, “Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)”, 182; Vahram Vekayinamesi, 3; Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu’nun Fethi*, 47; T. S. R. Boase, “The History of the Kingdom”, *The Cilician Kingdom of Armenia*, (Edit: T.S.R. Boase), Scottish Academic Press, Edinburgh&London, 2; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 12; Koca, “Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri”, 21; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 6.

XII. yüzyıla gelindiğinde Çukurova'nın etnik kimliğini büyük oranda Ermeniler oluşturmuyordu¹⁸⁸.

Çukurova'ya yaptıkları yoğun göçler sonucunda Çukurova'nın önemli kale ve şehirlerini ele geçiren Ermeni yöneticiler askerî, siyasî ve ekonomik anlamda güçlenerek burada küçük teşkilatlanmalar oluşturmaya başladılar¹⁸⁹.

1.3. ÇUKUROVA'DA PRENSLİKLERİN VE KRALLIĞIN KURULMASI

Ermenilerin Çukurova ile ilk yakın temasları tarihte ilk bağımsız Ermeni Kralı II. Tigran (MÖ 95- MÖ 55) döneminde gerçekleşti. II. Tigran, Çukurova'yı ele geçirerek bölgeyi de içine alan büyük bir krallık kurdu. II. Tigran'dan itibaren Çukurova'ya yerleşen Ermeniler, burada yaşamaya devam ettiler. Hattiler'den Persler'e kadar çevredeki birkaç büyük güce tabi olarak varlıkları devam ettiren Ermeniler, Seleukoslar, Romalılar ve Bizanslılara tabi olarak bölgede var olabildiler¹⁹⁰. Çukurova bölgesindeki Ermeni krallığının kökeni ise X. ve XI. yüzyılda Anadolu'nun karışık durumuna dayanıyordu. Ermeniler, bu döneme kadar Çukurova bölgesine hâkim olamazken X.-XI. yüzyıllardaki Anadolu'nun karışık durumundan faydalanarak XI. yüzyılda bölgeye hâkim olabildiler. Bu hâkimiyet Nikephoros Phokas döneminde Selçukluların Anadolu'da ilerleyişi karşısında Bizans İmparatorluğu'nun sınırlarını korumak ve hâkimiyetini güçlendirmek için Bizanslı yöneticilerin Ermenileri batıya doğru göndermeleriyle arttı. Bizans'ın önemli şehirlerini korumak amacıyla Çukurova ve Kapadokya yörelerine gerçekleştirilen göç, Bizans imparatoru II. Basileios döneminde de devam etti. Bizans'ın Ermeniler üzerinde uyguladığı bu göç politikası ise Çukurova'da Ermeni prensliklerinin ve krallıklarının oluşmasının temelini teşkil etti¹⁹¹.

Bizans'ın Ermeniler üzerindeki temel politikası, güvenmedikleri Ermenilerin Çukurova'ya göç ettirilmesi idi. Nitekim Bizans İmparatoru IX. Konstantinos Monomakhos döneminde de bu politika devam etti. Monomakhos, Ani Krallığı'na son

¹⁸⁸ Osman Turan, *Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1998, 283; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 12; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 89; Hançer, "Kilikya Ermeni Prensligi'nin İkinci Başkenti: Anavarza", 285.

¹⁸⁹ Hançer, "Kilikya Ermeni Prensligi'nin İkinci Başkenti: Anavarza", 285

¹⁹⁰ Cöhce, "Ermenistan'ın Tarihî Coğrafyası ve Ermeniler", 3; Hançer, "Kilikya Ermeni Prensligi'nin İkinci Başkenti: Anavarza", 283-284.

¹⁹¹ Demirkent, "Bizans", 236; Zeynep İnan, "I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Ermeni-Latin İlişkileri", *Tarihte Türkler ve Ermeniler Ortaçağ*, II, (Ed.: Mehmet Metin Hülagu), TTK, Ankara 2014, 212;

vererek krallığın topraklarını ele geçirdi, Ortodoks Kilisesi'ne geçmeleri için Ermenileri tehdit etti ve Ermenilerin kilisesini yaktı. Ermenilere Ortodokslaştırma ve Rumlaştırma politikaları uygulayan Bizans, ilhak politikası nihayetinde istediği gibi hâkimiyeti ele geçirebildi¹⁹². Fakat burada çeşitli prenslikler kurup Bizans'a tabi olan Ermenilerin Doğu Anadolu'dan göç ettirilmesi bölgenin korumasız hale gelmesiyle Türklerin bölgede herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Anadolu'ya girebilmesini sağlarken Çukurova'daki Ermeni nüfusunu bir hayli artırdı.

Bizans'ın Çukurova'yı ele geçirişyle başlayan Doğu Anadolu'yu ilhak politikasıyla devam eden Çukurova'ya Ermenilerin göçü, onların zamanla Çukurova'da teşkilatlanmalarına neden oldu. Bizans, Çukurova'daki hâkimiyetini demografik olarak sağlamlaştırmak hem de Türk ilerleyişine karşı askerî açıdan güç elde edebilmek amacıyla becerikli ve soylu Ermeni ailelere topraklar ve önemli mevkiiler verdi. Bu Ermeni soylu ailelerinden biri Ardžruni ailesinin bir üyesi olan Ortodoks mezhebine bağlı Ermeni Apılkarip idi. Apılkarip'e Tarsus ve Misis valiliği verilirken, Philaretos'a Maraş kumandası verildi. Ermeni ileri gelenlerinin bahsi geçen bölgelerdeki valilikleri onlarla beraber soydaşlarının da bölgeye yerleşmesine neden oldu¹⁹³.

Soyluların birçoğu Ermenistan'ın son kralları ile gittikleri Kapadokya bölgesinden gelirken diğerleri de doğrudan Ermenistan'dan geldi. Doğrudan Ermenistan'dan gelenler arasında torunlarının Hetum hanedanının kurucuları olacak, Lampron Kalesi'ni¹⁹⁴ alan Oşin¹⁹⁵ de bulunuyordu. Fakat bu soylu ve askerî yetenekleri olan, Bizans tarafından

¹⁹² Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 79-80; Vahram Vekayinamesi, 3; Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, 48-49; Cöğce, "Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler", 7-8.

¹⁹³ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, XIX; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 182; Simbat Vekayinamesi, 46; Boase, "The History of the Kingdom", 2; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 12; İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki İlişkiler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Birlikte Yaşama Kültürü*, III, TTK 2014, 7.

¹⁹⁴ Lampron Kalesi, Tarsus'un kuzeyindeki Toros Dağları derinliklerinde bulunuyor buraya dar bir vadiden geçilebiliyordu. Dolayısıyla ele geçirilmesi zor bir yerdi. Burası Kilikya kapılarının anahtarıydı. Robinson-F.C.R. Robinson-P.C. Hughes, "Lampron: Castle of Armenian Cilicia", *Anatolian Studies*, 19, 1969, 183.

¹⁹⁵ 1071'de Türklerin Malazgirt zaferiyle Doğu Anadolu'da egemenlik kurmasından sonra 1072'den sonra Ermeni kroniklerine göre "Türk zulmünden kaçmak için" Çukurova'ya göç eden Oşin, Ermeni soylularındandı. Oşin, Bohemund'ın babası Robert ile savaştığı zamanda yapılan çatışmalardan birinde bir Haçlının saldırısı karşısında yaralandı. Ancak yaralansa da o Haçlıyı öldürmeyi başarmıştı. Onun bu başarısı neticesinde imparator onu ordu komutanı (stratopedarkhés) görevine yükseltti ve bu başarı sayesinde Oşin, Tarsus yakınındaki Lampron (Namrun, şimdiki Çamlıyayla)'un beyi oldu. Anna Komnena, *Alexiad*, 362-366; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 5. Anna Komnena Oşin'in sanı olan ve "Atlı, şövalye, başkomutan" anlamlarında kullanılan Asbed kelimesini Oşin'in adı olarak düşünerek kendi kulağına gelen biçimiyle Aspietes olarak aktarmıştır. Radulphus Cadomensis ise Oşin'den Adana'nın

atanan valilerin bir kısmı Bizans ile ters düşerek imparatorluğa isyan ettiler ve imparatorluğun elindeki kaleleri ele geçirerek prenslikler kurdular¹⁹⁶. Bu prenslikler doğuda Rupen Krallığı batıda ise Hetumlar olmak üzere ikiye bölündüler¹⁹⁷.

Türklerin ilerleyişinden ve bilhassa 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bizans'ın yaşadığı büyük mağlubiyet sonrası Bizans'a tabi olan Ermenilerin bu durumu derhâl değerlendirerek Bizans yönetiminden ayrılma yollarında ve bağımsız devletler kurma yoluna gitmelerinde en büyük etken Ermenilerin ve Bizanslıların mezhepsel farklılıkları hasebiyle birbirlerini sevmemeleriydi. Mezhep, onların arasındaki çarpışmanın temel nedenini oluşturuyordu. Nitekim Bizans'ın gözünde Ermeni kilisesi dinsel bir sapkınlıktı. Çünkü o kendi mezhebini Ortodoks (doğru inanç, hak din) olarak görürken diğer mezhepleri Heteredoks (sapık inanç, batıl inanç) olarak görüyordu. Bu nedenle Bizans, Gregoryen Ermenileri Ortodoks mezhebini kabul etmeye zorluyordu. Ermenileri Ortodokslaştırmak amacıyla Gregoryen Kiliseleri yıkılarak Ermeniler sürgün edildi. Ermenilerden nefret eden Bizanslı idareciler gibi Bizanslı din adamları da Ermenilere sevmiyorlardı ve onlara karşı tahammülsüz davranıyorlardı. Bunun en önemli örneği din adamı olan Bizans Metropolitisi Markos'un, köpeğine "*Ermeni*" adı vererek onlara olan düşmanlığını açık etmesiydi ki Bizans'ın uyguladığı bu politikalar Bizanslılar ve Ermeniler arasındaki asırlar süren düşmanlığa neden oldu. Ermeniler üzerindeki dinî baskılara Türklerin gelişiyiyle siyasî baskılar da eklenince Ermenilerin Bizans'a olan düşmanlığı içten içe arttı. Her iki tarafında kendi devleti için belirlediği hedefler bulunmaktaydı ve bu hedefler birbirlerinin zıddı olduğundan Ermeniler ve Bizans birbirlerini sevmiyorlardı. Daha güçlü konumda olan Bizanslılar, bağımsızlığını kazanmak için faaliyetlerde bulunanlar Ermenilere karşı yok etme planları uyguladılar. Öyle ki, imparatorluk var olan Ermeni krallıklarını yıkarak krallıkların hâkim olduğu toprakları tamamiyle ele geçiriyor, onları itaat altına almaya çalışıyordu. Urfalı Mateos, Ermenilerin Bizans tarafından krallıklarının yıkılması ve kendilerinin de sürgün edilmesi hususunda: "*Ermeni milletin, Grek milleti yüzünden çektiği ıstırapları kim tasvir*

hâkimi Ursinus olarak kaydetmiştir. Lakin Anna onun asıl adının Oşin olduğunu ve bu komutanın soylu bir Ermeni ailesinden olduğunu kaydetmiştir. Anna Komnena, *Alexiad*, 363; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 63. Ermenilere göre Aspietes Çukurova başkomutanıdır ve çok uzun süreden beri Çukurovadadır. Lakin bu kişinin aynı kişi olup olmadığı kesin değildir. Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 6.

¹⁹⁶ Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 12.

¹⁹⁷ Robinson-Hughes, "Lampron: Castle of Armenian Cilicia", 183. Çukurova'da yaptıkları faaliyetler ve politikalarla krallık kuran Rupen ve Hetum sülalesini ve krallık kurma sürecini daha sonra ele alacağız.

edebilecektir? Çünkü onlar Ermeni milletinin kumandanlarını kendi ev ve eyaletlerinden çıkarıp götürmüşler ve Ermenistan'ın krallık tahtını devirmekle askerlerin ve kumandanların desteği olan suru kendi elleriyle yıkmışlardı.”¹⁹⁸. Ermeni müelliflerin de kaydettiği gibi yaşanan bu hadiselerden dolayı Bizans'a öteden beri düşmanlık besleyen Ermeniler, 1071 Malazgirt Savaşı'nda Bizans'ın mağlubiyetiyle bekledikleri fırsatı yakalayınca Bizans ordusunu terk eden kuvvetlerden biri oldu. Bununla da kalamayıp bağlı bulundukları Bizans yönetiminden ayrıldılar ve bağımsızlıklarını kazanma hırsıyla bağımsız devletler kurma yolunda adımlar attılar. Nitekim yerleşik oldukları Ani, Kars ve Van bölgesindeki krallıkları yıkıldıysa da onlar faaliyetlerine devam ederek yerleştirildikleri Çukurova'da krallık kurmak için uğraşacaklardı¹⁹⁹.

Mateos, İmparator Aleksios Komnenos'ın Ermenilere olan tavrını şu şekilde kaydeder: “O, iyi, akıllı ve kuvvetli bir muharip ve Hristiyanlara karşı çok şefkatli bir zat idi. Fakat o, Ermeni milletinden çok nefret ediyordu... Allahın nizamlarına karşı hareket edip... hiç çekinmeden Ermenileri tekrar vaftiz ettiriyor...”²⁰⁰.

1.3.1. Philaretos Hâkimiyeti

Türkler Anadolu'ya gelmeden önce Ermenilerin kurduğu çeşitli derebeylikler bulunuyordu ki bu derebeylikler Bizans'a vasal konumda idi. Lakin bu sadece görünüş olarak bir bağlılık idi. Ermeniler, varlıklarını devam ettirebilmek amacıyla Bizans'a bağlılıklarını dile getirseler de Bizanslılar ve Ermeniler dinî ve siyasî nedenlerden dolayı birbirlerini sevmiyorlardı. Ermenilerin Bizans'a duyduğu nefret ile isyankâr tutumları karşısında İmparator II. Basileios, Vaspuragan'ı ilhak ettiğini duyurarak bölgeyi imparatorluğa bağlamak amacıyla yaklaşık kırk bin Ermeniye göçe zorlayınca Ermeniler Sivas ve kısmen de Kayseri'ye göç etti. Bu olay tarihteki en büyük tehcirlerden biriydi²⁰¹.

¹⁹⁸ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 111.

¹⁹⁹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 131, 132; Simbat (Başkumandan) *Vekayinamesi (951-1334)*, 43, 44; Vahram Vekayinamesi, 4; Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204*, 33; Cöğce, “Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler”, 6-9; Koca, “Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri”, 22; Salim Koca, “Osmanlılardan Önce Çukurova'nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2, 2017, 33-34; İnan, “I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Ermeni-Latin İlişkileri”, 212; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 11, 15.

²⁰⁰ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 265.

²⁰¹ Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 3; Cöğce, “Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler”, 8.

Tehcirlerle birlikte siyasî ve dinî baskılara maruz kalan Ermeniler, artık çıkış yolu arıyorlardı ki onlar için bu çıkış yolu 1071 Malazgirt zaferi idi. Nitekim 1071 Malazgirt zaferiyle Türklerin Anadolu'ya hâkim olmaya başlamaları ve Bizans'ın gücünün gittikçe zayıflaması, imparatorluğun hizmetine vali veya subay olarak girmiş olan Ermenilere Bizans hâkimiyetini tanımama fırsatı sağladı. Bu zaferden yararlanan Ermeniler, Türkler sayesinde Çukurova'da hâkim olmaya başlarken Türklerin kendi aralarında anlaşamamaları da Ermeni reislerinin bulundukları bölgelerde tutunma imkânını sağladı²⁰². Gücünü gösteren Ermeni beyleri gönderildikleri Çukurova bölgesinde çeşitli prenslikler kurdular.

Mihail: “*Ermeniler, İmparator Basilius'un zamanında buraya hicret etmişlerdi. İmparator Mişel'in zamanında, Türkler buralara akın ettikleri vakit, onlar (yani Grekler) Türklere karşı koymak üzere, Kilikya'nın hâkimiyetini Philardus'a verdiler. Çünkü o, ... muharib bir adama benziyordu. Ermeniler bu zamandan başlayarak, Kilikya'da ve Suriye'de bazı yerlere sahip oldular.*” diyerek başta Philaretos olmak üzere Ermenilerin Çukurova'da yerleşmeleri ve burada hâkimiyet kurmaları sürecini kaydeder²⁰³.

Bizanslıların *Philaretos Brakhamios*, Arapların *Filardus er-Rûmî* dedikleri kişi, aslen Van bölgesi (Vasporagan) Ermenilerindendi. Bizans İmparatoru Romenos Diogenes'in kumandanlarından olan ve bizzat imparator tarafından kendisine “*Büyük Domestikos*” unvanı verilen Philaretos²⁰⁴, Diogenes tarafından Maraş valisi olarak tayin edildi. Philaretos, bu görevlerinin yanında Malazgirt Savaşı sırasında Palu (Romanopolis)'daki Bizans kuvvetlerine kumanda görevini üstlendi. 1071 yılında Türklerin büyük zaferi, Bizans'ı siyasî bunalıma soktu. Esir alınan Diogenes ile Alparslan arasında anlaşma yapıldı. Yapılan anlaşmaya göre İmparator Diogenes Urfa, Menbiç, Malazgirt, Antakya'yı Selçuklulara teslim edecekti. Bu sırada Diogenes'in esir alındığı haberi Bizans'a ulaşınca Diogenes yerine VII. Mikhail Dukas tahta çıkarılmasıyla taht değişikliği yaşandığından anlaşma geçersiz sayıldı. Anlaşmada Selçuklu'ya verilecek olan yerler bir süre daha Bizans hâkimiyetinde kalsa da Bizans siyasî buhran ve karışıklık

²⁰² Ergin Ayan, “Ermeni-Haçlı İşbirlikleri”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 26 (4), Aralık 2007, 50,51; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 24; Ünal-Girginer, *İlkçağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, 291.

²⁰³ Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 47.

²⁰⁴ Ioannes Zonaras Philaretos'tan bahsederken İmparator Diogenes'in kumandanlık konusunda deneyimli oluşundan ona generallik verdiğini lakin onun “*Erdemsever*” anlamına gelen ismine yaraşır bir kişilikte olmadığını kaydeder. Ioannes Zonaras, 129.

dönemine girdi. Philaretos başta olmak üzere Ermeniler, bu karışık durumdan yararlanarak İmparator Diogenes'in yerine tahta çıkarılan VII. Mikhail Dukas'ı tanımayarak²⁰⁵ bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bizans hâkimiyetinin zayıflamasıyla birlikte Philaretos ve yandaşları Çukurova'nın birçok mevkiini zapt etmeye başladılar. Haberi alan imparator, Philaretos'a hediyeler göndererek onu İstanbul'a davet etti. Philaretos, İstanbul'a gittiğinde ona altın bir zırh vererek onu "*Auguste*" ilan etti. İstanbul'dan dönen Philaretos, kendisini güvende hissetmediğinden Bizans'a bağlı olmayı tercih etti. Philaretos, imparatorun ordusuyla birlikte görünüşte Türklere karşı mücadele etse de Bizans'taki karışıklıklardan istifade eden vasal Ermeniler, Çukurova'da bir araya gelerek küçük federasyonlar oluşturdular²⁰⁶.

Ermenilerin kurduğu federasyonlar Malatya, Gaziantep, Urfa olmakla beraber Çukurova'da kuruldu ki bunun en büyüğü ve güçlüsü Philaretos'ın kurduğuydu. Philaretos, insanları tahrik edip şehirde isyan çıkararak Bizanslılar tarafından öldürülen Ermeni soylularının ve halkın intikamını da almış oldu²⁰⁷. Bu isyanı 1073'te dükün oğlu Katakalon güçlkle bastırabildi. Ancak Philaretos, etrafına başıboş, haydut Ermenilerden başka sekiz bin kadar ücretli Haçlı askerini de hizmetine alarak emrindeki yaklaşık yirmi bin kişilik kuvvetle daha öncesinde vali olarak tayin edildiği Maraş bölgesine yerleşti ve kurduğu beyliğin başkentini Maraş yaptı. Tarsus, Göksun (Coxon), Harput, Palu, Elbistan ve Urfa ve Antakya'daki Bizans hâkimiyetine Ermeni yandaşlarının da desteğiyle son vererek buralarda hâkimiyet kurdu²⁰⁸.

Süryanî Mihail, Ermenilerin Philaretos'ın etrafında toplanmalarını ve yaptıkları işgalleri şu şekilde kaydeder: "*Türklerin akınlarından istifade eden Ermeni asıllı yaklaşık elli kişi toplanarak grup haline geldi ve muhtelif yerlere akınlar düzenlemeye başladılar.*"

²⁰⁵ Vardan, Philaretos'ın Bizans İmparatoru Romenos Diogenes'e karşı isyan ettiğini kaydetmiştir. Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 180. Ancak genel kabul edilen görüş Diogenes'in esir alınıp yerine Dukas'ın geçişiyle Philaretos'ın karşı çıkışı ve prensliğini kurduğudur. Nitekim Anna Komnena Philaretos, Diogenes'in gözlerinin kör edildiğini duyunca derhâl harekete geçerek ayaklanma düzenlediğini kaydeder. Anna Komnena, *Alexiad*, 194.

²⁰⁶ Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 31; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 180; Erdoğan Merçil, "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu", *Belleten*, LII (203), 1988, 468.

²⁰⁷ Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 180.

²⁰⁸ Ebru Altan, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK, Ankara 2018, 7-9; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 21; Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", 22; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 14; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 12; Kalloshyan, "Kilikya Ermeni Krallığının Doğuşu ve Çöküşü", 3.

Faaliyetleri sırasında Maraş bölgesinde Şirbaz köyünden olan Philardus (Philaretos) adında genç bir Ermeniye rastladılar. Onun güçlü, cesaretli ve kurnaz bir adam olduğunu gören Ermeniler, onu kendilerine lider yaparak yanlarına aldılar. Faaliyetlerine devam eden Ermeniler, başıboş kalan yerleri talan ediyorlardı”²⁰⁹. Bu kayıtlara karşın Diogenes tarafından Maraş valisi olarak bölgede hâkim olan Philaretos’ın Bizans’ın daha önce uyguladığı Ortodokslaştırma ve Rumlaştırma politikasından dolayı içinde büyüyen kin ve nefretle Bizans’taki karışık durumdan yararlanarak hâkim olduğu toprakları genişletmek istediği kaynakların genel kabulüdür. Bundandır ki birkaç Ermeni’nin Philaretos’u görerek onu lider yapmaya çalıştıklarından çok onun hâkimiyetini genişletmek amacıyla var olan durumu fırsata çevirip Ermenileri etrafında toplayarak faaliyetlerini yürütmeye çalışması daha olasıdır.

İmparatorluğa karşı isyan hareketini başlatan Philaretos, 1074’te Malatya’yı²¹⁰ ardından Palu, Harput ve Çukurova’nın önemli şehirlerinden olan Tarsus, Misis (Mamistra), Anavarza’yı ele geçirdi. Ayrıca Elbistan, Raban, Keysun’u zaptederek 1077’de Urfa’yı da ele geçirdi²¹¹. Böylece Urfa’yı da içine almak suretiyle Tarsus’tan Fırat ötesine kadar genişleyen Philaretos,²¹² Antakya’yı da kendi hâkimiyeti altına almak istiyordu. Antakya, Selçuklu ile Bizans arasında yapılan anlaşmada Selçuklulara verilecekti. Lakin anlaşmanın bozulması üzerine Antakya Dükü Joseph Tarchaniot öldüğünde Bizans derhâl şehre vali atadı. Durum karşısında Philaretos, Ermeni yandaşlarıyla ittifak ederek burada karışıklık çıkardı. Karışıklıkların bastırılmaması üzerine Ermeni senyörü Vasak Pahlavuni Antakya’ya vali olarak atandı. Lakin karışıklıklar bastırılamayınca Antakya’ya vali olarak hükmetmeye başlayan Ermeni Vasak’ın Bizans askerleri tarafından öldürülmesi üzerine (1078), soylular Philaretos’u şehre davet ederek Antakya’yı kendisine teslim ettiler. Böylece 1078’de hedefine ulaşan Philaretos, 1078-1084 yıllarında Antakya hâkimi olarak ırkdaşı Antakya Dükü Vasak’ın

²⁰⁹ Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 30.

²¹⁰ Ermenilerin Malatya’yı işgal ve yağma amacı çok daha öncesine dayanıyordu. Nitekim 1066 tarihinde Türklerin akınlarını fırsat bilen birkaç Ermeni toplanarak imparatora isyan etti. Yaklaşık üç yüz kişi de onlara katılarak Malatya’da toplandı ve Malatya ve çevresinde tahribata neden oldular. Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 19.

²¹¹ Altan, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 10.

²¹² Merçil, “Selçukluların Anadolu’ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa’nın Durumu”, 468.

intikamını aldı. Ayrıca Philaretos bu Antakya hâkimiyetiyle Çukurova'dan Güneydoğu Anadolu bölgesine kadar uzanan büyük bir Ermeni prensliği kurdu.²¹³

Bizans'ta yaşanan taht kavgaları neticesinde zaman zaman taht iddialılarının Türklerle iş birliği yapmaları Türklerin Anadolu'daki hâkimiyetlerini genişletmelerini sağladı. Nitekim Rumeli ordu kumandanı Nikephoros Bryennios ile Anadolu ordusu kumandanı Nikephoros Botaneiates, Bizans İmparatoru Mikhail Dukas'a karşı ayaklanarak imparatorluklarını ilan ettiler. Diğer taraftan bu dönemde Selçuklu hanedanlığında da Sultan Alparslan'a isyan ederek Bizans'a sığınan Erbasgan vardı. İmparatorluk tahtını ele geçirmek isteyen Botaneiates, Erbasgan'ı Süleymanşâh'a götürerek ona ittifak teklifinde bulundu. Bu teklifi değerlendiren Süleymanşâh, İznik'i fethederek Anadolu'da hâkimiyet kurup hâkimiyetini Bizans aleyhine genişletirken, Botaneiates de bu ittifakın meyvesini alarak imparator oldu²¹⁴.

İmparatorlukta yaşanan taht kavgaları sadece Süleyman Şah'a değil Philaretos'a da şans getiriyordu. İmparatorlukta yaşanan bu siyasî iç karışıklık sırasında Philaretos, Bizans'ı tanımayarak bağımsızlığını ele alırken bir taraftan da hâkimiyetini güçlendirmek adına imparatorla iyi geçinmeye çalışıyordu. Philaretos'ın 1078-1081 yılları arasında imparator olan Nikephoros Botaneiates'e sadakat yemini etmesi karşılığında imparator işgal ettiği yerlerde onu vali olarak tanıyarak ona *saygıdeğer* anlamındaki "*sebastos*" unvanını verdi²¹⁵.

Musul'un Arap Emiri Şerefüddeve Müslim b. Kureyş, 1080 yılında Mirdasoğullarının elinden Halep'i aldıktan sonra Antakya için Philaretos'tan yıllık 300.000 dinar haraç isteyip isteği reddedilince Antakya'yı ele geçirme hazırlıklarına başladı. Şehir halkı Philaretos'ın gaddarlığından bıktıkları için gizlice Müslim ile haberleşerek şehri ona teslim etmek istediklerini söylediler. Lakin bu durum Müslim'in Hristiyan kâatibi tarafından Philaretos'a haber edilince Antakya'yı ele geçirme girişimleri sonuçsuz kaldı ve neticede Philaretos mezkûr kentte hâkimiyetini devam ettirdi. 1081 yılında I. Aleksios Komnenos imparator olarak ilan edilince Philaretos, Antakya'daki hâkimiyetini

²¹³ Anna Komnena, *Alexiad*, 194; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 14, 15; Altan, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 9-10.

²¹⁴ Mehmet Altay Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu", *Belleten*, LVII (218), TTK, Ankara 1993, 77-78; Demirkent, "Bizans", 237; Ali Sevim, "Süleyman Şah I", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, 104; Altan, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 18.

²¹⁵ Altan, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 10.

devam ettirmek amacıyla izlediği ikili siyaset politikasıyla bir taraftan Aleksios’a bağlılığını bildirirken bir taraftan da Musul-Halep Emîri Şerefüddeve Müslim b. Kureyş’e biat etti. Philaretos, biatını göstermek için Müslim b. Kureyş adına sikke bastırdı ve meyhane olarak kullandığı Urfa camiini Urfa halkına teslim etti (1081). Philaretos, izlediği ikili siyaset sayesinde planladığı gibi Urfa’da ve çevresinde hâkimiyetini devam ettirebildi. Öyle ki, 1081/1082 yıllarında Hüsrev adındaki bir Türk emiri büyük bir orduyla Urfa’ya gelerek bazı yerleri tahrip etse ve ona karşı gelen Hristiyan grubu mağlup etse de Philaretos’ın tâbi olduğu Şerefüddeve Müslim b. Kureyş ve ordusu Türk birliğine saldırarak onları mağlup etti ve ele geçirilen esirleri Türklerden geri aldı. Buna karşın hâkimiyetinin sürekliliğini sağlamak amacıyla uyguladığı ikili siyasetle Philaretos, Melikşah ile de iyi ilişkiler kurarak Melikşah’a, Kutalmışoğlu Süleymanşâh’a, Müslim’e diğer taraftan da Tutuş’a vergi ödeyerek kendisini güvence altına alsa da 1082 yılında Suriye Meliki Tutuş, Philaretos’ın hâkimiyeti altında olan Antakya’yı ele geçirmek üzere Halep-Antakya arasında karargâhını kurdu. Fakat Sultan Melikşah’ın emri üzerine kuşatmayı kaldırarak Dimaşk’a döndü²¹⁶.

1.3.1.1. Süleymanşâh’ın Çukurova Seferi ve Philaretos’ın Sonu

Süleymanşâh, Bizans’ın yaşadığı siyasî buhrandan faydalananarak devletin sınırlarını İstanbul Boğazı’na kadar genişletince Bizans, mecburen Süleymanşâh ile anlaşma yoluna gitti. Aleksios, Drakon (Dragos) Çayı Anlaşması (1082) ile²¹⁷ Türkiye Selçuklu Devleti’nin varlığını resmen kabul etti. Bu dönemde birçok Türkmen beyi Anadolu’nun farklı yerlerine dağılarak başarılı fetih hareketlerine başladılar. Süleymanşâh, hem bu fetihlerle hem de imparatorla yaptığı anlaşmayla arkasını güvene aldıktan sonra güneye

²¹⁶ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, 159-160; Merçil, “Selçukluların Anadolu’ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa’nın Durumu”, 468; Altan, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 10, 11.

²¹⁷ Anna Komnena, Süleymanşâh’ın İmparator Aleksios tarafından püskürtüldüğü için Süleymanşâh’ın barış talep ettiğini ve imparatorun da barış yapmak zorunluluğu duyduğu için barış yapıldığından bahseder. Öyle ki imparator bu anlaşmayla Drakon Çayını onlara vermiş, onların akın yapmalarını engellemiştir. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, 126. Güçlü olan taraf şayet Komnena’nın dediği gibi imparator olsaydı Süleyman Şah ve onun bağlı bulunduğu Türklerin akınlarını durdurmak için anlaşmaya gerek duymaz, gücünü kullanarak akınları durdururdu. Oysaki bu dönemde Türk akınları Bizans tarafından durdurulamıyordu. Bu nedenle yapılan mecburî anlaşmada Türklerin Anadolu’daki varlığı kabul edildi.

doğru ilerleme kararı aldı²¹⁸. Çünkü Philaretos sadece Bizans’a ait kaleleri ele geçirmekle kalmamış, Türkiye Selçuklu Devleti’nin İslâm ülkeleriyle bağlarının da kopmasına neden olmuştu. Bu durumdan rahatsız olan Süleymanşâh, Toros Dağları’nı aşarak Philaretos’ın Çukurova’daki hâkim olduğu topraklara doğru ilerledi²¹⁹. Türklerin Anadolu’da akınlara başlaması bir zamanlar Philaretos’ın beyliğini kurmak için fırsat olsa da bu durum artık onun için de tehlikeli bir hâl aldı.

Ordusu ile birlikte güneye yönelen Süleymanşâh Adana, Tarsus, Anavarza, Misis şehir ve kalelerini 1083 yılında fethettikten sonra Antakya’ya yöneldi²²⁰. Bu dönemde Antakya’nın fiilen Bizans ile ilişkisi kesilmiş olup burada Bizans valisi olarak Ermeni asilzadesi Philaretos bulunuyordu. Bu dönemde Philaretos, hâkimiyetini o kadar fazla genişletmişti ki Harput’tan Çukurova’ya kadar “Malatya, Maraş, Elbistan, Göksun, Tarsus, Anavarza, Misis, Raban, Antakya ve Urfa” gibi Çukurova’nın en önemli şehirlerinde hâkimiyet kurarak beylik oluşturmuş durumdaydı²²¹.

Philaretos Süleyman Şah’ın Antakya’ya yöneldiği sırada Antakya’ya şihne olarak İsmail adında birini bıraktı ve Urfa’ya gitti. Antakya halkına kötü davranan Philaretos öz oğlu Barsama’ya bile kötü davranmakla kalmayıp onu hapse attırdı. Babasının Urfa’ya gidişinden faydalanan Barsama derhâl hapisten çıkararak şihne İsmail ile birlikte Antakya’yı o dönem Türkiye Selçuklu Sultanı olan Süleymanşâh’a vermek üzere onu şehre davet etti²²². Bu davet üzerine İznik’te Ebu’l-Kasım’ı vekil olarak bırakan Süleymanşâh, oğulları Kılıçarslan ve Davud’u da yanına alarak üç yüz atıyla Antakya’ya hareket etti. Şehre hâkim olmak isteyen Tutuş ile Büyük Selçuklu Devleti adına vergi toplayan Müslim, Süleymanşâh ve beraberindekileri Antakya’ya ulaşmalarını

²¹⁸ Köymen, “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu”, 78; Faruk Sümer, “Anadolu Selçukluları (1075-1308)- Selçuklular”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, 380; Altan, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 18.

²¹⁹ Koca, “Osmanlılardan Önce Çukurova’nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu”, 32.

²²⁰ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 28.

²²¹ Köymen, “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu”, 78; Turan, *Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 287; Sümer, “Anadolu Selçukluları (1075-1308)”, 380; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 13; Koca, “Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri”, 22; Koca, “Osmanlılardan Önce Çukurova’nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu”, 32-33.

²²² Anna Komnena’ya göre oğlunun Süleyman Şah’ı şehre davet etmesinin nedeni babasının Müslüman olmak istemesiydi. Öyle ki, Türkler her zaman yörelerde hâkimiyet sağladıklarından ona göz açtırmıyorlardı. Bu nedenle Philaretos, onların tarafına geçmeyi, Müslüman olmayı düşündü. Oğlu ise bu planından vaz geçmesi için elinden geleni yapıyordu. Bunu başaramayacağını anlayan oğlu derhâl İznik’te bulunan Süleyman Şah’ı bularak onu babasına karşı Antakya üzerine sefer yapmaya kışkırttı. Anna Komnena, *Alexiad*, 194.

engellemeye çalışsalar da onlar bu girişimlerine karşı geceleri devamlı hareket halinde gündüzleri vadilerde saklanarak tedbirle şehir surları önüne geldiler. İsmail ve Barsama ile iş birliği yapan Süleymanşâh, atlı askerlerin olmadığı Antakya'ya girdi. Süleymanşâh, iç kaleyi günlerce muhasara edince iç kaleye toplanan halk canlarının güvenliği konusunda söz aldıktan sonra herkes kendi evinde döndü. Böylece Antakya, *Beledig* adı verilen şehir halkı tarafından 1084 yılında Süleymanşâh'a teslim edildi. Süleymanşâh Antakya'yı da ele geçirmesiyle tüm Çukurova'da hâkimiyet kurarak sınırlarını Kuzey Suriye'ye kadar genişletti. Philaretos'ın hâkim olduğu Antakya'yı fethederek burada gücü ele geçiren Süleymanşâh'ın adilane yönetimini gören yerli halk Philaretos'ın zalim yönetimine karşı oldukça memnun kaldılar. Böylece Philaretos hâkimiyeti daha Philaretos ölmeden yıkıldı²²³.

Antakya'yı kaybettiğini duyan Philaretos, Antakya'ya geri dönemeyerek Çukurova'daki Katolikosluk merkezine (Honi/ Khunu/ Honin) gittiyse de Türk beylerinden biri olan Emîr Buldacı tarafından izlendiğinden buradan da ayrılarak Maraş'a çekildi. Katolikosu Maraş şehrine çağırdıysa da o Türk emirinin emri altında olduğundan Maraş'a gidemeyince Philaretos Katolikos'a kinlendi. Buldacı, kısa bir süre sonra Honi, Maraş, Göksun, Elbistan ve Çankırı'yı fethedince oğlu Barsama'nın yönetimindeki Urfa'ya gitmişse de hem yerli halk hem de oğlu tarafından kin ve nefretle karşılandı. Çaresiz kalan Philaretos, öfke içinde elinde kalan altın, gümüş, iyi cins at ve katırlarla Sultan Melikşah'ın katına çıkarak Selçuklu vasallığını kabul etmekle kalmayıp Müslüman oldu. Bunun üzerine Melikşah kendisini Maraş'a atadı. Philaretos burada öldü. Emir Bozan sultanın emriyle 1087'de Urfa'yı alınca önce Bizans'a ardından Selçukluya tâbi olan Philaretos'ın sınırları Harput'tan Çukurova'ya kadar uzanan Ermeni Prensligi Selçuklu devleti sınırları içine girmiş oldu²²⁴.

²²³ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 161-162; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 30; Anna Komnena, *Alexiad*, 194, 333; İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 128; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 28; Turan, *Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 287; Sümer, "Anadolu Selçukluları (1075-1308)", 380; Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", 22; Koca, "Osmanlılardan Önce Çukurova'nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu", 33; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 15,16; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 150; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*,121; Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", 75.

²²⁴ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 164-165; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 31; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 183; Turan, *Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 289; Ayan, "Ermeni-Haçlı İşbirlikleri", 51; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 16, 17; Altan, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş*

Philaretos'ın ölümüyle onun Çukurova'daki hâkimiyeti bitse de Bizans İmparatorluğu'na bağlı bazı Ermeni beylerinin elinde hâlâ birkaç kalan şehirler vardı. Haçlılar Anadolu'ya geldiğinde Malatya'da Gabriel; Urfa'da Thoros; Göksun, Raban, Keysun'da Kogh Vasil ve Tarsus, Lampron kalesinde Hetum hanedanı kurucusu Oşin vardı²²⁵. Bu hâkimlerden Hetum'un oğlu Thoros (Theodoros) Urfa'ya (1095-1103) yerleşse de Haçlıların ilerleyişi neticesinde bu şehri kendi elleriyle kaybedecekti²²⁶.

Philaretos'ın Malatya'ya tayin ettiği Ermeni Gabriel, Philaretos öldükten sonra 1095'te Malatya'ya yerleşip buranın hâkimiyetini ele geçirdi. Sultan I. Kılıç Arslan, Ermeni Gabriel'in hâkimiyetinde bulunan Malatya'yı zapt etmek için 1097 yılında Malatya üzerine yürüdü. Malatya önüne gelen Kılıç Arslan, şehre hücum etse de şehir surlarının sağlam olması ve Gabriel'in Malatya'yı her bakımdan iyi tahkim etmesi şehrin kuşatmaya günlerce dayanmasına neden oldu. Aslında şehirdeki Ermeni ve Süryani halk kendi kiliselerine ters düşen Ortodoks inançlı Gabriel'dan nefret ediyor ve şehri sultana teslim etmek istiyordu. Durumun farkında olan sultan, derhâl Süryani patriği ile temasa geçerek Gabriel'a çeşitli vaatler sunarak şehrin teslimini istedi. Ancak Gabriel buna sert bir şekilde tepki vererek Süryani patriği de öldürttü. Kılıç Arslan bunun üzerine hücumla geçecekti ki Haçlıların İznik'e dayandıkları haberi üzerine geri dönmek zorunda kaldı. Böylece, Malatya Gabriel'in hâkimiyetinde kalmaya devam etti²²⁷.

Gabriel, Malatya'da hâkimiyetini devam ettirdiği dönemde Dânişmend oğlu Gümüştegin de İznik kuşatması sürecinde Haçlılar karşısında I. Kılıçarslan ile birleşerek Haçlıları mağlup ettikten sonra en büyük hayâli olan Malatya'yı almak için 1100 yılında harekete geçti. Üç yıl süren kuşatma sonrasında Gabriel, Dânişmendlilere karşı mücadele edemeyeceğinden korkup Antakya Kontu Bohemund'ı kendisini Türklerin tehdidinden kurtardığı takdirde Malatya'yı teslim etme sözüyle şehre davet etti²²⁸. Gabriel'in yardım isteği ve vaatleri üzerine harekete geçen Bohemund, Malatya'ya doğru hareket etse de

Devri (1098-1112), 13; Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", 75,76.

²²⁵ Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 24; Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", 22.

²²⁶ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 194-195; Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi*, 48; David Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, (Çev.: L. Ece. Sakar), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2013, 47.

²²⁷ Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK, Ankara 2014, 28-29.

²²⁸ Anonim Süryani Kroniği'nde Gabriel'in Dânişmendli tehlikesine karşı Bohemund'ı yardıma çağırdığından bahsetmeyerek onu çağırmasının nedeninin kızıyla evlenmesi ve çeyiz olarak Malatya'yı kendisine vermesi olduğunu kaydetmiştir. Anonim Süryani Kroniği, 21.

Philaretos hâkimiyetinden beri bazı yerleri ele geçiren Ermeniler, Kogh Vasil ve bazı yerleri elinde tutan Ermeni Rupen oğulları Haçlıların bölgeye gelerek hâkimiyetleri altında olan topraklarını ellerinden alıp onları buradan kovacağı korkusuyla gizliden Gümüştegin'e²²⁹ haber gönderdiler. Bunun üzerine Dânişmend oğlu Gümüştegin, kaynakların dikkatsizce ilerlediği kaydedilen Bohemund'a pusular kurarak onu pusuya düşürdü. Bohemund ve kuzeni Richard de Salerno'yu önce Sivas (Sebastia)'a daha sonra da Niksar'a götürerek hapsetti (Temmuz-Ağustos 1100). Lakin daha sonra Fulcherius'ın kaydettiği üzere savaş alanından sıyrılabilen bir askerin Urfa'ya giderek adamları da öldürülen Bohemund'ın esir edilişini Baudouin'a haber vermesi ve ondan yardım istemesiyle her ne kadar Çukurova'daki mücadelelerden sonra Tancred'in yanında olması hasebiyle birbirlerine düşman olsalar da ortak çıkarlar için iş birliği yapılması gerektiğinin farkında olan Baudouin harekete geçti. Onun ilerlediğini duyan Dânişmendli beyi kuşatmayı kaldırarak elde ettiği ganimetlerle Sivas'a çekilmeye karar verdi. Bunun üzerine Malatya'nın hâkimi Ermeni Gabriel, Türk kuşatmasından kurtulmanın verdiği sevinçle şehri Baudouin'a teslim etti (Eylül 1100). Gabriel, hazineyi Baudouin'a devretse de o bunu kabul etmeyerek Gabriel'i kendisine bağlı bir vali olarak tutmaya karar verdi ve Malatya'ya garnizonlarını yerleştirerek buradan ayrıldı²³⁰. Ancak Malatya'da hâkimiyetini devam ettiren Gabriel'in şehri acımasızca yönetimi, şehirde yaşayan insanlara kötü davranması ve bilhassa Süryani ileri gelenlerini öldürtmesi Gabriel'in askerlerinden iki Süryani askerin kapıları açarak şehri Gümüştegin'e vermelerini sağladı. Böylece şehir Dânişmendlilerin eline geçerek Türk şehri oldu (18 Eylül 1102)²³¹.

²²⁹ Abû'l- Farac, yaşanan bu hadiseyi kaydederken Ermenilerin Dânişmend oğlu İsmail'e haber ettiklerinden bahseder. Dânişmend oğlu İsmail, Gümüştegin'in 1084 yılında beyliğin başına geçtiğinde bir süreliğine Dânişmendli hâkimiyetini ele geçirdiği bilinmektedir. Ancak Bohemund'ı pusuya düşüren ve Malatya'yı kuşatma düzenleyen Dânişmend oğlu Gümüştegin'dir. Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 342; Mustafa Demir, "Dânişmendli Emâreti'nin Kurucuları", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 10 (1), 2008, 146.

²³⁰ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 342; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 117-118; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)* ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), 187; Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 59-60; Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, 470; Muharrem Kesik "Dânişmendli Beyliği- Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri (1071-1178)", *Osmanlı Araştırmaları XXXIV Prof Dr. Muammer Kemal Özergin Hatıra Sayısı- II*, İstanbul 2009, 125; Sefer Solmaz, "Dânişmendlilerin Haçlı Seferlerindeki Rolü", *Akademik Bakışla Haçlılar*, (Ed: Birsal Küçüksipahioğlu- Casim Avcı), Dünya Eko Basımevi, İstanbul 2021, 164-165; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 37-38.

²³¹ Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 37-38, 45, 59; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 342; Özaydın, "Dânişmendliler", 470; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 9, 10; Kesik, "Dânişmendli Beyliği- Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri (1071-1178)", 126.

1.3.2. Kogh Vasil Hâkimiyeti (1082-1112)

Kogh (Goğ) Vasil, hâkimiyetini kurmadan evvel Bizans muhafızı olarak görev yapıyordu. Tuğrul Bey, 1054 yılında bizzat Anadolu seferine çıktığı sırada Muradiye ve Erciş'i fethedip Bayburt ve Trabzon'a kadar ilerledikten sonra Malazgirt kalesini kuşattı ise de muhafız Ermeni Vasil'in korumasına karşı burayı alamadı²³². Lakin Türklerin Anadolu'ya akınlarda bulunması ve Bizans'ın bu dönemdeki var olan siyasî karışıklığı Ermenilerin bulundukları bölgelerde beyliklerini kurmak için harekete geçmelerine neden oldu. Bunlardan biri de Doğu Toroslarda bulunan Maraş, Raban ve Keysun bölgesinde prensliği kurmak adına harekete geçen Kogh Vasil idi²³³.

Kogh Vasil, düşmanlarına ansızın yaptığı taarruzlardan ve sürekli seyyahları soymasından dolayı "*Hırsız Vasil*" olarak biliniyordu. Ermenice Khog *hırsız*, *eşkiya* anlamına geliyordu. Müverrihlerin "*Covasilius*" olarak kaydettikleri Vasil, Comegene'nin²³⁴ kuzey kısmında muhtar bir devlet kurarak Raban ve Göksun'u ele geçirdi. Ayrıca Raban ve Göksun'a akınlar yapan Türkleri yenilgiye uğrattı. Döneminde hâkim olduğu Keysun surlarını yeniden inşa ettiren ve bu şehirde oturan Vasil, kurduğu devleti 1082-1112 tarihleri arasında, Rupen hanedanlarından Kral I. Rupen'in krallığı süresince idare etti²³⁵.

Haçlılar gelmeden önce Torosların güneyinden Antakya ve Urfa'yı da kapsayan alanda yaşayan Çukurova Ermenileri etnik, dinsel ve sosyal yapılarına göre yaşıyor ve hoşgörü ile karşılanıyorlardı. Bu dönemde Çukurova'nın kuzeydoğusunda I. Konstantin bulunuyorken, Toros'un güney eteklerinde, Raban, Göksun gibi kentlerde, de eşkıyalıkla çevreyi yakıp yıkan ve yağmacılıkla birçok ganimet elde eden Kogh Vasil vardı²³⁶.

²³² Simbat Vekayinamesi, 35; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 8.

²³³ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, Çev: Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul 2015, 62.

²³⁴ Kuzeyinde Kapadokya, güneyinde Fırat ile çevrili iken batısında Çukurova (Kilikya) bulunmaktadır. Mezkr bölge Kahramanmaraş ve Gaziantep illerinin de bir kısmını içine alırken Adıyaman ilinin tamamını kapsamaktadır. Miguel John Versluys, *Visual Style and Constructing Identity in the Hellenistic World: Nemrud Dağ and Commagene under Antiochos I*, Campridge University Press, 2017, 39; Şevket Oğuz, *Kommagene Krallığı (tez)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Kürsüsü İstanbul 1982, 1.

²³⁵ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 353; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 221; Simbat Vekayinamesi, 50; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 46; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 189; Anonim Süryani Kroniği, 19-20; Hetum Vekayinamesi, 2; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 4.

²³⁶ Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 32.

Haçlı ordusu Anadolu'ya geldiğinde Çukurova bölgesine yönelen ve burada hâkimiyet mücadelesine giren Haçlı liderleri kendilerine Ermenilerden destek buldular. Ermeni Kogh Vasil'in Haçlı liderleriyle iyi geçinmesi hatta onlara var gücüyle yardım etmesi Keysun, Raban bölgesindeki hâkimiyetini sağlamlaştıracak düşüncesinden kaynaklanıyordu. Bu amaçla Türklere karşı Haçlıların yanında olurken Haçlı liderlerinin kendi içlerindeki mücadelesinde taraflardan birine de yardım etti.

1098 yılında Antakya Haçlıların eline geçince söz verildiği gibi şehri imparatorluğa iade etmeyen Bohemund, burada Antakya Prenslığı'ni kurduktan sonra Antakya'yı yeğeni Tancred ile beraber yönetirken bu sırada Kogh Vasil Keysun ve Raban'a, Süleyman b. Melik Gazi Gümüştegin b. Dânişmend Sumasat'a, Rumlar ve Philaretos'ın oğulları Maraş ve Karadağ'a hâkimdiler. Mezkûr yılda Ermeniler ve Rupen oğulları ise Anavarza'yı zapt ederken Haçlılar Tarsus, Misis ve Adana'yı ele geçirdiler²³⁷.

Bu dönemde Dânişmendliler ile Bohemund arasında da mücadele vardı. 1100 yılının ağustos ayında yapılan Bohemund ve Dânişmendli Gümüştegin mücadelesinde Bohemund esir alınca Antakyalılar gönderdikleri temsilcilerle Tancred'e Bohemund esaretten kurtulana kadar Antakya'yı ve Bohemund'ın sahip olduğu diğer toprakları korumasını ve kendilerini yönetmesini istediler. Tancred bunun üzerine sahip olduğu Hayfa ve Taberiye şehirlerini Çukurova'ya yürüdükleri dönemden beri rakip olduğu Baudouin'a bırakarak 9 Mart 1101'de yola çıktı. Antakya kontluğu tahtına Bohemund'a bağlılık yemini etmek şartıyla naib olarak geçen²³⁸ Tancred, prensliğin sınırlarını bir hayli genişletti²³⁹. Nitekim Bizans'ın önemli kıyı şehirlerinden Lazkiye'yi²⁴⁰ ele geçirdi. Naib olarak Antakya'ya gelen Tancred, burada hâkimiyetini genişlettiğinden Bohemund'ın

²³⁷ Anonim Süryani Kroniği, 19-20; *Hetum Vekayinamesi*, 2

²³⁸ Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 65; Aryeh Grabois, "Tancred", *The Crusades: An Encyclopedia*, IV: Q-Z, (Editör: Alan V. Murray), ABC-CLIO, California, 2006, 1145.

²³⁹ Tancred, Antakya naibliğini üstlense de Bohemund'ın gelişine kadar bir prenslik yaşayacağı için kaygılıydı. Bu kaygı altında prensliği genişleterek kendisini değerli hale getirmeliydi. Bu nedenle birçok yeri ele geçirerek prensliğin sınırlarını genişletti. Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the Fisrt Crusade*, 158.

²⁴⁰ Antakya'nın güneyinde yer alan ve Suriye'nin en büyük liman şehri olan Lazkiye, ilkçağlardan beri önemli bir liman şehri olmasından ötürü ticarî ve siyâsî mücadelelere sahne olmuş, sık sık iktidar değişikliği yaşamıştır. Akdeniz kıyısındaki İbnihânî Burnu tarafından kurulan şehir MÖ. III. yüzyılda I. Selefkos tarafından yeniden kurulmuştur. Şehir ismini Selefkos'un annesinin isminden almıştır. Roma, Bizans, Emevi, Abbasî, Selçuklu hâkimiyetinde olan şehir, I. Haçlı seferi sırasında (1098) Haçlıların hâkimiyetine geçtiyse de Bizans ve Haçlılar arasında el değiştirmiştir. Sürekli ikili arasında el değiştiren kent, 1108 yılında Tancred tarafından Antakya Prenslığı yönetimine dâhil edildi. Şit Tufan Buzpınar, "Lazkiye", *DİA*, XXVII, Ankara 2003, 117.

esaretten kurtulması için kılını kıpırdatmadı²⁴¹. Beş Haçlı kontu deniz yoluyla gelerek Bohemund'ı esaretten kurtarmak istediyseler de başarılı olamadılar. Lakin Bohemund'ın Gümüştigin'e Haçlıların elinde esir bulunan Antakya hâkimi Yağısıyan'ın kızını serbest bırakma vaati ve Bohemund'ın esaretten kurtulması için gereken meblağ olan 100.000 dinarın patrik Bernard, I. Baudouin ve Kogh Vasil'in de ittifak koşulu ile yardım toplaması Bohemund'ın serbest bırakılmasını sağladı. Nihayetinde Bohemund esaretten kurtulunca Vasil, onu kendi memleketine getirdi ve misafir etti. 1100/1101'de Sivas'ta esir alınan Bohemund, Mayıs 1103'te serbest kalıp Vasil'e misafir olduktan sonra Antakya'ya gitti. Tancred, büyük bir düş kırıklığıyla Bohemund'a sadece Antakya'nın idaresini değil Çukurova'da ele geçirdiği yerleri de geri vermek zorunda kaldı. Karşılığında Bohemund, topraklarından bir kısmını sonsuz miras hakkıyla ona verdi. Kogh Vasil yardımlarıyla toparlanıp Tancred'e karşı güçlenen Bohemund, Kogh Vasil tarafından manevi oğulluğa kabul edildi²⁴².

Kogh Vasil, Haçlı liderlerinin sığındığı limandı. Nitekim Baudouin ve kuzeni Joscelin de Kogh Vasil'e sığınan Haçlı liderleri arasında idi. Türk birliklerinin yaptığı sahte ricat tekniğiyle 7 Mayıs 1104'te II. Baudouin ve Joscelin'in esir alınmasından²⁴³ 1108 yılında Emir Çavlı tarafından fidye ve gerektiğinde askerî ve malî yardımda bulunması koşuluyla serbest bırakılmasına kadarki yaklaşık beş yıllık sürede Baudouin hapisti. Urfa ve diğer bazı yerler Baudouin'ın hâkimiyetinde olsa da Baudouin esir düşünce Tancred, onun adamlarından Urfa'yı ele geçirmeyi başardı. Baudouin serbest

²⁴¹ Radulphus, Bohemund'ın esaretten kurtuluşunun Tancred'in refahını bozacak olmasına karşılık esaretten kurtulması için bir şey yapmasa da yapılan yardımlara engel olmadığını kaydettiği görülmektedir. Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 163-164. Onun bu kaydı diğer kaydettiği hadiselerde olduğu gibi efendisi Tancred'i korumak yüceltmek amacıyla yapılan bir kayıttır.

²⁴² Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 133-134, 157; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II: Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)*, (Terc. ve Notlar: Ergin Ayan), Gece Kitaplığı, Ankara 2018, 79; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 95; İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 247-248; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 221-222; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II- Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187*, (Çev.: Fikret Işıltan), TTK, Ankara 1987, 26; Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, 531; Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, (Çev.: Ekin Duru), Say. Yay., İstanbul 2014, 154-155; Susan B. Edgington, "Bohemund I of Antioch (d.1111)", *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), I: A-C, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 175-176; Özeydin, "Dânişmendliler", 470; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 32; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 56.

²⁴³ İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 303,304; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 35; Ralph-Johannes Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, (Çev.: J. C. Morris and Jean E. Ridings), Clarendon Press, Oxford 1993, 73.

kaldıktan sonra şehri geri istediye de Antakya ve Urfa'yı yöneten Tancred, haklarını devretmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine Urfalı Mateos'a göre Baudouin Tell Başir'e gitse de Tancred Urfa'dan Antakya'ya döndüğünde Joscelin ve Willermus'ın kaydına göre Türklerden oluşan kalabalık bir yardım kuvveti ile birlikte²⁴⁴ Tancred'in kalelerine baskınlar düzenledikten sonra Halep'in kuzeyindeki Raban ve Keysun'da hâkim olan Ermeni Kogh Vasil'e sığındılar. Bu dönemde Kogh Vasil'in yanında kalabalık kitleler bulunuyordu. Baudouin'ın yardım istediği Vasil, kendisine sığınılmasını kabul etmesinin yanı sıra yaklaşık iki bin süvariye Baudouin'a yardım için gönderdi. Bunlar doğrudan Tancred'in üzerine yürürken ikili arasında 1108 yılının Eylül ayında savaş yaşandı. Tell-Başir yakınlarında yapılan bu savaşta Joscelin, yedi bin Türkü toplayıp Baudouin ile birlikte Tancred üzerine yürüdü. Yapılan bu savaşta Tancred, büyük bir yenilgi alınca karşılıklı bir anlaşma imzalandı. Yanlarında bulunan bir patrik onları barıştırmaya çalıştı. Patrik ve papalardan oluşan bir zümre Tancred'in dayısı olan Bohemund deniz yoluyla ülkesi Avrupa'ya dönmek istediği zaman, Tancred'e “*eğer Baudouin esaretten kurtulursa Urfa'yı ona geri vermesini*” söylediğini hatırlattı ve Tancred 17 Eylül 1108'de Urfa'yı Baudouin'a verdi²⁴⁵. Böylece Baudouin, Vasil'in yaptığı askerî yardım ve desteklerle Urfa hâkimiyetini ele geçirebildi.

Kogh Vasil'in Türklere karşı Haçlılara yardım ve destek sağlaması karşısında Türkler, Ermeni liderleri ve bilhassa Vasil'in topraklarını fethetmek üzere yola çıktılar. Kogh Vasil ve ordusunun üzerine bir sefer düzenlenmesinde en önemli etken, Haçlı liderlerinin yanında olan Ermeni liderlerinin Türklerdeki karışık durumlardan faydalanmasıydı. Nitekim Kılıçarslan'ın 13 Haziran 1107'de ölmesi üzerine bir yandan Haçlılar öte yandan Bizans'ın saldırıları 1107-1110 yılları arasında hükümdarsız kalan Selçuklu devletinin Orta Anadolu'ya çekilmesine neden oldu. Ancak Kılıçarslan'ın ölümüyle Anadolu'daki Selçuklu merkezî idaresinin çöküşü Bizans'ın işine pek yaramadı. Çünkü Selçuklu Devleti'ndeki karışıklıklar Aleksios'ın Çukurova'ya sefer düzenlemesine fırsat verse de otoritesi çöken Selçuklu Türklerinin akınları buna izin vermedi. Bu durum Ermenilerin, bilhassa Kogh Vasil'in, işine yaradı. Çıkarlarını düşünerek hareket eden Vasil, Haçlılarla müttefik gibi davransa da mal varlığını ve

²⁴⁴ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 131.

²⁴⁵ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 162; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 369-370; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 35-36.

hâkimiyet alanını genişletmeye çalışıyordu. Bu koşullarda istediği fırsatı yakalayan Vasil, hâkimiyetini genişletmek ve bölgedeki gücünü sağlamlaştırmak gayesiyle Selçuklu kentlerine saldırdı²⁴⁶. Bunun üzerine 1107-1108 yılları arasında 12.000 mevcutlu Selçuklu ordusu Toros dağını aşp Anavarza'ya giderek Rupen'in oğlu Thoros'ın memleketini yağmaladılar. Maraş ovasını geçtikten sonra Kogh Vasil'in memleketinde bulunan Berdus'a²⁴⁷ geldiler. Bunu haber alan Vasil, derhâl harekete geçerek Ermeni askerleriyle beraber onların üzerine yürüdü. Mücadelede Türkler mağlubiyete uğratılınca 1108-1109 yıllarında Selçuklu askerleri Vasil'den intikam almak üzere tekrar Vasil'in memleketine doğru yürüdüler. Onlar Hısnımansur²⁴⁸ şehri topraklarına girdikten sonra Hartan kalesinin²⁴⁹ önüne geldiler. Bunu haber alan Vasil, beraberindeki 500 askerle onlara karşı yürüdü. Bu askerlerden olan Ablasat, Vasil'in dayısı Bedros, amcasının oğlu *Dığa* yani Ermenicede çocuk olarak adlandırılan Vasil ve meşhur bir Ermeni ailesinden gelmiş olan Tigran kendi askerleriyle birlikte onlara hücum etti. Nihayetinde ikili arasında yaşanan mücadelede Ahlat hükümdarı Sökmen el-Kutbi ve diğer birçok Selçuklu emirler esir edildiler. Vasil bu zaferden elde ettiği büyük ganimetlerle Keysun'a geri döndü²⁵⁰.

1110 yılında Muhammed Tapar'ın emriyle Urfa'yı kuşatmaya hazırlanan Musul Valisi Mevdûd b. Altuntekin'e kuvvetleriyle birlikte Meyyâfârîkîn Emiri Sökmen el-Kutbî, diğer valiler ve gönüllü kuvvetlerin yanında Mardin emiri Artukoğlu İlğazi de Türkmenlerden oluşan büyük bir kuvvetle katıldı. Müslüman ordu Urfa Kontluğu'nu hedef alarak Urfa'yı kuşatma altına alınca Urfa kontu II. Baudouin, Kudüs Kralı I. Baudouin'dan yardım istedi. 1110'da Kral Baudouin altı yüz şövalye ve üç yüz piyade ve Trablus Kontu Bertrand ile yola koyuldu. Bir ay kadar süren yolculuk sırasında Ermeni beyleri de gruplar halinde Haçlı ordusuna katıldı. Bu Ermeni beylerinden biri de Keysûn ve Rabân'ın hâkimi Kogh Vasil idi. Haçlı cephesindeki bu birleşmeden sonra Mevdûd,

²⁴⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 98; Alan V. Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, Roudledge, London and New York, 2022, 40; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 83; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 20; Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", 23.

²⁴⁷ Gaban kalesi civarında müstahkem bir mevki. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 232.

²⁴⁸ Adıyaman'ın eski adıdır. Yusuf Halaçoğlu, "Adıyaman", *DİA*, I, İstanbul 1988, 377.

²⁴⁹ Ceyhun bölgesinin güneydoğusunda Hısnımansur yakınındaki müstahkem mevki. Urfalı Mateos, 233.

²⁵⁰ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 232-233.

onları pusuya düşürmek amacıyla Harran'a doğru geri çekildi. Bu sırada kral Baudouin tarafından çağrılan Tancred de mecburen gönülsüz de olsa 1.500 kişilik bir kuvvetle Fırat önlerindeki Haçlı ordusuna katıldı. Ancak bu sırada Dımaşk Atabeyi Tuğtekin de büyük bir orduyla Mevdûd'un ordusuna katılınca bu kez Hristiyanlar derhâl nehrin batı yakasına doğru kaçarak göç ettiler. Kral Baudouin, Tancred ve beraberindeki Haçlı ordusunun büyük kısmı nehrin batısına geçse de ordunun yaklaşık 5000 kişilik bir kısmı Selçuklu ordusu tarafından kılıçtan geçirildi. Yenilgiden sonra Tancred Antakya'ya Kral Baudouin Kudüs'e geri döndü²⁵¹.

Kogh Vasil Türklere karşı ve Haçlı liderlerinin birbirleriyle olan mücadelesinde Haçlılara yardım etse de Haçlılar hâkimiyetlerini kurduktan sonra hâkimiyet alanlarını genişletmek için en başta Ermenilerin hâkim olduğu topraklara el koydu. Nitekim 1112'de Urfa Haçlı Kontu Baudouin, Kogh Vasil'e ait Raban'ı zapt etti²⁵². Diğer taraftan Vasil'in karısının lalası olan Kourtiğ'in teşvikiyle Keysun yakınında bulunan Kızılmanastırı Süryanilerin elinden alınarak Ermeni rahiplere verildi. Kourtiğ daha sonra idareyi ele geçirse de Tancred, 1112 yılında Keysun'un Ermeni hâkimi Kogh Vasil'in (1108-1112) topraklarına saldırdı. Râban'ı ele geçiren Tancred, Keysun üzerine yürüyünce Kogh Vasil ona karşı koymak için 5000 kadar asker topladı. Lakin savaşa girilmeden iki taraf anlaşma yoluna gitti. Buna göre Tancred ele geçirdiği Râban'ı Vasil'e iade ederken, Vasil de Haçlıların elinden aldığı Hısnımansur bölgesi ile bu civardaki Torer²⁵³ ve Urem²⁵⁴ adlı kaleyi Tancred'e verdi. Anlaşma yapılmasının ardından 12 Ekim 1112'de Kogh Vasil öldü²⁵⁵.

²⁵¹Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 179; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih* X, 388-390; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 95-97; Işın Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 428; Altan, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 162-166.

²⁵² Buna karşın Mateos, Raban'ı Tancred'in zaptettiğini söyler. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 247.

²⁵³ Adıyaman civarında bir şehir. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 247.

²⁵⁴ Fırat'ın kuzeyindeki bir şehirdir. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 247. Urfalı Mateos'un Urem dediği yerin Rumkale olduğu düşünülmektedir. Süryenice ismi "Kal'a-Rhomayta" olan Rumkale'nin Mateos'un Urem dediği yere tekabül ettiği düşünülmektedir. Nitekim Ermeniler daha sonra Urem'i Hromklay ismi ile zikretmektedirler ki bu isim Rumkale için kullanılmıştır. Besim Darkot, "Rumkale", *İA*, IX, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, 777.

²⁵⁵ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 248; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 4; Altan, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 177.

Kogh Vasil'in ölümü Tancred ile yapılan anlaşmayı değiştirmede. Tancred'in eşine Vasil'in karısının tacı hediye olarak verilirken Tancred, Vasil'in yerine geçen oğlu Vasil Dığa (dgħa)'yı desteklemek amacıyla ona kıymetli kumaşlar, atlar, bir miktar para gönderdi. 25 yaşında olan ve Vasil'in evinde büyüyen Vasil Dığa, Kogh Vasil'den kendisine miras kalan devletin başına geçti. Vasil'in ölümü tüm Ermeni milletini üzdü, çünkü tüm rahip, piskopos ve diğer ruhaniler onun etrafında toplanıyorlar ve huzurlu bir yaşam sürüyorlardı. Vasil, evinin idaresini günah çıkaran piskopos Barseğ'in eline verdi. Barseğ onun manevi babası idi²⁵⁶. Barseğ, Kogh Vasil'in işlerini tanzim etti. Cenaze dolayısıyla ayin yapılarak birçok kurban kesildi²⁵⁷.

Kogh Vasil'in öldükten sonra Tancred, onun hâkim olduğu tüm toprakları almak için 23 Kasım 1112'de tekrar harekete geçtiyse de yolda hastalanarak Antakya'ya döndü ve burada öldü (30 Kasım 1112)²⁵⁸.

Maraş, Keysun, Raban ve daha birçok yerin hâkimi Kogh Vasil ölünce Vasil Dığa'nın yaşının küçük olması dolayısıyla Kogh Vasil'in karısı tahta geçti ve ülkeyi yönetmeye başladı. Bu kadın Haçlılara karşı tüm önlemleri alarak askerlere bahşiş dağıttı ve Urfa önlerinde bulunan Halep Atabeg'i Aksungur'a haber göndererek ona itaat etmek istediğini bildirdi. Aksungur bunun üzerine Habur hâkimi olan Emîr Sungur Dizdar'ı Kogh Vasil'in karısının yanına gönderdi. Emîr Sungur onun tarafından oldukça iyi karşılandı. Lakin Sungur onun yanındayken iki yüz süvariden oluşan Haçlı birliği saldırıda bulundu. Haçlılar Sungur'un adamlarını hedef alsalar da Müslüman ordu mücadelede galip geldi. Sungur, Kogh Vasil'in karısı tarafından Melik Mesud ve el-Porsûki'ye verilen hediyelerle geri döndü²⁵⁹.

Vasil Dığa (Tgha), Haçlılara karşı ilk cephe alan Ermeni idi. O, Kogh Vasil öldükten sonra Halep Atabeg'i Aksungur'dan yardım istese de Urfa Haçlı Kontu Baudouin de Bourg erken davranarak Raban'ı ve onun tüm mülkünü ele geçirince

²⁵⁶ O, Ermenilerin iki katolikosundan biri idi. Bunlardan biri Grigor Vahram batı tarafında olup Çukurova'da otururken, diğeri Vasak'ın oğlu Basil (Barseğ) doğu Ermenistan'da oturmakta idi. O Ani şehrinde ikamet ediyordu. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 159.

²⁵⁷ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 248; Simbat Vekayinamesi, 50; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 193.

²⁵⁸ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 185; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 394.

²⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 394.400.

Vasil'in mülkü Urfa Haçlı Kontluğu'na geçti. Vasil durum karşısında çaresizce Konstantin'in oğlu ve Leon'un kardeşi Thoros'a gittiyse de o Vasil'i kandırarak onu II. Baudouin'a teslim etti (1116). Baudouin onu işkenceye maruz bırakarak Rumkale²⁶⁰ de dâhil olmak üzere tüm topraklarını elinden aldı. Vasil durum karşısında Çukurova'da hâkim olan kayınpederi Ermeni Leon'un yanına oradan da İstanbul'a gitti. İmparator, onu ve beraberinde gelen kişileri kabul etti. Bu suretle oradaki Ermeni hâkimiyeti bitmiş oldu²⁶¹.

1.3.3. Rupen Hâkimiyeti

Bizans'ın ilhak politikasıyla birlikte Çukurova'ya yerleşen Ermeniler, daha önce de bahsettiğimiz üzere bölgede teşkilatlanarak çeşitli yerlerde hâkimiyet kurdular. Çukurova'nın farklı yerlerine hâkim olan Philaretos, Kogh Vasil hâkimiyetinden başka hâkimiyetler de bulunuyordu ki bunlar *Rupen oğulları* olarak anılıyordu²⁶². Rupen hanedanlığı, Haçlıların Çukurova'ya girmelerinde ve bu bölgede ilerleyebilmelerinde önemli bir yere sahiptir. Bu önem doğrultusunda Rupen sülalesi prenslerinin mezkûr yerdeki faaliyetleri de büyük bir öneme arz ediyordu.

1.3.3.1. I. Rupen (1080-1095)

Türklerin Anadolu'ya girişiyle Ani Ermeni Kralı II. Gagik, Türklere karşı direnemeyeceğinden korkarken Bizans'ın ilhak politikası ile topraklarını Bizans

²⁶⁰ Kale, çok dik yamaçlı bir kaya üzerine kuruludur. Fırat Nehri'nin batısında yer almaktadır. Kalenin bir tarafından Fırat Nehri, diğer iki tarafından ise kuzeye yönelen Merzuban Çayı (Merziman) akmaktadır. Bulunduğu konum ve dik bir kaya üzerine bulunmasından dolayı stratejik bir yer idi. Darkot, "Rumkale", 777; H. Basri Karadeniz, "XVI. Yüzyılda Rumkale", *Belleten*, LXII (234), TTK, Ankara 1999, 426.

²⁶¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 258-259; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 371; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 194; Kaşgarlı, Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi, 4, 10; Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 83.

²⁶² Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 47.

İmparatoru Monomakhos'a vermek zorunda kalarak²⁶³ karşılığında Kapadokya bölgesinde bulunan Kayseri civarında bulunduğu tahmin edilen iki şehre yerleşmişti²⁶⁴.

Ermenilerin elinden toprakları alınarak onların Orta Anadolu'ya göçürülmesi Bizans ve Ermeniler arasındaki var olan nefreti artırdı ve iki taraf arasında çatışmaların yaşanmasına neden oldu. Bizanslı idarecilerden din adamlarına kadar Bizanslıların hemen hemen hepsi Ermenilere nefret ediyorlardı. Bu nefret öyle büyüktü ki yörenin en büyük din adamı Bizans Kayseri Metropoliti Markos, köpeğine "*Armen (Ermen)*" adı verdi. O, tüm köpeklere bu ismi vererek Ermenilere sayıp sövüyordu. Bardağı taşıran son damla Markos'un Ermeni kralzadelerini Bizanslı olarak vaftiz etmek niyetini öğrenmesi oldu. Bu sırada Kayseri'de olan eski Ani Bagrat kralı II. Gagik, bunu duyunca öfkeleni ve Ermenilere ellerinden gelen kötülüğü yapmalarını, karışıklık çıkarmaları talimatını verdi. Kendisi de Markos'a haber göndererek evine misafir olmak istedi. Elçiler Markos'a giderek: "*Ermeni Kralı Gagik bugün evinizde konaklamak istiyor.*" deyince Markos bunu kabul ederek evinin donatılmasını istedi. Gagik eve geldiğinde ona büyük bir ziyafet verdi. Markos bu isteği kabul etti. Markos'un evine gelen Gagik, otururken Markos'a "*İşittiğime göre güzel bir köpeğin varmış. Onu görmeyi arzu ediyoruz.*" dedi. Bunun üzerine Markos onu "*Armen*" diye çağırınca Gagik'in maiyeti onun işareti üzerine köpeğin üzerine atılarak onu büyükçe bir çuvalın içine koydu. Ardından yine Gagik'in işaretiyle Gagik'in yanındakiler Markos'u da zorla aynı çuvalın içine koyarak köpeği şiddetli bir şekilde dövdüler. Acı duyan köpek, Markos'a saldırdı ve ismini verdiği köpek Markos'u öldürdü. Gagik, ardından evi talan etme emri verirken kendisi de Markos'un altınları, gümüş serveti, hayvanlarını alarak kendi evine döndü²⁶⁵.

Ermeni Bagrat Kralı II. Gagik'in küçük oğlu David, Tarsus hâkimi Apılkarip'in kızıyla evliydi. Ancak kaynatasıyla bozuşmuş olan David, onun tarafından Misis

²⁶³ Bizans, Ermenileri görünüşte düşünerek onların topraklarını alıp savunsa da amacı bölgede merkeziyetçi otoritesini yeniden ele geçirmektir. Ermenileri çeşitli amaçlar ve çıkarlar için kullanan Bizanslıların Ermenilere en başta dinî olmak üzere yaptıkları baskılar, Ermenilerin -görünüşte bağlılıkları olsa da- Bizanslı devlet idarecilerinden ve Bizanslılardan nefret etmelerine neden oldu. Zaten Çukurova'da bahsedilen tüm prensliklerin Bizans'ın zayıflamasıyla bölgede kurulması Ermenilerin Bizans'a görünüşte bağlı olduklarını ve onların tabiiyetlerinden sıyrılmak için fırsat kolladıklarını gösteriyordu.

²⁶⁴ Vahram Vekayinamesi,3.

²⁶⁵ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 131, 132; *Simbat (Başkumandan) Vekayinamesi (951-1334)*, 43, 44; Boase, "The History of the Kingdom", 3; Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı ve Haçlılar Üzerine", 135. Vahram, bu olayı anlatırken Markos'un öldürülmesinin Gagik tarafından yapıldığını, Gagik'in köpeklerle Markos'u bir torbaya koyarak ikisini de döverek öldürdüğünden bahseder. Vahram Vekayinamesi,4.

civarında Lampron'a yakın Babaron Kalesi'nde hapse atıldı. II. Gagik bunu duyunca dostluklarını yenilemek ve oğlunu hapisten kurtarmak için Apılkarip'in yanına gitti. Aralarında dostluk kurulsa da bir süre sonra bu dostluk bozulunca Gagik maiyetiyle beraber üç Bizanslı kardeşe ait olan Gizistra²⁶⁶ denilen kalenin yakınlarına geldi. Gagik askerlerini yolun diğer tarafına bırakarak yanına aldığı üç kişiyle kaleye doğru ilerledi. Bu üç kişiden biri de Gagik'in akrabası Rupen idi. Bizanslılar Gagik'i fark edince onu ele geçirmek için pusu kurdular. Gagik'i karşılamak niyetiyle yanına yaklaşan üç Bizanslı kardeş Gagik'in boynuna sarılarak onu atından düşürdüler. Ardından hazırda bekleyen Bizanslı askerler onu bağladılar. Bu durum karşısında yanında götürdüğü iki kişi ve Rupen kaçınca durumdan haberdar olan Gagik'in ordusu da dağıldı. Gagik kaleye götürülerek öldürüldü²⁶⁷.

Gagik yakalandıktan sonra Ermeni askerler ve şefler de Bizanslılar tarafından hedef alındı. Bunun üzerine Ermenilerin çoğunluğu Sivas ve Kayseri yöresini terk ederek Toros Dağları'na sığındılar. Gagik'in eski subayı olmasının yanı sıra akrabası ve Arşaguni hanedanından olan Rupen, Çukurova'da yer alan Partzapert²⁶⁸, Goromoz ve Gobidar kalesini²⁶⁹ zapt ederek buraya yerleşti. 1079'da Gagik'in öldürüldüğü haberini alınca bütün ailesini de yanına alarak 1080 yılında Toros dağlarına geldi ve buraya yerleşti. Bu bölgeye birçok Ermeni gelerek Rupen'in etrafında toplandılar. Rupen Bizans'ı tanımayıp bağımsızlığını ilan ederek Kilikya Baronluğu'nu kurdu. Baronluğu kurduktan sonra Toros yaylası yakınlarında Gorozomol adında bir köye yerleşti ve orada öldü²⁷⁰. Böylece Ani Bagratlı Hanedanlığı son bulurken Rupen hâkimiyetinin temelleri atılmış oldu.

²⁶⁶ Strabon, Gizistra Kalesi'ni "Cybistra" olarak belirtir. Burası Toros dağının yanında olarak belirtilir. Günümüzde bu kalenin Kapadokya'da Develi-Karahisar olduğu belirtilmektedir. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 157; Hançer, "Kilikya Ermeni Prenslığı'nin İkinci Başkenti: Anavarza", 287.

²⁶⁷ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 157-158.

²⁶⁸ Simbat vekayinamesinde Patsirpert olarak geçen Partzapert, Sis'in kuzey batısında bulunmaktadır. Simbat Vekayinamesi, 55; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 12; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 151; France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*, 167.

²⁶⁹ Sis şehrinin kuzeyinde bulunan kale. Simbat Vekayinamesi, 65.

²⁷⁰ Simbat Vekayinamesi, 47; Hetum Vekayinamesi, 1; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, XX, 4; Vahram Vekayinamesi, 4; Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", 20,23; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 12; Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", 83; Hançer, "Kilikya Ermeni Prenslığı'nin İkinci Başkenti: Anavarza", 286; Şevki Berker, "Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı

1.3.3.2. I. Konstantin (1095-1103)

Kilikya Baronluğu 'nun kurucusu Rupen'in ölmesi üzerine hâkimiyeti devralan oğlu I. Konstantin (1092-1100/1101), Türkleri de bölgeden çıkarmayı başarak Bizans'ın gücüne rağmen Çukurova'yı Kapadokya'yla bağlayan, stratejik önemi büyük ve Bizans'ın bu zamana kadar Çukurova'da elinde tutabildiği ele geçirilmesi çok zor olan kalesi Feke (Vakha)²⁷¹ kalesini alıp 1097 yılında oraya yerleşti. Bununla birlikte Feke'yi hâkimiyetlerinin merkezi yaptı ki bu, Kilikya Ermeni Baronluğu'nun ve Rupenyan sülalesinin başlangıcı oldu. O, Türklerin elinden aldığı Toros dağlarındaki geçitleri kontrol altında tuttuğundan Haçlılar, I. Konstantin ile görüşmeler yapmak mecburiyetinde idi. Zaten onun da ilk stratejisi Haçlılara yaklaşmaktı. Bu strateji doğrultusunda Konstantin kızını daha sonra Urfa kontu olacak Joscelin de Courtenay ile evlendirdi. Yine bu strateji ile XI. yüzyılın sonunda Çukurova'nın prensleri, I. Haçlı Seferi'nde yardım edecek kadar güçlendi²⁷².

1096 yılında başlayan ilk Haçlı seferinde Türkiye Selçuklu Devleti Marmara, Karadeniz ve Akdeniz sahillerini kaybederek İç Anadolu'ya çekilirken, Bizans mezkûr sahillerin hâkimiyetini ele geçirdi. Haçlılar, Türklerin elinden Antakya'yı alırken, Ermenilerin elinden de Urfa'yı alıp 1098 yılında buralarda kontluk ve prenslik kurdular. Lakin bu seferlerden en kârlı çıkanlar daha evvelinden Toros dağlarına sığınan Ermenilerdi. Rupen hanedanlığının prensi Konstantin, belirttiğimiz üzere başa geçer

Seferinde Kilikya'nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)", *Çukurova Adana Halkevi Kültür Dergisi*, 10-11, Mayıs-Haziran 1947, 7.

²⁷¹ Eski adı Vahga olan Feke kalesi, Kilikya Toroslarının bir kalesi olup Seyhan Nehri'nin doğusunda bulunmaktadır. Simbat Vekayinamesi, 47. Adana'nın 140 km kuzeyindeki Feke ilçesi Bizanslılar tarafından Baka, Ermeniler tarafından Vahga, Araplar tarafından ise Bahgai olarak adlandırılmıştır. Mustafa S. Akpolat, "Kilikya Bölgesinde Bir Ortaçağ Askeri Mimarlık Örneği: Feke Kalesi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (2), 2008, 4. Feke kalesi, aynı adı taşıyan ilçeden 10 km'den daha az mesafede ve Kozan'ın yaklaşık 60 km uzağında bir tepededir. Alan, Seyhan Nehri'nin ana kollarından biri olan Göksu'nun sağ kıyısına bakan bir kaledir. Feke Kalesi, Kilikya Ermeni Krallığı'nın kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. XI. yüzyılın sonlarında Rupen'in oğlu Konstantin adı geçen kaleyi Bizans'tan hileyle ele geçirmiştir. Simbat Vekayinamesi, 47; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162), 201; J. G. Dunbar-W. W. M. Boal, "The Castle of Vahga", *Anatolian Studies*, XIV, 1964, 175.

²⁷² *Hetum Vekayinamesi*, 1; Simbat Vekayinamesi, 47; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162), XX, 4; Vahram Vekayinamesi, 4; Kaşgarlı, Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi, 11; Göney, *Adana Ovaları I*, 86; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 12; Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 81; Ünal-Girginer, *İlkçağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, 290; Hançer, "Kilikya Ermeni Prensliği'nin İkinci Başkenti: Anavarza", 286; Berker, "Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya'nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)", 7.

geçmez Haçlılarla iyi ilişkiler kurma stratejisini uyguladı. O bu strateji ile Selçuklulara ve Bizans'a karşı konumunu güçlendireceğini düşünüyordu. Haçlılar kontluk kurdukları dönemde Rupen hanedanının hâkim olduğu Çukurova şehirleri Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'ın baskısı altında idi. Baskıdan kurtulmak için I. Haçlı Seferi sırasında Antakya önlerinde yiyecek sıkıntısı çekerek perişan olan Haçlı liderlerine yiyecek konusunda yardım eden Konstantin, Haçlılarla dostluk kurmaya çalıştığından Haçlılar tarafından da hürmetle karşılandı. Konstantin, ittifak kurarak Türklere karşı savaşmasının yanı sıra Haçlılara adam, at, silah ve yiyecek sağlayarak rehberlik etti. Haçlılar bu başarılarından ve yardımlarından ötürü ona 1098'de "*kont*" ve "*markis*" unvanını verdiler. O, Haçlı liderlerinden bu unvanı alarak Toros Dağlarının müstahkem yerlerinde Ermeni Baronluğu'nun temelini oluşturdu. Konstantin'in aldığı "*baron*" unvanı Rupenyan hanedanlığının sekizinci prensi olan II. Leon'a kadar kullanıldı²⁷³.

Baronluğun hedefi bir taraftan kuzey, kuzeybatı ve doğudan gelecek saldırılara karşı güvenliğini korumak, diğer taraftan da ekonomik olarak büyümek için önemli bir yer olan Ovalık Kilikya ve Kıyı Kilikya'ya inmekti²⁷⁴. Ovalık Kilikya ve Antakya çevresinde Haçlı varlığı uzun bir süre devam ederken Amanosların ötesinde de Ermeniler varlıklarını sürdürüyorlardı. Bizanslılar ise bu dönemde sadece Dağlık Kilikya'da hâkim olabildiler. Haçlılar ve Ermeniler zamanla bölgeyi Bizanslıların elinden alarak mezkûr bölgede hâkimiyetlerini güçlendiriyorlardı. Bu güçlenme karşısında Bizans imparatoru I. Aleksios Komnenos 1100, 1104, 1108 yıllarında onlara karşı seferler düzenlese de başarılı olamadı²⁷⁵. Diğer taraftan Çukurova Ermenileri, Bizans'a düşman oldukları gibi Türklere de düşmanlık besliyorlardı. Her ne kadar Sultan Melikşah gibi diğer Türk sultanları da Hristiyanlara hoşgörölü davransa da I. Haçlı seferlerinde Ermeniler Haçlılara rehberlik ettiler. Çünkü Ermeniler, Haçlıları Türklere karşı kullanabilecekleri müttefik olarak gördüler ve onlarla temas kurmaya başladılar. Bu temasın kilit noktası ise Bagrat idi. Nitekim Kogh Vasil'in kardeşi Bagrat, Ermenilerin çıkarları için Baudouin'ı

²⁷³ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 191-193; Vahram Vekayinamesi, 5; Payaslian, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, 81; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 12; Süha Göney, *Adana Ovaları I*, 86; Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", 23; Koca, "Osmanlılardan Önce Çukurova'nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu", 35.

²⁷⁴ Hançer, "Kilikya Ermeni Prensliği'nin İkinci Başkenti: Anavarza", 287.

²⁷⁵ Ünal-Girginer, *İlkçağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, 293.

Çukurova'ya yönlendirdi. Ermeniler, Haçlıların Çukurova'ya gelişinden faydalanarak Çukurova'yı işgal hareketlerine başladılar²⁷⁶.

Nihayetinde Ermenileri bir araya toplayıp Bizans'a karşı Haçlılarla ilişkilerini geliştirerek baronluğu kuran Rupen'in oğlu Konstantin, 1099-1100 yıllarında öldü ve Feke Kalesi'nin yakınında olan Gastağon Manastırı'na gömüldü. Onun ölümü Mateos, Simbat, Vardan gibi daha birçok kaynağa göre vuku bulan bir olayla önceden bilindi. Buna göre, Seyhan nehrinin doğusunda bulunan bir kale olan Feke Kalesi'ne yıldırım düştüğünde tüm âlimler Konstantin'in son yıllarını yaşadığını söylediler²⁷⁷.

1.3.3.3. I. Thoros (1100-1129)

Kilikya Ermeni Baronu Konstantin'in Thoros ve Leon adında iki oğlu vardı. Konstantin'den sonra başa geçen oğlu I.Thoros²⁷⁸, Ermeni ailelerini kendi liderliği etrafında toplayarak ilk kez Çukurova Ermenileri arasında bir birlik sağladı. I. Thoros, baronluğun başına geçince kardeşi Leon'a da araziler verdi. Diğer taraftan Gagik'i öldüren Bizanslı Pantaleo'nun Gizistra Kalesi'nin sahipleri olan üç derebeyi oğlundan intikam aldı, onları öldürdü ve kaleleri Heraklia'ya²⁷⁹ girdi. Birçok ganimet elde eden Thoros, kalenin sakinlerini Çukurova bölgesine yerleştirdi. Haçlılardan aldığı destekle Toros dağlarından ovaya inerek Anavarza'yı 1110/1111 yılında ele geçirdi. Burada büyük bir kilise inşa ettirdi. Kenti güçlendirdikten sonra burayı baronluğun merkezi yaptı. Thoros'ın Anavarza'yı ele geçirmesi Rupen hanedanlığına ovada bir kale ve Ermenilere prestij sağladı. Ayrıca bu dönemde Sis'i de ele geçiren Thoros'ın amacı, Çukurova'nın bütün şehirlerini ve kalelerini ele geçirerek yörede büyük bir Ermeni Baronluğu kurmaktı²⁸⁰.

²⁷⁶ Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 40; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 10.

²⁷⁷ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 201, Simbat Vekayinamesi, 48; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 188.

²⁷⁸ Onun başa geçmesi Hetum 1102-1103 olarak kaydederken Urfalı Mateos 1099-1100 tarihlerinde bu olayın gerçekleştiğinden bahseder. *Hetum Vekayinamesi*, 2; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 201.

²⁷⁹ Konya'ya bağlı ilçe merkezi Ereğli. Hançer, "Kilikya Ermeni Prensligi'nin İkinci Başkenti: Anavarza", 287.

²⁸⁰ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 201; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 188; Vahram Vekayinamesi, 5,6; Simbat Vekayinamesi, 48-50; MacEvitt, "Cilicia", 254; Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", 23. Hançer, "Kilikya Ermeni Prensligi'nin İkinci Başkenti: Anavarza", 287.

Thoros, Çukurova’da büyük bir Ermeni baronluğu hayâlini gerçekleştirebilmek için Türkler, Haçlılar ve Bizanslılar ile iyi geçinmeye çalıştı. I. Thoros, ikili siyaset izlemesinin yanı sıra Bizans’ın II. Gagik’i öldürmesinden dolayı yaşadığı kırıngınlıkla Bizans’a yakın olamasa da XII. yüzyılda Çukurova’nın gerçek sahibi olan Bizans’a karşı temkinli davrandı. Bu dönemde Bizans ile Antakya Prenslığı arasında Ovalık Kilikya’nın bazı kentleri için süren mücadeleye dâhil olmadı. Thoros uygulamaya çalıştığı ikili siyaset ile Çukurova’nın ovalık kesimlerinde kalıcı bir Ermeni yerleşmesi kurmayı başarsa da Çukurova’daki kentlerin tamamına sahip olamadı. Nitekim Feke ile Anavarza arasındaki kale olan Sis, hâlâ Antakya’da hüküm süren Haçlıların elinde²⁸¹ idi²⁸².

I. Thoros, Çukurova’da yaşanan mücadelelerde taraf tutmasa da kendi hâkimiyetinde olan şehir, kale ve kentlere yapılan akınlardan kurtulamadı. Dânişmendli Gümüştigin’in Bohemund’ı esir aldığı sıralarda (1103) bazı Türk birlikleri Araplarla birlikte Çukurova’ya akınlar düzenlediler. 1108 yılında yaklaşık 12.000 kişilik bir Türk kuvveti, Toros Dağlarını aşarak I. Thoros’ın hâkimiyetindeki Anavarza’yı yağma ettiler. 1110-1111 yıllarında Thoros’ın hâkim olduğu bölgelere gelen bir grup Türkmen burayı yağmalarken 1112-1113 yıllarında da Thoros’ın hâkim olduğu Çukurova’ya saldırılar devam etti²⁸³.

Thoros, ikili mücadelelerde taraf tutmama stratejisini uygulasa da tarafların birinden aldığı vaatlerle çıkarları için olayda yer alabiliyordu. Nitekim Dânişmendliler ile Türkiye Selçukluları arasında çekişme konusu olan Malatya’nın Melik Gazi tarafından alınmasına Sultan Mesud’un katkı sağlaması Türkiye Selçuklu Devleti’nde iki kardeş, Sultan Mesud ile kardeşi Melik Arap, arasında var olan çekişmeyi artırdı. 1126 yılında ikili arasında yaşanan savaşta Melik Arap, mağlubiyete uğrayınca Ermeni baronu I. Thoros’ın yanına gitti. Verdiği vaatler karşılığında Thoros, Melik Arap’ı kabul etti ve ona yardımcı kuvvetler gönderdi. Melik Arap, Thoros’ın verdiği yardımcı kuvvetlerle

²⁸¹ Bu dönemde bahsedilen şehirler çok sık el değiştirdiği için Bizans’ın mı yoksa Haçlıların mı hâkimiyeti altında olduğu kesin değildir. Fakat kabul edilen görüş şehrin Bizans’ın hâkimiyetinde olduğu ve Leon’un bu şehirleri onların elinden aldığı olmakla beraber bir kesinlik yoktur. Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 89.

²⁸² Ünal-Girginer, *İlkçağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, 293, 294; Hançer, “Kilikya Ermeni Prenslığı’nın İkinci Başkenti: Anavarza”, 287.

²⁸³ Gregory Abû’l- Farac, *Abû’l- Farac Tarihi II*, 342; Mehmet Ersan, “Dânişmendlilerin Kilikya Ermenileri ile Siyasî İlişkileri”, *Gaziosman Paşa Dânişmendliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015)*, Tokat 2016, 51-52.

mücadelesine devam etse de (1127) amacına ulaşamayınca Bizans İmparatoru II. Ioannes'e (1118-1143) sığınmak zorunda kaldı²⁸⁴.

Thoros, Haçlıların Anadolu'ya gelişi sonrasında Selçukluların Orta Anadolu'ya çekilmesini, kendi aralarındaki çekişmelerini ve Dânişmendliler ile olan mücadelesini fırsat bildi. Nitekim Thoros, bu karmaşa sayesinde Anavarza'yı elinde tutabildi. Ayrıca Thoros, bununla da yetinmeyerek Çukurova'daki başka kale ve kentleri de ele geçirdi. Öyle ki, halk bölgeye verilen ad olan Çukurova'yı bırakıp buraya “*Thoros'ın memleketi*” demeye başladı. Çukurova'da hâkimiyetini bu denli güçlendiren ve genişleten Thoros, ardında hüçlü bir prenslik bırakarak 1129 yılında öldü. Aslında onun hayâli yörede daha büyük bir Ermeni baronluğu kurmaktı. Bu hayâlini gerçekleştiremeden ölse de oğulları ve torunları Tarsus'a kadar tüm Çukurova'ya hâkim olmak için Türkler, Bizans ve bazen de Haçlılarla yaptıkları mücadeleye devam edeceklerdi²⁸⁵.

1.3.3.4. II. Konstantin (1129-1130)

Thoros öldüğünde baronluğun başına oğlu Konstantin'i bıraksa da oğlu zehirlenilerek öldürülünce Thoros'ın kardeşi Leon başa geçti²⁸⁶.

1.3.3.5. I. Leon (1129-1137)

I. Leon, 1129 yılında *Küçük Ermenistan* olarak anılan krallığın başına geçtiğinde²⁸⁷ Ermenilerin Çukurova'daki kale ve şehirleri alarak güçlenmesi, kurulan Antakya Haçlı Kontluğu ile aralarının bozulmasına neden oldu. Çünkü Bohemund, Çukurova'da bir zamanlar sahip olduğu tüm araziye kontluğuna geri katmak ihtirası içindeydi. Bohemund, Ermenilerin ele geçirdiği yerleri onların elinden alarak hâkimiyetini genişletmek istiyordu. Bu amaçla I. Leon ve Antakya hâkimi Bohemund arasında yapılan mücadelede Bohemund mağlubiyete uğrarken, prenslikteki karışıklıklardan yararlanan Leon Çukurova'ya saldırarak buradaki pek çok kale ve kenti ele geçirdi. Tam emellerini istediği gibi gerçekleştirmişken bu defa da İmparator Ioannes'i karşısında buldu. Leon,

²⁸⁴ Ersan, “Dânişmendlilerin Kilikya Ermenileri ile Siyasî İlişkileri”, 52.

²⁸⁵ Vahram vekayinamesi, 5,6; Simbat Vekayinamesi,48-50; Koca, “Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri”, 23; Ersan, “Dânişmendlilerin Kilikya Ermenileri ile Siyasî İlişkileri”, 52.

²⁸⁶ Vahram Vekayinamesi, 6.

²⁸⁷ Hetum Vekayinamesi, 3; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 89.

imparatorun kendisine karşı düzenlediği seferler neticesinde oğulları ile birlikte esir edildi ve daha sonra öldü²⁸⁸.

1.3.3.5.1. II. Bohemund ile Dânişmendli Emir Gazi'nin Çukurova'daki Hâkimiyet Mücadelesi

Dânişmendli Gümüştegin'in 1104 yılında ölmesi ardından başa geçen oğlu Emîr (Melik) Gazi, Kilikya Ermeni Baronu I. Thoros'ın ölümünü duyunca Bizans aleyhine topraklarını genişleten ve Selçukluların karmaşık durumundan faydalanan Türklerin hâkimiyetinde olan şehirleri almaya çalışan Ermeniler üzerine askerlerini gönderdi (1130)²⁸⁹. Dânişmendliler Çukurova'da ilerlerken Ermeniler onlara karşı çıkmaya cesaret edemediğinden hiçbir mukavemet görmeden ilerliyorlardı ki aynı amaçlarla oraya gelen Antakya kontluğuna bağlı Haçlılar ile Anavarza'da karşılaştılar. Çünkü Antakya Kontu II. Bohemund da Thoros'ın ölmesini fırsat bilerek Sis merkezli Çukurova'da hâkimiyetini sürdüren Kilikya Ermeni Baronluğu'nun ele geçirdiği yerleri kendi hâkimiyetleri altına almak, Ermeni baronluğunu kendi sınırları içine dâhil ederek büyük bir Latin Haçlı devleti kurmak istiyordu. Willermus, Bohemund'ın Çukurova'ya geliş nedeninin Halep meliki Rıdvan'ın Antakya bölgesini işgal etmesi olduğunu söylese de²⁹⁰ İbnü'l Esir'in kaydından Rıdvân b. Tacüddeve Tutuş b. Alparslan'ın 1113 yılında öldüğü bilinmektedir²⁹¹. Dolayısıyla her iki tarafın da hâkimiyet isteği Çukurova'ya birbirlerinden habersiz ilerleyen iki ordunun mücadeleye girmesine neden oldu denilebilir. Süryani Mihail'in de kaydettiği üzere aslında ne Türkler ne de Haçlılar Ermenileri istiyorlardı. Lakin her iki taraf da Çukurova'yı kendi hâkimiyeti altına almak istediğinde yapılan mücadelede Antakya Haçlı Kontu II. Bohemund başta olmak üzere Haçlılar büyük bir mağlubiyete uğradılar ve öldürüldüler. Emir Gazi, savaşta öldürülen II. Bohemund'ın mumyalanan başını hediyelerle birlikte Abbasî Halifesi Müsterşid-

²⁸⁸ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 362; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 150; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 105-106; Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", 85.

²⁸⁹ Anonim Süryani Kroniği'nde, Ermenilerin Dânişmend oğlu Gazi'nin adamlarının topraklarını yağma etmesi üzerine Dânişmendlilere karşı savaş açtığını kaydeder. Dânişmendlilerin başarılı olmasının üzerine Bohemund'ın ordusuyla birlikte Çukurova'yı zapt etmek için bölgeye geldiği ve böylece ikisinin bölgede mücadele ettiği kaydedilir. Anonim Süryani Kroniği, 50. Buna karşın Süryani Mihail, gerek Haçlıların gerek Türklerin Çukurova'ya ilerlerken birbirlerinden haberdâr olmadığını ve tesadüfen Anavarza'da karşılaştıklarını kaydeder. Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi*, 92.

²⁹⁰ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 276.

²⁹¹ İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 397.

Billâh'a (1118-1135) gönderdi. Ancak bu sıralarda, 1130, imparator Anadolu içlerine ilerlediğinden Dânişmend Beyi Emir Gazi Çukurova'daki otorite boşluğunu değerlendiremedi. Haçlılar ile Dânişmendlilerin yaptığı mücadeleyi ve daha sonra Emir Gazi'nin durumunu fırsat bilen Thoros'tan sonra başa geçen I. Leon, mücadele sonrasında Misis, Tarsus ve Adana'yı ele geçirdi. Daha da ileriye giderek Emir Gazi'nin kız kardeşine ait olan Zamantı'ya da saldırdı (1131). Böylece Kilikya Ermeni Baronluğu yıkılmaktan kurtulmakla kalmayıp Çukurova'nın üç büyük kenti Ermenilerin hâkimiyeti altına girmesiyle daha da güçlendi²⁹².

Ermeni baronlar Çukurova'daki önemli kent ve kalelerde hâkimiyetlerini kurmak için Selçuklu ve Bizans karşısında Haçlılarla ittifaka girdiği gibi Haçlıların yaşadığı mağlubiyeti de fırsat bilerek Çukurova'daki hâkimiyetlerini güçlendirmişlerdir ki zaten Haçlılarla ittifaklarının temelinde de daha önce de belirttiğimiz üzere kendi hâkimiyet hırsları vardı.

1.3.3.5.2. Emir Gazi'nin Çukurova Seferi (1131)

1131 yılında Kudüs kralı ile Joscelin Kudüs'ten çıkarak Antakya'ya giderken aynı dönemde gerek Haçlılar ile Dânişmendliler arasında yapılan savaşı fırsat bilen Ermenilerin yaptıkları işgallerle güçlenmesi ve gerek Türk hâkimiyetindeki bölgelere Ermenilerin saldırıları Dânişmendlilerin Ermenilere karşı sefere çıkmalarını gerektirdi. Neticede Ermenilerin düzenledikleri saldırı planlarının lideri I. Leon'u cezalandırmak için harekete geçen Emir Gazi, Leon üzerine sefere çıktı. 1131 yılında Çukurova topraklarına girdi ve buradaki birçok kaleyi fethetti. Bu sırada I. Leon onlarla mücadeleyi göze alamayarak anlaşma yoluna gitti. Anlaşma gereği her yıl vergi vermeyi ve

²⁹² Simbat Vekayinamesi, 52; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 91, 92; Vahram Vekayinamesi, 6; Anonim Süryani Kroniği, 50; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 276; Sirarpie Der Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", *A History of the Crusades*, II, (Ed.: Kenneth M. Setton), (2. Baskı), Madison-Milwaukee, London 1969, 636; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 86-87; Muharrem Kesik, "Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, III (2), 2014, 171, 172; Sefer Solmaz, "Melik Gazi", *DİA*, EK-2, Ankara 2019, 246; Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", 85; Ersan, "Dânişmendlilerin Kilikya Ermenileri ile Siyasî İlişkileri", 53; Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 200; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 87, 89; Gürhan Bahadır, "II. Bohemund Döneminde Antakya Haçlı Prenslığı (M.S. 1126-1130)", *TAD*, 33(56), 2014, 104-107; Solmaz, "Dânişmendlilerin Haçlı Seferlerindeki Rolü", 172-174; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 12.

Dânişmendli topraklarına saldırmamayı taahhüt edince Emir Gazi geri çekildi. Yapılan anlaşmayla ilk defa Çukurova'daki bir Ermeni lider Anadolu'da hüküm süren bir Türk hânedanına boyun eğerek vergi vermek zorunda kaldı. Emir Gazi'nin Ermenilere, Haçlılara ve Bizans'a karşı elde ettiği başarılar neticesinde Abbasî Halifesi Müsterşid-Billâh ile Büyük Selçuklu Sultanı Sencer ona menşur, bayrak, taç, davul, altın asâ gibi hâkimiyet âlâmetlerini elçilerle göndererek “*Melik*” unvanını verdi²⁹³.

Emir Melik Gazi, Ermeni Leon'a karşı zafer elde etse de Leon anlaşma şartlarında yer alan her yıl vergi verme sözünü uygulamaktan kaçındı. Üstelik Dânişmendlilere yapılan Ermeni saldırılarını da engellemedi. Leon'un anlaşmayı hiçe saydığı bu dönemde Emir Gazi, Karadeniz kıyılarında akınlarla meşgul olduğundan Leon'a karşı sefere çıkamadı. Buna karşılık Bizans, Dânişmendlilere karşı Leon'u kendi tarafına çekmeyi hedefledi. Nitekim Bizans Kralı II. Ioannes Komnenos'ın kardeşi İsaakios Komnenos, Çukurova'daki Ermeni Leon'un yanına giderek kızını ona zevce olarak verdi²⁹⁴. Çünkü o dönemde Dânişmendliler birçok yeri fethederek beyliğini genişletmiş ve güçlendirmişti. Bu güçle Leon'un hâkim olduğu toprakları da almasına engel olmak için imparator Ermeni Leon ile akrabalık ilişkisi kurarak onu yanına çekmeye çalıştı.

1.3.3.5.3. Leon'un Çukurova Seferi ve Esir Edilişi

Çukurova, doğunun tahıl ambarı olmasının yanı sıra önemli bir ticaret merkezi idi. Bölge, sadece Haçlıların batıyla bağlantı kurmalarında değil aynı zamanda Bizans'ın da Suriye Haçlı baronluklarıyla iletişim kurmasında önemli bir yere sahipti²⁹⁵. Bu önem hasebiyle Bizans, Çukurova bölgesini ve burada bulunan Ermenileri bilhassa Antakya dükası II. Bohemund'ın Dânişmend oğlu Emir Gazi tarafından yenilgiye uğramasını fırsat bilerek daha önce de belirtildiği üzere Adana, Misis ve Tarsus'u ve son olarak 1135'te Servendikar Kalesi'ni²⁹⁶ ele geçiren Ermeni I. Leon'u kontrol altına almaya çalışırken

²⁹³ Kesik, “Emir (Melik) Gazi (1104-1134)”, 172-174; Solmaz, “Melik Gazi”, 246; Solmaz, “Dânişmendlilerin Haçlı Seferlerindeki Rolü”, 174.

²⁹⁴ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 363; Solmaz, “Melik Gazi”, 246.

²⁹⁵ Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 12; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 89.

²⁹⁶ “Sarvand Kayası”. Günümüzde Savranda. Bu kale Anavarza'nın güneybatısında, bir kayanın tepesinde bulunmaktadır. Simbat Vekayinamesi, 52. Sarvanda, Savuran, Sarfandakar, Savranlı, Savrandı olarak da anılan kale, Çukurova bölgesinin doğuya açılan kapısında bulunur. Tancred Çukurova bölgesinin savunulmasında önemli bir yer olan Sarvanda'yı 1101'de ele geçirdi. Buraya Haçlı askerlerini yerleştirerek bölgenin hâkimiyetini ele geçirmeye çalıştı. Fakat bu bölge genel olarak Antakya Kontu ve Ermeniler

Antakya dükası Raymond da Kudüs Kralı Foulque'un rızasını alarak Keysun ve Maraş hâkimi Baudouin ile birlikte harekete geçti. Ancak Urfa Kontu Joscelin dayısı I. Leon'un tarafını tuttu. Leon yeğeni Joscelin'in de yardımlarıyla Antakya hâkimi Raymond'a karşı direndi (1136). Lakin daha sonra Baudouin'ın Raymond'ı ziyaret etmesi teklifini kabul eden I. Leon, Raymond'ın yanına Antakya'ya gidince pusuya düşürüldü ve burada tutuklandı. Böylece, Çukurova'daki Ermeni hâkimiyeti son bulmuş gözüküyordu. Ancak iki ay kadar hapsedilen Leon, Misis ve Anavarza şehirlerini ona vermeyi ve altmış bin sikke ödemeyi, rehine olarak da bir oğlunu göndermeyi kabul edince Raymond tarafından serbest bırakıldı. Mezkûr bölgeleri kaybeden Leon, Raymond'a vermek zorunda kaldığı yerler başta olmak üzere İsaoria ve daha birçok yere saldırdı. Ardından Antalya başta olmak üzere Çukurova'daki birçok Bizans kentini de işgal etti²⁹⁷. İşgallerine başlayan ve özgürlüğüne yeni kavuşan Leon, 1137 yılının baharında Ioannes Komnenos'un kendisine karşı harekete geçtiğin haberini aldı. Yapılan seferde Leon imparator tarafından esir edildi²⁹⁸.

Leon'un Mleh, Thoros, Stephan ve Rupen adında dört oğlu idi. 1137 yılında Leon ve iki oğlu esir edilirken diğer oğulları Mleh ve Stephan Leon'un yanında bulunmadığından dolayı esir edilemedi. Bu olay üzerine Mleh ve Stephan derhâl halaoğulları II. Joscelin'in²⁹⁹ yanına Urfa'ya giderek burada yaşadılar³⁰⁰. Diğer taraftan

arasında XII. ve XIII. yüzyıllarda el değiştirdi ve nihayetinde Ermeni Hetum derebeyine geçti. 1296'da bölge bir depremle büyük hasar gördü ve nihayet 1337'de Ermenilerin elinden kesin olarak çıktı. Sarvanda günümüzde Osmaniye'nin doğusunda Kaypak Köyü yolu üzerinde, Osmaniye'nin Hasanbeyli ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Semavi Eyice, "Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnâmesi (1432-1433)", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, (Editör: M. Tayyib Gökbilgin), VI, Bölüm: 1-2, İstanbul 1975, 95; Bahadır, *Antakya Haçlı Prensligi (1098-1112)*, 74; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 636; Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", 83.

²⁹⁷ Simbat Vekayinamesi, 53; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 636-637; Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", 85-86; Ünal-Girginer, *İlkçağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, 294.

²⁹⁸ Hetum Vekayinamesi, 3; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 202; Alessandra Bucossi- Alex Rodriguez Suarez, *John II. Komnenos Emperor of Byzantium: in the Shadow of Father and Son*, The Centre for Hellenic Studies, King's College London, 2016, 74; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadoluda Ermeni Yerleşimleri", 201; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 129. Norwich Leon'un esir alındıktan sonra Toroslara kaçtığını daha sonra İstanbul'a getirildiğini söyler. Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 90-92. İmparatorun Çukurova seferi hak. ayrıntılı bilgi için bahsi geçen başlığa bk. "Ioannes Komnenos'un Çukurova Seferleri".

²⁹⁹ Vahram, II. Joscelin'i Mleh ve Stephan'ın dayıları olarak tanıtsa da bu bilgi yanlıştır. Onlar Urfa'ya gittiğinde bölgede hâkim olan II. Joscelin idi. Onun babası Joscelin de Courtenay, I. Leon'un kız kardeşinin kızı ile evlenmişti. Dolayısıyla dayısı değil, halasının oğludur. Vahram Vekayinamesi, 7.

³⁰⁰ Vahram Vekayinamesi, 7.

Leon esir edildikten sonra Bizans ve Ermenilerin birbiriyle mücadele ettiğini gören Sultan Mesud, Adana'yı fethedip burada aldığı esirleri Malatya'ya götürürken Dânişmend emiri Muhammed Gazi de Feke Gaban ve Keysun civarını geçip Antakya'ya kadar ilerledi. Türkler buradan Lazkiye'yi geçip Asi nehrine kadar gelseler de burada birçoğu bilinmeyen sebeple öldü³⁰¹, kalanlar da geri çekildiler. Diğer taraftan hapsedilen Leon da İstanbul'da öldü³⁰².

1.3.3.6. II. Thoros (1144-1169)

Leon'un oğullarından Rupen imparatorluğun askerleri tarafından gözleri oyulmak suretiyle öldürülürken, diğer oğlu Thoros Çukurova'da yeniden ortaya çıktı. Onun Çukurova'ya gelişi ve burada teşkilatlanışı ile ilgili farklı kayıtlar bulunmaktadır. Nitekim Vahram Vekayinamesi'ne göre Thoros, Leon öldükten sonra hapisten çıkarılıp ordu hizmetine alındı. Birkaç yıl sonra Antakya Kontu Raymond'ın yardımına gidildi. İmparator Anavarza'nın önünde karargâh kurdu. Lakin imparator bu av sırasında ölünce ordu imparatorun nâşını alarak geri döndü. Buradaki karışıklıkta ordudan ayrılan Thoros, gemiyle Antakya'ya oradan da Çukurova'ya tacir sıfatıyla geldi³⁰³. Buna karşın Simbat Vekayinamesi'nde Thoros'ın ordu hizmetine alındığından bahsedilmemiştir. Ona göre Thoros esaretten kaçarak Çukurova'ya geldi ve ardından etrafına ona bağlı olacak adamlar toplayarak Feke'yi ve çevresindeki pek çok yeri ele geçirerek babasının yurdunu geri aldı³⁰⁴. Vardan bu hususta babası Leon'un vefatından sonra İstanbul'da kalan Thoros'ın Bizanslı asillerden olan bir kadınla evlendiğinden bu kadın öldükten sonra, 1143 tarihinde, onun servetini alarak Çukurova'ya girdiğinden kaydeder³⁰⁵. Mihail ise Thoros İstanbul'dan kaçıp Anavarzalı Athanas adlı Süryani Başpiskoposuna gelerek babasının memleketini ele geçirmesi için ondan dua istediğini kaydeder³⁰⁶.

³⁰¹ Mihail, onların Allah'ın Türklere verdiği ceza sonucu öldüğünü kaydeder. Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 111.

³⁰² Simbat Vekayinamesi, 53; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 111; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayî-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 293; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 637; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 90; Göney, *Adana Ovaları I*, 86.

³⁰³ Vahram Vekayinamesi, 8, 9.

³⁰⁴ Simbat Vekayinamesi, 54.

³⁰⁵ Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 203-204. Norwich, "Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)" isimli eserinde Thoros'ın 1143 yılında İstanbul'daki hapisneden kaçarak kuzeni Edessalı Joscelin'e sığındığını ve onun da etrafında birkaç kişiyi toplayarak Thoros'ı prens ilan ettiğini belirtir. Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123.

³⁰⁶ Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 147.

Kaynaklardaki Çukurova'ya geliş şekli hususundaki farklılığın yanı sıra genel olarak Thoros'ın Çukurova'ya geldiği ve burada tekrardan Rupen hâkimiyetini devam ettirdiği bilinmektedir.

Nihayetinde Thoros, Çukurova'nın dağlık mıntıkalarında rastladığı Mar Athanasius isimli bir papaza giderek³⁰⁷ hüviyetini anlatıp Allah'ın babasından kalan yerleri ona vermesi için dua istedi. Dua sırasında bir atın bedelini de hediye olarak verdi. Papaz, Ermeni prensinin geldiğini Toros dağlarında yaşayan Ermenilere müjdeledi. İlk önce II. Thoros'a çok az Ermeni katıldı. Bu sırada Urfa kontu II. Joscelin'in³⁰⁸ yanında olan Thoros'ın erkek kardeşi Stephan da Thoros'a katıldı. Ayrıca Bizans'ın yönetiminden memnun olmayan ve istiklallerini isteyen Ermeniler sabırsızlıkla Thoros'a katılmayı bekledi. Nihayetinde Thoros, ona katılan 10.000 Ermeni ile birlikte evvela Amuda kalesine³⁰⁹ hücum etti. Bizanslıların baskılarına maruz kalan Ermeniler, Thoros'ın buraya geldiğini duyunca derhâl burayı ona teslim edip Thoros'ı kendilerine şef tayin ettiler³¹⁰.

1148 yılına gelindiğinde Ermeni Thoros, Çukurova'da yaptığı işgallerle neredeyse Çukurova'nın tamamına hâkim oldu. Durum karşısında harekete geçen Bizans bu dönemde Thoros'a karşı seferlere çıktı. Sefer sonucunda anlaşılmaya varılsa da Thoros Çukurova'da işgallerine devam edince Bizans generali İmparator Manuel'in amcası olan Andronikos, Çukurova üzerine yapılacak seferde başkumandan olarak görevlendirildi. Ancak bu mücadelede de Bizans büyük bir mağlubiyet yaşayınca³¹¹ bizzat sefere katılamayıp yönünü batıya çeviren imparator Türkiye Selçuklu Sultanı Sultan Mesud ile

³⁰⁷ Bir rivayete göre, Thoros papazın evinde saklandı. Diğer bir rivayette Thoros papaza durumu anlatınca papaz onu bir çoban kılığına sokarak onun teşkilatlanmasına yardım etti. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 305.

³⁰⁸ Norwich'e göre Thoros 1143 yılında İstanbul'daki hapishaneden kaçarak kuzeni Edessalı Joscelin'e sığınmış ve o da etrafında birkaç kişiyi toplayarak Thoros'ı prens ilan etmişti. Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123.

³⁰⁹ Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 638. Amuda Kalesi, Anavarza'nın 3.2 km uzaklığındadır. Burası Çukurova'nın girişinde, Ceyhan'a yakın bir konumdadır. G.R. Youngs, "Three Cilician Castles", *Anatolian Studies*, XV, 1965, Cambridge University Press, 113.

³¹⁰ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakayinamesi*, 147; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 305; Hetum Vekayinamesi, 4; Vahram Vekayinamesi, 9; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 385; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 638; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123.

³¹¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 305-307; Vahram Vekayinamesi, 8, 9; Hetum Vekayinamesi, 4; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 385; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 638; Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", 86; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123.

Çukurova üzerine sefer için ittifaka girdi ancak bu ittifak da sonuç vermeyince³¹² çareyi Antakya kontunda buldu. Manuel 1153 yılında Antakya Prenslığı'ne getirilen Renaud de Châtillon'a (1153-1160) haber göndererek ondan sefer teklifinde bulundu. Ancak Renaud de Châtillon'un bazı yerleri ele geçirse de imparatora teslim etmemesi neticesinde 1158 yılında Manuel Thoros'a ve Renaud'a karşı gizli bir şekilde sefere çıktı. Yapılan seferde Antakya hâkimi Renaud ile birlikte Thoros da imparatora teslim olarak vasallığı kabul etmek durumunda kaldı³¹³.

Bizanslılar ile Ermenilerin arası 1162 yılında bozulsa da Nureddin Mahmud Zengi'ye karşı anlaşma sağladılar³¹⁴. Nureddin'e karşı Thoros, Antakya Kontu Raymond ve üç Haçlı hâkimi daha ona karşı bir araya geldiler. Ancak on üç bin atlı ve piyade ile hareket eden Haçlı-Ermeni birliği büyük bir mağlubiyete uğradı. Bu mücadelede canını zor kurtaran Thoros ve kardeşi Mleh Antakya'ya kaçtı³¹⁵.

Bu dönemde Thoros, artık gücünün eskisi kadar sağlam olmadığını düşünerek Bizans'ın Çukurova hâkimiyeti için anlaşmaları gereği ona yardım ediyordu. Lakin Harim'den döndükten sonra Maraş'ta Türklere karşı yaptığı başarılı savaşının ardından kendinde o gücü hissetti. O artık Lampron hâkimi Oşin'e saldırmak için güçlü hissediyordu. Nihayetinde iki prens arasında yapılan mücadele ile Katolik III. Gregory derhâl harekete geçti. Kardeşi IV. Nerses'i onları uzlaştırmak için gönderdi. Nihayetinde II. Thoros, kontrol altına aldığı bölgeler sınırlı olmasına ve Bizans'ın vasalı olmasına rağmen Kilikya Ermeni Baronluğu'nu yeniden kurdu. Ancak 1168 yılında ölen Thoros, Baronluk çalışmalarını tam olarak tamamlayamadı³¹⁶.

1.3.3.7. II. Rupen (1169-1170)

Çukurova hâkimi Thoros, ölmeden önce kendisinin yerine küçük oğlunun başa geçmesini istediysen de oğlunun çok küçük olmasından dolayı teyzesinin oğlu Thomas'ın ona naiblik etmesini vasiyet etti. Thoros, 1168 yılında öldükten sonra II. Rupen,

³¹² Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 147; Vahram Vekayinamesi, 9-12.

³¹³ Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 640. Thoros'un Çukurova'daki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bahsi geçen başlığa bk. "Manuel Komnenos Döneminde Çukurova Seferleri".

³¹⁴ Simbat Vekayinamesi, 57,58; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 641.

³¹⁵ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 400-401, 405; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 641; Bahattin Kök, "Nûreddin Zengî, Mahmud", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, 260.

³¹⁶ Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 641-642.

Thomas'ın naibliği ile Çukurova'yı bir sene kadar idare etti³¹⁷. Böylece Thoros, kardeşi Mleh'i tüm mirasından mahrum etmiş oluyordu. Aslında Thoros'ın, kardeşi Mleh'i tahttan mahrum bırakmasının nedeni kendi döneminde yaşadığı bir hadise idi. Çünkü Mleh, aslında Thoros hayattayken onu öldürmeye niyetliydi. O, bu amaç için etrafına da insanları toplayarak uygun zamanı bekliyordu. Nihayetinde bir gün, iki kardeş Misis'te ava çıktılar. Mleh, Thoros'ı burada öldürmeye karar verdi. Fakat Thoros bundan haberdar olunca, Mleh'i tuttu ve onu bu planı yüzünden tüm prensler önünde azarladı. Kardeşini ülkesinden çıkarmak isteyen Thoros, Mleh'e altın, gümüş, at ve katırlar vererek onu hâkim olduğu topraklar olan Çukurova'dan çıkardı³¹⁸. Bu hadisedeyle Thoros'a daha büyük kin duyan Mleh, kendisinin görmezden geldiğinin farkına varınca Thoros'ın ölümünden yararlanarak naib Thomas'ı Antakya'ya kaçırırken, Thoros'ın oğlu Rupen'i de Rumkale'ye götürterek öldürttü. Böylece II. Rupen'in bir senelik hâkimiyeti son buldu³¹⁹.

1.3.3.8. I. Mleh (1170-1175)

I.Leon'un oğlu olan Mleh³²⁰, Thoros'ın küçük oğlunu baronluğun başına getirmesiyle harekete geçti. Önce Templier Şövalyeleri'nin hizmetine girdi ancak şövalye tarikatı ile arası bozulunca buradan ayrılarak Nureddin Mahmud Zengî'nin yanına geldi ve Müslüman oldu. Mleh, Nureddin'in yardım kuvvetleriyle kendisini desteklemesini istedi. Nureddin kendisinden istenilen yardıma olumlu cevap verdi³²¹. Böylece Thoros öldükten sonra Ermenilerin taht kavgasına Nureddin Mahmud Zengi ve Haçlılar da dâhil oldular. 1169 yılında Nureddin Mahmud, Mleh'i hizmetine aldı ve ona sınır bölgelerindeki bazı yerleri ıkta olarak verdi. Sınır boylarında kendi dindaşlarına karşı

³¹⁷ Hetum vekayinamesinde, Thoros'tan sonra Thomas'ın naibliği altında II. Rupen'in Çukurova'yı idare ettiğinden bahsetmeden Thoros'tan sonra kardeşi Mleh'in Ermeni prensliğine geçtiğinden bahsederek ya kronolojik bir hata yapmış ya da II. Rupen'in bir senelik hâkimiyetini önemli bulmayarak bu hâkimiyetten bahsetmemiştir. Hetum Vekayinamesi, 4.

³¹⁸ Simbat Vekayinamesi, 58; *Hetum Vekayinamesi*, 5. Çukurova'dan kovulan Mleh, ilk önce Templier Tarikatı hizmetine girse de daha sonra Halep Sultanı Nureddin'in yanına giderek onun hizmetine girdi. Simbat Vekayinamesi, 58.

³¹⁹ Simbat Vekayinamesi, 60; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 405; Hetum Vekayinamesi, 5; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 642; Mehmet Ersan, "Türk- Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar), *Tarihte Türkler ve Ermeniler Ortaçağ*, II, (Ed: Mehmet Metin Hülâgu), TTK, Ankara 2014, 180.

³²⁰ Milo, Melier, Malich olarak da geçer. Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 216.

³²¹ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 216.

mücadele eden Mleh, Nureddin Mahmud Zengi'den aldığı askerî destek sayesinde II. Rupen'i öldürerek baronluğun başına geçti³²².

Mleh, Halep sultanı Nureddin'den yardımcı asker olarak pek çok Türk askeriyle Çukurova'ya doğru yürüdü. Mleh'in hayâli, kardeşi Thoros'u öldürerek onun hâkimiyet kurduğu Çukurova'yı ele geçirmek, gerçek oldu. Türklerden müteşekkil orduyu alarak Çukurova'ya doğru ilerledi. Burada yaklaşık 16.000 kişiyi rehin alarak Halep'e götürdü ve burada sattı. Elde ettiği ganimeti kendisiyle beraber Türklerle paylaştı. Bunun üzerine Ermeniler, onu Çukurova'ya çağırarak hâkimiyetlerinde olan bölgenin yarısını ona teslim ettiler. Bu teslimiyet karşısında I. Mleh, hâkimiyetini ele geçirdiği memleketin diğer yarısının genç hükümdara kalması hususunda Ermenilere söz verse de çok geçmeden tüm memleketi, kale ve şehirleri ele geçirdi. Kardeşinin hâkimiyet kurduğu Misis, Adana ve Tarsus başta olmak üzere Çukurova'yı ele geçiren Mleh, tüm piskopos ve memurları öldürüp derilerini yüzdürdü³²³. Mleh, ülkenin herhangi bir yerinde altın veya gümüş bulunduğu derhâl onu hazinesine koyarak çok büyük bir servet biriktirdi ve böylece Çukurova'da geniş ve güçlü bir hâkimiyet kurdu. Bu güçlü hâkimiyete karşın bölge halkı onun yönetiminden memnun değildi. Bu nedenle halk aslında ondan kaçmak istiyor fakat gidecek yer bulamadığından onun yönetimini kabul etmek durumunda kalıyordu. Halkla beraber Mleh'in yaptığı akınlardan muzdarip olan Çukurova'daki Ermeni ileri gelenler de onun hâkimiyetini tanımak istemeseler de onu kendilerine şef olarak tanımak zorunda kalıyorlardı³²⁴.

Oşin'in oğlu Hetum, Thoros'ın kızı ile evliydi. Karısını sevmeyen Hetum, kayın babası Thoros'ın korkusundan bir şey yapamıyordu. Thoros ölünce derhâl harekete geçen Hetum, karısını evden kovdu. Bunu duyan Mleh, öfkelenerek derhâl Lampron'a sefere çıkarak burayı muhasara altına aldı. Esasen Hetumlar ile Rupenliler arasında eskiden beri bir kin vardı. Bu kinle durumu fırsat bilerek sefere çıkan Mleh, mezkûr bölgeyi muhasara altına almakla beraber bölge halkını da kılıçtan geçirdi³²⁵.

³²² Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 205; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 405; Vahram Vekayinamesi, 14; Kök, "Nüreddin Zengi, Mahmud", 261; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 642; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 13; Ersan, "Türk-Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)", 180; Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", 88.

³²³ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 405.

³²⁴ Simbat Vekayinamesi, 60; Hetum Vekayinamesi, 5.

³²⁵ Simbat Vekayinamesi, 60.

Mleh'in tahta geçtikten sonra aldığı yardımlarla pek çok kaleyi ele geçirmesinin, Nureddin ve diğer Türklerle dostluk kurmasının ve Amanos Kalesi'ne kadar ilerlemesinin büyük bir tehlike oluşturacağını farkına varan Antakya kontu ve ülkenin ileri gelenleri onu düşman ilan ederek silahlara sarıldılar³²⁶. Nitekim III. Bohemund ve bazı komşu baronlar 1173 yılının bahar aylarında Mleh'e karşı yürüdüyse de başarısız oldular. Bu mücadele haberleri Kudüs Kralı Amalrik'e ulaşınca o arabulucu olmak istediye de Mleh'in Nureddin tarafından korunması ve onun desteğini alması nedeniyle bu girişim sonuçsuz kaldı. Haçlı güçleri bölgeden çekilmek zorunda kalırken Mleh “Çukurova'nın efendisi” olarak bölgede kaldı³²⁷.

1173 yılında Nureddin Mahmud, Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan ile karşı karşıya geldi. Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahinşah, Dânişmendli Zünnûn ve Malatya hâkimi Feridun Nureddin'e sığındılar. Bir süre sonra Dânişmendli emirleri, Şahinşah, Mardin Artuklu emirleri Mleh ile birleşerek II. Kılıç Arslan karşısında büyük bir güç oluşturdular. Bu birleşik güçler II. Kılıç Arslan'a karşı Sivas'ta toplandılar. Zünnûn, Nureddin'in yardımıyla Sivas'ta yönetimi ele geçirince, Kılıç Arslan Kayseri yakınlarında Nureddin'in karşısına çıktı. Lakin âlim ve din adamlarının araya girmesiyle barış sağlandı³²⁸.

Mleh, 1173 yılında daha önce depremde harap olmuş Sis'i yeniledi ve prensliğinin başkenti yaptı. Prensliğini git gide genişleten Mleh, Bizans'a karşı Thoros'ın güttüğü gibi kin güderek hareket etti. Lakin Bizans yanlısı olan halkına ve askerlerine dahi kötü davranması onun sonunu getirdi. 1174 yılına kadar şansı yaver giden Mleh, destek aldığı Nureddin'in ölümüyle tüm şansını yitirdi. Nureddin'in ölümüyle korkuları kalmayan kendi askerlerinin isyan çıkarması sonucunda Sis şehrinde bulunan Mleh, kale muhafızlarının da desteğiyle 1175'te öldürüldü³²⁹. Askerleri ondan o kadar nefret ediyorlardı ki onun vücudunu parçalayarak köpeklere attılar³³⁰. Böylece Mleh, kardeşi

³²⁶ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 217.

³²⁷ Nersessian, “The Kingdom of Cilician Armenia”, 643.

³²⁸ Kök, “Nüreddin Zengî, Mahmud”, 261.

³²⁹ Mleh, durum karşısında kalelerden birine kaçarak kendini kurtarmak istedi. Kale muhafızları da Mleh'i sevmediklerinden ve Mleh'in yönetimini beğenmediklerinden onu yakaladılar. Mleh'i öldürdüler ve köpeklerin önüne attılar. Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 405.

³³⁰ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 205; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 405; Vahram Vekayinamesi, 14; Nersessian, “The Kingdom of Cilician Armenia”, 643; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 13; Ersan, “Türk- Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)”, 180; Gökhan, “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”, 88; Kallosyan, “Kilikya Ermeni Krallığının Doğuşu ve Çöküşü”, 4.

Thoros'un ölümüyle ele geçirdiği Çukurova'da yaklaşık yedi yıl hüküm sürdü. O öldürülünce bölge şefleri, Stephan'ın oğlu Rupen'i mezkûr yöreye getirip Ermeni baronu tayin ettiler³³¹.

1.3.3.9. III. Rupen (1175-1187)

Mleh'in 1175'te öldürüldüğü haberini Mleh'in prensleri, I. Leon'un oğlu ve Mleh'in kardeşi Stephan'ın³³² en büyük oğlu Rupen'i tahta çıkarmak üzere Baguran'a bildirdiler. Rupen, bu sırada dayısı Baguran'ın yanında idi. Baguran bu haber ardından Rupen'i derhâl Çukurova'ya gönderdi. Bölgeye gelen III. Rupen³³³ Mleh'in elde ettiği büyük serveti ele geçirerek atalarının ülkesini devraldı ve baronluk tahtına geçtiğinde Haçlılarla ilişkileri güçlendirme politikasına yöneldi³³⁴.

Rupen, Çukurova'ya hâkim olduktan sonra³³⁵ amcası Mleh'i öldüren ve onu halef tayin eden prenslere şükranlarını bildirmek için bir ziyafet düzenledi. Bu ziyafette amcası Mleh'i öldürenlere büyük bir mükâfat vereceğini söyledi. Bu mükâfata aldanan Çahan ve Abılgarip adında iki kişi: "*Onu biz, senin aşkına kendi elimizle öldürdük.*" deyince Rupen onlara teşekkür ettikten sonra boyunlarına taş bağlayıp derin sulara atılmalarını emretti³³⁶. Böylece hâkimiyetini tam olarak sağlayan Rupen, Lampron Kalesi'ne saldırdı. Lakin halkı büyük sıkıntılara maruz bıraktıysa da kaleyi zapt edemedi³³⁷.

Rupen, Antakya hâkimi III. Bohemund tarafından pusuya düşürüldü. Bohemund, onu zincirlere vurarak bir yere kapattı. Ardından bir ordu toplayarak Çukurova'yı istila etti. II. Leon onların bu saldırısına şiddetle mukavemet etti ve Antakya hâkimi mağlubiyet ile geri dönmek zorunda kaldı. Lakin Rupen esir edildiğinden onu esaretten kurtarmak

³³¹ Simbat Vekayinamesi, 60; Hetum Vekayinamesi, 6.

³³² Thoros ve Mleh'in kardeşi Stephan, Çukurova'da Bizans tarafından atanan vali olup bir gün Stephan'ı Tarsus'ta yemeğe davet etti. Ancak o Tarsus önlerinde ölü olarak bulundu (1162-1163). Müverrih Smbat ve Vahram, onun Bizanslılar tarafından kaynar bir kazana atmak suretiyle öldürüldüğünü kaydeder. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 335.

³³³ Kaynak eser ve araştırma eserlerin birçoğunda II. Rupen'in bir yıllık hâkimiyeti anlatılmamış ve 1175 yılında Kilikya Ermeni Baronu olan III. Rupen karıştırılarak II. Rupen olarak kaydedilmiştir.

³³⁴ Simbat Vekayinamesi, 60; Vahram Vekayinamesi, 14; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 643; Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", 89.

³³⁵ III. Rupen'in Çukurova'daki Hâkimiyeti için bahsi geçen başlığa bk. "1176 Miryakefalon Savaşı Sonrası Ermeni Baronların Çukurova Hâkimiyeti".

³³⁶ Abû'l-Farac'a göre Rupen amcası Mleh'i öldürenleri onu gömmedikleri için öldürdü. Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 420-421.

³³⁷ Simbat Vekayinamesi, 61.

için Ermeniler, bir miktar fidyenin yanı sıra Servendikar, Tel Hamdun³³⁸, Adana ve Misis'i Bohemund'a vermek durumunda kaldılar. Bunun üzerine serbest bırakılan Rupen, kısa bir süre sonra devrettiği tüm yerleri geri aldı. Bohemund, bu durum karşısında yağmacı akınlar yaparak tüm Çukurova'yı tahrip etmek için baskınlar düzenlediye de etkili olmadı³³⁹.

Bu sırada Çukurova'daki Türkmenler ile Kürtler arasında bir savaş yaşandı ki bu savaş Ermenileri de etkiledi. Bir düğün Türkmen alayı Kürtlere ait ez-Zevzan isimli bir kaleye uğradıklarında kale halkı Türkmenlerden düğün ziyafeti vermelerini istediler. Türkmenler bunu kabul etmeyince kalenin sahibi, Türkmen damadı öldürdü³⁴⁰. Bu olay üzerine ikili arasında gerginlik ve nihayetinde savaş çıktı. İki taraftan da birçok insan öldürüldü. Türkmenler ile Kürtler arasında başlayan ve büyüyerek devam eden savaş neticesinde yollar kapandı, kervanlar yağmalandı ve pek çok köy harap oldu. Yaşanan bu büyük mücadelede Kürtler mağlubiyete uğrayarak Çukurova ve Orta Anadolu'ya doğru kaçtılar. Kürtlerin kaçışıyla onları takip eden ve peşlerinde olan Türkmenler Ermenilerin onlara yardım ettiğini öğrenince Çukurova'da bulunan Ermeni topraklarına saldırdılar. 1186 yılında Larende, Ereğli üzerinden Anavarza'ya kadar ilerlediler. Ermenilerden yaklaşık 36000 kişiyi esir alıp köle olarak sattılar. Nihayetinde iki taraf arasında yapılan bu ciddi çarpışmada Zengilerden Seyfeddin Gazi'nin (1146-1149) Musul Kalesi naibi Mücahiddin Kaymâz, Türkmenlerin ve Kürtlerin reislerini bir araya getirerek onlara hil'atler, elbiseler ve daha pek çok şey verdi. Nihayetinde çok masraf etse de Türkmenler ve Kürtlerin arasını düzeltti. Böylece bölgede sakinlik tekrardan başlarken halk yeniden huzura kavuştu³⁴¹.

III. Rupen, Bohemund ile mücadelesinde özgürlüğüne kavuştuktan ve Çukurova'da Bohemund'ın ele geçirdiği yerleri geri aldıktan sonra baronluğu güçlendirdi. Bu nedenle

³³⁸ Tili veya Tell Hamdûn olarak isimlendirilen bugün Toprakkale olarak bilinen yer. Osmaniye'nin 10 km. güneybatısında ve Misis'in 46 km. kuzeydoğusunda bulunan kaledir. Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 132.

³³⁹ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 439; Ernoul Kroniği, 238; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 644.

³⁴⁰ Abû'l-Farac Kürtlerin Türkmen gelini alıp kalelerine götördüklerini söyler. Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 439.

³⁴¹ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih XI*, 410; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 439-440; Ersan, "Türk- Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)", 181; Emine Uyumaz, "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5, 2020, 33.

baronluğu 1187 yılında kardeşi II. Leon'a devredip Trazarg Manastırı'na (Sis-Kozan) çekildiğinde baronluk oldukça güçlü bir durumdaydı³⁴².

1.3.3.10. II. Leon (1187-1219)

Stephan'ın oğlu Rupen yerine kardeşi Leon geçti. II. Leon, baronluk tahtına geçtiğinde Çukurova üzerine Türkmen akınları yaşandı. 1187 yılında Türkmenlerin giderek artan tehditleri karşısında harekete geçen Leon, askerî birlik oluşturarak Türkmenlerin üzerine yürüdü ve Türkmenleri mağlup etti³⁴³.

1.3.3.10.1. II. Leon'un Bohemund'ı Esir Alması

1191 yılında Selahaddin Eyyubi Bağras Kalesi'ni³⁴⁴ Templier Şövalyelerinden alıp geri dönerken kalenin tahrip edilmesini emretmişti. Nihayetinde kale tahrip edilip Müslümanlar buradan çekilirken, Leon Müslümanlara karşı bir savunma noktası olduğundan burayı tekrar inşa ederek kullanılır hale getirdi. Antakya hâkimi Bohemund, Leon'dan Bağras Kalesi'ni talep etse bu talebi olumlu karşılanmadı. Bağras'ı Bohemund'a vermeyen II. Leon nüfuzunu Antakya Prenslığı'ne kadar genişletmek istiyordu. Bu amaç doğrultusunda Bağras'ı emanet ettiği kuzeni Fouques de Bouillon, Bohemund'a haber göndererek burayı kendisine vereceğini söyledi. Buna inanan Bohemund, derhâl Bağras'a geldi. Lakin Bohemund tıpkı bir zamanlar II. Leon'un kardeşine yaptığı gibi aldatılmıştı. Nihayetinde Bohemund yanındakilerle beraber yakalandı (1193). Kardeşi Rupen'e yapılan işkencelere karşılık Leon da Bohemund'a işkence etti³⁴⁵. Ancak buna rağmen Leon'un Antakya'ya hâkim olma hayâli gerçekleşmedi. Çünkü gerek Bizanslı yerliler ve gerek Haçlı halk Leon'un hiç

³⁴² Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 644.

³⁴³ Simbat Vekayinamesi, 63; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 447-448; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 644-645.

³⁴⁴ Eski adı Pagrai ve Pagras olarak geçen Bağras (Bakras) Kalesi, bugün Hatay şehrinin Belen ilçesine bağlı Ötençay adında bir köyüdür. Yusuf Halaçoğlu, "Bağras", *DİA*, IV, İstanbul 1991, 450.

³⁴⁵ Ernoul kroniğinde Antakya kontunun hileyle ele geçirildiği kaydedilmekle birlikte Antakya kontunun Leon'u görüşmeye çağırdığını, Leon'un daha önce kardeşi Rupen'in de görüşmeye çağrılarak esir edilişi ve Çukurova'daki topraklarını ele geçirdiğini düşünerek 200 şövalye ve birçok askerle bölgeye giderek Bohemund'ın kendisini yakalama emri verdiğinde Antakya kontuna tuzak kurduğunu ve bu tuzakla Bohemund'ın esir edildiğini kaydeder. Ernoul Kroniği, 238-239.

sevmedikleri Ermenileri bölgeye getireceklerini düşündüklerinden Bohemund geri gelene kadar onun en büyük oğlu Raymond'a sadakat yemini ettiler³⁴⁶.

Raymond, derhâl kardeşi Bohemund de Tripolise ve Heinrich de Champagne'ye (Henry) haber göndererek Antakya'yı Ermenilerden kurtarmalarını istedi. Raymond derhâl harekete geçince II. Leon aldığı esirlerle birlikte Sis'e kadar çekildi. 1194 yılının bahar aylarında Henry, Bohemund'ın serbest bırakılmasını görüşmek üzere Sis'e geldi. Bu isteğe karşı koyamayan Leon, III. Bohemund'ın fidye ödemeksizin serbest kalmasını, buna karşılık Bağras ve çevresinin Ermenilere kalması şartlarını kabul etti. Taraflar bundan sonra düzelen ilişkilerinin evlilikle güçlendirdiler. Leon yeğeni Rupen'in kızını Raymond'a verdi. Bu izdivacın şartlarına göre onların erkek çocuğu olduğu takdirde bu çocuk Leon'un varisi olacak, buna karşılık Raymond da babasının ölümünden sonra Antakya hâkimi olacaktı. II. Leon, bu izdivaçla istediği Antakya hâkimiyetini gerçekleştiremeye de Antakya Prenslığı'ne karşı gücünü artırdı³⁴⁷.

1.3.3.10.2. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Saltanat Yıllarında II. Leon

Sultan II. Kılıç Arslan'ın ölümü sonrasında ortaya çıkan taht kavgaları ve Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultanlık tahtını ele geçirmesi sonrasında devletin yaşadığı iç sorunlar II. Leon için fırsat yarattı. Leon derhâl durumu değerlendirerek Selçuklu topraklarına saldırdı³⁴⁸. Leon'un bu seferlerine karşı Selçuklu Devleti, 1193 yılında Çukurova üzerine sefer düzenlediyse de devletin içindeki karışıklık nedeniyle başarı elde edemedi. Leon, 1195 yılında Melik Sultan Şah üzerine yürüyerek onu mağlup etti. Beraberindekilerle Toros dağlarından inerek Ereğli'ye hatta Kayseri'ye kadar ilerledi. II. Kılıç Arslan'ın oğulları Elbistan Meliki Tuğrul Şah ve Sivas ve Aksaray hâkimi Kudbüddin Melik Şah arasındaki hâkimiyet mücadelesini de fırsata çeviren II. Leon,

³⁴⁶Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 465-466; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 646; Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", 89.

³⁴⁷ Simbat Vekayinamesi, 65-66; Ernoul Kroniği, 239; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 646; Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", 89-90.

³⁴⁸ Devletin bu karışık döneminde Abû'l-Farac Leon'un Türklerden ve Bizans'tan olmak üzere yaklaşık 72 kale zapt ettiğini söyler. Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 466.

Elbistan Meliki Tuğrul Şah'ı kendisine tabi yaparken bunun karşılığında onu Kudbüddin'e karşı korudu³⁴⁹.

Gıyaseddin Keyhüsrev, tahtı ele geçirse de hâkimiyet mücadelesi ve dolayısıyla iç karışıklıklar devam ediyordu. Tokat Meliki Rükneddin Melik Şah bu mücadelede Keyhüsrev'in savunduğu Konya'yı kuşatınca Keyhüsrev tahtı 1196 yılında II. Rükneddin Süleyman'a bırakmak zorunda kaldı. Gıyaseddin Keyhüsrev tahtı yeniden elde etmek istediğinden İstanbul'a Bizans İmparatoru'nun yanına giderken Selçuklu Devleti'ne tabi olan II. Leon'un prenslik merkezi Kozan'da bir müddet kaldı. Leon Keyhüsrev'i misafirperver bir şekilde karşıladı. Ancak diğer taraftan sultanlık tahtını elde eden Rükneddin Süleyman Şah'tan korktuğu için³⁵⁰ onu bir ay kadar misafir edebildi. Gıyaseddin Keyhüsrev yanından ayrılırken ona hediyeler sunarak ülkesi sınırlarına kadar eşlik etti³⁵¹.

Leon'un Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı misafirperver tavrını İbn Bîbî şu şekilde anlatır: *“Leon'a sultanın uğurlu gelişini haber verdikleri zaman o, berrak su arayan bir susuz ve ayın yüzünü görmek isteyen bir oruçlu gibi büyük bir saygı ve tevazu ile onu karşıladı. Sultana saygı ve bağlılığını gösterme konusunda bütün vücudu dil kesildi. Hangi davranışta bulunsa da sultanın gözüne girse gayretine düştü.”*. Leon'un sultana karşı tavrını dile getiren Bîbî, sultanın Leon'un yanında kaldığı müddetçe çeşitli eğlence törenleri düzenlendiğinden, ziyafetler verildiğinden bahseder. Hatta sultanın iç karışıklıklardan dolayı yaşadığı sıkıntıyı içinden atması için güzel fıkralar ve güldürücü sözler söylediğinden bahseder³⁵².

³⁴⁹ Ali Sevim, “Tuğrul Şah”, *DİA*, XLI, İstanbul 2012, 346;

³⁵⁰ İbn Bîbî, Leon'un Rükneddin Süleyman Şah'tan korktuğundan onu bir ay müddetle misafir ettiğinden bahsetmemiş, aksine Gıyaseddin Keyhüsrev'in gitmek istediğini kaydetmiştir. İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname) I*, 58. Kanaatimizce Leon Çukurova'da ilerlemek ve baronluğunu güçlendirmek istediğinden düşmanlığı kendi üzerine çekmek istemeyecek, ikili arasında yaşanan mücadelede tarafsız gibi gözükerek sultanların mücadeleleri sırasında işgallere girecektir.

³⁵¹ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname) I*, 58; Ali Sevim, “Keyhusrev I”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, 347-348; Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, 40-41.

³⁵² İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname) I*, 58.

1.3.3.10.3. Rükneddin Süleyman Şah (II. Süleyman Şah) Döneminde (1196-1204) II. Leon- Selçuklu Mücadeleleri

II. Leon elde ettiği güçle krallık statüsünü kazanmak istiyordu. Bu amaç için zamanın en güçlü hâkimleriyle müzakere ederek onlardan destek almayı umuyordu. Bu umutlarla Tarsus'a gelerek Alman İmparatoru Henry (VI. Henry)'ye itaat etti ve Alman İmparatoru VI. Henry'den başına krallık tacı koymasını arz etti. Nihayetinde amacına ulaştı ve II. Leon'a 1198'de baronluk unvanı yerine Alman İmparatoru VI. Henry³⁵³ ve Papa II. Celestin tarafından "Kral" unvanı verildi. Leon'a Papa elçilerinin huzurunda Ermeni Katolikleri tarafından taç giydirildi ve katolikos tüm Ermenilerin içinde Leon'u tüm Ermenilerin kralı ilan etti. Bunun üzerine tüm Ermeniler Tarsus şehrinde toplandılar. 1198'de ona "kral" unvanı verilince artık baronluk yerini krallığa bıraktı. Böylece Rupenlerin gücüyle krallık XII. yüzyıl sonunda sağlam bir şekilde kuruldu³⁵⁴. Bu sırada Alman İmparatoru Henry, Leon'un ona itaatinden sonra hastalanıp ölünce buradaki Almanların bir kısmı Trablus'a gittiyse de çoğu hastalık yüzünden Çukurova'da öldü³⁵⁵.

Leon Krallık unvanını aldıktan sonra batıdakileri örnek alıp kendisi için bir saray yaptı, krallığına derebeylik yöntem ve tekniklerini de getirdi. Ayrıca Ermeni kilisesi ile Katolik Roma kilisesini uzlaştırmaya çalıştı. Amacı krallığındaki refah ile Avrupa'nın ilgisini çekmekti³⁵⁶.

1.3.3.10.4. Leon'un Antakya'da Hâkimiyet Kurma Hayâli

Leon'un hâkimiyeti boyunca en önemli meselesi Antakya hâkimiyetini ele geçirmektir. Raymond'ın 1197 yılının sonlarında ölümüyle daha önce yapılan Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Prenslığı arasındaki anlaşma da geçerliliğini yitirdi. 1201'de Antakya Kontu III. Bohemund ölünce Leon hâkimiyet için harekete geçse de Trablus

³⁵³ Ernoul kroniğinde II. Leon'a tacı Kudüs kralı Henry'nin taktığı kaydedilse de bu kişi Alman Kralı Henry'dir. Ernoul Kroniği, 241.

³⁵⁴ Vahram Vekayinamesi, 15,16; Ernoul Kroniği, 240-241; Simbat Vekayinamesi, 68; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 191; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 420-421,454; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 13; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 646-648; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 26; Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 407-408.

³⁵⁵ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 454.

³⁵⁶ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 408.

Kontu IV. Bohemund Antakya'ya girdi. Fakat bu sıralarda, Trablus Kontluğunda ortaya çıkan isyan IV. Bohemund'ın isyanı bastırmak için kontluğa dönmesini gerektirirken şans yüzüne gülen II. Leon Antakya'yı kuşattı. Ayrıca Antakya şehrini işgal etmekle kalmayıp Antakya toprakları içerisindeki Bağras Kalesi'ni ve Lampron'u da zapt etti. Bunun üzerine IV. Bohemund Selçuklu sultanından yardım istedi. Bu istek doğrultusunda Gıyaseddin Kehüsrev'in büyük oğlu İzzeddin Keykavus, Kral Leon'a karşı yürüyerek Toroslarda Ceyhan Nehri'nin üzerinde bulunan Gaban Kalesi'ni kuşattı. II. Leon zamanında Gaban, Küçük Ermenistan Krallığı'nın en önemli yerlerinden biriydi. Bu kale kuşatılınca Leon askerleriyle beraber İzzeddin Keykavus'a karşı yürüdü. Lakin Leon'un askerleri Leon'un saldırı emrini beklemeden karşı tarafın askerlerini görür görmez saldırıya geçince büyük bir yenilgi aldılar. Zafer elde eden Keykavus ve ordusu bu zaferle muhasarayı iyice şiddetlendirdi. II. Leon bu muhasara karşısında derhâl ordusunu da alarak Kapadokya'ya akın ederek sultanın topraklarına saldırdı. Bu saldırı sonucu Keykavus, aldığı esirleri geri vermesinin yanı sıra Leon ile anlaşma yapmak durumunda kaldı³⁵⁷.

1.3.3.10.5. III. Kılıç Arslan Döneminde II. Leon

Rükneddin Süleyman Şah'ın ölümünden sonra III. Kılıç Arslan tahta geçtiğinde Ermeniler tedbirli olmak adına Selçuklu sultanını tanıyarak devlet hazinesine haraç ve bac ödediler³⁵⁸. Ancak daha sonra sultanın çocuk yaşta oluşundan cesaretle fırsat yakalayan Leon, bağlı bulunduğu Selçuklu tabiiyetinden çıkarak Selçuklu topraklarına saldırdı. 1205'te Göksun ve çevresini işgal ederek büyük zayıyata neden oldu. Elbistan'a kadar gelen Leon, burada Türkleri de esir etti³⁵⁹.

1.3.3.10.6. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İkinci Saltanat Yıllarında (1205-1211) II. Leon

Rükneddin Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Selçuklu Devleti'ndeki iç karışıklıkları fırsat bilen II. Leon, 1205'te Göksu'ya giderek burada Selçuklulara ait pek

³⁵⁷ Vahram Vekayinamesi, 16-18; Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", 90-91.

³⁵⁸ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname) I*, 96.

³⁵⁹ Simbat Vekayinamesi, 74;

çok beldeyi ele geçirdikten sonra mal ve hayvanları da yağmaladı. Ardından Elbistan'a kadar ilerleyen II. Leon burada başarılı olamayınca Halep'e saldırılar düzenlemek üzere Halep sınırında ordugâhını kurdu ve saldırılara başladı. Bu saldırılara karşı Eyyûbîlerin Halep kolu hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Gazi b. Selahaddin Leon'un olduğu yere uzak olduğundan Meymûn el-Kasrî'ye yanındaki askerlerden Darbsak'a³⁶⁰ ulaşınca kadar göndermesini emretti. Bunu haber alan Leon, Meymûn'a saldırdı ve başarı elde etti. 1207-1208 yıllarında Leon, Darbsak Kalesi'ne saldırıda bulundu. Kaleyi alamasa da kale ve çevresini harap etti. Leon ile birlikte Çukurova Ermenilerinin bu saldırıları bölgede asayiş bozmasının yanı sıra ticaret yollarının kapanmasına neden oldu. Bu nedenle Sultan Rükneddin'in ölümüyle devletin başına geçen Gıyaseddin Keyhüsrev, 1208-1209 yıllarında Ermenilere karşı harekâta girişti. Yapılan harekâta Maraş Selçuklu topraklarına katıldı. II. Kılıç Arslan döneminde fethedilen fakat daha sonra Ermenilere bırakılan Pertus Kalesi de dâhil olmak üzere birçok kale Ermenilerin elinden alındı. Bunun üzerine Ermeni Prensi Leon, Eyyûbî hükümdarları el-Melikü'l-Âdil ve el-Melikü'z-Zâhir aracılığıyla barış istedi. Yapılan anlaşmada Türkiye Selçuklu Devleti'ne sadık kalması, Halep-Eyyûbî sınırlarına ve Türkiye-Suriye ticaret yollarına saldırmaması ve savaş tazminatı vermesi koşuluyla barış anlaşması imzalandı³⁶¹.

II. Leon, Selçuklu Devleti'ne karşı mağlup olarak itaat etmek zorunda kalsa da onun döneminde baronluk İsaoria'dan Amanoslara kadar genişledi. Bu genişleme Leon'un izlediği siyasî politikalar ile mümkün olabildi. Nitekim Leon çevresindeki çağdaş güçlerle iyi anlaşarak kendisinin ve akrabalarının yaptığı evliliklerle birlikte ilişkileri güçlendirirken ortak düşmanlarına karşı bu güçlerle ittifaka girerek krallığının sınırlarını genişletti. Antakya'daki veraset savaşlarına ve dini sorunların neden olduğu zorluklara rağmen papa ile ilişkilerini iyi yönde ilerletti. Hospitalier Şövalye Tarikatlarına³⁶² ve

³⁶⁰ Hatay'da bulunan bir kaledir. Halep'ten Çukurova'ya giden kestirme bir yolun ağzında bulunduğundan büyük önem arz etmekteydi. Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar", 10.

³⁶¹ Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 649-650; Sevim, "Keyhusrev I", 348; Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, 43-44.

³⁶² XI. yüzyılda Kudüs'e gelen hasta ve fakir hacılara bakmak amacıyla tesis edilen bir hayır kurumudur. Fakat Rodos ya da St. Jean Şövalyeleri olarak da bilinen bu kurum, I. Haçlı Seferi'nden sonra Kudüs'te kurulan krallık ardından bağımsız bir tarikat haline geldi. Tarikatın başına geçen Raymond de Puy (1120-1160) tarikatın sadece hayır işleri için değil askerî olarak da çalışması gerektiğini ileri sürdü. Tarikat hac yollarını açık tutmak için mücadeleye hazırlandı. Böylece Raymond, Hospitalier tarikatını Şövalye Tarikatı'na dönüştürdü. Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten*, 66(245), 2002, 87-90; David Nicolle, *Üçüncü Haçlı Seferi 1191*, (Çev.: L. Ece Sakar), İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011, 9.

Cermen Şövalyeleri'ne önemli topraklar vererek onların dostluğunu kazandı. Silifke, Tokmar Kalesi³⁶³ ve Camardias'ı Hospitalier tarikatlarına vererek Çukurova'nın batı sınırını Selçuklulara karşı korumayı planladı. Ayrıca o Antakya sınırındaki kaleleri de onlara devretti³⁶⁴.

II. Leon döneminde ticaret de önemli gelişmeler gösterdi. Venedik ve Cenevizli tüccarlara özel ayrıcalıklar tanımakla birlikte Çukurova, Orta Asya'dan gelen ürünlerin, yerli ürünlerin ve Avrupa'lı tüccarlar tarafından getirilen malların kesiştiği önemli bir kara yolu olması hasebiyle önemliydi. Buradan mallar ihraç edildi veya Avrupalı tüccarların mallarıyla takas edildi. Bu bağlamda Korykos ve Ayas önemli liman şehirleriydi³⁶⁵.

1.3.3.10.7. Leon'un Ölümü

Ermeni baronluğunu krallığa yükselten ve krallığın sınırlarını genişleten II. Leon 1219'da öldü. II. Leon öldükten sonra krallıkta karışıklık baş gösterdi. II. Leon öleceğini anlayınca devlet ricalinin yanına çağırarak Adan isimli kişiyi naib ilan etse de Adan öldürülerek II. Leon'un ölümünden sonra birçok kişiyi etrafında toplayarak tahta talip oldu. Tarsus ve Adana'yı ele geçirilerek Misis'e doğru ilerledi. Kral naibi Konstantin bunun üzerine askerlerini de alarak derhâl onun ve askerlerinin üzerine doğru ilerledi. Onu müttelikleriyle birlikte yakalayarak hapsedti ve öldürdü³⁶⁶.

II. Leon, Avrupa'daki Hristiyan devletlerle ilişkilerini pekiştirmek için evliliklerde bulundu. Kendisi Kıbrıs Kralı Amori Lusinyan'ın kızı Sibil ile evlenirken ondan olmayan oğlu tarafından öldürüldü. Başka oğlu olmayan Leon'un tek varisi kızı Isabel (Elizabet) idi. Isabel, Antakyalı IV. Bohemund'ın dördüncü oğlu Philip ile evlendi. Ancak ikisinin ortak yönetimi kısa sürdü. Philip'in Ermenilere saygı duyacağına söz vermesine rağmen Haçlı baronlarına karşı yaptığı kayırmacılık sonucu Ermeni soyluları tarafından hapsedildi ve öldürüldü. Durum böyle olunca Isabel baronların şefi Lampronlu

³⁶³ Silifke'de Taşucu İskelesi'nin batısında çevreye hâkim bir tepenin üstüne kurulmuş olan kaledir. Bu kale Akdeniz'den gelecek akınlara karşı koymak ve Tahtalimanı denilen yerden arkalara doğru uzanan vadiye girilmesini engellemek için kurulan bir kaledir. Semavi Eyice, "Kale", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, 238.

³⁶⁴ Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 650.

³⁶⁵ Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 650.

³⁶⁶ Vahram Vekayinamesi, 18-19.

Konstantin'in oğlu Hetum ile evlenmek zorunda kaldı. Fakat Lampron hâkimi Hetumlular ve Rupen soyluları arasındaki husumet Rupen sülalesinin sonunu getirdi. Bundan sonra hâkimiyet Hetum sülalesine geçti. Böylece yeni Kilikya Ermeni Krallığı kuruldu³⁶⁷.

1.3.4. Hetumlular Hâkimiyeti

Bizans'ın Türk ilerleyişine karşı teşkilatlanmalarına göz yummak zorunda kaldığı hanedanlıklar bulunuyordu. Bu hanedanlardan biri de Karabağ eyaletinin bir kısmına sahip olan Hetum'un oğulları olan Oşin, Halgam ve Pazuni adlı üç kardeşti. Onlar kendilerine bağlı olan Ermeni soylular ile beraber 1072 yılında Çukurova'ya geldiler. Oşin, *asbed* ya da *başkomutan* unvanına sahipti. Pazuni Tarsus şehrinde hâkim iken, Oşin Tarsus'un kuzeydoğusunda şimdiki adıyla Çamlıyayla'da bulunan Lampron Kalesi'nde hâkim idi. 1085'te Robert Guiscard'a karşı yapılan seferde gösterdiği başarılar ve Apıkarip'in aracı olmasıyla İmparator Aleksios Komnenos tarafından imparatorluğun vasalı sıfatıyla Oşin bu mevkiin sahibi olarak tanındı. Bu başarısından dolayı imparator ona "*Kilikya Stratopedarkhos'u*" unvanı verdi. Apıkarip Lampron kalesinin babadan oğula geçen bir tımar olarak verilmesi hususunda İmparator Aleksios Komnenos'ı ikna ettikten sonra Oşin burayı onararak Hetumyan Sülalesinin hâkimiyetinin temelini oluşturdu³⁶⁸.

Rupen sülalesinden II. Thoros ile Bizans'ın görevlendirmesiyle Andronik arasında yaşanan mücadelede Thoros, Andronik'i mağlubiyete uğratılmasının yanı sıra muharebenin ateşli bir anında onunla ittifak halinde olan Lampron hâkimi Oşin'i ve daha birçok Bizans kumandanını esir alarak pek çok ganimetle Thoros geri dönmüştü³⁶⁹. Lakin Oşin esir edilse de Oşin'in varisleri bölgede hanedanlığı kuracaklardı.

³⁶⁷ Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 221-222; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 651-652.

³⁶⁸ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, XIX-XX, 192; Anna Komnena, *Alexiad*, 362; Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı ve Haçlılar Üzerine", 135; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 151.

³⁶⁹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 305-307.

1.3.4.1.Yeni Kilikya Krallığı

Hetum ve Rupen hanedanlıkları iki rakip Ermeni hanedanları olsa da bu iki hanedanlığın düşmanlığı Leon önderliğinde son buldu. II. Leon'un kızı ile evlenerek düşmanlığı bitiren I. Hetum,³⁷⁰ aynı zamanda da Rupen tahtını ele geçirmiş oldu. Oşin'in varisi I. Hetum, 1226 yılında tahta çıktı. Onun tahta çıkışıyla Hetum prenslerinin hâkimiyeti başlamakla birlikte 1226-1269 yılları arasında varlığını sürdürecektir olan Yeni Kilikya Ermeni Krallığı kuruldu. Yeni Kilikya Krallığı Rupen ve ardından Hetumlular hâkimiyeti ile zenginleşse de egemenliklerinde uzun bir barış dönemi yaşanmadı. Krallar kendi krallıklarını hem Haçlı devletlerinden hem de Türkiye Selçuklu Devleti'nden korumaya çalıştılar³⁷¹. Bununla birlikte Hetum başa geçer geçmez Haçlılarla dostluk ilişkileri kurdu. Bu onların geleneksel Ermeni hâkimiyet kurma yahut güçlendirmek için yaptıkları bir politikaydı. İlişkilerini güçlendirmek adına kızı Sybille'i Antakya Kontu IV. Bohemund ile evlendirdi. Ayrıca I. Hetum bu dönemde ortalığı kasıp kavuran Moğollarla anlaşma yoluna giden ilk Ermeni kralıydı³⁷².

Kösedağ Savaşı ile Selçuklu Devleti Moğollar karşısında büyük bir mağlubiyet yaşadı. Bu dönemde Yeni Kilikya Ermeni Krallığı Selçuklu tabiiyetinde olduğundan Haçlı ve Ermeni askerlerden oluşan ordu Selçuklu tarafında savaşa katıldı. Savaşta Moğollar Çukurova'ya kadar ilerlediler. Savaşın gidişatı neticesinde Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi ve kızı Halep'e giderken Çukurova'ya sığındılar. Selçuklu Devleti'nin mağlubiyet yaşamasıyla harekete geçen I. Hetum, daha önce tabii oldukları Selçuklulardan sıyrılarak derhâl Moğollara hediyeler gönderip tabiiyetleri altına girmek istediklerini gönderdiği heyetle ilettiler. Ayrıca Çukurova'ya sığınan sultanın annesi ve kızını da Moğollara teslim etti. Kilikya Ermeni kralları Haçlılar Anadolu'ya geldiğinde Bizans'a yaptıkları gibi, Moğollar Anadolu'ya geldiğinde de çıkarları uğruna Selçuklulara karşı Moğollara öncülük ederek onların tabiiyetleri altına girdiler³⁷³.

³⁷⁰ Angus Stewart, "Het'um I of Armenia (d.1270)", *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), II: D- J, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 580.

³⁷¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, XIX-XX; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 651-652; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire*, 13.

³⁷² Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 63.

³⁷³ İbn Bibî, *El Evamirü'l-Ala'ye Fi'l-Umuri'l-Ala'ye (Selçukname) II*, (Çev.: Mürsel Öztürk), Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1996, 12; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1970, 9; Faruk Sümer, "Kösedağ

Hetum 1254 yılında Moğollarla dostluk kurmak için Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'dan gizli olarak seyahate çıktı. Batu Han'ın ve Mengü Han'ın yanına giderek onunla dostluk kurdu. Ayrıca Mengü Han'ın selefleriyle dahi dostluk anlaşması yaptı. Mengü Han'ın kardeşi Hülâgû'yu Suriye seferine teşvik ettiği gibi kendisi ve damadı Bohemund da sefere katıldı. Moğollara yaptığı bu yardımlar karşılığında krallık, eskiden Kogh Vasil'in hâkim olduğu topraklarda hüküm sürdü³⁷⁴.

Yeni Kilikya Kralı Hetum, tüm mücadeleler ve bilhassa Mısır Memlûklerine karşı yapılan mücadelelerde Moğollarla ittifak halindeydi. Moğollarla ittifakından dolayı Hetum'u cezalandırmak isteyen Mısır'da hâkimiyet kuran Mısır Memlûkleri hükümdarı Sultan Baybars, Kalavun kumandasındaki bir orduyu Çukurova'ya gönderdi (1265-1266). Kalavun Hetum'a mektup göndererek ondan Moğollar sayesinde ele geçirdiği kalelerle birlikte vergi de talep etti. Buna karşı başta Hetum olmak üzere Ermeniler Moğollardan yardım istediler. Haberi alan Memlûkler, 24 Ağustos 1266 yılında Hetum'a karşı yürüyerek Ermeni ordusunu bozguna uğrattılar. Memlûk ordusu Moğolların gelişinden evvel Ermenileri Çukurova'dan çıkarmayı ve onlara yenilgi yaşatmayı başardı. Ayrıca yeraltı mahzenlerindeki saklanan hazineyi de ele geçirdi. Savaşta Hetum'un oğlu Leon Memlûklere esir düştü. Çukurova bölgesine giren Müslümanlar; Adana, Misis, Tarsus ve Sis'i hâkimiyet altına aldılar. Bunun üzerine Hetum, Çukurova'nın kuzeydoğusunu mecburen Baybars'a vermek zorunda kaldı. Böylece aralarında 7 yıl devam edebilen anlaşma yapıldı³⁷⁵.

Anlaşma neticesinde Sultan Baybars'ın izniyle babasının yanına dönen Leon³⁷⁶ babası ölünce krallığın başına geçtiğinde babası Hetum'un Memlûklere verdiği sözlere karşın verilen sözleri yerine getirmede. Nitekim bu dönemde de Ermeniler Moğollara çıkarları doğrultusunda sadakatle bağlıydılar. Vaziyetin farkında olan Sultan Baybars, bizzat Çukurova'ya Hetumlular üzerine sefer çıkmak üzere hazırlandı. Türkmenleri de

Savaşı", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, 272-273; Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar", 4-5; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 58-60

³⁷⁴ Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 230, 233; Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar", 10; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 75-76.

³⁷⁵ Vahram Vekayinamesi, 24-25; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 244; Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar", 10; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 13; Kâzım Yaşar Koprıman, "Baybars I", *DİA*, V, İstanbul 1992, 222; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 75-76.

³⁷⁶ Memlûk sultanının Suğur ismindeki akrabası, Kral Hetum'un araya girmesiyle Moğol esaretinden kurtulunca karşılığında Kral'ın oğlu Leon da serbest bırakıldı. Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 244.

yanına toplayan sultan, Araplarla da birleşerek Çukurova'ya doğru yola çıktı (1275). Ayrıca Halep valisine mektup yazarak Çukurova'ya asker göndermesini emretti. Gerçekleşen seferde Tarsus hâkimiyet altına alındığı gibi Ermeni Krallığı'nın başkenti Sis de fethedildi. Makrizi: *"1 Şubat 1275 yılında Cebel Kalesi'nden hareket eden Baybars, emirlerinin Çukurova'ya gidişi ardından bizzat kendisi de bölgeye giderek Sis şehrine girdi ve burada namaz kıldı. Tarsus, Ayas da hâkimiyet altına alınarak birçok ganimet elde edildi."*³⁷⁷ diyerek Mısır Memlûkler'in yaptığı Çukurova Seferi'ni kaydeder.

Baybars devrinden itibaren Çukurova'daki Ermeni Krallığı üzerine Memlûk Devleti'nin en güvenilir yardımcı kuvvetlerinden biri de Türkmenlerdi. Onlar bazen Memlûk emirlerinin idaresi altında bazen de yalnız başlarına saldırılar düzenliyorlardı. Türkmenlerin Çukurova'ya yaptıkları akınların çoğu daha ziyade Üçok koluna mensup boylar tarafından yapılıyordu³⁷⁸.

Hetum'un ölümünden sonra III. Leon (1270-1289)'dan VI. Leon'a (1374-1375) kadar Hetum hanedanlığı tahtına oturan tüm Ermeni krallar da Hetum'un politikasını uygulayarak Moğolların yanında yer aldılar. Ermeniler Memlûklere karşı mücadele ederken Moğol desteği almak için bir taraftan onlarla ittifaka girmeye çalışıyorlardı. Ancak uyguladıkları bu politika krallığa daha önce Haçlılarla yaptıkları ittifakların sonucu gibi bir fayda sağlamadı. VI. Leon döneminde Anavarza ve Sis haricinde tüm Çukurova Memlûklerin hâkimiyetinde idi. Memlûkler büyük bir güce ulaşırken, kendi aralarında bölünmüş ve sürekli mücadele halindeki Latin krallıklarının Ermenilere bir yardımı dokunamadı; batılı yöneticiler ise yardım çağrısına aldırış etmediler. Diğer taraftan ilk başta müttefik oldukları Moğollar islâmiyeti seçerek eskiden ittifak ettikleri Ermenilere karşı yönünü çevirdi. Nihayetinde uzun süren fakat ümitsiz bir direniş sonrasında bölgedeki son Hristiyan krallığı olan Kilikya Krallığı, Memlûklerin darbelerine yenik düştü. 1375'te Memlûklere esir düşen Ermeni Leo, onlara karşı direnmekten vaz geçerek Sis'i Memlûklere teslim etmek zorunda kaldı. 1382'de serbest bırakılan Leon, kaybettiği krallığın kaderini değiştirmek üzere batılı güçlerden destek almaya uğraştıysa da amacına ulaşamadı. Böylece değişik güçlere tabi olarak varlıklarını

³⁷⁷ Vahram Vekayinamesi, 28-30; Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar", 10-11; Koprıman, "Baybars I", 222.

³⁷⁸ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 77.

sürdüren Kilikya Ermeni Krallığı'nın Hetum Hanedanlığı adı altında Çukurova'daki Ermeni hâkimiyeti 1375'te Memlûkler tarafından ortadan kaldırıldı³⁷⁹.

³⁷⁹ Sümer, “Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar”, 4; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 14; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 77-82; Cüneyt Kanat, “Memlûkler ve Çukurova”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz.: Erman Artun- M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000, 93; İsmail Yiğit, “Memlûkler”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 92.

İKİNCİ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİNİN TEMELİ VE I. HAÇLI SEFERİNDE ÇUKUROVA

2.1. İLK HAÇLI SEFERİ DÜŞÜNCESİNİN NEDENLERİ

Daha çok soyluların ve papazların olduğu meclis, Clermont Konsili'nde toplandığında sefer çağrısı yapan papa, sefere katılmaya yemin edenlerin dış giysileri üzerine haç rozeti takmaları³⁸⁰ talimatını verdi. Bunun üzerine soylular ve şövalyeler giysilerinin üzerine kumaştan bir haç rozeti diktiler. Böylece papanın ordusu giysilerindeki haç işareti ile seferlere katıldılar. Onlar seferlerde bu ayırt edici simgeyi yeminlerini başarıyla yerine getirene kadar takma sözü verdiler³⁸¹. Bundan dolayı seferlere Haçlı seferleri adı verildi.

Temel olarak sözde Müslüman tehdidine karşı Doğu ve Batı Hristiyanlarının iş birliği neticesinde ortaya çıkan iki dinin karşı karşıya geldiği Haçlı Seferleri'nin³⁸² birçok nedeni bulunmaktadır. Bu seferler ve ittifakların nedenleri Doğu'nun ve Batı'nın siyasî, sosyal ve ekonomik durumu olmakla birlikte insanları harekete geçiren etken din oldu.

Hac seferi düşüncesinin temeli I. Konstantin'in hâkimiyet dönemine kadar eskiye dayanır. Çünkü Kudüs onun döneminde Hristiyan âleminde önemli bir yere sahip oldu. I. Konstantin'in (324-337) imparatorluk sınırları dâhilinde Hristiyanlığı resmî din olarak kabul etmesiyle annesi Helena'yı Kudüs'e gönderdi. Helena Kudüs'e yerleştikten sonra Hz. İsa'nın doğduğu, çarmıha gerildiği, gömüldüğü yeri ziyaret etti³⁸³. Rivayete göre Helena, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği ve ölümden dirildiğine inandıkları yer olan Golgotha Tepesi'nde ona ait izlerin olduğunu rüyasında gördü. Uyanınca derhâl kazı emri vermesiyle onun başlattığı kazı çalışmaları neticesinde Kudüs piskoposu Macarius

³⁸⁰ Giysilerinin üzerindeki haç rozetinden dolayı Haçlı olarak tabir edilen kişiler, dönemin Müslüman tarihçileri tarafından “Franklar” kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu tabir, doğuda ilk defa Fransızca “Croisades” kelimesinin karşılığı olarak Osmanlılar tarafından “Ehl-i Salib” şeklinde kullanılırken, Araplar tarafından da “Salibüyyün” şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Demirkent, “Haçlılar”, 525.

³⁸¹ Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemites*, 50; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 13; Jonathan Riley-Smith, *Haçlılar Kimlerdi?*, (Çev.: Berna Kılınçer), Bileşim Yay., İstanbul 2004, 16; Murad Adji, *Türklerin Saklı Tarihi*, (Çev.: Varol Tümer), Kaynak Yay., İstanbul 2019, 313.

³⁸² Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, (Çev.: Mustafa Daş), Yeditepe, İstanbul 2010, 92; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri: Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları*, Yeditepe Yay., İstanbul 2016, 31.

³⁸³ Bu nedenle Helena ilk hacı olarak kabul edilir. Ali Erbaş, “İslam Dışı Dinlerde Hac”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (5), 2002, 111.

tarafından Hristiyanlar için kutsal sayılan Hz. İsa'ya ait kalıntılar ile birtakım eşyalar Golgotha Tepesi'nde ortaya çıkarıldı. I. Konstantin, keşiften sonra burada yapılacak Kutsal Mezar Kilisesi'nin inşasına izin verdi. İncil'deki efsanelere göre Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra bir mezarın içine konuldu. Bu mezar inşa edilen Kutsal Mezar Kilisesi'nde bulunuyordu. Bundan dolayı Kudüs, bu dönemden itibaren Hristiyanların ziyaret ettiği bir kutsal merkez oldu. Bununla beraber kilise liderleri, din büyüklerinin mezarlarından ilahî yardım alınabileceğini ve günahların affı için kutsal mekânlara hac yapılmasını söylemesiyle hac ziyaretleri büyük bir artış gösterdi. Hac yolculukları zamanla iman sınırlarını genişletmek amacına dönüştü. IX. yüzyılda Kutsal Roma İmparatorluğu döneminde papanın imparatora verdiği kılıcın anlamı “...*imanın krallığının sınırlarını genişletmek ve kılıç zoruyla katılmaya zorlamak*” tı. Böylece kılıcını adil ve hakkı savunmak için kullanan Hristiyan şövalye anlayışından Haçlı Seferi anlayışına doğru atılan adıma kutsal yerlere hacca gidişler yardım etti³⁸⁴.

Kudüs, sadece Hristiyanlar için değil aynı zamanda Müslümanlar ve Yahudiler için de kutsal bir yerdi. Hristiyanların Hz. İsa'nın doğduğu, büyüdüğü ve çarmıha gerilerek gökyüzüne çekildiği ve yine aynı yerden yeniden yeryüzüne döneceğine inanılan yer olan Kudüs, Müslümanlar açısından Müslümanların ilk kiblesi, Hz. Peygamber'in miraca yükseldiği şehir ve Yahudiler açısından da Yahudilerin resmî dinî merkezi, kiblesi ve Kutsal Süleyman Mabedi'ne ev sahipliği yapması hasebiyle dinî açıdan önemliydi³⁸⁵. Bu hususta Aguilers: “... *orada yer alan bazı kutsal şeyleri sıralayacağım: Davud, Süleyman ve ilk şehirlerden Aziz Stephan'ın mezarları. Kutlu Meryem de orada ölmüştü; İsa orada yemek yemiş ve Yeniden Dirilişinin ardından havarilerine ve Thomas'a görünmüştü...*”³⁸⁶ diyerek Kudüs'ün önemini belirtir.

MS 614 yılında Bizans'ın hâkimiyeti altında olan Kudüs, Sasaniler tarafından ele geçirilse de yaklaşık 20 yıl sonra MS 636-638 yılları arasında Halife Ömer'in ordusu

³⁸⁴ Willermus Tyrensis, 31,33; Steven Runciman, “1095 Yılına Kadar (Hristiyan Aleminden) Filistin'e Yapılan Hac Yolculukları”, (Çev.: Nuh Arslantaş), *İstem*, 11 (21), 2013, 41; W. Montgomery Watt, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, (Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal), BigeSu Yay., Ankara 2013, 80; Adjı, *Türklerin Saklı Tarihi*, 311; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 32; Justin L. Kelley, *The Church of the Holy Spulchre in Text and Archaeology*, Archaeopress Publishing, Summertown 2019, 22.

³⁸⁵ Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 21; Paul M. Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, (Çev.: Ekin Duru), Say Yay., İstanbul 2018, 65; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 31-32; Zeynep Güngör, “Sokaklarından Süt ve Bal Akan Kutsal Belde: Haçlı Seferleri Öncesinde Kudüs Algısı”, *Cedrus*, VIII (2020), 615-617.

³⁸⁶ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 190.

tarafından fethedildi. Bu tarihte Kudüs Kilisesi Patriği Ortodoks Rumlarından olan Sofranius, şehrin anahtarını bizzat Hz. Ömer'e teslim ettiğinde şehir halkı güven ve huzura kavuştu. Çünkü Hz. Ömer ahitnamesinde Kudüs halkının can ve mal güvenliğinin yanı sıra onlara din özgürlüğü de sağladı. O ve ondan sonra gelen tüm Müslüman hâkimler döneminde de Hristiyanların da içinde bulunduğu gayrimüslim tebaa, devlete vergi ödemek şartı ile kendi inancını yaşamakta hür bırakıldı. Sınır dışından gelenler de aynı imtiyazlardan faydalandılar. Bunun yanında Hristiyanların sosyal ve dini hakları devletlerarasında yapılan anlaşmalarla teminat altına alındı. Nitekim Kudüs'e hâkim olan Abbasî halifesi Harunreşid (786-809) ile Karolenj Haçlı İmparatorluğu'nun kurucusu Charlemange (768-814) arasında yapılan anlaşma, Hristiyanların rahatça Kudüs'ü ziyaret etmelerini sağladı. Ayrıca Charlemange bu anlaşma ile Kudüs'te vakıflar kurmak, buradaki Hristiyanlara sadakalar göndermek, Kutsal Mezar Kilisesi'nde hizmet etmek üzere İspanya'dan rahibeler gönderilmesi gibi imtiyazlara da sahip oldu. Bundan başka Bizans devletinde çeşitli dönemlerde başa gelen imparatorlar da Kudüs'teki Hristiyanlık adına önemli olan yerler için daima anlaşmalar yaparak kutsal yerlerin bakımında ve Hristiyan halkı himaye etmede söz sahibi idi³⁸⁷. Dolayısıyla Kudüs'ün fethinden Hristiyan âlemi rahatsızlık duymadı. Aksine kendilerine verilen haklarla birlikte önceden ceza ve kefarete için yapılan hac³⁸⁸ Kudüs'ün fethiyle ve zenginleşmesiyle soylu Hristiyanların hac yolculuğuna dönüştü.

Müslümanlar Kudüs'e hâkim olduğundan beri Hristiyanlar rahatça Kudüs'ü ziyaret edebilse de ve hatta Hristiyan hacılara yardımcı olabilmek için hastaneler ve mabetler kurabilse de bu imtiyazlar Fâtımî Halifesi el-Hâkim dönemiyle birlikte sona erdi. 1009-1010 yıllarında halife, Hristiyanların Müslümanlarla aynı ortamda seyahat etmesini, aynı hamamda yıkanmasını yasakladı. Hristiyanların bayram kutlamalarını yasaklarken onları Müslüman olmaya zorladı. Ayrıca Fâtımî Halifesi Kutsal Mezar Kilisesini yağmalatıp

³⁸⁷ Willermus Tyrensis, 27-29; Adrian J. Boas, *Jerusalem in the Time of Crusades- Society, Landscape and Art in the Holy City Under Frankish Rule*, Routledge, London 2001, 8; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 34; Güngör, "Sokaklarından Süt ve Bal Akan Kutsal Belde: Haçlı Seferleri Öncesinde Kudüs Algısı", 618.

³⁸⁸ İlk başlarda Hristiyanlarda hac geleneği farklıydı. Büyük günah işleyenler din adamları tarafından kefarete olarak Kudüs'e gönderilirdi. Kişinin suçunun büyüklüğüne bağlı olarak yolculuğa yalın ayak çıkmak, kollarına demir halkalar geçirilerek yola çıkmak gibi uygulamalar vardı. Ancak Kudüs'ün fethi ile birlikte zenginleşen şehir, soylu Hristiyanların Kudüs'e yolculuğuna dönüştü. Güngör, "Sokaklarından Süt ve Bal Akan Kutsal Belde: Haçlı Seferleri Öncesinde Kudüs Algısı", 619.

yıktırır da³⁸⁹ bir süre sonra Hristiyanları ibadetlerinde ve yaşamlarında hür bıraktı. Ancak onların yaşadığı sıkıntılar papanın beklediği bir mazeret oldu. Bu durum papa için sadece bir mazeretti, çünkü bu dönemde Hristiyanların yaşadığı özgürlük kısıtlamaları kısa bir dönem uygulandı. Öyle ki Hristiyanlar eskisi gibi dinî özgürlüklere sahipti. Fakat Fâtımî halifesinin kutsal mezar kilisesini yıktırması batı dünyasında büyük bir infial yarattı. Bu fırsatı yakalayan Papa IV. Sergius'un (1009-1012) zihninde doğuya bir Haçlı Seferi yapılması için ilk düşünceler oluşmaya başladı³⁹⁰.

Bu dönemde Müslümanlar arasında bir bölünme söz konusu idi. Bizans aslında Müslümanlar arasındaki bu ayrılığı ve Abbasilerin çöküşünü değerlendirerek hâkimiyeti ele geçirebilir ve bu boşluğu doldurabilirdi. Ancak 1025'ten sonra Bizans, iç karışıklıklardan dolayı bunu yapamadı. Bu boşluğu halife adına sultan olarak faaliyetlerini yürüten Büyük Selçuklular doldurdular. Selçuklular Kudüs de dâhil olmak üzere Fatimîlerden birçok yeri aldılar. Hristiyanlar bu dönemde de özgürce dinlerini yaşayabilseler de Antakya ve Kudüs'ü ziyaret edip Avrupa'ya dönen hacılar, Selçukluların yıkıcı savaşlar sonucunda kutsal topraklarını, Anadolu'yu ve Ortadoğu'yu ele geçirdiğini anlattılar. Ayrıca Hristiyan hacılar, Türklerin bir gün Avrupa'ya gelerek Hristiyan şövalyeleri de hezimete uğratacağını anlattılar. Papa ise gittikçe hâkimiyetini güçlendiren ve genişleten Türklere karşı sefere çıkabilmek için Müslümanlara karşı nefreti ve dinî duyguları kullanarak katılımı artırmak için doğudaki Hristiyan kardeşlerinin dinî özgürlüğe sahip olmadıklarını ve eziyet gördüklerini duyurdu³⁹¹.

Raimundus Aguilers, Süryanî Mihail, Abû'l-Farac başta olmak üzere birçok kaynak eserde Türklerin Suriye, Filistin ve daha birçok yerde hâkimiyet kurdukları XI. yüzyılda Kudüs'e yapılan hacların yoğunlaşmasıyla birlikte Kudüs'e dua etmek için giden Hristiyanlara fenalıklar yaptıklarından dolayı kutsal yerleri Hristiyan denetimine almak fikri hacca gitmeyle aynı değerle görülmeye başladığı ve böylece Haçlı Seferi düşüncesi

³⁸⁹ Bizans ve Fatimîler arasında anlaşma sağlanmasıyla 1048'de Konstantin Monomakhos (1042-1055)'un yardımıyla kilise yeniden inşa edildi. Willermus Tyrensis, 31,33; Cécile Morrisson, *Haçlılar*, (Çev.: Nermin Acar), Dost Kitabevi Yay, Ankara 2005, 13.

³⁹⁰ Ancak Doğu Hristiyanlarını kurtarmak için yapılacak Haçlı seferi fikrini pratiğe geçirmeye çalışan ilk papa 1074'de yayınladığı bildiriyle VII. Gregorius idi. "The First Crusade: "Impelled by the Love of God"", *Crusades The Illustrated History*, (Editor: Thomas F. Madden), The University of Michigan Press, Ann Arbor 2004, 34; Mustafa Öz, "Hâkim-Biemrillâh", *DİA*, XV, İstanbul 1997, 199; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 52.

³⁹¹ France, "The First Crusade: "Impelled by the Love of God"", 34; Gürhan Bahadır, *Antakya Haçlı Prensliği (1098-1112)*, Pegem Akademi, Antakya 2011, 17; Boas, *Jerusalem in the Time of Crusades*, 8-9.

ortaya çıktığı kaydedilmiştir³⁹². Onlar seferin amacını, Rabbin dolaştığı toprakları kirlüten Müslümanlardan, Müslümanların zulmündeki din kardeşlerini kurtarmak olduğunu vurgularken dönemin İslâm kaynakları bu seferleri Haçlı ordusunun İstanbul'a ulaşmasından sonraki olayları kaydetmiştir. Nitekim dönem İslâm kaynaklarında sadece İbnü'l-Esir Haçlı seferleri nedenlerinden bahsetmektedir. Ona göre seferlerin nedenleri Kral Baudouin'ın İfrikiyye'ye saldırmak için büyük bir ordu oluşturma hazırlığında olduğunu öğrenen Sicilya Kontu Roger'ın kralı bu amacından vazgeçirerek Kudüs'ü ele geçirmenin daha yerinde olduğunu söylemesi ve Selçukluların güçlenmesine ve Mısır'ın muhasara altına alınmasına katlanamayan Şii Mısır Fâtımîlerinin Avrupa'dan yardım talep etmesiydi³⁹³.

Bununla birlikte Hristiyanlar, Kudüs'ün fethedilmesi dolayısıyla Müslümanlara olan intikam duygusundan evvel kendi dinlerinin düşmanı olarak gördükleri Yahudilerden Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden dolayı intikam almak istiyorlardı³⁹⁴. Bu nefret Haçlı Seferi düşüncesinin temelini oluşturan görünüşteki iki büyük etkeniydi.

2.1.1. Haçlı Seferleri Öncesi Doğu'nun ve Batı'nın Durumu

Haçlı Seferinin nedenleri üzerinde durulurken öncesinde Avrupa'dan doğuya Haçlı Seferine gelen Avrupalıların bölgedeki coğrafi, siyasî, sosyal, iktisadî durumlarının bilinmesi önemlidir. Nitekim sefer başlamasından önceki birkaç yüzyılda Avrupa'nın yerleşim coğrafyasında önemli gelişmeler yaşandı. Bu dönemde İskandinavya'dan yola çıkan Normanlar, Avrupa'nın dört bir tarafına akınlarda bulunarak buralardaki yerleşik krallıkları yıprattılar. Nihayetinde 912'de Fransa'nın Normandia bölgesini, 1016-1079 yılları arasında Sicilya ve Güney İtalya'yı, 1066'da İngiltere'yi ele geçirerek buralarda yerleştiler. Bu sırada Müslümanlar da 771'de Portekiz ve İspanya'yı fethederek Güney İtalya ve Fransa kıyılarına yerleştiler³⁹⁵.

³⁹² Haçlı seferi yemini ile hac seferi yemini birbirleriyle bütünleşmiş olup bunlar ayırt edilemez hâl aldı. Bu nedenle sefere katılanlar kendilerini hacı olarak gördüler. Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 23-24. Süryanî Mihail, Hristiyanlara yapılan fenalıklara karşı aslında kontların daha önce yola çıktıklarını ancak Aleksios'ın onlara yol vermemesi üzerine 1090'dan 1097'ye kadar onunla mücadele verdiklerinden bahseder. Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 39.

³⁹³ İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih* X, 227-228; Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 14-15; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 39; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 339; Watt, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, 81.

³⁹⁴ Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 54, 57.

³⁹⁵ B. Bülent Can, "Haçlı Seferlerinin İlâni", *Tarih ve Toplum*, 161, İstanbul, Mayıs 1997, 283-284.

Bu mücadeleye Avrupa'daki tüm güçleri hâkimiyeti altına alarak kendisinin üstünlüğünü kabul ettirmek ve papalık makamını Hristiyan dünyasının en büyük hükümdarı haline getirmek amacıyla papalar da katıldı. Çünkü o döneme kadar papalık, imparatorluğa özgü olan dünyevi egemenliği ele geçirme derdindeydi. Lakin oluşturulan bu hâkimiyet ve üstünlük mücadelesinden dolayı Batı Avrupa ülkelerinde de düzen, huzur, güvenlik kalmadı. Bu karışıklıkların önüne geçmek isteyen Kilise “*Tanrı barışı*” çağrısıyla bu karışıklığı önlemeye çalıştıysa da bir sonuç elde edemedi. Bu sırada Cluny Tarikatı’nın Kudüs sevgisi ve din uğruna savaşmayı esas alan Haçlı Seferi fikirleri ortaya çıkmaya başladı. Bu fikir kilisenin hoşuna gitti ve tarikat kiliseyle uyum içinde çalışmaya başladı. Cluny fikirleriyle ilişkili olan tarikat üyesi Papa II. Urban, laik dünya ile köprü kurup bu fikirleri herkese aşıliyordu. Reform hareketi toplumda var olan Kudüs sevgisini tutkuya dönüştürmeye başliyordu. Dolayısıyla dini duyguları harekete geçirmeye çalışarak sosyal ve ekonomik sıkıntılar yaşayan toplum istenildiği şekilde kullanılabilir ki papanın çağrısına herkesten çok işsiz güçsüz, silahsız ve yoksul olan kişilerin cevap vermesi bunu gösteriyordu³⁹⁶.

2.1.2. Haçlı Seferleri Başladığında Doğu’nun ve Batı’nın Durumu

Haçlı Seferi düşüncesinin başladığı dönemde Avrupa’nın dinî karışıklıkları ile birlikte siyasî ve sosyal ve ekonomik durumu da iç açıcı değildi. Bu dönemde Fransa’da açlık, yoksulluk, toprak azlığının yarattığı kargaşalar dolayısıyla Fransa’da önemli derecede kıtlıklar yaşanliyordu. Öyle ki, toplu olarak göç eden Haçlılar, mülklerini satarak seferlere katıldılar. Bunun yanı sıra Batı Avrupa’da arka arkaya gelen doğal afetler halkı bezdirdi. Açlık, sefalet daha fazla dayanamayan ve kurtuluş arayan halkın bu sıralarda yapılan Haçlı Seferi çağrısına olumlu yaklaşması tabii idi. Avrupa’da yaşanan maddi sıkıntılar karşısında Avrupa toplumunda en büyük etkiye sahip olan kilise³⁹⁷, bir taraftan düzenin bozukluğuna çare ararken bir taraftan da gittikçe artan gücünü siyasî iktidarlara

³⁹⁶ Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 86; Demirkent, “Haçlılar”, 526; Salim Koca, “Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?” *Akademik Bakış*, 10 (20), 2017, 17-18.

³⁹⁷ Bu dönemde toprak sahipleri kilisenin dostluğunu kazanmak için papaya bağışlarda bulunuyordu. Özellikle X. yüzyıl boyunca 1000 yılında kıyametin kopacağı ve bunu ancak kilisenin engelleyebileceği inancı zenginlerin tüm servetini kiliseye bağışlamasına ve kıyametin kopmamasının mucizesi olarak görünen kilisenin itibarının artmasına neden oldu. Böylece kilise, dünyevi zenginlik ve otoriteyi ele geçirmesinin zirvesini yaşıyordu. Can, “Haçlı Seferlerinin İlâmı”, 284-285.

ve doğuya hâkim olmak için kullanmak istiyordu. Bu hareketin başlamasına öncülük eden kilisenin siyasî hedeflerine ulaşmak için seferin sonucunda elde edilecek olan günahların affı ve uhrevî mükâfat vadetmesi de tabii idi. Dolayısı ile seferlere başlarken “*Kutsal toprakları kurtarma*” sloganı Haçlı seferlerinin amacını açıklamaktan ziyade amacı gizlemek için kullanılmış idi³⁹⁸.

Jonathan Riley-Smith’e göre bu durumu madde ile açıklamak yani bütün mal varlıklarından feragat edip doğuda uzak bir yerleşim olasılığına yatırım yapmak saçma idi. Ona göre Haçlıların bulundukları yerlerdeki varlıklarından vazgeçerek doğuya doğru gelmelerinin maddi bir beklenti içinde yapılması imkânsızdı³⁹⁹. Lakin Riley-Smith’in görüşü aksine bu seferlerin en büyük nedeni maddi kazanç elde etmektir. Başta batıdaki maddi çöküşler karşısında doğudaki zenginlikleri ele geçirmek üzerine çıkılan bu seferlerde din olgusu görsel bir propaganda olmaktan öteye gidemedi. Kazanç elde etmek gibi ekonomik bir niyetle çıkılan seferlerde siyasî amaç ise Türkleri bu bölgeden atmak, Bizans’a yardım ederek karşılığında kazanç elde etmek idi. Nitekim Haçlılar Anadolu’ya girerken Bizans’a ait olan yerleri ele geçirdiklerinde imparatora teslim etme sözü ve bağlılık yemini etseler de ele geçirilen yerler imparatora teslim edilmedi. Aksine buralarda kendi hâkimiyetlerini kurmaya çalıştılar. Nitekim Susan B. Edgington, Haçlı seferlerine bu kadar çok kişinin katılmasının tek bir nedene bağlı olamayacağını ancak itici gücün ekonomik ve bunun motivasyonunun da din olabileceğini savunur. Ona göre sefere ilk katılan halkın motivasyonu daha iyi bir yaşam olabilirdi; çünkü 1095’te yaşanan kuraklık yoksul halkı derinden etkilemişti. Bununla birlikte şövalyeler ve liderler için aynı şeyi söylemek olası değildi. Çünkü liderlerin sefere katılabilmesi donanma ve diğer ihtiyaçlar için büyük sermayeler harcaması demektir⁴⁰⁰. Ancak Haçlı liderleri sefere katıldığında büyük sermayeler harcaması onların sefere çıkarken gittikleri yerlerde hâkimiyet kurmak gibi büyük hedefleri olmasındandı ki daha sonra liderlerin bulundukları yerlerde kendi içlerinde hâkimiyet mücadelesine girmeleri bunu kanıtlar niteliktedir.

³⁹⁸ Demirkent, “Haçlılar”, 525; H. G. Wells, *Kısa Dünya Tarihi Başlangıcından 1946 ya Kadar*, (Çev.: Ziya İshan), Varlık Yay., İstanbul 1962, 166; Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 45; Koca, “Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?”, 20-21; Can, “Haçlı Seferlerinin İlânı”, 284-285.

³⁹⁹ Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 47.

⁴⁰⁰ Susan B. Edgington, “Motivation”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), III: K-P, ABC-CLIO, Santa Barbara and Denver 2006, 854.

Haçlıların seferlerdeki iki amacı, sözde Katolik kilisesinin Bizans İmparatorluğu'na destek vermesi ve Kudüs'ü Müslümanların elinden almak idi. Ancak seferlerin hedefi olarak gösterilen Kudüs, 638 yılında Hz. Ömer döneminde fethedildiğinden beri Müslümanların hâkimiyetinde olmasına karşın ne Batı Hristiyanları ne de Bizanslılar tarafından tepki görmüştü. Fakat bir taraftan İspanya'nın İslâm idaresi altında bulunması, diğer taraftan Türklerin Anadolu'da ilerleyerek git gide nüfuz ve kudret sahibi olmaları Avrupa için tehlike oluşturduğundan Müslümanlara büyük bir nefret duyuyorlardı. Nihayetinde XI. yüzyılın sonuna doğru Batı toplumunda oluşan uygun ortam ile Avrupa harekete geçerek yüzyıllardan beri Akdeniz çevresine hâkim olan Müslümanların gücünü kırabileceğine ve özellikle de Anadolu'ya yerleşmekte olan Türkleri bu topraklardan atarak bu zengin topraklara hâkim olabileceğine inandı. Bu inançla Hristiyanlığın tehlikede olduğunu söyleyerek kutsal yerlerin geri alınması bahanesiyle İslâm dünyasına savaş açmayı planladılar⁴⁰¹. Ayrıca Antakya'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesi ile hac yollarının Türklerin eline geçmesi de Haçlı seferlerinin hazırlıkları sırasında en çok kullanılan bir diğer propaganda oldu⁴⁰².

Haçlı Seferi başlamadan önce doğuda üç büyük güç Bizans İmparatorluğu, Abbasîler ve Fâtımîler idi. İstanbul'dan yönetilen Bizans, sahip olduğu toprakları korumak için uzun yıllar Sasanîlerle mücadele ederken bir taraftan da mezhep kavgaları ile uğraşıyordu. Bu nedenle 610 yılında Bizans'ın Anadolu ve Suriye'deki toprakları Sasanî orduları tarafından çiğnenince Bizans Sasanî üstünlüğünü kabul etti. Onlarla yapılan mücadelelerde tüm gücünü kullanan Bizans, İslâm ordularına karşı direnç gösteremedi. Nitekim Ecnadeyn (634), Merc-i Suffer (635) ve Yermuk'teki mücadelede (636) savaşın galibi Müslümanlar oldu. Bu sırada Amr b. El-Âs idaresindeki Müslüman ordu Filistin'e girerek bölgeyi hâkimiyet altına aldıktan sonra Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethiyle Müslümanlar hâkimiyet alanlarını genişletmeye başladılar. Hz. Ömer sonrasında da fetihlerine devam eden Müslüman ordular; Suriye, Irak, Mısır, İran ve hatta Akdeniz'in kara parçalarında hâkimiyet kurdular. Müslümanlar VIII. yüzyılın başlarında İspanya ve hatta Fransa'nın orta kısımlarına kadar ilerlediler. Müslüman orduları bu ilerleyişi sürdürürken Bizans her ne kadar Anadolu'yu elinde tuttuysa da Asya ve

⁴⁰¹ Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, 27; Demirkent, "Haçlılar", 526; Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, 37.

⁴⁰² Can, "Haçlı Seferlerinin İlâni", 285.

Afrika'daki en zengin yerleri kaybetti. Diğer taraftan slavların saldırısıyla Bizans'ın Balkan toprakları da tehdit altındaydı. XI. yüzyılın ortalarına kadar Orta Doğu'nun en büyük gücü olan Fâtımîler Bizans için ekonomik önemi olan Mısır'ı ele geçirirken, Emevîler Anadolu'ya gelerek burada Bizans ile mücadelelere girişti. Bizans üzerindeki Müslüman baskısı Abbasîler döneminde de devam etti. Bu ilerlemelerle birlikte Müslümanların arasındaki mezhep kavgaları onlar arasında bölünmelere yol açtı. Bağdat Abbasîleri, Mısır Fatimîleri ve İspanya Emevîleri olarak bölünmeleri Müslümanların eski birliklerini kaybetmelerine ve zamanla zayıflamalarına neden oldu. Nitekim Filistin ve Suriye'ye kısa sürede hâkim olan Fâtımîler, Sünnî Abbasîlere düşmandılar. Bu nedenle İslâm dünyasının birliği düşüşteydi. Batı, durum karşısında nefretle Müslümanlara odaklanıyor, onları mağlup edebilmek için uygun zamanı bekliyordu. Batı için uygun ortam hazırды; çünkü bu dönemde şii olan Fatimîler ve Sünni olan Selçuklular arasındaki ideolojik ve siyasî düşmanlık o kadar kökleşmişti ki Haçlılara karşı tek güç olmaları neredeyse imkânsızdı⁴⁰³.

Abbasîlere karşı ortak düşmanlık, Bizans ve Fâtımîler arasında siyasî bir yakınlaşmayı ve ekonomik iş birliğini doğurdu. Bu ittifaka karşı tek başına kalan Abbasîler kendi başkentlerinde dahi hükümlerini gerçekleştiremez hale geldi ve hatta İslâm dünyasının manevî lideri durumunda olmasına karşın liderliği dahi sorgulanmaya başladı. Tüm itibarı yerle bir olan halife 1058 yılında Fâtımîler tarafından nezaret altına alınınca Abbasîler, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'i Bağdat'a davet etti ve Tuğrul Bey halifeliği kurtardı. Bizans- Fâtımîler ve Abbasîler arasındaki mücadeleye Tuğrul Bey'in de karışması ve Abbasîler lehindeki mücadeleleri Haçlı seferlerini başlatan faktörlerdendi⁴⁰⁴. Diğer taraftan Abbasi hilafetinin güç kaybetmesiyle imparatorluğun doğusunda tehlike ortaya çıktı. Çünkü Abbasiler, Bizans için Orta Asya'daki kavimlerle kendi egemenliği arasında tampon görevindeydi. Onların gücünü kaybetmesi, imparatorluğu Türk akınlarına açık hale getirmesinin yanı sıra Ayrıca doğu-batı ticaret

⁴⁰³Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 21-23; Wells, *Kısa Dünya Tarihi*, 160-161; Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, (Çev.: Nurettin Elhüseyni), Alfa, İstanbul 2012, 60-62; Watt, *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, 20-21; H. A. Nomiku, *Haçlı Seferleri*, (Çev.: Kriton Dinçmen), İletişim Yay., İstanbul 1997, 16,18; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 39,41-42.

⁴⁰⁴Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, XII, İstanbul 1995, Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 44-45.

yolu üzerinde bulunma özelliğini kaybetmesine ve ekonomik olarak çökmesine neden oldu⁴⁰⁵.

Devletini kurduktan sonra hızla büyüyen ve güçlenen Selçuklular, İran'a ve Büveyhîler'i ortadan kaldırarak Irak'a hâkim oldu. Ayrıca zayıflayan Abbasî halifesinin Selçuklulara Fatimî hilafetiyle mücadele etme görevini vermesiyle birlikte Selçuklu sultanları bu görev dolayısıyla Suriye-Filistin'e hâkim olurken devletindeki Türkmenler bu mücadeleyle pek ilgilenmediler. Çünkü sıcak hava koşulları hayvanlarını olumsuz yönde etkiliyordu ve yağmacılık yapamıyorlardı. Bu onları Bizans'a akın yapmaya yöneltti. Böylece Anadolu'da Türk yerleşimi başladı. Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1064'te Ani, 1067'de Çukurova civarı ve Kayseri'yi ele geçirmesiyle Bizans'ın gücü daha da zayıfladı. Tüm bunların üzerine 1071'de yapılan Malazgirt savaşı Bizans'ı çaresizliğe sürükledi⁴⁰⁶.

Malazgirt Savaşı'nda yaşadığı hezimet neticesinde 1074 yılında Bizans İmparatoru VII. Mikhail (1071-1078), o zamana kadar Hristiyanlığın doğu sınırını koruma görevini üstlenen Bizans İmparatorluğu'nun askerî bakımdan düştüğü durumu düzeltmek amacı ile papalık aracılığı ile Türklere karşı ücretli asker talep etti. Bu durum Avrupa'nın gerçekleştirmek istediği hedef için bir fırsat idi. Ayrıca papalık Bizans'ın Türklerin ilerleyişini durduramayışından da endişeli olduğundan Papa VII. Gregorius imparatorun askerî yardım talebini olumlu karşıladı. Papa, görünüşte doğu Hristiyanlarının özgürlüğü için yardım edeceğine söz verse de asıl amaç Latin Kilisesinin üstünlüğünü kabul ettirmektir. Bu amaçla batı Hristiyanlarına doğudaki Hristiyan kardeşleri için yardım çağrısı yapan mektup gönderdi. Lakin bizzat emrindeki orduyla doğuya sefere çıkma isteği papanın içinde bulunduğu durum ve İstanbul'da siyâsî yapının değişmesi Haçlı Seferi fikrinin fiiliyata geçmesini engelledi⁴⁰⁷.

I. Haçlı Seferinden önce bir taraftan Süleyman Şah'ın öldürülmesi, diğer taraftan Melikşah'ın ölmesiyle Anadolu'daki hâkimiyet güçsüzleşti. Melikşah'ın oğlu Berkjaruk'un Süleyman Şah'ın oğlu Kılıçarslan'ın Anadolu'ya gitmesine izin

⁴⁰⁵ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 19; Wells, *Kısa Dünya Tarihi*, 171.

⁴⁰⁶ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 19-20; Wells, *Kısa Dünya Tarihi*, 171; Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 41-43; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 17-18.

⁴⁰⁷ Demirkent, "Haçlılar", 526; Alfred J. Andrea, "Christendom and the Umma", *Crusades The Illustrated History*, (Editor: Thomas F. Madden), The University of Michigan Press, Ann Arbor 2004, 28.

vermesiyle I. Kılıçarslan Anadolu'daki bozulan birliği tekrar sağlamaya çalıştı. Dolayısıyla bu sırada İslâm dünyasının en büyük gücü olan Büyük Selçuklu Devleti Sultan Melikşah'ın ölmesiyle ortaya çıkan taht kavgaları nedeniyle haçlı tehlikesi göz ardı edildi. Diğer taraftan Suriye Selçuklu Devleti'nde Tutuş'un 1095 yılında Berkyaruk ile giriştiği mücadelede ölmesiyle taht mücadeleleri yaşandı. Böylece Haçlı seferlerine karşı koyabilecek iki güç, Büyük Selçuklu Devleti ve Suriye Selçuklu Devleti, taht kavgalarıyla güçsüzleşerek bölünmüş oldu. I. Haçlı Seferinde Anadolu'da var olan diğer güçler başta Anadolu Selçuklu Devleti, Saltuklular, Mengücekler, Dânişmendliler olmakla beraber Türk bey ve beyliklerin hâkim olduğu topraklar olsa da büyük toprak parçaları hâlâ Bizans egemenliği altında idi. Ayrıca aralarında birlik olmayan bu Türk beyliklerinin Haçlılara karşı ittifaka girme gibi bir durumu söz konusu değildi. Bu dönemde Kapadokya ve Çukurova bazı Ermeni prensleri tarafından yönetiliyordu⁴⁰⁸.

Bizans İmparatoru Aleksios İmparatorluğun başına geçtiğinde hazine boşalmış ve ordu sık sık yaşadığı mağlubiyetler nedeniyle savaşma isteğini ve gücünü yitirdi. 1071'den sonra Anadolu'da birden çok Türk devleti kurulmasının yanı sıra 1081 yılında Bizans, Çukurova'dan Marmara'ya kadar olan toprakları kontrol altına alan Süleyman Şah'ın hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. Bu dönemde uzun süren savaşlardan dolayı Bizans, zayıflayan askerî gücünü artırması gerektiğinin farkında idi. İmparator, askerî güç sorununun çözümünün daha önce de imparatorluğun başvurduğu bir yöntem olan yeterli sayıda paralı asker ile çözebileceğini düşündüğünden derhâl batı dünyasıyla temasa geçerek teklifi papaya ilettiler. Gönderilen elçiler imparatorun papadan paralı asker yanında siyasî destek de beklediğini ilettiler. Bu dönemde papalık ile siyasî ilişkilerini geliştirmenin isteklerine ulaşmak için en etkin yöntem olduğunu düşünen I. Aleksios, papa ile arasının iyi olmasına gayret gösterdi. Çünkü papalık makamında olan II. Urban'ın Bizans'a paralı asker konusunda yapacağı duyurunun Avrupa'da çok daha fazla kabul göreceğinden emindi⁴⁰⁹.

⁴⁰⁸Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, 65, 67; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 24-27; Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (Çev.: Bahar Tırnakçı), YKY, İstanbul 2019, 48-49.

⁴⁰⁹Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 23; Ebru Altan, "Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 12, Bahar 2020, 37; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 48-49.

Aleksios döneminde I. Süleyman Şah'ın ölümü (1086) ve oğlu Kılıç Arslan'ın Melikşah tarafından hapsedilmesi Türkiye Selçuklu Devleti'nde otorite boşluğuna neden olurken, devleti en geniş sınırlarına ulaştıran Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın 1092 yılında zehirlenerek ölümü de Büyük Selçuklu Devleti'nde taht mücadelelerine ve otorite boşluğuna neden oldu. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen imparator, batıdan aldığı yardımla yapılacak seferlerin Anadolu'daki Türk kuvvetini bitireceğini ve kaybettiği yerleri geri alarak eski ihtişamını kazanabileceğini düşündü⁴¹⁰.

Bizans elçilerinin yardım talebi, XI. yüzyılda Avrupa'da uzun süredir devam eden siyasî, sosyal ve ekonomik birçok meselenin çözümünü de beraberinde getireceğinden II. Urban için bulunmaz bir fırsattı. Lakin Urban, iyi niyet göstergesi olarak kiliseler arasındaki sorunların da müzakereler yoluyla çözümü konusunda yeniden görüşmelere başlanmasını teklif eden Bizans elçilerinin teklifini önemsemi. Çünkü 1054 yılında Hristiyan dünyasında çıkan tartışmada Hristiyan kiliseleri Latin (Katolik) ve Grek (Ortodoks) olarak iki gruba ayrılmıştı. Latin Kilisesi'nin başında Papa bulunuyordu ve en büyük amacı Grek Kilisesi'ne üstünlüğünü kabul ettirmektir. Bu nedenle doğu-batı kiliseleri arasında yaşanan teolojik tartışmalar ve ayrıklık, Bizans- Papalık ilişkilerini menfi yönde etkiledi. İlişkiler VII. Mihail (1071-1078) yılında iyileşme belirtileri gösterse de onun tahttan indirilmesiyle yeniden bozuldu. Bozulan ilişkiler nedeniyle I. Aleksios tahta geçtiğinde, papalık ile siyasî ilişkileri geliştirmek istiyordu ki bu sayede isteklerine ulaşacaktı. Diğer taraftan II. Urban da ilişkilerini düzeltmek istiyordu. Bu amaçla 1085 yılında II. Urban ilişkileri düzeltmek adına Roma'dan bir heyet Aleksios Komnenos'a göndermişti. Doğu ve batı kiliselerinin Roma'nın yönetimi altında birleşmesi papalığın eskiden beri erişmek istediği bir hedef olduğundan Aleksios'ın bu girişimini fırsat olarak değerlendiren papa, Bizans'ın Anadolu'da Türklerin ilerleyişine karşı istediği yardım teklifini geri çevirmedi⁴¹¹.

⁴¹⁰ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 22; Demirkent, "Haçlılar", 526; Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 41-43; Altan, "Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi", 37; Aydın Usta "Büyük Selçuklular ve Haçlılar", *Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğin Temel Meseleleri*, (Ed: Mehmet Ali Hacıgökmen v.d.), Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., 1, 2019, 56.

⁴¹¹ Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 22; Wells, *Kısa Dünya Tarihi*, 166; P. M. Holt, *The Age of the Crusades: The Near East from the Eleventh Century to 1517*, Routledge Taylor&Francis Group, London and New York, 2013, 17; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 54; Koca, "Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?", 20; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 49.

Yardım talebinin papa açısından fırsat olmasının diğer bir nedeni de daha önce Papa VII. Gregorius döneminde yapılan ancak gerçekleşemeyen doğuya sefere çıkma planlarının gerçekleştirilebilme ihtimaliydi. Bu nedenle sefer planını gerçekleştirmek isteyen II. Urban, bu yardım çağrısını kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmek istedi. Ona göre ücretli asker toplamak yerine kendi topraksız köylülerini, sefalet içinde yaşayan halkını maddi vaatler vererek zengin doğuya sefer düzenlemek daha yararlı olacaktı. Lakin yoksul halkı sadece maddi değil manevi vaatlerle sefere gönderebilirdi. Bu nedenle seferler İsa aşkı, din kardeşlerinin durumu ve din uğruna yapılan fedakârlık temeli üzerine kurulmalı idi⁴¹².

2.2. CLERMONT KONSİLİ

Papa II. Urban, imparatorun yardım çağrısı üzerine derhâl Fransa'ya giderek burada bulunan Clermont şehrinde meclis toplantısı yapmaya karar verdi⁴¹³. 18-28 Kasım 1095'te toplanan konsilde din adamları ve halkın oluşturduğu büyük bir kalabalığa seslenen Papa Urban, Doğu Hristiyanlarının Türkler tarafından eziyet çektiklerini, onlardan yardım beklediklerini ve bu nedenle seferlerin dini açıdan şerefli bir görev olduğunu söyleyerek bu seferin önemini vurguladı. Urban, ülkesi Müslümanların boyunduruğu altında olan İsa'nın ve Müslüman toprakları altında yaşayan Hristiyan kardeşlerinin sevgisine vurgu yaptı. Onların akrabalarının ve lordların yaralanmasını hatırlatarak intikam yükümlülüklerinin olduğundan bahsetti. *"Hristiyanları bir yerde Müslümanlardan kurtarıp başka bir yerde onların zulüm ve baskısı altında bırakmak*

⁴¹² Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 22; Demirkent, "Haçlılar", 526.

⁴¹³ Albertus ve onun eserini referans alan Willermus gibi dönemin Haçlı kronik yazarları, haçlı seferi fikrinin Pierre L'Ermite'in öncülüğüyle ortaya çıktığından bahsederler. Willermus, Kudüs'e haraç ödeyerek gelen Pierre'in burada Patrik Simeon ile Kudüs'ün durumunu görüştüğünden sonra Kutsal Diriliş Kilisesi'nde uyuya kaldığı sırada Hz. İsa'nın onu kutsal mekânı ele geçirmek için görevlendirdiğinden bahseder. Bunun üzerine derhâl Roma'ya giden Pierre, şehir yakınlarında Papa Urban'ı bularak ona verilen görevi papaya bildirdi. Pierre, bir taraftan ülke ülke gezerek ülke prenslerine birlik oluşturmak için yalvarırken diğer taraftan halkın alt tabakalarına da dini şevk verdi. Öyle ki Albertus, Pierre'in Haçlı çağrılarına cevaben halkın her kesiminden Hristiyan kadınlar da dâhil olmak üzere bu sefer için gönüllü olduklarını kaydetmektedir. Anna Komnena da Pierre'i haçlı seferlerini başlatan kişi olarak kaydeder. Ona göre Kudüs'e gitmek için yola çıkan Pierre, Türklerden ve Müslümanlardan gördüğü kötü muamele sonrası ülkesine geri dönse de bu yolculuğu tamamlamayı kafasına koydu. Bu amaçla halkı toplu bir yolculuğa çıkarmak için kışkırttı. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 3-5; Willermus Tyrensis, 44-46; Anna Komnena, *Alexiad*, 303; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 34; Adji, *Türklerin Saklı Tarihi*, 313; Serkan Özer, "Haçlı Tarih Yazımında Pierre L'Ermite: Sıradan Bir Keşiş Mi, Haçlı Seferinin Mimarı Mı?", *AÜTAED*, 67, 2020, 496.

fazilet değildir.” sözleri ile Urban, Haçlı seferlerini “*dinî bir savaş*” olarak tanımlarken sefere katılan Haçlıları da “*din savaşçıları*” olarak tanımladı⁴¹⁴.

Urban nefret edilecek bir düşman imgesi yaratmak istedi. Bu nedenle “Sarazen” olarak niteledikleri Müslümanları “*Hız. Muhammed’e tapan putperest, büyücü, şeytan*” ve “*haçın düşmanları*” olarak tanıttı. Böylece Haçlıların gözünde tiksinti duyulan Müslüman portresi ile Haçlılar daha büyük bir kin ve nefretle seferlere katılacaklardı⁴¹⁵. Urban, bu amaçla Türklerin hâkimiyeti altındaki Antakya’dan bahsederek oradakilerin büyük bir felaketle karşı karşıya olduğunu şu sözlerle ifade etti: “*yaralanan, eziyet gören sizin kendi öz kardeşleriniz, silah arkadaşlarınız, aynı annenin oğulları. Sizler aynı Mesih’in ve aynı Kilise’nin oğullarısınız ve onlar kendilerine ait olan topraklarda sürgüne gönderilmiş ya da eziyet çektilerle yaşıyorlar*”. Çağrısına hac ziyareti zorluklarını ve Kudüs’ün kurtarılmasının önemini vurgulayarak devam eden Urban: “*Bizim için ölen ve bedenlen gömülü olan Tanrımızın olduğu Kutsal Kudüs şimdi kime hizmet ediyor? ...Gelin kardeşlerim hayıflanalım, ağıt yakalım... En azından gözyaşlarımızda kardeşlerimizle birlikte üzülelim*” diyerek hac ziyareti ile kutsal savaş birleştirerek⁴¹⁶ buranın kurtarılmasının gerekliliğini vurguladı. Sözlerine: “*...Generalimiz İsa Mesih’in önderliğinde yenilmez bir Hristiyan ordusu olarak Kudüsünüz için Türklere saldırın. Mesih’in sizin için öldüğü o şehirde Hristiyanlık için ölmek ne güzel olurdu.*”⁴¹⁷ diyerek devam eden Urban: “*Oraya gidecek herkes için söylüyorum ister ovada yürüyün ister denizi geçin ister kâfirlerle dövüşün zincirlenmiş hayatınız sona erdiğinde günahlarınız af olacak! Tanrının bana verdiği yetkiyle bunu giden herkese bahşediyorum.*”⁴¹⁸ diyerek dinî teşvikle katılımı artırmayı amaçladı. Böylece siyasî hedefi kamufle edip “*Kafir*” dedikleri Türklerden din kardeşleri adına intikam alma,

⁴¹⁴ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 46; Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 20, 48; Demirkent, “Haçlılar”, 526; Ergin Ayan, “Clermont’tan Kudüs’e Haçlı Seferinin Kutsiyet ve Meşruiyet Motifleri”, *Akademik Bakışla Haçlılar*, (Ed.: Birsal Küçüksipahioğlu- Casim Avcı), Dünya Eko Basımevi, İstanbul 2021, 138. Riley-Smith Urban’ın Haçlı seferi çağrısının iki amacı olduğunu; ilkinin ve en temel hedefinin doğu Hristiyanlarının özgürlüğü ve Müslümanların elindeki Kudüs’te bulunan kilise, ikincisinin ise Kudüs şehrinin özgürlüğü olduğunu belirtmiştir. Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 18, 21. Bu yanlı bir bakış açısıyla yazar batıdaki siyasî, sosyal, ekonomik nedenleri görmezden gelerek, Latin yazarların kaydettiği gibi, bu seferin sadece Hristiyanları ve Kudüs’ü korumak olduğunu ifade etmiştir. Oysa bu seferin amacının birçok farklı gerekçesi bulunmaktadır.

⁴¹⁵ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs’e Yolculuk*, 29; Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 24.

⁴¹⁶ Runciman, “1095 Yılına Kadar (Hristiyan Aleminden) Filistin’e Yapılan Hac Yolculukları”, 50.

⁴¹⁷ Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemites*, 45-49.

⁴¹⁸ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 51.

Kudüs'ü kurtarma düşüncesini aşılayarak milleti galeyana getiriyordu ki onun bu çağrısı yaklaşık 200 yıl sürecek Müslüman-Haçlı mücadelesinin fitilini oluşturdu⁴¹⁹. Oysaki Batı'nın Doğu Hristiyanlarına karşı bakışı mezhepsel ayrılıklardan dolayı düşmancaydı⁴²⁰. Fakat bu düşmanlık bir tarafa bırakılarak amaçlarına ulaşmak için gerekli orduyu oluşturabilmek adına din kardeşliği öne sürüldü.

Urban'ın yaptığı çağrı, krallar tarafından karşılık bulmazken siyasî durum sebebiyle halk ve kontluklar arasında büyük bir yankı uyandırdı. Nitekim kuzeyden Norman istilas, doğudan Türk kavimlerinin saldırıları ve bunların yanında Avrupa milletleri arasında olan savaşlar onları çağrıya coşkuyla katılmaya mecbur bıraktı. Köylüler arasında bu çağrıyı başarıya ulaştıran asıl etken ise Avrupa'nın sosyo-ekonomik durumuydu. Avrupa'nın nüfusu hızla arttığı gibi bu dönemde yaşanan kuraklık nedeniyle tarım kesintiye uğradı. 1094 yılında Avrupa'da sel felaketi ve salgın hastalıklar yaşanırken 1095 yılında kuraklık ve açlıklar yaşanmıştı. “*Sokaklarında süt ve bal akan*” diye İncil’de tasvir edilen doğu topraklarına göç etmek topraksız köylüler için oldukça cazipti. Urban, bu durumu da kullanarak kıtanın halka maddi anlamda yetmediğinden dolayı birbirleriyle mücadele edip huzursuzluk çıktığını ve bu nedenle süt ve bal nehirlerinin aktığı kutsal toprakları diyar edinmeleri gerektiğini vurgulayarak çağrısını yaptı. Çağrıda duyduklarıyla gözlere kamaşan topraksız köylüler, aslında nefret ettikleri Doğu Hristiyanlarına yardımdan ziyade kendi durumlarını iyileştirmek maksadı ile seferlere katıldılar⁴²¹.

Doğunun anlatılan zenginlikleriyle büyülenen ve sefer için yolculuğa çıkan Haçlıların temel amacı doğunun zenginliklerini ele geçirmek olsa da Urban'ın sefere katılanların günahlarının silineceğini duyurması Haçlıların sefer için toplanmasında diğer bir etken oldu. Haçlılar, doğuya sefere çıktıklarında günahlarının ağırlığı onları cennetteki yerlerinden mahrum edeceğinden yaptıkları günahlara karşılık Tanrının onlara günahlarının kefareti için zaman verdiğini düşünüyorlardı. Bu nedenle kurtuluşa erebilmek için seferlere katılarak Tanrı için mücadele etmeleri gerekiyordu ki zaten

⁴¹⁹ Demirkent, “Haçlılar”, 527; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 54.

⁴²⁰ Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 22.

⁴²¹ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs’e Yolculuk*, 15-17; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 35,50; Demirkent, “Haçlılar”, 527. Bizans topraklarına geldiklerinde arazileri yağmalamaları, Hristiyan halkın malına el uzatıp onları öldürmeleri Batı Hristiyanlarının aslında geldikleri andan itibaren amaçlarını gösteriyordu. Batılı tarihçilerin söylediği gibi haçlı seferi çağrısı hedefinden sapmamış başlangıcından beri aynı hedef doğrultusunda ilerlemişti. Demirkent, “Haçlılar”, 527.

Urban, Haçlı seferlerini “*recta oblatio*” (*doğru fedakârlık*) ve katılanların ruhunun kurtuluşunun hareketi olarak adlandırdı⁴²².

Urban’ın: “*Kardeşler, sizler Mesih adına çok şeylere katlanacaksınız; sefalet, eksiklik, çaresizlik, zulüm, yoksulluk, hastalık, açlık, susuzluk ve benzeri acılar, zira Rab havarilerine şöyle dedi: Sizler benim adıma çok acılar çekeceksiniz ve insanlarla konuşmaktan utanmayın, çünkü söylemeniz gereken şeyleri ben size sunacağım ve bunun üzerine krallık sizin ödülünüz olacaktır.*”⁴²³ demesi çağrının düklükler ve kontluklar arasında da hızla yayılıp ilgi görmesine neden oldu. Öyle ki, Alman ve Fransız krallıkları ile var olan siyasî mücadelelere rağmen Fransa Kralı’nın kardeşi Hugh Magnus, İngiltere Kralı’nın oğlu Normandiya kontu Robert başta olmak üzere krallara tâbi soyluların büyük bir bölümü papalığı destekledi⁴²⁴. Diğer taraftan dükler, kontluklar ve halk tarafından olumlu karşılanan sefer fikrine kralların sıcak bakmaması Haçlı Seferi öncesinde Avrupa’nın durumuyla ilişkiliydi. Nitekim haçlı seferi öncesinde Kutsal Roma İmparatoru IV. Heinrich ve papalık büyük bir çekişme içindeydi. Bundandır ki Heinrich’in papalığın öncülük ettiği bir harekete katılması düşünülemezdi. Avrupa’nın hâkim gücü olan İmparator IV. Heinrich’in katılmadığı savaşa kendi sorunlarıyla cebelleşen Fransa Kralı Philippe yahut İngiltere kralının katılması beklenemezdi⁴²⁵.

Nihayetinde çağrı Batı Avrupa’daki tüm evlere ulaşınca piskoposlar, dükler ve kontlar başta olmak üzere tüm halkı etkileyen çağrı neticesinde kısa bir zaman içinde büyük bir ordu oluşturuldu. Papa olarak savaşta yetkili olan Urban, kendisinin temsilcisi olarak konsilde Le Puy Piskoposu Adhemar’ı⁴²⁶ seçerken, haç işaretlerini elbiselerinin sağ tarafına diken Haçlılar yola çıktılar⁴²⁷.

⁴²² Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 23, 26.

⁴²³ Anonim Haçlı Tarihi, 50.

⁴²⁴ Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 51-52; Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 31; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 54.

⁴²⁵ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs’e Yolculuk*, 14-15.

⁴²⁶ Valentinois kontları ailesine mensup olup Papa VII. Gregorius’un desteğiyle Le Puy piskoposu olmuştur. Bölge papaya ait bir merkez idi. Clermont Konsili çağrısı için 15 Ağustos 1095’te Le Puy’a gelen Urban, burada konsil ve Haçlı seferi planlarından bahsederek Adhemar’ın görüşlerini almış ve onun seferde papa elçisi olmasını istemiştir. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 52; Anonim Haçlı Tarihi, 55.

⁴²⁷ Anonim Haçlı Tarihi, 50; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 50; Willermus Tyrensis, 54-55; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs’e Yolculuk*, 59.

2.3. İLERLEYEN HAÇLI ORDUSUNA KARŞI ALEKSİOS

İmparatorluğun yaşadığı sarsıntılar üzerine Türklere karşı gelebilmek ve onları Anadolu'dan atarak kendi hâkimiyetini sağlamak üzere Aleksios'ın vazife vermeye alışkın olduğu ücretli askerî birlik isteği karşısında II. Urban, haçlı birliği oluşturarak bu yardım çağrısına daha büyük hedefle Kudüs'ü kurtarmak için yaptığı çağrıyla⁴²⁸ cevap vermişti. Clermont'taki gelişmeleri haber alan Aleksios hayretler içindeydi. Çünkü Urban'ın planladığı gibi bir Haçlı Seferi onun aklının ucundan geçmedi. Urban'ın Haçlı seferlerine davet için söylediği Kudüs konusunun tüm Hristiyan âlemini değil sadece kendilerini ilgilendirdiğini düşünüyordu. Geçmişte batılı Norman reisi Roussel Bizans'a saldırdığından ve bu adam Süleymanşâh'tan istenen yardım sayesinde bastırıldığından (1083) Aleksios oluşun büyük Haçlı ordusundan rahatsız oldu. O günden beri batılı askerlerden çekinilse de Bizans'ın deneyimli askerlerden yana sıkıntı yaşamaması ve Türkleri durduramaması Aleksios'u boyun eğmeye mecbur kıldı. Oluşturulan Haçlı ordularının bağımsız hareket etmesi imparatorun hoşuna gitmese de ihtiyacı olduğu için önlemini alarak başkentini ve devletini koruyabilmek için birlikleri bizzat sarayında ağırladı ve onları iyi karşılayarak kabul etmek zorunda kaldı. Bilhassa seferlere Haçlı reislerinin gelmesi ile birlikte asıl amaçlarının farklı olduğunu anlayan Aleksios⁴²⁹, Haçlı liderlerinin ve beraberindeki ordunun kendisine yemin etme şartıyla topraklarına girmelerine ve ilerlemelerine müsaade edeceğini bildirdi. Buna mükabil Aleksios da Haçlı ordusunun sefer boyunca tüm ihtiyaçlarını karşılayacağına söz verdi. Aleksios bundan sonraki tüm enerjisini Haçlı ordusunu kontrol edebilmeye adanmıştı⁴³⁰.

⁴²⁸ France, Urban'ın Aleksios'ın askerî yardım isteğine karşı daha kapsamlı bir çağrıda bulunmasının hem doğudaki Hristiyanlara yardım etmek hem de Kudüs'ü kurtarmak olduğunu savunur. France, "The First Crusade: "Impelled by the Love of God"", 35.

⁴²⁹ Anna Komnena Haçlı seferleri için yola çıkan liderleri ve yoldaşlarını şu şekilde anlatmıştır: "...Kutsal Mezarı kurtarmak için Türklere karşı savaşa gidiyorlarmış gibi yaparak, arazilerini satmışlardı. Aslında kendileri için kılıç zoruyla yeni araziler, mülkler zapt etmek derindeydiler". Anna Komnena, *Alexiad*, 308.

⁴³⁰ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 91; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayı-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 189; Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), (2. Basım), Telos Yay, İstanbul 1998, 21; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 58; Altan, "Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi", 37-38; Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 89; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 56; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 29-30; Demirkent, "Haçlılar", 527-528; Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204*, 134-135; Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, (Çev.: A. Göke Bozkurt), İlgi Yay., İstanbul 2006, 116; Birsell Küçükspahioğlu, "Bizans İmparatorluğu'nun Haçlılara Bakışı", *Akademik Bakışla Haçlılar*, (Ed.: Birsell Küçükspahioğlu- Casim

Liderlerin ettikleri yemine göre⁴³¹, Bizans'a ait olan topraklar düşmandan geri alındığı takdirde Aleksios'a teslim edilecekti. Bu yemin karşılığında Selçuklulara ve Araplara ait topraklar ele geçirildiği takdirde bu toprakların Haçlılara kalacağına dair bir anlaşma yapıldı. Haçlıların verdiği bu söz Haç ve İncil üzerine yapılan yeminle tasdik edildi⁴³². Bu yeminle birlikte Aleksios, kendisine ait olan Türklerin fethettiği toprakların ona iade edilmesi sonrasında etrafında Türklerdense Hristiyan devletçiklerin teşekkülünün faydalı olacağını da düşünüyordu⁴³³. Lakin kurulacak tüm devletçiklerin kendisine vasal olacağına emin olmak istiyordu. Bu nedenle de İstanbul'a ulaşan tüm liderlerden sadakat yeminiyle vasallık sözü aldı⁴³⁴.

2.3.1. Pierre l'Ermite ve Halk Haçlı Seferi

Urban, sefer için hareket tarihini 15 Ağustos 1096 olarak ilan ettiyse de bu tarihi beklemeden yola çıkan Walter the Penniless, Pierre l'Ermite, Gottschalk ve Emicho'nun liderliğinde dört kfile vardı. Bu gruplar devletin ya da bir soylunun liderliği olmadan, servet ve macera peşinde koşan, askerî düzenden yoksun bir gruptu. Pierre l'Ermite, Orta Fransa'da vaaz verdi ve nisan ayında Renanya (Almanya)'ya geçmeden önce önemli bir kitle topladı. Almanya'ya geçtikten sonra buradan ayrılan Pierre l'Ermite'in ardında

Avcı), Dünya Eko Basımevi, İstanbul 2021, 191; Akif Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 2017, 2118.

⁴³¹ Fulcherius, Raymond hariç diğer bütün Haçlı liderlerinin bağlılık yemini ettiğinden bahseder. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 64. Fulcherius Raymond'ın yemin etmediğini söylese de o diğer liderler gibi vasallık yemini etmese de imparatorun hayat ve şerefine hürmet etmeye ve adamları da dâhil olmak üzere onun zararına hiçbir şey yapmayacağına söz verdi. Bu diğer Haçlı liderlerinin verdiği yeminden farklıydı. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 126.

⁴³² Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 91; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 189; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 21; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 58; Altan, "Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi", 37-38; Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 89; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 56; Demirkent, "Haçlılar", 527-528; Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", 2118.

⁴³³ İbnü'l-Esir'e göre Aleksios'ın "Antakya'yı bana vereceğinize dair yemin etmezseniz İslam ülkelerine gitmek üzere Boğaz'ı geçmenize izin vermem" demesinin amacının onları Türklerin hâkim olduğu yerlere gitmeye teşvik etmek olduğunu kaydeder. Çünkü ona göre Aleksios, Türklerin buralara nasıl hâkim olduğunu bildiğinden ve Türklerin gücünü gördüğünden Türklerin Haçlıları yok edeceğini düşünüyordu. İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 228. Ancak kaynaklar ışığında Aleksios'ın, büyük Haçlı gruplarının gelişile huzursuz olsa da kendisinin baş edemediği Türkleri büyük Haçlı ordusunu kullanarak Anadolu'daki hâkimiyetini bitirmeyi amaçladığını söyleyebiliriz. Çünkü zaten Haçlıların ettiği yemin karşılığında Türklerden geri alınan yerler imparatorluğa geri iade edilecekti. Ancak tabi Haçlıların bu yemine riayet etmeden ilerlemeleri Aleksios'ın bu planını suya düşürecekti.

⁴³⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 111. Ancak bu devletçiklerin tamamen bağımsız ve güçlü olabileceği kimsenin aklına gelmezdi. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 111.

bıraktığı Volkmar, Gottschalk ve soylu sınıfından Emich adlı bir kontun idaresinde doğuya doğru hareket etmek gayesiyle üç ordu toplandı. Bu ordular doğuya gidip Türklerden intikam almadan evvel Hz. İsa'yı çarmıha geren ve ona asıl darbeyi indiren Yahudilerden, bilhassa Almanya'daki Yahudilerden, işe başlayarak intikam alınması gerektiğine karar verdiler. Onların düşüncelerine göre İsa, Hristiyanlara çarmıhtan seslenerek kendisinin intikamını Müsevîlerden almalarını istemişti. Nitekim önce Fransa'da başlayan ve ardından Avrupa'da yayılan Yahudi düşmanlığı neticesinde Haçlılar doğuya sefere çıkmadan önce savaşa Yahudileri öldürerek başladılar. Almanya'daki Yahudiler Spyer, Worm, Mainz şehirlerinde yaşa, cinsiyete bakılmaksızın büyük bir katliama uğradılar. Bu katliamdan çok azı kaçabildi. Ardından Macaristan topraklarına gelen Haçlı grubu buradaki Yahudilere ve yerli ahaliye işkenceler ettiler. Bu işkenceler Macar Kralı Koloman'ı ayağı kaldırdı. Kral daha önce gelen Gottschalk ve ordusunu ardından Emicho'nun liderliğindeki Haçlı ordusunu imha etti⁴³⁵. Böylece Gottschalk ve Emicho'nun liderliğinde olan grup Almanya ve Macaristan'da Yahudi katliamı yaptıktan sonra dağılmışken kalan Pierre ordusu İstanbul'a doğru ilerledi⁴³⁶.

Haçlı çağrısını her yerde duyurma çabasına giren keşiş Pierre l'Ermite'in konuşmaları neticesinde onun etrafında savaşımlardan, kıtlık ve açlıktan bıkmış halk ve fakir şövalyelerden oluşan büyük bir kalabalık oluştu. Pierre'in etrafında toplanan kalabalığın sosyal anlamda alt sınıftan oluşması hasebiyle "*Halk Seferi*" adı verilecek bir sefer başladı. Kalabalık Fransa'da bulunan Lorraine'den martın ortalarında doğuya doğru yola çıkarak Macaristan'a ulaştı. Ordu burada onlarla aynı inanca sahip 4.000 Macar'ı öldürerek şehri darmaduman etti. Buradan ayrılan Haçlılar, Belgrad'ı yağmalarken kendilerine refakat eden Bizanslılarla mücadeleye giriştiler. Lakin bu mücadelede diğerleri gibi başarılı olamayıp birçoğu öldürüldü. Mağlubiyet alan Haçlılar, Niş'e geçince burada da aynı şeyi yapmaya çalışsalar da Bulgaristan'ın Bizanslı valisi Niketas,

⁴³⁵ Gottschalk ve beraberindekiler Macaristan'ın batısında bir kasaba olan Pannonhalma'da teslim olmaya zorlanırken, Kont Emich'in idaresindeki Haçlılar Wieselberg'de (Avusturya) durduruldu. Macaristan'a gelip burada teşebbüse girişen Volkmar'ın ordusu darmadağın olmakla beraber kendisinin akıbeti ise meçhuldü. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 108; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 50.

⁴³⁶ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 62; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 45, 49, 51, 53; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 57-60; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 104-109; Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 96; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 49-50; Demirkent, "Haçlılar", 527; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 59.

atlı birliklerini üzerlerine gönderince Haçlılar büyük bir kıyıma uğradılar. Öyle ki, Serdika (Sofya)'ya vardıklarında ordunun dörtte biri kaybedildi. Nihayetinde disiplin altına alınan ordu 1 Ağustos 1096'da İstanbul'a geldi⁴³⁷.

Haçlı ordusunun geldiğini duyan imparator, Pierre l'Ermite'i saraya davet ederek ona hediyeler sunarken gruba kontlar liderliğindeki Hristiyan ordusu gelmeden boğaza geçmemelerini, zira Türklere karşı yeterli güçlerinin olmadığını söyleyerek onları uyarsa da Haçlı grubu, ufak ufak çeteleşmeye başlayarak büyükbaş ve küçükbaş hayvanları yağmaladılar, etrafı yakıp yıktılar. Pierre bu sırada imparatora bulundukları bölgede daha ucuz ticaret koşulları için imparatorluk başkentine gitmişti. Pierre onları uyarmasına rağmen Haçlı grubuna engel olamadı. Bu olaylar karşısında Aleksios, Haçlıları disiplin altında tutamayınca 6 Ağustos'ta Anadolu yakasına geçirerek Yalova yakınındaki daha önce paralı askerler için yapılan Kibotos'ta⁴³⁸ kampa yerleştirdi. İmparator arkadan gelen Haçlı ordusunu burada beklemelerini söylese de Haçlılar şehrin önünde karargâh kurdular. Müslüman Hristiyan ayırt etmeksizin önlerine çıkan herkesi öldürerek⁴³⁹ mallarını yağmaladılar. Bu olay zaten endişeli olan Aleksios'ın onlara kin ve nefret duymasına neden oldu⁴⁴⁰.

Pierre'in zayıflayan idaresine karşı Almanlar ve İtalyanlar, Reinald isimli birini lider seçerek Fransızlardan ayrıldılar. Diğer taraftan Fransız grubu, İznik yakınlarına gelerek buradaki köylerde yağma yapıp ele geçirdikleri malları karargâhta sattılar. Fransızların bu başarılı akını talan payı alamadıklarından Almanların kıskançlığına neden oldu. Akabinde aralarında papaz ve piskoposların da olduğu 6000 kişilik ordu İznik civarındaki Kserigordon Kalesi'ni ele geçirseler de⁴⁴¹ 29 Eylül'de Kserigordon'un önüne

⁴³⁷ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 59-61; Anonim Haçlı Tarihi, 52; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 53; Demirkent, "Haçlılar", 527; Haçlı Seferleri: Selçuklular, Eyyubiler ve Osmanlılara Karşı 1097-1444, *Dünya Savaş Tarihi*, V, (Editör: Kelly Devries), (Çev.: Emir Yener), Timaş Yay, İstanbul 2012, 7; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 56-57; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 57.

⁴³⁸ İzmit Körfezi'nin güney kıyısında, günümüz Hersek Köyü'nün yakınında bir yerleşimdir. Anna Komnena, *Alexiad*, 325.

⁴³⁹ "Ana kucağındaki süt bebeklerini ya sakat ettiler ya da şişlere takıp ateşte kızarttılar; yaşı ilerde insanları ise, her çeşit işkenceden geçirdiler". Anna Komnena, *Alexiad*, 306.

⁴⁴⁰ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 33, 37; Anna Komnena, *Alexiad*, 306; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 61; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 53; Willermus Tyrensis, 65-66; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 22; Demirkent, "Haçlılar", 527; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 56-57.

⁴⁴¹ Baldric kalenin korkudan ya da başka bir nedenden dolayı terk edilmiş şekilde boş olduğunu, kaleye ulaşan haçlıların da barınmak ve erzak bulmak amacıyla buraya girdiklerinden bahseder. Baldric of

gelen I. Kılıçarslan önderliğindeki Türk birliği onlara pusu kurarak surların dışında bulunan kaleyi besleyen kuyuyu ve su kaynaklarını ele geçirdi. Haçlılar ilk olarak surların arkasına çekilseler de şiddetli susuzluk çektiklerinden sekiz gün dayanabildikten sonra⁴⁴² reisleri Reinald ve beraberindekiler 6 Ekim’de teslim oldular⁴⁴³.

Kılıçarslan, Pierre ve geri kalan Haçlı ordusu için bir plan yaptı. Derhâl Haçlı karargâhındaki iki casusu görevlendirerek Almanların İznik’i ele geçirdiklerini ve şehrin zenginliklerini bölüştiklerini duyurmasını emretti⁴⁴⁴. Aldıkları haberle İznik üzerine yürümeye karar veren 20.000’den fazla olan Haçlı ordusu, 21 Ekim’de Kibotos’tan hareket etti. Buna karşı Türkler 17 Ekim’de İznik’ten çıkarak Kibotos’tan İznik’e giden yol üzerindeki Drakon köyü yakınında haçlıları beklediler. Haçlılar Drakon vadisine geldiğinde Türklerin tuzağına düştüler. Walter ve adamları burada Türkler tarafından öldürüldü. Bu mağlubiyetten sonra Haçlılar tekrar saldırıya geçmek istese de Kılıçarslan tarafından mağlubiyete uğratıldılar. Öyle ki, o büyük haçlı ordusundan sadece Pierre l’Ermite ve Bizans donanması tarafından kurtulan az kişi dışında bu mücadeleden sağ çıkan olmadı⁴⁴⁵. Bundan sonra batılı ülkelerden yola çıkan sayısız insan İznik önlerine gelene kadar tek ordu olarak teşkilatlanamadı. Bu yolda her şeylerini geride bırakarak yola çıkan insanların birçoğu başlarına gelebilecek yoksulluktan korkarak silahlarını satıp

Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 53-54. Gesta’ya göre de buraya gelen Haçlılar, bol miktarda tahıl, şarap, et ve birçok ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri malzemeler bulduklarından bahseder. Bu durum Türklerin aslında kaleyi terk ettiklerini değil, pusu kurulduğunu gösterir ki daha sonra Türklerin kendilerini pusuya düşürmeleri ve saldırımları da bunu kanıtlar niteliktedir. Anonim Haçlı Tarihi, 53.

⁴⁴² Kalenin içine hapsolan ve susuzlukla mücadele eden Haçlı grubunda bulunan rahipler onların bu duruma katlanmaları için vaaz verdi. Tanrının onları bulunduğu durumdan kurtaracak gücü olduğunu ancak kardeşlerinin eşyalarına karşı yaptıkları aç gözlülüklerden dolayı Tanrıyı gücendirdiklerini söyledi. Ancak bu vaazlara kulaklarını tıkayan Haçlılar teslim oldular. Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 54.

⁴⁴³ Anonim Haçlı Tarihi, 53; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 53-54; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs’e Yolculuk*, 62; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 26-27; Demirkent, “Haçlılar”, 528.

⁴⁴⁴ Haçlıları “açgözlü” olarak niteleyen Anna Komnena, Kılıçarslan’ın bu planını Haçlıların mal mülk peşinde olmalarıyla açıklar. Ona göre sultan, haçlıların mala düşkünlüğünü bildiği için bu planı yaptı. Ayrıca Komnena onlardan tabiri caizse açgözlü olarak bahseder. Anna Komnena, *Alexiad*, 307.

⁴⁴⁵ Haçlıların çoğu Türklerin saldırılarıyla ölürken Pierre birkaç kişiyle günümüzde Yalova’nın Altınova ilçesindeki Helenapolis isimli yere gitmeyi başarabildi. Olanlar karşısında endişeye kapılan Aleksios, Pierre de tutsak edilirse durumun daha kötüye gideceğini düşünerek derhâl Konstantinos Euphorbenos Katakalon’u ve beraberindeki güçlü orduyu İzmit Körfezi’nin öte tarafına geçirerek Pierre’in imdadına gönderdi. Pierre ve yanında bulunan birkaç kişi bu şekilde kurtarıldı. Anna Komnena, *Alexiad*, 307.

evlerine geri döndüler. Böylece dinî birliğin olmasının yanı sıra düzeni ve disiplini olmayan Pierre ordusu yok oldu ve Halk Haçlı Seferleri sona erdi⁴⁴⁶.

2.4. HAÇLI LİDERLERİNİN SEFERE YOLCULUĞU

Pierre l'Ermite'in ordusunun yok oluşundan sonra sefer için yolculuklarına başlayacak olan ordular⁴⁴⁷ bu defa asillerin kumandasındaydı. Nitekim Fransa kralının kardeşi Dük Hugues de Vermandois⁴⁴⁸, Aşağı Lorraine Dükü Godefroi de Bouillon, kardeşleri Baudouin ve III. Eustache⁴⁴⁹ komutasındaki Fransızların oluşturduğu ordu; Güney İtalya Normanlarının reisi Robert Guiscard'ın oğlu Bohemund ve onun yeğeni Tancred (Tangri) komutasındaki ordu; Toulouse kontu Raymond de Saint Gilles⁴⁵⁰ ve komutasındaki ordu; Normandiya Kontu Robert, kız kardeşinin kocası Blois kontu Etienne ve kuzeni Flander Kontu II. Robert'in⁴⁵¹ komutasındaki birliklerden oluşan ordu da yola çıktı. Haçlılar üç farklı yoldan buluşma yeri olarak belirledikleri İstanbul'a

⁴⁴⁶ Anonim Haçlı Tarihi, 54; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 60; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 51; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 27; Demirkent, "Haçlılar", 528; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 58; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 58; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 24-25. Baldric için seferin başarısız oluşu ve büyük ordunun Türkler tarafından yok edilmesinin nedeni, liderlik eksikliğidir. Ayrıca Baldric, disiplinsiz ilerleyen Halk Haçlı Seferi'nde bilhassa sözde din kardeşlerini kurtarmak için gittikleri bir seferde kardeşlerinin mallarını ve topraklarını tahrip etmelerini ve ana Haçlı ordusunun beklenmemesini eleştirmiştir. Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 56, 183. Bu durum daha baştan itibaren Haçlıların amacının din değil maddi çıkarlar olduğu göstermektedir.

⁴⁴⁷ Baldric, bu yolculuğun büyük bir arzu ve sevinçle başladığını şu sözlerle kaydetmiştir: "Yolculuğa çıkanlara aşılan içten arzu o kadar büyüktü ki geride kalan eşler, çocuklar bile buna seviniyordu." Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 51.

⁴⁴⁸ "Le Masigné" yani genç lakaplı Hugues'a Latince "Magnus" denilmekteydi. O, yola ilk çıkan Haçlı lideriydi. İmparatorun gözler önüne serdiği ihtişamlı hediyelerle gözleri kamaşan Hugues kendi arzusuyla imparatora biat etti ve onun planladığı gibi hareket etmeyi kabul etti. Anna Komnena, *Alexiad*, 309; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 56; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 110-112.

⁴⁴⁹ Godefroi ve Baudouin'ın abisidir. Kardeşler arasında en yaşlıları olan Eustache, Haçlı seferine katılmakta çok istekli bir Haçlı değildi. Eustache Manş kanalının iki sahilinde de bulunan mülküne geri dönmeyi arzuluyordu. Muhtemelen Godefroi'dan ayrı olarak İtalya üzerinden sefere çıktı. Kendi kuvvetinin az olması hasebiyle Godefroi'un liderliğini kabul etti. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 112-113.

⁴⁵⁰ Fransa'da bulunan Loire vadisinin kuzeyindeki Languedoc bölgesinde 1041 ya da 1042 yılında doğan Raymond de Saint-Gilles, babası Pons'ın Fransızların elinden aldığı Toulouse Kontluğu'na hâkim oldu. 1095'te kont Sain-Gilles'in saygınlığı iyice arttı. Dindar kimliğiyle Urban'ın çağrısını olumlu karşıladı ve doğuda yerleşmek için kararlı bir şekilde sefere katıldı. O, 50 yaşının üzerinde olup Haçlı liderlerinin en yaşlısıydı. I. Haçlı seferine katılan beş ordudan en büyüğünü oluşturan Raymond, papanın Haçlı çağrısını kabul eden ilk liderdi. John Hug Hill- Laurita Lyttleton Hill, *Raymond IV Count of Toulouse*, Syracuse University Press, Syracuse, New York 1962, 4-6, 20; Küçüksipahioğlu, "Birinci Haçlı Seferinin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers", 17; Anonim Haçlı Tarihi, 55; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 26.

⁴⁵¹ Urban, Şubat 1095'te ona bir mektup göndererek Haçlı seferlerini duyurmuştu. Anonim Haçlı Tarihi, 55.

ulaştılar⁴⁵². İstanbul'a ulaşan Dük Godefroi, şehre yakın bir yerde büyük bir orduyla kamp kurdu. İmparator Aleksios'ın emriyle onlara bir yerde konaklama izni verildi. Aleksios'ın adamları tarafından Godefroi'un beraberindekilerinin öldürülmesi üzerine saldırıya geçen Baudouin, ele geçirdiği Bizanslıları kardeşi düke götürdü. Buna sinirlenen imparatorun emriyle dükün kampı saldırıya uğradı. Karşılıklı zıtlasmalar sonucu Aleksios kendisine bağlılık yemini etmesi şartıyla onun ve diğer Haçlı ordusunun boğazdan geçmesine izin verdi. Dük Godefroi'dan sonra gelen tüm Haçlı liderlerini de aynı şekilde karşılayarak onları huzuruna çağırdı ve onlar da imparatora bağlılık yemini ettikten sonra Anadolu'ya geçirildi⁴⁵³.

Robertus Monakhus, tüm Haçlı liderlerinin zorunlu bir şekilde imparatora yemin etmelerine şaşırılmaması gerektiğini vurgular. Bu Haçlı liderlerinin nihayetinde ıssız ve izsiz bir ülkeye giriş yaptıklarını, bu seferde imparatorun yapacağı rehber görevinde olan ordu, erzak ve diğer hizmetlerin onlara cazip geldiğini ve bundan ötürü bağlılık yemini etmekten başka seçenek olmadığını söyleyerek haçlıların yemini bozmalarını savunur. Çünkü ona göre Aleksios, Haçlıları topraklarından çıkaramayacağı için yapılacak saygı anlaşması yerine yemin ettirerek bu suçu üstlendi⁴⁵⁴. Diğer taraftan imparator, Haçlılardan bağlılık yemini alarak Haçlılar üzerinde otorite kurmasının yanı sıra Türkler karşısında güçlü bir ordu elde edeceğini düşünerek kaybettiği Anadolu topraklarını geri almayı planladı. Ancak imparatorun planladığı gibi güçlü bir orduyu değil güçlü düşmanı topraklarına soktuğu, Haçlıların ilerleyişi ve hâkimiyet kurma mücadelesiyle anlaşılacaktı.

⁴⁵² Lorraine ve Rheinland kıtalarındakiler Avrupa'da Tuna ve Maritzatal yoluyla İstanbul'a kuzeyden girerken, Toulouse kontu Raymond ve Piskopos Adhemar birlikleriyle beraber Güney Fransa'dan gelip Dalmaçya kıyıları boyunca uzanan Durazzo'da Via Egnatia'yı seçerek ilerlediler. Hugues de Vermandois, Stephen de Blois, Flander Kontu Robert, Normandiya Kontu Robert, Bohemund ve onun yeğeni Tancred, Güney İtalya'daki limanlar üzerinden İstanbul'a geldiler. Anonim Haçlı Tarihi, 34.

⁴⁵³ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 50; Anonim Haçlı Tarihi, 56-57; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 61; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 187; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 56-58; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 188-189; Demirkent, "Haçlılar", 528. Robert de la Normandie ve Etienne de Blois'in komutasındaki ordu verdikleri yemin neticesinde boğazdan geçerken dört yüz kişi suda boğularak hayatını kaybetti. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 61.

⁴⁵⁴ Robertus Monakhus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 100.

2.4.1. İznik'in Ele Geçirilişi

İmparator ve Haçlı liderleri ele geçirilecek yerlerde her ne kadar anlaşmazlığa düşseler de Haçlıların Kudüs'e ulaşmaları için Anadolu içlerinden buraya giden yolların temizlemeleri gerekiyordu. Diğer taraftan Bizans'ın asıl hedefi Türklerin Anadolu'dan atılması idi. Bu nedenle imparator ve Haçlılar bir anlaşma üzerine birlik olarak ilerlemeye başladılar. Haçlıların ilk hedefi İznik idi. Eski Bizans yolunun geçtiği İznik, Türklerin elinde kalırsa memleket içinde irtibat ve ikmal yolları tehlikeye atılmış olacaktı. Bu nedenle Aleksios bir an evvel Haçlıları İznik'i ele geçirmeleri için bölgeye göndermeye çalıştı⁴⁵⁵.

Godefroi, Bohemund, Kont Robert ve Puy Piskoposu yollarına devam ederken Pierre ve az sayıdaki maiyetiyle birleştiler. Pierre başına gelenleri anlatarak halkının inatla nasıl itaatsizlik yaparak sonlarını hazırladığını anlattı. Nihayetinde 6 Mayıs 1097'de İznik şehrine geldiler⁴⁵⁶. Dük Godefroi, ordusuyla birlikte İzmit'e (Nicomedia) geldiğinde burada Tancred ile üç gün boyunca kaldı. Godefroi, Bohemund ve diğer bütün kontlar toplanarak Raymond de Saint-Gilles'in gelişini beklerken⁴⁵⁷ imparator da İznik'i ele geçirmek niyetiyle Palekanon (Eski Hisar) 'a geldi. 26 Nisan civarında imparatora bağlılık yemini ettikten sonra Palekanon'dan ayrılan Haçlılar, İzmit Körfezi'ni dolaşarak İzmit'e oradan Kibotos'a; oradan güneye doğru Drakon Vadisi'ne ve nihayet Drakon vadisinden ilerleyerek 6 Mayıs'ta İznik'e vardılar. Onların yanında imparatora hizmet eden komutan Tatikios da vardı. Aleksios, Anadolu'yu Türklerin elinden almak istiyordu. Bu dönemde bölgede olan en güçlü Türk lideri Kılıçarslan olması hasebiyle Kılıçarslan'ın başkentinin ele geçirilmesi Aleksios için büyük önem taşıyordu. Bu önem hasebiyle Haçlılara kuşatma boyunca erzak ihtiyacı, edilen yemin karşılığında imparator tarafından gönderilen gemiler aracılığıyla giderildi⁴⁵⁸. Birliklerin buluşması ve birleşmesiyle gücünü

⁴⁵⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 135.

⁴⁵⁶ Willermus Tyrensis, 108-109.

⁴⁵⁷ Anna Komnena diğer kaynakların çoğunda bahsedilmezken Haçlıların Saint-Gilles'in gelmesini beklerken yiyecek sıkıntısı çektiklerinden, bu nedenle bölgeden ayrıldıklarından ve çok kalabalık olduklarından dolayı orduyu ikiye ayırdıklarını kaydeder. Buna göre ilk kol İzmit Körfezi'nden geçerek İznik'e ulaşırken ikinci kol deniz üzerinden Kibotos'a ve oradan İznik önlerine ulaştı. Anna Komnena, *Alexiad*, 325.

⁴⁵⁸ Baldric ve Robertus Monachus Aleksios'ın söz verdiği gibi erzak yardımında hâlâ bulunmadığından, imparatorun sözünde durmadığından, sonradan İznik'e ulaşan Bohemund'ın orduya erzak getirdiğinden bahsederler. Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemites*, 63; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 103, 106. Buna karşın Fulcherius ordunun ihtiyacının imparator tarafından karşılandığından bahseder. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal*

toplayan Haçlı ordusu hisarın belli burçları ile burçlar arasındaki sur bölümlerini kendi aralarında bölüştüler. Le Puy Piskoposu, Kont Raymond, Hugh, Normandiya Kontu, Flanders Kontu ve Blois Kontu Stephen ordularının en güçlülerini kalenin doğu tarafına yerleştirdiler. Çünkü bu bölümü savunmak daha zor görünüyordu. Kuzey tarafta Dük Godefroi, batıda ise Bohemund bulunuyordu. Güney kısmına kimse konuşlanmadı. Saint-Gilles'in gelmesi ihtimaline karşı ona düşen burç boş bırakıldı. Ayrıca burada bir göl vardı. Lakin şehrin vatandaşlarının buradan gemileriyle çıktıklarını görünce imparatorun gemiler talep edildi ve bu talep yerine getirildi. Duvarların çok yakınında bulunan Haçlılar mızrak ve kılıçlarla yakından Türklere saldırdılar ve bu saldırılar karşısında İznik'teki öncü Türk birlikleri mağlubiyet yaşayınca⁴⁵⁹ sultanın idaresindeki ordunun gelişini beklemek üzere geri çekilmeye başladılar⁴⁶⁰.

İznik garnizonunun kumandanları Türk birliğinin geri çekildiğini görünce Haçlıların eline düşmektense kaleyi imparatora vermek konusunda anlaşma şartlarını görüşmek üzere Boutoumites'ı şehre davet ettiler. Davetle İznik'e gelen Boutoumites, halk tarafından hisardan içeri alındı. Bunlar yaşanırken Pierre ve ordusuna karşı aldığı galibiyet I. Kılıç Arslan'ın Haçlıların bu saldırısını küçümsemesine neden oldu. Türkler Kılıçarslan'a yardım çağrısı gönderse de onları tehlike olarak görmeyen I. Kılıçarslan bu sırada Ermeni Gabriel'in elinde olan Malatya kuşatmasında idi. Ancak kuşatmanın ilerlediğini duyan sultan, üç gün sonra Haçlılara karşı ordu toplayarak⁴⁶¹ evvelinden daha

Toprakları Kurtarmak, 66. Aslında onların bu söylemleri Haçlı ordularının imparatorla anlaşma yapmasına karşın ele geçirdiği yerleri kendi hâkimiyetine almalarının nedenini açıklamak için belirtiliyordu. Öyle ki, ikili arasındaki anlaşma iki tarafın da karşılıklı uymasıyla devam edebilecekti ki bu dönemde İznik'in ele geçirilmesini isteyen imparatorun Haçlılara gereken desteği vermemesi düşünülemezdi. Dolayısıyla çoğunlukla Latin kaynaklarında geçen bu ifadeler Haçlı ordularının yaptıkları yıkım ve hâkimiyet mücadelesini haklı çıkarmak için yapılmış kayıtlardır.

⁴⁵⁹ Türklerin müthiş bir askerî yeteneği olsa da Haçlı ordusuna karşı sayıları çok azdı. John France, *The Crusades and The Expansion of Catholic Christendom 1000-1714*, Routledge London and New York 2005, 72.

⁴⁶⁰ Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 104-106; Anna Komnena, *Alexiad*, 325-329; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 66-67; Willermus Tyrensis, 108-112, 112, 119; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 63; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 39, 45-56-; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)* ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), 189-190; Demirkent, "Haçlılar", 529; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 30; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 29-32; Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", *Belleten*, 65(243), Ağustos 2001, 572; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 61; France, *The Crusades and The Expansion of Catholic Christendom 1000-1714*, 71.

⁴⁶¹ Mateos ve Fulcherius, sultanın Haçlılara karşı savaşmak suretiyle 600.000 askeri bölgeye getirdiğini kaydeder. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)* ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), 190; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 66.

şiddetli bir muharebeye girdi. Bu sırada Türklerin Bizans komutanına şehri teslim etmelerinden henüz iki gün geçmişti ki Saint-Gilles çıkageldi. O saldırmaya başlayınca ve Kılıçarslan'ın şehre pek uzakta olmadığı duyulunca Türkler cesaret alarak Boutoumites'ı derhâl şehirden çıkardılar. Sultan ordusunun bir bölümünü ayırıp Saint-Gilles'e karşı gönderdi. Bunu duyan Bohemund ve diğer liderler kendi birliklerinden her biri iki yüz kişi ayırarak oluşturdukları gücü Saint-Gilles'e gönderince Türkler mağlubiyete uğradılar. Mağlubiyeti duyan sultan, yılmadan İznik önlerine kadar gelen Haçlıların üzerine yürüdü. Zırhlı, iyi teçhizatlı ve sayıca fazla olan Haçlılar, bazen Türkler tarafından mağlubiyet yaşasa da Kılıçarslan bir bütün olarak Haçlılarla daha fazla mücadeleye girişmenin ordusuna zarardan başka bir şey getirmeyeceğini, ordusunu daha fazla yıpratmadan dağlara çekilmenin ve şimdilik İznik'i kaderine terk edip saldırmak için daha uygun bir zamanı beklemenin daha iyi olacağını düşünerek ordusuyla birlikte geri çekildi. Selçuklu ordusunun geri çekilmesiyle kuşatmaya devam eden Haçlı ordusu, Aleksios'ın filo ve 2000 kuvvet göndermesiyle şehri zapt ederek önlerine çıkan tüm Müslümanları öldürdü. İznik, 19 Haziran 1097'de Haçlıların eline geçti. Haçlılar, Müslümanları kılıçtan geçirip öldürülenlerin başını keserek imparatora gönderince, Haçlılar ve imparator büyük bir sevinç yaşadı⁴⁶².

İznik'in ele geçirilmesinin ardından Turcopoller⁴⁶³ ve Boutoumites imparatorun emriyle derhâl şehre girerek şehri ve tüm serveti ele geçirirken⁴⁶⁴, Haçlı kumandanlarına da hediyeler dağıttılar. İmparatorun emriyle İznik'i teslim almak için mezkûr kente giden Boutoumites, Haçlıların verdikleri söz ve yeminden dönme ihtimallerine ve Türklerin saldırması korkusuyla derhâl kent surları ana kapısının anahtarını ele geçirdi. Diğer taraftan diğer tüm kapılar olası bir saldırı durumuna karşı kapalı tutuldu. Böylece Haçlılar tarafından ele geçirilen İznik, Bizans'a teslim edildi. İmparatorun kuvvetleri İzmir, Efes,

⁴⁶² Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 101-109; Anna Komnena, *Alexiad*, 325-329; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 66-67; Willermus Tyrensis, 108-110, 119; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 106; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 63; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 39, 45-56; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 189-190; Demirkent, "Haçlılar", 529; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 31; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 29-32; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 61; France, *The Crusades and The Expansion of Catholic Christendom 1000-1714*, 71.

⁴⁶³ Aleksios'ın Türk kökenli paralı askerlerine verilen ad. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 67.

⁴⁶⁴ Zonaras, Haçlıların İznik'i ele geçirdikten sonra kenti imparatora para karşılığında verdiğini kaydeder. Ioannes Zonaras, 169.

Sardes ve diğer birçok şehri ele geçirerek hâkimiyetini Anadolu'nun batı kısmında yeniden kurdu⁴⁶⁵.

2.4.2. Dorylaion (Eskişehir) Savaşı (1 Temmuz 1097)

Durmadan yollarına devam eden Haçlı ordusu, Anadolu içlerine ilerlemeye başlarken I. Kılıç Arslan da haçlılara karşı Kapadokya emiri Hasan ve Dânişmendlilerle ittifaka girerek İznik'in ele geçirilişinin intikamı için hazırlıklar yapıyordu. Diğer taraftan yolları bilmeyen Haçlılar; onları korumak, refakat etmek, onlara yardım etmek ve ele geçirilen yerlerin yönetimini devralmak üzere görevlendirilen Bizans birlikleri kumandanı Tatikios'ın gösterdiği yoldan ilerlemeye koyuldular. Haçlı ordusu, Osmaneli (Lefke)'nden sonra Eskişehir yakınındaki Dorylaion (Şarhöyük) yönüne doğru ilerledi. Onların amaçları güneye yönelerek Akşehir⁴⁶⁶, Konya, Ereğli yoluyla Antakya'ya gitmekti. Lakin Haçlı ordusunun çok büyük olması hasebiyle ordunun su ihtiyacını karşılamak güç olacağından ikiye ayrılmanın daha iyi olacağını düşündüler⁴⁶⁷. Haçlılar İznik'ten sonra yola koyulduklarında Bohemund, Normandiya Kontu Robert, Stephen de Blois ve Tancred liderliğinde yaklaşık 20.000 kişilik ordu öncü kuvvet olarak istikamet ederken; Raymond St. Gilles, Godefroi, Le Puy piskoposu Adhemar, Hugues de Vermandois'in yaklaşık 30.000 kişilik birlikleri de ana kuvvet olarak öncü kuvvetlerin daha sağında bir istikamette ilerlediler. Bohemund ve beraberindekiler Albertus'ın "Orellis" dediği Eskişehir yakınlarındaki Dorylaion vadisine ordugâh kurma, yiyecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılayabilmek umuduyla girdiler. Öncü kol görevinin verildiği Bohemund, diğerlerinden hızlı yol aldığı için Dorylaion/Eskişehir ovasında onu gören Türkler onun küçük ordusunu Haçlı ordusunun tamamı olarak zannederek saldırıya

⁴⁶⁵ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 111; Anna Komnena, *Alexiad*, 329; Willermus Tyrensis, 125-126, 128; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 46; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 187; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: Fikret Işıltan), TTK, Ankara 2017, 336; Holt, *The Age of the Crusades*, 21.

⁴⁶⁶ Willermus Akşehir'i Finiminis şeklinde kaydeder. Willermus Tyrensis, 251.

⁴⁶⁷ Caenli Ralph, ordunun ikiye ayrılmasının gönüllü ve planlı bir şekilde olmadığını yol ikiye ayrıldığından dolayı ordunun ikiye bölündüğünü kaydeder. Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 45. Buna karşın Albertus, ordunun büyüklüğü dolayısıyla ilerlemeyi zorlaştırması neticesinde orduyu ikiye ayırmaya karar verdiklerini kaydederken Robertus da Albertus gibi bu ayrılmanın planlı olduğunu kaydeder. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 129; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 107. Buna karşın Gesta, ordunun 29 Haziran 1097'de şafaktan önce kalkıp karanlıkta yola koyulduklarından dolayı bir araya toplanamadıklarını ve iki gün boyunca iki ordu şeklinde ilerlediklerini kaydeder. Anonim Haçlı Tarihi, 71.

geçtiler. Türk ordusu bu mücadelede merkez ve iki kanat olmak üzere mücadele etti. I. Kılıçarslan komutasındaki ordunun asıl birlikleri Haçlıların Eskişehir'e ilerleyişini durdurmaya çalıştılar. Türklerin okçulukta sahip oldukları kabiliyetlerle saldırıya geçmesiyle Bohemund, her ne kadar ordusuna konuşma yaparak onları cesaretlendirmeye çalışsa da öncülüğündeki ordunun çoğunu kaybedip güçsüz duruma düştü. Ok yağmuruna tutulan Haçlılardan iki bin kişi öldü. Tancred'in kardeşi William (Wilhelm) da bu savaşta bir okla öldü. Tancred ise Bohemund'ın onu tehlikeden uzaklaştırmasıyla ölümden kurtuldu. Büyük kayıplar veren Haçlılar geri çekilmeye başladılar. Savaşın daha da şiddetlendiğini ve gittikçe mağlup duruma düştüğünü gören Bohemund, epeyce uzaklaşmış olan müttefiklerinden yardım istedi. Büyük kayıplar veren ve açlık içinde bitap düşmüş Haçlı ordusu; Hugh, Godefroi ve birliklerinin bölgeye gelmesiyle toparlandı ve 1 Temmuz 1097 tarihinde gerçekleşen Dorylaion (Eskişehir) Savaşı'nın seyri değişerek Türkler mağlubiyete uğradı. Haçlılar çok miktarda ganimet elde ettiler. Haçlıların yürüyüşlerine engel olamayacağını anlayan Kılıç Arslan, Haçlıların yolları üzerindeki tarlaları yakıp su kuyularını tahrip ederek onları zor duruma sokmak istedi. Türkler geri çekilirken yaptıkları bu tahribat Haçlı ordusunun açlık ve susuzlukla karşı karşıya kalmasını sağladı⁴⁶⁸.

2.5. HAÇLI ORDUSUNUN YOL GÜZERGÂHI

Dorylaion'da iki gün dinlendikten sonra 3 Temmuz'da ilerlemeye devam eden Haçlı ordusu için Ankara üzerinden Kulu-Cihanbeyli güzergâhı ile Konya'ya giden yol güneye inen en kısa yoldu. Lakin onlar Dorylaion'da zafer kazansalar da Kılıçarslan'ın tarlalardaki ürünleri yaktırarak su kuyularını doldurmasıyla büyük susuzluk ve açlık çekiyorlardı. Nitekim su kıtlıkları sonucu ordudan yaklaşık 500 kişi öldü. Bu nedenle aç ve susuz Haçlı ordusunun büyük Tuz Gölü'nden geçmesi imkânsızdı. Ordunun

⁴⁶⁸ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 63-65; Anonim Haçlı Tarihi, 71-73; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 129, 131-137; Willermus Tyrensis, 131-132; Robertus Monakhus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 104-108; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 71-74; Anna Komnena, *Alexiad*, 332-333; Demirkent, "Haçlılar", 529; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 33-35; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 34-35; Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", 573; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 51, 58; Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, 44; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 62; France, *The Crusades and The Expansion of Catholic Christendom 1000-1714*, 73; Krey, *The First Crusade*, 114-115.

ihtiyaçlarını giderebilmek için Afyonkarahisar (Bolvadin)'ı geçtikten sonra Yalvaç'a⁴⁶⁹ gittiler. Ardından Sultan Dağı geçitlerini geçerek Akşehir üzerinden Türkler tarafından tamamen boşaltılmış olan Konya'ya ve ardından Ereğli'ye⁴⁷⁰ gelerek burada Türkleri mağlup ettiler. Böylece Haçlılar burayı da hâkimiyetleri altına aldılar⁴⁷¹. Elde ettikleri galibiyetle komutanlar piyade birlikleriyle Antakya'ya doğru bir rota çizdiler⁴⁷².

Ordu bu halde dar boğazlardan geçip Ereğli'ye geldiğinde Antakya'ya ulaşmak için ya Antakya'ya daha çabuk ulaşımı sağlayacak olan Gülek boğazından geçerek Çukurova'ya oradan Antakya'ya ya da daha güvenli olan Kayseri yolunu takip ederek Antakya'ya ulaşacaklardı. Gülek boğazı dar ve sarp geçitli yol olmasının yanı sıra Çukurova Türklerin hâkimiyeti altındaydı. Çukurova üzerinden Antakya'ya ulaşmak için Amanos dağlarının aşılması gerekiyordu ki bu ağır Haçlı şövalyeleri için çok tehlikeli ve neredeyse imkânsızdı. Kayseri yolunda ise Bizans'ın vasalı konumunda olan küçük Hristiyan kaleleri bulunuyordu. Bu nedenle ana Haçlı ordusu daha güvenli yol olan Kayseri yolunu tercih etti. Buna göre Haçlı ordusu Kayseri ve ardından Maraş üzerinden Toros Dağlarını aşıp Amanos geçidi ile Antakya'ya gitmeye karar verdi⁴⁷³. Ana Haçlı ordusu, Dük Godefroi, Bohemund, Robert, Raymond ve beraberindekiler Ereğli yakınlarında mola verdiler. Ordu burada dört gün kadar kaldı⁴⁷⁴. Ereğli'de dinlendikten sonra Haçlılar elde ettikleri zaferlerle Kayseri, Göksun, Maraş üzerinden ilerleyerek 1097 yılının ekim ayında Antakya önüne gelebildiler⁴⁷⁵.

⁴⁶⁹ Isparta. Albertus Yalvaç'ı Eskişehir bitişiğinde olarak kaydeder. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 141.

⁴⁷⁰ “Ereğli'ye vardığımızda gökyüzünde bize doğuyu gösteren kılıç şeklinde bir beyazlık (kuyrukluyıldız) gördük.” diyen Fulcherius Carnotensis, Tanrının onları yönlendirdiğini kaydeder. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 72.

⁴⁷¹ Haçlı liderleri her ne kadar imparatora Bizans'ın kaybettiği yerleri ele geçirmeye ve ona geri vermeyi söz verseler de bu savaştan sonra kolaylıkla ilerleyip Kapadokya bölgesine yaklaştıklarında bu sözü artık tutmamaya başladılar. Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 30.

⁴⁷² Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 56; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 75-76; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 336; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 36-37; Altan, “Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar”, 573-574.

⁴⁷³ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 139, 141; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 75-76; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 336; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 36-37; Altan, “Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar”, 573-574.

⁴⁷⁴ Anonim Haçlı Tarihi, 77; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 141.

⁴⁷⁵ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 36.

2.6. TANCRED VE BAUDOUIN'IN ÇUKUROVA'YA YÖNELMESİNİN NEDENLERİ

Ana Haçlı ordusu Ereğli'ye geldikten sonra oluşturdıkları rotada daha güvenli bir yol olan Kayseri yolunu tercih ederken ilk olarak Bohemund'ın yeğeni Tancred ve ardından Dük Godofroi'un kardeşi Baudouin adamları ve maiyetleri ile birlikte tahminen 14 Eylül 1097'de peş peşe ordudan ayrıldılar⁴⁷⁶.

Tancred ve Baudouin'ı Çukurova'ya gelmeye iten sebepler hususunda Albertus, ordunun büyüklüğü ve dar geçitlerin olması nedeniyle Ereğli'ye gelindiğinde ordunun ikiye ayrılmasına karar verildiğini kaydederken Tancred ile Baudouin'in Çukurova'daki mücadelesinin de aslında Godofroi ve Bohemund arasındaki bir mücadele olduğunu kaydeder⁴⁷⁷. Radulphus Cadomensis, Tancred'in amacının Antakya olduğunu, şehre daha hızlı ve doğrudan gidilebileceği için Çukurova'ya yöneldiğini kaydeder⁴⁷⁸.

Albertus ve Radulphus'ın aktardığı bilgileri esas alan Runciman bu kaynaklar ışığında ordunun rotasını Bizanslıların belirlemesi neticesinde Tancred ile Baudouin'in Çukurova'ya yöneldiğini ve Çukurova'nın onlara bir getirisi olmadığını savunmakla birlikte her ikisinin de batıda umutsuzluk içinde olduğundan doğuda bir kontluk kurmak amaçlarının olduğunu da belirtir. Fakat bu amaçları Çukurova için geçerli değildir. Çünkü Runciman onların burada devlet kurmayı kıymetli bulmadıklarını ancak Antakya'ya karşı hareket ederlerken bu bölgeden olacak saldırıları önlediklerini söyleyerek Çukurova'nın Antakya'ya ulaşmakta bir araç olduğunu, asıl amacın Antakya ve Kudüs olduğunu vurgulamıştır. Bu vurguyu yaparken Tancred ve Baudouin'in Çukurova'da şehir ve kaleleri ele geçirdikten sonra buralara küçük bir haçlı garnizonu bırakarak ilerlemelerini amaçlarının Çukurova olmadığının göstergesi olarak belirtmiştir⁴⁷⁹.

⁴⁷⁶ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 139, 141; Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", 574; Demirkent, "Haçlılar", 529; Mehmet Ersan, "I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)'nın Haçlıların Eline Geçmesi", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri 26-27 Mayıs 1997*, İÜFTAM, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1998, 66; Cüneyt Kanat- Devrim Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, Yeditepe, İstanbul 2015, 82; İhsan Arslan- Süleyman Genç, "Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), Ağustos 2017, 237.

⁴⁷⁷ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 141, 150.

⁴⁷⁸ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 56.

⁴⁷⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 151-155.

John France, Tancred ve Baudouin'ın ana Haçlı ordusunu tahminen Afyon civarında terk ettiğini ve orduya olan düşman saldırısını izlemek için Sultan Dağları'nın kuzeyinden Ereğli'ye kadar ana Haçlı ordusunu takip ettiklerini ifade eder⁴⁸⁰. Yine aynı tarihçi iki Haçlı liderinin Çukurova'ya yönelmesi hususunda, Ereğli'ye gelen Haçlı ordusunun burada Türk garnizonları tarafından saldırı planlarını öğrenince belirledikleri yeni rotaya göre ordunun ikiye ayrıldığını ve Haçlı liderleri tarafından Çukurova yolunun daha hızlı bir rota olması hasebiyle Tancred ve Baudouin'ın Çukurova'ya gönderildiğini belirtir. Dolayısıyla France'a göre, Tancred ve Baudouin'ın Çukurova'ya yönelmesi her ne kadar kişisel bir girişim olarak sunulsa da onlar yanlarındaki liderler tarafından ve hatta İznik'in ele geçirilişinden sonra bizzat Aleksios Komnenos ile görüşülüp onunla yapılan plan doğrultusunda Çukurova'ya gönderilmişlerdir. Bu nedenle muhtemelen ana Haçlı ordusuyla aynı hedef için Çukurova'ya gitmişlerdir. France, Haçlı liderlerinin Çukurova'ya yönelmelerindeki diğer etkeni bölgenin ana Haçlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulmak istenen dostane bir bölge olmasıyla açıklar. Çünkü Haçlı ilerleyişinde Hristiyan halk Türk garnizonlarına karşı ayaklanarak saldırılar düzenleyince Haçlı liderleri yerli halkın desteğiyle bölgeye yöneldiler⁴⁸¹. Fakat ana ordudan ayrılan Tancred ve Baudouin'ın bölgede hâkimiyet için mücadele edişi daha önce de belirttiğimiz üzere amaçları savunulduğu gibi ana Haçlı ordusunun bir planı olsa dahi daha sonra Çukurova'ya hâkim olma hırslarının bu plan ve amacın önüne geçtiği görülmektedir.

Murray bu hususa France'ın Baudouin ve Tancred'in Çukurova seferlerinin toprak elde etmek amacıyla yapılmadığı, güçlü noktaları ve erzak kaynaklarını güvence altına almak ve ee geçirmek için yapıldığı görüşünün ikna edici olduğunu söyler. Fakat ikili arasındaki bu rekabetin Haçlı seferlerinin ilerleyişini dolayısıyla yapılan planı engellediğini belirtir⁴⁸². Asbridge bu taraflı görüşleri benimseyerek ayrılışı Antakya Haçlı Kontluğu'nun kurulmasına yönelik ilk adım olarak görmektedir. Nitekim ona göre Adana, Tarsus ve Misis'te yapılan işgaller daha sonra kurulacak olan prensliğin kuzey

⁴⁸⁰ France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*, 187. Fakat genel olarak kaynak eserlerde Tancred ve Baudouin'ın Ereğli'ye kadar orduyla birlikte hareket ettiği, Ereğli'den sonra Çukurova'ya gittikleri kaydedilmiştir.

⁴⁸¹ France, "The First Crusade: "Impelled by the Love of God"", 41; France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*, 188-190; France, *The Crusades and The Expansion of Catholic Christendom 1000-1714*, 75; Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 30.

⁴⁸² Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 30; Alan V. Murray, "Baldwin I of Jerusalem (d. 1118)", *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), I: A-C, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 132.

sınırında önemli unsurlar olacaklardır. Bu nedenle ordunun ikiye ayrılışı prenslik için atılan büyük bir adımdır. Ayrıca iki Haçlı liderinin Çukurova'daki mücadelesinin sadece kişisel kazançlar için değil aynı zamanda bağlı bulundukları Bohemund ve Godefroi'un çıkarları için de Çukurova'ya gelerek burada mücadele ettiklerini belirtir. Çünkü ona göre Tancred'in ardından Çukurova'ya Bohemund'ın ordusundan üç yüz askerin yardıma gitmesi bunu kanıtlar niteliktedir⁴⁸³. Muhtemelen Albertus'ı esas alan Edgington da Tancred ve Baudouin'ın ordudan ayrılmalarının onların savaşıma yatkınlıklarından olabileceğini söyler. Öyle ki iki büyük Haçlı liderlerinden birisi, Godefroi ve Bohemund, diğerinin avantajlı olmasını istemiyordu. Ona göre de bu mücadele aslında Godefroi ve Bohemund'ın mücadelesiydi⁴⁸⁴.

Neticede onların bu ilerleyişinin amacı haçlı kuvvetlerinin yönünü belirlemek mi, iki büyük Haçlı liderleri adına yaptıkları savaş mı yoksa kıdemsiz iki komutanın toprak kazanma isteği mi olduğu bilinmemekle birlikte en önemli sebebin kişisel kazançları olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü onlar kişisel kazançlar sağlayabilecekleri bir yer ararken kendilerine dost olmak isteyen Ermenilerle karşılaştıklarından Çukurova'ya yöneldiler ve bölgeye gelen Haçlı liderleri Ermenilerle yakın ilişkiler kurarak buralardaki hâkimiyeti ele geçirmeye çalıştılar. Nitekim tezde daha sonra bilhassa ele alıp incelediğimiz üzere Tancred'in Çukurova'ya geldikten sonra çizdiği plan ve onun ardından bölgeye gelen Baudouin ile Çukurova'da birlik içerisinde olmayıp ve hatta bölge hâkimiyeti için mücadele etmeleri onların amacının Latin ve bazı batı kaynaklarının belirttiği gibi başlangıçta ana Haçlı ordusunun planının bir parçası olsa da daha sonra stratejik ve verimli topraklar olan Çukurova'da hâkimiyet kurmak amacıyla mezkûr bölgeye geldiklerini gösterir. Ayrıca Tancred ve Baudouin'ın şehir ve kaleleri ele geçirdikten sonra başına bir haçlı garnizonu bırakarak ele geçirdiği kale ve şehirlerden ayrılmaları hâkimiyetlerini genişletmek amacıyla yaptıkları bir girişimdi.

Nihayetinde Tancred ve Baudouin, 14 Eylül 1097 tarihinde kutsal sefer adı altında siyasî teşebbüslerde bulunan ana Haçlı Ordusunu bırakarak Ereğli'den Çukurova bölgesine geldiklerinde burada büyük oranda Ermenilerin nüfus yoğunluğu ve nüfuzu bulunuyordu. Bu dönemde bilhassa Toros Dağları boyunca Ermeni şefleri varlığını

⁴⁸³ Thomas Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch 1098-1130*, The Boydell Press, Woodbridge 2000, 16-17.

⁴⁸⁴ Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 25.

sürdürmekteydi⁴⁸⁵. Buna karşın Haçlıların destek almayı hedeflediği Çukurova’da siyasî durum karıştı. Selçuklular Çukurova’da hâkimiyet kurana kadar bölge Bizans İmparatorluğu’nun elinde idi. Selçuklular 1097’de Çukurova düzlüklerine gelerek buralarda hâkimiyet kursalar da Çukurova’da bazı yerlerde Ermeni hâkimler bulunuyordu. Nitekim bu Ermeni hâkimlerden Edessa hâkimi Thoros gibi birkaçı Ortodoks dininde iken Rupen’in oğlu Konstantin gibi diğerleri de Ermeni Kilisesi’ne aitti. Lakin hepsinin isteği bölgedeki diğer güçlere karşı⁴⁸⁶ hâkimiyetlerini sürdürmekti⁴⁸⁷. Ancak Ermeniler ne kendilerini *monofizit sapkınlar* olarak gören Bizans’ın tahakkümünün artmasını ne de bölgeye gelerek burada hâkimiyet kuran Selçukluların ilerlemesini istiyorlardı⁴⁸⁸.

Karışık siyasî duruma karşın Tancred ve Baudouin’ın Çukurova’ya yönelmelerindeki güvenceleri Ermenilerin dostluğu idi. Tancred, ahalisini Ermeniler ve Bizanslıların olduğu Çukurova’da dostça karşılanacağını düşünerek burada bağımsız devlet kurma planları yaptı ve bu amaçla ana Haçlı ordusundan ayrılarak yönünü değiştirdi. Diğer taraftan Baudouin İznik’te tanıştığı Maraş, Keysun, Raban’da kaleleri elinde tutan Kogh Vasil’in kardeşi Ermeni lideri Bagrat’tan Ermeni ve Ermenilerin yaşadığı yerler ile ilgili bilgiler aldı. Bagrat, Çukurova’da Ermenilerin yoğun olduğunu ve burada kolaylıkla hâkimiyet kurabileceğini söyledi. Ayrıca Bagrat onu kardeşinin hüküm sürdüğü Fırat bölgesine çağırıyordu ki bağımsız devlet kurma hayâllerinde olan Baudouin için bu teklif bulunmaz bir fırsattı. Bagrat’ın dostluğuna, bölgeyi coğrafi olarak tanımasına ve onun rehberliğine güvenerek Çukurova’ya yöneldi. Çünkü bu dönemde daha önce de belirtildiği üzere Çukurova Türk liderlerin hâkimiyetinde olmakla birlikte şehirlerde Ermeni nüfus yoğunlukla bulunuyordu. Bu yoğunluğu söyleyerek Baudouin’ı Çukurova’ya yönlendiren Ermeni Bagrat’ın asıl amacı kendi çıkarlarıydı. Nitekim Ermeniler Haçlıların bölgeye gelmesinden faydalanarak Çukurova’yı işgal hareketlerine başlayacaklardı⁴⁸⁹.

⁴⁸⁵ Berker, “Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya’nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)”, 7.

⁴⁸⁶ Bizanslılar, Türkler ve Haçlılar.

⁴⁸⁷ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 147.

⁴⁸⁸ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 80.

⁴⁸⁹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 165; Ersan, “I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)’nın Haçlıların Eline Geçmesi”, 66; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 37; Berker, “Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya’nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)”, 8; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 10.

2.6.1. Baudouin de Boulogne'nin Kimliği ve Haçlı Seferlerine Katılması

Baudouin de Boulogne⁴⁹⁰ Fransa'da bulunan Boulogne şehrinin kontu II. Eustace'in (1049-1087) ve yine Lorraine bölgesinde dükün kızı olan Ida'nın en küçük oğludur⁴⁹¹. Baudouin'ın annesi ve babası kuzey Avrupa soylularının önde gelen üyeleri idi. Baudouin'ın abisi Aşağı Lorraine Dükü, Haçlı seferleri liderlerinden Hugues Godefroi de Bouillon'dur. Diğer abisi III. Eustace, babası II. Eustace öldükten sonra en büyük oğlu olarak Boulogne kontu oldu. Soylu bir ailenin en küçük üyesi olan Baudouin ise Fransa'da bulunan Reims'de büyük bir mektepte tahsilini tamamladı. Baudouin, bir rahip olduğundan ötürü onun kilisede bir kariyer sahibi olması bekleniyordu; fakat ruhanî bir mesleğe sahip olmasına ve tahsilini gördüğü mektepte aldığı kültür ve eğitime rağmen onda kilise adamı fitratı ve tabiatı bulunmuyordu. Bu nedenle ruhanî hayattan sıyrılıp dünyevî hayata dönerek abisi Godefroi'un hizmetine girdi. Bununla birlikte Boulogne kontluğunun arazisinin bir kısmı büyük abisi Eustace'in elindeyken diğer kısmı da diğer abisi Godefroi'un elindeydi. Bu nedenle Baudouin herhangi bir mülke sahip değildi⁴⁹².

Baudouin'ın abisi Godefroi, miras hakkını elde etmeye hazırlanıyordu. Lakin anne ve babasının ölümünden sonra İmparator IV. Heinrich, dükalığı onun elinden alarak ona sadece Antwerpen kontluğunu ve Bouillon arazisini bıraktı. Buna rağmen o İmparator Heinrich için seferlerde hizmet edip karşılığında Lorraine dükliğini kazanmış olsa da imparatorun onun dükliğini devam ettireceği konusunda şüpheleri, Lorraine'deki geleceği hakkında duyduğu umutsuzluk Haçlı Seferi çağrısına kulak vermesine neden oldu. Sefer hazırlıklarını büyük bir titizlikle yapan Godefroi, şantaj yoluyla Yahudilerden para kopardıktan sonra, Meuse kenarındaki Rosay ve Stenay arazilerini sattı. Böylelikle büyük bir orduyu donatabilecek güce sahip oldu. Önceki rütbesi ve mevkisi onun etrafında büyük bir kalabalığın toplanmasını sağladı. Diğer taraftan Baudouin, ruhanî bir

⁴⁹⁰ Abû'l- Farac ondan *Bagduin*, *Balduinus*, *Baldoin* olarak bahseder. Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi*, 341.

⁴⁹¹ Baudouin'ı en iyi tanıyan, onun hizmetinde olan Fulcher, ilginç bir şekilde Baudouin'ın geçmişi ile ilgili bir bilgi vermemektedir.

⁴⁹² Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 60-61; Edgington, *Baldwin I of Jerusalem (1100-1118)*, 1; Murray, "Baldwin I of Jerusalem (d. 1118)", 132; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 113; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1974, 2; Lütfi Şeyban, "Kudüs'ün Haçlılar Tarafından Alınması ve İlk Kralları Godefroi ile Halefi I. Baudouin (17 Temmuz 1099- 18 Temmuz 1100)", *Doç. Dr. Mahmut Pehlivan Armağanı*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2000, 328; Horst Van Cuyck- Véronique Lambert, "Count Eustace II of Boulogne (1047-1087) and the Bayeux Tapestry: A Reappraisal and Augmentation of the Arguments", *Annales de Normandie*, 2, 2014, 161.

mesleğe bağlı olması ve ailenin en küçüğü olması hasebiyle yurdunda malı, mülkü ve arazisi bulunmadığından yurdu ona bir gelecek vadetmiyordu. Kaldı ki abisi Godefroi bile verdiği zorlu mücadele neticesinde elde ettiği düklüğü devam ettirme konusunda bile umutsuzdu. Bu umutsuzluğa karşın Baudouin, doğuya gittiğinde burada bir krallık ele geçirilebilir ya da kurabilir olduğundan, diğer bir deyişle doğu ona gelecek vadettiğinden Urban'ın çağrısını sevinçle karşıladı. Bu nedenle Baudouin da abisi Godefroi gibi bu vaaza kulak vererek abisiyle sefere katıldı ve gençliği ve sert duruşuyla abisi Godefroi'ü gölgede bıraktı⁴⁹³.

Baudouin'ın içinde bulunduğu durum değerlendirildiğinde Haçlı seferi düşüncesini benimsemesi ve sefere katılması, sefere kulak veren abisi Godefroi'dan etkilenmesi ve dinî duygulardan ziyade kendi yurdunda bir gelecek görememesi neticesinde ortaya çıktığı muhtemeldir. Onun zengin topraklara sahip Anadolu'ya geldikten sonra Haçlı birliğinden ayrılarak bağımsız bir hâkimiyet kurma mücadelesi de bunu destekler niteliktedir. Batıda garantili bir geleceği yoktu, ancak doğuda bir şansı vardı. Bu nedenle bahsettiğimiz üzere abisinin de sefere katılmasından cesaret alarak bu maceraya atıldığı söylenebilir. Elbette onun hâkimiyet uğruna cesaretle Anadolu'ya gelişi kişisel özellikleri ile de ilgiliydi. Nitekim *Gesta Francorum*'da Baudouin'ı en küçük kardeş olmasına rağmen onlardan daha zeki ve acımasız olarak kaydedilir. Bu kayıtlara göre abisi Godefroi ile hem fizikî hem de fitrat olarak çok farklıydı. Baudouin Godefroi'den daha uzun olmakla birlikte onlardan daha fazla inatçı, soğuk ve böbürlüydü. Onun bu özellikleri kendisine önce Urfa Kontluğunu daha sonra da Kudüs krallığını kazandıracaktı⁴⁹⁴. Edgington'ın belirttiği üzere Hans Eberhard Mayer, Baudouin'ın Haçlı çağrısına kulak vererek din adamı olmaktan vaz geçerek şövalye olmasının nedeni, gregoryen reform hareketi ve papalığın birden fazla makamının olmasının kısıtlanmasıydı. Buna göre piskopos, rahiplerinin dünyevî her şeyden vaz geçmelerini istiyordu. Ancak Edgington'a göre rahip olarak ilerleyebileceği kariyerinden vaz geçerek topraksız bir şövalye olarak yaşamak istemesi pek olası değildi⁴⁹⁵. Fakat bu bilgiler ışığında daha sonra da görüleceği üzere Baudouin, Anadolu'ya topraksız bir şövalye

⁴⁹³ Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 179; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 112-113; Işın Demirkent, "Haçlı Seferi Dönemi Kalelerinden Râvendân", *Belleten*, LVI (216), Ağustos 1992, 374; Şeyban, "Kudüs'ün Haçlılar Tarafından Alınması ve İlk Kralları Godefroi ile Halefi I. Baudouin (17 Temmuz 1099- 18 Temmuz 1100)", 329.

⁴⁹⁴ Anonim Haçlı Tarihi, 51; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 113.

⁴⁹⁵ Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 1-2.

olarak girse de burada çok daha fazla şansı vardı. Bu nedenle zaten ruhanî bir kimliğe bürünmek istemeyen Baudouin, Anadolu'da toprak kazanarak burada kendi hâkimliğini kurmak istedi. Nitekim Çukurova'da toprak kazanabilmek için kıyasıya bir mücadeleye girdi ki Baudouin'ın sefere çıkarken norman asıllı karısı Godvere de Toeni'yi (Gertrud) ve küçük çocuklarını da yanında götürmesi onun geleceğini doğuda gördüğünü ve asla geri dönmeyi düşünmediğini gösteriyordu⁴⁹⁶.

2.6.1.1. Baudouin'ın Konstantinopolis'e Yolculuğu

Pierre ve ordusu büyük bir yenilgi almasının akabinde Urban'ın hareket tarihi olarak belirlediği 15 Ağustos 1096 tarihinden sonra ağustos ayının sonlarında Godefroi; kardeşi Baudouin, pek çok kont ve şövalye ile sefer için Lorraine'den yola çıktı. Macaristan üzerinden yola koyulmayı düşünen Godefroi ve ordusu Ren Nehri akıntısına ters yönde birkaç haftalık yürüyüşten sonra Tuna boyundan Leitha suyu kenarında Macaristan sınırına vardı. Fakat daha önce Gottschalk adında bir Alman ordusunun Pierre'den bir gün sonra çıktıkları Haçlı Seferi yolculuğunda Macaristan'da yaptığı katliamlar sonucu Macaristan kralı ülkeden geçişi kapatmıştı. Buraya geldiklerinde Gottschalk'ın ordusunun katledildiğini haber alan Godefroi, bunun nedenini öğrenmek ve Macaristan'dan geçebilmek için Kral Koloman'a bir elçi heyeti gönderdi. Macar Kralı daha önce ülkesine gelen Haçlı gruplarından dolayı bu duruma sıcak bakmıyordu. İlk önce elçi heyetini sekiz gün kadar alıkoysa da daha sonra Godefroi ile yüz yüze görüşmek için onu Sopron'a (Ödenburg) çağırdı. Buraya gelen Godefroi, birkaç gün Macar sarayında kalmaya davet edildi. Bu görüşmeden sonra taraflar aralarında barış tesis ederek kalabalık orduların ülkeden geçerken sayılarına güvenip anlaşmayı bozmamaları için liderlerden en tehlikelisi olarak gördüğü⁴⁹⁷ Baudouin'ı karısı, çocukları ve bütün maiyetiyle birlikte esir kalmasını istedi. Huzursuzluk çıkarmadan ülkeden geçebileceklerini aksi takdirde bu geçişe müsaade edilmeyeceğini söyledi. Orduya dönen Godefroi, kardeşine durumu anlatınca tereddüt yaşayan Baudouin bunu başta kabul etmese de Godefroi'un kendisinin rehin kalacağını söylemesi üzerine bu teklifi kabul etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Godefroi ordusuna Macaristan'dan geçerken taşkınlık yapanların ölümle cezalandırılacağını duyururken, kral da ordunun

⁴⁹⁶ Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 5; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 113.

⁴⁹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 114

ihtiyaçlarının makul bir fiyatla temin edileceğine söz verdi. Böylece Macaristan sınırlarından geçen Godefroi ve ordusunun ülkeden geçişi güvenle gerçekleşti. Haçlı ordusu Semlin'e (Zemun)⁴⁹⁸ oradan da hiçbir olay çıkmadan Belgrad'a gelince kralın söz verdiği gibi Baudouin, karısı soylu bir İngiliz kadın olan Gertrud ve tüm maiyetiyle birlikte orduya teslim edilmesi beklendi. Kral sözünü tutarak Baudouin, eşi ve diğer rehineleri Godefroi'a teslim etti. Buradan da Sofya'ya gelip yola devam eden ordu Bizans topraklarına girdi⁴⁹⁹.

Böylece ordu, Tuna boyundan ilerleyip Macaristan, Sırbistan ve Bulgaristan'dan geçerek İstanbul'a doğru ilerledi. Godefroi, Filibe'deyken Hugue de Vermandois'in imparatora yeminini ve aldığı hediyeleri haber aldı. Bazı söylentiler de Hugue'un imparator tarafından tutsak edildiği idi. Bu haberin endişelendirdiği Godefroi ve ordusu, 12 Aralık civarında Marmara kenarında Silivri'de durdu. Buraya kadar olaysız gelen ordu sekiz gün kadar civardaki arazileri tahrip edip yağmaladı⁵⁰⁰. Bunu haber alan imparator, hizmetinde bulunan iki Fransız, Peeldelau ve Daimbert'ın oğlu Roger, Godefroi'a göndererek onu seferini barışçı bir hava içinde sürdürmeye davet etti. Elçilerin bu davetini olumlu karşılayan Godefroi, şehir surlarının dışında bulunan Haliç'in yukarı kısımlarında karargâhını kurdu. İstanbul'a geldiklerinde İmparator Aleksios, Godefroi'un sadakat yeminini etmesi için ve imparatoru ziyaret etmeye teşvik etmek için Hugue de Vermandois'i onun karargâhına gönderdi. İmparator, Dük Godefroi ve beraberindeki ordunun gelişinden çok memnun olduğunu, kendisine itaat ettikleri takdirde ordunun tüm ihtiyaçlarının karşılanacağını söyledi. Ancak Godefroi'un buna gönlü olmadığından ordular arası çatışmalar yaşandı. Godefroi karargâhını Haliç'in karşı tarafındaki Beyoğlu (Pera)'na taşımak zorunda kaldı⁵⁰¹.

⁴⁹⁸ Macaristan'ın güneyinde bulunur.

⁴⁹⁹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 69; Willermus Tyrensis, 77-82; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 113-114; Şeyban, "Kudüs'ün Haçlılar Tarafından Alınması ve İlk Kralları Godefroi ile Halefi I. Baudouin (17 Temmuz 1099- 18 Temmuz 1100)", 329.

⁵⁰⁰ Bu yağmanın Hugue'un imparator tarafından tutsak edilmesinin bir tepkisi olduğu düşünülmektedir. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 114.

⁵⁰¹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 69-73; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 114-115; Şeyban, "Kudüs'ün Haçlılar Tarafından Alınması ve İlk Kralları Godefroi ile Halefi I. Baudouin (17 Temmuz 1099- 18 Temmuz 1100)", 329-330.

Dük Godefroi ve beraberindeki ordunun imparatorla zıtlaşması⁵⁰² imparatorun itaat etmesi karşılığında söz verdiği yardımları kesmesine neden oldu⁵⁰³. Nitekim imparatorun bölgeden mal alım satımını yasaklamasıyla Baudouin, ordudaki insanların ihtiyaçları karşısında Dük Godefrroi'a ve diğer soylu kesime imparator tekrar izin verene kadar imparatorun arazilerinde yağma yapmayı teklif etti. Yağma yapıldığını gören imparator, Noel olduğu için onlara tekrardan izin verdi. Ertesi gün Hugue de Vermandois, Godefroi'un yaptığı zıtlaşmadan dolayı onu kınamak ve sadakat yemini etmesine ikna için yanına gittiyse de Godefroi onun imparatora kendi isteğiyle vasal oldu ve kölecesine itaat ettiği için eleştirdi⁵⁰⁴. İmparator arkadan gelen kontların yaklaşmakta olduğunu duyunca onların birbirleriyle iletişime geçip birleşmelerini istemediğinden Anadolu'ya geçirilmelerini teklif için elçiler gönderdi. Fakat Godefroi ve ordusu elçileri dinlemeden elçilere saldırarak onları öldürünce imparator, büyük bir kuvveti ordunun üzerine gönderdi. Dinsel dört gün gün sonrasında imparator, Bizans ordusuna bu orduya karşı direnemeyen Godefroi ve ordusuna tekrardan kendisinin istek ve arzuları doğrultusunda hareket edip etmeyeceğini sordu. Dük itaati kabul etmek zorunda kaldı⁵⁰⁵.

Anlaşma yapılsa da Dük Godefroi kardeşi Baudouin'ı beş bin zırhlı şövalye ile köprüyü işgal etmek için gönderdi. Fakat imparatorun askerleri Türkopoller⁵⁰⁶ oklarla saldırmaya başlayınca Baudouin ve ordusu yenilgi alsa da Baudouin pes etmedi ve ordusuyla beraber tekrar saldırıya geçerek zafer elde etti. Bunun üzerine imparator

⁵⁰² Albertus'a göre, bu zıtlaşma Dük Godefroi'un imparatora itaati sonrası gerçekleşti. Godefroi, Fransa Kralı'nın kardeşi Hugh, Drogo ve Clarembald'ın imparator tarafından esir edildiğini duyunca imparatora elçi göndererek dostluklarının devamı için onların özgürlüklerine kavuşmalarını şart koştu. Ancak bunun kabul edilmediğini öğrenince bölge Haçlılar tarafından yağmalandı. Buna karşılık imparator yapacağı yardımları yapmayarak onların bölgede malını satmasını ya da mal satın almasını yasaklayarak onları güç duruma soktu. Ordunun güç duruma girmesiyle imparatora itaat etmek zorunda kalındı. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 73-77.

⁵⁰³ İmparatorun yardımları kesmesi Godefroi'nın en baştan imparatora itaat ettiğini göstermektedir.

⁵⁰⁴ Hugue, Godefroi'un imparatora itaat etmesi için yanına geldiğinde: "*Sen kendi ülkenden, kendine hükümdar dedirterek büyük servetlerle ve güçlü bir ordu ile ayrıldın; bu yüksek mertebeden kendini bir köle durumuna indirdin; sonra da büyük bir marifet becermiş gibi, benim de öyle yapmamı mı öğütlemeye geldin?*" diyince Hugue başkasının ülkesinde olduklarından ve imparatorun sağlayacağı koruma gereksiniminden dolayı onun buyruklarına uyulması gerektiğini söylese de Godefroi onu dinlemedi. Anna Komnena, *Alexiad*, 317.

⁵⁰⁵ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 73, 75, 77, 79; Anna Komnena, *Alexiad*, 316-317; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 116.

⁵⁰⁶ Ortadoğu kökenli süvari askerler. Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 25. Türkopoller (Türkoğulları) Bizans ordusunda görev yapan Hristiyanlaştırılmış Türk paralı askerlerden oluşan; ok, yay ve kargı gibi silahlar kullanan hafif süvari birliklerdir. Bunlar Müslümanken Hristiyanlaştırılmış Türk erkeklerle ve Grek kadınlarla olan evliliklerden doğan çocuklardan oluşturulmuştur. Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *TAD*, 25, 2009, 64.

“*aramızdaki düşmanlığı bitirmeye izin ver*” diyerek ona itaat etmesini istedi. İmparator Aleksios Komnenos, bu Haçlı grubunu gözünün önündeki dar bir alanda tutarak daha iyi kontrol altına alabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle Bohemund’ın bölgeye gelip Godefroi ile ona karşı ittifak kurmalarını engellemek için derhâl Dük Godefroi’u anlaşma yapmak üzere davet etti. Davet üzerine imparatorun konuğu olan Godefroi, bağlılık yemini ederken karşılığında İmparator Aleksios, Fransız askerlere asla zarar vermeyeceğini, tüm askerî malzeme konusunda ona destek çıkacağını bildirdi. Zengin bir şölenin ardından ordusuyla birlikte İzmit Körfezi’nin kuzey kıyısında bulunan Palekanon adını taşıyan bir karargâha getirildi⁵⁰⁷. Godefroi’un bazı vasal şövalyelerinden oluşan bir ordunun Marmara kenarında beklediğini duyunca onları da kendisine vasallık için ikna etti. İmparator and içme törenine Godefroi ve Baudouin’ı yemin şahidi olarak salona getirtti. Şövalyeler ve adamları yemin eder etmez Godefroi’un Asya kıyısındaki ordusuyla birleşmesi üzerine boğazdan geçirildiler. Nihayetinde imparator istediği ve planladığı gibi orduların birbirleriyle birleşmesini ve güçlenmesini engelledi⁵⁰⁸.

2.6.1.2. Baudouin’ın Ana Haçlı Ordusundan Ayrılarak Çukurova’ya Gidişi

İznik’teki başarılarının ardından güçlenerek sefere devam etmek için yola çıkan Haçlı ordusu Ereğli’deyken bazı prensler birlikleriyle beraber adını yayma arzusu ve hâkimiyet hırsıyla Ereğli’den ayrıldılar. Bunlardan biri de Dük Godefroi’un kardeşi Baudouin idi. Baudouin ile birlikte Kont Werner von Stenay, Toulouse kontu Raymond, Rethel Kontu I. Hugh’nun oğlu Baudouin de Bourg⁵⁰⁹, Guilbert von Montclar yedi yüz atlı ve iki bin yaya ile birlikte ordudan ayrılarak Çukurova bölgesine doğru ilerledi. Haçlı lideri Baudouin’ın Çukurova’ya doğru yönelmesinde Tancred’in Çukurova’ya gitme niyetini ilan etmesi etkili oldu. Çünkü İznik’te Ermeni Bagrat’la tanıştıktan sonra Ermenilere yakınlık duyan Baudouin, kendisinden önce bir Haçlı liderinin Ermenilerle iş birliği yapmasını ve onların yardımlarıyla hâkimiyet kurmasını istemiyordu. Bölgede

⁵⁰⁷ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 79-83; Anna Komnena, *Alexiad*, 317, 325; Willermus Tyrensis, 85, 90; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 118.

⁵⁰⁸ Willermus Tyrensis, 93; Robertus Monachus, *Robert the Monk’s History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 99-100; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 56; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 117-118.

⁵⁰⁹ Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 13-14; Alan V. Murray, “Baldwin II of Jerusalem (d.1131)”, *The Crusades: An Encyclopedia*, Editor: Alan V. Murray, Vol: I A-C, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 135.

kendisinin hâkimiyet kurabilmesi için Tancred'in Ermenilerle iletişime girmesi ve dahası dostluk kurmasını engellemesi gerekiyordu. Bu amaçlarla Çukurova'ya giden Baudouin, ana Haçlı ordusundan ayrılırken eşini yanına almadı. Ana Haçlı Ordusu Maraş'a geldiğinde Dükün kardeşi Baudouin'ın karısı İngilizce Godvere adındaki soylu kadın hastalandı. Burada vefat eden kadın büyük bir tazimle defnedildi⁵¹⁰.

14 Eylül 1097'de Tancred ile beraber Çukurova'ya doğru yönelen Baudouin, Tancred'in daha az kuvveti olması nedeniyle Çukurova'ya daha hızlı ulaşabilmesi ihtimaline karşı harekete geçti. Baudouin, Ermeni Bagrat'ın tavsiyesi üzerine ana yoldan Tont köyü yakınlarında ayrılan ve Zanapa (Halkapınar) ile Mindos (Kayasaray) üzerinden Namrun Yaylası (Çamlı Yayla)'nı takip ederek Çukurova'ya ulaşan yola saptı. Ana Haçlı ordusundan ayrılıp patika yollara gelen Baudouin ve beraberindeki ordu Bolkar Dağları silsilesi içinde yolunu kaybettiğinden gerek yiyecek sıkıntısı gerek hayvanlara yem bulma konusunda sıkıntı çekti. Bu nedenle aynı zamanda Tancred ile ana Haçlı ordusundan ayrılan Baudouin 3 gün kadar rakibinden geride kaldı. Baudouin'ın Çukurova'ya rakibinden daha geç gelişinin diğer nedeni de kalabalık bir orduya sahip olmasıydı. Nitekim Baudouin, ana Haçlı ordusundan ayrılırken onu lider olarak seçerek peşinden giden büyük bir ordu bulunuyordu. Onun etrafında büyük bir ordunun toplanmasının sebebi fiziksel görünümü, savaş konusunda bilgisi ve maddi olarak güçlü olmasıydı. Baudouin'ın ordusu Dük Robert'ın yönettiği Norman birlikleri ile gücünü daha da artırdı. Ayrıca Baudouin'ın genç taraftarları da çok fazla idi. Tüm bu ordu büyük bir hırs ile ilerleyen Baudouin ile birlikte hareket etmeye başladı. Baudouin bu büyük ordudan seçtiği beş yüz atlı birlik ve iki bin piyade asker ile ilerledi⁵¹¹.

⁵¹⁰ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 60; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 116; Willermus Tyrensis, 136, 138; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 151-152; Ayan, "Ermeni-Haçlı İşbirlikleri", 52; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 30; Kanat- Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, 82-83.

⁵¹¹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 141; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 61; Ersan, "I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)'nın Haçlıların Eline Geçmesi", 67-68; Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", 574; Ayan, "Ermeni-Haçlı İşbirlikleri", 52; Berker, "Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya'nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)", 7.

2.6.2. Tancred'in Kimliği ve Çukurova'ya Gelişine Kadar Haçlı Yolculuğu

Ünlü bir Norman kralın soyundan gelen Tancred⁵¹², 1076 yılında muhtemelen Sicilya'da ya da Sicilya Kontu Roger'ın hâkimiyet sahasının içinde doğdu. Babası muhtemelen Huateville'lerin Güney İtalya'ya yerleşimi sağlaması için gönderilen Kuzey İtalyan soylularından biri olan Marquis Odo'dır. Annesi Tancred de Huateville'in Güney İtalya'ya giden ve burada önemli bir pay sahibi olan oğullarından, ünlü Norman ailesi mensubu Robert Guiscard'ın kızı Emma idi. Diğer bir deyişle Tancred, Robert Guiscard'ın oğlu Bohemund'ın kız kardeşi Emma'nın oğluydu. O, baba tarafından pek seçkin bir oğul olmasa da anne tarafı anavatanları olan Normandiya'nın ötesinde askerî hünleriyle ün saldıklarından ötürü oldukça soylu, yüce bir yeğen ve torundu. Baba tarafının serveti ve anne tarafının askerî gücü onu her iki açıdan da güçlü kıldı⁵¹³.

Tancred dönem kaynaklarında genellikle güçlü, cesaretli genç bir şövalye olarak anlatılır. Nitekim Caen'li Ralph, Tancred'in Bohemund'dan daha cesaretli ve öncü olduğunu, bilhassa Vardar nehrini geçerken öncülük görevini aldığını ve Haçlılarla birlikte Bohemund'ı da cesaretlendirdiğini kaydederken, Guibert of Nogent onun genç olması nedeniyle sabırsız olduğunu kaydeder. Albertus Aquensis ise Tancred'in genç, savaşçı, cesaretli ve zenginliği bakımından diğer Haçlı liderlerinden farklı olduğundan bahseder. Kaynakların geneline bakıldığında onlar Tancred'in çok cesaretli ve askerî yetenekleri olduğu hususunda hem fikirdirler⁵¹⁴. Cesaretli oluşu, askerî ve diplomatik becerileri sert, çıkarıcı, acımasız ve baskınlığını dengeledi⁵¹⁵. Nitekim o dönemde diğer liderler imparatorun yardımlarına duydukları ihtiyaçtan dolayı başka çare olmadığını

⁵¹² Üsâme ibn Münkız'da “‘*Dankaî*” olarak geçer. Üsâme İbn Münkız, *Kitab el-İ'tibar*, 97.

⁵¹³ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 21; Anna Komnena, *Alexiad*, 357; Guibert of Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, (Trans.: Robert Levine), 1997, 37; Grabois, “Tancred”, 1144; Petrizzo, *Band of Brothers: Kin Dynamics of the Hautevilles and Other Normans in Southern Italy and Syria c.1030-c.1140*, 37; Seyhun Şahin, “Birinci Haçlı Seferinin Norman Şefleri Bohemund ve Tancred'in Maraş'taki Faaliyetleri”, *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu (17-19 Kasım 2016)*, (Ed.: Cevdet Kabakcı v.d.), 1, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 156.

⁵¹⁴ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 24-25; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 95; Francesca Petrizzo, “Most Excellent and Brave of Heart”: Tancred's Making and Unmaking in the Sources”, *The Making of Crusading Heroes and Villains: Engaging the Crusades*, (Edit.: Mike Horswell and Kristin Skottki), 4, Routledge 2021, 9, 14.

⁵¹⁵ Grabois, “Tancred”, 1145.

düşünerek imparatora bağlılık yemini ederken Tancred'in ona yemin etmemesi yahut yemin etmemek için direnmesi kaynakları destekler niteliktedir.

Tancred'in Haçlı seferlerine çıkışının bazı nedenleri vardı. Bunları anlamak için bilhassa onun ailesinden bahsetmemiz gerekmektedir. Çünkü ailesinin olduğu konum ve kendisinin bu konumdan alacağı hisse, ümitleri, ümitsizliği tamamıyla Huateville ailesinin içinde bulunduğu durum ile ilgilidir. Dolayısıyla Tancred'in soyu olan Huateville ailesinin durumu Tancred'in sefere çıkmasının nedenlerini anlayabilmek açısından çok önemlidir.

Tancred'in dedesi Robert Guiscard'ın babası Tancred de Huateville'dir. Norman topraklarında şöhret yapmış bir şövalye olan Tancred'in ikinci eşi Fressenda'dan⁵¹⁶ olan yedi oğuldan birisi de daha sonra Apulia prensi ve Calabria dükü olacak olan Robert Guiscard idi. Bohemund (1050-1111), Robert Guiscard'ın ilk eşi Norman asıllı Alberada'dan doğdu. Ancak gücünün git gide artmasıyla birlikte Salerno Prensi'nin kız kardeşi Sichelgaita ile evlendi. Bu, Bohemund'ın geleceğini etkileyecek bir olaydı. Çünkü prensin kız kardeşinden doğacak olan çocuklar soyluluk olarak öne geçecekti, varis Sichelgaita'dan olan Roger Borsa olacaktı ve nitekim öyle de oldu. Çünkü zaten Bohemund'ın annesi soyu mazeretiyle bir kanara bırakılmış ve daha soylu olan prensin kız kardeşiyle evlilik yapılmıştı. Bu nedenle Bohemund'ın düklük isteğinin gerçekleşmesi olanaksızdı. İki tarafın da dük olma hayâli babaları Robert Gusicard'ın 17 Temmuz 1085 yılındaki ani ölümü ile gün yüzüne çıktı. Onun ölümü Güney İtalya'daki halkı sarsmasının yanı sıra oğulları Roger Borsa ve Bohemund'ın düklük unvanını elde edebilmek için mücadeleye girmesine ve dolayısıyla karışıklık yaşanmasına neden oldu. Malaterra'nın kaydına göre Bohemund düklük unvanını ve toprak alma uğrunda hırslı ve kavgacıydı⁵¹⁷. Buna rağmen Roger Borsa amcası Sicilya Kontu Roger'ın yardımlarıyla dük ilan edildi. Roger Borsa yeteneklerinden ziyade ailesi, annesinin prensin kız kardeşi oluşu, nedeniyle düklüğü onaylandı. Bununla birlikte Sicilya Kontu Roger, kardeşinin varisi Roger'ı desteklese de Bohemund'a düşman değildi; onunla da iyi ilişkiler kurmaya

⁵¹⁶ Tarık Tolga Gümüş, “*Caen’li Ralph’ın Gözünden Türkler: Birinci Haçlı Seferi*” isimli makalesinde, babası Marquis Odo olan Tancred'in Muriel ve Fressenda isimli soylu kadınlarla iki evlilik yaptığını belirtse de Muriel ve Fressenda isimli soylu kadınlarla evlenen Çukurova'ya gelen haçlı lideri Tancred değil, Tancred'in anne tarafından büyük dedesi Tancred de Huateville'dir. Ayrıca yine bahsi geçen makalede, Bohemund Tancred'in amcası olarak kaydedilse de Bohemund, annesi Emma'nın erkek kardeşi olması dolayısıyla dayısıdır.

⁵¹⁷ Geoffrey Malaterra, 180.

çalışıyordu⁵¹⁸. Bohemund ise ilişkilerinin iyi oluşu dolayısıyla amcası Sicilya Kontu Roger'ın hizmetinde ona destek oldu. Nitekim Bohemund ve onun yeğeni Tancred, Roger'ın Amalfi Kuşatması'nda ona yardım ettiler. Lakin diğer taraftan Bohemund, bu durumu kabul edemeyip kardeşine karşı mücadeleye girse de bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Daha sonra 1086'da kardeşi Roger Borsa ona anlaşma teklif edip Oria, Taranto, Otranto, Gallipoli gibi bazı yerleri ona verse de⁵¹⁹ düklük amacıyla olan Bohemund bu hayâline ulaşmak için artık ümitsizdi ve Papa Urban'ın vaazıyla burada geleceği olmayacağını düşünerek kuşatmayı kaldırdı⁵²⁰.

Papa Urban, Clermont'ta Haçlı çağrısı yaptığında Robert Guisgard'ın oğlu, Tancred'in dayısı, Bohemund bulunduğu konum ve ümitsizliğinden dolayı bu vaazdan etkilendi. Bu dönemde Siponto'dan Oriolo'a kadar olan tüm kasaba ve şehirler Bohemund'ın yönetimi altındaydı. Lakin düklüğü elde edemeyen Bohemund, bahsi geçen yerlerde hâkim olmayı reddetti ve toprak hırsı nedeniyle sefere katılmayı istedi⁵²¹. Urban'ın vaazıyla Bohemund'ın yeğeni Tancred de Haçlı seferlerinin başlangıcında henüz yirmili yaşlarında olmasına rağmen sefere katılmak için hazırlıklara başladı. Zaten Haçlı Seferi çağrısı yapıldığında Tancred ya Sicilya kontu Roger'a ya da Bohemund'a bağlıydı ve onlardan birisine hizmet ediyordu. Tancred'in sefere katılmak istemesinin nedeni de Bohemund'dan farklı değildi. Hauteville ailesinde aradığını bulamayan Tancred, bu aileden olmasının meyvesini alamayacağını düşünüyordu. Kaldı ki dayısı Bohemund dahi düklük hayâllerini geride bırakmak durumunda kalmıştı. Bu nedenle Tancred sefere katılmakla doğuda yeni bir hayat kurabileceğini ve hâkimiyeti burada bulabileceğini düşündü. Lakin yaşı dolayısıyla bir taraftan da seferlere katılmak onu korkutuyordu. Ancak tam bu sırada sefere dayısı Bohemund'ın da katılacağını duyması, güçlerini birleştirebileceklerini düşündüğünden dolayı var olan korku ve endişelerini

⁵¹⁸ Petrizzo, *Band of Brothers: Kin Dynamics of the Hautevilles and Other Normans in Southern Italy and Syria c.1030-c.1140*, 36.

⁵¹⁹ Geoffrey Malaterra, 53-54, 157, 168, 171-171, 180; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 203; Petrizzo, *Band of Brothers: Kin Dynamics of the Hautevilles and Other Normans in Southern Italy and Syria c.1030-c.1140*, 34, 70; Şahin, "Birinci Haçlı Seferinin Norman Şefleri Bohemund ve Tancred'in Maraş'taki Faaliyetleri", 154-155. Bohemund'a verilen bazı yerler ona yapılan bir iyilik gibi gözükse de bu sayede Bohemund ona verilen yerlerle meşgul olarak Roger Borsa'nın hâkimiyetini tehdit edemeyecekti. Petrizzo, *Band of Brothers: Kin Dynamics of the Hautevilles and Other Normans in Southern Italy and Syria c.1030-c.1140*, 35.

⁵²⁰ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 23.

⁵²¹ Hatta o zamanlar bile Bohemund'ın I. Haçlı Seferi'ne katılmasının nedeninin toprak hırsı olduğu düşünülüyordu. Edgington, "Bohemund I of Antioch (d.1111)", 175.

azalttı. Tancred'in serveti dolayısıyla sefer için yapılan hazırlıklar onun için büyük bir masraf değildi. Bu hazırlıkları yaparken silah, at, katır ve diğer gerekli olan malzemeleri sadece kendisi için değil diğer tüm asker arkadaşlarına yetecek kadar kendi servetinden ayarladı ve dayısı Bohemund ile birlikte⁵²² görünüşte Haçlı Seferi için olsa da asıl mevki, toprak hâkimiyeti ve adlarını duyurabilmek için yola çıktılar.

Tancred'in küçük kardeşi William (Wilhelm), Bohemund'ı beklemeden Fransız Haçlı birliklerine katılsa da aileden ve Normanlardan başta Tancred olmak üzere pek çok kişi Bohemund'a katıldı. Radulphus'a göre Tancred'in Bohemund'ın idaresine katılması ve onun komutanlığında yola çıkması Bohemund'ın Tancred'e söylediği gurur verici sözlerle mümkün oldu. Ayrıca aralarındaki yakın aile bağı ve İtalya'dan Bizans topraklarına geçişin zorluğu da Tancred'in Bohemund'a katılmasının nedenleri arasındaydı. Radulphus'a göre eğer Tancred Bohemund'ın komutası altında savaşa katılmasaydı kıskançlıkla suçlanabilirdi. Bu nedenle Tancred Bohemund'a katılmak zorundaydı⁵²³. Neticede Tancred ile birlikte Salerno Kontları Richard de Principate⁵²⁴ ve Railnuf, Railnuf'un oğlu Richard, Rossignuolo Kontu Godefroi ile kardeşleri, Robert d'Ansa, Hermann de Cannae, Onfroï de Monte Scabioso, Albred de Cagnano, Ariano piskoposu Girard, birçok Sicilya Normanları ve Fransa Normanlarından Robert de Sourdeval ve Boel de Chartres de Bohemund'a katıldı⁵²⁵. Sefere katılanlar arasında en genç lider Tancred idi. Bu dönemde Haçlı seferlerinin önde gelen liderleri 30'lu ve 40'li yaşlarındaydı. Godefroi, Bohemund, Baudouin bunlardan bazıları idi⁵²⁶.

Tancred, dayısı Bohemund ve beraberlerindekiyle Adriyatik'ten geçerek Arnavutluk'a oradan da Makedonya sınırlarında bulunan Vardar Ovası'na kadar geldiler. Burada kamp kurulduktan sonra nehrin taşması onların karşıya geçmelerini geciktirmekle birlikte önce gidenlerin yahut sonda kalanların Türkopoller tarafından saldırıya

⁵²² Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 22-24; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 95; Petrizzo, *Band of Brothers: Kin Dynamics of the Hautevilles and Other Normans in Southern Italy and Syria c.1030-c.1140*, 35; Şahin, "Birinci Haçlı Seferinin Norman Şefleri Bohemund ve Tancred'in Maraş'taki Faaliyetleri", 155-156.

⁵²³ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 24.

⁵²⁴ Robert Guiscard'ın kardeşi William'ın oğlu. Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 95.

⁵²⁵ Şahin, "Birinci Haçlı Seferinin Norman Şefleri Bohemund ve Tancred'in Maraş'taki Faaliyetleri", 156-157.

⁵²⁶ Petrizzo, "Most Excellent and Brave of Heart": Tancred's Making and Unmaking in the Sources", 9.

uğrayacağı korkusu buraya gelen halkı iyice sardı. Durumu gören Tancred, onları cesaretlendirmek ve bir an evvel karşıya geçebilmek adına önderlik yaparak yaklaşık iki bin atıyla nehrin karşısına geçti⁵²⁷. Böylece onların arkasında olan halk da nehirden karşıya geçti. Cesaret zaferi getirdi ve nehri geçtikten sonra hem ganimet elde etmek için ve hem de tehlikelerle karşılaşma ihtimaline karşı burada durdular. Ancak düşman onları fark ettiğinde oklarla onlara saldırdılar. Türkopollerin oklarla başlattığı savaşta Tancred, ordusuna sabırla direnmelerini ve onlara karşı kalkan ve mızrakla saldırma planı olduğunu söyledi. Nihayetinde yapılan karşı saldırıyla düşman mağlubiyet alarak kaçmaya başladı. Diğer taraftan Tancred'in öncü olarak karşıya geçmesiyle birlikte Bohemund'un ordusu nehrin karşısında beklemeye koyuldular. Tancred'in galibiyetini gördükten sonra Bohemund'un birliği de nehrin karşısına geçmek üzere hazırlandılar; fakat Türkopoller bu defa onlara saldırdılar. Piyadelerin bulunduğu ordu Tancred ile birlikteyken nehrin diğer tarafında Bohemund'un hafif silahlı ordusu saldırıya uğradı. Durum karşısında Tancred atıyla nehrin karşısına geçti ve onu iki bin şövalye izledi. Yaptıkları mücadeleden başarıyla çıkan ve onları püskürtmeyi başaran Tancred ve ordusu ele geçirdikleri esirleri Bohemund'a götürdüklerinde bu adamların imparatorun adamları olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Bohemund esirlere: *"Sizi aptallar! Neden bana ait olan askerleri öldürmek istiyorsunuz. Bizler Kutsal Kabir'in askerleriyiz. Zarar vermek ve imparatorunuzdan bir şey almak gibi bir derdimiz yok"*⁵²⁸ dedi. Onlar: *"Biz başka türlü davranamayız. Biz imparatora tabiyiz ve o ne emrederse biz onu yapmakla mükellefiz"*⁵²⁹ diye cevap verince Bohemund onları serbest bıraktı (18 Şubat 1097). Diğer taraftan Tancred bu zaferden sonra Haçlılar tarafından büyük övgüler aldı. Nihayetinde Dük Godefroi ve ordusunun İstanbul'a gitmesi ve imparator ile barış yapmalarından sonra imparatorun kendilerine eşlik etmesi için gönderdiği bir kuropalates⁵³⁰ ile Bohemund yanındaki birçok soylu ile beraber İstanbul'a doğru ilerledi⁵³¹. 1 Nisan'da Keşan'a

⁵²⁷ Radulphus Cadomensis, Haçlıları cesaretlendiren ve liderliği üstlenen kişinin Tancred olduğu kaydetmiştir. Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 25. Böylece Bohemund gölgede bırakılarak Tancred yüceleştirilmiştir.

⁵²⁸ Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 96. Her ne kadar Bohemund böyle söylese de Anadolu'ya girdikleri ilk andan itibaren soylular arasında hâkimiyet mücadelesi başlayacaktı. Bu sadece daha önce Haçlı seferlerine çıkmak için söyledikleri gibi Anadolu'ya girmek için söyledikleri geçiştirici bir söylemdi.

⁵²⁹ Anonim Haçlı Tarihi, 60.

⁵³⁰ İmparatorun saray hizmetinde bulunan yüksek görevli memur. Anonim Haçlı Tarihi, 61.

⁵³¹ Bohemund ve Tancred'in yol güzergâhı Gesta Tancredi'de Bohemund ve Tancred ordusunun Epir'e (Yunanistan'ın kuzeybatısında, Arnavutluk'un güneyinde bulunur.) doğru yola çıktıklarından bahseder. Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First*

geldiklerinde Bohemund imparatorla görüşmek için ayrılırken⁵³², Normanların idaresini yeğeni Tancred'e bırakarak kendisi yanına aldığı birlik ile ayrıldı. Tancred ordunun lideri olarak görevi devraldı. Orduyu yiyecek bulmak için bir vadiye götürdü⁵³³. Bu Tancred'in ilk bağımsız teşebbüsüydü⁵³⁴.

2.6.2.1. Bohemund ve Yeğeni Tancred'in İmparator Aleksios Komnenos'a Doğru Yaklaşımları

Bir haberci Aleksios'a: *"Robert Guiscard'ın oğlu Bohemund, Adriyatik'i geçti ve Makedonya'yı ele geçirdi. Siz bu adamın büyük gücünü biliyorsunuz. Bugün onun gücü eskisinden daha az değil. O, şimdi Normandiya'dan silahlı atlı birlikler ve Lombardiya'dan piyadeler topladı."* dedi. Ayrıca Bohemund ile beraber yeğenleri Tancred ve onun kardeşleri William ve Robert'ın da ona katıldıklarını da ekledi. İmparator bu haber karşısında endişeye kapılsa da uzlaşmacı bir tavır sergiledi. Hâlâ Palekanon'da bulunan imparator Boutoumites'e imparatora bağlılık yemini etmeden Antakya'ya geçemeyeceklerini, yemin ettikleri takdirde de pek çok hediye ile ödüllendirileceklerini söyleyerek bütün kontları uyarmasını istedi. Boutoumites, gelen tüm liderlere ve bilhassa Bohemund'a imparatora biat ettiği takdirde imparatorun bu topraklarda kendisine her türlü yardımı yapacağını söyledi. Ardından imparator, birkaç adamıyla beraber Bohemund'ı huzuruna çağırdı. Bohemund her ne kadar imparatorun kininden çekinse de bu teklifi reddetti. Ancak onu karşılayan Godefroi, imparatorun teklifini kabul etmesini söyledi. Bunun üzerine imparatora giden Bohemund imparatora bağlılık yemini ederek ona biat etti ve karşılığında birçok hediyeler aldı⁵³⁵. İmparator,

Crusade, 24. Anonim Haçlı Tarihinde ordunun Vardar Nehri'nden sonra günümüz Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Serez'e geldikleri ve oradan da yeri tam olarak tespit edilemeyen Rusa şehrine geldiklerinden bahseder. Anonim Haçlı Tarihi, 61. Ordunun Vardar Nehri'ne geldikleri bilindiğinden Arnavutluk'tan direkt Makedonya sınırlarına geçmeleri daha olasıdır. Nitekim Işın Demirkent de Bohemund ve ordusunun yol güzergâhlarını Adiyatikten sonra Draç (Arnavutluk)-Okhrida(Ohri-Kuzey Makedonya)-Vodena (Vodina-Yunanistan) -Selanik (Yunanistan) -Silivri (İstanbul) olarak belirtmiştir. Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 23-24. Buna karşın Willermus ordunun İstanbul'a gitmek üzere Bulgaristan'dan ilerlediklerini kaydeder. Willermus Tyrensis, 94.

⁵³² Anonim Haçlı tarihinde Rusa şehrinde ordugâh kurulduktan sonra Bohemund'un imparatorla görüşmek üzere az bir birlikle orduyu terk ettiği kaydedilmiştir. Anonim Haçlı Tarihi, 62.

⁵³³ Willermus Tyrensis, 94, 96-97; Anonim Haçlı Tarihi, 59-62; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 24-28; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 95-97; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 24.

⁵³⁴ Anonim Haçlı Tarihi, 62.

⁵³⁵ *Gesta Francorum*'a göre, imparator bu yemin karşılığında Bohemund'a Antakya'nın ötesindeki toprakları verecekti. Edgington, "Bohemund I of Antioch (d.1111)", 175.

yanına birkaç adam alarak daha hızlı şekilde ilerleyebileceğini söylemesiyle Bohemund, imparatorun önerdiği şekilde birkaç adamla ilerlemeyi uygun gördü. Tancred ise emrinde bulunan birlikle arkalarından gelecekti⁵³⁶.

Bohemund'un yemin etmesi hususunda kaynaklarda farklılıklar bulunmaktadır. Anna Komnena verilen vaatler karşısında Bohemund'ın mala mülke düşkün olduğundan hiç itiraz etmeden imparatorla görüşmeye gitmek istediğini ve hatta diğer liderleri de imparatorla görüşmek için ikna etmeye çalıştığını söyler⁵³⁷. Anonim Gesta'nın yazarı bu konseye katılmasa da efendisi Bohemund'ın bağlılık yeminini neden ettiğini sorgular. Lakin onun yanlış yaptığından bahsetmeyerek bu kararı ihtiyaçlar dolayısıyla mecburi verilmiş bir karar olarak değerlendirir⁵³⁸. Krey, imparatorun Boutoumites'le ilettiği para ve hediyelere ilk kulak kabartan Bohemund olduğunu ve diğer liderlerin de imparatora yemin ettiğini belirtir⁵³⁹. Demirkent ise Bohemund'ın ordunun ilerleyebilmesi ve seferlerin gerçekleşebilmesi için Bizans'ın yardımına ihtiyaç olacağını bildiğinden Bizans'a olan düşmanlığını gizleyerek Aleksios ile dostça ilişkiler kurup ona biat etmeyi kabul ettiğini belirtir⁵⁴⁰ ki bizce de Bohemund ve diğer Haçlı liderleri ilerleyebilmek ve Bizans'ın yardımlarını alabilmek için imparatorun biat etme kuralına ayak uydurdular. Nitekim daha sonraki seferleri ve imparatora verdikleri yemini yok sayarak hâkimiyeti ellerinde bulundurma arzusu bunu kanıtlar niteliktedir.

Neticede Bohemund, imparatora biat ettikten sonra Keşan'da bulunan Tancred ve ordusu da İstanbul'a biat edilmek üzere çağrıldı. Tancred ve ordusu 26 Nisan'da Boğaziçi'nden karşıya geçirilerek Godefroi'un birliklerinin yerleştirildiği Palekanon'daki karargâha gönderildi. Tancred, Bohemund'ın birkaç adamla birlikte imparatorun huzuruna giderek ona biat ettiğini duyunca üzüldü ve kendisinin ne yapması gerektiği konusunda kararsız kaldı. İmparatora biat etmek istemiyordu fakat karşı tarafın gücü karşısında onlara savaş açamazdı. Buna karşı stratejik davranan imparator, uzlaşmacı bir tavırla tüm Haçlı liderlerinin biat etmesi için onları huzuruna bekledi.

⁵³⁶ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 91; Willermus Tyrensis, 98; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 29-31; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 103; Anna Komnena, *Alexiad*, 331.

⁵³⁷ Anna Komnena, *Alexiad*, 331.

⁵³⁸ Anonim Haçlı Tarihi, 65.

⁵³⁹ Krey, *The First Crusade*, 109.

⁵⁴⁰ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 26.

Tancred olaydan pek memnun olmadı. Bu olan biten olaylar karşısında Tancred, imparatorun vereceği hediyeleri ve vaatleri reddederek gizlice onunla anlaşma yapmadan kaçmayı planladı⁵⁴¹.

2.6.2.2. Tancred'in İmparatora Biat Etmek İstememesi

Tancred, imparatora Bohemund'ın yaptığı gibi biat etmek istemiyordu. Bu nedenle İstanbul'a geldiğinde kendisine ait birçok adamla beraber bir piyade gibi giyinerek sade bir giysi ile kendisini gizledi ve kuzeni Richard de Salerno ile Aleksios'a biat etmeden boğazı geceleyin gizlice geçti. Asya kıyılarına ulaşan Tancred, kıyafetlerini ve adını geri alarak İznik'e doğru ilerleyen liderlere katıldı. Lakin Aleksios, gözcülerinden Tancred'in gizlice onları kandırarak boğazı geçtiği haberini alınca öfkeyle kendisine vasallık yemini eden Bohemund'a döndü. Bohemund imparatora Tancred'i biat etmesi için huzuruna getireceğine görünüşte söz verdi. Çünkü Bohemund'ın tek amacı bağlılık yeminiyle girişeceği Haçlı Seferi ile babasının işgal planlarını yeniden canlandırmaktı⁵⁴².

İznik ele geçirildikten sonra Bohemund söz verdiği gibi şehri imparatora teslim etti. Diğer taraftan Haçlılar, Antakya'ya doğru ilerlerken İmparator Aleksios, kendisine bağlılık yemini etmeyen kontların yemin ederek ilerlemelerini istiyordu. Bu amaçla generali ve diplomatı olan Boutoumites'e bütün kontları uyarmasını, bağlılık yemini etmeden Antakya'ya geçmemelerini, yemin etmeleri karşısında pek çok armağan alacaklarını yazı ile duyurdu. Bunun üzerine kontlar imparatorun yanına giderek bağlılık yeminlerini ettiler. İmparator bağlılık yemini eden liderlere para ve armağanlarını verirken antlarını unutmamalarını ve ant içmemiş tanıdıklarını da bunu yapmaya davet etmelerini emretti. Bunun üzerine Bohemund, imparatora söz verdiği gibi Tancred'i de imparatorun huzuruna götürdü. Lakin Bohemund'ın yeğeni kendisinin sadece Bohemund'a bağlılıkla yükümlü olduğunu ve ömrü boyunca sadece ona bağlı kalması gerektiğini öne sürdü. O özgürlüğünü seviyordu. Ancak imparatorun hısımları ve orada bulunan diğer kontlar bu ant için ısrar edince yemin etmek istiyormuş gibi yapıp gözlerini

⁵⁴¹ Willermus Tyrensis, 99; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 32; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 26; Petrizzo, "Most Excellent and Brave of Heart": Tancred's Making and Unmaking in the Sources", 9.

⁵⁴² Anonim Haçlı Tarihi, 66; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 91; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 33-34; Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 55; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 336; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 26.

imparatorun tören tahtının bulunduğu çadıra dikerek alay edercesine “*Eğer sen, diğer kontların her birine verdiği kadar armağan verdikten başka bir de bu çadırı para ile doldurup verirsen, ben de sıraya girer bağlılık andı içerim.*”⁵⁴³ dedi. İmparatorun en önemli askerî komutanlarından biri olan Palaiologos, Tancred’in küstahça sözlerini yüzüstü ve katlanılmaz bulduğundan onu itti. Tancred bu harekete karşı onun üzerine doğru yürümeye cesaret edince Bohemund araya girdi ve “*İmparatorun hısımlarına karşı küstahça davranmak yakışık almaz*” deyince Tancred mecburen⁵⁴⁴ imparatora ant içti⁵⁴⁵.

2.6.3. Tancred’in Ana Haçlı Ordusundan Ayrılışı ve Tarsus’ta Hâkimiyet

Haçlı liderleri, piyade birlikleriyle birlikte Ereğli’den Antakya’ya doğru rota belirlemeye çalıştılar. Tatikios ve Bizanslı muhafızlar, Gülek boğazından doğrudan Antakya’ya ulaşmak kısa olsa da zorlu bir yol olması hasebiyle onlara Akşehir, Konya, Ereğli, Kayseri, Göksun ve Maraş üzerinden Antakya’ya gitmeleri gerektiğini söylediler. Ana Haçlı ordusu bu yol üzerinden gitmeyi uygun görse de Runciman’a göre imparatora düşmanlık duygusu taşıyan Tancred, Ereğli’deyken ordudan ilk ayrılan liderdi. Ona göre Tancred’in ordudan ayrılma nedeni ana haçlı ordusunun ilerleyeceği güzergâh planını Bizanslıların yapmış olmasıydı. Çünkü bu teklif Bizans’a fayda sağlayacak bir teklifti. Nihayetinde Tancred, kendisi gibi bu teklife itiraz eden Prens Richard, Robert von Esch ve bazı diğer soyluları da alarak aşağı yukarı zırhlı yüz kişi ve yüz okçu ile birlikte⁵⁴⁶ tahminen 14 Eylül 1097’de Çukurova bölgesine gitmeyi seçti. Tancred’in planı diğer Haçlı liderleri tarafından tehlikeli olarak görülse⁵⁴⁷ ve bu planından onu vaz geçirmeye

⁵⁴³ Anna Komnena, *Alexiad*, 331; Krey, *The First Crusade*, 110.

⁵⁴⁴ Krey, Tancred’in Palaiologos’a küstahça davrandığını fark edip pişmanlık duyarak Bohemund ve diğerlerinin de tavsiyesiyle ikna olarak yemin ettiğinden bahseder. Krey, *The First Crusade*, 110. Ancak bu yemin mecburi olarak verilen bir yemindi. Nitekim Tancred bağlılık yemininden sonra da bağımsız olarak davranmaya devam etti. Bu nedenle Tancred’in yaptığı yemin artık köşeye sıkıştırıldığından ve yemin etmediği takdirde imparatorluk sınırlarında sorun yaşayacağından dolayı edilmiş bir yemindi.

⁵⁴⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, 331; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), 40; Demirkent, Haçlı Seferleri, 33. Bazı kaynaklara göre Tancred imparatora bağlılık yemini etmedi. Anna Komnena, *Alexiad*, 331. Ancak kaynaklar ışığındaki ortak kanı Tancred’in ilk önce imparatora yemin etmekten kaçsa da İznik’in ele geçirilişi sonrasında yemin etmek zorunda kaldığıdır.

⁵⁴⁶ Willermus ve Radulphus Tancred’in beş yüz atlı ve bir miktar yaya ile birlikte ana Haçlı ordusundan ayrıldığını belirtir. Willermus Tyrensis, 136.

⁵⁴⁷ Zaten ana Haçlı ordusu Çukurova üzerinden direkt Antakya’ya ulaşmayı düşündüyse de Türklerin elinde bulunan Çukurova’ya gitmektense kendilerine dost olan Ermenilerin elinde olan arazilerden geçmeyi uygun gördüler. Altan, “Haçlı Ordularının Anadolu’da Geçtiği Yollar”, 574. Buna karşın Tancred ve Baudouin her ne kadar bölgenin sahilleri Türk hâkimiyetindeyse de Toros dağlarında varlıklarını devam ettiren Ermenilere güvenerek bu tehlikeyi göze aldılar.

çalışmalar da Tancred planından vaz geçmedi. Radulphus'a göre Tancred'in bu plandan vaz geçmemesinin nedeni Antakya'ya doğrudan bir rota oluşturup mezkûr şehre ulaşmaktı⁵⁴⁸.

Tancred'i Çukurova'ya yönelenmesindeki amaçlar bir tarafa onun bu bölgeden umutlu olmasının en büyük etkenlerden birisi Ermenilerdi. Nitekim mezkûr bölgede küçük Ermeni kaleleri vardı ki Tancred bu Ermeni kalelerindeki küçük hâkimlerin ona engel olmayacağını bilakis onlardan dostluk ve yardım göreceğini düşünüyordu. Diğer taraftan kıyıları Türklerin hâkimiyetinde bulunuyordu ki buralar da Ermenilerin dostluğu ve desteğiyle ele geçirilebilecekti. Tancred'in bu şekilde niyetini açıklamasının ardından bahsettiğimiz üzere Baudouin da Çukurova'ya doğru yola çıkmaya karar verdi⁵⁴⁹. Nihayetinde yola koyulan Tancred onu takip eden birliklerini de alarak Baudouin Bithynia (Bitinya)'yı⁵⁵⁰ geçti. Baudouin ile birlikte Pozantı Vadisi'ne⁵⁵¹ yerleştiler. Lakin Tancred, bundan sonra Baudouin'dan ayrılarak⁵⁵² Toros Dağları ve Pozantı Vadisi yoluyla Gülek Boğazı (Kilikya kapısı)'na yöneldi ve bugünkü Ulukışla üzerinden geçite varan yolu takip etti. Bu yolu kullanan Tancred⁵⁵³, Çukurova'ya beraber çıktıkları Baudouin'dan daha erken vardı (21 Eylül)⁵⁵⁴.

⁵⁴⁸ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 11; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 146.

⁵⁴⁹ Kanat- Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, 82-83.

⁵⁵⁰ Antikçağ'da Anadolu'nun kuzeybatısına verilen isim. İzmit başkentli bölgedir. Kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Sakarya, Ankara, Eskişehir'e kadar uzanan Orta Anadolu dağlıkları, batısında Marmara Denizi ve Kocayay ile çevrili bölge olarak tanımlanmıştır. Strabon, 301; Kamil Doğancı, "Bithynia Tarihi I Bithynia Krallığı (MÖ 297- MÖ 74), *Burdef*, Aralık 2003, 74.

⁵⁵¹ Albertus'ta bu vadi Buotentrot olarak geçerken Radulphus'ta Butro olarak Gesta ve Tudebodus'da ise Botrenthrot olarak geçer. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 145; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 57-58; Anonim Haçlı Tarihi, 77; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 86.

⁵⁵² Gesta, bu ayrılığın nedenini kendini bağımsız olarak görüşü olduğunu söylerken Albertus bu ayrılığı karmaşık yollar bahanesi ile açıklar. Anonim Haçlı Tarihi, 77.

⁵⁵³ Radulphus Cadomensis, Tancred'in Gülek Boğazı'ndan geçişini kaydederken Baudouin'dan söz etmemesi iki Haçlı reisinin yola beraber çıkmış olsalar dahi daha sonra yollarını ayırdıklarını gösterir. Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 56-57; Ersan, "I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)'nın Haçlıların Eline Geçmesi", 67.

⁵⁵⁴ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 141, 144; Anonim Haçlı Tarihi, 77; Willermus Tyrensis, 99, 136, 140; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 56-57; Krey, *The First Crusade*, 120; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 58; Altan, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 44; Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", 574; Ersan, "I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)'nın Haçlıların Eline Geçmesi", 68; Ayan, "Ermeni-Haçlı İşbirlikleri", 52; Berker, "Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya'nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)", 8. Tancred'in Tarsus'a gelişi 25 Eylül olabileceği de söylenmektedir. Anonim Haçlı Tarihi, 77.

Baudouin, kendisinden önce Çukurova'ya yönelen Haçlı liderinin Ermenilerle temas edip onların güvenini kazanmasının önüne geçmek istese de⁵⁵⁵ daha az kuvveti olması ve kullandığı yol hasebiyle Çukurova'ya daha hızlı ulaşan Tancred, 21/25 Eylül'de ekseriyetle Rum ve Ermeni nüfusunun yaşadığı Tarsus önlerine geldiğinde Çukurova'nın diğer şehirleri gibi Tarsus da 1083-1084 tarihinden bu yana Türklerin hâkimiyeti altında idi. Nitekim Tancred bölgeye geldiğinde buralar Kılıç Arslan'ın hâkimiyeti altında idi. Burada yaşayan Rumlar hâkimiyeti elinde bulunduran Türklere itaat ederek ve Ermeniler de dağlarda hürriyetlerini devam ettirerek varlıklarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Bu dönemde Toroslarda bulunan Ermeniler, hürriyetlerini yerleştikleri arazinin kolayca nüfuz edilemez olması ve savunulabilir olması hasebiyle koruyabiliyorlardı. Nitekim Gülek Boğazı'nın batısında kalan dağlara Hetum'un oğlu Oşin sahipti. Oşin'in asıl karargâhı Tarsus ve Çukurova'nın üst kısımlarında bulunan Lampron'du. İmparator Aleksios'ın emrinde bulunarak bölgedeki hâkimiyetini devam ettiren Oşin, Çukurova'ya sık sık akınlar yapıyordu. Diğer taraftan Gülek Boğazı'nın doğusundaki dağlara da Rupen'in oğlu Konstantin hâkimdi. Bahsi geçen Ermeni liderler çıkarlarını esas aldıklarından dolayı Tancred ile zaman geçirerek onunla iş birliği yaptılar. Tarsus şehrine yaklaştığında şehrin kulelerinin yüksekliği, duvarların uzunluğu Tancred'i büyülediğinden bölgedeki sakinlerin askerî güçlerini öğrenmek için hazırlıklar yaptı. Bu hazırlıklar yapılırken Tancred'in yaptığı ilk işlerden birisi de Tarsus'ta bulunan Ermenilerle yakın ilişkiler kurmaya çalışmaktı. Çünkü bölgedeki Ermenilerin ona büyük bir yardımı olacağını düşünüyordu. Buradaki halkla konuşarak şehrin kendisine verilmesi hususunda halkı ikna etmeye çabaladı⁵⁵⁶.

Tancred bu şehirdeyken ona ve ordusuna 500 kişilik Türk garnizonu saldırıda bulundu. Saldırı karşısında Tancred, derhâl dayısı Bohemund'a yardımcı kuvvetler göndermesi için haber gönderdi. Diğer taraftan Albertus'a göre Tancred ile daha önceden tanışıklığı olan bir Ermeni ona şartlar müsait olduğunda şehrin teslimi için kasaba halkına

⁵⁵⁵ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 5.

⁵⁵⁶ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 147; Willermus Tyrensis, 140; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 58; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 153; Berker, "Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya'nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)", 8.

Türklerin hâkimiyetinden çıkararak Tancred'in hâkimiyetine girmeleri ve şehri ona gizlice teslim etmeleri için söz verdi⁵⁵⁷. Fakat ahali buna cesaret edemedi⁵⁵⁸.

Tancred ve birlikleri şehir gizlice teslim edilmeyince Tarsus'a hâkim olan Türklerle savaşmak için hazırlıklara başladılar. Tancred her şeyi kontrol altına alınca Türkopollerin bir kısmını şehrin üzerine gönderip⁵⁵⁹ Tarsus'un silahlı birliğinin ne kadar kalabalık olduğunu belirledikten sonra Tancred'in birlikleri onları pusuya düşürdü. Durum karşısında Tancred'in gizlenen diğer silahlı birlikleri gizlendikleri yerlerden çıkarak pusuya düşen Türklere saldırmaya başladılar. Türkler derhâl onları ok yağmuruna tuttular. Ancak Tancred, Türkleri pusuya düşürürken kendi adamlarının az olmasına rağmen bunu başarmalarından güç alarak Türklere karşı önde savaşmaya başladı. Ondan güç alan birlikleri de arkasından giderek Türklere savaş açtı. Yapılan savaşta ağır darbelere dayanamayan halk şehir surlarına doğru sığındı. Haçlılar ise surların yakınında kamp kurdular. İki taraf arasında yapılan bu mücadelenin ardından Türkler hazırlıksız yakalandıklarından geri çekilip mağlup olurken şehrin duvarlarının içinde hüznün, dışında mutluluk yaşandı. Mücadele bu şekilde neticelenirken Tancred güneşin doğması ile kapıları kırmak, merdivenleri kulelere yaslayarak oraya tırmanmak ve şehri ele geçirmek

⁵⁵⁷ MacEvitt, batılı kaynakların Ermenilerin hevesli müttefikler olduğunu söylemeler de aslında yerli Hristiyanların komşuları Türkler ve Ermenilere yönelik yapılacak Haçlı saldırılarını engellemeye çalıştıklarını ve yeni gelenlerle direkt iş birliği yapmaktan kaçındıklarını savunur. Çünkü neticede Ermeniler de Haçlıları Çukurova'ya gelmelerinden önce tanımışlardı. Christopher MacEvitt, *The Crusades and the Christian World of the East: Rough Tolerance*, Philadelphia, 2008, 55.

⁵⁵⁸ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 147; Ersan, "I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)'nın Haçlıların Eline Geçmesi", 68.

⁵⁵⁹ Gesta Tancredi'de geçen bu bilgi daha önce de belirttiğimiz John France'ın Tancred ve Baudouin'ın Çukurova'ya gelmesinin ana Haçlı ordusu ve bizzat imparatorun teşvikleriyle Haçlıların Ermenilerle ittifak yaparak Çukurova'daki Türk garnizonlarını bölgeden çıkarmak için yapılan bir plan olduğu teorisini destekler niteliktedir. Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 58; France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*, 190; Arslan- Genç, "Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi", 237. Holt da Tancred ve Baudouin'ın bölgeyi Bizans kontrolü altına alma politikası izleyen Tatikios'ın tavsiye ve yönlendirmesiyle olabileceğini savunur. Lakin Caen'li Ralph, Tarsus'un ele geçirilmesinde Tancred'in Türkopolleri öncü birlik olarak gönderdiğini kaydetmekle birlikte aynı kaynakta Tancred'e Çukurova'ya gitme kararında uyarılarda bulunulduğunu fakat Tancred'in maceracı ruhuyla ve cesaretiyle onları dinlemediği ve tamamen kendi tercihiyle gidilecek şehre daha zor olsa da daha kısa sürede erişmek için bu yolu seçtiği kaydedilmiştir ki bu bir plan dâhilinde Çukurova'ya gittikleri kaydıyla tamamen çelişir. Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 56-57; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 25. Tancred, Caen'li Ralph'ın kaydettiği gibi şehre hızlı ulaşmak için Çukurova'yı seçmiş olsa da bölgeye geldikten sonra bu amaç yönünü değiştirmiştir. Nitekim Tancred'in Çukurova'ya hâkim olma mücadelesi onun amacının kişisel çıkar olduğunu ortaya koyar ki MacEvitt'in de belirttiği gibi Tancred ve Baudouin'ın bu yolu, ordudaki diğer liderlerin uyarılarına karşın kendilerinin seçtiği hususu kaynaklardaki ortak kayıttır. Nitekim Çukurova'ya gelen iki Haçlı lideri de burayı kendileri için işgal etmek istemiştir. *The Crusades and the Christian World of the East: Rough Tolerance*, 56.

için sabırsızlanıyordu. Ancak şehrin kapılarını zorlamaya gerek kalmadı. Gece şehrin Hristiyanları büyük sevinçle gelerek Haçlılara Türklerin şehirden gittiği haberini verdiler. Diğer taraftan daha önce de kasaba halkını ikna edeceklerine ve Tarsus'u Tancred'e vereceklerine söz veren Ermeniler de şehrin teslimi için kasaba halkına vaatler sunuyorlardı. Nihayetinde Türk garnizonları gece şehirden ayrılırken şafak vakti buradaki Rum ve Ermeni halkı, Tancred ve birliklerine⁵⁶⁰ kapıları açtı⁵⁶¹. Ahali Tancred'in bayrağının göklere çekilmesini, Tancred'in canlarına ve mallarına zarar vermemesi şartıyla kabul etti. Böylece Tancred, şehir halkını ikna ederek Budouin'dan önce şehri teslim aldı⁵⁶².

2.7. TANCRED İLE BAUDOUİN ARASINDAKİ ANLAŞMAZLIK VE BAUDOUİN'IN TARSUS HÂKİMİYETİ

Tancred, Tarsus şehrini ele geçirirken halkın da izniyle zafer işareti olarak kulelerin üzerinde kendi simgesi olan sancağını dikti. Böylece zafer sancağı kulede dalgalanmaya başladı. Tancred şehri ele geçirdikten sonra düşman saldırılarına karşı hazırlıklı olmak açısından kaleyi sağlamlaştırmaya çalıştı. Tam huzura kavuşmuşken bir gözlemci Tancred'e gelerek dağlardan silahlı bir gücün çıktığını, dağların silahlı birliklerle dolup taştığını haber verdi. Bu kargaşayı duyan Tancred, endişeye kapılarak derhâl silahlı birlikleriyle birlikte savaşmak için hazırlandı⁵⁶³.

Baudouin de Boulogne, Astenois kontu Peter, Toulouse Kontu Rainard ve Baudouin de Bourg ordudan ayrılarak ilerlediler. Onlar açlık çekiyorlardı ve kaynak ihtiyaçları vardı. Willermus'ın kaydettiği üzere Baudouin yanlış ilerleyişi neticesinde karmaşık yolların şaşkınlığından sonra ordusunu aşağı sahile kadar Çukurova'nın bütün şehirlerini görebileceği bir dağın tepesine çıkardı. Baudouin, Tarsus'ta bir ordugâh görünce temkinli davranarak yanına aldığı atlı ve piyade birliğiyle dağları aşarak düzlüğe indi ve Tarsus şehrine geldi. Fakat Baudouin bu karargâhta Türk ordusunun olduğunu

⁵⁶⁰ MacEvitt, Robertus, Tarsus'un işgal edilmesini ele alırken Tancred'in bölgeye ilk geldiğinden ve Tarsus'u ele geçirdiğinden bahsetmeyerek sadece genel olarak Haçlıların Tarsus'u ele geçirdiğini kaydetmiştir. Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 116.

⁵⁶¹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 147; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 116; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 58-60.

⁵⁶² Willermus Tyrensis, 140-141.

⁵⁶³ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 149; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 60.

zannederek büyük bir korkuya kapılırken, Tancred ve birliği de dağların silahlı güçlerle dolmuş olduğu haberi üzerine endişeyle hazırlıklarını tamamladıktan sonra bayraklarını kaldırarak üzerlerine gelen orduya doğru ilerledi. Büyük bir ordu şehre yaklaşırken Tancred, Baudouin ve birliklerini gördüğünde yardım amaçlı geldiklerini düşündüğünden tüm endişesi kayboldu. Diğer taraftan Baudouin da yaklaştığında Tancred ve birliklerini görünce tahmin ettikleri gibi Türk ordusu olmadığı için rahatladılar. İki lider birbirlerini görünce el sıkıştı. Baudouin'ın Tarsus'a şehri almak için geldiğinden haberi olmayan Tancred, Baudouin'a savaşın seyrini, yaşananları ve zafer neticesinde yağmayla elde ettikleri ganimetlerden bahsetti. Hatta bu ganimetlerden Baudouin'a teklif etti. Ayrıca ordularını birleştirerek şehre doğru yürüdüler⁵⁶⁴.

Tancred ve Baudouin birlikleriyle Tarsus önlerine geldiklerinde Türklerin saldırıları karşısında ortak karargâh kurdular ve Türk garnizonu karşısında başarılar elde ettiler. Lakin bu başarı Tancred ile Baudouin'ı birbirine düşürdü. Nitekim ikisi de bu başarının kendisi sayesinde olduğunu savunuyordu. Bu çekişme üzerine Baudouin ve onun maiyetinde olanlar kalenin burcunda Tancred'in sancağını görünce iyice öfkeleniler⁵⁶⁵. Tancred durumu fark edince, Baudouin ve beraberindeki orduya onlar gelmeden önce şehir halkını bu şartlara razı ettiğinden bahsetti. Lakin Baudouin, Tancred'in haklarını kabul etmedi. Tancred'den sayıca fazla olan ordusuna güvenerek kendisi ve ordusunun burada olmasına rağmen bayrağı dikerek şehri ele geçirmesini kabul etmedi. İkili arasında şehri kimin yöneteceği ya da ortaklaşa yürütme hususlarında anlaşmazlık çıktı. Tancred, şehri kendisinin yönetmesi gerektiğini düşündüğünden ortaklaşa yürütmeyi de kabul etmedi. Gesta Francorum, Baudouin'ın Tancred'e dostça yaklaştığını, onunla anlaşmak için görüşmek istediğini fakat buna karşı Tancred'in

⁵⁶⁴ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*,149; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 61; Willermus Tyrensis, 140.

⁵⁶⁵ France, Tancred ve Baudouin'ın ana Haçlı ordusu tarafından gönderildikleri gibi aynı zamanda ortak bir hedefe hizmet ettiklerini belirtirken, Tancred ve Baudouin'ın Tarsus'a hâkim olabilmek için giriştikleri mücadeleyi ana Haçlı ordusunun kurallarına göre bir yeri ele geçiren kişinin mülkiyet göstergesi olarak sancağını dikebileceği kuralından dolayı olabileceğini söyler. France, *The Crusades and The Expansion of Catholic Christendom 1000-1714*, 75. France, Tancred ve Baudouin'ın her ne kadar Çukurova'ya ana Haçlı ordusuyla aynı hedef için geldiklerini savunsa da aslında daha sonra da kendisinin de belirttiği gibi aralarındaki anlaşmazlık tamamen hâkimiyet için yapılan bir mücadeledir. Nitekim Haçlı yolculuğuna çıkan tüm liderlerde olduğu gibi onlarda da doğuda hâkimiyet kurma hayâlleri vardı.

“Sizinle anlaşma yapmayı kesinlikle reddediyorum” dediğini kaydeder⁵⁶⁶ ki neticede iki liderin anlaşamaması üzerine Baudouin öfkelenerek harekete geçti⁵⁶⁷.

Baudouin, büyük bir öfkeyle şehir halkını etrafına toplayarak: “...*Tahmin ettiğiniz gibi biz sizin elinizde değiliz; ama siz ve adamlarınız bugün bizim elimizdesiniz. Ve şimdi siz emin olmalısınız ki bu anlaşmada aldatıldınız...*” diye devam etti. Ayrıca ahaliye Tancred’in bayrağını indirmezlerse şehri ve çevresindeki her şeyi harap edeceğini söyleyerek onları tehdit etti. Tancred kısa bir cevapla: “*Eğer lordun yardımcılarıyla onlar bizim tarafımızdan fethedilirse senin küstahlığın cezasız kalmayacak. Fakat biz günahlarımızdan dolayı bunu yapamazsak sen Bohemund’ın ve onun ordusunun ellerinden kaçamayacaksın*” dedi⁵⁶⁸.

Baudouin ile Tancred’in birbirlerine sarf ettiği öfke dolu sözler, ikili arasındaki husumeti silaha ve kan akıtmaya kadar götürdü. Aralarında git gide artan mücadeleye son vermek isteyen bazı kimseler bir teklifte bulundu. Her iki taraf da Ermeni kasaba halkına sorarak kentin mülkiyeti ve yetkisinin kimin hâkimiyeti altında olacağını kararlaştırmalıydı. Sorulan soru karşısında kasaba halkı Baudouin yerine Tancred’i seçti. Aslında bu seçim Tanced’e duydukları bağlılıktan değil Bohemund’ın saldırılarından korktukları içindi. Çünkü Bohemund’ın Anadolu’da savaşlardaki ünü onlara da ulaşmıştı. Buna karşın Dük Godefroi’un⁵⁶⁹ ünü daha yeni bilinmeye başlıyordu⁵⁷⁰.

Halkın Tancred tarafında olduğunu duyan Baudouin büyük bir öfkeyle: “*Siz saygı duyduğunuz ve korktuğunuz Bohemund ve Tancred’in Hristiyan ordusunun en büyük ve en güçlü liderleri olduğuna inanmamalısınız. Kardeşim Dük Godefroi ile kıyaslanamaz. Kardeşim Godefroi soylu atalarının kalıtsal haklarıyla Roma İmparatorluğu’nun en büyük ve en eski düküdür. O, bütün ordu tarafından saygı görür; büyük küçük demeden*

⁵⁶⁶ Anonim Haçlı Tarihi, 77.

⁵⁶⁷ Willermus Tyrensis, 141; Robertus Monachus, *Robert the Monk’s History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 116; Krey, *The First Crusade*, 120; Ersan, “I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)’nın Haçlıların Eline Geçmesi”, 68-69.

⁵⁶⁸ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 149; Willermus Tyrensis, 141.

⁵⁶⁹ Albertus, Tancred ile Baudouin arasındaki bu husumeti onlardan çok Bohemund ile Godefroi’un mücadelesi olduğunu kaydeder. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 150-151. Çünkü Tancred’in bağlı olduğu dayısı Bohemund ve Baudouin’in bağlı olduğu abisi Godefroi vardı. Baudouin Tarsus’a geldikten sonra Tancred Bohemund’ın gücünü söyleyerek ahaliyi ikna etmeye çalışırken, Baudouin da Godefroi’nin var olan gücünü dile getirip kabul etmedikleri takdirde harap olacaklarını söyleyerek onları tehdit ediyordu.

⁵⁷⁰ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 151; Willermus Tyrensis, 141; Ersan, “I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)’nın Haçlıların Eline Geçmesi”, 69.

herkes onun sözleri ve nasihatlarına uyarlar; çünkü o herkes tarafından seçilmiştir ve herkesin efendisidir. Aslında siz ve her şeyiniz, hatta şehriniz dahi, aynı dükün kılıç ve ateşiyle yok edilebilir. Ve ne Bohemund ne de Tancred sizin koruyucunuz olarak duramayacak. Siz, desteklediğiniz Tancred'in bizi aşağılayan ve kendini yücelten bayrağını kulenin tepesinden aşağı indirmedikçe ve kapılarınızı bize açmadıkça ellerimizden kaçamayacaksınız. Eğer bu sancağı oradan indirme ve teslim olma konusunda itaat ederseniz bu sınırlar içinde yaşayan herkesten önce yükseltileceksiniz ve efendimiz ve dük tarafından çok saygı görecek ve değerli hediyelerle ödüllendirileceksiniz”⁵⁷¹ dedi.

Bu tehditlere karşı Tancred ve halk direnirken Baudouin, Tancred'e “Şehre beraber girelim ve yağmalayalım, kim daha çok alırsa alsın fark etmez, ganimet yapsın.”⁵⁷² diyerek kim daha fazla ganimet elde ederse şehre onun hâkim olması teklifini sundu. Ancak Tancred, şehirdeki Hristiyanları yağmalamak istemediğini, kendisini şehrin hâkimi belirlediklerini söyledi. Bununla birlikte Tancred, Baudouin'ın tehditlerine karşı şehri elinde tutmaya çalışsa da Baudouin'ın kuvvetleri sayıca üstündü. Baudouin'ın birliğinde birçok baron ve asker bulunması hasebiyle Tancred, girişeceği mücadelede mağlup olacağı ve ele geçirdiği bir yeri kaybetme korkusu taşıdığından dolayı onun karşısında savaşa girmek istemedi. Bu nedenle Tancred şehri Baudouin'a vermek zorunda kaldı. Baudouin tarafından uzaklaştırılan Tancred, 22 Eylül'de Tarsus'tan Adana'ya hareket etti⁵⁷³.

Kaynaklarda Tancred'in şehri terk etmesi hususunda farklı kayıtlar bulunmaktadır. Albertus'a göre sürekli Baudouin'ın şehir halkını tehdit etmesi ve kendi sancağının asılması şartının yerine getirilmesi karşısında verdiği vaatlere kanan halk, Tancred'in sancağını tepeden alarak aşağı fırlatarak Baudouin'ın sancağını astı. Kalenin tepesinde Baudouin'ın sancağını asılı gören Tancred, çok üzülse de sancak mevzusunun Baudouin ve beraberindeki orduyla arasındaki gerginliği artırdığını düşünerek kendi ordusunun sayı

⁵⁷¹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 153.

⁵⁷² Anonim Haçlı Tarihi, 78.

⁵⁷³ Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 116; Anonim Haçlı Tarihi, 78; Willermus Tyrensis, 141; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 73; Krey, *The First Crusade*, 121; Ersan, “I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)'nın Haçlıların Eline Geçmesi”, 69; Ayan, “Ermeni-Haçlı İşbirlikleri”, 53; Berker, “Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya'nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)”, 8.

ve silah bakımından daha zayıf olduğunu bildiğinden anlaşmazlıkla daha fazla zaman kaybetmek istemedi ve Tarsus'u Baudouin'a bırakarak burayı terk etti. Tancred'in Tarsus'tan ayrılmak zorunda kalmasından sonra Baudouin tekrardan halktan şehrin kapılarının açılmasını ve adamlarıyla birlikte şehre girmek istediğini tehditlerle duyurdu. Ordunun gelişine kadar şehrin önünde kalmak istemiyordu. Bu durum ona onursuzca geliyordu. Bu nedenle şehre girebilmek için bir taraftan tehditlerle halkı korkutmaya çalışırken diğer taraftan dükün yolundan gidip onu ve adamlarını içeri alırlarsa onlara büyük ödüller verileceğini vadederek ikna etmeye çalıştı. Tancred'in yok oluşunu ve Baudouin'ın daha güçlü olduğunu gören halk, Baudouin'ın beklemeyip saldıracağını yaptığı tehditlerle anlayınca kuvvetlerine güvenemeyip olacak bir saldırıda mağlubiyet korkusuyla Tancred'le yapılan anlaşmanın aynı koşullarıyla Baudouin ve adamlarına şehir kapılarını açtı. Böylece Baudouin adamlarıyla şehre girdi. Fakat halk, Dük Godefroi ve onun ordusu yaklaşıma kadar ordunun küçük kule tahkimatında kalmaları gerektiğine karar verdiler. Onlar Baudouin'a güvenle kalabileceği sadece iki kale burcunu verdiler. Ordunun geri kalanı da kasabanın farklı yerlerine dağıtıldı. Bu adamlar Baudouin ile beraber dinlendiler. Böylece kulede dalgalanan Tancred'in sancağının yerine Baudouin'ın sancağı dikildi⁵⁷⁴. Diğer taraftan Baudouin'ın hizmetine girecek olan Fulcherius bu olayı aktarırken efendisi Baudouin'ın çok iyi bir şövalye olduğunu ve Tarsus'u Tancred'in elinden cesurca aldığını kaydeder⁵⁷⁵.

Willermus, Tancred'in Tarsus'u terk edişi hususunda halkın Baudouin tarafına geçmesi nedeniyle Tancred'in Adana'ya gittiğini kaydeder. Ona göre Baudouin ahaliyi etrafına toplayarak Tancred'in bayrağını indirmezlerse şehri ve çevresindeki her şeyi harab edeceğini söyleyerek tehditlerini devam ettirdi. Tancred'in bayrağının göklere çekilmesini Tancred'in kimseye zarar vermemesi sözüyle kabul eden ahali, Baudouin'ın ordusunun sayıca fazla ve daha güçlü olduğunu görünce Tancred'le yapılan anlaşmanın aynı koşullarıyla Tancred'in bayrağını indirerek Baudouin'ın bayrağını diktiler. Bunu gören Tancred öfkelenince de şehri çaresizce Baudouin'a verdi. Bununla birlikte Willermus da Albertus'ın kaydettiği gibi halkın şehir kapılarının Tancred şehirden ayrıldıktan sonra Baudouin'a açtığını kaydeder⁵⁷⁶.

⁵⁷⁴ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 153, 155.

⁵⁷⁵ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 73; Krey, *The First Crusade*, 121.

⁵⁷⁶ Willermus Tyrensis, 141.

Diğer taraftan Radulphus Cadomensis, Tancred'in Tarsus'tan çekilmesinin korkudan yapılan bir hareket olmadığını savunur. Nitekim ona göre, Tancred karşı tarafa saldırdığında akacak kan Hristiyan kanı olacağı için, Tarsus gibi zengin bir şehrin yağmalanmaması ve Tarsus halkının Haçlı ordusunun gelişiyle Türklerin hâkim olduğu zamandan daha kötü bir duruma düşmemesi için şehirden vaz geçerek mağlubiyeti kabul ettiğini kaydeder⁵⁷⁷. Bu kayıt diğer kaydedilen birçok olay gibi Tancred'i yüceltmek, onu güçsüz göstermemek adına yapılan taraflı bir kayıt olduğu görülmekle birlikte cesaretli oluşu ve özgürlüğüne düşkünlüğü ile tanınan Tancred'in çoğu Haçlı liderinin sesinin çıkmadığı zamanda dahi imparatora biat etmemek için yaptığı girişimler bu özelliklerini açıkça gösterdiği gibi Baudouin ile şehri ortak yönetme, şehre beraber girme tekliflerini kabul etmemesi Baudouin'a karşı üstün gelememe korkusunun da baskın olmasının yanı sıra özgürlüğüne düşkünlüğü ile açıklanabilir.

Bahsi geçen kaynak eserler ışığında Tancred'in, Baudouin ile birlikte bir şehre hâkim olmaktansa, her ne kadar Tarsus'u ele geçirmiş olsa da, Çukurova'daki başka bir şehre giderek burayı ele geçirmeyi ve burada hâkimiyet kurmayı yeğlediği söylenilebilir ki Tancred'in amacı tek bir şehre değil, Çukurova'ya hâkim olabilmektir. Bu nedenler çerçevesinde Tancred, Tarsus'u Baudouin'a bırakarak Adana'ya doğru hareket etti.

2.7.1. Tarsus Halkının Baudouin'a Öfkesi

Baudouin şehre girdiğinde şehri idare eden Türkler, hâlâ bir kuleyi ellerinde tutuyorlardı. Bekledikleri yardımın geleceğinden ümitsiz olan Türkler, Haçlıların bölgeye gelmesi ve şehre girmesiyle şehirden çekilmek için fırsat kolluyorlardı. Aynı gece Tancred'e yardım etmek amacıyla Bohemund'ın üç yüz kişilik bölüğü silah ve kalkanlar taşıyarak şehir duvarlarının önüne dayandılar. Bu ordu yolculuklarının uzun sürmesi ve yaşamın gereksinimleri nedeniyle oldukça yıpranmıştı. Bu nedenle Tancred'e yardıma gelen birlik şehirden içeri alınmak ve ihtiyaçlarını satın alabilmek için onlara yalvardılar. Lakin Tancred'e yardıma geldikleri için Baudouin'ın emri ve liderlerin tavsiyesiyle şehre giriş onlara kati'yen yasaklandı. Zaten en baştan beri kendilerini tehdit ederek şehre girdiğinden Baudouin'a ve birliklerine güvenmeyen halk, bu karara da karşı çıktı. Halk,

⁵⁷⁷ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 62.

uzun yolculuktan gelen ordunun hiç olmazsa konaklatılmalarını ve ihtiyaçlarının karşılanmalarını istediye de bu istek kat'î bir şekilde reddedildi. Baudouin, bu teklifi kesinlikle kabul etmese de onun ordusundaki askerler yardım isteyenlerin de Hristiyan inancından oluşu hasebiyle içeri alınmalarını istediler. Lakin onların isteği de kabul görmedi. Halk, Baudouin'ın bu kati tavrını Haçlı ordusunun tehlikede olduğunu düşündükleri için kabul etmedi. Şehrin içindeki Haçlılar Baudouin ve adamları uyuduğunda gizlice Bohemund'ın ordusuna halatlar ve sepetlerle erzak sarkıtarak o gecelik ihtiyaçlarını gidermelerini sağladılar. Onlar dışarıda kamp kurarak dinlendiler⁵⁷⁸.

Bu sırada şehrin iki veya üç kapısını ellerinde tutan Türkler, sessizce kapıları açarak hazine ve değerli eşyalarıyla şehri terk etmek için dışarı çıktılar. Türkler bütün yüklerini dışarıya çıkarıp Seyhan Nehri'nden geçme planıyla sessizce şehirden uzaklaşırken şehrin önünde derin bir uykuya dalan Haçlı ordusuna sürpriz saldırıda bulunarak onları öldürdüler. Sabah olduğunda yerli halk şehrin boş olduğunu fark ederek onların nereye gittiğini bulmak amacıyla şehir kapılarına doğru gittiklerinde onların Türkler tarafından öldürüldüğünü fark ettiler. Halk ve hatta Baudouin'ın kendi adamları bu olayın sorumlusunun Baudouin olduğunu düşündüklerinden ona karşı öfkeleri o kadar büyüdü ki ordu, Baudouin'a karşı olanlar ve en yüksek sınıf olmak üzere, silaha sarıldı ve büyük bir isyan başladı. Baudouin, olup biten olaylar nedeniyle kendisine karşı ayaklanma olasılığı karşısında hayatını kurtarmak için kuleye girmek zorunda kaldı. O, şehir halkına Türklerin bu hareketinden habersiz olduğunu ve halkı asla dışlamadığını söyleyerek ikna etmeye çalıştı. O, bölgedeki halka en başta Dük Godefroi gelmeden önce kendi adamları hariç hiç kimseyi almamaya söz verdiğinden bahsetti. Galeyana gelen halk bu açıklamadan sonra sakinleşti ve tekrar uzlaşma sağlandı. Barış yapılmasıyla Türklerden intikam almak isteyen Baudouin onlara saldırdı. Bu saldırıda yaklaşık iki yüz Türk öldürüldü⁵⁷⁹. Böylece isyanı bastırarak Türklerden öğ almayı başaran Baudouin, Tarsus'a hâkim olmaya devam etti.

Baudouin'ın halkla anlaşmasının ve mevkisinin sarsılmamasının bir diğer nedeni de Tancred'in izinden gelen Haçlı ordusunun Türkler tarafından öldürülmesinin ardından

⁵⁷⁸ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 157; Willermus Tyrensis, 144-145.

⁵⁷⁹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 157, 159; Willermus Tyrensis, 145-146; Berker, "Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Cıvarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya'nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)", 8.

bir Hristiyan filosofunun buraya vardığı haberi idi. Çünkü bu haberle bir anda tüm ilgi filo üzerinde toplandı. Hristiyan filosofunun başında Guynemer de Boulogne Mersin Körfezi'nde, Tarsus Irmağı kenarında ve şehrin aşağısında görününce halk atlı ve yaya olarak buraya koştu. Onlarla konuşunca Hristiyan olduklarını ve kuzeyden geldiklerini anladılar. Korsanlık yapan bu grup büyük bir zenginliğe sahip olmasının yanı sıra artık tövbe ederek Kudüs'e gitmek için yola çıktıklarını söyleyince onların filoları emniyete alındı ve şehre getirildiler. Korsan olan Guynemer, Hollanda'dan denize açılarak Akdeniz kıyılarına kadar gelmişti. Gemileriyle Tarsus çayından yukarı çıkan Guynemer, vatani olan Boulogne şehrinin yerli kontunun oğlu ile karşılaştığından derhâl ona hürmet ve itaatlerini arz etti. Baudouin bu itaat ve hürmetten son derece memnun kaldı. Çünkü kendisi çok zengindi, onunla beraber bu sefere gelecek birçok adamı vardı. Guynemer de onunla beraber seferlere katılmaya karar verdi. Guynemer ve onun ordusunun da katılmasıyla Tarsus'ta hâkimiyetini güçlendiren Baudouin, burayla sınırlı kalmak istemiyordu. Bu nedenle Tarsus'un güvenliği için beş yüz adam seçildi ve seferin devamına karar verildi. Muhtemelen Tarsus'a Guynemer'i vekil tayin ederek kendisi Tancred'in peşinden doğuya doğru ilerledi⁵⁸⁰.

2.8. TANCRED'İN ADANA'YA GEÇMESİ

Kasaba halkı Baudouin'ın vaatlerine kanarak onunla anlaşma yapınca kendi sancağını alarak sabırla taşıyan Tancred Adana'ya gitti⁵⁸¹. Tancred Adana'ya geçtiğinde Adana'da Türklerle mücadele içinde olan Lampron hâkimi Oşin, kısa bir süre önce burayı yağmalayarak Adana'da hâkimiyet kurmuştu. Oşin hâkimiyetinin devamlılığı için buraya askerlerini bırakarak geri dönmüştü. Oşin'in Adana'da olmaması fırsatıyla mezkûr kente gelen Tancred, buraya geldiğinde kendi gücüyle hâkimiyet kurmak isteyen Fransa'dan gelen Bourgogne'li Welf adında bir şövalye ile karşılaştı. Welf, Tancred Adana'ya gelmeden önce burada hâkimiyet kurabilmek için Türklere savaş açmıştı. Türkler artık güçlü donanmalara karşı savunmaya geçip çekilince Welf burayı işgal ederek ve şehre zorla girerek iç kaleyi de ele geçirmişti. Welf şehre girdiğinde altın, gümüş, büyük ve küçükbaş hayvan arpa, yağ ve diğer tüm ihtiyaçlarını bulmuştu. Bu nedenle Tancred

⁵⁸⁰ Willermus Tyrensis, 146-147; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 153; Berker, "Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya'nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)", 8.

⁵⁸¹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 153.

Adana'ya geldiğinde, Welf onun şehre girmesine müsaade etmediğinden ötürü şehir kapılarını kapalı buldu. Tancred buraya geldiğinde onun hâkimiyetini öğrenince elçiler göndererek misafirperverlik adı altında birliğin konaklaması ve yiyeceklerin adil bir alım satım yoluyla paylaşılması için şehrin kapılarının açılmasını istedi. Bu istek karşısında Welf, derhâl şehrin Tancred ve adamlarına açılmasını, ayrıca gerekli olan yiyeceklerin ve diğer ihtiyaçların sunulmasını emretti. Tancred'i ve beraberindeki birlikleri iç kalede dostça karşılayan Welf karşısında Tancred Adana'yı ele geçirdi⁵⁸². Radulphus Cadomensis, Baudouin'ın Tarsus'ta bir garnizon bırakarak Tancred'i takip ettiğini, Tancred'in yakınlarında bir kamp kurduğunu, barış istediğini ancak Tancred'in Tarsus'tan çıkarıldığı için Baudouin'a öfkesinin olduğunu ve bunun kabul etmediğini kaydeder⁵⁸³. Nihayetinde Baudouin'ı da geride bırakan Tancred Adana'yı ele geçirdikten sonra şehirden ayrıldı.

Tancred'in şehirden ayrılmasında Ermeni Oşin'in etkisi vardı. Nikekim Tarsus ardından Adana'yı ele geçirdiğini duyan Oşin, Tancred'e minnettarlığını sundu. Oşin, adamlarını ve Ermeni halkını Çukurova bölgesindeki karışıklıklardan kurtarabileceğini düşünmüş olacak ki Tancred'e haberciler göndererek Türk hâkimiyeti altında bulunan Misis'in surları, burçları, verimli alanları, zengin toprakları ve konumuyla çok önemli bir mevkide olduğunu ve Misis'teki Ermenilerin kurtarılmayı beklediğini söyleyerek Misis'e yönelmesinin gerekliliklerini bildirdi. Ancak Oşin'in tek istediği güçlü rakibi Rupen'in oğlu olan Konstantin'in hâkim olduğu ve hâkimiyetini genişletmeye başladığı nüfuz sahasına Haçlıların hâkimiyet sağlamasıydı⁵⁸⁴.

⁵⁸² Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 155,161; Willermus Tyrensis, 141-142; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 116; Berker, "Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya'nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)", 7; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 25.

⁵⁸³ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 67.

⁵⁸⁴ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 63; Willermus Tyrensis, 143; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 153; Berker, "Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya'nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)", 7.

2.9. MİSİS'İN ELE GEÇİRİLİŞİ

Tancred, Oşin'in haberciler göndermesi üzerine Adana'ya Welf'i bırakarak ordusuyla birlikte sabahın erken saatlerinde Adana'dan çıkarak Misis'e geldi. Tancred Misis'e geldiğinde burası Türklerin hâkim olduğu ve Türkler tarafından kuvvetlendirilmiş bir şehirdi. Bu nedenle Oşin bu durumu düzeltebileceğini düşündüğü Tancred'i büyük bir sevinçle bizzat karşılayarak bölgedeki ganimetler ve zenginliklerden bahsetti. Kendisine müttetik olanlar da dâhil şahsi kuvvetlerini de Tancred'in hizmetine sundu. Tancred karşılığında ona hediyeler verdi. Oşin, Tancred ve ordusuna ziyafet verip şehrin durumundan ve kendisinin bölgede nasıl var olabildiğinden bahsetti. Oşin uzun süre vadi ve tarlaların Türk egemenliğinde olduğunu, kendisinin dağlarda özgürlüğünü devam ettirebildiğini ve kendisini bölge sakinlerine özgürlüğü geri getirebilecek kişi olarak gördüğünü söyledi⁵⁸⁵.

Oşin, Tancred'e bölgedeki halkın Türklerin hâkimiyetinden sıyrılmak ve şehri ele geçirmek için birkaç girişimleri olduğundan ancak bunların başarısızlıkla sonuçlandığından bahsetti. Sözlerine devam eden Oşin, Misis üzerinde Misis halkıyla yaptığı bir plandan bahsetti. Buna göre tarlalar mahsullerini verdiğinde mahsulleri arabalara yükleyen halk bu fırsatı cesaretle değerlendirecek, arabaların iç taraflarına savaş malzemelerini, silahları ve adamlarını Türklerin görmez tarafından yerleştirilip şehrin içine taşıyacaklardı. Eğer bunu başarabilirlerse Türkleri mağlup etmek de kolay olacaktı. Vagonlar askerlerle doldurulurken Oşin kendisine bu planın haberi geldiğinde onlara “*siz planı devam ettirin, vagonları askerlerle doldurun, ben sizinle savaşacak adamları sağlarım*” dediğinden bahsetti⁵⁸⁶.

Oşin'in Ermeni halkla ittifak halinde yaptığı bu plan, Misis'teki halkı düşünmekten ziyade rakibi Konstantin'in daha fazla güçlenmesini ve hâkimiyetini genişletmesini engellemek ve onun hâkim olduğu topraklara da Haçlılar aracılığıyla sahip olabilmek içindi. Ayrıca Oşin bölgede hâkim olan Türklerden ziyade dost olabilecekleri Haçlıların Çukurova'ya hâkim olmasını tercih ediyordu. Çünkü dostluk ve iş birliği içinde oldukları

⁵⁸⁵ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 63-64; Willermus Tyrensis, 143; Berker, “Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya'nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)”, 20.

⁵⁸⁶ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 64.

Haçlılar sayesinde Ermeniler, buradaki varlıklarını devam ettirebileceklerdi. Tancred de bu teklif ile Çukurova’da hâkimiyet kurma arzusu için büyük bir fırsat yakaladığından planı kabul etti. Dolayısıyla karşılıklı çıkarlar onları iş birliğine yönlendirdi ve iş birliği içinde planı uygulamaya koyuldular.

Planladıkları gibi mahsülleri arabalara yükleyen halk, arabaların iç taraflarına savaş malzemelerini, silahları ve adamlarını yerleştirdiler. Oşin bu sırada yalandan Türklere baskı yaptı. Buna karşı Misis halkı ve askerleri Oşin’e karşı gelirlerken arabalarda bulunan silahlı adamlar surların içine girip muhafızları öldürerek yerlerine geçtiler. Türkler yaşlı genç, kadın erkek demeden öldürüldü. Oşin’in planlarına göre surlara tamamen hâkim olduktan ve trompetçiler duvarları ve tüm bölgeyi doldurduktan sonra tezahüratlar eşliğinde başarı sağladıklarını Oşin ve beraberindekilere duyuracaklardı ki öyle de yaptılar. Olup bitenden habersiz olan şehirdeki Türk askerleri borazanları ve gümbürdeyen davulları kendi destek araçları sandılar. Oşin ve beraberindekiler bu sırada sesleri duyunca büyük bir sevinçle sahte ricat tekniğini kullandılar. Türklere karşı geri çekilir gibi yaparak şehre doğru yaklaşmaya başladılar. Şehre yaklaşıncı aldıkları güvenle şehrin önlerine kadar gelen Türklere saldırdılar. Duvarlarda Ermenileri gören Türkler yanıldıklarını anlasalar da artık çok geçti. Beklenmedik ve umulmadık olay karşısında şakına dönerek derhâl savunmaya geçtiler. Olanları duyan Tancred “*Tanrı’ya şükürler olsun*” diye haykırarak planladıkları gibi saldırıya geçmeye hazırlandı⁵⁸⁷.

Şehrin yakınlarında karargâhını kuran Tancred, Türklere karşı saldırıya geçti. Birkaç gün sürekli yapılan muhasarada kasaba ve Türk garnizonu dirense de akşam saatlerinde geri çekilmek zorunda kaldı. 1097 yılının Eylül ayında güneş doğmasıyla şehirde bulunan Ermeniler, şehrin kapılarını Tancred’e açtılar ve Tancred’e itaatlerini arz ettiler. Böylece Çukurova’nın diğer şehirlerinde olduğu gibi Misis’te de Haçlıların şehri ele geçirmesinde Ermenilerin büyük bir rolü oldu. Bu sayede Tancred ve ordusu Suriye yollarına erişebildiler⁵⁸⁸.

⁵⁸⁷ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 64-65.

⁵⁸⁸ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 161-163; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 63-64; Willermus Tyrensis, 143; Berker, “Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Civarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya’nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)”, 20.

Şehre hâkim olduktan sonra Misis'te yaşayan Müslümanları öldüren Tancred, bu şehri ele geçirmekle büyük kar elde etti. Şehirden kovulan halkın yerine kuleleri kendi adamlarının muhafızlarıyla doldurdu ve burada askerî bir karargâh oluşturdu. Çünkü Misis; surları, burçları, verimli alanları, zengin toprakları ve konumuyla çok önemli bir mevkide bulunuyordu. Burada her çeşit ihtiyacını bulabilen Tancred, bunları verdikleri hizmetler karşılığında adamlarına da paylaştırdı. Atlarına ve yük hayvanlarına bol yiyecek bulan Tancred ve ordusu burada dinlendiler⁵⁸⁹.

2.10. MİSİS'TE TANCRED VE BAUDOUİN ARASINDA SAVAŞ

Tancred Tarsus'tan sonra Misis'e gelerek burada yaptığı saldırıların ardından bölgede hâkimiyeti sağlayarak mezkûr bölgeyi ele geçirmişti. Tancred buraya hâkim olup güvenle yaşarken, seferin devamına karar veren Baudouin, bu sıralarda yeni bir sefere çıkmadan abisi ve diğer liderlerle müşavere etmek üzere ana Haçlı ordusunun yanına gitmişti. Lakin habercilerin Tanced'in Misis'i ele geçirdiği haberini alınca maiyetiyle birlikte derhâl Misis'e geldi. Baudouin ve ordusu Misis'e gelince, Tancred'in şehir halkına kendilerine doğru yaklaşan herkesi yakalamalarını emrettiğinden içeri girmeyi başaramamak düşüncesiyle Misis'teki nehirlerden güçlkle geçerek surların önüne geldiler ve Ceyhan Nehri'nin karşı kıyısında ordugâh kurdular. Bunun üzerine Salerno'nun⁵⁹⁰ prensi ve Guiscard'ın yeğeni Kont William'ın oğlu Richard, olan olayları değerlendirerek ona acı sözlerle: *"Ah Tancred, bugün sen en değersiz adam oldun. Komutan Baudouin'i görüyorsun ki onun adaletsizliği ve kıskançlığıyla Tarsus'u kaybettin. Ah, eğer şu anda içinde biraz erkeklik varsa, derhal adamlarınıza bunu hatırlatın..."*⁵⁹¹ dedi. Çünkü Richard, birçok Norman gibi Baudouin'in Tarsus'ta Normanların şehrin içine alınmasını yasaklaması neticesinde Normanların öldürülmesinin cezasız kaldığını düşünüyordu. Bundan ötürü Richard, Baudouin'in karargâhına baskın yapması için Tancred'i kışkırttı. Richard'ın söylediği sözler tabiri caizse tam anlamıyla Tancred'in kalbine bir ok gibi saplandı. Adeta ruhu inleyen Tancred, derhâl bölgeye okçularını çağırarak düşmanlarına meydan okuması için ve otlaklarda ve çayırlarda dolaşan düşmanların atlarının yaralanması için görevlendirdi. Ayrıca daha

⁵⁸⁹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 161-163; Willermus Tyrensis, 143.

⁵⁹⁰ İtalya'da bir kasaba.

⁵⁹¹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 161-163.

önceki çekişmelerinin de vermiş olduğu öfkeyle intikam almak için adamlarını silah başına davet etti. Ordudaki bir kısım okçuları dışarı gönderdi. Kendisi ise kampa giren beş yüz zırhlı süvari ile Baudouin'ın ordusuna karşı at sırtında saldırıya geçti. Böylece Tancred, ona yaptığı tüm yanlışlar için Baudouin'dan intikam alabilirdi⁵⁹².

Tarsus'tan kovulan Tancred, Baudouin'a büyük bir nefretle hareket etti. Baudouin ise olup biten bu olaylar karşısında şehir surlarının gerisinde durdu. Çünkü Tancred'in kendisine karşı nefret ve intikam hırsını fark ettiği gibi şehrin kulelerle iyi korunması, şehir halkının nüfusunun fazlalığı ve yeterli derecede silahlarının olması Baudouin'ın Tancred'den barış teklifinde bulunmasını mecbur kıldı. Nitekim Baudouin en azından şehirde ticaret yapmak istediğini söyledi. Tancred bu teklifi tüccarların şiddete maruz kalmaması şartıyla kabul edip barış yaptı ve Baudouin'ın ordusuna yiyecekler gönderilmesine müsaade etti. Ancak bir süre sonra alıcı ve satıcı arasında anlaşmazlıklar çıktı. Bu anlaşmazlık iki liderin savaşa girmesine yol açtı. Tancred savaş için kuleleri füzeler ile silahlandırdı. Ancak ilk başta her iki lider de ne ilk saldırıyı yapmak ne de saldırılan olmayı istiyorlardı. Çünkü ilk saldırı yapan suçlu duruma düşecekti. Bundan dolayı bir süre savaşta gecikme yaşandı. Tabi bu gecikme sırasında her iki taraftan da teke tek çatışmalar yaşandı. İki liderin de askerlerinden ölenler ve zafer kazananlar oldu⁵⁹³.

Nihayetinde Baudouin'a çok öfkeli olan Richard'ın yeniden kışkırtmasıyla Tancred Baudouin'a saldırı düzenlemeye karar verdi. İki lider arasında başlayan mücadelede Baudouin, Baudouin de Bourg ve diğer tüm ordu derhâl bayraklarını göğe yükselterek kılıçlarına sarıldılar. Yoldaşlarını Tancred'in saldırısına karşı uyaran Baudouin, Tancred ile vuruşmak için borazan sesini duyurdu. Nihayetinde Baudouin'ın da ordusunun hazırlık yapmasıyla iki taraf arasında büyük bir savaş meydana geldi. Her iki taraftan da pek çok kayıp verildi ve esir alındı. Ancak bu saldırı kararı Tancred açısından doğru bir karar değildi. Çünkü Baudouin'ın askerî gücü ve sayısı Tancred'in gücünden çok daha fazlaydı. Nitekim savaş devam ederken başta üstün olan Tancred sayı ve kuvvetinin

⁵⁹² Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 161-163; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 67-69; Willermus Tyrensis, 148; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 154.

⁵⁹³ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 67-68.

azlığından dolayı bu üstünlüğü çok fazla elinde tutamadı. Gittikçe bozguna uğrayan Tancred ve ordusu dar bir nehir köprüsünden geçerek şehri korumak için geri çekildi⁵⁹⁴.

Baudouin ve şehir arasında üzerinde dar bir köprünün olduğu ırmak bulunuyordu. Tancred'in şehre kaçmak isteyen atlı ve yaya birliklerinin çoğuna bu köprü ölüm getirdi. Gece karanlığının çökmesi ile birlikte iki taraf arasında savaş yerini sessizliğe bıraktı. Gece karanlığıyla iki taraf savaşmayı durdurmasaydı birbirlerine duydukları öfke ve kin daha büyük kayıplar verilmesine neden olabilirdi. Buna karşın savaşta her iki taraftan da büyük kayıplar verildi ve esirler alındı. Tancred'in maiyetinden Salerno prensi Richard, onun akrabası, Robert von Esch ve Tancred'i savaşa teşvik eden daha pek çok adam esir alınırken, Baudouin maiyetinden de asil Guilbert von Montclar başta olmak üzere esir düşenler oldu⁵⁹⁵.

Savaşın ertesi sabahı her iki tarafta da esir alınan soylu adamlarının yasını tutuyordu. Ordu liderlerinin de verdiği tavsiye ile esirlerin değiştirilmesi için iki taraf da pişman olarak birbirlerine elçi gönderdiler ve barış teklifleri yapıldı. Albertus'a göre onların bu duruma gelmesinin nedeni iki Haçlı liderinin hâkimiyet hırsıydı. Bu hırsı dile getiren Albertus, her iki tarafın da Tanrı'ya karşı yanlış bir şey yaptıklarını, Kudüs yoluna olan bağlılıklarını ihlal ettiklerini ve bu ihlalin farkına vardıkları için bunların yaşandığını düşünüp pişman olduklarını kaydede⁵⁹⁶. Nihayetinde her iki tarafın da pişmanlığı neticesinde bir barış anlaşması yapıldı⁵⁹⁷. Yapılan bu anlaşma gereği karşılıklı esirler ve ganimetler geri iade edildikten sonra Baudouin ana Haçlı ordusunun yanına doğru yola

⁵⁹⁴ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 68-69; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 163; Willermus Tyrensis, 148; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 154.

⁵⁹⁵ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 165; Willermus Tyrensis, 149.

⁵⁹⁶ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 165. Ancak iki lider de anlaşma yapıldıktan sonra Anadolu'da hâkimiyet kurmak için mücadele etmeye devam edeceklerdi. Nitekim Tancred Çukurova'yı boyunduruğu altına almak için mücadelesine devam ederken Baudouin da Ermeni Bagrat'ın yönlendirmesiyle Fırat ve çevresine hâkim olmak için mezkûr bölgeye yönelecekti. Dolayısıyla görünen amaç Kudüs olsa da her bir Haçlı lideri sözde umumi hedefi göz ardı ederek Anadolu'da kişisel hâkimiyetleri için mücadele edeceklerdi.

⁵⁹⁷ Yapılan anlaşmaya rağmen daha sonra Baudouin'ın Kudüs Kralı olmasıyla Tancred onun krallığını kabul etmemiş ve aralarındaki bu hırs, öfke devam etmiştir. Bu durum yapılan anlaşmanın adet yerini bulsun diye yapıldığını göstermektedir. Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 123.

çıkıp buradan Bagrat'ın yönlendirmesiyle güneye inerken Tancred şehirde kalarak Çukurova'daki hâkimiyetini genişletmeyi amaçladı⁵⁹⁸.

Runciman'a göre Baudouin, Tancred'in ardı sıra Misis'e geldiğinde zaten Çukurova'da bir devlet kurmama konusunda karar almıştı. Bunun nedeni ise iklim eylül ayında sıcak ve rutubetli ve sıtma yüklü olmasıydı. Diğer taraftan Bagrat'ın Ermenilerin yoğun olduğu doğuda ilerlemesi gerektiği fikri de bu kararda etkili idi. Baudouin yeni bir sefere teşebbüs için ana orduya görüşmek için giderken bu sıralarda Misis'te olan Tancred'in de pirlendiği kaydedilir⁵⁹⁹. Lakin Runciman'ın dediği gibi Baudouin Misis'e geldiğinde burada adını duyurmayı ve devlet kurmayı düşünmeseydi Tancred'in Misis'i ele geçirmesinden sonra burada Tancred ile mücadele etmeden ayrılırdı. Oysaki yapılan savaşın ardından iki tarafın da büyük kayıplar vermesi ve Bagrat'ın tavsiyeleriyle barış yapıldıktan sonra Baudouin Misis'ten ayrılarak doğuya yöneldi. Diğer taraftan MacEvitt, Baudouin'ın uzlaşmacı tavrını ve Çukurova'dan ayrılma kararını ana Haçlı ordusuyla beraber Maraş'ta olan karısının hasta olması haberinin de etkilemiş olabileceğini savunur⁶⁰⁰.

2.11. TANCRED'İN ÇUKUROVA'YI BOYUNDURUĞU ALTINA ALMASI

Baudouin'ın Misis'i terk etmesinin üzerine donanmasını genişleterek gücünü artıran Tancred, tüm Çukurova'yı ve hatta Suriye'yi ele geçirmek için harekete geçti. Amanos dağlarına yakın olan Gaston ile İskenderun arasındaki dağlara tırmandı. Bu yol zorlu olmasının yanı sıra Suriyelilere ulaşan en doğru yol olduğu için seçildi. Bu sırada Tancred muhtemelen Tarsus'ta bulunan Guynemer'e elçiler göndererek harekâta katılmasını istedi. Guynemer bu isteği derhâl yerine getirerek gemileriyle birlikte İskenderun önünde Tancred ile birleşti⁶⁰¹.

Guynemerle bileşen Tancred ve beraberindeki adamlar, İskenderun'u güçlü bir mukavemete rağmen şehrin duvarlarını ve kapılarını yıktırarak ele geçirdi. Buralarda

⁵⁹⁸ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 165-167; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 69; Willermus Tyrensis, 149-150; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 154.

⁵⁹⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 153-154.

⁶⁰⁰ MacEvitt, *The Crusades and the Christian World of the East: Rough Tolerance*, 57.

⁶⁰¹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 181; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 70; Willermus Tyrensis, 150; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 155.

karşısına çıkan Türklerin bazılarını esir alırken bazılarını da öldürdü. Bölgede yaşayan Ermeniler, Tancred'in güçlü ve kalabalık orduyla önüne gelen yeri ele geçirdiğini ve buraları kendisine tabi yaptığını duyunca şehirlerinin tahrip edilip ele geçirileceğinden korkarak onunla dostça ilişkiler kurmaya çalıştılar. Diğer taraftan şehirdeki Türklerin bazıları Tancred'e karşı direnmeye çalışırken bazıları da anlaşma yoluna gitmeyi tercih etti. Türklerin bazılarının Tancred ile ittifak yapabilmek için ona çok miktarda altın, gümüş, katırlar, atlar gibi hediyeler gönderdiler. Çünkü Tancred ile ittifak eden onun gazabından kurtulabilecekti. Tancred ise bu hediyeleri memnuniyetle kabul ederek Türklerin bazılarıyla ittifak kurdu⁶⁰².

Haçlıların en genç lideri olan Tancred, her ne kadar güç olarak üstün olan Baudouin tarafından Çukurova'da ele geçirdiği yerlerden kovulsa da ana Haçlı ordusundan ayrılırken hâkimiyet kurma hayâllerinin peşinden istekle ve ısrarla gittiği Çukurova'ya hâkim olma hayâllerini Ermenilerin de desteğiyle gerçekleştirdi⁶⁰³. Bununla birlikte Çukurova'da Baudouin ile yaptığı mücadelede her ne kadar Tancred kazanan taraf gibi gözükse de Çukurova'da ele geçirdiği yerlere küçük muhafız birlikler bırakarak ana Haçlı ordusuna katıldı. Baudouin ise hayâl ettiği krallığı kurmak için Bagrat ile beraber daha doğuya yönelerek burada hâkimiyet kurmak için Maraş'a ve daha sonra Fırat vadisine doğru ilerledi⁶⁰⁴.

Fulcherius ve Albertus Tancred ile Baudouin arasındaki mücadelede Baudouin tarafı kayıtlar yaparken, Willermus ve Tancred'in hizmetinde olan Radulphus Tancred tarafını tutan kayıtlar yapmışlardır. Nitekim Willermus'ın Baudouin'ın Çukurova'yı Tancred'e bırakarak Fırat ve çevresine ilerlemesi hususunda dikkat çekici kayıtları bulunmaktadır. Willermus, Baudouin'ın ana Haçlı ordusundan ayrılırken Tancred'in küçük birliği ve yakınındaki yerleri işgal ettiğini kaydeder. Ona göre Tancred'in git gide artan gücünü ve elde ettiği hâkimiyetleri kıskanan Baudouin, yeni adamlar toplayarak Çukurova'daki hâkimiyeti yeniden ele geçirmek istedi. Lakin Baudouin'ın yanındaki adamlar Tancred'in gücünden çekindiklerinden onunla mücadele etmek istemediler⁶⁰⁵.

⁶⁰² Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 181; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 70; Willermus Tyrensis, 150; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 155.

⁶⁰³ Petrizzo, "“Most Excellent and Brave of Heart”: Tancred's Making and Unmaking in the Sources", 9.

⁶⁰⁴ Kanat- Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, 83.

⁶⁰⁵ Willermus Tyrensis, 153.

Neticede iki lider arasında yapılan tüm Çukurova seferlerinde her iki lider de arzu ettiği gibi adını duyuramayıp bölgede istedikleri gibi bir krallık kuramazken bu seferlerden en karlı çıkanlar Çukurova'daki Ermeniler oldu. Nitekim Tarsus, Misis, Adana'daki Türk kuvvetinin kırılması Tancred ve Baudouin Çukurova'ya gelmeden önce dağlık bölgelerde varlıklarını sürdürebilen Ermenilerin köy ve merkezlere nüfuz etmelerine neden oldu. İki Haçlı liderinin mücadelesi neticesinde Ermeniler bölgede küçük Ermeni krallığının temelini oluşturma şansını da yakaladılar⁶⁰⁶. Dolayısıyla iki Haçlı lideri batılı kaynakların savunduğu gibi ortak bir amaçla hareket ederek Çukurova'ya gelse de burada kişisel çıkarların baskın olması onları mücadeleye sürüklerken her iki lider de Çukurova'da istediği gibi hâkimiyet kuramadı. Buna karşın Ermeniler planladıkları gibi Haçlılarla dost olarak Çukurova'da onların sayesinde varlıklarını sürdürdüler. Esasında Ermenilerin en baştan beri Haçlıların Anadolu'ya, Tancred ve Baudouin'ın Çukurova'ya gelmesiyle hedefleri bölgede Türk ve Bizans hâkimiyetinden sıyrılmaktı. Daha önce de belirttiğimiz üzere onları büyük bir sevinçle karşılayıp her türlü yardımı yapmalarının temelinde de Çukurova'da hâkimiyet kurma hedefi vardı. Ermenilerin dağlardan şehirlere inmesi ve hatta Çukurova'da kurulacak krallığın temelini kurabilmelerinin en büyük nedeni bölgeye gelen Tancred ve Baudouin'ın birlik olmayıp Çukurova'da kişisel hâkimiyet kurma savaşı vermeleriydi. Neticede Çukurova'daki hâkimiyet mücadelesinden zarar gören iki lider kendi emelleri doğrultusunda hareket ettiler.

Diğer taraftan Tancred ve Baudouin arasındaki mücadele Çukurova'da bitse de birbirlerine karşı duydukları kin ve nefret devam etti. İkisi de birbirinin hâkimiyet kurup ün ve unvan almasını istemiyordu. Nitekim Tancred'in hizmetinde bulunan Radulphus Cadomensis, Godefroi'un ölümüyle Urfa'dan Baudouin'ın kral olması için çağrılmasının aslında yine ikili arasındaki anlaşmazlık ve savaşı alevlendireceğini; lakin tam bu sıralarda Bohemund'ın Tancred'e Antakya'yı teslim etmesiyle bu durumun engellediğini kaydeder⁶⁰⁷. Ancak aralarındaki savaşın alevlenmesi engellense de Tancred, yeni Kudüs Kralı Baudouin'a bağlılık yemini etmeyi reddetti. Çünkü Çukurova'daki mücadelelerden kaynaklı kini bir türlü dinmek bilmiyordu⁶⁰⁸. Bu nedenle Willermus'ın da kaydettiği gibi

⁶⁰⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 155; Kanat- Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, 83.

⁶⁰⁷ Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 158.

⁶⁰⁸ Edgington, *Baldwin I of Jerusalem (1100-1118)*, 82.

Baudouin'ın Kudüs kralı olduğunda Tancred'in ona itaat etmekte isteksizdi. Ona göre Baudouin'ın krallığı onaylandığında Tarsus'ta bir kabahati olmadığı halde Baudouin tarafından incitildiğini unutmayan “*dindar ve temiz vicdanlı*” Tancred, Godefroi tarafından kendisine verilen Taberiye ve Hayfa şehirlerini teslim etmeyerek buralara gitti ve hatta Kudüs haleflliğini engellemek için Bohemund'ı kendisine katılmaya teklif etti. Ancak Bohemund'ın esir edilişi üzerine Tancred, Antakya naibliği üstlenmek için Antakya'ya gitti⁶⁰⁹. Buna karşın aynı olayı Baudouin yanlışlığıyla anlatan Albertus, kıskanç olarak nitelediği Tancred'in Godefroi'un ölümcül hastalığını duymasıyla özellikle Hayfa'yı Godefroi'un kendisine verdiğini iddia edip düşmanca ilerleyerek orayı kuşattığını kaydeder⁶¹⁰ ki Çukurova'da ikili arasındaki mücadele neticesinde özellikle Tancred'in duyduğu kinle Baudouin'a kral olarak itaat etmek istememesi ve Godefroi'un ölümcül hastalığı neticesinde harekete geçerek şehirleri kuşatması olasıydı.

2.12. ERMENİ BAGRAT VE BAUDOUIN'IN SEFERLERİ

Ermeni Bagrat'ın tavsiyesiyle Çukurova'da hâkimiyet kurma düşüncesinden vaz geçen Baudouin, Misis'te Tancred ile anlaşma yapmış ve Çukurova'yı Tancred'e bırakarak buradan ayrılmıştı. Tancred'le anlaşma yapıldıktan sonra ganimet ve esirler geri geldiğinde Baudouin, Bagrat'ın Fırat vadisinde ve onun ötesinde kalan arazide Ermeni nüfusunun yoğun olduğunu dolayısıyla buralara kolaylıkla hâkimiyet sağlayabileceğini söylemesi üzerine muhtemelen Godefroi ile meseleyi müzakere etmek amacıyla bu sırada Maraş'ta bulunan ana Haçlı ordusunun yanına gitti. Tam bu sırada karısı Godvere de hastaydı⁶¹¹. Baudouin burada birkaç gün kalıp abisinden bölgeye sefer hususunda stratejik değeri hasebiyle görüş aldıktan sonra Çukurova'da ona verilen

⁶⁰⁹ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 79; Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 82-83.

⁶¹⁰ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 515.

⁶¹¹ Baudouin'ın Maraş'a geliş nedeni hususunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Runciman onun Maraş'a geliş nedeninin abisinin yanına bıraktığı karısının hastalığı olduğunu belirtirken, Groussed Baudouin'ın abisinin bir av sırasında yaralanması sonucu Maraş'a geldiğini ifade eder. Lakin Albertus'ın kayıtlarında Dük Godefroi'a emanet edilen Baoudouin'ın eşi Godvere'in ana Haçlı ordusu Maraş'ta iken hastalığının gün geçtikçe arttığını ve burada öldüğünü kaydeder. Ayrıca Godefroi'un avda yaralanışı hadisesinin Maraş'tan daha önce olduğunu kaydeder. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 183; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 6. Dolayısıyla Baudouin'ın Maraş'a gidiş nedeni başta yapacağı sefer ile ilgili müzakere yapmaktı ki bu sırada da eşi hastaydı.

birlikten daha küçük bir birlikle⁶¹² Maraş'tan çıkarak yola koyuldu. Yalnızca Bagrat ve yüz atlısı olan Baudouin'a yeni bir ordu papazı olan Fulcherius Carnotensis⁶¹³ de 17 Ekim 1097'de katıldı. Birliklerini alan Baudouin, ordularının başında bulunan komutanlar, Conan ve Airard, başta olmak üzere maiyetiyle birlikte ordudan kesin olarak ayrılarak 20 Ekim 1097'de Tell Bâşir'e yöneldi⁶¹⁴.

Bagrat'ın⁶¹⁵ Baudouin'ın üzerindeki bu etkisinin temeli çok önceye dayanır. Çünkü Albertus Aquensis'in kaydettiği üzere Bizans imparatoru tarafından İznik'te tutsak edilen ve Bizans zindanlarından kaçan bir Ermeni olan Bağrat, Haçlı ordusuna sığındığında Haçlı liderlerinden Baudouin ile tanıştı. Baudouin, Ermenilerle Haçlıların ilk temasını sağlayan Bagratla tanıştıktan sonra Ermenilere ilgi duymaya başladı. Hatta Bagrat'tan sonra Ermenilere duyduğu yakınlıkla evlilik yaptığını kaydeden Albertus'a göre Baudouin Ermeni prens Konstantin'in kızı Taphnuz ile evlendi. Tabi onunla evlenmesi yakınlığın yanı sıra Türk saldırılarına karşı aldığı bir önlemdi⁶¹⁶. Lakin Fulcherius bu evliliğin nedeninin çeyiz olduğunu kaydeder⁶¹⁷.

Bölgenin coğrafyasına yabancı olan Baudouin, Bagrat'ın Anadolu'nun coğrafyası hususundaki bilgilerini kullanmak ve Ermenilerin desteğini almak için onu maiyetine aldı. İmparator Aleksios'ın Haçlılara rehberlik etmesi şartıyla serbest bırakması sonucu

⁶¹² Runciman'a göre, Baudouin'a daha küçük bir birliğin verilmesinin nedeni ana Haçlı ordusunun Antakya'yı zapt etmeyi planlamasıydı. Ayrıca onun ordudan ayrılmasına izin verilmesinin nedeni ise muhtemelen Antakya kuşatmasına fayda sağlayacak olmasıydı. Çünkü Baudouin'ın nüfuz etmek istediği bu bölge, Antakya'da bulunan Türklerin Büyük Selçuklu Devleti'nden alabilecekleri takviye kuvveti için kullanabilecekleri en uygun yoldu. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 154-155. Edgington da Asbridge'in savunduğu gibi stratejik konumu itibarıyla Antakya'yı kurtarmak amacıyla güneye gelen Türk ordusunu tutabilmek ve bereketli toprakları sayesinde Antakya'yı kuşatan Haçlı ordusuna erzak yardımı sağlayabilmek amacıyla Çukurova'ya ve daha sonra Urfa'ya yöneldiğini savunur. Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 25, 38.

⁶¹³ Tarih yazarı olan Fulcherius, bu tarihten sonra ana Haçlı ordusundan ayrılarak Baudouin'ın ordusuna katılmıştır. Katılma nedeni bilinmemektedir. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 23. Edgington, Fulcherius'ın tam olarak katılma nedeni bilinmese de "*en iyi şövalye*" olarak nitelediği Baudouin'ın yanında askerî maceraya atılmak istediği için onunla birlikte fırat ve çevresine gitme ihtimalinin olduğunu savunur. Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 39.

⁶¹⁴ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 72; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 161, 165, 169; Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 129; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 69, 72; Willermus Tyrensis, 149-153; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 154-155; France, *The Crusades and The Expansion of Catholic Christendom 1000-1714*, 75; Krey, *The First Crusade*, 121; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 6-7; Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân", 375.

⁶¹⁵ Albertus, Bagrat'ın savaşçı olmasına karşın güvenilmez ve ihanet edebilen bir adam olduğunu kaydeder. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 167.

⁶¹⁶ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 189.

⁶¹⁷ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 144.

Haçlılarla beraber yolculuğa başlayan Kogh Vasil'in kardeşi Bagrat, onlara İstanbul Boğazı sahillerinden Kapadokya'ya kadar eşlik etti ve maiyetinde olduğu Baudouin'ı Çukurova'ya yönlendirdi. Bagrat, Baudouin'ı Çukurova'ya yönlendirirken ailevi ilişkilerle bağlı bulunduğu ve Selçuklulara tabi olan Fırat kıyılarındaki Ermeni devletçiklerine Baudouin'ın yardımını sağlamayı planlıyordu. Lakin Baudouin Çukurova'da diğer Haçlı lideri Tancred ile olan mücadelesinde başarılı olamayınca yine aynı amaçla Baudouin'ı mukavemet edilmeden ele geçirebilecek bir bölge olduğunu söyleyerek Fırat kıyılarına yönlendirdi⁶¹⁸. Cobb'a göre Bagrat aslında Baudouin'a doğuda Türklerin egemenliğinde bulunan kentlerin işgaline yardımcı olduğu takdirde büyük servet kazanacağını söyleyerek Baudouin'ı ikna etmiştir⁶¹⁹. Ancak Baudouin'ın amacı servet kazanmaktan ziyade Anadolu'da hâkimiyet kurmak olduğundan bu söylemin doğruluğu tartışmaya açıktır. Kaldi ki o dönemde Ermeniler Türklerin Anadolu'da ilerleyişiyle birlikte hem Türklere ve hem de Bizans'a karşı Anadolu'da tutunmak için Haçlı liderlerine muhtaç durumdaydı.

Baudouin, Bagrat'ın tesirleriyle Güneydoğu Anadolu'da bağımsız bir hâkimiyet kurabileceğini düşündü. Çünkü şartlar Çukurova'da kuramadığı krallığı orada kurması için çok müsaitti. Ülkeyi Müslümanların elinden almak zorunda değildi; burası zaten kendisine dost olan Ermenilerin elindeydi. Bunun yanı sıra Baudouin, Ermeni liderleriyle de ilişkiler kurdu. Nitekim Bagrat'ın abisi Maraş'ın doğusunda hâkim olan Kogh Vasil ile münasebetler kurmasının yanı sıra başka Ermeni liderleriyle de görüşmeleri oldu. Bu Ermeni liderlerinden biri de Malatya hâkimi Gabriel idi. Gabriel, sürekli Dânişmendliler tarafından tehdit edildiğinden Baudouin ile ilişkiler kurduğu gibi Urfa hâkimi Thoros da Türklere karşı Baudouin⁶²⁰ ile münasebetlerde bulundu. Çünkü bölgedeki Ermeni liderlere Haçlılar ve dolayısıyla Baudouin ve ordusunun varlığı uzun zamandır bekledikleri hem Türklerin hem de Bizans'ın hâkimiyetinden kurtulma hayâlinin gerçekleşebileceğini vadeliyordu⁶²¹.

⁶¹⁸ Willermus Tyrensis, 153-154; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 153; Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 34; Ergin Ayan, "Ermeni-Haçlı İşbirlikleri", 52; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 34.

⁶¹⁹ Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 124.

⁶²⁰ Ermeni Thoros'ın Baudouin ile münasebeti ve bunun neticesinde kurulan Urfa Haçlı Kontluğu için bk. s.191.

⁶²¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 155-156; Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân", 374.

Baudouin, Çukurova’da Ermenilerin kendilerine dostça yaklaştıklarını ve şehirleri ele geçirmeleri için yardım ettiklerini gördüğünden Bagrat’ın teşvikleriyle yüz atlı ve kalabalık bir yaya grubu Bagrat komutasında Güney Doğu Anadolu bölgesine yönelerek Urfa’ya gitmek üzere Anytab üzerinden Fırat’ın batısındaki Telbâşir (Turbessel)⁶²² denilen yere gelerek Türklerin elindeki kaleleri ele geçirmeye çalıştı. Baudouin savaş hazırlıkları ile Fırat nehrine yaklaşınca Ermeniler onu selamlamak ve karşılamak için dört bir taraftan ona koştular. Baudouin ve beraberindeki ordu Fırat’ın batısına doğru ilerlediğinde buradaki Ermenilerin sayıca fazla olduğunu görünce Türkleri öldürmek için harekete geçti. Buradaki Türk garnizonları, Ermenilerin Haçlı liderleri komutası altında olmak istemesi ve bu amaçla onlarla iş birliği içerisine girmelerinden ötürü bölgeden çekilmek zorunda kaldılar. Bu civarda önemli bir Türk beyi olan Samsat hâkimi Balduk (Baldak) Bey, her ne kadar direnme harekâtına giriştiyse de taarruz zamanı bulamadı. Çünkü buradaki Ermeniler, Türklerin hâkimiyeti altında olmaktansa Haçlıların bölgeye hâkim olmasını tercih ediyorlardı⁶²³. Lakin Ermenilerin Baudouin ve birliklerine destek vermesi, Haçlıların her yeri rahatlıkla ele geçirmesine ve güçlü, korunaklı kalelere girmelerine neden oldu. Bu sırada Baudouin’in gücünü ve başarılarını duyan Telbâşir komutanı Fer ve diğer Ermeni prens Nicusus⁶²⁴ da Baudouin’a katıldı. Bölge onlara ve onların kurallarına, yönetimine tamamen boyun eğdi. Bagrat’ın Baudouin’ı yönlendirmesi ve Baudouin’in destek gördüğü Ermenileri teşkilatlandırmasıyla bölge ahalisi şehri ona teslim etti. Böylece Telbâşir (Turbessel) savaş olmadan 1097 yılının sonunda ele geçirildi. Adamlarını bölgeye yerleştiren Baudouin, Ermenilerin kendisinin hâkimiyetini sorgusuz kabul etmelerinin ve barış içinde teslim olmalarının üzerine buradan çıkarak hâkimiyet alanını genişletmek üzere ilerlemeye devam etmeye karar verdi⁶²⁵.

⁶²² Burası Fırat’ın tarihi geçit yeri olan Kargamış’a yakınlığı dolayısıyla çok güçlü ve önemli bir kaledir. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 73; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)* ve Papaz Grigor’un *Zeyli (1136-1162)*, 193-194; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 156.

⁶²³ Aslında amaçları Haçlıların bölgeye hâkim olması değil, Haçlılar yoluyla bölgede etkinliklerini artırabilmektir. Bu etkinliği ve hâkimiyeti Türkler bölgedeyken yapamadıklarından Haçlıların bölgeye gelişiyle büyük bir sevinç yaşayarak onlara yardım ettiler.

⁶²⁴ İki mahalli Ermeni prensi. Onlar hakkında daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 166.

⁶²⁵ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 167; Willermus Tyrensis, 154; Robertus Monachus, *Robert the Monk’s History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 116-117; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 73; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)* ve Papaz Grigor’un *Zeyli (1136-1162)*, 193-194;

2.12.1. Haçlı-Ermeni Çıkar Çatışması: Ermeni Bağrat'ın Sonu

Telbâşır'ın ele geçirilmesinden sonra Bagrat'ın teşvik ve tesirleriyle Baudouin ve ordusu Râvendân'a⁶²⁶ doğru ilerledi. Yüksek bir tepe üzerinde inşa edilen dolayısıyla kolay kolay zapt edilemeyecek bir kale olan Râvendân kalesi de yine Fer, Nicusus ve Bagrat başta olmak üzere Ermenilerin destek ve yardımlarıyla ele geçirildi. Türk garnizonlar buraları terk etmek zorunda kaldılar. Bunlardan başka birçok şehri de ele geçiren Baudouin, 1097 kışı başlangıcında Fırat'a kadar bütün bölgeyi işgal ettikten sonra ele geçirdiği Telbâşır'ı Fer'e, Râvendân'ı Bagrat'a emanet etti. Bagrat, askerî idaresi kendisine verilen Râvendân kalesini zor kullanarak elinde tutacağını düşünüyordu. Çünkü Bagrat bu ele geçirilişlerde en büyük rolün kendisine ait olduğunu düşünüyordu ve bunu kendine hak olarak görüyordu. Albertus'a göre Bagrat, Baudouin'ın Türklerden aldığı araziye Ermenilere bırakma niyetinde olmadığını anlayınca kalenin sarp olmasına güvenip burayı sığınak olarak kullanabileceğini düşünerek Baudouin'dan gizli Râvendân'a oğlunu vekil bıraktı. Bagrat, oğluna Baudouin'ın askerlerini kaleye sokmamasını tembih etti. Bu durumda Albertus'ın kaydettiği üzere belki de aralarında daha önce yaşanan anlaşmazlıklar etkili oldu. Bagrat'ın bu ihaneti Baudouin'ın en güvendiği adam olma çabasında olan Fer ve Nicusus tarafından Baudouin'a bildirildiğinde Baudouin kendisine emanet edilen kaleyi derhâl geri vermesini ve oraya bir Haçlı birliği sokmasını emretti. Lakin Bagrat, Râvendân'ı geri vermeyi inatla reddedince Baudouin her ne kadar Willermus ve Fulcherius'ta bahsedilmese de⁶²⁷ Bagrat'ın zincire bağlanması ve işkence edilmesi için emir verdi. Bagrat, işkencelere inatla dayansa da en sonunda ölümle tehdit edilince Ermeni lideri Fer ile oğluna bir mektup göndererek kaleyi Haçlılara teslim etmesini istedi. Böylece Râvendân'a bir Haçlı garnizonu yerleştiren Baudouin, kalenin hâkimiyetini yeniden ele geçirdi. Diğer taraftan

Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 156; Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 34; MacEvitt, *The Crusades and the Christian World of the East: Rough Tolerance*, 60; Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 40; Ralph-Johannes Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 30; Boase, "The History of the Kingdom", 5; Krey, *The First Crusade*, 121; Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 124; Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân", 375-376; Mehmet Ersan, "Ermenilerin Nazarında Haçlılar", *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, (Ed: Mehmet Metin Hülâgu vd.), II, IV/A-1.5. Dizi, 1, TTK, Ankara 2014, 206.

⁶²⁶ Râvendân Kalesi'nin Gaziantep'e uzaklığı 40 km.'dir. Günümüzde Kilis iline bağlıdır ve şimdiki adı Belenözü'dür. Râvendân kalesi, Belenözü köyünün yakınında Afrin Çayı'nın doğusunda yüksek bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân", 371.

⁶²⁷ Muhtemelen Baudouin'ın itibarının korunması için yapılan işkence kaleme alınmamıştır. Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 16.

Bagrat ve oğlu Haçlı karargâhından kovuldu⁶²⁸. Çünkü yerini ve konumunu sağlamlaştıran Baudouin'ın artık Bagrat'a ihtiyacı kalmamıştı.

İznik'ten Râvendân'a gelene kadar karşılıklı çıkar ilişkisine dayanan yol arkadaşlığı Bagrat'ın güven sağladıktan sonra bölgeye hâkim olma isteği doğrultusunda hareket etmesiyle acı bir şekilde bitti. Oysaki Baudouin, Bagrat'ın yönlendirmeleri ve yardımlarıyla bölgede hâkimiyet kurmuştu. Lakin çıkarların ters düşmesi neticesinde Baudouin, bu durumu gözetmeksizin Bagrat'a işkence etmek suretiyle tehlikeyi ortadan kaldırdı. Çünkü Ermeni ve Haçlıların dostluğu Haçlıların bölgede hâkimiyet kurmasına kadardı. Nitekim Haçlılar hâkimiyet kurduktan sonra Ermenileri saf dışı bırakmış ve hatta Ermenilerin hâkim oldukları yerleri dahi ellerinden almaya çalışmışlardır.

Ele geçirdiği yerleri güven altına aldıktan sonra Fırat'ın batısında Türklerin sayısının az olması hasebiyle Urfa'ya gitmek ve burada bağımsız bir devlet kurmak amacıyla Maraş'tan ayrılan Baudouin, burada bölgeyi Türklerin elinden almak için üç ay kadar uğraştı. Nitekim Ekim 1097'de Maraş'tan ayrılan Baudouin, Şubat 1098'de Urfa'ya gidebildi⁶²⁹. Böylece Çukurova'da kalan Tancred ilerleyerek Antakya kuşatmasına katılırken Baudouin Çukurova'da kuramadığı devleti Urfa'da kurmayı amaçladı⁶³⁰.

2.13. ANTAKYA KUŞATMASI (21 EKİM 1097- HAZİRAN 1098)

Ana Haçlı ordusunun amacı Antakya'ya⁶³¹ ulaşmaktı. Çünkü Kudüs'ten sonra Hristiyanlığın kabul edildiği ve Filistin dışında çok sayıda Hristiyan ev sahipliği yapan

⁶²⁸ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 165-169; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 156; Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 35; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 14-15; Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân", 375; Ralph-Johannes Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 30; Boase, "The History of the Kingdom", 5.

⁶²⁹ Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân", 375.

⁶³⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, 155.

⁶³¹ Bütün doğu eyaletlerinin gözdesi olan Antakya'nın eski devirde adı Ribla idi. Willermus Tyrensis, 165. Makedonyalı Büyük İskender'in ölümünden sonra onun krallığı Seleukos ve Antigonos arasında paylaşıldı. Lakin Seleukos Antigonos'u MÖ 301'de yenince onun hâkim olduğu topraklar da içinde olmak üzere, Ege bölgesinden Fırat Havzası'na kadar, krallığını kurdu. I. Seleukos, krallığını kurduktan sonra kurduğu Seleucia Pierra (Bugün Antakya'nın ilçesi Samandağ) isimli şehri krallığının yeni merkezi yapsa da bu şehrin denizlerden gelecek tehlikelere karşı açık olması nedeniyle başkent yapılmak üzere yeni bir yer aramaya koyuldu. Önceden yendiği komutan Antigonos'un başkenti Antigonía'nın yaklaşık 8 km uzağına, Amik Gölü'nün güneyinde yeni başkent "Antioch" u kurdu. Burayı sağlam surlarla çevirterek ve üzerine kuleler inşa ettirerek güçlü bir şehir haline getirdi. Şehre babasının adına nispetle Antiochia (Antakya) adını verdi. Halil Sahillioğlu, "Antakya", *DİA*, III, İstanbul 1991, 228; Streck, "Antakya", *İA*, I, (5. Baskı), MEB,

Antakya; yeni inancı kabul edenlere ilk defa İsa'nın adından, Christ, "Hristiyan" kelimesi türetilerek inananlara Hristiyan denildiği, havarilerden Petrus'un dinin en eski tesisinde bütün kiliseler üzerinde birinci patrik olarak tayin edildiği ve Aziz Petrus Kilisesi'nin olduğu söylenen şehirdi. Şehir bu özelliklerinden dolayı uzun bir süre "kutsal şehir" anlamına gelen "Theo Polis" ismiyle anıldı. Ayrıca verimli ve mahsulü bol bir yerde, büyük bir nehir üzerinde bulunan Antakya, Anadolu'ya, Mezopotamya'ya hatta Ege ve Yunanistan'a Hristiyanlığın yayılmasında merkezi bir görev üstlenmesinin yanı sıra Mezopotamya, Arabistan ve Hindistan'dan gelen ürünlerin Roma'ya ulaşma kapısıydı. Burada yapılan Aziz Petrus Kilisesi de doğuya, Asya'ya ve hatta Balkanlara Hristiyanlığın açılan kapısı idi⁶³². Ayrıca Kudüs'e ulaşmak için en kestirme yol Antakya'dan geçiyordu. Buradan Akdeniz sahilleri boyunca ilerleyerek Kudüs'e ulaşabileceklerdi⁶³³. Dolayısıyla gerek stratejik konumu gerek Kudüs'ten sonra dinlerinin ikinci merkezi olması hasebiyle Antakya, Haçlı ordusu için çok önemliydi. Bu nedenle ana Haçlı ordusu Antakya'ya ulaşmak istiyordu.

İbnü'l-Esîr, göre Ana Haçlı ordusunun Antakya'yı kendilerine hedef belirlemelerinde İmparator Aleksios Komnenos'ın da etkisi olduğunu kaydeder. Ona göre Aleksios: "Antakya'yı bana vereceğinize dair yemin etmezseniz İslâm ülkelerine gitmek üzere Boğaz'ı geçmenize izin vermem" dedi. Bunun üzerine Haçlı liderleri yemin ederek Antakya'ya ulaşmak üzere Türklerin hâkim olduğu yerlere gittiler⁶³⁴. Çünkü bir süre Arapların eline geçen Antakya, 969'da Bizans'ın hâkimiyeti altına girdiyse de Türklerin akınları sonucu yeniden Hristiyan denetimi altında kalmıştı. Dolayısıyla Aleksios gözünü

İstanbul 1978, 456; Runciman, 164; Gürhan Bahadır, Kuruluşundan IV. yüzyıla Kadar Antakya", *MKÜSBE*, 7 (13), 2010, 350-351. Fulcherius, Antakya'nın Antiochus'un oğlu Seleukos tarafından kurulduğunu kaydeder. Buna karşın Robertus Monachus ve Willermus, Antakya'nın Antiochus tarafından kurulduğunun ve şehrin kendi adını taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca Anonim Gesta, şehri tasvir ederken buranın beş kral tarafından inşa edildiğini ve şehrin adını bu kralların en önemlisi olan Antiochus'dan aldığını kaydeder. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 76; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 119; Willermus Tyrensis, 165; Anonim Haçlı Tarihi, 139. Lakin verilen bu bilgi yanlıştır. Antakya Antiochus tarafından değil Makedonya Kralı Büyük İskender'in generali Seleukos tarafından kurulmuştur.

⁶³²Willermus Tyrensis, 165-166; Richard E. Rupenstein, *İsa Nasıl Tanrı Oldu?*, (Çev.: Cem Demirkan), Gelenek Yay., İstanbul 2004, 40; Runciman, 164; J. F. Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, (Haz.: Güray Kırpık), Lotus Yay, Ankara 2011, 204-205; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 83; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 75; Mehmet Aydın, "Antakya ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hristiyanlığına Bir Bakış", *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (15), Nisan 2003, 7.

⁶³³ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 82.

⁶³⁴ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 228.

Antakya'ya dikmişti ve desteklediği Haçlıların mezkûr yeri ele geçirip yeminleri gereği kendi hâkimiyetine geçeceği günü beklemekteydi⁶³⁵.

Haçlı ordusu Antakya'ya doğru yola koyulduğunda I.Kılıç Arslan ve ordusu böyle büyük bir orduya karşı koyamayacağını anlayarak geri çekilirken arazileri yakıp yıkmıştı. Bu araziden ilerleyen Haçlı kuvvetleri Akşehir ve Sultandağ üzerinden Konya'ya gelip burada dinlendikten sonra Ereğli'ye geldiler ve burada ordu daha önce de belirttiğimiz üzere ikiye ayrıldı. Tancred ve Baudouin 14 Eylül 1097'de ana Haçlı ordusundan ayrılıp Çukurova bölgesine yönelirken ana Haçlı ordusu da Maraş yoluyla Antakya'ya ulaşmaya karar verdi. Nitekim Ereğli'den kuzeydoğu yönüne, günümüz Niğde'sinden uzak olmayan bir yer, giderken önlerine çıkan geçit vermez kaleyi ele geçirerek kalenin Türklerin eline geçmemesi için uğraşan muhtemelen küçük bir Ermeni prensi olan Simeon adındaki sakinine teslim ederek oradan ayrıldılar. Simeon kaleyi koruma görevini üstlenerek buraya kendi halkını yerleştirdi⁶³⁶.

Önlerine çıkan yerleri ele geçirerek devam eden ana Haçlı ordusu, eylül ayının sonlarında Suriye'ye açılan önemli bir bölge olan Kapadokya'daki Kayseri şehrine geldiler⁶³⁷. Kayseri yönünde ilerlemeye başlayan Haçlılar burada Türklerin saldırısıyla karşılaştılar⁶³⁸. Kayseri'deki topraklarını Haçlılardan korumak isteyen emîr Hasan adındaki bir Türk, Haçlı ordularıyla şiddetli bir çatışmaya girdi. Hasan ve askerleri Haçlı birliği karşısında geri çekilmek sorunda kalırken askerleriyle birlikte şehit oldu⁶³⁹. Bu zaferle şehrin ele geçirilmesinden sonra ordu, 3 Ekim'de günümüz Adana sınırları içerisinde yer alan ve zengin bir şehir olan Şar Köyü'ne (Plestencia, Komana) geldi. Türkler burayı kısa bir süre önce üç hafta boyunca kuşattıysalar da alamamışlardı⁶⁴⁰. Bu nedenle Haçlıları gören şehir halkı gönüllü olarak şehri onlara teslim etti. Haçlılar Bizans

⁶³⁵ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 83.

⁶³⁶ Anonim Haçlı Tarihi, 79; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 88; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 77; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 25; Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch 1098-1130*, 16; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 64.

⁶³⁷ Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 117.

⁶³⁸ Robertus, şehrin zor kullanmaksızın doğrudan teslim edildiğini kaydeder. Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 117.

⁶³⁹ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 36. Günümüzde bahsi geçen dağa Hasan Dağı denilmektedir. Dağın eteğinde ve çevresinde yapılan ziyaret yerleri ve birçok türbe bulunmaktadır. Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 36.

⁶⁴⁰ Hemen hemen hiçbir kaynak bu şehri kuşatan Türklerin Kılıçarslan'ın askerleri olduğuna dair kesin bir bilgi vermemekle birlikte Ekim 1097'ye kadar şehrin kuşatıldığı ve Haçlıların gelişinden çok az evvel kuşatmanın kaldırıldığı kesindir.

kumandanı Tatikios'tan burayı idare etmesi için bir vali tayin etmesini isteyince Tatikios Peter d'Aulps'u⁶⁴¹ buraya vali tayin etti. Böylece şehrin yönetimi, imparatorun hizmetinde olan Peter d'Aulps adında bir şövalyeye teslim edildi. Bu sırada Bohemund ve ordusu Türklerin bu civardaki bir şehri kuşattıklarını öğrenince derhâl ilerleseler de onları bulamadılar. Ardından ilerleyen Haçlı ordusu günümüzdeki Göksun'a vardılar. Erzağın bol olduğu bereketli bir yer olması hasebiyle burada duruldu. O dönemde Göksun, Ermenilerin yaşadığı bir yerleşimdi ve onlar memnuniyetle şehri derhâl Haçlılara teslim ettiler. Yorgun Haçlı ordusu burada üç gün kadar kaldı. Yorgunlukları, açlıkları, susuzlukları ve diğer tüm ihtiyaçları giderildi. Haçlılar onlar sayesinde güçlerini yeniden topladılar⁶⁴².

Haçlılar Göksun'dayken Toulouse kontu Raymond'a Türklerin Antakya'dan ayrıldıklarını, neredeyse şehrin boşaldığı haberi verilince Raymond derhâl kimse öğrenmeden burayı ele geçirebilmek için oraya birçok asker ve şövalye göndermeye karar verdi⁶⁴³. Bu şövalyeler Castillon Vikontu Peter, Peter of Roaix, Peter Raymond of Hautpoul ve beraberindeki beş yüz şövalye Antakya yakınlarında bir vadiye geldiklerinde durumun öyle olmadığını aksine Türklerin canla başla şehri savunmaya hazırlandıklarını öğrendiler⁶⁴⁴. Bu sırada keşif birliğinden ayrılan Peter of Roaix, gece karanlığını fırsat bilerek Antakya surlarının yakınında, Antakya'nın doğusunda, Halep yolu üzerinde Rugia Vadisi'ne geldi. Peter burada birçok Türk ve Müslümanı öldürdü. Yaşanan mücadelede onun gücünü gören Ermeni sakinleri bu zaferden etkilenecek Peter'in himayesine girdiler. Bundan sonra Haçlı ordusu Rusa şehrini ve daha birçok kaleyi ele geçirdi. Bu nedenle onun için bu yolculuk iyi geçti, fakat aynı şey diğer büyük Haçlı grubu için söylenemezdi. Bu sırada ana Haçlı ordusu hâlâ Göksun'da idi⁶⁴⁵. Haçlı lideri Baudouin, Urfa bölgesinde hâkimiyeti Hetum oğlu Thoros'ın elinden alırken, ana Haçlı

⁶⁴¹ Önce Robert Guiscard'ın daha sonra Aleksios Komnenos'ın hizmetinde olan bir eyalet şövalyesidir. Anonim Haçlı Tarihi, 79.

⁶⁴² Anonim Haçlı Tarihi, 79-80; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 88-89; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 77; Robertus Monakhus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 117-118; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 25.

⁶⁴³ Haçlı liderleri arasındaki hâkimiyet hırsı burada da kendini gösterir.

⁶⁴⁴ Anonim Haçlı Tarihi, 80; Robertus Monakhus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 118; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 78.

⁶⁴⁵ Anonim Haçlı Tarihi, 80; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 78; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 90; Robertus Monakhus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 118.

ordusu Antitorosları zorla geçerek⁶⁴⁶ Maraş'a kadar ilerledi. O dönemde Maraş, Ermenilerin yönetiminde olup eski bir Bizans Subayı Tatul'un hâkimiyetinde idi. Haçlılar buraya geldiklerinde Ermeniler onları büyük bir sevinçle karşılayarak erzak sundular. Haçlı ordusu burada kaldığı üç gün boyunca alışveriş yaparak her türlü ihtiyacını karşıladı⁶⁴⁷.

Ana Haçlı ordusundaki liderler ihtiyaçlarını karşılarlarken Maraş'ta bulunan Suriye Hristiyanlarından birkaç kişi Artah⁶⁴⁸ kasabasının çok uzakta olmadığını, bu kasabanın her türlü ihtiyacı giderebilecek bir zenginlikte olduğunu fakat buraya Türklerin hâkim olduğunu söyledi. Bu haber üzerine Albertus'ın kaydına göre Flander kontu Robert, derhâl birkaç soylu ve bin silahlı atlıyı yanına alarak Artah'ın aşağı kısımlarına gitti. Fakat buranın duvarları ve surları oldukça müstahkem ve uzun bir kaleye sahipti. Türkler burada hâkimiyet sürüyorlardı. Artah'taki Ermeniler, Haçlıların geldiğini duyunca isyan çıkararak Türkleri öldürdüler ve Haçlılara kapıları açtılar. Böylece ilk başta başarı sağlayamayan Flander kontuna Ermenilerin de katılmasıyla ve yardımcılarıyla Artah'ta yağma akınları başladı ve bu yardımlarla ordusunu daha da güçlendiren Flander kontu Türkleri mağlubiyete uğrattı⁶⁴⁹.

Artah, Antakya'dan 10 mil uzaklıkta olunca olayı duyan Antakya hâkimi Türkler derhâl buraya gelerek şehri almaya çalışsalar da başarılı olamayarak geri döndüler. Böylece kont ve beraberindekiler Antakya kuşatması için önemli olan Artah'ı ele geçirdiler ve büyük ordu gelene kadar bölgeyi ellerinde tuttular. Büyük Haçlı ordusu,

⁶⁴⁶ Gesta Francorum'ın yazarı bu dağı geçerken kendisinin de içinde olduğu Haçlı ordusunun büyük zorluk çekerek Maraş'a varabildiklerini kaydeder. Öyle ki, şövalyelerin ümitsizliğe kapılarak kalkan, zırh, miğfer gibi ağır teçhizatlarını satarak alıcı bulamayanların ise silahlarını fırlatarak yollarına devam edebildiklerinden bahseder. Anonim Haçlı Tarihi, 80.

⁶⁴⁷ Willermus Tyrensis, 161; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 91; Robertus Monakhus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 121.

⁶⁴⁸ Reyhanlı-Hatay yakınlarındadır. Şehrin Antakya'ya olan uzaklığı on mil kadardır. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 183, 185. Willermus, bu şehri "*Artasia (Kalquis)*" olarak kaydeder. Willermus Tyrensis, 161.

⁶⁴⁹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 181,183; Willermus Tyrensis, 153, 161; Serkan Özer, "Haçlıların Antakya'yı Zaptına İslam Dünyasının Tepkileri", *ETÜSBED*, I (1), Aralık 2015, 71; Bahadır, *Antakya Haçlı Prensiği (1098-1112)*, 28. Kaynaklar genel olarak Baudouin'ın Maraş'tan sonra ana Haçlı ordusundan ayrılıp doğuya doğru ilerlediğini kaydederken Radulphus, Baudouin'ın Artah'a gittiğini kaydeder. O, Tancred'in bölgeye geldiğinde Baudouin'ın düşman tarafından sıkıştırılmış olduğundan, Tancred'in gelmesiyle korkup kaçtıklarından, bu sayede Baudouin'ın kurtulduğundan ve hatta Tancred sayesinde Baudouin'ın Artah'ı ele geçirdiğinden bahseder. Radulphus'a göre bölgenin teslim edilmesiyle Artah'a hâkim olan Baudouin, burayı kuzeni Baudouin'e bırakarak kendisi Urfa'ya doğru ilerlemiştir. Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 71-72.

şehir civarına geldiğinde Artah'ta kuşatma yapan orduya yardım için bin beş yüz atlıyı Flander Kontu ve beraberindekilere gönderirken eğer kuşatma kaldırıldı ise gerektiği kadar muhafızı şehirde bırakarak orduya dönmelerini emretti. Çünkü Suriye'nin merkezine doğru hareket edeceklerinden Haçlı askerlerinin toplu bir şekilde ilerlemesi bir bütün olması gerekiyordu. Ordunun tüm parçalarının birleştirilmek istenmesiyle bu emir tüm Çukurova'yı ele geçiren Tancred'e de verildi. Tancred emiri yerine getirerek Maraş'tan sonra Kilis'e giden Haçlı ordusuyla birleşti. Sadece Dük Godofroi'un kardeşi Baudouin Urfa bölgesinde kaldı. O bu sırada Telbâşir (Turbessel), Râvendân gibi yerleri ele geçirmekle meşguldü⁶⁵⁰. Fakat Willermus'a göre Baudouin kuşatmaya bizzat katılmasa da kendi hazinesinden altın, gümüş, ipek ve değerli atları Haçlı ordusuna göndererek orduya maddi olarak destek verdi. Ayrıca büyük kardeşine bir süre öncesinde yağmaladığı Telbâşir (Turbessel) ve civarından getirdiği yiyeceklerden ve elli bin altın verdi⁶⁵¹. Ayrıca bu dönemde Çukurova'dan da yardım alındı⁶⁵².

Tancred'in bizzat sefere katılması ve Baudouin'in maddi yardım yaparak kuşatmada yer alması, Tancred ve Baudouin'in Antakya kuşatması için Çukurova'ya gittiklerini destelemek için kullanılan ifadelerdir. Tancred'in bizzat orduya katılması ve Baudouin'in da maddi olarak destek vermesi bu konuda kafa karıştırıcı olsa da kendi hâkimiyetlerini kurduktan sonra tabiri caizse kendilerini garanti altına aldıktan sonra orduya yapılan bir yardım olduğu kanaatimizdir ki Tancred daha sonra bilindiği üzere Antakya'da naib olarak görev yapmıştır. Dolayısıyla ana Haçlı ordusuyla birleşmeleri ve onlara yardımları da kendi çıkarları uğrunda yapılan yardımlardır diyebiliriz.

Antakya'ya giden Haçlı ordusu, yolun ortasında Asi Nehri'nin üzerindeki sağlam köprüyü gördü. Bu köprüden gizlice ve sessizce kale ve surları oldukça sağlam olan Antakya'ya girmek amacıyla Haçlı ordusu nehri geçerek şehrin bir mil uzaklığında ordugâhını kurdu⁶⁵³. Tüm Haçlılar Türklere karşı koyabilmek için tek vücutta toplandılar. Bu sırada Le Puy Piskoposu Adhemar, halka uyarılarda bulundu ve Antakya yakınından

⁶⁵⁰ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 187-189; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 73; Willermus Tyrensis, 162-164; Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, 202.

⁶⁵¹ Willermus Tyrensis, 205-206

⁶⁵² Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 89.

⁶⁵³ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 187-189; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 73; Willermus Tyrensis, 162-164; Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, 202.

gelen acil bilgilerin onları yönlendireceğini söyledi. Piskoposun sözleri karşısında Haçlılar, Artah'dan gelen Haçlıları karşılamak için hazırlandılar. Diğer taraftan Antakya'dan çağrılan yedi yüz Türk, köprüde savunma yapmak ve Hristiyanların karşıya geçmesini engellemek için mücadele veriyordu. Türklerin nehir kıyısında yayıldığını gören Hristiyan süvarileri de diğer kıyıya yayılınca iki taraftan da ok yağmuru başladı ve uzun bir mücadele yaşandı. Her iki taraftan da kayıplar olmakla birlikte savaşın galibi Türkler oldu. Le Puy piskoposu bunu duyduğunda derhâl bölgeye giderek mağlup olan halka: “*Siz düşman saldırısından korkmamalısınız. Düşmana karşı ayaklanın. Tanrı sizin için savaşıacak*” diyerek onları teşvik etmeye çalıştı. Bu sözlerle güç toplayan ordu saldırıya geçti. Yapılan savaşlar sonucunda Türkler geri çekilerek Antakya'ya sığınmaya başladılar. Godefroi, Bohemund, Raymond, Robert, Roger'ın yönettiği savaşta Türkler atlarını da alarak Antakya'ya geri dönerken, Haçlılar birçok ganimet elde ettiler⁶⁵⁴.

Haçlılar Antakya'ya geldiklerinde burada askerî vali olarak Yağısıyan vardı. Öncesinde Malazgirt savaşı ile Diogenes'in esir edilişi sonrasında ayaklanan Philaretos, Antakya'nın yönetimine el koymuştu. Ebu'l-Kasım'ı yönetici olarak İznik'e bırakan Süleyman Şah, Antakya'ya vararak Ermeni Philaretos'ın elinden mezkûr yeri almıştı (1085). Kudüs'ü, Mezopotamya'yı, Halep'i ve Bağdat'a kadar olan yöreyi yöneten Suriye Selçuklu Devleti Hükümdarı Tutuş, Süleyman Şah'ın Antakya'yı ele geçirdiğini duyunca derhâl harekete geçti. Aralarında yaşanan mücadelede Süleyman Şah'ın askerlerinin düşmana karşı korkup kaçmasıyla ve Artuk Bey'in karşı tarafa geçişiyle savaşı Tutuş kazandı. Süleyman Şah esir düşmemek için kılıcını kınından çekerek kendisini öldürdü⁶⁵⁵; diğer bir rivayete göre de savaş alanında Tutuş'un askerleri tarafından öldürüldü. Antakya, 1086'da Süleyman Şah'ın ölmesinin ardından Tutuş'a bağlandıysa da Melikşah, kenti onun yönetiminden alarak doğrudan Büyük Selçuklu Devleti'ne bağladı ve 1087'de oraya askerî vali olarak Yağısıyan'ı atadı. Melikşah'ın ölümü ardından Tutuş'un egemenliği tanındıysa da çok geçmeden Tutuş Irak Seferi'nde ölünce Tutuş'un oğlu Halep Beyi Rıdvan onun yerini aldı. Bundandır ki Yağısıyan, Haçlılar Antakya'ya geldiğinde Rıdvan'a bağlı askerî bir vali idi⁶⁵⁶.

⁶⁵⁴ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 189-195; Anonim Haçlı Tarihi, 82.

⁶⁵⁵ Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 40.

⁶⁵⁶ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 194; Willermus Tyrensis, 169; Anna Komnena, *Alexiad*, 194-195, 333; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi* (952-

Haçlıların Antakya'ya geldiklerini öğrenen Yağısıyan, derhâl önlemler aldı. Yağısıyan'ın tebasının çoğu Rum, Ermeni ve Süryanilerden oluşuyordu. Hristiyanların etkisini sınırlandırmak için nüfuz sahibi pek çok Hristiyan erkek şehirden çıkartıldı⁶⁵⁷. Ayrıca tedbir olarak müttefik arayışına girdi. Dimaşk meliki Dukak, Tuğtekin, Musul atabeyi Kürboğa onun Haçlılar karşısında yardım isteğini kabul ettiler. Diğer taraftan Artah'tan gelen Haçlıların köprüden geçişini engellemek ve burayı korumak için mücadele eden Türklerin saldırıya uğrayarak yenildiklerini duyunca üzülmünün yanı sıra İznik'te Kılıçarslan'ın başına gelen şeyin onun da başına geleceğinden korktu. Derhâl hazırlıklara başlayarak bir taraftan yiyecek getirtirken bir taraftan da surları güvenli bir birlikle korumaya devam etti⁶⁵⁸. Diğer taraftan Dük Godefroi, Bohemund ve diğer tüm ordu liderleri hazırlanarak halkı galeyana getirmek için ayaklandılar. Onlar ilk olarak Antakya'nın güçlü bir tahkimatı olduğunu anlattıktan sonra Yağısıyan ve oğlu Şemsüddeve, Dukak, Tuğtekin gibi ona bağlı güçlü emirlerin kendilerine karşı tedbirler aldıklarını ve buna hazırlıklı olmaları gerektiğini söyledikten sonra ilerlemeye başladılar⁶⁵⁹.

Nihayetinde büyük Haçlı ordusu 21 Ekim 1097'de Antakya önlerine geldi⁶⁶⁰ ve Altalon⁶⁶¹ adlı yerin yakınına çadırlarını kurdu. 14 Kasım 1097 yılına kadar Türkler tarafından karşı saldırı yapılmadı. Bu süre zarfından erzak ve yiyecek bularak şehre saldırı için hazırlanan Haçlılar, şehri iyice gözlemlemeye ve tanımaya çalıştılar. Onlar şehrin büyüklüğüne hayran olmakla beraber görkemli surlar karşısında dehşete kapıldılar.

1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), 168-169; Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK, Ankara 2015, 39, 41; Ali Sevim, *Suriye- Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1989, 62-65, 84; Sevim, "Süleyman Şah I", 104-105; Abdülkerim Özeydin, "Tutuş", *DİA*, XLI, İstanbul 2012, 447, 449.

⁶⁵⁷ İbnü'l-Esir bu hadiseyi şu şekilde aktarır: Yağısıyan, Antakyalı Müslümanları dışarı çıkararak şehrin etrafına hendek kazmalarını emretti. Aralarında hiç Hristiyan halk bulundurmadi. Müslüman halk görevini tamamlayınca Yağısıyan aynı şekilde Hristiyan halkı da dışarı çıkararak şehrin dışında hendek kazmalarını emretti. Hristiyan halk hendek kazdıktan sonra şehre girmeye çalışsa da Yağısıyan onları şehre almayarak onlara: "Antakya sizindir; ancak Haçlılarla aramızda neler cereyan edeceğini görünceye kadar bana hibe edeceksiniz." dedi. İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 229.

⁶⁵⁸ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 195-197; Runciman, 164-165; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 82.

⁶⁵⁹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 197-199.

⁶⁶⁰ Anna Komnena Haçlı ordusunun Antakya'ya gitmesini "Antakya'ya gitmek üzere yola çıkan Haçlılardan bağlılık yemini isteyen ve karşılığında armağanlar vereceğini ileten imparatora başta Bohemund olmak üzere diğer kontlar da bağlılık yemini ederek yola koyuldular." diye kaydederek onların bağlılık koşuluyla Antakya'ya geldiklerini vurgular. Anna Komnena, *Alexiad*, 331.

⁶⁶¹ Neresi olduğu bilinmiyor. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 198.

Şehrin savunmasında aşılabilir tahkimatlar vardı. Kale güneyden dağın dört tepesini sarıyordu. Bu tepelerden doğu yönünde bulunan üçüncü tepe üzerinde on dört burçlu bir iç kale bulunuyordu. Bu nedenle şehri güney tarafından yapılacak saldırıyla ele geçirmek olanaksızdı. Asi Nehri de kuzey yönünden şehri koruyan tabii istihkâm idi. Bu istihkâm 1091 yılında meydana gelen deprem sonrasında eski halinden daha sağlam bir şekilde Antakya hâkimi Yağısıyan tarafından yeniden inşa edilmişti. Bu nedenle şehrin savunması çok kuvvetli idi. Bu manzara karşısında şehri nasıl ele geçireceklerine ve nasıl bir yol izleyeceklerine dair kararsız kalan Haçlılar, şehrin hem doğal konumu hem de yükseklerle uzanan güçlü kuleleri nedeniyle savunmasının Türkler tarafından kolaylıkla yapılabileceğini düşünerek burayı strateji ve kurnazlıkla ele geçirmeleri gerektiğine karar verdiler⁶⁶². Lakin Antakya önündeki Haçlı ordusunda saldırı zamanı hususunda kış yaklaşması hasebiyle görüş ayrılıkları yaşandı. İmparatorun temsilcisi Tatikios, Aleksios'ın emriyle Haçlılara refakat edecek ve ele geçirilen yerlerin yönetimini devralacaktı. O, yaklaşan kış mevsiminden dolayı kuşatmanın gelecek sene yapılması fikrini savunsa da şehri kuşatıp dışarıdan gelecek yardımları keserek şehri teslim mecbur etme fikri kabul edildi. Bu fikir Bohemund tarafından ortaya atıldı. Böylece şehrin kuşatılmasına karar verilerek hazırlıklara başlandı. Surların çevresindeki dağların kapladığı şehrin bir kısmının zapt edilebilmesi imkânsızdı. Şehrin yukarısında beş kapısı bulunuyordu. Kuzeydoğuda Aziz Paulus Kapısı, ikinci kapı bunun tam karşısında bulunan Batı Kapısı yahut Aziz Georg kapısı vardı. Güneybatıda da üç kapı bulunuyordu. Köpek Kapısı, Dük Kapısı ve altta Aziz George kapısına yakın olan Köprü Kapısı. Bohemund ve Tancred Aziz Paulus Kapısı'nı, Le Puy Piskoposu Adhemar ve Raymond Köpek Kapısı karşısına düşen kesimleri, Godefroi ise Dük Kapısı karşısına yerleşerek buraları kuşatma altına aldılar. Böylece şehir kuşatma ve baskı altına alındı⁶⁶³.

Kapılar kuşatma altına alındıktan sonra Raymond, surları hücumla ele geçirme fikrini ortaya atsa da bu fikre olumsuz bakan Haçlı liderleri, şehrin tek hâkimi olmak

⁶⁶² Çünkü Antakya içeriden destek görmediği müddetçe ele geçirilemez bir şehirdi. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 76.

⁶⁶³ Willermus Tyrensis, 171-172; Anonim Haçlı Tarihi, 82; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 121; Runciman, 166-167; Anna Komnena, *Alexiad*, 331-332; Serkan Özer, "Antakya'yı Haçlılara Teslim Eden Hain Zırh Ustası Fîrûz", *AÜEFSD*, 58, Haziran 2017, 182; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 64-65; Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, 205-208.

isteyen Bohemund'ın⁶⁶⁴ da etkisiyle bu teklifi reddetti. Bu sırada Bohemund, şehri hile ve hıyanetle ele geçirme planları yapıyordu. Planlarını uygulamaya koyup şehri kendisine teslim olabilecek ve buna kimsenin itiraz edemeyeceği şekilde ayarlamayı planladı⁶⁶⁵.

Bohemund, Antakya içinde olup bitenden şehirdeki bazı Hristiyanlar sayesinde kolayca haber alabiliyordu. Ayrıca bu Hristiyanlar Haçlılara casusluk ederek Türklere Haçlılar hakkında Haçlıların istediği şekilde bilgi veriyorlardı. Lakin bu durum karşı cephe için de geçerliydi. Haçlıların içinde bulunan Süryaniler, Bizans ve Haçlı hâkimiyetinde olmaktansa Türk hâkimiyetinde olmayı tercih ettikleri için Türklerden kaçıyor gibi yaparak Haçlıların aralarına girdiler ve kamptakilerin planlarını öğrenerek Yağısıyan'a bildirdiler. Yağısıyan, taarruza geçmek için Haçlı ordusunun tereddüt yaşadığını öğrenince harekete geçti. Batı kapısından çıkan adamlar, nehir boylarında bulunan bahçe ve köylere çekilerek yiyecek arayan ve eğlenceye dalan küçük Haçlı birliklerini yakaladılar. Olaydan sonra Haçlılar, intizamsızlıklarından başlarına gelen bu olaydan ders alarak orduyu düzen içine soktular. Diğer taraftan Yağısıyan, Bohemund'ın kumanda ettiği Harim garnizonu ile mücadele ediyor, onlara saldırılarda bulunuyordu. Bu saldırılarda Raymond'ın zamanında müdahalesi ile Yağısıyan ve birlikleri geri püskürtülseler de her iki taraftan da zayıf verildi⁶⁶⁶.

Kuşatma devam ederken üçüncü ayda orduda büyük bir açlık yaşandı⁶⁶⁷. Erzakları biten Haçlıların bir kısmı erzak aramaya çıktılar. Komşu bölgelere giden ordular ya elleri boş ve bitkin halde geri dönüyorlar ya da öldürülüyorlardı. Bununla birlikte atlar da açlıktan ve soğuktan telef oldular. Sürekli yağın yağmurla birlikte çadırlarda yiyecek ve giysiler çürüdüğü için hastalıklar meydana geldi. Bu hastalıklardan ötürü yaşanan kayıplar o kadar büyüktü ki, orduda ölüleri gömecek yer bulunamıyordu. Kuşatma süresinde

⁶⁶⁴ Anna Komnena, Bohemund'ın Antakya'da bir prenslik kurarak başına geçme hedefi olduğunu kaydeder ki şehir ele geçirilme aşamasında ve sonrasında bu açıkça görülebilir. Anna Komnena, *Alexiad*, 334.

⁶⁶⁵ Runciman, 167; Bahadır, *Antakya Haçlı Prensliği (1098-1112)*, 27.

⁶⁶⁶ Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 121; Anonim Haçlı Tarihi, 83; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 79; Runciman, 167-168; Bahadır, *Antakya Haçlı Prensliği (1098-1112)*, 29; Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, 209-210.

⁶⁶⁷ Açlıkları o kadar şiddetliydi ki olgunlaşmamış otları büyümekte olan fasulye saplarını tuzlayarak yiyor; hatta deve dikenlerini çiğ çiğ yuttuklarından dilleri parçalanıyordu. Bunun da ötesinde atları, develeri, fareleri yiyenler bile vardı. Yoksullar ise hayvan derilerini yiyorlardı. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 79-80. Raimundus Aguilers gibi Ekkehard da bu dönemde ordunun yaşadığı bu zorlukları işlenen günahlara bağlamış, olayları tanrının cezası olarak nitelendirmiştir. Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 76. Mateos ise Haçlı ordusunun büyüklüğünden dolayı bu açlığın yaşandığını kaydetmiştir. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 192.

yaşanan açlık ve hastalıklardan dolayı soyluların da dâhil olduğu pek çok kişi kaçmayı düşündü. Pierre l'Ermite başta olmak üzere Haçlılardan bazıları kara veya deniz yoluyla kaçmak için planlar yapmaya başladılar. Bohemund, onların Tanrı tarafından seçilmiş olduğunu ve zafer için sabır gerektiğini söylese de Pierre l'Ermite'in de aralarında olduğu pek çok soylu kaçırmaya çalıştı. Ancak Pierre başta olmak üzere kaçan Haçlıları geri dönmeye zorlayan Tancred, onları Bohemund'ın çadırına götürdü. Kaçak Haçlılar, burada her ne olursa olsun bir daha kaçmayacaklarına söz verdiler ve affedildiler⁶⁶⁸. Bununla birlikte bazı kimseler de ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Urfa bölgesinde faaliyetlerine devam eden Baudouin'a tabi olarak bu bölgeye ya da Çukurova şehirlerini elinde bulunduranlara gidiyordu. Böylece ordudan kimisi ayrılırken kimisi öldü ve böylece ordunun yarısından daha azı ayakta kaldı. Yaşanan açlık krizini önlemek için 28 Aralık 1097 yılında Bohemund ve Flander kontu Robert, yirmi bin süvari ve piyadeyle açlığın giderilebileceği yağmalanmamış Müslüman toprakları, Hama (Harenek), yönünde ilerleyerek ordugâhta yaşanan açlığa son vermek istedi. Herhangi bir engelle karşılaşmayan Bohemund ve Flander Kontu pek çok ganimetle 1 Ocak 1098'de geri döndü. Ancak ele geçirilen ganimetin kısa sürede tükenmesi ve Türklerin saldırılarından çekinen Haçlıların etrafı yağmalamaya cesaret edememesinden orduda tekrar açlık baş gösterdi⁶⁶⁹.

Haçlı ordusu, kış boyunca soğuklar ve erzak kıtlığı nedeniyle sıkıntı yaşadı. Ermeniler ve Süryaniler Haçlı ordusunun erzak sıkıntısına karşı hububat ve erzak satın alıp getirdilerse de Haçlıların onları satın alabilecek güçleri olmadığından yedi kişi öldü. İlkbaharın gelmesiyle şartlar düzelmeye başladıysa da Haçlılar hâlâ Antakya surlarını aşamamış durumdaydılar. Tüm bunların üzerine Yağsıyan'ın ve Antakya halkının Haçlıların ilerlemeleri karşısında gönderdikleri elçilerle yardım istemesiyle, Firûz'un Bohemund ile anlaştığı sırada, Sultan Berkayaruk Antakya'nın zor durumda olduğunu haber alınca yüz bin atlı askerin Kürboğa'nın ordusuyla birleşmesi ve Antakya'ya

⁶⁶⁸ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 75; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 78-80; Anonim Haçlı Tarihi, 89-90; Willermus Tyrensis, 177-181; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 126-128; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 81-83; Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, 216-217; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 89; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 67.

⁶⁶⁹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 217-221; Anonim Haçlı Tarihi, 85-86; Willermus Tyrensis, 177-181; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 81-82; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 66.

ilerlemesi için emir verdi (Şubat 1098). Kürboğa, asker toplayarak Suriye'ye yönelince Halep kuvvetleri hariç Suriye'deki tüm askerler de ona katıldı. Haçlılar bu olayı haber aldıklarında yanlarındaki yiyecek azlığı ve askerlerin iyice bitkin düşmesinden dolayı ümitsizliğe kapıldılar⁶⁷⁰.

Kuşatma devam ederken her iki taraftan da mağlubiyetler ve ölümler yaşandı. Bu olaylar yaşanırken Fâtımî halifesinin elçileri de Haçlılarla ittifak yapmak için oradaydılar ve nihayetinde istedikleri gibi Haçlılarla ittifak yoluna gittiler⁶⁷¹. Diğer taraftan Haçlı ordusunun neredeyse tüm kapıları kuşatmalarıyla Antakya halkı sadece dağın eteğiyle nehir arasında bulunan kapıdan çıkabilmekteydiler. Haçlılar bu çıkışı engelleyebilmek amacıyla 5 Mart 1098'de yapılan toplantıda nehrin uygun bir tarafında prenslerden birinin üzerinde yer alacağı bir istihkâm yapılmasına karar verdi. Lakin Aziz Georg kapısının karşısında yapılan hisarın mevkiinin zor ve tehlikeli olmasından dolayı buranın muhafazasını kimse üstlenmek istemedi. Bunun üzerine Toulouse kontu Tancred'e yüz gümüş mark⁶⁷² ve adamlarına da aylık kırk mark bağışlamasıyla Tancred bu görevi kabul etti. Çukurova'daki maceralardan sonra kalenin komutası neticesinde elde ettiği servetle Bohemund'ın gölgesinde savaşa katılan Tancred, ün kazanmayı planladı. Bu umutlarla derhâl adamlarıyla birlikte harekete geçen Tancred, Antakya ele geçirilene kadar Türklerin bütün yollarını kapattı ve onları engelledi. Bu nedenle her taraftan kuşatılmış

⁶⁷⁰ Anonim Haçlı Tarihi, 88, 107; Willermus Tyrensis, 213; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 230; Demirkent, "Haçlılar", 529; Özlem Genç- Harun Korunur, "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi", *Studies of the Ottoman Domain*, 6 (10), Şubat 2016, 68-69.

⁶⁷¹ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 82. Bu sırada Fâtımîler, Mısırdan Suriye'ye kadar hâkimiyeti elinde bulunduruyordu. Fakat Süleyman Şah'ın Antakya'yı ele geçirerek Boğaz'a kadar ilerlemesi Fâtımî halifesini korkuttu. Halife, Haçlıların bölgeye gelerek Antakya'yı kuşatmasını şans olarak değerlendirerek derhâl elçiler gönderdi ve kuşatmanın devamı için her türlü yardımı sağlayacağını söyleyerek onları teşvik etti. Ayrıca Haçlılarla mücadele eden Türkler, Antakya'da mağlubiyete uğrayınca Fâtımî emiri, karşılarında çoğu kez yenildiği Türklerin artık onunla mücadele edemeyecek durumda olduğunu anlayınca Kudüs'ü kuşatarak işgal etti. Ardından kale garnizonuna hediyeler sunarak Kudüs'ü teslim aldı. Willermus Tyrensis, 189; Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 155. Fâtımîler her ne kadar Türklerle karşı Haçlılarla ittifaka girip onlarla dostluk ilişkileri kurmaya çalışsa da Haçlılar durumun farkında olup kendi çıkarları doğrultusunda buna izin vermişlerdi. Nitekim Fâtımîler, Haçlılar sayesinde toprak kazanıp güçlendiklerini düşünseler de sıra onlara da gelecek, Kudüs ellerinden alınacaktı.

⁶⁷² Tancred'e verilen miktar kaynaklarda farklı kaydedilmiştir. Nitekim Willermus ve Raimundus yüz olarak kaydederken, Anonim Gesta'da bu sayı dört yüz gümüş mark olarak kaydedilir. Willermus Tyrensis, 204; Anonim Haçlı Tarihi, 100.

olan Antakya halkı için büyük bir kıtlık başladı⁶⁷³. Buna karşın tabii olarak güçlü bir savunması olan Antakya, kuşatmalara rağmen direnmeye devam ediyordu.

2.13.1. Kuşatmanın Seyrini Değiştiren bir Ermeni: Firûz

Hisar surlarının Bohemund'a düşen bölümüne üstten bakan bir burçta zırh yapımcısının oğlu Beni-Zerra adında yüksek aileden gelen⁶⁷⁴ biri vardı. Şehrin batı kısmındaki St. Georg kapısında bulunan ve İki Kız Kardeş denilen bir kule, sanatlarını icra etmeleri için bu aileye verilmişti. Bu ailedeki iki kardeşten büyüğü ise Firûz idi⁶⁷⁵.

Firûz'un kimliği hususunda kaynaklarda farklı birçok kayıt bulunmaktadır. Farklı isimlerle anılan Firûz, bazı kaynaklarda Ermeni olarak bazı kaynaklarda ise Türk emiri olarak kaydedilir. Nitekim Robertus ve Baldric Firûz'un ismini *Pirrus*, Abû'l-Farac ise *Ruzbah* olarak kaydeder. Robertus'ın eserinde Firûz, Antakya Kontu olan bir Müslümandı. Chanson d'Antioche, Pirrus olarak kaydettiği Firûz'un bir Türk emiri olduğunu söylerken Anna Komnena da ondan Ermeni olarak bahseder. Aguilers Firûz'u *Turcatus* ismiyle Hristiyanlıktan dönme, muhasara altında olan hain bir Türk olarak kaydederken; İbnü'l-Esîr ve Azîmî gibi İslâm kaynakları da onun Ermeni asıllı bir dönme ve zırh yapım işiyle uğraşan bir aileden olduğu konusunda hemfikir olmakla birlikte isimlerini farklı olarak kaydetmişlerdir. Fulcherius onu Ermeni dönmesi bir Türk olarak kaydederken, Gesta Francorum Firûz'u "tanınmış bir Türk emîri" kaydeder. Ayrıca Türk ve Ermeni olduğu hususunda kaynaklarda farklılık gösteren diğer bir husus da Firûz'un ismidir. Nitekim İbnü'l-Esîr'de onun ismi "*Ruzbe*", İbnü'l-Adîm'de ise *Zerrâd* olarak geçmektedir. Ona göre Zerrâd'ın hainliğinin nedeni Yağısıyan'ın onun mallarına el koymasıdır. İbnü'l-Adîm ile aynı görüşte olan Caen'li Ralph, Firûz'un zengin bir Ermeni dönmesi olduğunu ve İki Kız Kardeş Kulesi olarak bilinen kulelerden birisinin korumasını kendisine, diğerinin de kardeşine verildiğini kaydeder. Ayrıca Yağısıyan'ın yiyecek sıkıntısından ötürü tahılının yarısına el koyması hasebiyle Yağısıyan'dan öç

⁶⁷³ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 88; Anonim Haçlı Tarihi, 96-101; Willermus Tyrensis, 204; Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, 226; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 90.

⁶⁷⁴ Kaynaklarda Firûz'un yüksek bir aileden geldiği ya da zengin bir Ermeni/Türk olduğu kaydedilmesine karşılık Michaud, onun asilzade olmadığını, aksine kıt gelirli bir demircinin oğlu olduğunu bu nedenle de para ve makam için her şeyi yapabilecek karakterde olduğunu belirtir. Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, 230.

⁶⁷⁵ Willermus Tyrensis, 210.

almak istediğini söyler. İbnü'l-Adîm'le aynı görüşte olan İbn Kalânisî de, Yağısıyan'ın emrindeki Nairûz (Nayrûz) isimli bir Ermeni olan Firûz'un Antakya'yı Haçlılara teslim etmek için girişimlerinin nedenini Yağısıyan'ın yaptığı fenalıklara ve zorla ellerinden aldıklarına bağlar⁶⁷⁶.

Firûz, hem Yağısıyan'dan öç almak için hem de hırs ve mala düşkünlüğünden dolayı Bohemund'ın bölgede olduğunu öğrendiğinden bu yana aracılar vasıtasıyla onun gözüne girmeye çalıştı⁶⁷⁷. Bu onun yöntemiydi. Çünkü daha önce de Hristiyanlık dinini terk ederek İslâm dinine giren Firûz, Yağısıyan'ın gözüne girmeye çalışmıştı. Bu çabaları sonucu Yağısıyan'ın en güvendiği adamı oldu. Ancak Firûz, aslında Yağısıyan'a bağlılık gösterişi altında ona kin besleyen bir Ermeni idi. Fakat Yağısıyan'ın güvendiği adam olarak üç büyük burcun emir ve muhafazası görevi kendisine verilmişti. İlk başta bu görevi layıkıyla yerine getiren Firûz, servet ve zenginleşme amacıyla ihanet yoluna giderek muharebe esnasında ikide bir surun üstündeki yan duvardan aşağıya eğilerek Haçlılarla konuşunca Bohemund'ın dikkatini çekti. Bu sayede birkaç defa Bohemund ile konuşma fırsatını yakalayan Firûz, seçtiği dinin kendine ettiği hakaretlerden şikâyet ederek Hristiyanlığı terk edişinin ve Müslümanlığa geçişinin pişmanlığını açıkladı. Antakya Hristiyanlarının gördüğü zulümleri anlatarak aslında sadece görünüşte Müslüman olduğunu söyleyince Bohemund onunla arkadaşlık kurarak haberleşmeye devam etti⁶⁷⁸.

⁶⁷⁶ *The Chanson d'Antioche: An Old French Account of the First Crusade*, 54; Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 89-90; Anonim Haçlı Tarihi, 102; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 141; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 81; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 37, 128; Willermus Tyrensis, 210; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 82; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 93; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 339; İbn Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, 3-4; İbnü'l- Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 229; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb, Biyografilerle Selçuklu Tarihi*, (Çev.: Notlar ve Açıklamalar Ali Sevim), TTK, Ankara 1982, 90; Melek Akbulut, "Antakya Kuşatmasına Kadar Çukurova'da Ermeniler", *Türcology Research*, 73 (2022), 103. Bu kaynaklar ışığında kabul edilen genel kanı Firûz'un bir Ermeni olduğudur.

⁶⁷⁷ Fulcherius, İsa'nın Firûz'a görünerek şehri Hristiyanlara vermesini istediğini, Firûz'un bunun gerçekliğinden emin olmadığı için bunu saklı tutup önemsemediğini belirtir. Bu durum üzerine İsa tekrar görünüp "Şehri benim için Hristiyanlara geri ver, bunu sana emreden ben İsa'yım" demesi üzerine Firûz'un Hristiyanlarla anlaşma yaptığını ve Türklere komplo kurduğunu söyler. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 82. Bu bilgi *The Chanson d'Antioche*'da da geçmektedir. *The Chanson d'Antioche: An Old French Account of the First Crusade*, 54.

⁶⁷⁸ Anna Komnena, *Alexiad*, 334; Willermus Tyrensis, 210-212; Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, 230.

Firûz, Bohemund'ın güvenini kazanmak için dil dökerken Bohemund da Firûz ile konuşarak onu etkilemeye çalıştı. Orduları az olsa dahi onlara Tanrı tarafından güç verildiğini, sadece Antakya'yı değil Anadolu'nun tamamını, Suriye'yi hatta Kudüs'ü kolaylıkla ele geçirebileceklerini söyledi. Bohemund'ın anlattıkları Firûz'u çok etkiledi. Ayrıca Bohemund, Firûz'u Hristiyan olmaya teşvik ederken şehri kendisine teslim etmesi için altın, gümüş ve pek çok şey daha vadetti. Hatta vadettiği maddi unsurlar ile birlikte onur kazanması için de ona yardım edeceğine söz vermesiyle⁶⁷⁹ karşılıklı çıkarlar yine bir Ermeni ve Haçlı lideri bir araya getirdi.

Firûz, bu vaatler karşısında *“sen ne zaman istersen”* diyerek teklifi kabul etti. *“Dışarıdan gizlice bana işaret verirsin, ben hemen bu küçük burcu sana teslim ederim; yalnız, sen ve buyruğundaki askerler, elinizin altındaki ip merdivenlerle hazır olun. Ancak sizin hazır olmanız yetmez; bütün ordu silah başı etmiş bulunmalı, ta ki, dehşete düşecek Türkler, sizin surlara tırmanışınızı görüp, savaş nağralarınızı duyar duymaz hemen kaçmaya koyulsunlar.”* diyerek şehri kendisine teslim edeceği haberini verdi⁶⁸⁰.

Firûz Bohemund ile ittifaka girerken kardeşi onunla aynı görüşte değildi. Kardeşi Firûz'a: *“Onlara karşı gösterdiğin şefkat ve merhamet aptalca ve uygunsuz! Onlar Türklerin kılıçlarına yenik düştüler, çünkü onların varışının ilk gününden beri durumumuz gittikçe kötüleşti ve onların yüzünden iğrenç şeyler yaşadığımız için gelecekte onlardan çok iyi şeyler bekleyemeyiz.”* dedi. Firûz önceleri ona Bohemund ile olan planını söyleyip söylememekte kararsızken kardeşinin bu konuşmasından sonra sırrını söylemekten tamamen uzaklaşarak planı bozmasından korktu⁶⁸¹.

Firûz, haberleşmeler neticesinde her gün şehrin durumu ve Yağısıyan'ın kararları hakkında Bohemund'ı bilgilendirse de onların arasındaki bu ilişki Bohemund'ın isteği üzerine ikili arasında kaldı ve bu durum saklandı. Firûz, Bohemund'a: *“...Gördüğünüz gibi tamamen benim muhafazamda olan sağlam bir kuleyi adamlarının serbestçe şehre girebileceği şekilde sana teslim etmek istiyorum...”* başka ifadede *“Senin sadık bir Hristiyan olduğuna karar verdim. Benden yapmamı istediğiniz şeyi yapacağım. Antakya'da korumam altındaki üç kuleyi sana teslim edeceğim ve kapılardan birini sana*

⁶⁷⁹ Anonim Haçlı Tarihi, 102; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 143; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 93.

⁶⁸⁰ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 89; Anna Komnena, *Alexiad*, 334.

⁶⁸¹ Willermus Tyrensis, 223-224.

ve adamlarına açacağım. Benim verdiğim sözden şüphe etmemen için oğlumu sana gönderiyorum ki eşsiz sevdiğim tek oğlumdur.”⁶⁸² dedi. Firûz bu söze karşılık Bohemund’ın da acele etmesini istedi. Bu ele geçiriş yakın zamanda olmazsa bir şansı yakalayamayacaklarını; çünkü iki yüz bin süvarilik yardım kuvvetlerinin Fırat yakınlarında bulunduklarına dair Yağsıyan’ın haber aldığını da ekledi⁶⁸³.

Antakyalılar şehrin teslimi konusunda sessizce görüşmeler yapıldığı kanaatine varınca şüpheyle valiye gittiler. Firûz’un bölgede yaşayan Hristiyanlardan çok daha fazla güce sahip olması dolayısıyla valiye onun bu işi yapabileceğine ikna ettiler. Nihayetinde Yağsıyan’ın huzuruna çıkan Firûz, meseleyi anlayınca tedirginliğini bir tarafa bırakıp “*Surları, kuleleri ve kapıları koruyan hiç kimse tarafından düşündüğünüz iğrenç şey yapılmaz. Bunlara tam olarak güvenemiyorsanız, düşmanlarla tehlikeli bir iş birliği içerisine girebilirler diye aynı yerde uzun süre kalmamaları için sık sık değiştirirsiniz.*” diyerek şüpheyi üzerinden attı. Diğer taraftan büyük bir gayretle planını uygulamaya koydu⁶⁸⁴.

Yardımcı birliklerin Antakya’ya yaklaşması endişesi içinde Haçlı liderleri nasıl bir savaş planı yapacaklarını konuşurken, Bohemund Antakya’yı ele geçirebilmek için tüm eylemleri gerçekleştirdikten sonra özellikle bu zamana kadar sır olarak sakladığı Firûz’dan bahsederek kargaşayı bir kenara bırakmayı hedefledi. Şehre girebileceğinden Firûz sayesinde emin olan Bohemund, Haçlı liderlerine imparator gelmezse Türklere karşı mücadelede başarılı olacak ve şehri ele geçirebilecek bir kişi olursa şehri ona vermeyi teklif etti. Ardından önemli bir kulede kontrolünün olduğunu ve eğer isterse burayı teslim alabileceğini açıkladı. Haçlı liderleri, bu teklifi önce reddeddiyse de çok geçmeden Kürboğa ve ordusunun Antakya’ya yaklaştığı duyulması üzerine çaresizce kabul etmek zorunda kaldılar⁶⁸⁵.

⁶⁸² Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 143.

⁶⁸³ Anonim Haçlı Tarihi, 103; Willermus Tyrensis, 210-212; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 143; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemites*, 93; *The Chanson d'Antioche: An Old French Account of the First Crusade*, 242.

⁶⁸⁴ Willermus Tyrensis, 219-220.

⁶⁸⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, 335; Anonim Haçlı Tarihi, 102-103; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 41; Willermus Tyrensis, 215-217; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 91-92; Edgington, “Bohemund I of Antioch (d.1111)”, 175. Haçlı liderleri ilk önce bu teklife büyük bir kızgınlıkla cevap verdiler. Ancak Latinler arasında Eski Yunan’da eski İstanbul’u muhasara eden kurnaz ve hilekâr olan Telemak (Telemague) ’ın babasının adı Ulysse olarak anılan Bohemund bu teklifi kabul etmeye mecbur olduklarını bildiğinden toplantıdan içi rahat bir şekilde ayrıldı. Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, 232.

Kürboğa'nın ordusuyla Yağısıyan'a ve Antakya halkına yardım için ilerlediği haberi Bohemund'ı da panikletti. Diğer taraftan imparatorun Haçlılara kumandan ve rehber olarak verdiği Tatikios, yaşanan sıkıntıları görünce ordunun imha edileceğini düşünerek yapılan toplantıda kuşatmanın şimdilik kaldırılmasını, ordunun yiyecek bulabileceği yerlere çekilmesini ve imparatorun oluşturduğu binlerce kişilik ordunun gelişine kadar Antakya halkına taciz edilmesini önerdi. Ardından çadırlarını kaldırıp adamlarının büyük kısmını geri çeken Tatikios, imparatorun yanına gidip haçlıların satın almaları için erzak getirmek istediğini ve geri döneceğini söyledi. Haçlıların ona inanmaları için çadırlarını ve eşyalarını da almadan gitse de bölgeye bir daha dönmedi⁶⁸⁶.

Tatikios'ın Antakya'yı terk etmesi hususunda Raimundus, Antakya kuşatması sırasında Bizans imparatoru elçisinin *Mamistra ve Adana'yı* Bohemund'a bırakarak apar topar oradan ayrıldığını kaydederken⁶⁸⁷ Albertus da ona benzer bir söylemle onun en baştan beri kaçma niyetinde olduğunu ve fırsatı yakaladığı anda kaçtığını kaydeder. Nitekim genel olarak Latin kaynaklarında Tatikios'ın orduyu terk ettiği kaydedilse de Anna Komnena Tatikios'ın bir planla kandırılarak kaçırıldığını kaydeder. Ona göre Firûzla gizlice anlaşılan ve bu anlaşmadan kimseyi haberdar etmeyen Bohemund, Antakya'yı yemin ettikleri gibi imparatora vermek istemediği için bir plan yaptı. Bohemund: "*İmparator sultanla anlaşmış ve orduyu bize gönderiyormuş ve kontlar buna inandıkları için seni öldürmeye hazırlanıyorlar*" diyerek Tatikios'ın derhâl bölgeden kaçması gerektiğini söyledi. Bohemund'a inanan Tatikios, derhâl Samandağ limanından bir Bizans gemisine binerek Kıbrıs'a kaçtı⁶⁸⁸. Şehrin tek hâkimi olmak isteyen ve bunun için de çeşitli planlar yapan ve bu planları hâkim olmak amacıyla Haçlı liderlerinden dahi saklayan Bohemund için Tatikios'ın orada bulunması şehrin ele geçirilişinden sonra Antakya'nın ona teslim edileceği anlamına geliyordu. Bu nedenle muhtemelen bir plan yaparak Tatikios'ı bölgeden kaçırmaya çalıştı.

⁶⁸⁶ Anonim Haçlı Tarihi, 91-92; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 128; Willermus Tyrensis, 183; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemites*, 84-85.

⁶⁸⁷ Diğer kaynaklarda bu bilgi bulunmamaktadır. Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 37.

⁶⁸⁸ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 37; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 201; Anna Komnena, *Alexiad*, 334; Işın Demirkent, "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)", *Bizans Tarihi Yazıları: Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, Dünya Yay., İstanbul 2005, 193.

Neticede şehrin hâkimi olacağını kesinleştiren Bohemund, harekete geçilip geçilmeyeceğini öğrenmek için en güvendiği adamlarından birini Firûz'un yanına gönderdi. Firûz, Haçlı ordusunun Müslüman topraklarına yağma yapıyormuş gibi davranmalarını ve alacakaranlık çöktüğünde şehirdeki kamplarına geri çekilmelerini ve bu sırada kendisinin sorumlu olduğu kalede uyanık olarak onları bekleyeceği haberini Bohemund'a gönderdi. Aldığı haberle arkadaşının belirlediği yere askerleriyle birlikte giden Bohemund, kuleye dayandı. Kendisi birkaç askeriyle duvarların gerisinde kalırken askerlerini kulenin dibindeki duvara gönderdi. Bohemund, askerlere korkmamaları gerektiğini ve hızla merdivenle tırmanmalarını söyledi. Bunun üzerine Haçlılar surların gölgesinde bir merdiven dayayarak sura tırmandılar⁶⁸⁹.

Kroniklerde geçmemesine karşın The Chanson d'Antioche, Firûz'un karısının Haçlılarla iletişimde olduğunu fark ederek Firûzdan şüphe ettiğini, onu babası ve abilerine söylemekle tehdit ettiğini kaydeder. Bunun üzerine Firûz kendisinin Hristiyanlığı benimsediğini söyleyince eşinin onu tehdit etmesiyle Firûz'un öfke içinde karısını surlardan aşağı attığını ve ardından derhâl merdiveni alarak hazırlıklara başladığını kaydeder⁶⁹⁰.

Firûz para karşılığında⁶⁹¹ savunduğu kulelere Haçlı askerlerinden yirmi kişiyi halatlarla⁶⁹² içeri almaya başladı. Diğer taraftan asker olan Fulcher of Chartres ve arkasındaki askerler merdivenden çıkınca elinde fenerle bekleyen Firûz, gelen adamların az olduğundan Türklere karşı yenilgi yaşayacakları korkusuyla Bohemund'ı göremeyince ona öfkelenerek “Siz Haçlılar, kendi gölgelerinden korkan acınası bir örneksiniz”⁶⁹³ diye seslendi. Derhâl ona gelmesi için haber gönderildi. Çünkü Firûz yakalanmaktan korkuyordu. Bunun üzerine Flander Kontu, Bohemund'a şehrin kendisine teklif edildiğini öfkeyle söyleyerek önce onun yukarı çıkmasını söyledi. Bohemund önce buna cesaret edemese de sonra şafağın sökmesiyle birlikte Türklerin kendilerini fark edeceği

⁶⁸⁹Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 91; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 144.

⁶⁹⁰The Chanson d'Antioche: An Old French Account of the First Crusade, 243.

⁶⁹¹İbn Kalânîsî, başta Firûz olmak üzere Yağsıyan'a garazı olan bazı kimselerin bu burcu sattıklarını kaydeder. *The Damascus Chronicle of the Crusades: Extracted and Translated from the Chronicle of Ibn al-Qalânîsî*, (Çev.: H. A. R. Gibb), Dover Publications, Mineola, 2002, 44. Nitekim bir hacı tarafından yazılmış eser olan The Chanson Antioch kulelerin para karşılığında satıldığını doğrular.

⁶⁹²Abû'l- Farac, Haçlıların bazılarının demirden çubuklarla bazılarının ise iplerle duvarları aştığını kaydeder. Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 339.

⁶⁹³The Chanson d'Antioche: An Old French Account of the First Crusade, 245.

korkusuyla ve Kürboğa ordusunun da yaklaştığını düşünerek merdiveni tırmanmak zorunda kaldı. Kaynaklarda sura ilk tırmanan kişi ile ilgili farklılıklar bulunmaktadır. Aguilers, Budellus of Chartres'ın kardeşi olan Fulger adındaki bir Haçlının önderlik ettiğini ve merdivene tırmandığını kaydeder. Willermus ilk Bohemund'ın merdivenle yukarı çıktığını ve haçlıları cesaretlendirdiğini söylerken, *The Chanson d'Antioche*'da Bohemund'ın korkarak çıkmaya cesaret edemediğini, ilk çıkmak isteyen Flandern Kontu Robert'ı ikna ederek tırmanan kişinin Fulcher ve ardından diğer Haçlı liderlerinin olduğunu kaydeder. Robertus da ilk tırmanan kişiyi Fulcher olarak kaydeder. Kuleye ilk tırmanan kişinin kim olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte Bohemund, Tancred ve Flandern Kontu Robert'ın kuleye çıkmasıyla ordu onları takip etti ve Haçlılar büyük bir kalabalıkla şehre girdiler. Şehre giren Haçlılar, Bohemund'ın bayrağını kalenin karşısındaki yüksek bir tepeye diktiler⁶⁹⁴.

Bu sırada Firûz, Bohemund ile yaptığı anlaşmayı gerçekleştirme yolunda emin adımlarla ilerlerken kim tarafından öldürüldüğü bilinmemekle birlikte bu olayda Firûz'un kardeşi de öldürüldü. Willermus kardeşini bizzat Firûz'un plana engel olmaması için öldürdüğünü kaydederken⁶⁹⁵, *The Chanson d'Antioche* Firûz'un Haçlıları yanına çağırarak kendisi için değerli olduğu kardeşinin düşüncelerini öğrenmek istediğini kaydeder. Buna göre eğer Hristiyanlığı kabul ederse kurtulacağından aksi halde planlarının engellenmemesi için öldürülmesi gerektiğinden bahseder ki kayda göre onlar kardeşinin yanına gittiğinde kardeşi hiddetlenerek Firûz'a “*korkak, hayin, hırsız*” olarak bağırmaya başlayınca Firûz'un isteği üzerine Flander Kontu Robert tarafından öldürülmüştür⁶⁹⁶. *Gesta Francorum* Haçlıların kulelerden girdiklerinde önlerine kim çıktıysa onları öldürürken Firûz'un kardeşinin de öldürüldüğünü kaydeder⁶⁹⁷. Baldric, *Francorum*'da kaydedildiği gibi Haçlıların kuleye girip karşılarına çıkanları öldürürken Firûz'un kardeşinin de tesadüfen öldürüldüğünü kaydeder⁶⁹⁸. Diğer taraftan Robertus'a

⁶⁹⁴ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 91; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 82; Anonim Haçlı Tarihi, 105; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 283-285; Willermus Tyrensis, 224-225; Anna Komnena, *Alexiad*, 335; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 144-145; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 95-97; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 229; *The Chanson d'Antioche: An Old French Account of the First Crusade*, 245-248; Demirkent, “Haçlılar”, 529; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 69.

⁶⁹⁵ Willermus Tyrensis, 224.

⁶⁹⁶ *The Chanson d'Antioche: An Old French Account of the First Crusade*, 249-250.

⁶⁹⁷ Anonim Haçlı Tarihi, 104.

⁶⁹⁸ Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 97.

göre kuleden merdivenle içeri girebilen Fulcher, kulelerde hâkimiyet için girdiği mücadelede Firûz'un kardeşlerini öldürdü⁶⁹⁹. Böylece bir tehdidi ortadan kaldıran Haçlılar emin adımlarla ilerlemeye devam ettiler.

Şafakla beraber dışarıda çadırlarda olan Haçlılar şehirdeki kargaşayı duyunca dışarı çıktıklarında Bohemund'ın bayrağını görür görmez şehrin kapılarına dayandılar. Diğer taraftan güneş doğunca şehirdeki gürültüye anlam veremeyen halk, şehirde ordugâhı bomboş bulup kentin içinde savaşılan adamları görünce olayın farkına vardı. Bu sırada Türkler hem içte hem dışta çeşitli mücadeleler verirken şehirde bulunan Ermeniler ve diğer Hristiyan vatandaşlar bu duruma sevinerek şehrin kapılarını Bohemund'a ve onun tüm ordusuna açmaya karar verdiler⁷⁰⁰. Şehrin her yerini bildiklerinden onlara gizli geçitleri gösterdiler. Haçlılar bu yardımla var olan kapılardaki nöbetçileri de öldürerek ordunun kalan kısmını da içeri aldılar. Hızla içeri giren Haçlılar karşısında hazırlıksız yakalanan Türklerin bir kısmı, direnme amacıyla derhâl birleşerek dikkatsiz olan birçok Hristiyan'ı oklarla vururken bir kısmı da şehre giren Haçlıların büyük bir katliam gerçekleştirmeleriyle hayatlarını kurtarmak amacıyla hızla şehirden kaçtı. Öyle ki, şehirde Yağısıyan'ın oğlu Şemsüddeve komutasında iç kaleyi savunan birkaç kişi kaldı. Mücadele eden çoğu Türk ise öldürüldü. Tüm bu katliamların yanı sıra Haçlılar, karşılarına çıkan kadın, çocuk demeden herkesi öldürdüler. Böylece 22 Ekim'den bu yana muhasara altındaki kent Ermeni Firûz'un ihanetiyle iç kale hariç olmak üzere 3 Haziran 1098'de⁷⁰¹ ele geçirildi⁷⁰².

⁶⁹⁹ Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 145.

⁷⁰⁰ Aguilers, Ermenilerin Haçlılara olan yardımlarını Türklerin yaklaşık on dört yıl önce Antakya'yı ele geçirdiklerinden bu yana Ermenilerin ve diğer Hristiyan halkın Türklerin yönetiminden kaçma fırsatını elde etmesine bağlar. Ona göre Hristiyan halk Türkler karşısında Haçlılara sığındılar. Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 89. Bu girişimin nedeni muhtemelen Türklerin hâkimiyetinden Haçlılar sayesinde kurtularak bölgede bağımsız olabilmek amacıyla yapılan bir girişimdi.

⁷⁰¹ İbnü'l-Esir, bu tarihi Nisan/Mayıs 1098 olarak kaydeder. İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 229.

⁷⁰² Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 91; Anonim Haçlı Tarihi, 105; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 82; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 283-285; Willermus Tyrensis, 224-226; Anna Komnena, *Alexiad*, 335; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 144-145; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemites*, 95-97; Anonim Süryani Kroniği, 18; İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 229; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 37; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 92-93; Demirkent, "Haçlılar", 529; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 69.

2.13.2. Yağısıyan'ın Ölümü (3 Haziran 1098)

Bohemund'ın anlaştığı Firûz'un yardımlarıyla içeriye giren Haçlıların sayısı çoğaldıktan sonra gecenin son nöbeti sırasında sabaha karşı davullar çalındı⁷⁰³. Gün ağarırken Haçlılar şehre saldırmaya başladılar. Türkler Bohemund'ın dalgalanan bayrağını görünce kaçmaya çalışsalar da Haçlılar tarafından vahşice öldürüldüler. Yağısıyan'ın adamları o gece kente sızan birkaç yüz Haçlıya karşı mücadele etseler de Bohemund'ın olduğu kule kentin üstünde yükselen Silpius dağına baktığı için direnemediler. Kaçabilen Türkler yüksek uçurumdaki kaleye⁷⁰⁴ sığındılar⁷⁰⁵. Diğer taraftan bu seslere uyanan Antakya valisi Yağısıyan, Haçlıların kaleyi ele geçirdiklerini sanarak şehrin kapısından 30 kişi ile birlikte⁷⁰⁶ kaleden çıkarak Halep yolundan kaçtı. Oysaki bu sesler kaleden değil o burçtan geliyordu. Şehri muhafaza etmekle görevli naib Yağısıyan'ın kaçtığını öğrenince o da başka kapıdan kaçtı. Haçlıların işini kolaylaştıran bu durum sonrasında Haçlılar kapıdan şehre girerek önlerine çıkan herkesi öldürdüler⁷⁰⁷.

Yağısıyan adamlarıyla birlikte kaçarken atları bitkin vaziyette Tancred'in hâkimiyet bölgesindeki bir köye girdi ve adamlarıyla orada saklandı. Gün doğduğunda kaleden çıktığına pişman olan Yağısıyan, “*şehrimi, adamlarımı, ailemi, malımı, mülkümü ne diye bırakıp kaçtım?*” diyerek geri dönmek üzere yola koyuldu. Kederinden atından düştü. Adamları onu birkaç kez atının sırtına yerleştirdiyse de atın sırtında duramayarak tekrar düştü. Adamları bunun üzerine onu bırakıp ilerlediler. Burada dağlarda odun kesmeyle uğraşan Ermeni ve Süryaniler ölmek üzere olan Yağısıyan'ı tanıyınca onu esir edip başını keserek özgürlük ve övgü almak için⁷⁰⁸ Bohemund'a götürdüler (3 Haziran 1098). Ayrıca Ermeniler ve Süryaniler Yağısıyan'ın kılıcını ve

⁷⁰³ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 339; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 98.

⁷⁰⁴ Şehrin doğusundaki Silpius Dağı'ndadır. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 83; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 93.

⁷⁰⁵ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 83; Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 144.

⁷⁰⁶ Dönem kaynaklarında genel olarak Yağısıyan'ın Antakya'yı adamlarıyla birlikte terk ettiği kaydedilse de Willermus bu hadiseyi anlatırken düşmanın kuleleri, kapıları ve surları işgal ettiğini duyan Yağısıyan'ın ilk önce iç kaleye kaçmayı düşündüğünü fakat düşmanın orayı da kuşatabileceğini düşünerek kalenin arka kapılarından birinden plansızca endişeyle tek başına çıktığını kaydeder. Willermus Tyrensis, 226.

⁷⁰⁷ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 339; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 229.

⁷⁰⁸ Gesta Francorum'un yazarı da Ermeni ve Süryanilerin Yağısıyan'ın başını Bohemund'a götürmelerini onların hürriyetlerini kazanmalarında Bohemund'a borçlu olduklarından ötürü olduğunu kaydeder. Anonim Haçlı Tarihi, 105.

hançerini de sattılar⁷⁰⁹. Böylece güçlü ve aşılmaz tahkimatlara sahip olan Antakya, Firûz'un ihaneti ile Bohemund başta olmak üzere Haçlıların eline geçti.

Yağısıyan'ın ölümünden sonra iç kalede direnen Şemsüddeve, babası Yağısıyan'ın yardım isteğini geri çevirmeyen Sultan Berkayaruk'un başkumandanı Kürboğa'yı Antakya'ya yaklaşırken görünce o büyük bir çaresizlikle Kürboğa'nın yanına koştu. İç kaleyi her yerden kuşattıklarını, babası Yağısıyan'ın öldürüldüğünü ve kendilerini Anadolu'dan atmak istediklerini anlatarak yardım istedi⁷¹⁰.

2.13.3. Şehir Ele Geçirilirken Kürboğa ve Ordusu

Sultan Berkayaruk'un verdiği emirle Yağısıyan'ı kurtarmak için Antakya'ya ilerleyen Kürboğa ve ordusu, Urfa'da ordugâh kurdu. Burada Haçlı kontu ve ordusunun Urfa'yı ele geçirdiğini görünce Kürboğa, Baudouin'a bir saldırı planladı. Fakat daha önce onların geleceğini haber alan Baudouin, bütün tedbirleri aldı. Urfa önlerinde üç hafta kalan fakat bu kuşatmadan bir sonuç elde edemeyen Kürboğa ve ordusu, en başta hedefledikleri Fırat'ın karşısına geçerek Antakya'ya ilerlediler ve kuşatmadan bir gün sonra Antakya'ya ulaşabildiler⁷¹¹. İç kaleye saldırmaktan çekinen Haçlılar ganimetlerin

⁷⁰⁹ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 93; Anonim *Haçlı Tarihi*, 105; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 287; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, 119; Willermus Tyrensis, 226; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 339; Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi*, 41; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 229-230. Yağısıyan'ın öldürülmesi ile ilgili kaynaklarda Ermeni ve Süryanilerin öldürdüğü konusunda genellikle bir birlik olmasına karşın ölüm şekli ve yanındaki birlik konusunda değişiklik kayıtlar bulunmaktadır. Willermus, Yağısıyan'ın yalnız başına kalenin arka kapılarından birinden çıkarak kaçtığı sırada birkaç Ermeni'ye denk geldiğini Ermenilerin ilk başta saygı göstermek için yaklaşırken şehrin ele geçirildiğini ve onun kaçtığını anlayınca onu kılıçla öldürdüğünü kaydederken, Albertus benzer ifadelerle yer vererek Yağısıyan'ı görenlerin Hristiyan inancındaki Suriyeliler olduğunu söyler. Willermus Tyrensis, 226-227; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 287. Diğer taraftan bu hadiseyle ilgili Azîmî onun bölgeden kaçarken susuzluktan öldüğünü kaydederken Robertus ve Baldric: "üstüne eski püskü şeyler giyinip kılık değiştirerek Tancred'in topraklarına kaçsa da Ermeniler onu tanıdı ve öldürdü." diyerek bu olayı anlatır. Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 37; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 148; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 98. İbn Kalânîsi ise Yağısıyan'ın büyük bir birlikle kaçtığını, atından düştüğünü, adamlarından birisinin tekrar ata bindirse de atın sırtında duramayarak öldüğünü ve onunla birlikte giden bu büyük birliktin tek kişinin bile kalmadığını kaydeder. İbn Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, 3. İbnü'l-Esîr, Yağısıyan'ın sesleri duyduğunda endişeye kapılarak etrafına sorması üzerine "Bu boru ve trampet sesleri kaleden geliyor, kalenin ele geçirildiğinden hiç şüphe yok" denilince şehrin kapısını açarak otuz kölesiyle kaçtığını kaydeder. İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 229. Ancak kaynaklarda genel olarak Yağısıyan'ın sesleri duyması üzerine kalenin ele geçirildiğini düşünerek kaçtığı kaydedilir.

⁷¹⁰ Anonim *Haçlı Tarihi*, 108.

⁷¹¹ Willermus Tyrensis, 213-214; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 85.

büyüsüne aldanırken, Musul Emiri Kürboğa, ordugâhını Antakya'nın yaklaşık iki mil ötesine kurdu ve ordusu ile birlikte şehir köprüsüne doğru ilerledi⁷¹².

İki taraf arasında yaşanan mücadelede Kürboğa ve ordusu Haçlılara zor günler yaşattı⁷¹³. Kıtık yaşayan ordu, Kürboğa ve ordusunun tetikte olmasından dolayı yiyecek temin etmekte zorlanıyordu. Halktan birkaçı yiyecek temin etmek için gizlice şehirden çıkıp Türklerin arasından tehlikeyle geçerek Bizans gemilerinin bulunduğu denize doğru gitseler de bunu haber alan Türk ordusu derhâl iki yüz süvarilik bir orduyla kıyıya gelerek gemicileri öldürüp gemileri yaktı. Böylece tüm kapıları kapanan Haçlılar, son ümitlerini yitirdiler. Çukurova ve daha birçok yerden Haçlı ordusu için gelenler bu olayı duyunca bir daha mallarıyla kıyıya yaklaşmaya dahi cesaret edemediler. Türklerin baskısı sonucu iyice köşeye sıkışan ve kıtlık yaşayan Haçlıların durumu git gide kötü bir hâl aldı⁷¹⁴.

Haçlılardaki açlık ve kıtlık had safhaya ulaştığı sırada Antakya kuşatmasından umutsuz olan ordu kumandanı Kont Stephan von Chartres ve daha pek çok soylu Antakya'dan kaçmak istedi. Willermus'a göre, Chartres hasta olduğunu söyleyerek İskenderun'a çekildi. Kuşatmadan umutsuz olduğundan İskenderun'dan gemiye binerek Aleksios'un Akşehir'de olduğunu duyunca onun yanına gitti. Chartres, Antakya kuşatmasında şehir alınsa da iç kalenin düşürülemediğini, Kürboğa ve ordusunun yaptıklarından dolayı Antakya'da ordunun bitap düştüğünü, Haçlıların köşeye sıkıştığını ve hatta Türkler tarafından öldürülmüş olabileceklerini ve bu nedenlerle kuşatmanın başarılı olamayacağını söyleyince Aleksios da müttefiklerinin kısaç altına alındığını düşünerek Konstantinopolis'e geri döndü. Anna Komnena'ya göre, Antakya'dan kaçanların anlattıklarıyla Aleksios Komnenos Haçlıların yardımına koşmak için ve Türkleri mağlup etmek için daha da sabırsızlansa da Dânişmendli İsmail'in harekete geçtiği haberi ile Haçlılara yardım için düzenleyeceği seferden vaz geçti. Çünkü Antakya'ya yardıma giderken İstanbul'dan olmaktan korkuyordu⁷¹⁵. Willermus'a göre ise, Aleksios'un yardımdan vaz geçerek geri dönmesinin en büyük nedeni Kont

⁷¹² Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 94.

⁷¹³ Ekkehard sadece insan gücüyle ele geçirilemeyecek bir yer olan Antakya'yı kuşatma başarısını kendi güçleri olarak düşünmeleri, tanrıyı yeterince anmamaları nedeniyle Kürboğa ordusuyla karşı karşıya kaldıklarını kaydeder. King, *Were on a Mission From God: Translation, Commentary, and Essay Concerning The Hierosolymita by Ekkehard of Aura*, 59

⁷¹⁴ Willermus Tyrensis, 239-248; Anna Komnena, *Alexiad*, 335.

⁷¹⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, 340-341.

Chartres'dı⁷¹⁶. Diğer taraftan nedeni gerekçeli olsa da omasa da imparatorun geri döndüğünü duyan Haçlıların imparatora nefreti arttı. Ayrıca bu olay üzerine alınan bir kararla ordudan ayrılmak yasaklanarak Haçlı ordusunun dağılması engellendi⁷¹⁷.

Kürboğa ve ordusunun Antakya'ya ilerlemesi haberi Haçlıların cesaretlerini kırıp Antakya'yı ele geçirme konusunda onlara umutsuzluk yaşatırken, Provence ordusundan Peter Bartholomeus adındaki bir haçlı Havari Andreas'ın rüyasına girdiğini ve Hz. İsa'yı çarmıhta asılı iken onu birçok kez delen mızrağın yerini gösterdiğini, bunu bulabilirlerse savaşı kazanacaklarını söylediğini Le Puy piskoposu Adhemar ve Raymond'a anlattı. Adhemar buna inanmazken Raymond ona kulak verdi. Buna göre mızrak Antakya'daki Aziz Petrus Kilisesi'nde bulunuyordu⁷¹⁸. Aziz Petrus Kilisesi'nde kutsal mızrağı bulmak için on iki kişi⁷¹⁹ kazı yaptı. Onlar mızrağı her yeri kazarak buldular⁷²⁰. Bunun üzerine rahip “*Zaferle sevininiz!*” dedi. Mızrağın bulunmasıyla hem Haçlı liderleri hem de Haçlı ordusu cesaretle silkelendi. Diğer taraftan zaten Kürboğa'nın Urfa'da üç hafta kalması ordularının toparlanarak savaşa girmesine neden oldu⁷²¹.

⁷¹⁶ Willermus Tyrensis, 252-253.

⁷¹⁷ Anonim Haçlı Tarihi, 123-125; Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 97; Willermus Tyrensis, 239-251; Demirkent, “Haçlılar”, 529; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 94.

⁷¹⁸ Anna Komnena'da da mızrağın Antakya'da bulunduğu kaydedilirken aynı eserde İsa'ya eziyetler edilirken fırlatılıp böğrüne saplanan kutsal çivinin İstanbul'da olduğu kaydedilmiştir. Anna Komnena, *Alexiad*, 264,342.

⁷¹⁹ On iki kişi on iki havariye atıftır. Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 99.

⁷²⁰ Haçlı seferlerinde en çok tartışılan konulardan birisi de mızrağın bulunması konusudur. Anonim Haçlı yazarı, Willermus, Robertus ve diğer Latin kaynaklar Havari Andreas'ın Peter'a bizzat toprakta gizlenmiş mızrağın yerini gösterdiğini ve gerçekten yapılan kazıda mızrağın bulunduğunu kaydederken kazı yapanlar arasında olan Raimundus Aguilers, Peter Bartholomeus'ın İsa sayesinde mızrağın yerini bildiği iddiasını duyunca bunu “*düzmece*” olarak gördüğünü söyler. Bu sırada Urfa'da bulunan Fulcherius ise Raimundus'ın aktardıklarını benimserken mızrağı bulan Peter'ın, mızrağın gerçek olduğunu kanıtlamaya çalışan bir sahtekâr olduğunu kaydeder. Nitekim onun kayıtlarında daha sonra mızrağın gerçek olmadığı ortaya çıkmış ancak Raymond o mızrağı korumaya devam etmiştir. Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 105; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 84-85, Anonim Haçlı Tarihi, 118-119, 126; Willermus Tyrensis, 255-256; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 162-163. Her ne kadar bu hadise dinî bir kurgudan ibaret olsa da mızrağın bulunuşu Haçlıların kendilerini güçlü hissetmelerinde, buhrandan sıyrılarak savaş düzeneği oluşturmalarında ve motive olmalarında büyük bir katkıya sahipti. Nitekim Robertus mızrağın bulunuşu sonrasında liderlerin bu yolculuktan vaz geçmeyeceklerine, ölümden korkmayacaklarına yemin etmelerinin Haçlı ordusundaki askerlerin de cesaretini artırdığını belirtir. Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 163. Diğer taraftan İbnü'l-Esîr, bahsi geçen mızrağı Peter'ın oraya gömdüğünü kaydederek mızrak hikâyesinin inandırıcı olmadığını kaydeder. İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 231.

⁷²¹ Anonim Haçlı Tarihi, 118-119; Willermus Tyrensis, 255-256; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 162-163; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 85, 90; Anna Komnena, *Alexiad*, 342; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 230-231; Bahadır, *Antakya Haçlı Prensiği (1098-1112)*, 41-42; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 97.

Mızrağın bulunmasından sonra cesaretlenen Haçlıların görevlendirmesiyle Peter L'Ermite elçi olarak Türk ordusuna giderek şehri kendilerine vermelerini ya da savaşmayı tercih etmelerini söyledi⁷²². Fakat Kürboğa, Haçlı ordusunun seçim yaptıracak güçte olmadığını söyleyince savaş hazırlıklarına başlandı. Kürboğa'nın gelişinden üç gün sonra Kürboğa ve ordusu büyük bir Türk savaş kuvvetinin de kendilerine katılmasıyla iç kale istikametinden şehre girerek savaşa hazırlanırken Bohemund da Haçlı ordusunu bölerek savaş nizamına soktu. Nitekim Haçlı ordusunun sol tarafını Tancred, sağ tarafını Normandia kontu Robert ve merkezini de Godefroi ve Bohemund oluşturuyordu⁷²³.

Haçlıların savaşa hazırlanmaları karşısında Kürboğa da ordusunu topladı. Fakat onun ordusu çoğunlukla çıkarları birbiriyle çelişen emirlerden oluşuyordu. Nitekim Şam Meliki Dukak, Kürboğa'ya karşı düşmanca yaklaşarak ve diğer emirleri de asıl düşmanlarının Haçlılar değil Kürboğa olduğunu söyleyerek kışkırttı. Çünkü Kürboğa bu mücadeleyi kazandığı takdirde tüm Suriye emirliklerini kendi hâkimiyeti altına alacaktı. Bunu istemeyen ve bu nedenle ona düşmanlık besleyen emirler Kürboğa'nın en ihtiyaç duyduğu noktada darbeyi indirmeye karar verdiler⁷²⁴. Nihayetinde 28 Haziran⁷²⁵ sabahı erkenden savaş düzenine geçen Haçlı ordusu birliklerini oluşturdu. Her birliğin başına kumandan olarak kontlar getirildi. Şehir kapısından dışarı çıkan Haçlılara karşı Kürboğa'nın komutanlarından Vessâb b. Mahmûd, Kürboğa'ya her çıkan Haçlıyı anında öldürmenin daha iyi olacağını söylese de Kürboğa Haçlıların hepsi çıkınca onları topluca öldürmelerini emretti. Onların küçük gruplar halinde Haçlılara saldırılarını yasakladı ki bu savaş ve yağmaya girişmek isteyen kabile üyelerine indirilen büyük bir darbeydi. Bu nedenle onlar Kürboğa'ya içten içe düşmanlık beslediler. Nihayetinde Kürboğa'nın emriyle yapılan ilerlemede ilk önce Kürboğa ve ordusu Haçlı ilerlemesini durduruyor gibi

⁷²² Anonim Haçlı Tarihi, 127-128; Willermus Tyrensis, 257-259; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 166. Latin kaynaklar Haçlı ordusunun Kürboğa ve ordusuna geri çekilmeleri için tehditler savurduğu kaydederken İbnü'l-Esîr olayı şu şekilde kaydetmiştir. Haçlılar Kürboğa ve ordusunun gelişile ümitsizliğe kapılarak Kürboğa'ya haber gönderip şehri terk etmek istediklerini bildirerek af dilediklerini, lakin Kürboğa'nın "Siz ancak kılıç zoruyla çıkarılacaksınız" diyerek bunu kabul etmediğini kaydeder. İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 230-231; Cobb, *Müslümanların Göziyle Haçlı Seferleri*, 145.

⁷²³ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 114; Anna Komnena, *Alexiad*, 335; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 230-231; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 198; Bahadır, *Antakya Haçlı Prensiği (1098-1112)*, 42.

⁷²⁴ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 277; Bahadır, *Antakya Haçlı Prensiği (1098-1112)*, 42-43; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 70.

⁷²⁵ Willermus'ta 18 Haziran geçerken Anna Komnena'da 26 ya da 28 Haziran geçer. Bununla birlikte kaynaklarda genel kabul 28 Haziran 1098'dir. Anna Komnena, *Alexiad*, 342.

gözükse de ardından yapılan Haçlı ordusunun saldırısıyla Türk ordusu büyük bir mağlubiyet aldı. Bu mağlubiyetle Kürboğa, Haçlıların sandığı kadar güçsüz olmadığını anlayarak ordusunu savaş nizamına soktu, her birliğe kumandanlar tayin etti. Bohemund artık onlara direnemeyecek hale gelmişti ki Dük Godfroi ve Tancred silahlı adamlarıyla bölgeye gelerek Bohemund'a yardım ettiler. Böylece Dük Godfroi, Tancred, Bohemund ve diğer soylu kontlar ve onların birliklerinin saldırılarıyla Türk birlikleri bozguna uğrayarak geri çekildiler. Birlik içinde olmayan ordunun geri çekildiğini gören Kürboğa endişeye kapılarak ordugâhını terk edince atı olan Türk birlikleri de savaş alanını terk etti⁷²⁶. Durum kötüye gidince iç kaleyi savunmayı sürdüren Müslüman garnizonu da kaleyi teslim olmak zorunda kaldı. Haçlı liderlerinden Bohemund, Dük Godfroi ve Flander Kontu iç kaleyi ele geçirince Antakya tamamen Haçlı hâkimiyeti altına girdi. Diğer taraftan yaya Müslümanlar bölgede kalırken Haçlılar çadırlarda buldukları kadınların karınlarına mızraklarını sapladılar. Böylece Haçlılar Antakya şehrini tamamen ele geçirirken kana buladıkları şehirden pek çok ganimet elde ettiler⁷²⁷.

Antakya ele geçirildikten sonra Antakya'nın imparatora teslimi hususunda anlaşmazlık yaşandı. Haçlılar, I. Aleksios'a bağlılık yemini ettiklerinden dolayı İznik'i teslim ettikleri gibi Antakya'yı da Bizans'a teslim etmeleri gerekiyordu. Raymond St. Gilles, Kürboğa'nın mağlubiyeti ile haçlıların kesinleşen Antakya hâkimiyetinde şehrin Bizans'a teslim edilmesini savundu. Raymond ile birlikte bazı Haçlı liderleri de Antakya'nın Aleksios'a iade edilmesi gerektiğini savunurken, bazıları buna şiddetle karşı çıktılar. İmparator Aleksios Komnenos'ın Akşehir'den geri dönüşünü öne süren Bohemund, onun bölgeyi terk etmesi gerekçesiyle bu bölgede hakkının olmadığını ileri sürünce bu görüş liderler tarafından da kabul edildi. Raymond da durumu kabul etmek

⁷²⁶ Anna Komnena, daha iki taraf karşılaşmadan Kürboğa'nın ordusundakilerin kaçmaya başladığını kaydeder. Anna Komnena, *Alexiad*, 342. İbnü'l-Esîr de Kürboğa'nın askerlerine iyi davranmadığını, Haçlıları teker teker öldürmelerine mâni olduğundan onu en kritik anda yalnız bırakarak öçlerini aldıklarını ve bu nedenle yalnız kalan Kürboğa'nın geri çekilmek zorunda kaldığını kaydeder. İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 230-231. Azîmî ise zaafiyet yaşayan Haçlıların kuvvetli Müslümanları mağlup etmesinin nedenini birbirlerine olan düşmanca niyetleri olduğunu kaydeder. Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 37. Neticede Müslümanların birbirlerine olan düşmanlığı ve birlikten yoksun oluşu Antakya'ya mal oldu. Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, 87-88.

⁷²⁷ Anonim Haçlı Tarihi, 130-131; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 90; Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 116-118; Anna Komnena, *Alexiad*, 342; Willermus Tyrensis, 261-270; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 59; Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 145-146; Demirkent, "Haçlılar", 529; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 100-101; Bahadır, *Antakya Haçlı Prensliği (1098-1112)*, 43; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 70.

zorunda kaldı. Diğer taraftan şehri ele geçirme planlarında başarılı olan Bohemund, imparator engelini de aştıktan sonra burayı ele geçirmek için çok çaba sarf etmesi nedeniyle şehrin yöneticisi olarak seçildi⁷²⁸. Diğer taraftan Haçlıların Türkleri mağlubiyete uğrattığını duyan Ermeniler ve Süryaniler, geri dönüş yollarını kesmek için dağlara çekildiler. Karşılarına çıkan Türkleri öldüreren Ermeniler ve Süryaniler⁷²⁹ Haçlılar ile dostluk kurarak bölgede kendi varlıklarını devam ettirmeye çalıştılar.

Zaferden sonra yolculuklarına devam edecek olan Haçlılar, 1 Kasım'a kadar dinlenmeye karar verdiler. Lakin bu dönemde muhtemelen tifodan oluşan bir salgın Haçlı ordusuna ciddi sıkıntılar yaşattı. Le Puy Piskoposu Ahdemar bu salgında felç oldu⁷³⁰. Prensler yiyecek toplamak için çeşitli yerlere ayrılırken bu süreçte halk ve yüksek tabakadan pek çok kişi Fırat'ı geçerek dükün kardeşi olan Baudouin'dan hediye yahut yardım alabilmek amacıyla Urfa'ya gitti. Baudouin onları saygıyla karşılayarak yanında kaldıkları müddet onlara dostça davrandı. Ayrıca Kudüs hazırlığında vebalı bölgede kalmak istemeyen dükü kendi hâkimiyet alanında, Telbâşir (Turbessel), Râvenda, ağırladı. Kudüs hazırlığı bitince Raymond, Kudüs'e ilerlemek üzere 13 Ocak 1099'da Maaret'ten⁷³¹ yola çıktı. Ardından Normandiya dükü Robert, Tancred ve şubat sonunda da Godefroi de Bouillon, Flander kontu II. Robert giderken kuşatma öncesinde söz verildiği gibi şehrin yöneticisi olan Bohemund Antakya'da kaldı⁷³².

Görünüşte hedef imparatorluk adına Anadolu şehirlerini ele geçirmek ve imparatora buraları teslim etmekken Çukurova'ya gelen Tancred ve Boudouin'in ele geçirdiği yerleri imparatora teslim etmemelerine⁷³³, Çukurova'da Tancred'in kurduğu hâkimiyete, Baoudouin'in Urfa'da kuracağı kontluğa ve daha öncesinde de belirttiğimiz

⁷²⁸ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 341; Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, 123; Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 59; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 79. Asbridge, başta Raymond'ın Bohemund'ın şehrin yöneticisi olarak seçilmesine karşı çıkmasıyla Aleksios'a Antakya'yı teslim için elçi gönderildiğini; ancak Aleksios'ın gelmediğini belirtir. Raymond'ın ona karşı çıkışının nedeni kişisel çıkarlardı. Nitekim o da, Doğu Akdeniz'de kendi adına egemenlik kurmak ve Haçlıların lideri olarak tanınmak istiyordu. Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 102.

⁷²⁹ Anonim Haçlı Tarihi, 132.

⁷³⁰ Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 59.

⁷³¹ Suriye'nin kuzeybatısında bir şehirdir.

⁷³² Anna Komnena, *Alexiad*, 343; Willermus Tyrensis, 279,283; Riley- Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 59; Demirkent, "Haçlılar", 530.

⁷³³ Bohemund'ın şehri elinde tutması, Aleksios'ın Bohemund ve beraberindeki Haçlı birliği İstanbul'a geldiğinde yaşadığı korkunun haklı bir korku olduğunu gösterir. Edgington, "Bohemund I of Antioch (d.1111)", 175.

üzere Ermenilerin Haçlılardan destek alarak krallıklarının temellerini kurmalarına rağmen Antakya kuşatmasına kadar Bizans, Haçlılarla kurduğu iyi ilişkileri devam ettirdi. Lakin Antakya'nın zaptı Haçlılar ile Bizans arasında var olan iş birliğini bitirdi⁷³⁴. Bohemund'ın Antakya'ya hâkim olması ve bağlılık yemini yaptıkları anlaşma gereği şehrin Aleksios'a teslim edilmemesi Aleksios'ın büyük bir öfkeyle harekete geçerek Kıbrıs'taki Bizans donanmasını Çukurova ve Suriye kıyılarındaki liman kentlerini zapt etmesi için görevlendirmesini sağladı. Fakat bu girişim Çukurova Ermenilerinin Haçlıların tarafını tutması ve onlara yardım etmeleri nedeniyle bir sonuç vermedi⁷³⁵. Böylece başta Firûz olmak üzere başta Ermeniler olmak üzere Süryanilerin ihanetiyle kent tamamen Haçlılar tarafından ele geçirildi.

2.14. ERMENİ THOROS VE URFA HAÇLI KONTLUĞU'NUN KURULUŞU (10 MART 1098)

Malazgirt savaşında büyük yenilgiye uğrayan Diogenes, Sultan Alparslan ile anlaşma yapmak durumunda kaldı. Anlaşmaya göre Antakya ve Urfa gibi Müslümanlardan alınan bazı şehir ve kaleler onlara geri verilecekti ki Diogenes'in tahtını ve tacını kaybetmesiyle bu anlaşma gerçekleşemedi. Bizans'ın bu karışıklığından faydalanan Ermeniler bölgede baronluklar kurdular. Süleyman Şah'ın Çukurova ve diğer bölgelere yaptığı seferler neticesinde bu baronluklardan biri olan Philaretos'ın bölgedeki hâkimiyeti son buldu. Süleyman Şah'ın ilerlemeleri neticesinde harekete geçen Tutuş ile mücadeleye giren Süleyman Şah, Artuk Bey'in karşı tarafta geçmesiyle mücadeleyi kaybetti. Bu mücadelede Süleyman Şah savaş meydanında öldüğünde (1086) Kuzey Suriye'nin tek hâkimi Tutuş oldu. Durumu haber alan ve Halep'i teslim almak için harekete geçen Melikşah, burayı alarak Aksungur'u Halep'e vali tayin ederken Urfa'yı da alarak Emir Bozan'ı Urfa'ya vali olarak görevlendirdi. Melikşah, Emir Bozan'ı Urfa'ya tayin ettiyse de onun Tutuş tarafından öldürülmesiyle (1094) Urfa, Suriye Selçuklularının eline geçti⁷³⁶.

⁷³⁴ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 337.

⁷³⁵ Emrullah Kaleli, "İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Döneminde Bizans ve Haçlılar Arasındaki İhtilaflar", *GÜSBD*, 13 (4) 2014, 982.

⁷³⁶ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, I, (Haz.: Erdoğan Merçil), Tercüman, İstanbul 1977, 106, 152; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 173; Abdülkerim Özaydın, "*Melikşah*", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 55; Özaydın, "*Tutuş*", 447; Ahmet Nezihi Turan, "*Şanlıurfa*", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, 338.

2.14.1. Thoros'ın Urfa'daki Hâkimiyeti

Türkler, Anadolu'da fethettikleri şehir ve kaleleri idarî kolaylık sağlaması bakımından bölgelerin emîrine tâbi olmak şartıyla yerli Hristiyan asilzadelere yahut şehrin yerli hâkimlerine bırakırlardı⁷³⁷. Urfa da 1094 yılında Suriye-Filistin Selçuklu Meliki Tutuş tarafından kendisine bağlı kalması şartıyla Ermeni asıllı Thoros'a bırakıldı⁷³⁸. Tutuş'a bağlı olan Thoros, 26 Şubat 1095'te Tutuş'un ölümü üzerine bağımsızlığını ilan ederek şehre hâkim oldu. "*Sipehsâlâr*" unvanlı Türk komutanının civardaki Türk emirlerine bu durumu haber etmesi üzerine Artukoğlu Sökmen ve Samsat Emiri Balduk askerleriyle beraber Urfa'yı kuşattı. Thoros zor duruma düşse de Türk emirler kuşatmadan bir sonuç elde edemediler. Ayrıca Halep Selçuklu Meliki Rıdvân b. Tutuş ve Yağısıyan Urfa hâkimiyeti için Thoros ile mücadele etse de bir sonuç elde edemediler. Böylece 1095 yılında hâkimiyeti eline alan Thoros, Kutalmışoğullarından Alp İlek'in otuz üç gün süren hâkimiyeti haricinde⁷³⁹ üç yıl kadar Urfa'da hâkimiyetini devam ettirdi⁷⁴⁰.

2.14.2. Urfa Haçlı Kontluğu 'nın Kurulması (10 Mart 1098)

Baudouin, Ermeni Bagrat'ın rehberliği ile Fırat Nehri'ne kadar olan yerleri ele geçirince onların bu faaliyetleri uzak yakın eyaletlerde duyulmaya başladı⁷⁴¹. Özellikle Baudouin'ın Türklere karşı mücadelesinde galip gelerek Telbâşir'i işgal etmesi Ermenilerin gözünde Baudouin'ın itibarını gün geçtikçe artırıyordu. Şehrin tüm insanları,

⁷³⁷ Merçil, "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu", 468.

⁷³⁸ Bu hususta çeşitli rivayetler bulunmaktadır. İbnü'l-Esîr'e göre Thoros yıllık bir meblağ ödemek şartıyla Urfa'yı Emir Bozan'dan devraldı. Diğer bir rivayete göre Melikşah'ın ölümünden sonra çıkan karışıklık sırasında Urfa bir Ermeni tarafından (Thoros/ 1094-1098) ele geçirildi. Mezkûr bölgede yaşayan Urfalı Mateos'un bu husustaki kaydı ise Thoros'ı Tutuş'un tayin ettiği'dir. İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih* X, 209; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 184; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 82; Turan, "Şanlıurfa", 338.

⁷³⁹ Thoros, bir taraftan Urfa civarındaki şehir ve kalelerin Türklerin hâkimiyetinde olması bir taraftan da çevre bağlantılarının Türk birlikleri tarafından kesilmesiyle Alp İlek'i Urfa'ya davet ederek şehri ona teslim etse de Alp İlek'in onu öldürerek şehri tamamen yağma etmek istemesiyle zehirleterek öldürüldü. Hâkimiyet tekrardan Thoros'a geçti. Merçil, "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu", 473-474.

⁷⁴⁰ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 184-186; Merçil, "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu", 473; Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 40; Selâhaddin Eyyübî Güler, *Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar (MÖ XIV. Yüzyıl- M.S. 1920)*, Şurkav Yay., No:22, Tarih Dizisi:6, 32; Turan, "Şanlıurfa", 338.

⁷⁴¹ Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 39.

Baudouin'ın kendilerini Türklerin saldırılarından koruyup onları boyunduruk altından kurtararak özgürlüğe kavuşturabileceğini düşündüler. Bundandır ki Albertus ve Urfalı Mateos'ta bulunan kayda göre Haçlı komutan Baudouin, Ocak 1098'de Telbâşir'de bulunduğu sırada kentlerini civardaki Türk beylerinin ve akıncıların saldırılarından korumak için Thoros ve ellerinde otorite bulunan on iki önde gelen senatör Baudouin'a bir elçi heyeti⁷⁴² göndererek Albertus, Willermus'a göre Thoros'ın sağ olduğu müddetçe şehirden eşit paya, öldükten sonra şehrin tamamına sahip olabilmek şartını ileri sürerek onu şehre davet ettiler⁷⁴³. Willermus: "*Bütün ülke Bizans İmparatoru'na bağlıyken bu şehre vali olarak gönderilmiş olan çocuksuz yaşlı ve iktidarsız bir Grek hükmediyordu.*" diyerek onu yaşlı, zayıf ve çocuksuz olduğundan dolayı yetersiz bir hâkim olarak gösterir. Ayrıca idaresi altındaki yerleri ve halkı düşmanlardan koruyamadığını bu nedenle bölgedekilerin onun da rızası alındıktan sonra Baudouin'a haber gönderilerek ondan yardım istendiğini ve bu yardımını gerekli olduğunu söyler⁷⁴⁴.

Baudouin, Urfalı Ermenilerden aldığı yardım çağrısına ve şehre davet edilmesine olumlu baktı. Çünkü Thoros'ın çocuğu yoktu ve bu durum kendi hâkimiyetini kurması açısından umut vericiydi⁷⁴⁵. Bundan dolayı Boudouin bu konuyu adamlarıyla görüştüktan sonra derhâl Urfa'ya yöneldi⁷⁴⁶ ve Fırat üzerinden bölgeye gitmek için sadece iki yüz süvari⁷⁴⁷ ile yola çıktı. Ordunun diğer kalanı zapt edilen kaleleri korumak için Telbâşir, Râvendân bölgelerine yerleştirildi. Birçok yerde Baudouin'ın gelişiyle Türkler geri çekildi. Fakat o Fırat Nehri'ni geçmeye başladığında Bagrat, zincirlerinden kurtulunca derhâl Baudouin'a karşı harekete geçti. O, Türkler ve diğer düşmanları yönlendirerek bir

⁷⁴² Edessa (Urfa) olarak isimlendirilen Rohas kasabasının hâkimi, şehrin piskoposu ve on iki kişi. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 169.

⁷⁴³ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 169; Willermus Tyrensis, 155, 157; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 73; Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 39; Işın Demirkent, "Urfa Haçlı Kontluğu Tarihine Bir Bakış (1098-1146)", *Belleten*, LIII (206), Nisan 1989, 168; Demirkent, "Haçlılar", 530; Christopher MacEvitt, "Edessa, Count of", *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), II: D-J, ABC-CLIO, Santa Barbara and Denver 2006, 382; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 30; Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 124; Güler, *Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar (MÖ XIV. Yüzyıl-M.S. 1920)*, 35; Turan, "Şanlıurfa", 338.

⁷⁴⁴ Willermus Tyrensis, 156; Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 40.

⁷⁴⁵ Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, 47; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 124.

⁷⁴⁶ Willermus Tyrensis, 156.

⁷⁴⁷ Baudouin'ın birlikte Urfa'ya geldiği süvari konusunda kaynaklar farklı sayılar kaydeder. Ntekim Albertus Baudouin'ın Urfa'ya iki yüz süvariyle gittiğini kaydederken, Mateos bu sayıyı altmış atlı olarak kaydeder. Willermus ise Baudouin'ın seksen atlıyla Fırat üzerinden bölgeye gittiği kaydeder. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 169; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 194; Willermus Tyrensis, 156.

araya topladı. Nihayetinde yirmi bin kişi toplandı ve karşıya geçmek isteyen Baudouin'ı engellediler. Fırat boylarında oturan Türkler, Baudouin'a pusular kurmaya devam edince Baudouin bu bölgede bir Ermeni'nin idaresinde olan yere rastladı ve oraya sığındı⁷⁴⁸. Ermeniler ona hürmet ve hizmet ettiler. Willermus'a göre burada dinlenen Baudouin ve ordusu dışarıda pusu kurmuş bekleyen Türklerle karşı cesaret edemeyip üç gün burada kaldı. Türkler onların şehirden dışarı çıkmadıklarını görünce şehir çevresindeki ganimetleri alarak geri çekildiler. Türklerin gitmesiyle Baudouin ve ordusu nihayet şehrin dışına çıkarak yoluna devam etti. Nihayetinde Baudouin herhangi bir engelle karşılaşmadan Şubat 1098'de Urfa'ya varabildi⁷⁴⁹.

Baudouin ve adamlarının şehre gelişiyle büyük bir sevinç yaşayan vali ve şehir halkı onu dostça ve saygıyla karşıladı. Halk trampet ve diğer müzik aletleriyle onu karşılamak için toplandı ve o şehir kapılarından girerken halk büyük bir şeref ve şanla ona eşlik etti. Ayrıca Baudouin ve adamlarına kalacak yerler ayarlandı. Lakin onu on iki senatoyla çağıran Thoros, Albertus ve Willermus'a göre, kendini savunmasız hissettiğinden gösterilen ilgiye çok sinirlendi, onu kıskandı ve durumdan rahatsız oldu⁷⁵⁰. Diğer taraftan Baudouin'ın büyük bir törenle karşılanması bir yana Baudouin'dan yardım isteyerek komşu Türklerin varlığını, hükümdarlığını ve gücünü kabul etmiş olması da Thoros'ı rahatsız ediyordu. Bu nedenlerle huzursuz olan Thoros, mezkûr kaynaklara göre, daha önce anlaşma yapılmasının yanı sıra bu kıskançlıkla ve korkuyla yapılan anlaşmayı bozmaya karar verdi. Baudouin'ı davet ederken verdiği vaatleri bir tarafa bırakarak herhangi bir gelir veya vergi söz konusu olduğunda kesinlikle bu payın eşit olmayacağını ve şehri ve halkı Türklerle karşı koruduğunda tahmini ucuz tarife göre yıllık bir ücret alacağını söyledi⁷⁵¹.

⁷⁴⁸ Albertus, Baudouin'ın Willermus'ta kaydedildiği gibi bir yere sığındığından bahsetmez. Ona göre Baudouin, yapılan saldırılar karşısında onların üstesinden gelemeyeceğini düşünerek Telbâşir'e geri döndü ve onun geri dönüşüyle Türk ordusu dağılınca sadık adamlarından oluşan orduyla tekrar Urfa'ya doğru yola koyuldu. Onun bu yolculuğu bu defa herhangi bir engel ve düşman saldırısı olmaksızın tamamlandı. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 169.

⁷⁴⁹ Willermus Tyrensis, 156; Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, 47.

⁷⁵⁰ Urfalı Mateos, Baudouin'ın şehre gelişinden bahsederken Thoros'ın rahatsız oluşundan bahsetmeyerekona dostlukla yaklaştığını kaydeder. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 194. Anonim Süryani Kroniği'nde ise Thoros ile Baudouin arasında zıtlasma ve huzursuzluğun olduğunu, ancak bu durumun şehirdeki bazı kişiler tarafından yapılmaya çalışıldığı kaydedilmiştir. Anonim Süryani Kroniği, 17.

⁷⁵¹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 168-171; Willermus Tyrensis, 156-157. Bahsedilen iki kaynak başta olmak üzere birçok Latin kaynak, Baudouin'ı korumak adına, verdiği sözlerden geri döndüğü için Thoros'ı suçlu görür. Buna karşın Thoros'ın onu şehre davet

Başta Albertus olmak üzere kaynaklarda Thoros'ın şehre davet ederken büyük vaatler verdiği kaydedilse de daha önce de belirttiğimiz üzere Thoros'ın bile bile hâkimiyetini tehlikeye atarak büyük vaatler vermesi olası değildi. Thoros, Türklere karşı direniş gösteremediğinden bir nevi ücretli asker olarak bölgeye gelmesini ve Türklere karşı ona ve halkına yardım etmesini istemişti. Bu yardımlar karşılığında da verdiği vaatler kaynaklarda da belirtildiği gibi çeşitli hediyelerdi. Nitekim John France, Thoros'ın Baudouin'ı Türklere karşı ücretli asker olarak çağırdığını ancak daha sonra varisi olarak kabul etmek zorunda kaldığını belirtirken⁷⁵² Edgington da Thoros'ın aslında Baudouin'ı bir nevi ücretli asker olarak yahut ücretli askerlerin komutanı olarak çağırdığını ifade eder⁷⁵³ ki bir şehrin hâkiminin iktidarını bitirecek bir daveti yapması olası değildir. Thoros aslında Ermenilerin başından beri uyguladıkları politikayı, Türklere ve Bizans'a karşı Haçlılarla ittifaka girme, uygulamaya çalıştı; ancak bu defa işe yaramadı.

Thoros, Baudouin'a gösterilen ilgiden sonra onun bölgede tamamen etkin olmasını engellemeye çalışırken eğer bölgeyi ve vatandaşları Türklerin olası saldırılarına karşı korursa, ona bol miktarda katır, at, silah, altın ve gümüş vereceğini söylese de Baudouin, bu anlaşma teklifi ve hediyeleri kesin bir şekilde geri çevirdi⁷⁵⁴. O, sadece kardeşi Dük Godefroi'a tehlike ve hileler olmadan sağ sağlim dönmek için güvence istedi. On iki önde gelen senatör, kasabanın seçkin adamları ve kalabalığın geri kalanı Baudouin'ın Thoros'ın vadettiği pek çok değerli hediyeyle elinin tersiyle ittiğini duyunca onun değerli eşyalar, hediyelerle baskı altında tutulamayacağını anladılar. Thoros'ın yanına giden halk, kasabalarının ve topraklarının Baudouin'ın gitmesine izin verilerek değil aksine onunla yapılacak ittifakla savunulabileceğini söyleyerek Baudouin'ın bölgeden gitmemesi için ona yalvardılar. Neticede on iki senatörün ve diğer tüm yurttaşların

etmesi kendi yerine geçmesi için değil, çıkarları doğrultusunda hareket ederek, Türklere karşı şehrinin koruması için yapılan bir davetti. Ancak Baudouin'ın şehre gelişi ile birlikte halkın onu yüceltmesi tahtını ve hâkimiyetini tehlikeye sokabileceği için Thoros'ı huzursuz etmiş olduğunu ve bu nedenle Baudouin'ın kasabanın veya bölgenin komutasını tamamen ele geçireceğini düşünerek tedbir almaya çalıştığını söyleyebiliriz. Nitekim bu konuda Demirkent de verilen vaatlerin kendi iktidarını zedeleyecek kadar ileri olmadığı görüşünü savunmaktadır. Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 19.

⁷⁵² France, "The First Crusade: "Impelled by the Love of God"", 40.

⁷⁵³ Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 40.

⁷⁵⁴ Çünkü Baudouin'ın bölgeye yardım ve karşılığında alacağı hediyelerden çok daha büyük bir hedefi vardı.

Baudouin konusundaki kararlılığı karşısında Thoros, onların isteklerini yerine getirmek zorunda kaldı⁷⁵⁵.

Şehrin hâkimi Thoros, mecburen tüm halkın önünde Baudouin'ı oğlu yerine koyarak onu evlat edindi. Yaşadığı müddetçe malların aynı oranda paylaşılacağına, öldüğünde ise malların tamamına sahip olacağına yemin etti. Böylece Thoros, yaşlı ve çocuksuz olduğu için Baudouin'ı varis edindi. Thoros'ın çocuğu ve Türklere karşı koyacak gücü olmadığından vaatler karşılığında Baudouin'ın şehri korumasını istedi. Nihayetinde, alınan ve verilen vaatler her iki tarafça da kabul edildi⁷⁵⁶.

Thoros'ın Baudouin'ı oğlu olarak kabul ettiği Albertus, Willermus ve Ekkehard'da kaydedilirken Urfa'lı Mateos, Fulcherius ve Anonim Süryani Kroniği'nde buna dair bir kayıt olmamasına rağmen batılı tarihçiler bahsi geçen kaynakları esas almışlardır⁷⁵⁷. Holt, Urfa'ya gelen Baudouin'ın Thoros tarafından evlat edinildiğini savunmasına karşın olayları daha eleştirel ve gerçekçi incelenmesi gerektiğini savunan batılı tarihçi Von Sybel ana kaynakları eleştirel bir gözle incelediğinde bazı olayların tamamen gerçek dışı olarak hayâlen üretildiğini savunmaktadır. Nitekim Sybel, Thoros'ın Baudouin'ı oğlu olarak kabul etme mevzusunun tamamen hayâl ürünü olduğunu ifade eder⁷⁵⁸ ki bize de Boudouin'ın Thoros'ı oğlu olarak kabul etmesi kendi tahtını tehlikeye atacağından olası bir durum değildir.

Neticede ikili arasındaki anlaşmanın onaylanmasıyla, Thoros bir gün Baudouin'a Urfa'daki paralı askerlerini ve adamlarını toplamasını istedi. Çünkü Fırat nehri yakınlarında bulunan Emir Balduk Urfa'ya ait birkaç kaleyi ele geçirdiğinden Samsat'ın surlarını kuvvetlendirmek için yola çıkılması gerekiyordu. Baudouin, Thoros'ın ve önde gelen vatandaşların bu ilk isteğini geri çevirmeden yanına iki yüz adamı ve kasabanın tüm süvari ve piyade birliğini de alarak Samsat'taki kaleye büyük bir güc ile saldırdı. Mateos'a göre onunla beraber bölgeye bu sıralarda Urfa'ya gelen Gargar Ermeni hâkimi

⁷⁵⁵ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 171; Willermus Tyrensis, 157.

⁷⁵⁶ Albertus Aquensis, 171; Willermus Tyrensis, 157; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 74; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 82.

⁷⁵⁷ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 171; Willermus Tyrensis, 157; King, *Were on a Mission From God: Translation, Commentary, and Essay Concerning The Hierosolymita by Ekkehard of Aura*, 70; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 27.

⁷⁵⁸ Holt, *The Age of the Crusades*, 21; Heinrich Von Sybel, *The History and Literature of The Crusades*, (Edit: Lady Duff Gordon), London 1861, 61-62. Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 27.

Ermeni Konstantin de görevlendirildi. Onların bölgeye giderek saldırıda bulunmalarına karşı Balduk ve adamları oklarla direnç gösterdi. Burada Baudouin'ın askerlerinden birkaçı ok yağmurlarıyla öldürüldüler. Baudouin ve Konstantin kalenin işgal edilemez olduğunu ve Türklerin savaşta çok kararlı olduğunu görünce Thoros'ın yanına geri döndü⁷⁵⁹.

Balduk'a karşı yapılan mücadeleden birkaç gün sonra senato ve kasabanın diğer sakinleri Baudouin'ın Türklere karşı mücadelede oldukça azimli olduğunu ve devlet onun koruması ve gücü altında olduğu takdirde kurtulabileceğini kararlaştırdılar. Senato ve bilhassa Urfa halkının Baudouin'ı kurtarıcı olarak görmelerinin diğer bir nedeni de Thoros'tan gördükleri sert muamelelerdi. Bu muamelelerle halk, Thoros'tan nefret ediyorlardı⁷⁶⁰. Ayrıca o yerli halkın aksine Rum Ortodoks kilisesine mensuptu ve konumunu Türklere borçluydu. Bu nedenle halk onu öldürerek yerine Baudouin'ı getirmeyi planladı. Ardından onlar Gargar'ın Ermeni hâkimi Konstantin'i çağırarak Thoros'ın öldürülmesini ve Baudouin'ın yerine geçmesini istediler. Bu gerçekleşmeyince konsey yapıldıktan sonra şehirdeki küçük büyük herkes silahlanarak Baudouin ile konuştular. Ondan dükkeleri Thoros'ı öldürmesini ve herkesin ortak kararı ile onun dükk olması gerektiğine karar verdiklerini söylediler. Nihayetinde I. Baudouin'ın bunu kabul edip onlarla ittifak etmesiyle Müslüman, Ermeni, Süryani ve Greklerden oluşan halk Thoros'ı öldürdü. Böylece şehre gelen Baudouin, Thoros'ı 10 Mart 1098'de mağlup ederek Thoros'a ait kalelere ve şehre hâkim oldu⁷⁶¹.

⁷⁵⁹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 171-173. Albertus, Baudouin'ın sadece on iki adamıyla geri dönerken geride bıraktığı orduyu Türkleri sürekli savaşla rahatsız etmek ve güçsüz düşürmek için bıraktığını kaydeder. Ancak Mateos 1000 kişinin öldürüldüğünü kaydederken Baudouin'ın geriye Türklerle mücadele etmesi için bir birlik bıraktığından bahsetmez. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 171-173; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 194.

⁷⁶⁰ Aslında şehir halkının Baudouin'ın kendilerini yönetmesini istemeleri, Baudouin yahut Haçlı hayranlığından değil Thoros'a olan düşmanlıktan ileri geliyordu. Anonim Süryani Kroniği, 17.

⁷⁶¹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 173-177; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 73,74; Willermus Tyrensis, 158-159; Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi*, 40,45; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 194,195; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 59; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 37, 38; Demirkent, "Haçlılar", 530; Holt, *The Age of the Crusades*, 21; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 30; Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 40; Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, 47; Turan, "Şanhurfa", 338; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 82; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 3.

Latin kaynakları Baudouin'ı haklı çıkarmak ve onun suçsuz olduğunu ileri sürmek adına Thoros'ın Urfa'daki halkın nefreti nedeniyle öldürüldüğünü kaydeder. Öyle ki Fulcher, Urfa Haçlı Kontluğu'nun kuruluşuna bizzat şahit olsa da bu konuda ayrıntılı bilgiler vermekten kaçınarak olayı saklar. Sadece gelişlerinin on beşinci gününde hâkimlerinden nefret eden şehir halkının Baudouin'ın tahta çıkmasını istedikleri için plan yaparak Thoros'ı öldürdüklerinden ve Baudouin'ın buna engel olamadığı için üzgün olduğundan bahseder⁷⁶². Albertus Aquensis, Baudouin'ın Thoros'ın öldürülmesi kararını onaylamadığından bahseder. Albertus'un kayıtlarına göre Thoros'ın öldürülmesi ve kontluğun kurulması tamamen Baudouin'ın isteği dışında gelişmiştir. Ona göre Baudouin, senato ve halkın Thoros'ın öldürülmesi isteğini reddetti, çünkü kendisi Thoros'ın oğlu olarak atanmıştı ve ondan şimdiye kadar bir kötülük görmemişti. Onlara: *“Baba olarak kabul ettiğim bu adama karşı hiçbir neden olmadan elimi kaldırmam tanrının gözünde günah olur...”* diyerek bunu kabul etmedi. Onlardan Thoros ile yüz yüze konuşmak için izin istedi. İsteği kabul edilince kuleye tırmanarak Thoros'a: *“Bu eyaletin tüm vatandaşları ve senatörleri ölümünüz için komplo kurdular ve onlar büyük bir öfkeyle her türlü silahı ellerine alarak kuleye doğru koşuyorlar. Bu kötü haberi getirdiğim için üzgünüm. Fakat belki birkaç yöntemle kurtarılabilirsiniz ya da mal varlığınızı bağışlayarak teslim edilebilirsiniz diye onlardan önce geldim.”* dedi. Kaleyi kuşatmak ve Thoros'a saldırmak için ilerleyen kalabalık kulenin duvarlarını ve kapılarını salladığında Thoros Baudouin'ın konuşmasını çok az duyabildi. Bu sallantıyla hayatının tehlikede olduğunu anlayan Thoros, Baudouin'ın altın ve gümüş kaplardaki birçok değerli hazinesini ve bolca olan Bizans sikkesini almasını, bunun karşılığında şehir halkıyla arabuluculuk yapmasını ve oradan uzaklaşmasını sağlamasını istedi. Baudouin onu dinleyerek çaresizliğine merhamet etmek için harekete geçti. O, kasabanın önde gelenlerine Thoros'ı öldürmemeleri durumunda sahip olacakları sayısız hazineyi aralarında paylaşabileceklerini söyleyerek kararlı ve inandırıcı bir şekilde ısrar etti. Onun hazine vaatleri senato ve halk arasında çok az dikkat çekti. Thoros, ne yalvarmalarının ne de var olan hazinesinin onlar için bir anlam ifade etmediğini ve kurtuluşuna bir fayda sağlayamayacağını anlayınca Baudouin'ı kuleden gönderdi ve üst odanın penceresinden iple kendini bıraktı. Muhripleri derhâl oklarla onu sokağın ortasına indirdi. Onun başını kestiler ve onu taşıyarak herkesin Thoros'ı görmesi ve onunla alay etmesi için şehirde

⁷⁶² Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 75.

mızrakla sabitlediler⁷⁶³. Anonim Süryani Kroniği'nde: “*Thoros şehrin doğu kapısına inşa ettiği kaleye sığınmışken isyancı halka tüm hazineyi bırakarak parasız olarak buradan çıkabilmek için yemin istedi. Ona bu yemin verilse de Thoros kalenin kapısını açar açmaz onu öldürdüler*”⁷⁶⁴ kaydı Thoros'ın halk tarafından kandırılarak öldürüldüğünü vurgular. Diğer taraftan Willermus bu olayı aktarırken Thoros'ın kendisine karşı büyük kin ve öfkeyle gelen halka karşı Baudouin'a tüm hazinesini açarak hayatını kurtarmayı teklif ettiğini, Baudouin'ın bu teklifi kabul ettiğini kaydeder. Fakat ona göre Baudouin büyük öfkeyle gelen halka karşı onu koruyamayarak geri çekildi ve bu sırada kaçmaya çalışan Thoros iple pencereden aşağı inerken oklarla öldürüldü⁷⁶⁵.

Latin kaynakları olayı Baudouin taraflılığıyla kaydederken Mateos, Thoros'a karşı şehrin ileri gelenlerinin Baudouin ile ittifak ettiğinden hüznle bahseder. Çünkü ona göre Urfa Thoros'ın cesareti ve akıllı siyaseti sayesinde Müslümanların elinden kurtulmuştu. Bu nedenle ona karşı yapılan ve Baudouin'ın da hatta Konstantin'in de kabul ettiği bu plan üzücüydü⁷⁶⁶. Ekkehard ise Baudouin'ın Ermenistan'ın bir parçası olan Urfa'ya yaşlı olan Thoros'ın ölümü sayesinde hâkim olduğundan, buradaki halkın üzerinde güç elde ettiğinden bahseder⁷⁶⁷.

Thoros'ın öldürülmesiyle ilgili farklı kayıtlar olmasına karşın kaynakların bulunduğu nokta Baudouin'ın şehrin yeni hâkimi olmasıydı⁷⁶⁸. Neticede Baudouin, ihtişamlı bir törenle şehrin kalesine götürülerek Aleksios'ın vasalı olarak değil Urfa'nın bağımsız kontu olarak şehre atandı. Şehir halkı ona hazinelerin bulunduğu kaleyi ve tüm zenginlikleri verdi. Halk böylelikle hem Bizanslılardan hem de Türklerden kurtularak Haçlı lideri altında bağımsızlık sağlayabilecekleri bir fırsat elde ettiler. Bu yüzden ona ve adamlarına sadık olacaklarını söyleyerek bağlılık yemini ettiler. Böylece Urfa'da Baudouin hâkimiyeti dönemi başladı ki bu ileride kurulacak olan Haçlı devletinin temellerini oluşturacaktı. Nitekim bu hâkimiyet ile Baudouin, Ermeni halktan da destek

⁷⁶³ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 173-177.

⁷⁶⁴ Anonim Süryani Kroniği, 17-18.

⁷⁶⁵ Willermus Tyrensis, 158-159.

⁷⁶⁶ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 194-195.

⁷⁶⁷ King, *Were on a Mission From God: Translation, Commentary, and Essay Concerning The Hierosolymita by Ekkehard of Aura*, 70.

⁷⁶⁸ Bu hususta da Baudouin'ı koruyup yüceleştiren Albertus, Baudouin'ın düklük görevine itiraz etse de bunu kabul etmek zorunda kaldığını kaydeder. Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 177. Oysaki Baudouin, Thoros'ın gönderdiği daveti bölgede kendi hâkimiyet alanını kurmak için kabul etmişti.

olarak doğuda ilk Haçlı devletini kurdu. Böylece Baudouin, 1144'e kadar ayakta kalacak olan Urfa Haçlı Kontluğu'nun ilk kontu oldu. Diğer taraftan Baudouin ele geçirdiği yerleri daha önce imparatora yemin edilmesinden dolayı Bizans'a teslim etmesi gerekirken bölgede kendi kontluğunu kurdu⁷⁶⁹. Diğer Haçlı liderleri gibi Baudouin'ın da Bizans'a verdiği yemini yerine getirmeyerek mutlak hâkimiyetini oluşturması, Haçlı seferlerinin görüntüde Türklere ve Müslümanlara karşı imparatorluğa ve din kardeşlerine yardım elini uzatmak olsa da⁷⁷⁰ gerçekte seferlerin amacının kişisel çıkarlar olduğunu gözler önüne sermektedir.

İbnü'l-Esîr, Urfa'nın demografik çoğunluğunu oluşturan Ermeni halkın daveti ve ittifakı, buna karşılık Müslümanların kentte az olması sayesinde Haçlılar tarafından ele geçirildiğini kaydeder⁷⁷¹. Buna karşın Süryanî Mihail ve Anonim Süryani Kroniği'nde Thoros'a nefret besleyen şehrin ileri gelenlerinin oluştuğu bir heyetin ve buna bağlı olarak mecburen Thoros'ın Baudouin'a değil Dük Godefroi'a yardım için elçi gönderdiği fakat dükü temsilen Baudouin'ın Urfa'ya geldiği kaydedilir. Buna göre Thoros, Haçlıların Antakya'yı muhasara altına aldığını haber alınca Haçlılara haber gönderip yardım karşılığında Urfa'yı Dük Godefroi'a teslim edeceğini vadetti. Onlar bu vaati duyduklarında Kudüs'ten önce Urfa'yı ele geçirecekleri için çok sevindiler. Dük Godefroi Urfa'yı ele geçirmesi için kardeşi Baudouin'ı Urfa'ya gönderdi⁷⁷². Baudouin Urfa'ya gelerek 1098 tarihinde şehre hâkim oldu⁷⁷³.

⁷⁶⁹ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 173-177; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 73,74; Willermus Tyrensis, 158-159; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 40,45; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 194,195; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, 59; Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 40; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 37, 38; Demirkent, "Haçlılar", 530; Holt, *The Age of the Crusades*, 21; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 30; Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, 47; Turan, "Şanlıurfa", 338; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 82; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 3.

⁷⁷⁰ Baudouin'ın kendi gibi Hristiyan olan Urfa hâkimi Thoros'ı ortadan kaldırarak kendi hâkimiyetini kurması, Haçlıların doğu Hristiyanlarına bakışını göstermektedir. Demirkent, "Urfa Haçlı Kontluğu Tarihine Bir Bakış (1098-1146)", 168.

⁷⁷¹ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 267.

⁷⁷² Buna karşın Latin kaynaklarda ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun kuruluşunu kaydeden diğer kaynaklarda başta Ermeni Thoros olmak üzere Urfa halkının bizzat Baudouin'dan yardım istediği ve Urfa'ya davet ettiği kaydedilmiştir.

⁷⁷³ Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 40; Anonim Süryani Kroniği, 16-17; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 194-195; Nicolle, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, 47.

Baudouin, Urfa'da kontluğu kurduktan sonra Türk emiri Balduk'un elinden Samsat'ı satın aldı⁷⁷⁴ ve ardından yine Belek adındaki Türk beyinin elinde olan Seruç (Suruç) isimli şehri ele geçirerek kontluğunun topraklarını genişletti⁷⁷⁵. Böylece kurduğu kontluğun sınırları batıda Râvendân'dan doğuda ele geçirdiği Samsat ve Suruç kentlerini de içine alan Urfa'ya ve Urfa'nın kuzeybatı ve güneybatısına kadar uzanıyordu⁷⁷⁶. Lakin Kudüs hâkimi abisi Godefroi de Bouillon'un ölümü üzerine 1100 yılında Kudüs'e giderek "Kral" unvanıyla başa geçti. Kudüs'e geçmeden önce Urfa Haçlı Kontluğu idaresini kuzeni Baudouin de Bourg'a⁷⁷⁷ devretti⁷⁷⁸. Baudouin de Bourg, kontluğu devraldığında Urfa'nın güneyinde ve doğusunda Müslüman yönetim varken Çukurova'da Rupen hanedanı ve Hetum hanedanı, Turbessel'in kuzeyinde Kogh Vasil, Malatya'da Ermeni Gabriel ve bazı Ermeni küçük krallıklar da bulunmaktaydı⁷⁷⁹. Urfa'nın ikinci kontu Baudouin, kendisine yardımcı olarak yanına kuzeni Joscelin de Courtenay'i aldı. Baudouin kontluğun topraklarını çok fazla genişletemese de Türklerin saldırılarına karşı topraklarını korumak için emrinde kendi milletine mensup çok kimse olmadığından yerli Hristiyanlarla anlaşma yoluna gitti. Bunun için aldığı ilk tedbir Malatya'yı yöneten ve Ermeni Ortodoks kilisesine mensup olan Gabriel'in kızıyla evlenmek oldu. Böylece kontluğunu korumaya çalıştı⁷⁸⁰.

Çukurova'da ve ardından Fırat bölgesindeki Baudouin'in tüm faaliyetleri değerlendirildiğinde Edgington da John France gibi bunu "*Ermeni stratejisinin bir parçası*" olarak değerlendirmenin mümkün olabileceğini belirtir. Ayrıca bu görüşün bir

⁷⁷⁴ 1096 yılında Samsat'ın hâkimi olan Balduk, Baudouin bölgeye gelerek Urfa Haçlı Kontluğu 'nu kurmasıyla endişeye kapılarak on bin altın karşılığında Samsat'ı Baudouin'e verdi. Tahsin Saatçi, "Samsat'ta Türk İslam Sikkeleri", *X. Türk Tarih Kongresi (Ankara 22-26 Eylül 1986)*, III, TTK, Ankara 1991, 942.

⁷⁷⁵ Willermus Tyrensis, 160; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana (History of the Journey to Jerusalem)*, 176-180. Suruç, Suriye meliki Tutuş tarafından Sökmen b. Artuk'a ıktâ olarak verilmiş, o da burayı yeğeni Belek'e vermişti. Coşkun Alptekin, "Belek b. Behrâm", *DİA*, V, İstanbul 1992, 402.

⁷⁷⁶ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 124-125.

⁷⁷⁷ Kaynaklarda Fransız kontlar ve lordlardan söz edilirken kontluğu ele geçirene kadar Bourg'dan çok fazla bahsedilmemiştir. Ancak Bourg, Baudouin'in yanında Çukurova'ya giderek Tancred ile yapılan mücadelelerde Baudouin tarafında yer almış, daha sonra Baudouin Fırat'a Türk garnizonlara saldırıya hazırlanırken Bourg muhtemelen ana Haçlı ordusuna katılmıştır. Nitekim Antakya kuşatması sırasında Baudouin orada bulunuyordu. Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 30.

⁷⁷⁸ King, *Were on a Mission From God: Translation, Commentary, and Essay Concerning The Hierosolymita by Ekkehard of Aura*, 70-71.

⁷⁷⁹ Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 45-46.

⁷⁸⁰ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 119-121; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 29-30; Demirkent, "Haçlılar", 530.

kanıtı olmamakla birlikte Baudouin'ın Çukurova'da ve Fırat'taki ele geçişlerinin, ister kişisel hırs olsun ister France'ın savunduğu gibi Haçlı-Bizans planı olsun, Antakya kuşatmasına büyük katkı sağladığını belirtir⁷⁸¹ ki Antakya kuşatmasında Baoudouin'in ana Haçlı ordusuna erzak yardımında bulunduğu dönem kaynaklarında yer alır. Murray da bu hususta Baudouin'in kurduğu Urfa Haçlı Kontluğu'nun Türklere karşı önemli bir tampon bölge oluşturduğunu ve Antakya kuşatmasında lojistik destek sağladığını belirtir⁷⁸².

Kaynaklar ışığında Baudouin'in bu bölgede hâkimiyet kurması, Kürboğa'nın Antakya kuşatmasına yardıma giderken onu hedef alarak mücadeleye girişmesine neden olduğu ve bu sayede ana Haçlı ordusuna toparlanmak için zaman kazandırdığı için dolaylı olarak Antakya'nın kuşatılmasında katkısının olduğunu söyleyebiliriz. Lakin bu durum onun kişisel çıkarlar uğruna Çukurova'da ve Fırat'ta mücadelelere giriştiği gerçeğini değiştirmemektedir ki yaptığı yardımlar bölgede kendi hâkimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra yapılan yardımlardı. Bu yardımlarda muhtemelen abisi Godefroi'un kuşatmada oluşunun da etkisi vardı.

⁷⁸¹ Edgington, *Baldwin I of Juresalem (1100-1118)*, 50.

⁷⁸² Murray, "Baldwin I of Jerusalem (d. 1118)", 132.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. HAÇLI SEFERİNDE ÇUKUROVA

3.1. II. HAÇLI SEFERİ ÖNCESİNDE ÇUKUROVA'DAKİ DURUM VE BİZANS'IN ÇUKUROVA SEFERLERİ'NİN NEDENLERİ

Anadolu'da başarılar elde eden ana Haçlı ordusu, Antakya'ya ilerlerken Çukurova'da Haçlı liderleri arasında hâkimiyet mücadelesi yaşanıyordu. Bu mücadele neticesinde daha önce de belirttiğimiz üzere Baudouin Fırat ve çevresine giderken, Tancred Çukurova'ya hâkim oldu. Bir süre sonra Tancred Çukurova'ya garnizonlarını yerleştirerek Antakya kuşatmasına katılırken, Baudouin Urfa ve çevresinde kontluğunu kurdu. Diğer taraftan Antakya kuşatması neticesinde mezkûr kentte de krallık kurmayı başaran Haçlılar, Anadolu'da git gide güçlenmeye başladılar. Çünkü bu dönemde Türkler arasında, istisnalar olmakla birlikte, Haçlılara karşı birlik yoktu. Sefer öncesi dönemde Çukurova'da ise planladıkları gibi Haçlılarla ittifakları neticesinde hâkimiyetlerini genişleten Ermeniler vardı.

Verimli topraklara sahip Çukurova'nın askerî, siyasî, stratejik ve ticari açıdan önemli oluşu Bizans'ın daimî olarak bölgede hâkimiyet kurma siyasetini gerekli kıldı. Özellikle Aleksios Komnenos ile başlayan sözde imparator adına yapılan Haçlı ilerleyişinde bazı haçlı liderlerinin, özellikle Tancred ve Baudouin, Çukurova'ya doğru rota oluşturup burada Ermenilerle ittifak kurarak önemli kale ve kentleri işgal etmeleri, işgal ettikleri yerleri imparatora teslim etmemeleri Bizans İmparatorluğu'nu endişelendirmesinin yanı sıra Çukurova seferlerinin gerekliliği artırdı.

Çukurova üzerine yapılan seferlerin bir diğer nedeni de Çukurova bölgesinde yaşayan ve imparatorluğa bağlı olan Ermenilerdi. Ermenilerin ve Bizans'ın mezhepsel farklılıkları ve öteden beri birbirlerini ötekileştirmelerine neden oldu. Bu nedenle Bizans'ın ilhak politikası neticesinde Çukurova bölgesine yerleşen Ermeniler, her ne kadar güçleri dolayısıyla imparatorluğa başkaldıramasalar da Bizans'a olan nefretle onlara başkaldırmak için fırsat kolluyorlardı. Nihayetinde Ermenilerin beklediği fırsat Haçlıların bölgeye gelişi ile gerçekleşti. Çukurova bölgesinin değerli toprakları, kentleri ve kaleleri Çukurova'ya gelen Haçlıların birlik içinde olmamaları neticesinde neredeyse tamamen Ermenilerin hâkimiyeti altına girdi. Bu nedenle Çukurova'daki hâkimiyeti

yeniden ele geçirmek için sağlam bir politika uygulanmalıydı. Nitekim Haçlılardan aldıkları güçle Ermenilerin bölgede tehlike oluşturmalarıyla birlikte bilhassa Komnenos hanedanlığı Çukurova siyaseti üzerine yoğunlaştı. İmparatorluk mezkûr bölge üzerinde çeşitli politikalar gerçekleştirdi.

3.2. KOMNENOS HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE ÇUKUROVA

Bizans, topraklarının verimli olması ve Suriye'den Anadolu'ya ulaşan kervan yolları üzerinde bulunması hasebiyle Çukurova'ya öteden beri hâkim olmaya çalıştı. Bu hâkimiyet için çeşitli milletler ve devletlerle mücadele eden Bizans, bölgeyi ele geçirdikten sonra çeşitli politikalar uyguladı ve bu politikalar sonucu Çukurova üzerinde hâkimiyet kurmayı başardı. Nitekim Araplara karşı Ermenileri bölgeye yerleştirme politikası uygulayan Bizans, bölgede hâkimiyeti devam ettirmek için Türkler Anadolu'ya geldiklerinde de Çukurova'ya yerleşen Ermenilerin burada teşkilatlanmasına göz yumdu. Bu politikayla Ermenilerin Çukurova bölgesi için Türklerle mücadele etmesini sağlarken, Haçlılar Anadolu'ya geldiğinde Çukurova'ya yönelen Haçlıların Ermenilerle ittifaka girmesinden rahatsızlık duymayarak bu ittifakı Türklerin Çukurova üzerindeki hâkimiyetlerini bitirmek için kullanmaya çalıştı.

Bizans Çukurova siyasetinde, bilhassa bölgeyi Araplardan aldıktan sonra, Komnenos hanedanlığı dönemine kadar bizzat Çukurova seferi yürütmeyip çoğunlukla burada hâkimiyeti Ermenileri kullanarak devam ettirmeye çalıştı. Ancak daha sonra Aleksios Komnenos dönemine denk gelen Haçlı seferleri imparatorluğun bizzat sefere çıkmasını zorunlu kıldı. Alekios Komnenos hanedanlığı döneminde Haçlı Ermeni iş birliği neticesinde Çukurova'da Bizans'ın güç kaybetmesiyle gerçekleşecek olan Çukurova seferleri; Ioannes Komnenos hanedanlığı döneminde babası Aleksios'ın gerçekleştirmeye çalıştığı yarım kalan Çukurova siyasetini tamamlayacak seferler ve daha sonra Manuel Komnenos döneminde Çukurova üzerine yapılan seferlerle devam etti.

3.2.1. Aleksios Komnenos Döneminde Çukurova Siyaseti

Aleksios Komnenos imparatorluk tahtına çıktığında Bizans felaketler zirvesini yaşıyordu. İmparatorluğun hazinesi boş, orduları düzensiz ve düşmanı çoktu. Neredeyse

tüm Anadolu toprakları İstanbul'a kadar Türklerin eline geçerken, Balkan yarımadasında Peçenekler Tuna'nın güneyindeki eyaletlere hâkim oldular. Bunların yanı sıra imparatorluğa göz diken Güney-İtalya Normanlarının reisi Robert Guiscard vardı. Robert Guiscard, Bizans'ın güney İtalya'daki arazisini itaat altına aldıktan sonra Adriyatik Denizi'nin doğu kıyısına saldırdı. İmparator, Robert Guiscard'a karşı mağlubiyet yaşayınca Süleymanşâh'la anlaşma yoluna giderek Dragos Çayı anlaşmasından sonra ondan aldığı askerî yardımla Robert Guiscard'ı mağlup etti. Lakin 1085 yılının sonunda Süleymanşâh'ın İznik idaresiyle görevlendirdiği Ebulkasım'ın anlaşma şartlarını bozarak Bizans sınırlarına akınlar düzenlemesi ve Türklerin yeniden İstanbul sınırına kadar dayanması ile Türk tehdidi yeniden gün yüzüne çıktı. Ayrıca 1087 yılında Peçenek saldırıları devam ederken İzmir Beyi Çaka da bu dönemde Bizans için tehlike oluşturmaya başladı. 1094 yılında Kumanlar Edirne civarına kadar ilerlediler. Diğer taraftan Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın İznik'i fethetmek için gönderdiği emir Porsuk ve daha sonrasında Bozan, Melikşah'ın ölümüyle İznik'e gelerek Ebulkasım'ın kardeşi Ebulgazi'den İznik'i devralan I. Kılıç Arslan ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hüküm süren Türk beyleri Bizans'ı tehdit etmekteydi⁷⁸³.

Aleksios'un 1089 yılında Peçenekler, Ebulkasım, Çaka ve diğer Türk beylerinin ilerleyişine karşı papa II. Urban ile yardım için temasa geçmesiyle oluşan Haçlı birliği, istemeden de olsa mecburen bağlılık yemini etmeleri karşılığında Anadolu'ya geçti. Anadolu'ya gelen Haçlı liderleri İznik'i ele geçirdiklerinde imparatorun derhâl şehri teslim alması, şehrin idaresine Manuel Boutoumites'in getirmesi ve imparatorun Türk esirleri ile sultanın hanımına iyi davranması Haçlılara verdikleri sözde durmamaları şansını verdi. Bu nedenle ilk başta ele geçirdikleri yerleri imparatora teslim etseler de bilhassa İznik'in ele geçirilmesinden sonra ele geçirdikleri yerleri teslim etmemeye başladılar. Özellikle Çukurova'ya yönelen Tancred ve Baudouin'in mezkûr yerde ele geçirdikleri hâkimiyeti kendi ellerinde tutmaları, Ermenilerin Haçlılarla girdikleri ittifak neticesinde kurdukları prenslikler, Bohemund'ın Ermenilerle ittifaka girerek ele geçirdiği Antakya'yı ve diğer Haçlı liderlerinin ele geçirdikleri şehri teslim etmemeleri, Bizans ve Haçlı liderleri arasında mevcut husumetin artmasına neden oldu. Anadolu'da Türkler

⁷⁸³ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 330-333; Ioannes Zonaras, 164-165; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 3-6, 13, 17; Diehl, *Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi*, 110; Kaleli, "İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Döneminde Bizans ve Haçlılar Arasındaki İhtilaflar", 974-975.

karşısında mücadele vererek ilerlemeye çalışan Haçlılar Aleksios'ın gerekli desteği vermemesini gerekçe göstererek Bizans'ı suçlarken, Bizans da Haçlıları hırsızlık ve yağmacılıkla suçladı. Çukurova'nın ele geçirilmesinden dolayı Aleksios'un Haçlılara karşı nefreti ve düşmanlığı Urfa'da ve Antakya'da kurulan Haçlı devletlerinden sonra iyice arttı. Bundandır ki Haçlıların işgal ettiği Antakya'nın, Çukurova'nın ve Suriye'nin geri alınması Aleksios'ın en büyük hedefi haline geldi⁷⁸⁴. Bununla birlikte Haçlılar, her ne kadar Anadolu'ya gelerek burada kendi hâkimiyetlerini kursalar da Haçlıların Anadolu'ya gelişi ve ilk seferdeki başarıları Bizans için oldukça kârlıydı. Çünkü Haçlıların bu seferi hem Anadolu'da Türk ilerleyişini, bir süreliğine de olsa, durdurdu hem de Bizans Batı Anadolu'nun neredeyse tamamını yeniden imparatorluk topraklarına kattı. Ancak daha sonra kurulan prensliklerin imparatorluk aleyhinde büyümesi ve güçlenmesi Bizans için tehlike oluşturmaya başladı⁷⁸⁵.

Aleksios için tehlike sadece Haçlılar değildi. Haçlı liderleriyle ittifaka girerek onların bu denli başarılı olmalarına neden olan ve karşılığında Çukurova'da varlıklarını devam ettiren Ermeniler de Aleksios'ın hedefleri arasındaydı. Bu nedenle Çukurova'daki Ermenilere karşı seferler düzenlemek de hanedanlığındaki en önemli hedefler arasındaydı.

3.2.1.1. Aleksios Komnenos'ın Boutoumites'i Çukurova Seferine Göndermesi

Türklerin ilerleyişini durdurmak ve Türk baskısını azaltmak için düzenlenen Haçlı seferleri ile Bizans üzerindeki Türk baskısı azalmış olsa da zamanla Haçlılar imparatorluk için tehlike oluşturmaya başladılar. Nitekim 1097'de İstanbul'a ulaşan Norman reisi Bohemund, itaat etmek istemeyişini gizleyerek yemin etmiş ve ettiği yemin sayesinde Anadolu'ya ilerlemişti. Ancak daha sonra Bohemund, yapılan anlaşmaları tanımayarak Ermenilerle yaptığı ittifak sayesinde ele geçirdiği Antakya'yı imparatora söz verdiği gibi teslim etmeyerek şehre el koydu⁷⁸⁶. Antakya ele geçirildikten sonra Dânişmendlilerle

⁷⁸⁴ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 25,30-31, 37,51; Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi*, Çev: A. Göke Bozkurt, İlgı Yay, İstanbul 2006, 116-117; Paul Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, Cambridge University Press 1993, 31; Kaleli, "İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Döneminde Bizans ve Haçlılar Arasındaki İhtilaflar", 982.

⁷⁸⁵ Kaleli, "İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Döneminde Bizans ve Haçlılar Arasındaki İhtilaflar", 979-980.

⁷⁸⁶ Ebru Altan, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması", *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, I, (Haz.: Feridun M. Emecen vd.), Timaş, İstanbul 2013, 107-108.

giriştiği mücadelede Bohemund'ın esir düşmesiyle yeğeni Tancred Antakya naibliği görevini üstlendi. 1101 yılı Haçlı Seferi Hristiyanlar için büyük bir sıkıntı teşkil etse de durum Tancred için bir fırsattı. Çünkü bu sefer Türklerin yeniden cesaretlenerek yükselme gayretlerini doğuracağından imparator güney doğuya yönelecek bir sefere kalkışamazdı. Bu fırsatı derhâl değerlendiren Tancred, 1101 yazında Bizanslıların kısa bir süre önce ele geçirdiği yerleri, Misis, Adana ve Tarsus, geri almak için Çukurova'ya birlikler gönderdi. Bizans'ın savaş kuvvetleri onlara mukavemet edebilecek güçte olmadığından Tancred buraları ele geçirmeyi başardı. Tancred, bu işgalle beraber Lazkiye'yi de ele geçirdi⁷⁸⁷. Ele geçirilen tüm şehirler, Tancred buna pek razı olmasa da, 1103'te serbest kalan Bohemund'a teslim edildi. Bunun üzerine imparator derhâl Bohemund'dan işgal edilen Çukurova şehirlerinin iade edilmesini talep etti. Bohemund'a yazdığı mektupta: *“Yalnız sen değil tümünüñün Rum İmparatorluğu'na içtiğiniz andları, verdiğiniz sözleri biliyorsun. Öyle iken, ilk kez sen Antakya'yi kendinde tutmakla ve çeşitli hisarları, o arada Lazkiye'yi bile kendine boyun eğdirmekle içtiğin andı çiğnemiş oldun. Bu nedenle Antakya'dan ve bütün diğer yerlerden çekil”* diyerek uyarıda bulundu⁷⁸⁸.

Aleksios'un uyarısına karşı Bohemund yaptıkları şeyi inkâr etmeyerek: *“Bu durumun ortaya çıkmasından sorumlu olan ben değilim, sensin. Çünkü sen bize, güçlü bir orduyla bizi izleyeceğin sözünü verdin, ama bu sözü yerine getirmeye yanaşmadın. Biz ise, Antakya'ya vardığımızda çekilmez çilelere katlandığımız üç ay boyunca, bir yandan düşmanlarla bir yandan da insan bilincinin tanımadığı bir kıtlıkla umutsuzca boğuştuk; öyle ki çoğumuz, törenin yenmez saydığı etleri yemek zorunda kaldık. Biz gücümüzü ayakta tutmaya çabalarken, bizim yanımıza, bize yardımcılık etsin diye verilmiş olan, sen imparator hazretlerinin pek sadık hizmetkârı Tatikios, bizi tehlike ortasında bırakarak çekti gitti. Yine de hiç umulmazken kenti ele geçirdik ve Antakyalıları kurtarmak için Horasan'dan gelen orduları tam bozguna uğrattık. Bu durumda kendi alın*

⁷⁸⁷ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 133-134, 157; Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, 95; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih* X, 247-248; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)* ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), 221-222; Demirkent, “Haçlılar”, 531; Özyayın, “Dânişmendliler”, 470.

⁷⁸⁸ Anna Komnena, *Alexiad*, 348; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 342; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 27-28, 32.

terimizle, çileler çekerek elde ettiğimizden, böylesine kolayca vaz geçmemiz nasıl hakça oluyormuş”⁷⁸⁹.

Aleksios, Bohemund’a gönderdiği mektuptan onun yemin ettikleri gibi sadık kalmayacaklarını ve Antakya’nın kendi hakları olduğunu düşündüğünü anlayınca imparatorluğun sınırlarını korumak, Bohemund’ın ve diğer haçlı liderlerinin ilerlemelerini engellleyebilmek için Boutoumites’in ordu komutanı olduğu büyük bir askerî birliği Çukurova üzerine sefere gönderdi. Bohemund’a karşı sefere çıkılmasının yanı sıra Çukurova seferinin bir diğer nedeni de Antakya’ya karşı harekât düzenleyebilmek amacıyla Çukurova’nın tüm şehirlerine boyun eğdirmektir. Çünkü Antakya’da hâkimiyeti ele geçirebilmek, Çukurova’da hâkimiyet kurmak ve bölgedekilerin desteğini almaktan geçiyordu. Nihayetinde Aleksios, Boutoumites’i Çukurova seferi için görevlendirirken yanında çocuk yaşta olan fakat kendi koruması altında ve askerlik konusunda eğittiği Bardas ile Mikhael’ı gönderdi. Bunlar Boutoumites’in tüm buyruklarına uyacak ve aynı zamanda gizli gelişme ve mektuplardan imparatoru haberdar edeceklerdi. Fakat imparatorun bu güvendiği iki adamı Boutoumites’in buyruklarını dinlemiyor, onu umursamaz tavır takınıyorlardı. Boutoumites, onların bu tavrının orduda karışıklık çıkaracağından, bu kadar çekilen zahmetin boşa gideceğinden, seferin başarısız olacağından ve Çukurova’yı tamamen boşaltmak zorunluluğu yaşayabileceklerinden korkarak durumu derhâl imparatora bildirdi. Boutoumites, onların yanından alınmasını istiyordu. Bunu duyan imparator, seferin başarılı olamaması korkusuyla onları Kıbrıs’a o sırada dükalığa yetkisini elinde tutan Konstantinus Euphorbenos’ın yanına gönderdi⁷⁹⁰.

Boutoumites, beraberindeki ordu Çukurova’ya vardığında buradaki Ermenilerin şimdiden Tancred ile iş birliğine girdiklerini görünce şaşırды. Ermeniler, hisar kapılarını orduya açmadılar ve imparatorluğa bağlı olmak istemediklerini belirttiler. Bölgede ittifak halindeki Ermeni Haçlı birliklerine karşı başarılı olamayacağını anlayan Boutoumites, Haçlıların imparator adına Tatul’un hüküm sürdüğü Maraş’a ilerleyerek kuzeye doğru hâkimiyetlerini genişleteceğini duyunca Çukurova şehirlerini ele geçirmek için gücünün yeterli olmadığına kanaat getirerek Çukurova üzerine gitmektense yolunu Maraş’a

⁷⁸⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, 348-349. Oysaki Bohemund, Antakya’yı kendi hâkimiyeti altına almayı en başından hedeflemişti.

⁷⁹⁰ Anna Komnena, *Alexiad*, 349; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 32.

çevirmeyi en azından orayı kurtarmayı uygun gördü. Maraş'a gelerek burayı ve çevresini işgal etti. Bölgeyi Aleksios'ın yarı Türk kökenli subayı olan Barbar Monastras'a ve yanında yeterli birliklere bırakarak geri döndü. Lakin Bohemund ve Joscelin'in çıktığı seferde Maraş ve Elbistan yeniden Haçlıların eline geçti⁷⁹¹. Böylece Bohemund'a karşı yapılan Çukurova seferi başarısızlıkla sonuçlandı.

Antakya kuşatmasından sonra ilerlemeye devam eden Bohemund, Korykos'u işgal etmek için hazırlıklara başladı. Durumdan haberdar olan imparator, Antakya haçlılarının Çukurova'nın batı taraflarına kadar genişlemesini önlemek için birlik komutanı Eusthatios'ı bölgeye Korykos'u işgal etmesi, tehlikede olan Silifke kalesini de yeniden yaptırması ve her iki yerin başına da güçlü bir koruyucu birlik bırakması için görevlendirdi. Eusthatios verilen görevleri yerine getirme başarısına erişerek emredildiği gibi her iki kente de askerî vali Strategios komutasındaki birlikleri koyarak imparatorun yanına döndü. Ancak 1104 yılında Ceneviz filosunun Haçlılara takviye sağlamak için hazırlık yaptığını öğrenen imparator, derhâl Kantakouzenos'ı karadan gönderirken Landulf'u da iyi silahlanmış filo ile denizden gönderdi. Burada hem deniz hem de kara yoluyla Cenevizliler sıkıştırıldı. Kantakouzenos, Bohemund'a karşı Lazkiye'ye indi ve burayı kuşatma altına alırken Laodikya'yı⁷⁹² da geri almayı başardı. Kantakouzenos'ın liman bölümüne egemen olması üzerine Bohemund derhâl Tancred ve Saint-Gilles komutasındaki askerleri iç kaleyi savunmaları için destek olarak gönderdi. Kantakouzenos var gücüyle saldırılarına devam ederken onun saldırılarına destek olarak Lazkiye'nin karadaki tarafına da saldırılar düzenlemesi için görevlendirdiği Monastras, Longinias⁷⁹³, Tarsus, Misis, Adana ve tüm Çukurova'yı ele geçirdi. Böylece Maraş tekrar işgal edilmesine karşın mezkûr şehirler tekrar Bizans hâkimiyeti altına girdi (1104)⁷⁹⁴.

⁷⁹¹ Anna Komnena, *Alexiad*, 350, 557; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 32-33; Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", 2119.

⁷⁹² Suriye'de bulunan Laodikya XII. ve XIII. yüzyıllarda Antakya Haçlı Kontluğu'na ait bir şehir ve limandı. Christopher MacEvitt, "Laodikeia in Syria", *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), III: K-P, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 715.

⁷⁹³ Yeri tam olarak belirlenememiş olmakla beraber Tarsus yöresinde bir yerleşimdir. Anna Komnena, *Alexiad*, 357.

⁷⁹⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, 354-357; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 38; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 330-338; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 72; Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", 2119.

3.2.1.2. 1108 Devol Anlaşması ve Çukurova'nın Bizans Hâkimiyetine Girmesi

Dânişmendlilerle yaptığı mücadele neticesinde 1100/1101'de esir alınan ve 1103'te serbest kalan Bohemund bu dönemde ard arda felaket yaşıyordu. Nitekim 1104 Harran savaşından da esir edilmekten kaçarak kurtulabilen Bohemund, bir taraftan esirlikten kurtulmasıyla Tancred'in kendisine vermek zorunda kaldığı Çukurova'nın birçok şehrini ve Lazkiye'yi geri alması, diğer taraftan Halep hâkimi Rıdvan'ın Antakya'nın 20 mil kuzeyinde bulunan Artah'ı ele geçirmesi Bohemund'ın iyice zayıflamasına neden oldu. Bizans'a karşı aldığı yenilgilerin öfkesiyle Bohemund, batıdan yeni kuvvetler getirmek amacıyla derhâl harekete geçti. Antakya kentinin kalan zenginliklerini ele geçirerek kenti yeğeni Tancred'e teslim edip bağlılık yeminine karşı hareket ettiği için imparatora yakalanmak korkusuyla kendisi hakkında öldüğünü ve cenazesinin vatanına götürüleceği söylentisini yaydı. Haber yayılınca İtalya'ya gitmek üzere kendisine bir tabut ve tabutun yerleştirileceği bir savaş gemisi hazırlattı. Ardından 1104 yılı sonlarında Antakya limanından Pisa kentinin eski Başpiskoposu Daimbert ile birlikte ölü numarasıyla tabutla yola çıkarak kaçtı ve 1105 yılı başında İtalya'ya vardı⁷⁹⁵. Bohemund, Korfu denilen yere vardığında buranın dukasına ulaşarak ona şu bildirimini imparatora iletmesini istedi. *"...soluk alarak bulunduğum Korfu'dan sana keyf-i şahâneni pek kaçırarak şu haberleri gönderiyorum. Duymaktan kuşkusuz hiç de mutlu olamayarak ilk öğreneceğin, Antakya kentini yeğenim Tancred'e emanet ettiğimdir; onu senin komutanlarına, kendilerine denk bir düşman olarak bıraktım..."* dedi⁷⁹⁶.

Yolculuğunu Lombardiya'ya⁷⁹⁷ kadar sürdüren Bohemund, bu bölge ve çevresinde işgal hareketleri için kendisine yandaş toplamaya çalıştı. Ardından Fransa'ya geçerek Fransa Kralı I. Philippe ile görüştü ve kızı Constance ile evlendi. Ayrıca kralın diğer kızı Cécile'i de Tancred ile evlenmesi için Antakya'ya gönderdi. Her ülke, kent ve bölgeden sayısız asker toplayan Bohemund, yanına eşi Constance ve batının birçok askerini de alarak işgallerine başladı. Diğer taraftan nefret söylemleri ve icraatları karşısında

⁷⁹⁵ Willermus, Bohemund'ın prensliğin idaresini Tancred'e bırakarak Daimbert ile birlikte batıdan ordu toplayabilmek için geldiğini kaydetmesinin yanı sıra ölü numarasıyla İtalya'ya geldiklerinden bahsetmez. Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 117.

⁷⁹⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, 357-359; Ioannes Zonaras, 174; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 132-133.

⁷⁹⁷ Tarihte Lombardların bölgesidir. Bugün İtalya topraklarındaki yirmi idari bölgeden birisidir. Diego Zancani, "The Notion of 'Lombard' and 'Lombardy' in the Middle Ages", *Medieval Europeans- Studies in Ethnic Identity and National Perspectives in Medieval Europe*, (Edit: Alfred P.Smyth), Londra 1998, 217.

Aleksios, İstanbul'dan ayrılarak Bohemund'ın emellerine ulaşmasını engellemek için vakit kaybetmeden Kantakouzenos ile Monastras'ı bölgeye göndererek onlara görev verdi. Fakat imparator bu savaşçıları bölgeye çağırırken savunmakta oldukları toprakları bir kenara bırakmadı. Lazkiye'ye başka birliklerle Petzeas'i gönderip bölgeyi ona emanet ederken, Tarsus'u da Monastras'ın buyruğu altındaki bütün kentler ve bölgeler ile birlikte Oşin (Aspietes)'e emanet etti⁷⁹⁸.

İmparator İstanbul'a geldikten sonra yaşanan iç karışıklıklara rağmen Bohemund'ı unutmadı. Ona karşı derhâl İsaakios Kontostephanos'ı başkomutan yaptıktan sonra 1105 yılının eylül ayında onu Bohemund'ın Arnavutluk ve çevresine ulaşmasından önce bölgeye gitmesini isteyerek Draç'a⁷⁹⁹ gönderdi. İsaakios Kontostephanos, Bohemund'ın Lombardiya'dan yüklerini Draç'a göndereceği gemilere yolu kapatmalıydı. Ancak o Lombardiya'dan Arnavutluk'a geçmek için en kolay yol hangisi bilmiyordu. Bu nedenle engel olma görevini yerine getirmediği gibi Otranto'ya geçti⁸⁰⁰.

Nihayetinde büyük bir donanmayla ilerleyen Bohemund, Draç'a ulaşarak 13 Ekim 1107'de burayı kuşattı. İmparator, Draç dükasının mektuplarından Bohemund'ın geçişini öğrenince 1 Kasım 1107'de İstanbul'dan ayrılarak yola çıktı. Bu sırada Bohemund, Draç üzerine gelerek mezkûr bölgede savaşı başlattı⁸⁰¹. Bohemund, gemilerini Bizans donanmasının ele geçireceği korkusuyla ateşe verdi. Bohemund, Petroula ve Draç yöresinde bulunan Devol Çayı'nın ötesindeki kenti, Mylos, ele geçirse de Aleksios Bohemund'ın yiyecek sıkıntısı karşısında erzak sağlamayı umduğu yöreleri ondan önce davranarak işgal etti ve onun bu bölgelerle ulaşımını kesti. Bu durum orduda büyük bir açlığa neden oldu ve ordudan ölenlerin sayısı her geçen gün arttı. İmparator, bir taraftan Bizanslıların Bohemund yandaşlığına geçişini engellemek isterken diğer taraftan Bohemund'ı barış talep etmek zorunda kalmasını istiyordu⁸⁰².

⁷⁹⁸ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 117; Anna Komnena, *Alexiad*, 360-362; Ordericus Vitalis, *The Ecclesiastical History of England and Normandy*, 3, (Trans: Thomas Forester), London, 6; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 39-40.

⁷⁹⁹ Adriyatik Denizi'nin tam kıyısında, Arnavutluk'ta önemli bir liman şehridir. Machiel Kiel, "Draç", *DİA*, IX, İstanbul 1994, 522; Anna Komnena, *Alexiad*, 387.

⁸⁰⁰ Anna Komnena, *Alexiad*, 382-383.

⁸⁰¹ Aleksios'ı sinsi ve kötü bir insan olarak anlatan ve kroniğinde tamamıyla Haçlıları yücelten Willermus, Aleksios'ın başından beri Türkleri Haçlılara karşı kışkırtmasından ve Haçlılara kötülükler yapmasından dolayı Bohemund'ın imparatora karşı bu savaşı başlattığını kaydeder. Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 127.

⁸⁰² Anna Komnena, *Alexiad*, 386-401; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 40-41; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 161.

Denizden ve karadan köşeye sıkışan Bohemund'ın ordusu, ne atlarına yem bulabiliyor ne de kendi karınlarını doyurabiliyordu. Yiyecek bulmak için ordudan ayrılan Bohemund'ın askerleri Bizans askerleri tarafından derhâl kıyıma uğruyordu. Ordusu git gide azalan Bohemund, artık yolun sonuna geldiğini ve daha fazla bu saldırıya karşılık veremeyeceğini düşünerek Draç'ın askerî valisi Aleksios'a elçiler gönderdi ve çaresiz anlaşma teklifinde bulundu. Bohemund'ın barış için elçi gönderdiğini öğrenen imparator, teklife sıcak baktı. Çünkü bu dönemde imparatorlukta iç isyanlar, başkaldırma ve komplolar bulunuyordu. İmparator, her iki tarafta da mücadele edemeyeceğini düşünerek Draç dukasına Bohemund'a şöyle cevap vermesini istedi: *“Sen benim senin and içmelerine, sözlerine güvendiğim için nasıl sık sık aldatılmış duruma düştüğümü pekiyi biliyorsun. Eğer kutsal kitabın tanrısal yasası Hristiyanlara birbirinizi bağışlayın diye buyuruyor olmasaydı senin önerilerine kulak vermeyecektim. Ne var ki tanrının gücüne gidecek işler yapmaktan ve Tanrının getirdiği yasaları çiğnemekten ise, aldatılmak yeğdir. İşte bu nedenle, dileğini reddetmiyorum...”* dedi ve ardından yanına adamlarını da alarak gelip görüşmelerini, anlaşsalar da anlaşmasalar da ordugâhına sağ sağlim dönebileceğini söyledi. İkili arasında yapılan görüşmede imparator geçmişteki olaylara kısaca değinirken Bohemund karşılık vermekten geri durarak sadece: *“Ben buraya suçsuzluğumu kanıtlamaya gelmedim, çünkü benim de söyleyecek çok sözüm var. Ama mademki Tanrı beni şimdiki durumuma düşürdü, ben bundan böyle kendimi tamamen sana bırakıyorum.”* dedi. Söylenen sözler üzerine imparator: *“Şimdi geçmişi bırakalım, sen benimle barış yapmak istiyorsan, önce benim bağımlılarımdan biri olmalısın; sonra bunu yeğenin Tancred'e açıkça bildirmeli ve ona, Antakya kentini, ilk başta yapmış bulunduğumuz anlaşmalara uygun yolda, benim göndereceğim görevlilere teslim etmesini ve son olarak da hem şimdi hem gelecekte, gerekli oldukça bir araya gelip yapacağımız tüm diğer anlaşmalara da bağlı kalmasını buyuracaksın.”* diyerek⁸⁰³ koşullarını belirtti⁸⁰⁴. Böylece Aleksios Komnenos, Haçlı kontlarına Bizans İmparatorluğu'na bağlılık yemini ettirip ele geçirecekleri yerleri teslim alma

⁸⁰³ Aleksios, Bohemund'ı yola getirebileceğini düşünse de muhtemelen Tancred'in cesareti ve hırsını bildiği için anlaşma maddelerine özellikle Bohemund'ın Tancred'i de dize getirmesi şartını da ekledi.

⁸⁰⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, 413-419; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 338; Altan, “Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması”, 108.

anlaşmasından yaklaşık on yıl sonra Haçlıların bu bağlılığa uymadıkları gerekçesiyle yapılan mücadele ardından Devol Anlaşması'nı imzalattı⁸⁰⁵.

Anlaşmaya göre, Antakya imparatorun hâkimiyetinde kalacak ve bu şartla Bohemund Antakya kontu olmaya devam edecekti. Ayrıca imparator, ekonomik ve stratejik yönden önemli olan Tarsus çayı ve Ceyhan ile sınırlanan Çukurova şehirlerinin Bohemund ve Tancred'den alınarak merkeze bağlanması emrini verdiğinde Bohemund ve Tancred'in hâkimiyeti altındaki düşmanlara karşı tampon bölge olan Çukurova bölgesi, imparatora teslim edildi. Haçlılar, Çukurova'dan çıkarıldı. Böylece Bizans Çukurova politikasını, batıdan destek aldıkları takdirde güçlenebilecek olan Haçlıların gücünü azaltarak onları Çukurova bölgesinden çıkarmak, gerçekleştirdi⁸⁰⁶. Diğer taraftan yapılan anlaşmada Haçlılar Çukurova'dan çıkartılırken Haçlılarla iş birliği içine giren Ermenilerin bölgeden çıkarılmaması emri ve hatta anlaşma şartlarına Rupen sülalesinin arazisine dokunulmaması şartı getirildi. Ayrıca Latinlere dayatılan Ortodoks patriği istihdam etme zorunluluğu Ermenilere dayatılmadı. Çünkü Haçlılar, Bizans'a zıt ve her an batıdan destek alarak güçlenip imparatorluk için bir tehdit oluşturabilecekken; tabii statüsünde olan Ermeniler, Bizans devlet düşüncesine göre kolaylıkla itaat altına alınabilecek bir güçtü. Diğer taraftan Aleksios, Bizans'ın eski gücü ve ihtişamı devam etmediğinden Haçlılarla ters düşerken Ermenilerle uzlaşmacı bir politika izleyerek tehlikeyi büyütmek istemedi⁸⁰⁷.

İtaat etmekten başka şansının olmadığı bu anlaşmayla Bohemund, Bizans İmparatoru Aleksios'a ve onun halefi Ioannes Komnenos'a vasal olduğunu kabul ederek imparatorun düşmanlarına karşı askerî destek sağlamaya söz vermesinin yanı sıra⁸⁰⁸ Antakya'ya Ortodoks bir patrik tayin edilmesine de boyun eğmek zorunda kaldı. Anlaşmaya göre, ikili arasında olacak bir anlaşmazlık yahut savaş durumunda Bohemund ona verilen hakları kaybedecekti. Ayrıca Bohemund'ın vasalları da imparatora feodal bir derebeylik olarak bağlılık yemininde bulundular. Neticede Aleksios, bu anlaşmayla hem

⁸⁰⁵ Altan, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması", 114-115; Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", 2119-2120.

⁸⁰⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, 432; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 41; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 161-162; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 76; Altan, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması", 108, 114-115.

⁸⁰⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 41; Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", 2119-2120.

⁸⁰⁸ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 124; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 75; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 46.

Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı Haçlıların askerî desteğini hem de başta Antakya olmak üzere stratejik öneme sahip Çukurova kentlerini alırken; Bohemund'a da bazı arazi ve kentler bağışladı. Bu kentler arasında Baudouin de Bourg'ın yönettiği Urfa da bulunuyordu ki şehir, miras bırakma hakkıyla beraber kendisine ıktâ edildi. Diğer arazi ve kentler; Antep, Maraş, Antakya'nın aşağısında bulunan Komnena'nın Thaumastos Oros (Mar Siman Dağı) dediği yer, Pozantı yakınlarında Gedelli Köyü'nde bulunan Gedelli kalesi (Loulon), Mauron Oros denilen Amanos dağları dizisinin ova, doğu ve batı tarafındakileri idi. Kuzeybatı tarafındakiler ise Çukurova Ermeni beylerinin ellerinde bırakıldı⁸⁰⁹.

Aleksios Komnenos'ın Bohemund ile Çukurova ve Laodikya çevresinde feodal bir egemenlik kurması amacıyla yaptığı anlaşmada⁸¹⁰ birbirlerine saldırmazlık şartı ve imparatorun gireceği savaflara katılma şartı da vardı. Buna göre Bohemund, imparator bir savaşa girecek olduğunda herhangi bir savaş içinde değilse ve ölümcül hastalığı yoksa geleceğine, gelemediği durumda da ona bağlı adamlarını mutlaka göndereceğine ve ona sadık kalacağına yemin etti. Bohemund, eskiden veya şimdi Bizans'ın hâkimiyeti altında olan hiçbir yere saldırmayacağına, eskiden imparatorluğa ait olan bir bölgeyi ele geçirirse İmparator Aleksios'a teslim edeceğine ve vasal anlaşmasına uyacağına dair söz verdi. Bu sözlerle de kalmayıp Bizans'a ait olmayan bir yeri ele geçirse dahi imparatorluğa teslim edeceğine, imparatorluğun hâkimiyetinde olmak kaydıyla anlaştıkları gibi mezkûr bölgeyi yöneteceğine söz vermeye mecbur kaldı. Bunlara ilaveten Bohemund, imparatorun düşmanlarını himaye etmeyecek, kendisine sığınmak istemeleri durumunda onları geri çevirecek ve imparatorun aleyhine hiçbir anlaşma yapmayacaktı. Sadece imparatorun vasalı olarak kalacak olan Bohemund, yeğeni Tancred'i elindeki yerleri imparatora vermesi için ikna edecek, ikna olmaması halinde ona karşı savaş açacaktı. Bohemund'ın yanında sefere gelen adamların hepsi de imparatora bağlılık yemini edecek, kabul etmemeleri halinde İtalya'ya geri dönemeyeceklerdi⁸¹¹.

Bohemund, *"Bu uzlaşmayı yapıp yazıya bağlamakta olanların haklarını koruyarak bu kuralı daha açık biçimde yinelemek için, işte ben Robert de Guiscard oğlu Bohemund,*

⁸⁰⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, 429-433; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 76-80; Altan, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması", 115.

⁸¹⁰ Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 121.

⁸¹¹ Anna Komnena, *Alexiad*, 421-425; Altan, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması", 115.

sizler hükümdar hazretleriyle, yani sen Rumların imparatoru Alexios hazretleriyle vardığım bu uzlaşmayı çiğnenmez tutmak istiyorum. Ben soluk aldığım ve yaşayanlar arasında sayıldığım sürece, sizlerin içten ve sadık bağımlısı olacağım.” diyerek anlaşmaya sadık kalacağına yemin ederken, Tancred’in elindeki arazi ve kentlerin durumu hakkında da *“Yeğenim Tancred’e gelince; eğer siz hükümdarlara karşı düşmanca tutumundan vazgeçmez ve size ait kentlerden el çekmezse, ben ona karşı amansız bir savaş yürüteceğim”* diyerek bu konuda da imparatora söz verdi⁸¹².

Bohemund, Devol anlaşmasıyla ağır şartlara boyun eğmek zorunda kalsa da anlaşma yapıldıktan sonra söz verdiği gibi Tancred’e Antakya’yı vermesi ve imparatorluğa bağlı olması konusunda hiçbir çaba göstermedi⁸¹³. Anna Komnena, Bohemund’ın imparatora bağlılık isteği ve anlaşmada tüm yüreğiyle ona boyun eğdiğini kaydetse de büyük bir oyunla Anadolu’dan çıkan ve İmparator Aleksios’a büyük kin duyan ve kendisini mahvetmek için elinden geleni yapacağını söyleyen Bohemund’ın imparatora bir anda bu kadar boyun eğmesi uğradığı hezimetin mecburi sonucuydu. Çaresizce imparatora boyun eğmek durumunda kalan Bohemund, köşeye sıkışınca kendisini kurtarmak için anlaşmayı kabul etse de anlaşma hükümlerini yerine getirmedi.

3.2.1.3. Tancred’in Çukurova’yı Ele Geçirşi

Şartları ağır olsa da kabul etmek zorunda kaldığı bu anlaşma ile itibarını kaybedip büyük bir darbe alan Bohemund, anlaşmadan sonra yönünü doğuya çeviremedi. Kendisi şartları kabul etse de Tancred’in şartları kabul etmesi adına bir çaba göstermedi. Cesareti ve hırsıyla tanınan imparatorun uzlaşmaz rakibi Tancred ise imparatora boyun eğmeyerek Antakya’dan vaz geçmedi ki zaten anlaşmadan sonra İtalya’ya geçen Bohemund’ın 7 Mart 1111’de ölümüyle anlaşma uygulanamadı. Bohemund’ın ölümüyle naib sıfatıyla kontluğu idare eden Tancred artık Antakya’nın tek hâkimi oldu. Bu dönemde Tancred’in Bizans’ın düşmanları Selçuklulara ve Ermenilere karşı yaptığı savaşlara Bizans’ın sesi çıkmadı. Lakin Tancred, Bizans’ın düşmanlarıyla mücadele etse de imparatorla yapılan anlaşmayı da asla kabul etmedi. Nitekim Bohemund Antakya’ya Ortodoks bir patriğin

⁸¹² Anna Komnena, *Alexiad*, 421-423, 426.

⁸¹³ Anna Komnena, *Alexiad*, 443.

atanmasını kabul etse de yeni hâkim Tancred bunu kabul etmedi ve hâkimiyet alanını gün geçtikçe genişletmeye başladı⁸¹⁴.

Antakya hâkimi Bohemund kaçarken yerine bıraktığı yeğeni Tancred, her yerde Çukurova'yı imparatorun elinden alacağını duyuruyordu. Buna karşılık İmparator Aleksios, daha önce gösterdiği başarılarla istinaden Tarsus'u Ermeni Oşin'e emanet etmişti. Tancred her gün Tarsus'un koruyuculuğunu üstlenen Oşin'e mektuplar göndererek onu tehdit ediyor, Ermeniler ve Haçlılardan oluşan ordusuna her gün talim yaptırarak ordusunu çatışmaya hazırlıyor ve bazen de korkutmak amacıyla akıncı kolları mezkûr bölgeye gönderiyordu. Tarsus'ta bağımsız komutanlık yetkisini üstlenen Oşin, Tancred'in Çukurova'yı yakıp yıkacağını düşünemediğinden hazırlıklara karşın düşmanı önemsemeyerek yahut tehlike kapıda değilmişçesine kendini eğlenceye verdi. Nihayetinde büyük bir orduyla tüm hazırlıklarını tamamlayan Tancred, Tarsus'a sefere çıktı. Ordusunu ikiye bölerek bir kısmını Çukurova'nın anahtarı olan Misis'e doğru gönderirken, diğerlerini de savaş gemilerine bindirip denizden Ceyhan ırmağına kadar gitmek üzere gönderdi. Tancred'in gemileri yelken açarak ve ırmak ağzından içeri giriş sonrasında iki kenti birleştiren köprüye kadar yukarı çıktılar. Böylece kent çembere alındı ve Tancred her iki taraftan da saldırı düzenleyebilecek duruma geldi. Çünkü ordunun bir kısmı ırmak üzerinden kente saldırırken diğer kısım karadan savaşıp kenti baskı altına alacaktı. Tancred, ordu yönetimindeki yeteneği sayesinde Oşin ve bölge halkını kısıp aldı. Durum karşısında şaşkın olan Oşin, imparator adına idare ettiği şehri bırakarak bölgeden kaçtı ve Toroslardaki kendi arazisine çekilince Misis kısa bir kuşatmadan sonra düştü. Böylece Tancred, her ne kadar batı Çukurova imparatorun hâkimiyetinde kalmışsa da Adana, Misis, Tarsus ve Bizans'ın hâkimiyetinde olan Lazkiye'yi ele geçirerek (1108/1109)⁸¹⁵ sınırlarını ve hâkimiyetini Adana, Tarsus'a kadar genişletti ve gücünü artırdı. Böylece bu dönemde Tancred, Çukurova şehirlerini ele geçirmekle kalmayıp

⁸¹⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, 439, 443; Altan, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması", 116; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 80-81,84; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 33, 46-47; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 124.

⁸¹⁵ Bahsi geçen dönemde Çukurova'da hâkimiyet sürekli el değiştirdiğinden ötürü bölgede kimin hâkim olduğu hususunda kaynaklarda farklılıklar bulunmaktadır. Öyleki Albertus'ın aktardığına göre 1109'da Misis hala Bizans'ın elindedir. Diğer taraftan Eylül 1108'de yapılan anlaşma sırasında Çukurova ve Kuzey Suriye Bizans'a ait değildi. Anlaşmayla beraber Ermenilerin de desteğiyle bölgeler Bizans tarafından ele geçirildi. Runciman 1108 yılı sonu 1109 yılı başında Çukurova'nın Tancred tarafından ele geçirildiğinden bahseder. Albertus'a göre Çukurova'nın ele geçirilişinden sonra Bizans bölgeyi tekrar ele geçirmiştir ve 1130'lara kadar da onun hâkimiyeti altında kalmıştır. Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 84; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 44.

Suriye ve çevresine de⁸¹⁶ saldırılar düzenleyerek Antakya ve Çukurova hâkimiyetini de güçlendirirken Bizans Çukurova'daki güçlü kalelerini kaybetti⁸¹⁷.

Devol Anlaşması, Bizans'ın Balkanlardaki itibarını artırsa da Tancred'in bu anlaşmayı kabul etmemesiyle ve Çukurova'ya saldırılarıyla önemli bir konumda olan Çukurova bölgesinin şehirleri ve Antakya'nın uzun yıllar Haçlı ve Ermeni hâkimiyetinde kalması Bizans için tehdit oluşturmuyordu. Bundandır ki Aleksios Komnenos, Çukurova şehirleri ve Antakya'yı ele geçirmek için birçok girişimde bulundu. Ancak Tancred, Bohemund'ın imparatora teslim olduğu sırada gücünün doruğuna tırmanmıştı. O, hem Antakya hem de Urfa hükümdarı idi. Bu nedenle imparatora itaat etmeyi aklından bile geçirmiyordu. Aleksios, Tancred'e elçiler göndererek Antakya ve Çukurova şehirleri üzerindeki iddiasını yenilediyse de Tancred bu iddiayı mağrurane bir tavırla reddetti⁸¹⁸. Red cevabı alan imparator, derhâl harekete geçerek ona karşı Kudüs Kralı Baudouin ve Trablus Kontu Bertrand ile anlaşma yapmaya çalıştı. Haçlı liderlerine, Tancred'e karşı askerî hizmetleri karşılığında para teklif etti. Lakin bu da kabul edilmedi. Çaresiz kalan İmparator Tancred'e karşı Abbasî halifesine elçiler göndererek iş birliği yapmayı teklif etse de bu da sonuç vermedi⁸¹⁹.

Nihayetinde Aleksios Komnenos her ne kadar Çukurova bölgesinde hâkim olabilmek için büyük mücadeleler verse de bir taraftan Balkanlardan gelen Peçenek baskını diğer taraftan Çaka Bey varlığı, Selçuklu ve bunlara ek olarak yardım için gelip tehlike oluşturan Haçlıların imparatorluğa tehdidi, Ermenilerin Haçlıların tarafını tutması ve Haçlıların, bilhassa Tancred'in, önüne geçilemeyecek derecede güçlenmesi imparatorluğun Çukurova'da uyguladığı politikanın sonuç vermemesine ve hâkimiyetinin uzun sürmemesine neden oldu⁸²⁰.

⁸¹⁶ Bu seferler için bk. Üsâme İbn Münkız, *Kitab el-İ'tibar*, 96-103.

⁸¹⁷ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 192; Anna Komnena, *Alexiad*, 362-366; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 44; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 127; Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", 2120.

⁸¹⁸ Tancred güçsüz bir durumda Anadolu'ya ilk geldiği zaman dahi diğer Haçlı liderleri imparatora itaat ederken büyük bir cesaretle itaati kabul etmeyerek gizlice boğazdan geçmişti. Bu nedenle bahsedilen dönemde gücünün zirvesinde olan Tancred'in imparatora itaat etmeyi aklına bile getirmemesi olağandı.

⁸¹⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 45; Altan, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması", 117.

⁸²⁰ Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", 2120-2121.

3.2.2. Ioannes Komnenos'ın Çukurova Seferleri (1137-1142)

Ioannes tahta geçtiğinde hedeflediği iki politika: Antakya ile Fırat sınırının ele geçirilmesi ve Bizans'ın Orta Anadolu üzerindeki kontrolünün sağlanması idi⁸²¹. Dolayısıyla o, imparatorluk tahtına geçtiğinde babasının önemle üzerinde durduğu Çukurova politikasını devam ettirmeyi hedefledi ve Çukurova üzerine babasının planladığı politikada değişiklik yapmadı⁸²². Lakin Ioannes, Çukurova politikasını uygulamaya koymadan evvel batıdaki tehditlerle uğraşmak durumunda kaldı. Nitekim Sicilya'daki Norman ve Balkan yarımadasındaki Sırp sorununu çözmesinin yanı sıra 1122 yılında Trakya'ya kadar ilerleyen Peçenek tehlikesini Kumanların yardımıyla bertaraf etti. 1126'da Venedik tehdidini kendilerine daha önce kazandıkları imtiyazları geri vererek çözüme kavuşturdu. Venedik tehdidini çözüme kavuşturduğunda imparator Anadolu'ya yönelmek istese de batıdaki sorunlar onu engelliyordu. İmparatorun çıkmak durumunda kaldığı Sırbistan seferi ve seferde Sırlara destek vermesinden ötürü Macar seferi 1128'de zaferle nihayete erince nihayet 1130 yılı civarında içte huzurun sağlanması ve dışta da askerî gücünün yeterli olması ile 1130'lardan sonra hanedanlığı dönemindeki askerî hedefleri belirleyebildi. Hedeflerini belirleyen imparator, yönünü tahta çıkar çıkmaz çözmek istediği fakat iç ve dış karışıklıklardan dolayı bir türlü çözemediği Anadolu'ya çevirdi. Bu dönemde Anadolu'nun güneyinde Türkiye Selçuklu Devleti varken kuzeyinde Dânişmendliler bulunuyordu ki Selçuklu devleti bu dönemde Bizans için büyük bir tehdit unsuru değildi. Asıl imparatorluğu zorlayan sultanın kontrolü dışında olan göçebe Türkmenler ve Dânişmendlilerdi⁸²³. Nitekim Dânişmendliler, Selçuklu devletindeki karışıklıklardan faydalanarak 1124 yılında Malatya'yı, 1127 yılında Kayseri, Ankara, Kastamonu ve Çankırı'yı fethederek korkulan güç haline geldiler. Diğer taraftan Çukurova bölgesi, Antakya Haçlı Kontluğu ve Ermeniler arasında hâkimiyet mücadelesine sahne oluyordu. Bu mücadeleye gücünü artıran Dânişmendliler de katıldı. Nitekim 1130 yılında Emir Gazi'nin Çukurova'daki ordusu, birliklerini Anzarba'ya yerleştiren II. Bohemund'ın ordusunu kılıçtan geçirince Ioannes Komnenos daha da güçlenmeden Dânişmendli sorunu çözmeye karar verdi. 1135 yılında Malatya'daki Dânişmendli emirliğini mağlup edip Kastamonu'yu işgal ederek

⁸²¹ Gregory, *A History of Byzantium*, 267.

⁸²² Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, 35-36.

⁸²³ Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, 36.

Kızılırmak'a kadar ilerledikten ve Türklerin direnişini kırdıktan sonra artık en büyük arzusunu gerçekleştirmek istiyordu. Ancak bu defa gerçekleştirmek istediği sefer Müslümanlara karşı değil, imparatorluğun arazisi olarak gördüğü toprakları işgal ederek burada hâkimiyet kuran Kilikya Ermeni Krallığı ve onun müttefiki Antakya Prenslığı'ne karşı idi. Ioannes, imparatorluğun bazı topraklarında Türkler hâkimiyet kursa da özellikle ekonomik ve politik önemi hasebiyle Çukurova merkezli Suriye ve çevresinde imparatorluğun hâkimiyetini yeniden tesis etmek istiyordu ki bu dönemde Suriye'ye de seferler düzenledi⁸²⁴.

3.2.2.1. Ioannes Komnenos'ın Çukurova Seferi (1137)

Araplara karşı ve ardından Selçuklulara karşı Çukurova bölgesini korumak ve bölgedeki hâkimiyetlerini güçlendirmek amacıyla Ermenileri bölgeye yerleştiren Bizans, daha sonra onların kendilerini tanımayarak bağımsız prenslikler kurmalarına Haçlı tehlikesi karşısında göz yumunca⁸²⁵ Ermeni liderler hâkimiyetlerini git gide güçlendirmeye başladılar. Öyle ki I. Haçlı Seferi sonrasında Bizans, Dânişmendliler üzerine sefere çıktığı ve onu mağlup ettiği sırada Ermeniler İç Anadolu'nun güney ve güneydoğusuna, Toros ve Amanos dağları ile sınırlanan Çukurova'nın güneyine doğru yayılmaya başladılar. 1129 yılına gelindiğinde Ermeni prensi I. Leon, Antakya'da güç kazanmak için mezkûr bölgeye doğru geldi. Burada Antakya hâkimi Bohemund ile karşı karşıya gelen Leon, mücadeleye II. Bohemund'ı Çukurova'da mağlup etti ve prenslikte var olan karışıklıktan yararlanarak 1131/1132 yılında Çukurova'ya saldırdı. Ermeni kaynaklarına göre Leon, Tarsus, Adana ve Misis'i, Korykos'u, 1135 yılında

⁸²⁴ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 349-350; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 84-88; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 120; Bucossi-Suarez, *John II. Komnenos Emperor of Byzantium: in the Shadow of Father and Son*, 24, 34; Gregory, *A History of Byzantium*, 267; Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 200; Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", 2121.

⁸²⁵ Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 13; Demirkent, "Bizans", 238.

Servendikar'ı⁸²⁶ ele geçirdi⁸²⁷. Böylece Bizans ve Antakya Devleti'nin toprakları arasında tampon bölge olan Çukurova'nın önemli kaleleri ve kentleri Ermenilerin hâkimiyeti altına girdi⁸²⁸.

Leon; Tarsus, Adana ve Misis'i ele geçirmesiyle şöhret kazanınca Antakya Prensliği naibi Roger de Salerno, onu yanına çağırarak birlikte sefere çıkmayı teklif etti. Leon bu teklifi kabul etti ve Azaz'a karşı birlikte yürüdüler. Önce Leon'un hücumu geçmesi istenmesiyle Leon burada karşılaştığı Müslümanları mağlubiyete uğrattıktan sonra kendi topraklarına döndü. Ermeni Leon, Çukurova hâkimiyeti için Antakya hâkimi Raymond ve Maraş senyörü Baudouin'a karşı mücadeleye girişerek (1136) Çukurova'da ele geçirdiği kale ve kentleri kaybedip esir edilse de esaretten kurtulduktan sonra tekrar Çukurova şehirlerini işgal etti⁸²⁹.

Rupen sülalesinden Leon'un Suriye'ye giden önemli güzergâhta olan Çukurova'daki önemli kale ve kentleri ele geçirmesi üzerine imparator harekete geçti. Çünkü imparator; Antakya, Çukurova, Suriye, Kıbrıs, Antalya'yı imparatorluğun tek egemenliği altına toplamak, Kudüs'ü ele geçirmek ve bu sayede tüm Haçlı devletlerini nüfuz alanına dâhil etmek istiyordu⁸³⁰. Diplomatik olarak onlara nüfuz etmenin artık

⁸²⁶ Yani "Sarvand Kayası". Bu kale Anavarza 'nın güneybatısında, bir kayanın tepesinde bulunmaktadır. Simbat Vekayinamesi, 52. Burası Çukurova bölgesinin doğuya açılan kapısında bulunur. Buradaki kale Sarvanda, Savuran, Sarfandakar, Savranlı, Savrandı olarak da anılır. Tancred Çukurova bölgesinin savunulmasında önemli bir yer olan Sarvanda'yı 1101'de ele geçirdi. Buraya Haçlı askerlerini yerleştirerek bölgenin hâkimiyetini ele geçirmeye çalıştı. Fakat bu bölge genel olarak Antakya kontu ve Ermeniler arasında XII. ve XIII. yüzyıllarda el değiştirdi ve nihayetinde Ermeni Hetum derebeyine geçti. 1296'da bölge bir depremle büyük hasar gördü ve nihayet 1337'de Ermenilerin elinden kesin olarak çıktı. Sarvanda günümüzde Osmaniye'nin doğusunda Kaypak Köyü yolu üzerinde, Kalecik Barajı'nın yanında yer almaktadır. Semavi Eyice, "Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnâmesi (1432-1433)", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Editör: M. Tayyib Gökbilgin, C.VI, Bölüm: 1-2, İstanbul 1975, 95; Bahadır, *Antakya Haçlı Prensliği (1098-1112)*, 74.

⁸²⁷ İki devlet arasında vuku bulan mücadeleyi fırsat bilip işgaller yapmak Ermenilerin başından beri uyguladığı genel işgal taktiği idi. Üstelik onların bu taktiği sadece düşman devletlere değil ittifak halinde oldukları devletlere karşı da uygulanmaktaydı. Nitekim bu sıralarda Bizans imparatorluğu ile Dânişmendîler arasında yaşanan savaşı fırsat bilen Ermeni Leon, Tarsus, Adana ve Misis başta olmak üzere neredeyse Çukurova'nın tüm şehirlerini ele geçirdi.

⁸²⁸ Niketas Khoniates, *Historia*, 14; Simbat Vekayinamesi, 52; Vahram Vekayinamesi, 6; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 164; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 350; MacEvitt, "Cilicia", 254; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 105-106; Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, 12; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 201.

⁸²⁹ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 14; Vahram Vekayinamesi, 6; Simbat Vekayinamesi, 53; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 165; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 636-637; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 106-107; Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", 85-86.

⁸³⁰ Ioannes'in Çukurova'yı ele geçirdikten sonra Şeyzer'e geçerek burayı kuşatması onun bu amaçlarını kanıtlar niteliktedir. İmparator, Kudüs'e kadar tüm bölgede yeniden hâkimiyetini sağlamak istiyordu.

mümkün olmadığını anlayan Ioannes, 1137’de Bizans donanmasının da bulunduğu orduyla Çukurova Seferi’ne çıktı⁸³¹.

Urfalı Mateos, imparatorun Çukurova seferine çıkışının nedenini Melik Muhammed Gazi’nin 1136 yılında Çukurova’yı geçerek Maraş, Keysun bölgesine girmesi üzerine Maraş ve Keysun Senyörü Baudouin’ın⁸³² Ioannes Komnenos’tan yardım isteğine bağlamıştır. Ona göre Bizans imparatoru bu yardıma cevap vererek harekete geçince Melik Muhammed Gazi Keysun’u bırakarak geri döndü⁸³³. Lakin imparator bu doğu seferini 1138’e kadar sürdürmüş olmasına rağmen Danişmedli topraklarına girmede ve hatta Melik Muhammed Gazi ile de hiç karşılaşmadı. İmparator bizzat Çukurova’ya sefer düzenleyerek Ermeni prensliğini sınırlarına dâhil etmek istedi. Dolayısıyla bu sefer Ermenilere ve hâkimiyetini kabul ettirmek istediği Haçlılara karşı yapıldı⁸³⁴.

İbnü’l-Esîr, imparatorun Çukurova seferine çıkış nedeninin Haçlıların yardım istemek için ona gönderdiği elçi olduğunu kaydeder. Buna göre Haçlılar, Zengi’nin kendilerine yaptıklarını anlatarak ellerindeki kale ve şehirler alınmadan evvel yardıma gelmesinin gerektiğini belirterek yardım istediler. Bunun üzerine imparator hazırlıklarını tamamlayıp deniz yoluyla kendi hâkimiyetindeki şehir olan Antalya’ya geldikten sonra buraya demir atıp silah ve ağırlıkları taşıyan gemilerin gelmelerini bekledikten sonra Nikya üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti. Şehir halkıyla anlaşmaya varılmasının ardından Ermeni Leon’un oğlunun hâkimiyeti altında olan Adana ve Misis üzerine yürüdü⁸³⁵. İbn Kalânîsî bu olayı kaydederken Kiyâlyânî olarak bahsettiği⁸³⁶ Ioannes’in ilk olarak Antakya adasına vardığını⁸³⁷ burada tüm teçhizat gelene kadar (17 Nisan 1137)

Gerek bu nedenler ve gerek Ermenilerin zapt edilememesi üzerine Ioannes’in sefere çıktığını kaynakların ışığında söyleyebiliriz.

⁸³¹ Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 111; Anonim Süryani Kroniği, 57; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 138; Bucossi- Suarez, *John II. Komnenos Emperor of Byzantium: in the Shadow of Father and Son*, 46; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 251; Sağır, “Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Ermeni Yerleşimleri”, 201.

⁸³² Papaz Grigor bahsi geçen senyör Baudouin’ın Antakya Kontu Raymond of Poitiers’in kardeşi olduğunu kaydeder. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, 289.

⁸³³ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, 287-290.

⁸³⁴ Solmaz, “Dânişmendlilerin Haçlı Seferlerindeki Rolü”, 176-177.

⁸³⁵ İbnü’l-Esîr, *El Kâmil Fi’t-Tarih XI*, 56.

⁸³⁶ Gibb bu isimde yazım hatası olduğunu söyler. İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, 136.

⁸³⁷ İbn Kalânîsî’de Ioannes’in Antakya’ya gelip burada teçhizatı beklediği kaydı yanlış bilgi olabilir; çünkü tüm kaynaklarda ortak kaydedilen imparatorun Antakya’ya Adana, Misis, Anavarza, Tel hamdun ve Feke’den sonra gelerek burada Antakya hâkimi Raymond ile mücadele ettiğidir ki coğrafî olarak bu rota

kaldığını, İznik'i ele geçirdiğini ve bundan sonra Çukurova geçitlerine ilerleyerek Adana, Misis ve diğer yerleri işgal ettiğini kaydeder⁸³⁸. Willermus ise ilk olarak imparatorun Çanakkale Boğazı'nı gemilerle geçip Antakya'ya doğru yelken açtığını, aradaki kentleri geçtikten sonra Çukurova'ya geldiğini ve Tarsus başta olmak üzere Adana, Misis, Anavarza ve pek çok kenti ele geçirdikten sonra ordularıyla Antakya'ya gittiğini kaydeder⁸³⁹. Nitekim Anonim Süryani Kroniğinde de Kilikya sahillerinden ilerleyen imparatorun Tagra (Aşağı Kilikya) isimli sahil şehrini, Tarsus ve Misis'i zapt ettiğini kaydedilir⁸⁴⁰.

Willermus, İmparator Ioannes'in Çukurova seferine çıkmasının nedeninin ahalinin Raymond de Poitiers'i Antakya'ya çağırarak Bohemund'ın kızıyla evlendirmeleri ve ona Antakya'yı teslim etmeleri olduğunu kaydeder. Çünkü imparatorun babasının Haçlılarla yaptığı anlaşma gereği ele geçirilen şehir ya da kale imparator birlikleriyle ele geçirilen yere gelene kadar en iyi şekilde korunup imparatora teslim edilmesi gerekiyordu⁸⁴¹. Dolayısıyla şehrin başka birine teslimi edildiğini duyan imparatorun Antakya'yı bütün kasabalarıyla birlikte geri alabilmek için sefere çıktığını kaydeder⁸⁴².

Onun Çukurova seferine çıkmasının başka nedeni de Ioannes Kinnamos'un kayıtlarına göre 1130 yılında Antakya hâkimi II. Bohemund'ın ölmesinin ardından şehrin ileri gelenlerinin Bohemund'ın kızı Constance ile küçük oğlu Manuel'in evlenmesi halinde Antakya hâkimiyetinin barışçıl bir şekilde Ioannes'e verilmesi teklifi idi. Bu teklif ile imparator istediği hâkimiyeti diplomatik çözümle sağlayabilirdi. Bu nedenle Ioannes teklif karşısında derhâl Çukurova'ya doğru ilerledi. Plan Constance'ın annesi Alice'in onayını alsa da Ioannes bölgeye daha varmadan şehrin ileri gelenleri fikirlerini

daha olasıdır. İmparator Tarsus, Adana ve Misis'ten sonra Anavarza'yı işgal etmesi onun Antalya'da taçhizatı sağlamlaştırıp doğuya doğru ilerlemesi ihtimalini kuvvetlendirir. Nitekim İbnü'l-Esîr'de bahsettiğimiz üzere imparatorun Antalya'da beklediği kaydedilmektedir ki bu dönemde Tarsus, Adana, Misis, Antakya gibi önemli şehirler Bizans hâkimiyetinde olmamakla birlikte Antalya imparatorluğun hâkimiyetinde idi.

⁸³⁸ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, 136. Her iki kaynakta da Nikya ve İznik olan geçen yer coğrafi olarak düşünüldüğünde Antalya, Adana, Misis civarında farklı bir yer olabileceği bizce olasıdır.

⁸³⁹ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 325.

⁸⁴⁰ Anonim Süryani Kroniği, 57.

⁸⁴¹ Willermus, prenslerin imparatorla yapılan anlaşmaya uymamalarını, imparatorun anlaşmada prenslere karşı söz verdiği belirli şartları yerine getirmemesiyle açıklar. Ona göre imparator sözünü tutmadığından prensler de anlaşmaya aykırı davranarak şehri başkasına teslim etmişlerdi. Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 324-325.

⁸⁴² Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 324.

değiştirerek Constance'ın Raymond de Poitiers ile evlenmesi gerektiğine karar vererek imparatora düşmanca bir tavır takındılar. Güç bakımından Bizans ordusuyla eşit olmadıklarını bildikleri için bileklerini güçlendirmek adına Leon'u da kendi taraflarına çekmeye karar verdiler. Bunun üzerine Ioannes, Antakya'ya karşı askerî kuvvetle hâkimiyet sağlama yoluna başvurdu⁸⁴³.

Çukurova'ya yapılan sefer, Devol anlaşmasına yapılan riayetsizlikti. Evlilik teklifinin geri çevrilmesi zaten uzun süredir anlaşmaya uyulmamasına yenisini ekledi. Devol anlaşması sadece Antakya hâkimiyeti için değil, Fırat vadisinden Toros dağlarına kadar Kuzey Suriye ve Çukurova'nın tamamında hâkimiyet kurulması için temeldi. Bu nedenle imparatorluğun doğuda yeniden kurulması ve güçlenmesi için Çukurova, Anadolu'nun iç kesimlerinden daha büyük öneme sahipti. Bu önemden dolayı Ioannes derhâl sefere çıktı⁸⁴⁴.

İmparator Ioannes Komnenos, 1137'de Çukurova'ya doğru ilerlediği sırada Çukurova'da Ermeni prenslikleri bulunuyordu. Rupen hanedanı Haçlılara ve Bizans'a karşı sınırlarını genişletmeye çalışırken, Hetum hanedanı Bizans'a vasal olarak varlıklarını devam ettirmekten memnunnlardı. Tancred'in 1109'da Aleksios'ın elinden aldığı Çukurova'nın önemli ana kentleri, Tarsus-Misis-Adana, Leon tarafından 1130'lu yıllarda ele geçirilmişti⁸⁴⁵. Bu nedenle Ioannes sınırlarını genişletmeye ve bağımsız olmaya çalışan Rupen hanedanına da karşı Çukurova'ya ilerledi. İmparatorluğun ordusunu Türk askerleri ve Peçenek savaş mahkûmlarından oluşan yeni bir birlik oluşturdu. Bu orduda Ermenilerin de olduğu muhtemeldir. Çünkü Rupen hâkimiyeti ve Haçlı hâkimiyetinden muzdarip olan Ermeniler, Bizans yönetimine sığınmıyordu. Nihayetinde oluşan Bizans ordusu, Çukurova geçitlerine doğru ilerledi. Bizans kuvvetleri Antakya'da toplanıp buradan kıyı yoluyla Silifke'ye giderek sahil boyu ilerlediler. Geçitleri savaşmaya mecbur kalmadan geçtikten sonra önlerine çıkan her şeyi yakıp yıktılar. İmparator Adana, Misis ve Tarsus'u Leon'dan geri aldı ve buralarda hâkimiyet tekrar ele geçirildi⁸⁴⁶.

⁸⁴³ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 14; Simbat Vekayinamesi, 53; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 48; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 250; Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, 36-37.

⁸⁴⁴ Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, 37.

⁸⁴⁵ Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, 37-38.

⁸⁴⁶ Niketas Khoniates, *Historia*, 14; Abul Farac II, 374; Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 14; Anonim Süryani Kroniği, 57-58; Vahram Vekayinamesi, 7; Simbat

İmparator Çukurova'ya gelerek Tarsus, Adana ve Misis'i zapt ettikten sonra her ne kadar Leon imparator ve ordusunu durdurmaya çalıştıysa da ordu Ceyhan Nehri'nin bin beş yüz metre üzerinde kayalıkta kurulu olan ve Ermenilerin hâkim olduğu Anavarza'ya saldırdı⁸⁴⁷. Anavarza şehrinin yerleşik halkı kalabalıktı ve şehir güçlü surlarla çevrilerek yüksek kayalıklar üzerine inşa edilmişti. Ayrıca bu dönemde etraftan kaçıp gelen güçlü mültecilere de istihkâm sağlanarak savunma araçları da takviye edildi. İmparatorun önden gönderdiği ordunun bir kısmı Türklerden oluşuyordu. Bu orduyla imparator Ermenilerin tepkilerini ölçmek ve teslim olup olmayacaklarını anlamak istiyordu. Ancak Anavarzalılar bu öncü birlikleri görür görmez hiddetlendiler. Saldırmaya başlayınca aralarında bir savaş meydana geldi. Bu savaşta Anavarzalılar Türkleri mağlubiyete uğratıp kaçırsalar da daha sonra Türkler tekrar bölgeye gelerek Anavarza halkına saldırı düzenlediler. Bu defa Bizans birlikleri de savaşa katıldı. Ermeniler direnmeye çalışsalar da şehirlerine kapanmaya mecbur kaldılar. Az bir zaman sonra kuşatma aletleri surların karşısına yerleştirildi. Taştan güller kulelere savrulmaya başladı. Anavarzalılar da bu sırada surlar üzerine mancınıklar yerleştirerek onların üzerine kızdırılmış demir parçaları ve ağır taşlar yağdırdılar. Bizans bu saldırıyla ağır kayıplar verdi. Anavarzalılar durmak bilmiyordu. Onlar saz demetinden yapılmış meşaleleri mancınıkların koruyucu kalkanlarına atarak bu aletleri ateşe veriyorlardı. Elde ettikleri başarılarından sonra da kahkahalarla eğleniyorlardı⁸⁴⁸.

Mancınıkların koruyucu kalkanlarını ateşe vermeleri imparatoru çok kızdırınca oğlu İsaakios onun yanına gelerek “*Haydi baba, tahta kulenin balçık ile kaplanmasını emret*” dedi. Bunun üzerine imparator ve ordusu da mancınıklarını onların taktiğine uydurdular. Bunların koruyucu kalkanlarını kalın bir balçık tabakasıyla sıvadılar. Ertesi gün Bizans ordusu tekrar surları dövmeye başladığında Ermenilerin savurduğu

Vekayinamesi, 53; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 111; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 293; İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih* XI, 56; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 48.

⁸⁴⁷ Hetum Vekayinamesi, 3; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 293; Vardan, “Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)”, 202; Bucossi- Suarez, *John II. Komnenos Emperor of Byzantium: in the Shadow of Father and Son*, 74; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 48; Sağır, “Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri”, 201; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 129. Niketas eserinde ilk olarak Feke daha sonra Anavarza'ya saldırı gerçekleştirildiğini kaydeder. Fakat kaynaklar ilk olarak Anavarza'ya saldırı gerçekleştirdiği konusunda hem fikirlerdir ki imparatorluğun ordusunun Tarsus, Adana ve Misis'i ele geçirdiği bilindiğinden saldırı için gidecekleri ilk yerin coğrafi olarak Anavarza olması muhtemeldir.

⁸⁴⁸ Niketas Khoniates, *Historia*, 16; Rençber, “Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası”, 2122.

kızdırılmış demirler mancınıklara zarar veremedi. Çünkü Ermenilerin şehirden fırlattıkları demir külçeleri hızlarına karşın ince, gevşek ve yaş balçık tabakasına değdiği anda demir külçeleri etkisini kaybediyordu. Planlar Bizans'ın istediği gibi gitmesiyle ordu ilerlemeye devam etti. Onlar surların birçok yerini yıkarak şehri hücum edilebilir duruma getirdiler. Böylece Anavarza şehri de imparator ve ordusunun hücumları sonucu otuz yedi günlük kuşatma sonucunda teslim olmak zorunda kaldı. Ancak şehir tam olarak ele geçirilemedi. Çünkü şehri savunanlar iç kaleye çekildiler. Ancak bu iç kale de imparator ve ordusunun hücumları neticesinde teslim olmak zorunda kaldı⁸⁴⁹.

Ioannes bu zaferden sonra Misis yakınındaki Toprakkale'yi ele geçirdikten sonra⁸⁵⁰ Feke önüne geldi. İmparator ve ordusunun hızla ilerleyişi Antakya için korku yarattı⁸⁵¹. Bu sırada Filistin'e giden Antakya hâkimi Raymond ve Maraş hâkimi Baudouin, Ioannes'in Feke'ye kadar ilerlediğini duyunca derhâl Antakya'ya döndü. Bu gelişme karşısında Ioannes, Feke kuşatmasını sonraya bırakarak geri döndü ve 20 Ağustos 1137 yılında Antakya şehrinden geçen nehrin yanında karargâh kurdu. Surların sağlamlığı ve kuvvetli olmasından ötürü şehir halkı kendini güvende hissederek durumdan ilk başta korkmadı. Kuşatma uzun sürünce imparator ordusundan yaya askerler meyve toplamak üzere bahçelere koştukları sırada Antakyalıların saldırılarıyla birçoğu öldü. Bizans ordusu yaşanan bu olay sonrasında kuşatmayı şiddetlendirerek saldırılarını ağırlaştırdı. Saldırıları karşısında şehir halkı korkuya kapılırken Raymond, Komnenos'ın gücüne karşı koymaya daha fazla dayanamayacağını ve diğer Haçlı devletlerinin etkili bir yardım sağlayamadığının farkına varınca barış yapmak amacıyla imparatorun yanına gitti. Raymond, imparatorun izniyle şehrin muhafızı olmak gibi belirli şartlar sunarak şehri imparatora teslim etmeyi istediğini söyledi. Lakin Ioannes pazarlık yapacak değildi, onun kayıtsız şartsız teslim olmasını istedi⁸⁵².

⁸⁴⁹ Niketas Khoniates, *Historia*, 17; Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 15; Vahram Vekayinamesi, 7; Simbat Vekayinamesi, 53; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakayinamesi*, 111; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayî-nâmesi (952-1136)* ve *Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 293.

⁸⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih XI*, 56; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 118.

⁸⁵¹ Niketas Antakya'ya gelen imparatorun Raymond ve halk tarafından sevgiyle karşılandığından bahseder. Niketas Khoniates, *Historia*, 17.

⁸⁵² Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 15-16; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 74; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 118; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 48.

Şehrin muhafızı olmak isteyen Raymond, şartsız teslim olmak istemese de Musul Atabeyi Zengi, git gide güçlendiği ve büyük bir tehlike oluşturduğu için köşeye sıkışmış durumdaydı. Ioannes ona Haçlı liderlerinin ve Haçlıların babası Aleksios'a ettikleri bağlılık yeminini hatırlattı. Fakat Raymond kendisinin Antakya tımarlığını Kudüs kralından aldığını ve durumu krala danışması gerektiğini söyledi. Kudüs Kralı Fulk (1131-1143)⁸⁵³ ona Zengi'nin gün geçtikçe güçlendiğini ve Haçlı devletleri için büyük bir tehlike oluşturduğunu, dolayısıyla ona karşı gelebilecek tek Hristiyan gücü kendine düşman etmenin tehlikeli olacağını belirtti. Ayrıca Antakya'nın imparatora verilmesinin imparatorun Suriye ve Filistin içlerine girmesini engelleyecekse Antakya'nın gözden çıkarılmasının mantıklı olduğunu ilettili. Kral: *"Büyüklerimizden de öğrendiğimiz gibi, Antakya on dört yıl boyunca Türk hâkimiyetinde kalana kadar, Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. İmparatorun atalarımız tarafından yapılan antlaşmalar üzerinde hak iddia etmesi yerinde bir davranıştır. Yani şimdi gerçeği inkâr edip doğru olduğunu bildiğimiz bir şeye karşı mı çıkalım?"* diyerek Antakya'yı teslim etmenin en doğru karar olduğunu ilettili. Raymond'ın talepleri başta reddedilse de meclis belirtilen şartları kabul etti. Böylece Raymond'ın teslim olmasıyla Antakya boyun eğdi ve Raymond imparatorun vasalı ilan edildi. Raymond ve diğer Latin asilleri hediyelere boğuldu⁸⁵⁴. Ioannes, Antakya karşılığında Halep, Şeyzer, Hamah'ın ele geçirildikten sonra lordluğunu ona vermeye söz verdi. Ancak bu dönemde bu bölgelerin tümü Müslüman yönetimi altındaydı⁸⁵⁵.

Bizans ordusu, bu anlaşmadan sonra daha da ilerlemek için Bağras üzerinden Çukurova'ya dönerek bahara kadar Tarsus yakınlarında kaldı. Ioannes önce Ermeni meselesini sonuca bağlamak istiyordu ve bunun için yakalanmaktan kaçarak kurtulan Leon'u takipteydi. Rupen hanedanlığının menşei olan Feke'yi işgal etmek üzere tekrar mezkûr yere geldi. Lakin Feke'ye geldiğinde büyük bir direnişle karşılaştı. Onlar ne silahlarını bıraktılar ne de ona barış teklif ettiler. Karşı koyuşu gören imparator, derhâl kaleyi bütün ordusuyla kuşatarak kale ele geçmeden ne olursa olsun bu kuşatmadan vaz

⁸⁵³ Kudüs Kralı Baudouin de Bourg 1131 yılında ölünce damadı Foulquea (Fuk) Kudüs'ün üçüncü kralı oldu. *Hetum Vekayinamesi*, 3.

⁸⁵⁴ Niketas Khoniates, *Historia*, 17; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 334-335; Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 16; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 91-92; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 120-121; Bucossi- Suarez, *John II. Komnenos Emperor of Byzantium: in the Shadow of Father and Son*, 81-82.

⁸⁵⁵ Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 48.

geçmeyeceğine yemin etti. Kuşattığı halkı kaleyi kendisine teslim ederlerse büyük mükâfatlarla karşılaşacaklarını, fakat onlar kaleyi teslim etmeden ordusunun zorla girmesi halinde korkunç bir akıbetlerinin olacağını anlattı. Ancak herhangi bir teslimiyet olmadı. Garnizon taarruzu bekliyordu. İmparatora yapılan bu direnişte en önde gelen isimlerden biri Ermeni Konstantin idi. O, kaleyi ve içinde bulunanları savaşa hazırlamakla kalmıyor, tepeden tırnağa silahlanıp surlarla güçlendirilen tepenin üstüne çıkarak imparatoru tahrik ediyordu. İmparator, bu olaylar akabinde büyük bir öfkeyle bir an evvel onun yakalanmasını istiyordu. O, derhâl komutanına Konstantin ile savaşabilecek güçlü bir adam belirlemesini emretti. Eustratios adında onunla mücadele için seçilen bu adam, kalkan ve kılıçla donatılarak savaşa hazırlandı. Silahlanan Eustratios, Bizans saflarının önüne çıktı. Mezkûr tepenin eteğine kadar giderek ve Ermeni Konstantin'e seslenerek eğer gerçekten düello istiyorsa, kendine güveniyorsa güçlerini ölçmek için tepeden inmesini istedi. Eustratios'ın istediğini yapan Konstantin ile düelloya giriştiklerinde ilk olarak Eustratios'ı büyük bir yenilgiye uğratsa da kendini toparlayıp saldıran Eustratios'ın saldırıları karşısında kaçmayı kurtuluş olarak gördü. Bunun üzerine çok geçmeden kale halkı imparatora boyun eğerek teslim olmak zorunda kaldı. Konstantin yakalanarak zincire vuruldu ve esaret altına alındı. Onu deniz kenarında bir gemiye götürdüler. Ermeni Konstantin, gemi hareket edecekken gece bu görevli muhafızlara saldırarak onları öldürerek kaçtıysa da tekrar yakalandı⁸⁵⁶.

Çukurova'da ilerlemeye devam eden Ioannes, Kapniskerti'yi⁸⁵⁷ de ele geçirdi. Bu sırada Kilikya Ermeni Kralı Leon, Çukurova seferleri sırasında imparator tarafından tuzağa düşürülerek esir alındı. Bazı söylentilere göre yeminli teminat vererek onu huzuruna getirtti ve bu suretle onu esir aldı. Leon ile beraber iki oğlu da esir edilerek İstanbul'a götürüldü. Leon burada öldü⁸⁵⁸.

⁸⁵⁶ Niketas Khoniates, *Historia*, 14-16.

⁸⁵⁷ Gabnupirath, Gabon, Geben adı ile bilinen bu kale Ceyhan Nehri'ne dökülen Tekirsu üzerindedir. Kale Maraş'ın Andırın ilçesi sınırları içerisinde. Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 18. Abû'Farac'ın eserinde bu yerler Bahgai ve Gabnupirath olarak geçer. *Gregory Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi II*, 375.

⁸⁵⁸ Niketas Khoniates, *Historia*, 17; Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 16-18; Vahram Vekayinamesi, 7; Anonim Süryani Kroniği, 58; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK, Ankara 2003, 55; Bucossi- Suarez, *John II. Komnenos Emperor of Byzantium: in the Shadow of Father and Son*, 81-82; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 121; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 48; MacEvitt, "Cilicia", 254.

İmparator 1138 yılı baharında, Suriye üzerine seferler gerçekleştirdi. Abû'l-Farac, imparatorun Suriye seferine çıkmasının nedenini Antakya işgali sonucu yapılan anlaşma olduğunu kaydeder. Nitekim Antakya'da yapılan anlaşmada başta Halep olmak üzere Türklerin elindeki Suriye'nin kuzey şehirlerini Raymond'a vermesi, bunun karşılığında Antakya'nın da ona verilmesi hususunda anlaşmışlardı. Nihayetinde anlaşma üzerine hepsi tek kuvvet olarak Suriye seferine çıktı⁸⁵⁹. Ioannes eğer Halep, Şeyzer, Hama ve Humus kentlerini ele geçirseydi bu şehirlerde yaptıkları anlaşma gereği ona kalıtsal bir hâkimiyet hakkı verecekti. Ancak onunla birlikte sefere katılan Raymond ve Urfa kontu Joscelin Şeyzer kuşatmasında çok faydaları olmadı⁸⁶⁰. Nihayetinde kuşatmayı kaldıran imparator, Antakya'ya dönmeyi planladı. Raymond, Ioannes'in bu tutumundan rahatsızdı ve onun fikrinin değiştirmeye çalıştıysa da imparator kararında ısrarcı olarak Antakya'ya doğru yola çıktı⁸⁶¹.

Antakya'ya gelen İmparator Ioannes, verilen yemin ve anlaşma gereği buranın teslim edilmesini istedi. Willermus, Ioannes'in Raymond ve şehir halkını etrafına toplayarak söz verdiği gibi başta Halep olmak üzere diğer kentleri kendisine verme sözünü yerine getirmesinin uzun sürede gerçekleşebileceğini ve bunun gerçekleşmesi için söz verdiği gibi anlaşma gereği Antakya'yı kendisine teslim edilmesi gerektiğini kaydeder. Çünkü Halep kuşatması için hazırlıklarını burada yapacağını dolayısıyla şehrin tesliminin gerektiğini vurguladı. Verecekleri karar için imparator onlara kısa bir müddet tanısa da bu sürede “*Şehir Greklere satıldı*” söylemlerinin Joscelin'in kışkırtmalarıyla halkı galeyana getirdiğini belirten Willermus, imparatorun bu durum üzerine bu karardan vaz geçerek şehri terk ettiğini kaydeder. Buna karşılık imparator, yaptığı anlaşma için tekrar geri geleceğine söz verdi⁸⁶².

⁸⁵⁹ Abû'l-Farac'da bu seferlerin Antakya hâkimi Raymond ile anlaşmanın bir sonucu olduğu kaydedilse de Komnenos hanedanlığı döneminde imparatorların başından beri istekleri Çukurova'yı, Suriye'yi ele geçirerek buralarda imparatorluğun hâkimiyetini tekrar ele geçirmek ve nihayetinde Kudüs'ü de ele geçirerek tek hâkim olmaktı.

⁸⁶⁰ Willermus, onların bu sefer süresini gençliklerinin hevesleriyle zar oynayarak geçirmeleri imparatorun öfkelenmesine ve nihayetinde kuşatmayı kaldırmasına neden olduğunu kaydeder. Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 335-341.

⁸⁶¹ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 335-341; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi II*, 374; Gülay Ögün Bezer, “Zengî, İmâdüddin”, *DİA*, XLIV, İstanbul 2013, 260; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 252.

⁸⁶² Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 343-346; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 252-253.

3.2.2.2. Sultan Mesud'un Çukurova Seferi (1137)

İmparatorun Kuzey Suriye’de yaptığı seferler İmâdüddin Zengî ve bütün İslâm âlemini ayağı kaldırdı. Bir taraftan Zengî’nin Bizans’ı takip etmek için verdiği emirle Mardin Emîri Artuklu Timurtaş Türklerin Urfa’yı muhasarası sırasında Urfa’ya erzak yardımı için gitmek isteyen yaklaşık üç yüz atlı ve dört bin kadar piyade birliğini pusuya düşürürken diğer taraftan Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud, Çukurova’ya gelerek Adana üzerine yürüdü. Sultan, Adana’yı ele geçirerek yağmaladı ve oradaki halkı, piskoposlar da dâhil olmak üzere esir ederek Malatya’ya götürdü. Ayrıca Hısnıkeyfâ hükümdarı Artuklu Kara Arslan, 20.000 kişilik kuvvetle Fırat’ı geçti. Bu sırada anlaşma gereği Şeyzer kuşatmasında olan Ioannes, haberleri alır almaz büyük bir aceleyle kuşatmayı kaldırarak Çukurova’ya ilerledi (Mayıs-Haziran 1138). İmparator Çukurova’ya ger’ döndüğünde Sultan Mesud, Adana, Keysun ve Maraş’a girerek buraları talan etmişti. İmparator, Çukurova’ya gelir gelmez ordusunun bir kısmını sultanın üzerine gönderse de Sultan Mesud çoktan bölgeden gitmişti. Birden çok tehditle karşı karşıya olan Ioannes, kışı Çukurova’da geçirdikten sonra sultanla anlaşma yoluna giderek İstanbul’a dönmek zorunda kaldı⁸⁶³.

3.2.2.3. Ioannes Komnenos’ın Çukurova Seferi (1142)

1134-1135 yıllarında Kayseri’yi imar edip buraya yerleşen Dânişmendlilerden Malatya emiri Melik Muhammed, Ioannes’in 1138 yılında İstanbul’a dönmesinden sonra Çukurova’ya girerek Bizans’ın Ermenilerden aldığı Keban, Feke ve Kızıldağ’ı fethetti. Ardından 1139 yılında ikinci bir kez Çukurova’ya gelen Melik Muhammed Gazi, Feke, Geban (Gabon/Keban) ve Kızıldağ kalelerini de fethetti⁸⁶⁴. Gittikçe güçlenen ve hâkimiyetini genişleten Dânişmendlilerin Kuzey Anadolu’daki hâkimiyetlerine son vermek isteyen İmparator Ioannes, 1141’de harekete geçerek Antalya şehrine geldi. Antalya ve civardaki şehirlerde asayiş kurmak için bir süre burada kalmayı düşündü. Bu

⁸⁶³ Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 111-113; Abul Farac II, 374-375; Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, 18; Anonim Süryani Kroniği, 59-60; İbnü’l-Esir, *El Kâmil Fi’t-Tarih XI*, 59-60; İbnü’l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid*, 66-67; Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, 56-57; Yusuf Ayönü“Selçuklu- Bizans İlişkileri”, TA, Yeni Türkiye Yayınları, VI, Ankara 2002, 602.

⁸⁶⁴ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, 293; Simbat Vekayinamesi, 54; Özaydın, “Dânişmendliler”, 471; Solmaz, “Dânişmendlilerin Haçlı Seferlerindeki Rolü”, 178.

şehirlerden bir tanesi de Beyşehir Gölü civarıydı. Adalarda yaşayan halk Hristiyan olmakla beraber Türklerin hâkimiyetinden memnun olduklarından hâkimiyeti imparatora teslim etmek istemediler. Onlar, Bizans yönetimine karşı uzun zamandır ticari ve kültürel ilişkilerle dostluk kurdukları Türkleri savunuyorlardı. Hâkimiyeti teslim etmeyen halk karşısında savaş hazırlıkları yapan imparator, adamlarını adalara sevk etti. Askerler sandal ve küçük kayıklar toplayarak üstüne savaş makinelerini yüklediler ve bunları adalarda kalelerin önüne götürdüler. Lakin sert bir rüzgâr ile Bizanslı askerlerin çoğu suya düşerek kayboldu. Ordu büyük bir mağlubiyet yaşasa da adalar Bizans kuvvetlerince zapt edildi. İmparator bu sırada Çukurova seferine çıktı. İmparatorun Çukurova seferinin amacı bir önceki seferi gibi İmparator Ioannes'in uzun süredir arzusu olan Antakya ile İstanbul'u birleştirmek Kudüs'e sefer düzenlemek, Kutsal Mezar'ın çevresindeki bütün bölgeleri ele geçirmektir. Ancak o niyetini gizleyerek ilk seferine çıktığında Çukurova'da ele geçirdiği yerleri emniyete almak, onların hem birbirleriyle hem de imparatorlukla bağlantılarının güçlendirmek olduğunu bildirdi. İmparator henüz Antalya'dayken oğulları Andronikos ve Aleksios öldü. Ancak onların ölümü imparatorun Çukurova planlarını aksatmadı. Aksine ordusunu da alarak 1142 yılında Isauria eyaletine sefere çıktı⁸⁶⁵.

İmparator 1137'de çıktığı Çukurova seferinde Antakya'da hâlâ tamamlanmamış işler olsa da diplomasi ve askerî işlerden dolayı geri dönmüştü. İmparator yarım kalan işini tamamlamak üzere Antalya'ya geldikten sonra ilk olarak Haçlıları yola getirmek üzere Çukurova içlerinden ilerleyerek Fırat'ın yakınlarındaki Tell Bâşir'e geldi. Buraya gelen imparator Urfa kontu Joscelin'den rehineler talep etti. Hazırlıksız yakalanan ve direnme ihtimali olmayan Joscelin, mecburen kızlarından biri olan İsabella'yı imparatora rehin vererek ona itaat etti. İmparator, Joscelin'in bağlılığını bildirmesinden sonra 25 Eylül 1142'de Antakya'ya doğru ilerledi. İmparator, Haçlıları Antakya şehrinden vaz geçirmek istese de onların uyum sağlamayacaklarını bildiği için hiç değilse Çukurovalıları ve Suriyelileri kendi tarafına çekmeye çalıştı. Antakya'ya ulaşmadan prens ve Antakyalılar onu şehre davet etse de imparator Antakya önlerine geldiğinde kapılar kapandı. Bunun üzerine Antakya'daki Bağras Kalesi'ne gelen imparator,

⁸⁶⁵ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 20-21; Niketas Khoniates, *Historia*, 24-25; Özaydın, "Dânişmendliler", 471; Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, 59-60.

Raymond'a haber göndererek eski anlaşmaları gereği şehri ve iç kaleyi kendisine teslim etmesini istedi. Antakya Kontu Raymond bu teslimiyet karşısında imparatorun onun hiç vermeyi düşünmediği güvenceler istedi. Durum karşısında Raymond bir ayaklanma çıkaramayacak kadar güçsüz olduğu için zaman kazanabilmek adına bu kararı vasallarına ve şehrin büyüklerine danışması gerektiğini söyledi. Willermus'ın kaydına göre şehrin büyükleri böyle asil, güçlü ve müstahkem bir şehrin imparatora verilememesi gerektiğini, şayet verilirse “*Greklarin korkaklığı dolayısıyla tekrardan Türklerin eline geçebileceğini*” söylediler. Raymond, vasalların itiraz ettiğini şehri teslim etmeyeceğini imparatora bildirdi. Diğer taraftan Raymond'ın anlaşmaya uymamakla suçlanması ve imparatorun şehre girişini engellemek için patrik ve ahali adına imparatora elçi göndererek eşinin mirası üzerinde oturan Raymond'ın bu tür sözleşmeler yapamayacağını ve tek başına böyle bir kararı veremeyeceğini söylediler. Bunun üzerine imparator Antakya'yı zorla ve askerî güçle ele geçirmek üzere savaş hazırlıklarına başladı. Fakat kış mevsiminin yaklaşması ile o saldırıyı bahara ertelerken ordusuna yağma emri verdi. Etraf yağmalandı. O kışı geçirmek için Çukurova'ya, Tarsus civarına, geri döndü⁸⁶⁶. Antakya'yı ele geçiren imparator, mühim konumu itibarıyla Çukurova merkezli Anadolu hâkimiyeti, Suriye hâkimiyeti ve nihayet Kudüs hâkimiyetini planlıyordu. Ancak ömrü buna yetmedi.

3.2.2.4. Ioannes'in Çukurova'da Ölümü

Ioannes ava gittiğinde karşısına Çukurova ve Toros Dağları'nda bolca bulunan yaban domuzu çıktı. Yaban domuzu saldırırken mızrakla onun üzerine giden imparator mızrağı hayvanın göğsüne sapladı. Hayvan çığına döndü ve daha çok direndi. Bu karşı koyuş sırasında imparatorun kolu yana doğru bükülünce içi ok dolu kuburluk da ters dönerek imparatorun bileği zehirli bir okun ucu ile sıyrıldı. Sıyrıkla beraber bileğin iltihaplanmasının önüne geçilmek için derhâl ince deri ile yaranın üstü kapansa da bir

⁸⁶⁶ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 21; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 372-374; Niketas Khoniates, *Historia*, 25-26; Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, 61; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 138; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 96; Gregory, *A History of Byzantium*, 267; Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 49; Küçükspahioğlu, “Bizans İmparatorluğu'nun Haçlılara Bakışı”, 200.

süre sonra imparator fenalaştı⁸⁶⁷. Ölüm döşeğinde olduğunu anlayan imparator asilleri, kumandanları etrafına toplayarak: *“Bizanslılar! Büyük umutlarla Suriye’ye sefer ettim; ama sonunun nasıl olduğunu görüyorsunuz. Atalarımızdan daha büyük işler görmek istiyordum; Fırat Nehri’nde yıkanmak ve onun kaynaklarından su içmek istiyordum. Dicle’yi görmek, elde kılıç, Kilikya sınırlarından bulunan ve Araplarla iş birliği yapan bütün düşmanları korkudan titretmek istiyordum. Ne kadar cüretkârane görünürse görünsün, kuşların kralı olan bir kartal gibi, haça gerilmiş İsa’nın, ölümü ile bize hayat verdiği, bütün dünyayı birleşmeye sevk etmek için kanını döktüğü Filistin’e uçmak istiyordum. Efendimizin (İsa’nın) dağına tırmanmak, onun kutsal yuvasına ulaşmayı düşünüyordum. Kutsal Mezar’ı birçok defa ellerine geçirmiş olan etraftaki düşmanları kovmak istiyordum.”*⁸⁶⁸ diyerek imparatorluk için kendi yaptıklarını anlatmakla birlikte halefini seçtiğini ve bu kişinin büyük oğlu Isaakios değil Manuel olduğunu söyledi. Onlar bunu kabul etti ve imparator ölünce Manuel imparator ilan edildi (Nisan 1144)⁸⁶⁹.

Diğer taraftan Ioannes’in 1143’te ölümü Çukurova’da hâkimiyetin tekrardan Ermeni Rupen sülalesine geçmesine neden oldu. Ioannes’in ilk seferinde esir edilen Leon’un oğulları İstanbul’da sekiz yıl kadar kaldılar. Bu sekiz yıllık süreçte Haçlılar ve Türkler Çukurova’ya birçok kez seferler düzenlediler. Ancak Leon’un oğlu II. Thoros (1148-1168), 1143’te Ioannes’in ölümünden sonra esaret atlından kaçarak Çukurova bölgesine geldi ve ele geçirilen Vahga, Anavarza ve Çukurova’daki diğer bazı kaleleri de ele geçirerek bölgede Ermeni hâkimiyeti kurdu. Burada Bizans yönetimine karşı halkı ayaklanmaya çağırdı. Böylece babasının hâkim olduğu toprakları geri alan II. Thoros, Çukurova’da Rupen hâkimiyetini yeniden kurdu⁸⁷⁰.

⁸⁶⁷ İlk önce elindeki yarayı umursamayan Ioannes ertesi gün yaranın şişmesi ve ağrısıyla hekimleri çağırdı. Hekimler bu şişliği almaya karar verdiler. Şişlik alındıktan bir süre sonra önceki şişlikten daha büyük bir şişlik ortaya çıktı. Şişlik gittikçe büyüyerek bir parmaktan diğerine, ele, bileğe, dirseğe ve nihayet bütün kola yayıldı. Hekimler bu kolu kesmek isteseler de imparator buna razı olmadı. İş işten geçmişti. Niketas Khoniates, *Historia*, 26.

⁸⁶⁸ Niketas Khoniates, *Historia*, 27.

⁸⁶⁹ Niketas Khoniates, *Historia*, 26,27; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği II*, 377-379; Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, 21-24; Abul Farac II, 377; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 96.

⁸⁷⁰ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, 93; Simbat Vekayinamesi, 54; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 13; Demirkent, “Bizans”, 238; Rençber, “Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans’ın Kilikya Politikası”, 2123.

3.2.3. Manuel Komnenos Dönemi'nde Çukurova Seferleri (1143-1152)

Manuel, babası Ioannes ile birlikte Çukurova seferindeydi. Ioannes ölmek üzereyken imparatorluk tahtına Manuel'in geçmesini istemesiyle o öldükten sonra Manuel imparator oldu. Lakin Manuel, kendisinin imparatorluk tahtına getirildiğini ağabeyi Isaakios'ın duymasını istemiyordu. Çünkü daha büyük oğul sıfatıyla halef olma hakkına sahip Isaakios, bu dönemde İstanbul'da imparatorluk hazine ve alametlerinin olduğu sarayda oturmaktaydı. Tehlikenin farkında olan Manuel, tahtını kaybetmemek için derhâl harekete geçti. Manuel, sadık adamları Ioannes Aksukhos ve onun beraberinde Basileios Tzintzilukes'ı Isaakios'ı ele geçirmek için ve iktidarı ele alma törenlerine hazırlıklar yapmaları için gönderdi. Manuel'in sadık adamları onun şehre gelmesinden önce muhalefeti etkisiz hale getirmeyi başardılar. Bu sırada Manuel de babasının ölümünden sonra Çukurova'da yaklaşık otuz gün kaldıktan ve burada işleri yoluna koyduktan sonra Çukurova'dan ayrıldı. Bu taht karışıklıkları döneminde Sultan Mesud, imparatorluğun topraklarına akınlarda bulunduğundan dolayı Manuel tahtının ilk zamanlarında Mesud ile mücadele içindeydi. Manuel'in çekişme içinde olduğu dönemde Çukurova'dan İstanbul'a giden Bizans ordusunun Antalya- Honaz yolunu takip ederek Türkiye Selçuklu topraklarından izinsiz geçmesi bu mücadeleyi artırdı. Bu sırada Malatya kuşatmasında olan Sultan Mesud, derhâl muhasarayı kaldırarak topraklarına geri döndü. Manuel başkente dönse de kuzeni Andronikos Komnenos ve Manuel'in abisi Andronikos'ın kızı Maria ile evli olan Theodoros Dasiotes Selçuklular tarafından esir edilerek Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'un yanına götürüldü⁸⁷¹. İmparator Manuel, tüm bu çekişmeleri ve karışıklıkları bir an evvel halledip Çukurova, Antakya, Antalya ve Kıbrıs'ı imparatorluğun tek elinde toplamayı hedefliyordu. Bu askerî ve siyasi hedefler ona babası Ioannes'ten mirastı⁸⁷².

Karışıklıkları bir an evvel ortadan kaldırmak isteyen imparatorun İstanbul'a dönmesi Antakya Kontu Raymond'ın derhâl harekete geçmesini sağladı. Raymond'ın Çukurova'da işgale başlaması ve birçok kent, kale ve arazileri ele geçirmesi, Ioannes ile yaptığı anlaşmaya bağlı kalmayarak imparatorlardan kendi hükümdarlığı altında olduğunu

⁸⁷¹ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 27-29; Niketas Khoniates, *Historia*, 33-34; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 138, 142; Gregory, *A History of Byzantium*, 268; Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, 61-62.

⁸⁷² Faruk Sümer, "Mesud I", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 340; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 138; Gregory, *A History of Byzantium*, 268.

iddia ettiği Antakya'dan çekilmesini istemesi Manuel'i son derece sinirlendirdi. Zaten tahta çıktığında Raymond'ın babası Ioannes'e karşı yaptığı sadakatsizlikten dolayı Raymond'a büyük bir öfke ve kin duyuyor, onu cezalandırmayı arzu ediyordu. Nihayet Raymond'ın Çukurova topraklarına saldırması karşısında Manuel 1144 yılında karadan ve denizden onun üzerine bir ordu gönderdi. Kara kuvvetleri de Ioannes ve Andronikos Kontostephanos adında iki kardeşe ve Türk olan Porsuk'a bırakılırken donanmanın başına da Demetrios Branas getirildi⁸⁷³.

Ordu Çukurova sınırlarına vardığında Raymond tarafından ele geçirilmiş olan kaleler işgal edildi. Bizans ordusu, Raymond ile yaptıkları savaşta onları büyük bir mağlubiyete uğrattı ve adamlarından çoğunu da öldürdü. Önlerine ciddi bir engel çıkmadan işgal edilemeye başlayan Porsuk ve diğerlerin ordusu Antakya şehrine yaklaştılar. Raymond, onların ilerlediğini duyunca sessizce surların arkasında bekledi. Herhangi bir karşı çıkış görmeyen ordu geri dönmek için yola koyuldu. Raymond, onlara gizliden saldırılmayı planlıyordu. Her ne kadar gizliden ordusuyla beraber onları takip etse de durumu fark eden kişiler derhâl gece kumandana haber ettiler. Bu haberle sabah olunca savaş düzenine geçen ordunun bir kısmı ordugâhın yakınına korumak için harekete geçti. Etrafı kolaçan etmek için ordusundan ayrılan Raymond, onların saldırılarına uğrayınca derhâl ordusuna haber göndererek oradan ayrılmasını emretti. Ancak Porsuk ve beraberindeki ordu onlara yetişti ve orduya büyük bir mağlubiyet yaşattı. Mücadele ortasında kalan Raymond, zar zor kaçabildi. Böylece, Bizans ordusu büyük bir başarı elde etti. Bundan sonra ordu Çukurova'ya doğru yola çıktı. Nihayetinde Raymond, İmâdüddin Zengî tehdidinin yanı sıra aldığı büyük mağlubiyetle mecburen 1145 yılında İstanbul'a gelerek İmparator Manuel ile barışmayı talep etti ve onun vassalı oldu⁸⁷⁴.

3.2.3.1. Manuel'in Çukurova Seferi

Bizans idarecileri, Çukurova'daki Ermeni tehdidini ilk başta ciddiye almasa da daha sonra büyük bir tehlike oluşturmaya başlayacaktı. İmparator, II. Haçlı Seferi'nin yaklaşmasından ve Sicilya Normanlarının istilasından kaygılandığı için onlara herhangi

⁸⁷³ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 31; Niketas Khoniates, *Historia*, 35-36; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 98-101; Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", 2123.

⁸⁷⁴ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 31-32.

bir tavır koyamadı⁸⁷⁵. Fakat bu sürede güçlenen Ermenilerin ilerleyişine Çukurova'daki kalelerde bulunan Bizanslılar karşı gelemeyecek duruma geldiler. Neticede Küçük Ermenistan Kralı II. Thoros, kardeşi ve ona katılan Ermenilerle birlikte 1148 yılında Vahga, Anavarza yakınlarında bulunan Simanagla (Babaoğlan Kalesi), Arioudzpert⁸⁷⁶ ve nihayet Anavarza'yı ele geçirdi. Bu yılda Thoros sayesinde Rupen sülalesi yeniden neredeyse Çukurova'nın tamamına sahip oldu. Thoros ilişkilerini sağlamlaştırmak adına II. Joscelin'e tabi olan Raban hâkimi Simon'ın kızıyla evlenirken Bizans ile mücadelesine de devam etti. 1151 yılında iki taraf arasında yaşanan muharebede Çukurova düzlüklerine inerek Bizans'ı yenilgiye uğrattı ve Misis'i ele geçirdi⁸⁷⁷. Böylece mezkûr yerlerdeki Bizans hâkimiyeti son buldu.

Thoros'ın Çukurova'da ele geçirdiği yerlerde imparatorluğa bağlı valileri kovarak buralarda tekrar hâkimiyet kurması Manuel'i harekete geçirdi. Çünkü Manuel, imparatorluk yaptığı süre boyunca Çukurova şehir ve kalelerine büyük önem verdi. Bu nedenle buraya her zaman itibarlı ve soylu kişileri vali olarak atadı. Yüksek bir aileye mensup ve rütbeli olan kişiler Çukurova şehir ve kalelerinde vali olabiliyorlardı. Ancak Çukurova şehirlerinin ele geçirilmesi ve bu valilerin bölgelerinden kovulmasıyla Bizans imparatoru Manuel, hazırlıklarını tamamlayarak büyük bir orduyla Çukurova'ya geldi⁸⁷⁸.

Ordusuna derhâl harekete geçmelerini ve Thoros'ın bağlı bir şekilde yanına getirilmesini emretti. Manuel, bunun kolay olacağını düşünse de Thoros Partıspert (Partzapert) denilen kaleye kapandı, piyade askerlerine de dağ geçitlerini tutturdu. Bizans askerleri bu bölgeye geldiklerinde büyük bir yenilgi aldılar. Ordunun birçoğu esir alındı. Haberi duyan Manuel büyük bir hayâl kırıklığı ve üzüntüyle büyük meblağlar ödeyerek şeflerini geri alabildi. Thoros, Manuel'den aldığı altını piyade askerlerine dağıttı. Diğer taraftan esirler imparatorun yanına geri gittiklerinde Thoros ve ordusunda gördüklerini anlatınca çözümü Thoros ile anlaşma yoluna giderek bulan Manuel, aralarında bir anlaşma yapmak üzere Thoros'ı yanına davet etti. Nihayetinde ikili arasında anlaşma

⁸⁷⁵ David Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, (Çev.: L. Ece. Sakar), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, 86.

⁸⁷⁶ Bu kalenin şimdiki adının bilinmemesiyle birlikte Anavarza yakınlarında olduğu bilinmektedir.

⁸⁷⁷ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 93-95; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 203; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184): Haçlılar Türkler Karşısında*, (Terc. ve Notlar: Ergin Ayan), Kronik, İstanbul 2019, 128; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 638; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123; Sağır, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", 201.

⁸⁷⁸ Niketas Khoniates, *Historia*, 95; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 128.

yapıldı. Buna göre imparator önemli bir mevkiide olan Anavarza'yı talep edince Thoros buna riayet etmesi ve Manuel'e sadakat yemini etmesi karşılığında imparator da Thoros'ın zapt ettiği yerleri ona verecekti. Bu şartlarla anlaşma sağlandı. Thoros, İmparator Maanuel'e sadakat yemini etti. Böylece, imparator Manuel burada sakinliği ve hâkimiyeti sağladıktan sonra Çukurova'dan kalabalık ordusuyla ayrıldı ve Antakya'da surların önünde ordugâh kurdu. Thoros sorununu çözen ve Çukurova'yı güven altına alan imparator, trampet ve şarkılarla şehre sokuldu⁸⁷⁹.

3.2.3.2. Manuel Komnenos'ın İkinci Çukurova Seferi

Thoros ile yapılan anlaşma sonrasında Bizans ordusu Anavarza'da karargâh kurdu. Bu sırada Thoros geceleyin gizlice Vahga kalesine gitti. Manuel'in gitmesiyle özgürce hareket etmeye başlayan Thoros, Anavarza'yı ikinci kez zapt etmekle kalmayıp Misis'i işgal ederek bütün yöreyi hâkimiyeti altına aldı⁸⁸⁰ ve mezkûr şehirlerde Bizans hâkimiyetine son verdi. Ayrıca ele geçirdiği şehirleri Bizans yönetimine karşı ayaklanma yapılması için galeyana getirdi. Tarsus ve Misis'e vali tayin olunan İmparator Manuel'in amcası Andronikos, kendi hâkimiyet alanının elinden gitmesi hasebiyle II. Thoros'a kin beslemeye başladı. Diğer taraftan Thoros'ın Çukurova'da ilerleyişi Andronikos gibi İmparator Manuel'i de rahatsız etti. Thoros'ın anlaşmayı ihlal etmesinden ötürü Manuel, derhâl Çukurova'daki hâkimiyeti yeniden ele geçirmek için işgal hareketlerine karşı yürütülecek olan savaşın başkumandanı olarak Andronikos'ı atadı. Andronikos, imparatorun da emri ile derhâl Bizans askerini topladı. Lampron senyörü Oşin'i ve Çukurova'da müstahkem bir mevki olan Asguras'ın sahibi Natanilyanlar'ı⁸⁸¹ yanına çağırdı. Çünkü bu Ermeni senyörü ve beraberindekiler daha önce kendi memleketlerinden göç ederek imparatorun tabiiyeti altına girmişler, bunun karşılığında da imparator tarafından verilen rütbe ve unvanlara sahip olmuşlardı. Bu nedenle tabiiyetin gerekliliklerini yerine getirmek üzere onlar Thoros'a karşı Bizans ordusuna katıldılar⁸⁸².

⁸⁷⁹ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 129-131; Vahram Vekayinamesi, 10.

⁸⁸⁰ Vahram Vekayinamesi, 11. Vahram Vekayinamesi'ne göre Thoros'ın anlaşma sağlanmasına rağmen Anavarza'ya gizlice girip burayı ve çevresini zapt etmesinin iki nedeni olabilir: birincisi imparatorun ona karşı bir plan hazırlamış olduğu ve Thoros'ın bundan haberdar olduğu, ikincisi de imparatorun kendisini de yanında götüreceğinden korkmasıydı. Vahram Vekayinamesi, 11.

⁸⁸¹ Ortodoksluğu kabul eden ve Bizans'a vasal olan bir Ermeni ailesi. Vahram Vekayinamesi, 11.

⁸⁸² Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 93; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 305-307; Vahram Vekayinamesi, 8-11; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 385, 392; Hetum Vekayinamesi, 4.

Andronikos ve ordusu Çukurova'ya geldiğinde Thoros Misis'te idi. Andronikos, Thoros'a: “*İste babanı bağlamış olduğumuz zincir yanımızdadır. Seni de onunla bağlayıp köle olarak götüreceğiz.*”⁸⁸³ dese de geldiğinde derhâl şehri kuşatmadı⁸⁸⁴. Andronikos ve ordusu çadırına gidip eğlenceye çekilince Thoros derhâl askerlerini topladı. Yağmur yağarken Misis şehrinin surlarından dışarı çıkarak beklenmedik anda tüm ordusuna ilerlemeleri için emir verdi ve bu emirle Bizans ordusuna baskın düzenlendi. Bu saldırıya hazırlıksız yakalanan Bizans ordusu, ilk başta başarılar gösterse de neticede büyük bir mağlubiyet yaşadı. Bizans ordusunun kılıçtan geçirildiğini öğrenen Andronikos, derhâl atına atlayıp mızrağı ile Thoros ve ordusuna saldırırsa da bir başarı elde edemeyince Antakya'ya kaçtı⁸⁸⁵. Savaşta, sebastos rütbesine yükselmiş olan Theodoros Kontostephanos öldü⁸⁸⁶. Ayrıca yapılan mücadelede Baberon Kalesi⁸⁸⁷'ne hâkim olan Oşin'in kardeşi Smbat ve Sis şehrinin kuzeyinde olan Partzapert olarak geçen yerin senyörü Vasil ve baron Tigran Bizans tarafında yer aldıklarından hepsi bu mücadelede öldürüldüler⁸⁸⁸. Thoros, Andronikos ile ittifak kuran başta Lampron hâkimi II. Oşin olmakla birlikte pek çok Ermeni liderini esir aldı. Orduda bulunan Bizanslıları soyup salıverirken Bizans ordusundaki Ermenileri serbest bıraktı ve onlarla dostluk muahedesi yaptı. Böylelikle ordudaki serbest bırakılan Ermeniler, Thoros tarafına geçmiş oldu. Diğer taraftan Thoros, Lampron hâkimi Oşin'i büyük bir altın meblağ karşılığında serbest bıraktı. Oşin'e karşı büyük bir dostluk kurdu ve kızını onun oğlu Hetum ile evlendirdi. Thoros bundan sonra askerlerini toplayarak harekete geçti. Tarsus şehrini zapt ederek

⁸⁸³ Simbat Vekayinamesi, 55.

⁸⁸⁴ Vahram Vekayinamesinde Andronikos'ın Thoros'ın bulunduğu Misis'i derhâl kuşattığı, kuşatma karşısında Thoros ve kuvvetlerinin karşılık verdiği ve mücadelenin sonucunda Andronikos ve ordusunun yenildiği kaydedilmektedir. Vahram Vekayinamesi, 11.

⁸⁸⁵ Andronikos kaçarak Antakya'ya ve ardından İstanbul'a geldiğinde rivayete göre imparator Andronikos'u özel olarak yanına çağırdı. İçten içe askeri ihmali ve rahatlığı yüzünden olanlardan dolayı onu suçlasa da herkesin içinde hediyeler vererek Sırbistan'da bulunan Niş ile Braničevo'ya vali tayin etti (1153). Ayrıca Yunanistan'ın kuzeybatısında bulunan Kastoria(Kesriye)'yı da ona bağışladı. Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 95; Machiel Kiel, “Kesriye”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, 311.

⁸⁸⁶ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 95; Vardan, “Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)”, 204; Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, 86; Yusuf Ayönü, “Bizans İmparatoru I. Andronikos Komnenos'un Hayatı ve Devlet Teşkilatını Yeniden Düzenlemeye Yönelik Reformları”, *TİD*, XXIX (I), 2014, 109.

⁸⁸⁷ Paperon, Ermenice Baberon, Babaron, Baberu şeklinde ifade edilen kale Çandır Kalesi'dir. Çandır Kalesi, bugün Mersin Toroslar ilçesinde bulunan Ayvagediği Yaylası'nın 7 km doğusunda ve Mersin'in 40 km kuzeyinde bulunmaktadır. Çandır Kalesi de Kilikya kapılarının güvenliğinin sağlanmasında önemli bir mevki idi. Halil Sözlü-Lale Yılmaz, “Mersin Toroslar'da Çandır Kalesi”, *Art-Sanat*, 13 (2020), 366-367.

⁸⁸⁸ Simbat Vekayinamesi, 55. Abû'l- Farac, Andronikos tarafından 3000 kişinin öldürüldüğünü kaydeder. Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 392.

Suriye tepelerine kadar ilerledi ve denize kadar olan tüm toprakları ele geçirdi. Birçok yer ona tabii oldu ve Çukurova'yı baştanbaşa kendi hâkimiyeti altına aldı. Böylece Thoros, Andronikos ve ordusu sayesinde Misis şehri ve çevresinde hâkimiyetini güçlendirerek bölgede varlığını gücüne güç katarak devam ettirdi⁸⁸⁹.

Mateos, imparator tarafından görevlendirilen Andronikos Misis'e geldiğinde Andronikos'ın Ermenilere nefretine rağmen Thoros ve ona bağlı Ermenilerin Bizans'a daima bağlı olduklarını ve onları sevdiklerini kaydeder. Ona göre sulh içinde kalmaya çalışan Thoros: "*Ben imparatorun ve senin bir kulunum, bana karşı hiddetlenme*"⁸⁹⁰ diyordu. Lakin kaynaklar ışığında olaya bakıldığında Thoros'ın Çukurova'da ilerleyişi Andronikos'ı endişelendireceği kadar Manuel'i de endişelendirdiği kesindir. Eğer Mateos'un söylediği gibi Thoros, onlara bağlı olmak istediklerini söyleyip tabiiyetin gerekliliklerini yerine getirseydi iki taraf arasında mücadele değil anlaşma yaşanırdı. Nitekim sonrasında da Bizans'a karşı işgallerine devam eden Thoros'ın Çukurova'da ilerlemelerine karşı çaresiz kalan Manuel, Thoros'a karşı pek çok ittifak gerçekleştirip sefer düzenleyerek onu alt etmeye çalıştı.

3.3. 1144 URFA'NIN FETHİ

Thoros'ın Baudouin'ı şehre daveti sonrasında kurulan Urfa Haçlı Kontluğu, Sultan Melikşah'ın ölümüyle başlayan ve 1104'e kadar devam eden huzursuzluk ve karışıklıktan yararlanılarak gerek Urfa'nın ilk kontu Baudouin de Boulogne ve gerek kendisinin Kudüs kralı olmasıyla yerini alan Baudouin de Bourg tarafından genişletildi. Bilhassa Baudouin de Bourg, kontluk tahtına çıktığında Urfa ve Antakya arasındaki tüm yerleri Türklerin elinden alarak hâkimiyetini güçlendirmeyi amaçladı. O, kontluğu kuzeni Joscelin de Coutenay'e teslim ederek kendisi güneyde Halep ve çevresini yağma akınlarla yıpratırken kuzeyde Maraş ve civarını kontluğun arazisine kattı. Diğer taraftan Urfa Kontu Baudouin de Bourg'ın Bohemund'ın esaretten kurtulmasına olan yardımından sonra Bohemund, II.

⁸⁸⁹ Vahram Vekayinamesi, 11-12; Simbat Vekayinamesi, 55-56; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 305-307; Hetum Vekayinamesi, 4; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 385; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 638; Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", 86; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123.

⁸⁹⁰ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 305-306.

Baudouin ile dostluğunu güçlendirmek istedi⁸⁹¹. Nihayetinde Antakya Kontu Bohemund, Tancred, Boudouin de Bourg ve Joscelin bir araya gelerek yaptıkları toplantıda doğu Müslümanları ile Suriye bölgesi irtibatını kesmek amacıyla Harran'a sefere çıksalar da 7 Mayıs 1104'te Harran önünde yapılan savaşta bilhassa Urfa kontluğunun büyük bir zayıflık vermesi kontluk için dönüm noktası oldu⁸⁹². Belek'in elinden Suruç'un alındığını duyarak öç almaya gelen Belek'in amcası Artuklu Emîri Sökmen⁸⁹³ ve Musul Valisi Çökürmüş Haçlılara karşı cihat için güçlerini birleştirdiler⁸⁹⁴. Sökmen ve Çökürmüş hücumu hazırlanırken; Bohemund, Tancred, Baudouin ve Joscelin de derhâl savaş düzenine geçti. Yapılan savaşta Tancred ve Bohemund kaçabilse de Baudouin ve Joscelin esir alındı (1104). Onların esir edilişiyle kontluk arazisi, Bohemund'ın Urfa şehrinin muhafazasını Tancred'e vermesiyle, diğer bir deyişle Tancred'in Urfa naibi olarak seçilmesiyle, Antakya Haçlı Kontluğu'na geçti⁸⁹⁵.

⁸⁹¹ Caen'li Ralph'e göre Urfa'nın Müslüman tehlikesine karşı Baudouin, Bohemund'dan yardım istedi. Bohemund, Patrik Bernard, Tancred ve Joscelin eşliğinde Fırat'ı geçerek yardıma gitti. Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 164.

⁸⁹² Willermus, Harran kuşatmasında ilk önce Haçlılar yiyecek sıkıntısı için kentin giriş ve çıkış kapılarını kesince şehrin kendilerine teslim edildiğini; ancak şehrin kime teslim edileceği hususunda kıskançlıktan dolayı karmaşa çıktığını ve bu sırada da Türk ordusunun gelerek kuşatmanın kaderini değiştirdiğini kaydeder. Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 110-113.

⁸⁹³ Suruç'un Belek'in elinden alınmasıyla amcası Sökmen ile birlikte mezkûr yeri geri almak ve öç almak için Haçlılara karşı sefere çıksa da Belek ve Sökmen mağlubiyete uğradı. Bu mağlubiyete karşı Çökürmüş toprakları korumak ve Haçlılara savaş açmak üzere Sökmen ile birlikte Haçlılara karşı tekrar saldırıya geçti ve zafer elde etti. Anonim Süryani Kroniği, 25-26; İbn Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, 7-8. Dolayısıyla Sökmen'in Haçlılara karşı sefere çıkışı ve yenilgisi Çökürmüş ile olan ittifaktan daha öncedir. Nitekim Sökmen'in yenilgisi 1101 yılında gerçekleşirken Bohemund ve Joscelin'in esir edilişi 1104 yılındadır.

⁸⁹⁴ Bu dönemde Müslümanların Haçlılara karşı güçlerini birleştirmeleri ve cihat yönündeki uyanış süreci başladı. Bu uyanış sürecinin dönüm noktası ise Urfa'nın geri alınışıydı. Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, 135. Bu uyanış süreci 1187 Kudüs'ün fethiyle sonuçlanacaktı. Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 268. İslam'ı yaymak adına savaşmak, Abbasi hilafetinde buhran döneminin başlamasıyla ve Suriye ve Filistin'in kontrolünü ele geçirmek isteyen Selçuklular ve Fatimiler mücadelesiyle çok gerçekleşemese de Haçlıların gelişinden yaklaşık on yıl sonra Şam'da camide hoca olan Ali ibn Tahir al-Sulami'nin Haçlılara karşı askerî cihat çağrısı yapmasıyla bu fikir Haçlılara karşı yeniden canlanmaya başladı. Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 75. Birinci Haçlı seferinden sonra Haçlıların Kudüs'e kadar ilerleyerek buralarda krallıklar kurmalarına karşı Ali ibn Tahir al-Sulami'nin Müslümanların kaybettiği toprakları geri almak için kuran ve hadislerden yola çıkarak yaptığı askerî bir cihat çağrısı ardından yazılı olarak sunulan metin hakkında bk. Ali ibn Tahir al-Sulami, *The Book of the Jihad of 'Ali ibn Tahir al-Sulami (d. 1106)*, Text, Translation and Commentary: Niall Christie, Routledge 2016. (<https://docplayer.net/223535637-Of-ali-ibn-tahir-al-sulami-d-1106.html>) Erişim Tarihi: 28.11.2022)

⁸⁹⁵ Anonim Süryani Kroniği, 27-28; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 112-113; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, 167-168; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 159-160; İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 368-370; İbn Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, 14; Sybel, *The History and Literature of The Crusades*, 65; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 155-156; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 132; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 93; Demirkent, "Urfa Haçlı Kontluğu Tarihinin Bir Bakış (1098-1146)", 169-170; Demirkent, "Haçlılar", 530; Ebru Altan, *İkinci Haçlı*

1104-1108 yılları arasında Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ve pek çok Türk emir Antakya Haçlı Kontluğu'na bağlı olan Urfa'yı ele geçirmek için şehri kuşattıysa da kısmî başarılar haricinde kesin bir başarı elde edemedi. Çünkü Sökmen ve Çökürmüş'ün araları açılmıştı ve bundan dolayı başarılarını gereğince değerlendiremediler. Lakin şehrin hâkimi olan önce Tancred, daha sonra Richard de Salerno, Baudouin'ın serbest bırakılması için fidye vermek bir yana 1108 yılında Emir Çavlı tarafından serbest bırakıldığında ve Urfa'yı teslim almaya geldiğinde Urfa'nın hâkimiyetini geri vermek istemediler. Antakya ve Urfa Haçlı Kontluğu arasında Urfa'nın teslim edilmesi hususunda başlayan bu anlaşmazlık⁸⁹⁶, her ne kadar Urfa'nın teslimi daha sonra arabulucularla gerçekleşse de (Eylül 1108), düşmanlık, kin ve nefret kontluğun yıkılışına kadar devam etti. Bu durum Türklerin Urfa'yı fethetmeleri için uygun bir ortam oluşturdu. Çünkü bir taraftan iki Haçlı hükümdarının birbirlerinden nefret etmesi bir taraftan da başta Ermenilerle ittifak ederek kontluğu kuran ve kendi adamlarının azlığından ötürü Ermenileri idarenin yüksek mevkilerine getiren lakin daha sonra haçlı ordusundan takviye alır almaz Ermenileri bu mevkilerden alarak Haçlıları yerleştiren Baudouin'a Ermenilerin öfkesi⁸⁹⁷, çıkarların çatışması neticesinde bozulan Haçlı-Ermeni ilişkileri, fetih için uygun ortamı sağladı⁸⁹⁸.

Urfa Haçlı Kontluğu için dönüm noktası 1110 yılıydı. Sultan Muhammed Tapar'ın Haçlılara karşı cihat için görevlendirdiği orduya komutanlık eden Musul Valisi Mevdud, Ahlat emiri Sökmen el-Kutbi ve Mardin emiri Necmeddin İlğazi b. Artuk'un hedefleri

Seferi (1147-1148), TTK, Ankara 2003, 5-6; Ebru Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş", (1097-1190)", *Tarih Dergisi*, 47, İstanbul 2009, 78; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 95; Turan, "Şanlıurfa", 338.

⁸⁹⁶ Tancred, Baudouin ve Joscelin'in esir edilmesinden sonra serbest bırakılmaları için hiçbir şey yapmamış, hatta Urfa'ya giderek burada pek çok zenginlikler ele geçirdikten sonra şehre adamlarından Richard'ı vali olarak bırakarak Antakya'ya dönmüştü. Richard'ın halka kötü muameleleri ve zenginlikleri sömürmesi, daha sonra serbest kalan Baudouin'ın Richard ve Antakya Haçlı Kontluğu'ndan nefret etmesini sağladı. Bundan böyle iki kontluk arasındaki husumet, 1108 yılında şehir teslim edilse de bitmedi. Anonim Süryani Kroniği, 28-30.

⁸⁹⁷ Baudouin, 1116-1117 yıllarında Waleran of Villepreux ile birlikte Fırat üzerindeki Ermeni güçlerini ortadan kaldırmak için mücadeleye girişerek Ermenilerin Fırat çevresindeki gücünü ortadan kaldırması bu öfkeyi derinleştirdi. Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 83-84.

⁸⁹⁸ İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih X*, 369-370; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 35-36; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 163-164; Demirkent, "Urfa Haçlı Kontluğu Tarihine Bir Bakış (1098-1146)", 168-170; Turan, "Şanlıurfa", 338; Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş", (1097-1190)", 78; Fatma Çapan-Alican Yener, "Haçlı Seferleri Sırasında Antakya Kontluğu ile Urfa Kontluğu arasındaki Çıkar Çatışmalarının Siyasi Yansımaları: Telbaşir/Tilbaşar Savaşı (1108)", *USAD*, 12 (67), 2019, 274-275; Murray, "Baldwin II of Jerusalem (d.1131)", 135.

Urfa'ydı. Bu amaçla Haçlılara karşı birleşen Türk ordusu, Urfa'ya doğru saldırıya geçti. Bu saldırı karşısında Baudouin, Antakya Kontu Roger'ı⁸⁹⁹ ve Trablus kontunu yardıma çağırdı. Haçlı liderleri, güçlerini birleştirerek kuvvetlerini toplayıp Urfa savunması için silah kuşansalar da büyük bir yenilgiye uğradılar ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Kontluğun temellerini sarsan bu saldırıyla ağır darbeler alan kontluk ve Haçlılar için bu yenilgi sadece bir başlangıçtı. Nitekim Baudouin de Bourg'ın Kudüs Krallığı tahtına geçmesinden sonra 1119 tarihinde Necmeddin İlgazi kumandasındaki Türk kuvvetlerinin Antakya Haçlı ordusunu mahvettiği “*Kanlı Meydan*” savaşı⁹⁰⁰, 13 Eylül 1122 tarihinde İlgazi'nin yeğeni Belek'in Urfa'daki Haçlılar üzerine düzenlediği seferle Joscelin ve kuzeni Galeran'a büyük bir yenilgi yaşatarak birkaç komutanıyla beraber esir etmesi haçlılar için büyük darbeydi. Onları kurtarmak ve yaşanan Haçlı yenilgisini telafi etmek isteyen Baudouin, hemen harekete geçtiyse de birkaç komutanıyla beraber Belek tarafından esir edildi (18 Nisan 1123). Baudouin, I. Joscelin ve diğer Haçlı komutanlarıyla beraber Harput Kalesi'ndeki bir zindana atıldı. I. Joscelin ve Belek'in ölümünün ardından Baudouin'ın fidye ve rehin verme sözüyle esaretten kurtulması, Haçlıların Türklere saldırı planlamasına neden olduysa da bu defa karşılarda Aksungur el-Porsuki çıktı. Onun ölümü Urfa Kontluğu'nu sevince boğsa da tarih sahnesine bu defa İmâdüddin Zengî çıkacaktı⁹⁰¹.

1127 yılında Sultan Mahmud tarafından Musul bölgesine vali tayin edilen İmâdüddin Zengî, bu bölgede birlik ve beraberliği sağladıktan sonra Haçlılarla mücadeleye girişmeyi planladı. Selçuklu sultanı ile halife arasındaki olaylarda doğuya gitmesi ve Aleksios'ın Çukurova seferlerinde Suriye içlerine kadar ilerlemesi Zengî'nin Haçlılara karşı sefer düzenlemesine engeldi. Lakin 1139 yılına gelindiğinde amacı

⁸⁹⁹ Urfa kontu II. Baudouin, Antakya ile ilişkilerini düzenleyebilmek, dostane bir ilişki ve iş birliği kurmak adına kız kardeşini Roger ile evlendirdi. Kaynaklar Roger'ın Baudouin'ın kız kardeşiyle adını vermeden evlendiğini ancak daha sonra ona çeyiz olarak arazi bağışladığını kaydeder. Öyle ki bu çeyiz özellikle kocasının ölümünden sonra eşe mali bir güvenlik sağlamak amacıyla yapıyordu. Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 79.

⁹⁰⁰ Antakya Kontu Roger, Necmeddin İlgazi tarafından öldürüldü. Antakya şehrini Baudouin teslim alsa da daha sonra Antakya'yı Bohemund'ın oğlu II. Bohemund'a teslim etti. Üsâme İbn Münkız, *Kitab el-İ'tibar*, 154, 156.

⁹⁰¹ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 152-153, 193-195, 205-206, 251; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 217; İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, 86-87; Üsâme İbn Münkız, *Kitab el-İ'tibar*, 154-156; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 121; Murray, *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, 76; Demirkent, “Urfa Haçlı Kontluğu Tarihine Bir Bakış (1098-1146)”, 170-171; Demirkent, “Haçlılar”, 531. Ayrıntı için bk. İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, 42-43, 81-82;

doğrultusunda harekete geçen Zengî, Urfa kontluğunun doğusunda ve kuzeyindeki Diyarbakır, Mardin, Batman gibi birçok kale ve bölgeyi itaati altına aldı. 1143 yılına gelindiğinde kontluğa bağlı bazı kaleleri zapt etti. Zengî'nin 1139 yılı itibarıyla yapmış olduğu fetihler Urfa fethi için bir müjde idi⁹⁰².

1144 yılında Urfa Haçlı kontluğu tabiri caizse köşeye sıkışmış durumdaydı. Kontluğun Bizans ile arası açıktı. Kudüs Krallığı ona hızlı ve güçlü bir yardım gönderemezdi. Antakya ile olan gerginlik has safhadaydı. Öyle ki aralarındaki ilişki birbirlerinden nefrete kadar ilerlemiş durumdaydı. Bununla birlikte Urfa çok kuvvetli surlara sahipti. Bundandır ki Zengî, asıl hedefi Urfa kontluğu olmasına rağmen Artuklu arazisinde yoğun faaliyet göstererek kontlukla ilgilenmediği izlenimini vermeye çalıştı. Ayrıca Zengî, sefer için I. Joscelin'in ölümüyle Urfa Kontluğu'nun başına geçen II. Joscelin'in şehirde olmadığı zamanı bekledi. Joscelin, Zengî'nin Artuklularla uğraşmasını görüp tehlike arz etmediğini düşününce şehirden ayrıldı. Raymond ise 1144-1145 kışında Çukurova'daki Bizans kuvvetleriyle mücadele ediyordu. Yerleştirdiği casuslar sayesinde Joscelin'in şehirde olmadığını haber alan Zengî derhâl harekete geçti⁹⁰³. 28 Kasım'da Zengî, halkının kuvvetine güvenerek büyük bir ordu ile Urfa'yı kuşattı. Geçitleri hiç kimsenin girip çıkamadığı şekilde kesti. Böylece belli bir zaman sonra şehirde yiyecek sıkıntıları kendini göstermeye başladı. Şehir sağlam surlarla çevriliydi ve şehrin zapt edilmesi durumunda halkın kaçabileceği iç kale bulunuyordu. Fakat Zengî, şehri askerlerin terk ettiği bir durumda bulunca fetih için ümitlerini artırdı. Derhâl harekete geçen Zengî, ordusunu surları kuşatacak biçimde yerleştirdi ve mancınıklarla surları dövdürdü⁹⁰⁴.

Bu dönemde Urfa Kontu II. Joscelin ve Antakya Kontu Raymond'ın araları açık olmasına rağmen Urfa'nın kuşatıldığı haberini alan Joscelin, Antakya kontuna haberciler göndererek Zengî'ye karşı yardım çağrısında bulunduyorsa da Raymond bu çağrıya sessiz kaldı. Bu sırada Zengî'nin kuşatması devam ediyordu⁹⁰⁵. Şehre karşı yedi mancınık koyan ordu yağmur gibi ok yağdırıyordu. Kuleler düşmek üzereyken Zengî, Urfalılara: “İki

⁹⁰² İbnu'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid*, 73-74; Demirkent, “Urfa Haçlı Kontluğu Tarihine Bir Bakış (1098-1146)”, 171-172.

⁹⁰³ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 268; Demirkent, “Urfa Haçlı Kontluğu Tarihine Bir Bakış (1098-1146)”, 171-172; Demirkent, “Haçlılar”, 531; Bezer, “Zengî, İmâdüddin”, 260.

⁹⁰⁴ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 22-23; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 208-209.

⁹⁰⁵ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 23.

adamınızı bize vermek mukabilinde iki adamımızı alınız da kulelerin düşmek üzere olduğunu görünüz ve şehri, ele geçerek kılıçla helak olmadan evvel teslim ediniz”. diyerek çağrıda bulundu. Urfa'nın içinde bulunan Latin piskopos Papyas, Kudüs kralının onunla yardıma geleceğine emin olduğundan Zengî'nin uyarılarını dikkate almamakla kalmayıp alay etti. Bunun üzerine Zengî ve beraberindekiler, ok yağmurlarıyla birlikte dışarıda bulunan kuleleri destekleyen ahşap merkezleri de ateşe verdiler ve bunlar da düştü. Türkler de açılan bu yarığın içine girmeye başladılar. Papyas ve adamları bunun üzerine Türklerin ilerlemesini engellemek amacıyla derhâl yarığın içinde mevzi aldılar. Yarığın içine toplandıklarını ve surların onlar tarafından terk edildiğini fark eden Türkler, derhâl merdivenler yardımıyla surların üzerine çıktılar. Şehrin içindekiler bunu görünce çaresizlikle şehrin kalesine kaçtılar⁹⁰⁶. Böylece üç haftadan fazla süren kuşatmadan sonra 24 Aralık 1144'te Türkler içeri girmeyi başardı. Urfa, iç kaleye kaçışan iki gün direnebilen bir avuç insanın pes etmesiyle 26 Aralık'ta tümüyle Müslümanların eline geçti. Böylece Urfa, İslâm adına geri alınan ilk Haçlı kontluğuuydu. Urfa'nın yaklaşık elli yıl sonra Türk hâkimiyetine geçmesi ve I. Haçlı Seferi'nde kurulan ilk haçlı kontluğunun son bulması Müslümanların toparlanışının ilk dönüm noktası olurken bu durum Avrupa'da sönmüş olan Haçlı Seferi heyecanını yeniden gün yüzüne çıkardı⁹⁰⁷.

3.4. II. HAÇLI SEFERİ

Urfa'nın aşağı yukarı elli yıl kadar Haçlı hâkimiyetinde kaldıktan sonra İmâdüddin Zengî tarafından fethedilmesi İslâm dünyasında büyük bir sevinç yaratırken, Avrupa ve doğudaki Haçlılar için büyük bir üzüntüye ve endişeye neden oldu. Çünkü Urfa'nın alınması ilk kurulan Haçlı kontluğunun yıkılışı demektir. Ayrıca Urfa'nın fethiyle Antakya ve Kudüs Haçlı kontlukları da tehlike altına girmiş oldu. Çünkü Türklerin hedefinin Urfa'dan sonra Antakya olduğu belliydi ki bu tehdit I. Haçlı Seferi'nin kazançlı tüm yönlerinin sökülüp atılması demektir. Urfa'daki kontluk Antakya'yı doğudan gelecek tehlikelere karşı savunan Haçlı gücüydü. Kontluğun ortadan kalkması demek yaklaşan büyük tehlike demektir. Bu nedenle kontluklar derhâl doğuya yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesi gerektiğine karar verdiler. Derhâl Kudüs Kralı Foulque'in ölümünden

⁹⁰⁶ Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 378; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 125-127.

⁹⁰⁷ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 209; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 8-9; Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, 50-51, 139.

sonra idareyi elinde tutan Kudüs kraliçesi Melisende ve Antakya kralı Raymond yardım istemek üzere batıya elçilikler gönderdiler. Ayrıca Çukurova Ermeni piskoposlarından oluşan çeşitli elçilik heyeti de Bizans'a karşı yardım istemek üzere Papa Eugenius'un yanına geldiler. Türklerin Urfa'yı fethetmesinden sonra Anadolu'da Türklerin Urfa'yı fethetmekle kalmayıp tüm doğu ülkelerini kat ederek Haçlılara ait şehirleri de tahrip ettiğine dair bir söylentinin Avrupa'nın bütün ülkelerine yayılmasını amaçlayarak Haçlıları galeyana getirilmek istediler. Nihayetinde Papa III. Eugenius, doğudaki bu durumu duyunca derhâl güvendiği adamlarını Avrupa'nın değişik bölgelerine göndererek durumu anlattırdı. Propagandaları ise garip bir şekilde Urfa değil I. Haçlı Seferinde olduğu gibi Kudüs idi. Kudüs'ün kurtarıldığını ancak Urfa'nın Türkler tarafından alınmasıyla doğu kilisesinin ve tüm Hristiyanların tehlike altında olduğunu söyleyerek yardım çağrısında bulundu ve onları intikam almaya davet etti. Bu çağrı etkisini gösterdi ve Alman Kralı III. Konrad ve Fransa Kralı VII. Louis birçok şövalye ile birlikte intikam almak için hazırlıklara başladılar⁹⁰⁸.

Batı dünyasında sefer hazırlıkları yapılırken bu dönemde Bizans, Aleksios devrinden beri sürekli Türk akınlarına maruz kalan imparatorluğun doğu sınır bölgelerinin güvenliğini sağlamak için Bithynia bölgesine birlikler sevk etse de bu Türk akınlarının tamamıyla kesemedi. Nitekim 1146'da Sultan Mesud, Çukurova ile Isauria bölgesinde bulunan Prakana⁹⁰⁹ şehrini fethetti. Diğer taraftan Bizans, Haçlıların ikinci bir sefer için hazırlıklara girdiği dönemde bir taraftan Çukurova'daki Ermeni isyancıları zapt edemeyip onlara karşı sürekli toprak kaybederken Türkiye Selçuklu Devleti'nin akınları nedeniyle 1146'da yılında düzenlediği işgal hareketinde de aldığı hezimetler imparatorluğu büyük bir askerî zayıyata uğrattı ki bu durum Haçlıların Anadolu'yu uçtan uca katetme tehlikesini ortaya koyuyordu. Bu nedenle Batılı Hristiyanların ne yapacağından emin olamayan İmparator Manuel, bir taraftan onlara karşı önlem almak için Selçuklularla barış yaparken diğer taraftan Haçlılarla sefere katılmak istediği izlenimini veren ikili siyaset uyguladı. Sultan Mesud ise Haçlı karşısında Manuel ile

⁹⁰⁸Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 40-41; Hetum Vekayinamesi, 4; Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, 5-6, 12-13; Demirkent, "Haçlılar", 533; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 10-13, 51, 52.

⁹⁰⁹ Bugünkü yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte Silifke yakınlarında bulunduğu belirtilir. Ramsay bu şehri anlatırken 1146 yılında Mesud'un şehri fethettiği dönemde Bizans ile Selçuklu arasında sınıra yakın noktadaki bir yer olduğunu belirtir. W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev.: Mihri Pektaş), MEB, İstanbul 1960, 404.

anlaşma yoluna gitmeyi uygun gördü ve şehirlerini tahkim ettirerek doğunun tüm beyleri ve hükümdarlarından yardım istedi. Niketas'ta bahsedildiği üzere bu ittifak neticesinde Türkler, ilerleyen Haçlı ordusuna karşı saldırılarda bulunmak için hazırlık yaptılar⁹¹⁰.

Urfa'nın fethine karşı intikam almak üzere çıkılan bu seferde Haçlılar ayrı ayrı yol almaya ve İstanbul'da birleşmeye karar verdiler. Böylece ordular arasında çatışma olmayacak ve her ordu daha rahatlıkla ihtiyaçlarını gidererek ilerleyebilecekti. Nihayetinde İstanbul'da buluşmak için 1147 yılının mayıs ortalarında ilk yola çıkan III. Konrad ve yetmiş bin zırhlı asker, yayalar, çocuklar, kadınlar ve süvarilerden oluşan ordusu Tuna üzerinden ilerleyerek İstanbul'a vardı. İmparator I. Manuel, Konrad ile dostça görüşürken Sultan Mesud Bizans ile arasını iyi tutup Dânişmendlilerin çöküşünden faydalanarak topraklarını genişletmek istedi. Bu hedefle Mesud, Haçlı ordusunun geldiğini haber alınca doğudaki en uzak bölgelerden bile kuvvetler talep ederek Haçlılara karşı tüm tedbirlerin alınmasını istedi⁹¹¹.

İstanbul'a ilk ulaşan ordu Alman ordusu oldu. 10 Eylül 1147'de İstanbul'a gelen Haçlı ordusu, imparatora Bizanslılara zarar vermek için değil Türklerle savaşmak için geldiklerine verdikleri yemin karşısında kılavuzlar veren Manuel⁹¹², Bizans arazisi içinden ilerlemelerini, Türklerle mücadeleye girmemelerini tavsiye etti. Ancak bunu dinlemeyen Alman ordusu Suriye'ye gitmek üzere Akşehir-Konya üzerinden Çukurova'ya ulaşan Bizans askeri yolunu kullanmayı tercih edince Türklerin arazisinden geçmek zorunda kaldı. İznik'ten Dorylaion önüne gelen ordu 26 Ekim 1147'de⁹¹³ büyük bir mağlubiyete uğradı⁹¹⁴.

Willermus ve Odo de Deuil'e göre Dorylaion'da yaşanan bu hezimetin nedeni Almanların imparatorun lafını dinlememesinden değil aksine imparatorun yanlarına

⁹¹⁰ Deuilli Odo, 69; Niketas Khoniates, *Historia*, 44-45; Demirkent, "Haçlılar", 533; Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, 12-1; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 41-49.

⁹¹¹ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 40-43; Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, 10, 34; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 29.

⁹¹² Bizans imparatorundan nefretle bahseden Odo, kral ve baronların itaatine karşılık Manuel'in söz verdiği gibi yolculuk için rehberleri göndermediğini ve Haçlı ordusunun uzun süreli ihtiyaç duyacağı pazarı da sadece birkaç gün kurdurduğunu kaydeder. Deuilli Odo, 95.

⁹¹³ Odo de Deuil, Haçlıların İznik'ten ayrılışlarının on birinci günü Türklere karşı yenildiklerini anlatır. Bundan yola çıkarak kaynaklar genel olarak bu tarihi 26 Ekim 1147 olarak belirtirken, Demirkent bu tarihi 25 Ekim 1147 olarak belirtir. Odo de Deuil, 95; Demirkent, "Haçlılar", 533; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 64.

⁹¹⁴ Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, 46; Demirkent, "Haçlılar", 533; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 59-66.

verdiği Bizanslı kılavuzların oynadığı oyun ile Türklerin kolayca baskın yapabileceği yolsuz, yiyecek ve su bulunmayan bölgelere saptırılmalarıydı. Ayrıca onlara göre kılavuzlar ordudan gizlice ayrılıp Fransa kralının karargâhına giderek Alman ordusunu Konya'ya götürdüklerini ve onların Türklere karşı zafer elde ederek şehri zapt ettiklerini haber ettiler. Diğer taraftan kılavuzsuz kalan Konrad ve ordusu yol hakkında bilgileri olmaksızın ve erzaksız ilerlemeye çalışıyorlardı. Ordu Konya'dan uzaklaştırılarak Kapadokya'nın çorak ve kurak bölgelerine imparatorluğun bilgisi dâhilinde getirildiler. Bu sırada Türklerin kalabalık bir kuvvetle yakınlarında bulunduklarına dair bir haber geldi. Nitekim Türkler ok ve yaylarla Haçlılara saldırdılar. Bitkin olan Haçlı ordusu, büyük bir mağlubiyet yaşadı. Açlıktan veya Türklerin saldırılarından yetmiş bin zırhlı, atlı ve yayadan geriye çok azı kalabildi. Bu mağlubiyetten sonra Konrad, ordusunun geri kalanıyla İznik'e doğru geri çekilirken Türkler aynı yolu kullanacak olan Fransız ordusunu beklemeye koyuldular⁹¹⁵.

Almanların hareketinden sonra Fransız Kralı VII. Louis, karısı Eleonore'u da yanına alarak Macaristan üzerinden 4 Ekim 1147'de İstanbul'a geldi⁹¹⁶. Almanlar ve Fransızlar, Konrad'ın ordusunun güçlü olmasına karşı aldığı mağlubiyetten dolayı bundan sonra seferin devamı için ordularını birleştirmeye karar verdiler. Nitekim birlikte yürüyüşe devam etmek için Lopadion'da⁹¹⁷ buluşarak ilerlediler. Alman kralı ile birlikte ilerleyişlerini gerçekleştiren Louis, Kral Konrad'ın hastalığı sebebiyle⁹¹⁸ geri dönmesi üzerine ordusuyla ilerlemeye başladı. Yalvaç yakınındaki nehirden geçerken 7 Ocak 1148'de⁹¹⁹ Türklerle savaştılar ve büyük bir mağlubiyet yaşadılar. Deuilli Odo, Haçlılar Denizli'ye vardıklarında şehrin valisi ve Bizanslıların Türklerle ittifak halinde olduklarını, Denizli valisinin orduyu Türklerin pusu kurduğu noktaya yönlendirmesinden

⁹¹⁵ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 44-47; Deuilli Odo, 95, 101. İznik'e her şeyini kaybetmiş ve bitap bir şekilde gelen Haçlı ordusundan pek çoğu yeminlerinden vaz geçerek ülkelerine gitmek için İstanbul'a gittiler. Deuilli Odo, 107; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 68.

⁹¹⁶ Manuel, Louis ve maiyetini ihtişam içinde karşılamasına ve her türlü yardımı yapacağı teminatını vermesine karşın; kralın maiyetindeki Langres Piskoposu Godefroi İstanbul'u zapt etmeyi teklif etti. İstanbul'u ele geçirirlerse diğer yerlerin de boyun eğeceğini söyledi. Ancak bu teklif kabul edilmedi. Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 69-70.

⁹¹⁷ Karacabey yakınındaki Ulubat.

⁹¹⁸ Willermus, onun geri dönmesinin nedeninin ordusunun azlığı veya Fransız ordusunu kıskanması olabileceğini kaydeder. Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 48.

⁹¹⁹ Willermus, 3 Ocak 1148'de Denizli'de Türklere karşı mağlup olduğunu kaydeder. Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 49.

ötürü büyük bir mağlubiyet yaşadıklarını⁹²⁰ ve Bizanslıların şehri tamamıyla boşattığı için⁹²¹ erzak bulamayıp güçlük çektiklerini kaydeder⁹²².

Kral Louis, yolculuklarında Türklerin Haçlı ordusunu hırpalamaları neticesinde yaya olan Haçlı ordusunu bırakarak karısı ve şövalyelerle birlikte Antalya'da beş hafta kadar dinlendikten sonra deniz yoluyla Antakya'ya geldi. Fransa Kraliçesi Eleonore'un amcası olan Antakya Kontu Raymond de Poitiers onları sevinçle karşıladı. Ancak Antakya'ya varan Fransız Haçlılar perişan haldeydi. Diğer taraftan Antalya'da bırakılan yaya Haçlı ordusunun bir kısmı ölürken bir kısmı da Bizans ve Türklerin hizmetine girdi. Kalan yaya Haçlı ordusu da hırpalana hırpalana Çukurova'yı geçmeye çalışsalar da ordunun çok azı Antakya'ya ulaşabildi⁹²³.

Antakya Kontu Raymond, Halep'e ve diğer komşu kentlere kralın gücü ve maiyetiyle saldırmak istediğinden onların gelişine çok sevindi. Halep, bu dönemde Nureddin Mahmud Zengî'nin güç merkezi idi. Urfa'dan Hama'ya kadar uzanan bölgede hâkim olan Nureddin Mahmud, Antakya için tehlike oluşturduğundan Raymond derhâl önlem almalıydı. Raymond, Nureddin Mahmud'un güç merkezine saldırı düzenleyerek tehlikeyi bertaraf edebileceğini düşünüyordu⁹²⁴. Bu sırada babası İmâdüddin Zengî'nin kendi hizmetkârları tarafından öldürüldükten ve ordunun dağılmasından sonra Halep'te hüküm sürmeye başlayan Nureddin Mahmud Zengî⁹²⁵, tehdidi fark edince stratejik davranarak bir taraftan gizliden gizliye kuvvetlerini toplarken diğer taraftan da sakince bekledi. Nureddin Antakya'daki Haçlılara karşı mevzilerini güçlendirirken, Raymond, Kral VII. Louis ile birlikte sefere katılacağını düşündüğü için rahattı. Lakin Kral Louis,

⁹²⁰ Haçlılar, yaşanan tüm mağlubiyetler ve sıkıntılar için Bizans İmparatoru Manuel'i sorumlu tutar. Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 95.

⁹²¹ Haçlı seferlerinde yerli halk ile gelen Haçlıların Hristiyanlık anlayışı birbirine uymuyordu. Bu talihli neden onların aralarında tam bir iş birliğinin olmasını da engelledi. Nitekim bu seferde yerli halk, Fransızlara yardım etmemek amacı ile bulundukları Laodikya şehrini terk ederek dağ içlerine ve yalçın tepelere saklandılar. Tuncer Baykara, "Sufi ve Çevre: Yunus Emre Anadolu'sunda Siyasal ve Toplumsal Ortam", *Yunus Emre*, (Editör: Ahmet Yaşar Ocak), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2012, 17.

⁹²² Deuilli Odo, 125.

⁹²³ Deuilli Odo, 150-155; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 48-52; Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, 47-48; Demirkent, "Haçlılar", 534; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 40, 74, 88-97. Deuilli Odo, geride kalan Haçlıların çoğunun Bizans'ın Türklerle ittifak etmesi nedeniyle öldürüldüğünü anlatırken ölmekten kurtulan Haçlılara Türklerin cömertçe yardım ettiğini ancak Bizanslıların ellerinde bir şeyler kalan Haçlıları soyduklarını ve zorla hizmetlerine aldıklarını kaydeder. Ayrıca Odo, Türklerin yaptıkları yardım karşısında "üç binden fazla genç merhametli kâfirler arasına gittiler" diyerek Türklere katıldıklarını kaydeder. Deuilli Odo, 153.

⁹²⁴ Demirkent, "Haçlılar", 534; Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, 54.

⁹²⁵ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 27.

aldığı mağlubiyetlerden ve hac yolculuğunu tamamlamak amacından dolayı az sayıdaki askerle onu yalnız bırakarak güneye, Kudüs'e, doğru ilerlemeye karar verdi. Tüm beklentileri boşa çıkan Raymond, krala düşman oldu⁹²⁶.

Kudüs'e bir ay aralıkla giden Konrad ve Louis'in burada da büyük bir hezimete uğramasıyla birlikte büyük umutlarla başlayan II. Haçlı Seferi hüsrarla sonuçlandı⁹²⁷. Bu seferin sonucunda Haçlılar büyük hezimete uğrayıp güçlerini kaybederken, onlarla ittifak kurarak hâkimiyetlerini güçlendiren Ermeniler Çukurova'da varlıklarını devam ettirdiler ve hatta neredeyse tüm Çukurova'ya hâkim oldular. Bunun üzerine imparatorluk, Çukurova'da Ermeniler üzerine seferler gerçekleştirmiş olsa da onların ilerleyişine engel olamadıklarından bir zamanlar Türkler karşısında Haçlılarla ittifaka girdikleri gibi Çukurova seferi ve baş edemedikleri Ermeniler için Türkiye Selçuklu Sultanları ile ittifaka gireceklerdi.

3.5.MANUEL'İN SULTAN MESUD İLE İTTİFAKI

İmparator Manuel'in Thoros'ın üzerine bizzat sefere katılmayıp görevlendirdiği Andronikos ile maiyetindeki ordunun büyük bir darbe alması ve Bizans tarafında olan Ermeni baronların dahi mağlup edilerek öldürülmesi Thoros'ı karşı konulamaz bir güç haline getirdi. Thoros, bu zaferden aldığı cesaretle neredeyse tüm Çukurova'yı hâkimiyeti altına aldı. Bu gelişmeler üzerine Manuel yönünü batıya çevirdi⁹²⁸. Lakin Manuel yönünü batıya çevirse de Çukurova'da tekrar hâkimiyeti sağlamak istiyordu. Bu amaçla Manuel, bir türlü tam olarak hâkimiyeti altına alamadığı bilakis ağır mağlubiyetler yaşadığı Thoros'a karşı duyduğu büyük bir kinle kendisinin bizzat dâhil olmadığı sefer planları yaptı. Thoros'a yenilgi yaşatarak öç almayı ve Çukurova'yı tekrar Bizans hâkimiyeti altına almayı isteyen Manuel, ittifak girişimlerine başladı. Nitekim Çukurova'ya bir sefer

⁹²⁶ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 49-54; Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, 38; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 244-245; Demirkent, "Haçlılar", 534; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 98-100.

⁹²⁷ Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 113.

⁹²⁸ Vahram Vekayinamesi'ne göre, Bizans ordusunun büyük bir mağlubiyet yaşaması Manuel'in artık Thoros'ın kuvvetine karşı gelemeyeceğini düşünmesine ve yönünü batıya çevirmesine neden oldu. Vahram Vekayinamesi, 8-12. Oysaki bahsi geçen dönemde Manuel; Kumanlar, Sicilyalılar, Sırplar ve Macarlara karşı savaşmak zorunda olduğundan yönünü batıya çevirmek zorundaydı. Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123.

gerçekleştirmek ve bölgede hâkim olan Thoros'tan intikam almak için Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud ile iş birliği içine girmek istedi⁹²⁹.

3.5.1. Sultan Mesud'un Çukurova Seferi (1153)

Thoros'ın Misis ve çevresinde Bizans ordusuna rağmen hâkimiyetini devam ettirmesi, Manuel'in Thoros'ın kuvvetleri karşısında mukavemet edememesi nedeniyle Manuel bu sorunu Sultan Mesud ile çözmek için Mesud'a yardım teklifi gönderdi. İmparator, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'a Thoros'ı yakalaması ve onu mağlubiyete uğratması için büyük bir meblağ vererek: "*Thoros'ı ve onun milletini imha et.*" dedi. Vahram Vekayinamesine göre sultan ilk önce bu teklife sıcak bakmadı; fakat imparatorun ısrarı üzerine yardım isteğini kabul etti⁹³⁰. Kaynaklarda Sultan Mesud'un para ve hediyeler karşısında Bizans'ın yardım etme teklifini kabul ettiği kaydedilse de esasen Thoros, Türk sınırlarını da ihlal ettiğinden dolayı bu yardım teklifini kabul ederek Thoros'a karşılık vermek istedi⁹³¹. Çünkü Sultan Mesud döneminde Çukurova Ermeni Prensi II. Thoros, Çukurova'daki pek çok kent ve kaleyi ele geçirmekle kalmayıp imparatorluğun hâkimiyetindeki Çukurova'nın bazı bölgelerindeki Bizans egemenliğine son verirken, Bizans'ı mağlup etmesinden aldığı cesaretle Selçuklu memleketlerine de saldırdı. Bu nedenlerden dolayı Sultan Mesud, Bizans ile ittifaka girerek Çukurova bölgesini yeniden Selçuklu hâkimiyetine sokmak amacıyla imparatorun yardım teklifini kabul etti⁹³². Nihayetinde ittifak sağlandıktan sonra Thoros'ın karşısına çıkmak için hazırlıklarını yapan Sultan Mesud, Dânişmendli Yağıbasan ile birlikte Çukurova'ya doğru yola koyuldu. Çukurova'ya doğru Selçuklu ordusunun ilerlediğini duyan Ermeniler, ovalık alanlardan dağlık alanlara doğru kaçtılar⁹³³.

Bölge, Ermenilerin savunma yapmasına müsait bir yerdi. Diğer taraftan Sultan Mesud Ermenilerin dağlık alanlara doğru ilerleyip hazırlıklara giriştiğini duyunca: "*Ben*

⁹²⁹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 305-307; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 203; Vahram Vekayinamesi, 8-12; Hetum Vekayinamesi, 4; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 385; Simbat Vekayinamesi, 55-56; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123; Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", 2123-2124.

⁹³⁰ Vahram Vekayinamesi, 12.

⁹³¹ Sümer, "Mesud I", 341.

⁹³² Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 22.

⁹³³ Simbat Vekayinamesi, 56; Rençber, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", 2124.

senin memleketini tahrip etmeye gelmedim. Bize itaat et, Bizans'ın elinden almış olduğun yerleri iade et, biz sana dost kalacağız.” dedi. Sultan Mesud'dan böyle bir teklifin gelmesi Thoros'ı ziyadesiyle memnun etti. Fakat o: *“Bir hükümdar olan sana itaat ederim, çünkü sen bizim yükselişimizi kıskanmıyorsun. Fakat Greklere toprak iade etmeyi asla kabul etmeyeceğim.”* diye cevap verdi. Simbat Vekayinamesi'ne göre sultan, Thoros'a baskı uygulamayarak bilakis dostluk kurarak ona hiçbir zarar vermeden geri döndü⁹³⁴.

3.5.2. Sultan Mesud'un İkinci Çukurova Seferi (1154)

1153 yılında İmparator Manuel'in isteğiyle gerçekleşen Çukurova seferi, Sultan Mesud açısından kazançlı bir sefer olsa da Manuel aldıkları yerleri geri vermeyeceklerini öğrenince öfkeleni. Daha öncesinde ordusunun mağlup edilmesinin intikamını alma arzusu ve hırsıyla Sultan Mesud'a ikinci kez para ve hediyeler göndererek irtibata geçti. Thoros ve Ermenilerden nefret eden Manuel, Mesud'dan yeniden bir sefere çıkmasını istedi. Para ve hediyeleri kabul eden Sultan Mesud, ikinci bir sefer teklifini kabul etti⁹³⁵.

Sultan Mesud, hazırlıklarını tamamlayıp daha büyük bir orduyla Çukurova'ya geldiğinde Misis, Anavarza oradan Tel Hamdun'a (Toprakkale) kadar ilerledi. Anavarza ovasında karargâh kurup Toprakkale'yi kuşattı⁹³⁶. Bunu duyan Thoros, sultanın memleketi Konya'ya bir akın yaptı ve bu akından büyük bir ganimet elde ederek geri döndü. Thoros'ın bu akını Mesud'un geri adım atmasına neden oldu. Çünkü bu sırada ortaya çıkan hastalıklardan dolayı büyük zorluklar yaşandı. Ordunun gördüğü zararlar Sultan Mesud ve beraberindekileri geri dönmek durumunda bırakınca Mesud, Thoros'a hediyeler göndererek sulh yapmak istedi ki zaten bu olaydan yaklaşık on ay sonra tahtını II. Kılıçarslan'a bırakarak öldü. Kılıçarslan da babası gibi Thoros ile dostluk kurarak bu dostluğu devam ettirdi⁹³⁷.

⁹³⁴ Simbat Vekayinamesi, 56.

⁹³⁵ Rençber, “Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası”, 2124-2125.

⁹³⁶ Vahram, bu seferi Mesud'un Thoros'a karşı ilk seferi olarak kaydetse de onun kaydettiği olaylar Mesud'un ikinci Çukurova seferinde gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Vahram, Mesud ve ordusunun bu kuşatmadan sonra Tanrı tarafından cezalandırıldığını, türlü türlü felaketleri başlarına getirildiğini kaydeder. Ona göre Allah onların üzerine eşek arılarını musallat etti. Vahram Vekayinamesi, 12.

⁹³⁷ Vahram Vekayinamesi, 12; Simbat Vekayinamesi, 56-57.

3.6. MANUEL'İN ÇUKUROVA SEFERİ (1158)

İmparator Manuel, on beş yıllık Bizans tahtında askerî, diplomatik ve idarî anlamda birçok mücadele verdi. II. Haçlı Seferi'nin olumsuz sonuçlarının üstesinden gelmeye çalıştı. Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti, Dânişmendliler ile mücadele verirken Trakya'da Kumanlar, Korfu'da Sicilyalılar, Tuna eyaletlerinde Sırplar ve Macarlara ve ayrıca Venediklilere karşı mücadele etti⁹³⁸. Macarlarla 1153 yılında yapılan savaşta Macarların anlaşma teklifinde bulunmaları üzerine yapılan anlaşma ile imparator İstanbul'a dönse de Sicilya ile imparatorluk arasındaki anlaşmazlıklar devam etti. Sicilya ile anlaşmazlık yaşayan İmparatorun meşgul olmasını fırsat bilen Macar kralı tekrar savaş hazırlıklarına başladı. Yapılan mücadelenin neticesinde 1155 yılında Macarlarla Bizans mütareke yaptıktan sonra batıda sükûnet hâkim olmaya başlayana kadar Manuel Çukurova seferlerine çok az ilgi gösterebildi. Çukurova'yı ihmal etmesinin huzursuzluğunu yaşayan Manuel'in ordusunu bağlayan bir düşman kalmayınca bu ihmali telafi etmek için öfke ve intikam arzusuyla yönünü Çukurova'ya çevirdi ve 1158'de Çukurova'da Thoros'a karşı sefere çıktı⁹³⁹.

Manuel'in batıyı sükûnete kavuşturur kavuşturmaz Çukurova üzerine sefere çıkmasının nedeni bir türlü dinmek bilmeyen öfkesiydi. Onun öfkesi, geçmişte cezalandırılması gereken Ermeni beylerinin cezalandırılmamasına bilakis güçlerini giderek artırmalarındaydı. Onun bu öfkesi bölgedeki tüm Ermenilere olmakla birlikte bilhassa Çukurova'daki pek çok yeri ele geçiren ve mezkûr bölgede mukavemet edilemeyecek kadar güçlenen II. Thoros'a karşıydı. Bu nedenle Thoros'a apayrı bir öfke besleyen Manuel için Ermeni beylerinden cezalandırılması ve gücünün kırılması gereken ilk Ermeni beyi Thoros'tu. Rupen ailesinden Leon'un hayatta kalan en büyük oğlu olan Thoros, kaçarak Çukurova'ya geldi ve Manuel'in batıdaki olaylarla meşgul olmasını fırsat bilerek Bizans'ı birçok yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine Manuel, kuzeni Andronikos'ın kumanda ettiği bir orduyu ona karşı gönderse de Thoros onları mağlubiyete uğrattı ve Andronikos bölgeden kaçmak zorunda kaldı. Bu durum Manuel'i çok rahatsız etse de⁹⁴⁰ yönünü batıya çevirmek, batıdaki sorunların üstesinden gelmek

⁹³⁸ Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123.

⁹³⁹ Niketas Khoniates, *Historia*, 69-70; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123.

⁹⁴⁰ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 130; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123.

zorundaydı. Lakin Manuel, bizzat batıyla ilgilenmek mecburiyetinde olsa da Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'dan yardım isteyerek Thoros'ı alt etmek istedi. Lakin Sultan Mesud'un Çukurova'ya düzenlediği her iki sefer de Bizans adına kazançlı bir sefer olmadı. Manuel, istediği şekilde Thoros'ı cezalandıramamış bilakis ona karşı ordusu ve ittifak ettiği devlet yenilmişti. Bundandır ki Manuel bizzat Thoros üzerine sefer düzenlemek istedi.

Seferin başka nedenleri de vardı. 28 Haziran 1149'da Nureddin'in Antakya Kontu Raymond'a büyük bir mağlubiyet yaşatması ve yapılan savaş neticesinde Raymond'ın bu savaşta ölmesiyle onun yirmi bir yaşındaki eşi Constance, kendisinin ve Antakya halkının tüm mal varlığını imparatora sundu. Bunun üzerine imparator, onunla evlenmesi için Ioannes Rogerios'⁹⁴¹ gönderdi. Lakin Ioannes Rogerios'ı duyunca tüm fikirleri değişen Constance, II. Haçlı Seferi'ne katıldıktan sonra doğuda kalmaya karar veren Fransız asilzadesinin oğlu Renaud de Châtillon ile evlendi. Bu evlilik Bizans çıkarlarına uygun düşmediğinden ve imparatora sorulmadan yapıldığından imparator bu evlilikten memnun olmasa da bu sırada diğer işlerle meşgul olduğundan bu mevzunun üzerinde durmadı. Bu nedenle evliliği görmezden gelen Manuel, Thoros sorununu bir an evvel halletmek için Renaud de Châtillon'a bir teklifte bulundu. Buna göre eğer o Ermeni Thoros'a karşı bir sefere çıkar ve başarılı olursa onu Antakya valisi olarak tanıyacağını ve başarısı karşısında para da vereceğini söyledi. Ayrıca Thoros üzerine sefer düzenlediği takdirde sefer masraflarının kendisi tarafından karşılanacağını bildirdi. Renaud, bu teklifi 1156 yılında Ermenilerin İskenderun'a ilerlemeleriyle olumlu olarak değerlendirdi. Anlaşma yapıldıktan sonra Ermeniler üzerine sefere çıkan Renaud, Ermenileri mağlubiyete uğrattı. Lakin ele geçirdiği yerlerin hepsini imparatora teslim etmeyerek Templier Tarikatı Şövalyeleri'ne⁹⁴² teslim etti⁹⁴³. Bununla da kalmayıp Thoros ile kısa zaman sonra ittifak

⁹⁴¹ Manuel'in kardeşi Maria'nın dul eşidir. Ancak Constance kendisinden büyük olan bu adamı kabul etmez. Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 124.

⁹⁴² Kudüs Kralı II. Baudouin'ın izniyle kurulan tarikatıdır. Kral, tarikat üyelerinin kiliseleri ya da belirli evleri olmadığından onlara kendi sarayında, Temple (Tapınaklar) mahallesinde bir zamanki el-Aksâ camii olan krallık sarayında yer verdi. İffet, itaat ve yoksulluk yemini eden Tapınak şövalyelerinin ilk görevleri hac yollarını eşkiya soygunlarına karşı korumaktır. İlk dokuz yıl halkın bağışladığı dünyevi kıyafetleri giyseler de daha sonra beyaz pelerin üzerine kırmızı kumaştan haç dikili elbiseyi giymişlerdir. İlk olarak az sayıda olsalar da gittikçe çoğalan şövalyeler güçlerini artırınca Kudüs Patrikliği'nden kendilerini bağımsız kıldılar ve itaati reddettiler. Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, 190-191; Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", 90-91. Tapınakçıların ortaya çıkışlarına dair ayrıntılı bilgi için bk. Ernoul Kroniği, 23-24.

⁹⁴³ Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 640; Bernard Hamilton, "Reynald of Châtillon (d. 1187)", *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), IV: Q-Z, ABC-CLIO, Santa Barbara,

yaparak 1156 yılında Thoros ile birlikte Kıbrıs'a saldırdı⁹⁴⁴. Nitekim Willermus'a göre Renaud de Châtillon Kıbrıs halkına, kadınlarına ve çocuklarına büyük eziyetler yaptı⁹⁴⁵.

Ioannes Kinnamos, Renaud ile Thoros arasındaki ittifakın nedenini Renaud de Châtillon'un Thoros'a düzenlediği seferde ele geçirdiği yerlerden sonra imparatorun görevini tam olarak yerine getirmemesi olarak kaydeder. Ona göre işgal sonunda imparatorun söz verdiği gibi ödeme yapmaması, Thoros ile Renaud'un yakınlaşmasına neden oldu. Buna göre, Ermeni Thoros ve beraberindeki Ermeniler Çukurova'ya saldırırken; Renaud de Châtillon da Thoros'ın teşviki, Ermenilerin desteği ve iş birliği ile Bizans'a ait Kıbrıs Adası'na bir filoyla taarruzda bulunarak buradaki şehir ve köyleri yağmaladı. Üç hafta boyunca Kıbrıs'a büyük zarar verdi ve pek çok serveti ele geçirerek geri döndü. Burada idareyi elinde bulunduran imparatorun yeğeni ile Mikhail Branas Renaud'a karşı çıkmaya çalışsalar da onun tarafından esir alındılar. Tüm bu gelişmeler Manuel'i çok öfkelenendirirken bahsi geçen her iki kişiyi de cezalandırmak ve onların üstesinden gelmek için sefere çıktı⁹⁴⁶.

İntikam ateşiyle yanan imparator, büyük bir orduyla Çukurova'ya doğru yoldayken Phrygia'ya⁹⁴⁷ vardı. Burada Türklerle karşılaşarak onları büyük bir mağlubiyete uğrattı. Büyük bir katliam yaptıktan sonra Thoros'ı habersizce baskına uğratmak amacıyla çevredeki Türklere ait bölgeyi tahrip ederek Türklerle mücadele için geldiğini göstermek istedi. Diğer taraftan Silifke'yi yöneten Aleksios Kasianos'a kuvvetlerini toplayarak hazırda bulunmasını emretti. Kendisi ordusunun daha teçhizatlı olan kısmını alarak Silifke'ye giderken ordunun atlarının bir kısmı "dabakh" adı verilen bir hastalık yüzünden zedelendi. İmparator, 1158 yılında Silifke'ye geldikten sonra ana ordudan ayrıldı. Manuel, beş yüz atlı ve askerî birlikle önden ilerlerken esas ordu sahildeki dar ve kayalık yoldan ilerledi⁹⁴⁸.

2006, 1027; Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", 86.

⁹⁴⁴ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 130-131; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 123-124.

⁹⁴⁵ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 128.

⁹⁴⁶ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 131; Simbat Vekayinamesi, 57; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 310.

⁹⁴⁷ İç Batı Anadolu.

⁹⁴⁸ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 131-132; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 176; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 124.

Manuel ve ordusunun yolculuğu sırasında onu gören bir Latin bir hacının Thoros'ı uyarmasıyla Thoros, ailesini toplamayı başararak saldırı gerçekleşmeden en yakın adamları Thomas ve Korkes'dan başka hiç kimseye haber vermeden erişilemez dağlara inşa edilen küçük bir kaleye⁹⁴⁹ zar zor kaçtı. Olaydan habersiz ilerleyen Manuel Çukurova'ya girdiğinde Thoros'ı bulamadı. Thoros, son anda da olsa dağlara doğru kaçmayı başarmıştı. Manuel, ordunun Thoros'ı arayıp bulamaması hasebiyle iyice öfkелendi. Bu öfkeyle harekete geçen Manuel, müstahkem bir mevki olan Lamos'daki kaleyi⁹⁵⁰, Kistramos⁹⁵¹ ve Anavarza'ya kadar tüm Çukurova şehirlerini ele geçirdi. Etrafı idaresine alarak ilerleyen imparator Manuel, Tarsus yakınlarındaki Longinias'ı ve tüm çevresini hâkimiyeti altına aldı. Büyük bir mutlulukla ilerlemeye devam eden Manuel, Toprakkale'ye birlikler göndererek buranın Bizans hâkimiyetine geçmesini sağlamalarını emretti. Birlikler bölgeyi Bizans hâkimiyeti altına aldılar. Manuel, uzun zaman ele geçirilemeyen Tarsus'a saldırmak için şehre ilerledi⁹⁵².

Manuel Tarsus'a geldiğinde akrabası olan Theodoros Batatzes'i Tarsus'u kuşatması için görevlendirdi. Ioannes, bu görevlendirmeyi yönünü başka şehirlere doğru çeviren Manuel'in Tarsus'un ele geçirilmesi zor olduğundan zaman kaybetmemesi adına yaptığını kaydederken⁹⁵³ Niketas, Manuel'in bu sırada iç karışıklıklarla uğraştığı için Tarsus'a bizzat saldırı düzenlemediğini kaydeder. Ona göre Manuel, Tarsus'ta bulunduğu sırada kuzeni Andronikos'ın hapisten kaçtığının haberini⁹⁵⁴ aldı ve bu durumdan endişe ederek derhâl olayın ince ayrıntılarını öğrenmesi için Ioannes Kamateros'ı başkente gönderdi⁹⁵⁵.

⁹⁴⁹ Nersessian, bu kalenin "Dajig" olarak isimlendirilen bir kale olduğunu söyler. Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 640.

⁹⁵⁰ Silifke'nin 36 km. doğusundadır. Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 132.

⁹⁵¹ Yeri belli olmamakla birlikte Lamos ile Anavarza arasında olduğu tahmin edilir. Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 132.

⁹⁵² Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 132; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 397; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 125; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 177; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 310-311.

⁹⁵³ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 132.

⁹⁵⁴ Komenos ailesinden olan ve daha sonra imparator olacak olan Andronikos, Manuel'i imparatorluk tahtından indirmek için Macar kralı Geza ile ittifaka girdiği ortaya çıkınca Andronikos makamından azledilip İstanbul'a getirilerek burada hapsedilmişti. Niketas Khoniates, *Historia*, 69-70; Ayönü, "Bizans İmparatoru I. Andronikos Komnenos'un Hayatı ve Devlet Teşkilatını Yeniden Düzenlemeye Yönelik Reformları", 109. Bu nedenle Çukurova seferinde olan Manuel doğuda az kalabildi. Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, 198.

⁹⁵⁵ Niketas Khoniates, *Historia*, 70-73.

Nihayetinde Tarsus için görevlendirilen Theodoros, şehre henüz varmamıştı ki şehrin üzerinde mevzilenmiş olanlar gelenin imparator olduğunu düşünüp endişeye kapılarak kendilerini kulelerden aşağı attılar. Onlar feci şekilde can verirken şehir hiç umulmadığı kadar kolay ele geçirilmiş oldu⁹⁵⁶. Böylelikle Manuel'in 1158 yılında bizzat yer aldığı Çukurova seferiyle Adana, Sis, Misis, Tarsus ve Çukurova'da daha pek çok yer herhangi bir mücadele olmaksızın Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girdi. Çukurova düzlükleri tekrardan Bizans'ın hâkimiyetine girerken, sadece Çukurova dağları Ermeni Thoros'a kaldı. İlerleyişine devam etmek isteyen Manuel, kış olması hasebiyle Antakya'ya ilerlemekten kaçınarak Misis'te ordugâhını kurdu⁹⁵⁷.

İmparatorun hızla ilerleyişini ve Çukurova'nın ele geçirilişini duyan Renaud, korkuya kapıldı. Çünkü o, çok iyi biliyordu ki Manuel Kıbrıs için de hesaplaşmaya gelecekti. Manuel'in ilerleyişine karşı ona yardım edecek hiçbir müttefiki de yoktu. Nitekim onun doğu sınırını Nureddin tehdit ederken, kendisi de Kudüs kralı ile mücadele halinde idi. Diğer taraftan daha büyük zorluklarla mücadele eden ve mağlubiyet yaşayan Thoros'tan da yardım bekleyemezdi. İmparatorun intikam almasından korkan ve dostlarından gelecek yardımlar hususunda da mezkûr nedenlerden ötürü umudunu yitiren Renaud, derhâl sadık adamlarını etrafına toplayarak onlarla birlikte imparatora karşı nasıl bir yol izlemesi gerektiğini düşündü. Buna göre Renaud, imparatorun kendisinin yapmış olduğu haksızlıklardan dolayı Suriye'ye gelmiş olabileceğini düşündüğünden adamlarının da tavsiyesi üzerine mecburen adamlarından birkaçını ve Laodikya Piskoposu Gerard'ı da alarak Çukurova'ya doğru ilerledi⁹⁵⁸. Renaud, Manuel'e elçilikler gönderse de onlar reddedilince üzerinde kırmızı bir tunik ve boynundaki iple bizzat Misis'te imparatorun ordugâhına gitmek durumunda kaldı. Burada imparatora tevbe edip af diledi⁹⁵⁹. Nihayetinde imparator, Renaud'un yalvarmaları ve teslim olma isteği karşısında üç şart öne sürdü. Buna göre, Antakya kalesi imparatorluk garnizonuna teslim edilecek, şehir Bizans ordusuna bir kıta hazır bulunduracak ve Latin rahip yerine Yunan

⁹⁵⁶ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 132-133.

⁹⁵⁷ Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 177.

⁹⁵⁸ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 128-129.

⁹⁵⁹ Holt, *The Crusader States and Their Neighbours*, 64; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 177; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 640; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 311.

patrik getirilecekti. Köşeye sıkışan Renaud, bu iç şartı da düşünmeden kabul etti ve böylece affedilerek serbest bırakıldı⁹⁶⁰.

Renaud'a karşı Antakya'da hâkimiyetini kuran İmparator Manuel, yönünü tekrar cezalandıramadığı Ermeni Thoros'a çevirdi. Thoros ilk önce Toros dağlarında ücra yerlere kaçarak saklandı. Diğer taraftan Manuel'in Thoros'a karşı verdiği mücadelenin istediği gibi sonuçlanmasında Kudüs Kralı III. Baudouin ile dostluk kurmasının büyük etkisi oldu. Nitekim Baudouin, imparatorun Çukurova'ya geldiğini duyunca maiyetiyle beraber derhâl Antakya'ya doğru yola çıktı. Antakya'ya gelince Templier Gottfried ile asilzade Joscelin Pesell'i hizmetinde olduğunu iletmek ve saygılarını sunmak üzere huzuruna kabul edip etmeyeceğini öğrenmek için elçi olarak gönderdi. Elçilere olumlu yanıt verilince kral derhâl adamlarıyla beraber imparatorun huzuruna çıktı. İmparator, onları dostça karşıladı. Müteakip günlerde sürekli imparatorla vakit geçiren kral, imparatorun yakınlığını ve dostluğunu kazandı⁹⁶¹. Çünkü Kudüs Kralı III. Baudouin, 1158 yılında Nureddin Mahmud gibi güçlü bir düşmana karşı İmparator Manuel ile ittifak kurmayı uygun gördü. İmparatorun dostluğunu kazanan Baudouin, Thoros'ın imparatora sadakat yemini etmesini sağladı. Thoros teslimiyetini göstermek için adı bilinmeyen bir kaleyi imparatora teslim etti. Bu gelişmeler yaşanırken Baudouin, Thoros adına da imparatora affetmesi için ricada bulununca imparator bunu kabul etti. Bunun üzerine Thoros, Bizans ordugâhına sefil bir halde geldi. Acınacak halde olan Thoros'ı İmparator Manuel Bizans tebaası arasına aldı ve sahil üzerindeki Bizans şehirlerinin ordu komutanlığına getirdi. Çünkü Manuel, Thoros'ı esir almaktansa hâkim olduğu Çukurova topraklarında Müslümanlara karşı mücadele etmesinin daha yararlı olacağını düşündü. Diğer taraftan bu dönemde imparatorluğun batı tarafları yine tehlike oluştuyordu. Bu nedenle Manuel, Bizans politikasında değişiklik yaparak hem Thoros'ı hem de Renaud'u affetti ve batıdaki bu tehditlere karşı Ermenilerle ve Haçlılarla ittifak kurma yoluna gitti⁹⁶². Nitekim 1159'da Nureddin'e karşı ve daha sonraki yıllarda da Kılıç Arslan'a karşı

⁹⁶⁰Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 134; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 357; Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, 125; Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 177. Ancak daha sonra Antakya'daki Haçlılar, askerî birlik ve İstanbul'dan gönderilecek olan din adamı hususlarına tepki gösterdiler. Nitekim ilerleyen süreçte söz verdikleri gibi Antakya'yı da teslim etmediler. Küçüksipahioğlu, "Bizans İmparatorluğu'nun Haçlılara Bakışı", 200-201.

⁹⁶¹Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 129-131.

⁹⁶²Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 179-180.

imparatorluğun ordusunda idi⁹⁶³. Neticede Thoros ve Renaud ile mücadele anlaşma ile neticelenince Manuel'in Çukurova seferi, 12 Nisan 1159 tarihinde başarıyla sona erdi⁹⁶⁴.

Anlaşma sağlandıktan sonra Manuel, 11 Nisan 1159'da Antakya'ya geldi. Manuel'in Antakya'ya yaklaşmasına sevinmemiş olan Antakyalılar, onu şehirden uzak tutmak isteseler de bunun mümkün olmadığını anlayınca itaatkâr bir tavır takınarak kitleler halinde şehir kapılarında Manuel'i coşkuyla karşıladılar. Ayrıca kendisini dinî kıyafetini giyinmiş şehrin piskoposu ve diğer tüm papazlar ellerinde haçlarla karşıladı. Antakyalılar, onun için görkemli bir giriş töreni hazırladılar. Burada imparatorun emriyle müsabaka düzenlenerek imparator ve ordusu gücünü gösterdikten sonra Nisan 1159'da İstanbul'a dönmeye karar verdi⁹⁶⁵.

Manuel'in Çukurova seferini başarıyla tamamlayıp Çukurova'da tekrar Bizans hâkimiyetini sağlamasıyla ve bu seferden sonra Kudüs kralı III. Baudouin'in da onun hâkimiyetini tanımasıyla imparatorluk Hristiyan doğuya tamamen hâkim oldu. Bu dönemde Bizans, nihayet doğu Hristiyanlığının hamiliği sıfatını aldı⁹⁶⁶. Böylece babasının Çukurova siyasetini devam ettiren Manuel, Thoros'ı ve daha da önemlisi Antakya kontunu kesin olarak itaati altına aldı.

3.7. BİZANSLI VALİLERİN ÇUKUROVA SEFERLERİ

Manuel, 1158 yılında Ermeniler ve Haçlı prensliklerine karşı başarı elde ettikten sonra Macaristan'ı itaat altına almak gayesi ile mezkûr bölgeye yönelirken, 1160'larda Çukurova bölgesinde zaman zaman Ermeni-Bizans çatışmaları yaşanmaya başladı. Çünkü II. Thoros imparatora tâbi olma sözünü yerine getirmiyor, vasal olarak hareket etmiyordu. Bu durum imparatorluğun bu bölgede hâkimiyeti ele geçirmesi için Ermenilerle anlaşarak yahut savaşarak mücadele etmesini gerektiriyordu⁹⁶⁷. Diğer taraftan Bizans idarecileri ve halk her ne kadar hâkimiyeti ellerinde bulundurmak için

⁹⁶³ Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 640.

⁹⁶⁴ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 136; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 397-398; Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", 204; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 640; Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 122-123; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 311.

⁹⁶⁵ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 137; Niketas Khoniates, *Historia*, 73-75.

⁹⁶⁶ Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, 122-123.

⁹⁶⁷ Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 214; İnan, "I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Ermeni-Latin İlişkileri", 225.

bazen Ermenilerle anlaşma yapsalar da karşılıklı nefretleri gün yüzüne çıkıyor ve anlaşmazlıklar çatışmalara dönüşüyordu. Bu çatışmalardan biri de 1162 yılında yaşanan hadise idi⁹⁶⁸. Öteden beri devam eden karşılıklı nefretle Bizanslı idareciler Ermeni prenslerini öldürüyorlardı. Bu olaylarda en çok yankı uyandıran Manuel'in halası Mariel'in oğlu olan Bizans Valisi Andronikos'ın, Kilikya Ermeni Baronu Thoros'ın kardeşi Stephan'ı öldürmesiydi⁹⁶⁹.

Stephan'ın öldürülmesi hususunda Süryanî Mihail, onun Tarsus hâkimi Andronikos tarafından ziyafete davet edilerek öldürüldüğünü ve şehrin kapısından dışarı atıldığını kaydederken Simbat, Andronikos'ın Stephan'ı dostluk adına davet ettikten sonra kaynar bir bakır kazanın içine attırarak öldürdüğünü kaydeder. Diğer taraftan Urfalı Mateos, Andronikos'ın Stephan'ı yemeğe davet ettiğini, ancak daha sonra Tarsus kapısının önünde ölü bulunduğunu kaydederken bu olayı Andronikos'ın ihaneti ve hilekârlığı ile açıklar. Abû'l-Farac ise Stefaphan'ın yemeğe davet edildiğini fakat burada öldürüldüğünü kaydeder⁹⁷⁰.

Stephan'ın Rupen ve Leon adlı iki oğlu vardı. Stephan'ın karısı Rita, Babaron senyörü ve Oşin'in kardeşi olan Smbat'ın kızı ve Hetumyan ailesine mensup Baguran'ın kardeşi idi. Baguran, babası Smbat Misis kapısı önünde öldürüldükten sonra Babaron'a o hâkim olmuştu. Stephan'ın karısı da eşi öldürülünce çocuklarını da alarak kardeşi Baguran'ın yanına gitti ve çocuklarını onun yanında büyüttü. Baguran'ın kardeşi Vasak ise Agurso ve Lamos⁹⁷¹ kalelerini yönetiyordu⁹⁷².

Diğer taraftan Stephan'ın kardeşleri Thoros ve Mleh, onun öldürülmesine öfkeliydiler ve kardeşlerinin intikamını almak bahanesiyle ordularını hazırladılar. Çünkü ancak böyle bir olay Thoros'ın Bizans'a karşı Çukurova'da sefer yapmasına bir bahane olabilirdi ki Thoros bu bahaneyi kullanarak Çukurova'ya yöneldi. Bu olayın intikamını almak üzere Misis, Anavarza ve Vahka'ya saldıran ve zafer kazanan Thoros, “Misis,

⁹⁶⁸ Simbat, bahsi geçen hadisenin 1164-1165 yılında gerçekleştiğini kaydeder. Simbat Vekayinamesi, 57.

⁹⁶⁹ Simbat Vekayinamesi, 57,58; Vahram Vekayinamesi, 14.

⁹⁷⁰ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 166; Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi*, 188; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)* ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), 335; Simbat Vekayinamesi, 57; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 399.

⁹⁷¹ Dağlık ve Ovalık Kilikya hududunda bulunan ve bugün Limonlu Çayı (Lamas Çayı) olarak adlandırılan çayın karşısında bulunan bir şehirdi. Simbat Vekayinamesi, 58.

⁹⁷² Simbat Vekayinamesi, 57,58; Vahram Vekayinamesi, 14.

Anavarza, Vahga sebastosu” unvanını aldı. Bizans garnizonuna saldırıda bulundu. Bu baskında Bizanslılardan 10.000 kişiden fazlası öldürüldü. Nihayetinde Kudüs Kralı buraya gelip Bizanslılar ile Ermeniler arasında sulh yapsa da aralarındaki öfke ve nefret devam etti. Manuel ise bu olaydan sorumlu tuttuğu Andronikos’ı azlederek⁹⁷³ yerine Konstantin Koloman’ı⁹⁷⁴ tayin etti⁹⁷⁵. Koloman Andronikos’ın Çukurova’ya verdiği hasarı onarmak için takviyeli kuvvetlerle Çukurova’ya girince Thoros özür dileyerek yeniden dağlara çekildi⁹⁷⁶.

Koloman’ın Çukurova’ya gelmesiyle Thoros ve Mleh, Manuel ile yaptığı anlaşma gereği Bizans ordusuna destek olarak Müslümanlara karşı onların safında yer aldı. Ermeni iki lider Müslümanlara karşı Bizans ile birlikte savaştı. Fâtımî Halifesi Âdîd-Lidînillâh’ın veziri Şaver b. Mücîr vezirlikten azledilince derhâl Suriye’ye gelerek Nureddin’den yardım istedi. Bu yardım çağrısını olumlu olarak değerlendiren Nureddin Mahmud Zengi, onun tekrar koltuğuna oturmasını sağladı. Ancak onun yardım karşısında vaatlerini yerine getirmeyip vezirlik makamına oturduktan sonra Haçlılardan yardım istemesi, Nureddin Mahmud Zengi’yi harekete geçirdi. Zengi, 1165 yılında Haçlıların yardımını engellemek üzere Harim adlı Antakya topraklarındaki müstahkem yerlerden birini kuşattı ve halkı baskı altına aldı. Kuşatma haberini alan Antakya Kontu Raymond’ın oğlu III. Bohemond, Raymond’ın diğer oğlu Genç Raymond, Ermeni prensi Thoros, Mleh ve imparatorun akrabası olan Çukurova valisi Koloman derhâl kuşatmayı kaldırmak için harekete geçti⁹⁷⁷. Onlar bir araya getirebildikleri birçok atlı ve piyade ile Nureddin’e karşı gittiler. Nureddin Mahmud Zengi’ye katılan başta Fahreddin Kara Arslan⁹⁷⁸ olmak üzere beraberindekiler pek çok kayıp vererek geri çekildiler. Haçlılar,

⁹⁷³ Ioannes, bu olaylardan dolayı Andronikos’ın hapsedildiğinden ve dokuz yıldan beri kapatılmış olduğu saraydaki hapisneden kaçtığını lakin Sakarya Nehri’ne vardığında soğuktan bir kulübeye sığınsa da oradaki insanlar tarafından teşhis edildiğini kaydeder. Ayrıca etrafını çevreleyen köylülere Andronikos olmadığını söylemesine rağmen bağlanarak tekrar İstanbul’a götürüldüğü ve tekrar hapsedildiği kaydedilir. Hapsedilen Andronikos, Ioannesin anlattığı üzere takrardan kaçmayı başarmış ve Rusya’ya gitmiştir. Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, 169-170.

⁹⁷⁴ *Sebastos* unvanlı ve Macar asıllı Konstantin Koloman, Bizans’ın Çukurova valisi idi. Ayrıca Ioannes F. Chalandon *Les Comnène: II. Jean Comnène et Manuel Comnène* adlı eserinde Konstantin’in babasının da “*Kalamanos*” adını taşıdığından dolayı ona Genç Kalamanos dendiğini ifade etmiştir. Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, 157-158.

⁹⁷⁵ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, 205; Simbat Vekayinamesi, 57,58; Nersessian, “The Kingdom of Cilician Armenia”, 641.

⁹⁷⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 304.

⁹⁷⁷ Kaynaklar ışığında bu dönemde Haçlılar arasında Müslümanlara karşı bir birlik olduğu görülmektedir. Ayrıca Haçlıların Bizans ile ittifak içinde olmaları Nureddin tehlikesiyle gün yüzüne çıktı.

⁹⁷⁸ Bu dönemde (1164) Artuklu beyleri Necmeddin Alpı ile Fahreddin Kara Arslan Dânişmendliler üzerine sefere çıkmaya hazırlanıyordu. Ancak Nureddin Mahmud Zengi onlara bir elçi gönderip “*Franklar*

geri çekilen Türklerin peşinden gidilmesi gerektiğini düşünseler de Ermeni Thoros, Türklerin peşinden gitmeye karşı çıktı. Lakin onu dinlemeyen Haçlılar, Türklerin peşinden gittiler. Haçlı ordusu savaş nizamına aykırı olarak dağınık birliklerle giderken Türklerin ani saldırılarına maruz kaldılar ve büyük bir yenilgi aldılar. Yapılan mücadelede Urfa kontu III. Joscelin, Trablus Kontu III. Raymond, Antakya Kontu III. Bohemund, Maraş hâkimi Baudouin ve Konstantin Koloman⁹⁷⁹ Nureddin tarafından esir alındı. Bu mücadelede canını zor kurtaran Thoros ve kardeşi Mleh Antakya'ya kaçtı. Nureddin ve ordusu kaleyi fethettiler. Halep ve Dımaşk'a hâkim olan Nureddin, buralar haricinde Fırat Nehri çevresindeki pek çok kenti de hâkimiyeti altına aldı⁹⁸⁰.

Bu sırada imparator, Macarlara karşı sefere çıkarken Koloman'ın esir düşmesinden sonra Çukurova'yı da boş bırakmak istemeyerek *domestikos* unvanlı Aksukhos'un oğlu *protostrator* mevkiine sahip olan Aleksios Aksukhos'ı⁹⁸¹ Çukurova üzerine imparatorluğun Ermenilerle bağlarını kuvvetlendirmesi ve Nureddin'e karşı sefer düzenlemesi için gönderdi. Onu bu savaşın başkumandanı ilan etti. Ancak Aksukhos, Nureddin'e karşı Çukurova'daki görevinde başarı elde edemese de Ermenistan katalikosu Nerses ile görüşmelerde bulunarak Bizans-Ermeni kiliseleri arasında barışı sağladı. Fakat kiliseler arasında barış sağlansa da Ermeni Thoros Stephan'ın öldürülmesinden dolayı⁹⁸² Bizans'a karşı düşmanca tavır takınıyordu. O, intikam adı altında İsaür bölgesini ihanetle ele geçirmeyi başardı. Böylece Aksukhos, Çukurova üzerinde başarı elde edemedi⁹⁸³.

saldırdı, siz müslümanlar ise birbirinizle vuruşuyorsunuz” diyerek onları gazaya davet edince aralarında barış sağlandı ve Fahreddin Kara Arslan Harim şehrini kuşatan Nureddin'in ordusuna katıldı. İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid*, 141-142. Böylece 1144 yılı ile birlikte zirvesini yaşayan Müslümanların birliği devam etti.

⁹⁷⁹ Ioannes, Koloman'ın Nureddin'i ilk önce yenilgiye uğrattığını ancak daha sonra şans ederi savaşın seyrinin değiştiğini ve Koloman'ın esir edildiğini kaydeder. Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı* (1118-1176), 158.

⁹⁸⁰ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III*, 153-154; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 400-401, 405; İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid*, 141-142; Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı* (1118-1176), 157; Nersessian, “The Kingdom of Cilician Armenia”, 641; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 345; Kök, “Nüreddin Zengî, Mahmud”, 260.

⁹⁸¹ Aksukhos, *megas domestikos* mevkiinde bulunan Aksukhos'ın oğludur. Aleksios, Aksukhos'ın babası İmparator Ioannes Komnenos'ın en güvenilir dostu ve adamlarından biri idi. O, 1118'de bu unvanı aldı ve Manuel'in tahta çıkışında önemli bir rol oynadı. Manuel, Aksukhos'ın oğlu Aleksios'ı batı seferlerine ve Nureddin'e karşı seferlerde görevlendirdi. Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı* (1118-1176), 42, 125, 165-166.

⁹⁸² Stephan'ın öldürülmesi Thoros'ın işine gelmiş, bu sayede Bizans'a karşı anlaşmayı bozarak Çukurova'da saldırılar düzenlemişti. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 304.

⁹⁸³ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı* (1118-1176), 165-166; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 315; Ralph-Johannes Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 193.

Manuel, mecburen Macarlar üzerinde seferlerine devam ederken daha önce Bizans tarafından esir edilen Andronikos Komnenos'ı⁹⁸⁴ Çukurova'daki meseleleri halletmek üzere 1166'da bölgeye gönderdi. Ayrıca öncesinde Andronikos'ın tabiri caizse Manuel'i sırtından bıçaklamasına karşın Manuel, Andronikos'ın müdahalelerinde rahatça masraf edebilmesi için Kıbrıs'ın vergi gelirlerini de ona bağışladı. İmparatorun görevlendirmesiyle Çukurova'da Tarsus şehrine gelen Andronikos, Thoros'a savaş açtı. Birbirlerinden nefret eden bu iki adam savaşa girmek amacıyla adamlarını meydana sürdüklerinde Andronikos ordusunu baş, gövde ve kollar düzenine, Falanks düzenine⁹⁸⁵, soktu. Thoros ise, savaşçıları birbirinden ayrılmış birlikler halinde mevzilendirdi. Savaş başladığında Ermenilerde bekleyen birlikler ön saflara geliyor onlar yorulduğunda yeni birlikler ön saflara gelirken diğerleri göze batmadan arkalara geçiyorlardı. Andronikos'ın savaş birlikleri bitişikti ve bu şekilde savaşıyorlardı. Nihayetinde iki tarafın da farklı savaş düzeniyle katıldığı bu mücadelede Andronikos'ın bitişik savaş birlikleri kaçmaya başlayınca Thoros savaşta büyük bir galibiyet kazandı. Andronikos, Thoros'ın zafer kazanmasını hazmedemedi. Thoros maiyeti ile birlikte Bizanslıları kovaladıktan sonra Andronikos toparlandıklarını görünce bir cesaretle atıyla Thoros'ın üzerine atıldı ve kalkanına mızrağıyla bir darbe indirerek onu atından düşürdü. Thoros'ın aldığı bu darbe taşıdığı zırh sayesinde ona büyük bir zarar veremedi. Diğer taraftan Thoros'a istediği zararı veremeyen Andronikos, Thoros'ın maiyetinden kaçmayı başararak onların elinden kurtuldu. Nihayetinde esir alınmaktan kurtulan Andronikos, Antakya'ya gitti ve burada Manuel'in evlendiği Maria'nın kız kardeşi Philippa'ya âşık oldu. Ancak Çukurova'da

⁹⁸⁴ İmparator Manuel, Sicilya ile imparatorluk arasındaki anlaşmazlık ve gerginliğin devam etmesi üzerine bu meseleyi halletmek üzere Pelagonia'ya gitmişti. Bu sırada Manuel, Macar kralına karşı savaş hazırlıkları yaparken Braniçevo ve Belgrad'a vali tayin edilen, Komnenos ailesinden olan ve daha sonra imparator olacak olan Andronikos, imparator Manuel'in elinden imparator unvanını almak ve başa geçmek amacıyla Macar Kralı ile Bizans'a karşı ittifaka girmişti. Ancak onun bu gizli iş birliği açığa çıkınca tutuklanarak İstanbul'a getirilmiş ve hapsedilmişti. 1164 yılında kaçmayı başaran Andronikos, kralla iş birliği içine girse de Manuel ona geri gelmesi için çağrı yapmış ve 1165 yılında ikili arasında anlaşma sağlanmıştı. Niketas Khoniates, *Historia*, 69-70, 90-91.

⁹⁸⁵ Falanks, "sıra" veya "insan yığınları" anlamına gelir. Kökü çok eskilere dayanan hücum eden düşmana karşı yapılmış bir savaş düzenidir. Bunlar birliklere ya da tümenlere ayrılıyordu. Falankslar savaşa girerken üç parçaya ayrılıyorlardı ve onlar zırhlı sütunlardan oluşan bir kuvvetti. Bu ordunun üç ayrı birliği de bir araya gelerek saldırıya geçerler. Victor Davis Hanson, *The Wars of the Ancient Greeks and Their Invention of Western Military Culture*, (Edit.: John Keegan), Cassell, London, 1999, 50-51; Cuma Ali Yılmaz, "Antik Dünyayı Fetheden Ordu (Büyük İskender'in Ordusu Üzerine Bazı Bilgiler)" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (1), 209-210.

başarılı olamayışından dolayı Manuel'den göreceği tepkiden korkarak Çukurova seferi için kendisine verilen Kıbrıs vergi gelirlerini de alarak Filistin'e kaçtı⁹⁸⁶.

Bu sıralarda Thoros, Müslüman ilerleyişi tehdidine karşı Kudüs'e hac yolculuğu adı altında giderek burada Kral Amaury ile görüşüp birçok köyün Müslüman isimler taşıdığını ve olası saldırıda buranın demografik olarak güçlendirilmediği takdirde Müslümanların saldırılarına karşı başarısız olabileceğini söyledi. Bu duruma karşı Müslümanların saldırılarını bertaraf etmek ve Kudüs'ü Hristiyanlaştırmak için kendisine asker gönderme teklifinde bulundu. Kudüs kralı bunu memnuniyetle kabul etse de Thoros Çukurova'ya döndükten sonra gerçekleştirmeyi vadettiği bu yardımı yapamadı, ömrü buna yetmedi⁹⁸⁷.

Olaylardan haberdar olan ve fena halde hiddetlenen Manuel, Çukurova valiliğine esaretten kurtulan Konstantin Koloman'ı vali tayin etti. Aynı zamanda Andronikos'a olan öfkesinden Koloman'ı Antakya'ya gitme ve Philippa'nın sevgisini kazanma görevini de verdi. Böylece Koloman, ikinci kez Çukurova bölgesinde vali olarak görev yaptı. Bu sırada Ermeni Thoros, 1168 yılında ölmesiyle Thoros'ın oğlunu öldürterek başa geçen kardeşi Mleh, Nureddin'in yanına gidip İslâm'ı kabul ederek onunla uzlaşmacı bir politika benimsedi. Nureddin'in askerî desteğiyle 1173 yılında Çukurova'ya bir saldırı düzenleyen Mleh; Adana, Tarsus ve Misis'i Bizans garnizonlarının elinden aldı. Bir zamanlar Templier şövalyelerine katılarak bu tarikatın resmî andını içse de Nureddin ile ittifakından ve Müslüman olmasından sonra Templier şövalyelerine saldırdı. Diğer taraftan imparatora verdiği yemini yerine getirmek ve Kudüs Kralı Amaury'nin kızı ile evlenmesi için Kudüs'e davet edilen Sancerre kontu Champagne'nin İstanbul'a ziyaret maksadıyla Çukurova üzerinden geçerken Mleh tarafından baskına uğratılarak üzerinde nesi var nesi yoksa alınması üzerine Mleh'ten intikam almak için Amaury harekete geçti. Kral kuzeye doğru, Çukurova'ya, gelerek Çukurova'da Bizans'ın hâkimiyetini yeniden tesis etse de Kerak'ın Nureddin'in saldırısı altında olduğunu duyunca geri dönmek durumunda kaldı. Bunun üzerine Willermus'ın "iğrenç kâfir" olarak nitelediği Mleh, tekrardan harekete geçerek Çukurova'da hâkimiyeti ele geçirdi. Bu mücadelede Koloman

⁹⁸⁶ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, 181; Niketas Khoniates, *Historia*, 95-97; Ralph-Johannes Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 193-194.

⁹⁸⁷ Ernoul Kroniği, 37-40.

ikinci kez Çukurova’da esir edildi. Mleh, Koloman’ın özgürlüğü karşılığında ağır bir fidye talep edince Manuel onu mecburen fidye ödeyerek kurtardı⁹⁸⁸.

Koloman esir edildikten sonra 1174 yılında Nureddin’in ölümü hem Bizans’ı hem de Haçlıları rahatlatmıştı. Onun ölümü üzerine müttetiksiz kalan Mleh, Ermeni soylular tarafından öldürüldü. Bundan sonra Tarsus, Adana, Misis tekrardan Bizans hâkimiyeti altına girse de bölgedeki Bizans hâkimiyeti zayıflayacak ve Manuel’in ölümüyle birlikte tamamen yok olacaktı⁹⁸⁹.

3.8. 1176 MİRYAKEFALON SAVAŞI SONRASI ÇUKUROVA

Bu dönemde Anadolu’ya yapılan Türkmen akınları karşısında harekete geçen Manuel, Konya’yı istila ederek Anadolu’da Bizans hâkimiyetini yeniden tesis etmek ve Kudüs yolunu açarak papalık nezdinde itibarını artırmak için Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan’a karşı sefere hazırlandı. Diğer taraftan Bizans ve Selçuklular arasında yaşanan Miryakefalon Savaşı’nda⁹⁹⁰ iki taraf mücadele ederken bu mücadele III. Rupen için bir fırsattı. Savaşta Bizans’ın Türkiye Selçuklu Devleti’ne karşı büyük bir yenilgi almasıyla Çukurova’yı yeniden işgal etmek isteyen Ermenilerin imparatorluktan korkmalarına gerek kalmadı⁹⁹¹. Bu nedenle Çukurova’daki Bizans hâkimiyeti de tehlikede altına girdi. Ayrıca Çukurova bölgesindeki Türkmenlerin Çukurova’daki Ermenilere karşı düzenledikleri akınlara II. Kılıç Arslan döneminde Maraş bölgesinde yaşayan Türkmenler devam etti. Miryakefalon’u fırsat bilen Rupen, Türkmenlerin kendi hâkimiyet bölgesine gelerek hayvanlarını otlatmalarına bir ücret karşılığı izin vermişse de daha sonra yaptıkları akınlara karşı onlara saldırarak Türkmenleri öldürdü (1180). III. Rupen Çukurova’da bulunan Türkmen çobanların birçoğunu öldürerek onların zevcelerini ve çocuklarını esir aldı, mallarını da ele geçirdi. Hâkimiyetini genişletme çabasıyla yaptığı saldırıları gören II. Kılıç Arslan, bu yaşanan olaylardan dolayı Ermenilere ders vermek amacıyla bir sefer tertip etti. Kılıç Arslan, bu sıralarda mücadele

⁹⁸⁸ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, 205; Niketas Khoniates, *Historia*, 97; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği III*, 217; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, 315, 325-330; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 371; Ralph-Johannes Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 193-195-196.

⁹⁸⁹ Ralph-Johannes Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 196; İnan, “I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Ermeni-Latin İlişkileri”, 225.

⁹⁹⁰ Abdülkerim Özaydın, “Kılıçarslan II”, *DİA*, XXV, Ankara 2022, 400.

⁹⁹¹ MacEvitt, “Cilicia”, 254.

halinde olduğu Selahaddin Eyyûbî'ye veziri İhtiyârüddîn Hasan'ı göndererek barış istedi. Neticede barış yapıldı ve III. Rupen'e karşı birlikte hareket edilmesine karar verildi⁹⁹².

Yapılan ittifak çerçevesinde Selahaddin'in ordusu Maraş'a⁹⁹³ gelerek buradan Çukurova üzerine yürüdü. Diğer taraftan II. Kılıç Arslan, Kayseri'de bulunan Develi Karahisar (Yeşilhisar) üzerinden Göksu Nehri'ni geçerek III. Rupen'in hâkim olduğu yerlere saldırı düzenledi (1180). Bir anda saldırılarla köşeye sıkışan III. Rupen, bir dağın üzerindeki kaleyi Selahaddin'in ele geçirmesi korkusuyla tahrip ederek yıktı. Bunu haber alan Selahaddin, derhâl oraya doğru ilerledi ve kalenin içindeki erzak başka bir yere nakledilmeden yetiştirdi ve tüm ganimeti ele geçirdi. Rupen, onların ilerlemesine engel olamadığını ve bundan sonra da olamayacağını anlayınca çareyi elindeki 500 Türk askerini serbest bırakıp Selçuklu ve Eyyûbîlere altın hediyeler göndermekte buldu. Onun bu sulh teklifi kabul edildi ve Samsat'ta barış görüşmeleri yapıldı. Taraflar anlaşmaya bağlı kalacaklarına söz verdiler. Selahaddin bu anlaşmadan sonra ülkesine geri döndü⁹⁹⁴.

Andronikos Komnenos'ın 1182 yılının sonlarında imparatorluk tahtını ele geçirmesinden sonra Bizans'ta yaşanan karışıklıkları fırsat bilen Rupen, daha önce Bizans tarafından ele geçirilmiş olan Adana ve Misis'i geri aldı. Diğer taraftan 1181'de Bizans'ın elinde olan ve daha sonra Bohemund'ın eline geçen Tarsus, 1183'te Bohemund tarafından Rupen'e satıldı⁹⁹⁵. Böylelikle, Rupen Çukurova'daki gücünü artırırken mezkûr bölgede Bizans güçleri artık yok oldu. Şansın yüzüne gülmesiyle git gide güçlenen Rupen, Lampron hâkimi Hetum'a saldırdı. Bu saldırı karşısında köşeye sıkışan Hetum, Bizans güçlerine de güvenmediğinden dolayı Rupen karşısında III. Bohemund'dan yardım istedi. Resmi olarak Bohemund, Rupen ile müttefik olmasına karşın Rupen'in gücünü artırması Antakya Kontu Bohemund'ın hoşuna gitmiyordu. Bu nedenle artık

⁹⁹² Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 426; Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar", 4; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, (Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir 1995, 36; Ersan, "Türk- Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)", 181; Göney, *Adana Ovaları I*, 86; Ralph-Johannes Lilie, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, 214; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 643. Faruk Sümer, Çukurova'da Türkmenlerinin öldürülmesi olayını belirtirken kıyım yapanı III. Rupen yerine II. Rupen demiştir.

⁹⁹³ Abû'l-Farac'ın kaydına göre, Ukama Nehri üzerinde çadırlarını kurmuştur. Ukama Nehri olarak kaydettiği yerin nerede olduğu tespit edemedik. Lakin diğer kaynakların ışığında onun Maraş yakınlarına giderek burada hazırlıklarını tamamladığı ve Kilikya Ermenilerine karşı sefere çıktığı bilinmektedir.

⁹⁹⁴ İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih XI*, 372; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 426; Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", 4; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 643; Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, 36; Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", 89.

⁹⁹⁵ Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 643-644.

Bizans tarafından dahi kontrol edilemeyen Ermenilerin Antakya'yı da ele geçirebileceğini düşünerek önlem almak için harekete geçti. Bohemund, Rupen'i ziyafete davet etti. Müttefiki olduğundan dolayı bu davete olumlu bakan Rupen, ziyafet adı altında gittiği davette Bohemund tarafından hapse atıldı. Bundan sonra Bohemund, tüm Çukurova'yı ele geçirdi⁹⁹⁶.

Rupen'den sonra baronluğun başına geçen II. Leon, İsaakios Angelus ile Selahaddin arasındaki anlaşma, 1187 yılında Türkmenlerin giderek artan tehditleri ve kardeşi Rupen'in esir alınmasından dolayı Bohemund'a düşman olsa da Bohemund ile anlaşma yoluna gitmek zorunda kaldı. Çünkü bu sırada Rüstem adındaki bir Türkmen çoban, Türkmenlerden oluşturduğu beş bin atlı ile birçok piyadeyi etrafında toplayarak Çukurova'yı yağmalamak amacıyla bölgeye ilerledi. Türkmenler büyük gruplar halinde hemen hemen Sis'e kadar baronluğun kuzey sınırlarına ulaştılar. Leon bir taraftan askerî birlik oluşturarak Türkmenlerin üzerine yürürken bir taraftan da Maraş bölgesindeki geçitleri Türkmenlere kapattı. Ermeni baronu Leon, Rüstem Beyi ve başında bulunduğu Türkmenleri öldürdü. Durum karşısında Servendikar'a kadar kaçan Türkmenlerin peşinden giden Leon, onları büyük bir mağlubiyete uğrattı. Böylelikle Leon Çukurova hâkimiyetini devam ettirdi. Diğer taraftan Türkmenlerden 5000 kişi Halep'te toplanarak Antakya'ya yağma için hareket ettiler. Bohemund, bu haberi duyunca onlar da diğer Türkmenler gibi öldürüldü ve böylelikle karşı çıkışın önüne geçildi⁹⁹⁷.

Türkmenlerin saldırısından II. Kılıç Arslan'ı sorumlu tutan Leon, Selçuklulara karşı da saldırı düzenledi. Bu sırada Selçuklu Devleti şehzadelerin taht mücadelelerinden dolayı iç karışıklıklar yaşıyordu. Bu durumu fırsat bilen Leon, Bragana Kalesi'ne saldırı düzenlediyse de bu saldırı başarısız oldu. Leon'un batılı ücretli askerlerinin birçoğu ve ordu komutanı Baudouin öldürüldü. Yapılan seferin sonuçsuz kalmasını hazmedemeyen Leon, iki ay sonra daha büyük bir orduyla tekrar Bragana Kalesi'ne saldırdı. Kale komutanını öldürerek kaleyi ele geçirdi. Bundan sonra İsauria üzerine yürüdü⁹⁹⁸. Kuzeye doğru ilerleyen Leon, Kapadokya'nın bir şehri olan Heraklia'yı da zapt etti. Heraklia

⁹⁹⁶ Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 644; MacEvitt, "Cilicia", 254.

⁹⁹⁷ Simbat Vekayinamesi, 63; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 447-448; Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 644-645.

⁹⁹⁸ Onun İsauria'yı ele geçirdiğine dair kesin bir kayıt olmamasına karşın 1190'da Alman Kralı Frederick Barbarossa bölgeye geldiğinde şehir Ermenilerin hâkimiyeti altındaydı. Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", 645.

şehrini zapt etse de daha sonra yüksek bir meblağ karşılığında burayı geri verdi. Ardından o inşa ettirdiği kale ve müstahkem mevkilerle Çukurova'yı çevreledi. Bu sıralarda Lampronlu Oşin'in oğlu I. Hetum da Lülüve Kalesi'ni⁹⁹⁹ ele geçirdi¹⁰⁰⁰. Böylelikle başta Rupen hanedanı olmak üzere Ermeni baronlar Çukurova'yı baştanbaşa ele geçirdiler.

⁹⁹⁹ Niğde ili Ulukışla ilçesinde Çanakçı ve Gedelli köyleri arasında yer alan bir kaledir. Lale Yılmaz- Halil Sözlü, “Niğde Ulukışla’da Lulua (Lülüve) Kalesi”, *Seleucia*, X, 2020, 75.

¹⁰⁰⁰ Vahram Vekayinamesi, 15,16; Simbat Vekayinamesi, 63; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162), 191; Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi II*, 420-421,454; Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, 13; Nersessian, “The Kingdom of Cilician Armenia”, 645; Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, 38-39.

SONUÇ

1095 yılında Papa Urban'ın Clermont Konsili'nde "Kudüs'ü ve doğudaki din kardeşlerini kurtarmak" sloganıyla yaptığı çağrı ile resmen başlayan Haçlı seferlerinin motivasyonu din olmakla birlikte seferin siyasî, sosyal ve ekonomik nedenleri vardı. Siyasî, sosyal ve ekonomik buhran nedeniyle sefer çağrısı batıda büyük bir yankı uyandırdı. Böylece, 1096'dan 1291 yılına kadar geçen sürede çok sayıda Haçlı birliğinin Anadolu'ya akın etmesinin önü açıldı. Anadolu'ya akın eden Haçlı birliklerinin ele geçirmeyi hedefledikleri belli başlı bölgeler bulunuyordu ki bu bölgelerin başında Bizans hâkimiyeti altında olan Çukurova geliyordu.

Haçlı liderleri Anadolu'daki zenginlikleri ele geçirmek ve Anadolu'da hâkimiyetler kurmak uğruna sözde kurtarmaya geldikleri dindaşları da dâhil olmak üzere bölgedeki halkın mallarını ve mülklerini yağmaladılar. Haçlı liderlerinin kişisel hâkimiyet elde etme hırsları o kadar büyüktü ki birlik içinde Anadolu'da ilerlemeleri mümkün olmadı. Bu çekişmelerin en önemli örneklerinden biri de Çukurova'da yaşandı. Belirli bir güzergâh doğrultusunda ilerleyen ana Haçlı ordusu Ereğli'ye geldiğinde Haçlı liderlerinden Tancred ve Baudouin, ana Haçlı ordusundan ayrılarak Çukurova'ya yöneldi. P. M. Holt, John France, Alan Murray gibi batılı tarihçiler Tancred ve Baudouin'ın kişisel çıkarları için Çukurova'ya gitmediğini hatta bunun Haçlılar ve imparatorlukla bizzat yapılan bir plan olduğunu savunmuşlardır. Dönemin kaynakları ışığında özellikle Caen'li Ralph'te Tancred'in Tarsus'a geldiğinde oradaki askerî birliği kontrol edebilmek için Tancred'in Türkopolleri öncü birlik olarak mezkûr bölgeye göndermesi kaydı onların bu teorisini destekleyici niteliktedir. Çalışmamızda ilk olarak dönemin Latin vekayinamelerinde ve daha çok batılı yazarların benimsedikleri bu iki Haçlı liderlerinin kişisel çıkarlar için değil bir plan dâhilinde oraya gittikleri görüşü kabul edilebilir. Lakin Tancred ve Baudouin'ın bölgeye gittikleri andan itibaren birlik içinde olmayıp bilakis Çukurova'ya hâkim olabilmek için birbirleriyle mücadele etmeleri onların yapılan plan doğrultusunda ilerlemeyip kişisel çıkarlar peşine düştüklerini göstermektedir. Tancred ve Baudouin arasında yaşanan mücadele neticesinde Ermenilerin desteğiyle Tancred Çukurova'ya hâkim olurken, Ermeni Bagrat'ın yönlendirme ve yardımlarıyla Baudouin Urfa'ya giderek burada Urfa Haçlı Kontluğu'nu kurdu. Diğer taraftan kurulan kişisel hâkimiyetler ve Haçlı kontlukları, bölgede Türklerin gücünü kırdığı için Haçlıların ilerleyişini

kolaylaştırdı. Hızla ilerleyen Haçlılar, tabii hudutları ile korunaklı bir bölgeye sahip olan Antakya'yı da, Ermeni bir hainin yardımıyla, ele geçirebildiler. Böylece Haçlı liderleri Antakya ve Urfa kontluklarını kurmayı başardılar.

Haçlıların Çukurova'da hızla ilerlemelerinin ve kurdukları hâkimiyetin en büyük nedenlerinden biri Ermenilerdir. Ermeniler ile Bizanslılar arasındaki mezhep farkı ikili arasındaki çatışmanın temelini oluşturduğundan dolayı Ermenilerin Bizans'a olan düşmanlığı onların Haçlılarla müttefik olmalarına neden olmuştur. Aslında bu durum Haçlılara duydukları yakınlıktan kaynaklanmamaktadır. Onların temel politikası çıkarları doğrultusunda güçlü olan tarafla ittifak yaparak vasallıktan sıyrılabilme idi. Nitekim 1071 yılında Bizans'ın aldığı büyük mağlubiyetle Çukurova'da daha öncesinden gizliden gizliye teşkilatlanan Ermeni hanedanları, mezkûr bölgede hâkimiyetlerini Türklere vasal olmak üzere kursalar da Haçlıların gelişi ile birlikte de Türklerin hâkimiyetinden sıyrılarak bağımsız hanedanlıklar kurmayı planlamışlardır.

I. Haçlı seferi sürecinde olmayan, birkaç istisna haricinde, Müslümanların Haçlılara karşı güçlerini birleştirmesi ve cihat yönündeki uyanış 1104 yılı Harran seferi ile başladı. Bu uyanış süreci Urfa'nın fethiyle doruk noktasına ulaşırken, Müslümanlara karşı Haçlı birliği bu dönemde neredeyse yoktu. Nitekim Antakya ve Urfa Haçlı kontluğu arasındaki gerginlikler, çıkar çatışması neticesinde bozulan Haçlı-Ermeni ilişkileri fetih için uygun ortamı sağladı ve Urfa 1144 yılında fethedildi. Müslümanlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanan durum Antakya ve Kudüs Haçlı Kontluğu'nu tehdit ettiği için Haçlılarda büyük bir endişeye neden oldu. Bu nedenle derhâl doğuya yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesi için Kudüs Kraliçesi Melisende ve Antakya Kralı Raymond yardım istemek üzere batıya elçiler gönderdi. Urfa'nın Türkler tarafından alınmasıyla Kudüs'ün ve tüm Hristiyanların tehlikede olduğunu söyleyerek sefer çağrısı yapan Papa Eugenius'ın çağrısını bu defa krallar destekledi. Alman Kralı III. Konrad ve Fransa Kralı VII. Louis birçok şövalye ile birlikte intikam almak için çıktıkları sefer hüsrana uğradı. Sonuçlanırken onlarla ittifak kurarak hâkimiyetlerini güçlendiren Ermeniler Çukurova'da varlıklarını devam ettirdiler. Bizans bu dönemden sonra büyük oranda Çukurova'da güçlenen Ermeniler başta olmak üzere Ermenilerle müttefik olan Haçlı kontlukları üzerine seferler düzenlemek durumunda kaldı.

Askerî, stratejik, siyasî, ekonomik bakımdan önemli olması hasebiyle Çukurova politikası Komnenos hanedanlığının en önemli politikaları içerisinde yer aldı. Çukurova, Aleksios Komnenos, Ioannes Komnenos ve Manuel Komnenos devirlerinde iç ve dış karışıklıklara rağmen vaz geçmeyip üzerinde önemle durdukları bir bölge oldu. Bahsedilen hanedanlık döneminde Bizans bir taraftan Çukurova'da önemli bir güç elde eden Ermenilere karşı savaşıırken bir taraftan da Ermenilerin yardımlarıyla bölgede kurulan Haçlı kontluklarıyla mücadele ediyordu. Lakin onlara karşı başarı elde edemeyen imparatorluk, çareyi ittifakta buldu. İmparatorluk bir zamanlar Türklere karşı Haçlılarla müttefik olduğu gibi Manuel Komnenos döneminde de Haçlılar ve Ermeniler karşısında Türkiye Selçuklu sultanıyla ittifak kurdu. Ancak yapılan mücadelelerde tam anlamıyla bir başarı elde edilemedi. Tehlikenin büyüklüğünün farkına varan Manuel, Anadolu'da hâkimiyetini yeniden tesis etmek ve Kudüs dâhil olmak üzere tüm bölgede tek hâkim olabilmek üzere 1158 yılında bizzat Çukurova'ya sefere çıktı. Ermeniler, bu seferde büyük bir mağlubiyet yaşadı ve nihayet Çukurova'da Bizans hâkimiyeti yeniden tesis edildi. Bunun yanı sıra Çukurova'ya hâkim olan Manuel, Kudüs Kralı III. Baudouin'ın da kendisinin hâkimiyetini tanımasıyla Hristiyanlığın hamiliği sıfatını aldı. Böylece babasının Çukurova siyasetini devam ettiren Manuel, başta Ermeni Thoros olmak üzere bölgedeki tüm Ermenileri ve Antakya kontunu kesin olarak itaati altına aldı.

Geçmişten bu yana Ermeni hanedanları, müttefik oldukları Haçlıların yahut vasal oldukları Bizans'ın ve Türklerin düşmanlarla mücadelesini fırsat bilerek Çukurova'da hâkimiyetlerini güçlendirmeye çalıştılar. Ermeni hanedanları, Manuel'in Çukurova'da hâkimiyetini yeniden tesis etmesiyle yapılan anlaşma gereği Nureddin Mahmud Zengi'ye karşı Bizans'ın yanında yer alsalar da yaşanan yenilgi, Manuel'in dış sorunlarla ilgilenmesi bölgede Ermeni sorununu gün yüzüne çıkardı. İmparatorluk Çukurova hâkimiyeti hususunda var olan tehlikeye karşı Çukurova'ya gönderdiği valilerle mezkûr bölgede, kısa süreli Ermeni hanedanı hâkimiyeti haricinde, hâkimiyetini devam ettirse de Türkmenlerin Anadolu'ya akını bu hâkimiyeti tehlikeye soktu. Nitekim 1176 Miryakefalon Savaşı'nda Türkler ve Bizans arasındaki mücadele, Ermeni Rupen'i harekete geçirdi. Bizans'ın aldığı mağlubiyeti fırsat bilen Ermeni Rupen hanedanı Çukurova'da önemli kale ve kentleri ele geçirmek istese de bu defa II. Kılıç Arslan döneminde Maraş bölgesinde yaşayan Türkmenlerin Çukurova'daki akınlarıyla karşı karşıya kaldı. Çukurova'da yaşanan bu mücadeleye cihat fikriyle Selahaddin Eyyûbî ile

müttefik olan II. Kılıç Arslan da katıldı. II. Kılıç Arslan ve Selahaddin Eyyûbî, Ermeni Rupen hanedanını yenilgiye uğratarak bağıllık anlaşmasıyla bu sorunu çözse de Andronikos Komnenos'ın 1182 yılının sonlarında imparatorluk tahtını ele geçirmesinden sonra Bizans'ta yaşanan karışıklıkları fırsat bilen Rupen hanedanlığı Çukurova'da Bizans'ın daha önce ele geçirdiği önemli kent ve kaleleri ele geçirdi. Bu dönemden sonra Rupen hanedanlığı Manuel'in baştan başa hâkim olduğu Çukurova'nın neredeyse tamamında hâkimiyet kurdu.

I. Haçlı seferi, II. Haçlı seferi ve III. Haçlı seferinin başlamasına kadarki süreçte Çukurova'da hâkimiyeti elde etmek için yaşanan Bizans-Haçlı-Türk-Ermeni mücadelesi değerlendirildiğinde ne Haçlılar ne Bizans ne de Türkler kazanan taraf idi. Çukurova'da hâkimiyet kurma hususunda kazanan taraf Ermeniler oldu. Onlar Bizanslılar, Haçlılar ve Türkler arasındaki mücadelelerde bazı dönemlerde Haçlılara, bazı dönemlerde Türklere ve Bizans'a tabi olsalar da, yapılan savaşları ve çekişmeleri fırsat bilerek tarih boyunca büyük bir öneme sahip olan Çukurova'da var olan hâkimiyetlerini o kadar güçlendirdiler ki Çukurova'da kurdukları baronluk yerini krallığa bıraktı.

KAYNAKÇA

- Adji, Murad, *Türklerin Saklı Tarihi*, (Çev.: Varol Tümer), Kaynak Yay., İstanbul 2019.
- Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme, I*, (Haz.: Erdoğan Merçil), Tercüman, İstanbul 1977.
- Akbulut, Melek, “Antakya Kuşatmasına Kadar Çukurova’da Ermeniler”, *Türcology Research*, 73 (2022), 97-106.
- Akpolat, Mustafa S., “Kilikya Bölgesinde Bir Ortaçağ Askeri Mimarlık Örneği: Fekke Kalesi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (2), 2008, 1-14.
- Aktan, Ali, “Mu‘temid-Alellah”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, 387-388.
- Albertus Aquensis (Albert of Aachen), *Historia Ierosolimitana* (History of the Journey to Jerusalem), (Trans.: Susan B. Edgington), Oxford University Press, New York 2007.
- Albright, W. F., “The Origin of the Name Cilicia”, *The American Journal of Philology*, 43 (2), 1922, 166-167.
- Ali ibn Tahir al-Sulami, *The Book of the Jihad of ‘Ali ibn Tahir al-Sulami (d. 1106)*, Text, Translation and Commentary: Niall Christie, Routledge 2016.
<https://docplayer.net/223535637-Of-ali-ibn-tahir-al-sulami-d-1106.html> (Erişim Tarihi: 28.11.2022)
- Alkuş, Oktay, “Tyana Yöresinde Kent-Devlet Yönetimi”, *Kent Akademisi*, 12, 802-811.
- Alp, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu*, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, İstanbul 2000.
- Alptekin, Coşkun, “Belek b. Behrâm”, *DİA*, V, İstanbul 1992, 402-403.
- Altan, Ebru, “Anadolu’da Haçlılara Karşı Savaş”, (1097-1190)”, *Tarih Dergisi*, 47, İstanbul 2009, 75-104.
- Altan, Ebru, “Bizans’a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması”, *Osmanlı’nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, I, (Haz.: Feridun M. Emecen vd.), Timaş, İstanbul 2013, 107-118.

- Altan, Ebru, “Haçlı Ordularının Anadolu’da Geçtiği Yollar”, *Belleten*, 65 (243), Ağustos 2001, 571-582.
- Altan, Ebru, “Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 12, Bahar 2020, 35-50.
- Altan, Ebru, “Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu”, *Belleten*, 66 (245), 2002, 87-94.
- Altan, Ebru, *Antakya Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK, Ankara 2018.
- Altan, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, TTK, Ankara 2003.
- Altay, M. Hâdi, *Adım-Adım Çukurova*, Kemal Matbaası, Adana 1965.
- Andrea, Alfred J., “Christendom and the Umma”, *Crusades The Illustrated History*, (Editor: Thomas F. Madden), The University of Michigan Press, Ann Arbor 2004, 12-28.
- Andreasyan, Hrand D., “Aktamar Kilisesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XVI (21), İstanbul 1966, 77-82.
- Angold, Michael, *The Byzantine Empire, 1025-1204: a Political History*, (Second Edition) Longman, London 1997.
- Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt’in Sonrası*, (Çev.: Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- Anonim Haçlı Tarihi, (Çev.: Ergin Ayan), (2. Baskı), Selenge Yay, İstanbul 2019.
- Anonim Süryani Kroniği (I. ve II. Haçlı Seferleri), (Çev.: İlhan Aslan), Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2019.
- Apak, Adem, “Emevîler Döneminde Arap-Bizans Mücadelesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 2009, 95-122.
- Arınç, Kenan, *Doğal, Beşerî, İktisadî ve Siyasî Yönleriyle Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*, (II. Baskı), Erzurum 2019.

- Armenia, John, *Armenian Cilicia: Dawn, Splendor and Twilight of a Christian Kingdom in the Near East During the Crusades*, Createspace Independent Publishing Platform, 2010.
- Arslan, İhsan - Genç, Süleyman, “Albertus Aquensis’in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (51), Ağustos 2017, 231-253.
- Asbridge, Thomas, *Haçlı Seferleri*, (Çev.: Ekin Duru), Say. Yay., İstanbul 2014.
- Asbridge, Thomas, *The Creation of the Principality of Antioch 1098-1130*, The Boydell Press, Woodbridge 2000.
- Aşkın, Ercan - Durugönül, Serra, “Korykos (Kızkalesi) Araştırmaları ve Kaya Kabartmaları”, *Mersin Arkeolojik Kazıları ve Araştırmaları*, Mersin Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 129-147.
- Atalay, Besim *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1973.
- Avcı, Casim, “Mu‘tasım- Billâh”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, 380-382.
- Avcı, Casim, “Suğur”, *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, 473-474.
- Ayan, Ergin, “Clermont’tan Kudüs’e Haçlı Seferinin Kutsiyet ve Meşruiyet Motifleri”, *Akademik Bakışla Haçlılar*, (Ed.: Birsal Küçüksipahioğlu- Casim Avcı), Dünya Eko Basımevi, İstanbul 2021, 135-152.
- Ayan, Ergin, “Ermeni-Haçlı İşbirlikleri”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 26 (4) Aralık 2007, 49-71.
- Ayan, Ergin, “Selçuklu Fetihlerinden Önce Bizans’ın Ermenistan Politikası”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Ortaçağ*, II, TTK, Ankara 2014, 73-88.
- Aycan, İrfan, “Muâviye b. Ebû Süfyân”, *DİA*, XXX, İstanbul 2005, 332-334.
- Aydın, Mehmet, “Antakya ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hristiyanlığına Bir Bakış”, *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (15), Nisan 2003, 5-16.
- Ayönü, Yusuf, “Bizans İmparatoru I. Andronikos Komnenos’un Hayatı ve Devlet Teşkilatını Yeniden Düzenlemeye Yönelik Reformları”, *TİD*, XXIX (I), 2014, 107-126.

- Ayönü, Yusuf, “Bizans Ordusunda Ücretli Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)”, *TAD*, 25, 2009, 53-69.
- Ayönü, Yusuf, “Selçuklu- Bizans İlişkileri”, *TA*, Yeni Türkiye Yayınları, VI, Ankara 2002, 598-617.
- Bahadır, Gürhan, *Antakya Haçlı Prensliği (1098-1112)*, Pegem Akademi, Antakya 2011.
- Bahadır, Gürhan, “II. Bohemund Döneminde Antakya Haçlı Prensliği (M.S. 1126-1130)”, *TAD*, 33(56), 2014, 89-110.
- Bahadır, Gürhan, “Kuruluşundan IV. yüzyıla Kadar Antakya”, *MKÜSBE*, 7 (13), 2010, 349-372.
- Bahar, Hasan, “İsauria Bölgesi’nin Antik Çağdaki Yerleşim Merkezleri”, *Anadolu Araştırmaları XIV- Prof. Dr. Aziz Erten’e Armağan*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, 51-91.
- Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemites*, (Translated: Susan B. Edgington), The Boydell Press, Woodbridge 2020.
- Barber, Malcolm, *Haçlı Devletleri Tarihi*, (Çev.: Doğan Mert Demir), Kronik, İstanbul 2021.
- Baykara, Tuncer, “Sufi ve Çevre: Yunus Emre Anadolu’sunda Siyasal ve Toplumsal Ortam”, *Yunus Emre*, (Editör: Ahmet Yaşar Ocak), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2012, 15-42.
- Berker, Şevki, “Haçlı Seferlerinde Çukurova ve Cıvarı: Birinci Haçlı Seferinde Kilikya’nın Tancrede ve Baudouin Tarafından Alınması (1097-1098)”, *Çukurova Adana Halkevi Kültür Dergisi*, 10-11, Mayıs-Haziran 1947, 7-8, 20.
- Berker, Şevki, “İlk Zamanlarda Çukurova ve Cıvarı: Quint Curce’e Göre İskender’in Tarsus ve Cıvarını İstilas”, *Çukurova Adana Halkevi Kültür Dergisi*, 1(9), Nisan 1947, 2-3, 17.
- Bezer, Gülay Öğün, “Şeyzer”, *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, 106-107.
- Bezer, Gülay Öğün, “Zengî, İmâdüddin”, *DİA*, XLIV, İstanbul 2013, 258-261.
- Boas, Adrian J., *Jerusalem in the Time of Crusades- Society, Landscape and Art in the Holy City Under Frankish Rule*, Routledge, London 2001.

- Boase, T. S. R., “The History of the Kingdom”, *The Cilician Kingdom of Armenia*, (Edit: T.S.R. Boase), Scottish Academic Press, Edinburgh&London, 1978.
- Bucossi, Alessandra - Suarez, Alex Rodriguez, *John II. Komnenos Emperor of Byzantium: in the Shadow of Father and Son*, The Centre for Hellenic Studies, King’s College London, 2016.
- Buyruk, Hasan, “Konumu Geçmişi ve Kimliği ile Anavarza”, ODÜ- SOBIAD, 6(3), Aralık 2016, 695-710.
- Buzpınar, Ş. Tufan, “Lazkiye”, *DİA*, XXVII, Ankara 2013, 117-118.
- Cahen, Claude, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, (Çev.: Mustafa Daş), Yeditepe, İstanbul 2010.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, E yay, İstanbul 1979.
- Cahen, Claude, *Türklerin Anadolu’ya İlk Gelişi*, (Çev.: Yaşar Yücel- Bahaeddin Yediyıldız), TTK, Ankara 1988.
- Can, B. Bülent, “Haçlı Seferlerinin İlânı”, *Tarih ve Toplum*, 161, İstanbul, Mayıs 1997.
- Cobb, Paul M., *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, (Çev.: Ekin Duru), Say Yay., İstanbul 2018.
- Cöhce, Salim, “Ermenistan’ın Tarihî Coğrafyası ve Ermeniler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler: İlkçağ&Ortaçağ*, I, 2014, 1-14.
- Cuyck, Horst Van - Lambert, Véronique, “Count Eustace II of Boulogne (1047-1087) and the Bayeux Tapestry: A Reappraisal and Augmentation of the Arguments”, *Annales de Normandie*, 2, 2014, 137-167.
- Çapan, Fatma-Yener, Alican, “Haçlı Seferleri Sırasında Antakya Kontluğu ile Urfa Kontluğu arasındaki Çıkar Çatışmalarının Siyasi Yansımaları: Telbaşir/Tilbaşar Savaşı (1108)”, *USAD*, 12 (67), 2019, 264-279.
- Darkot, Besim, “Rumkale”, *İA*, IX, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, 777-781.
- Demir, Mustafa, “Danişmendli Emâreti’nin Kurucuları”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 10 (1), 2008, 141-149.

- Demirci, Mustafa, “Abbâsîler Döneminde Adana ve Çukurova’nın İskânı ve İslamlaştırılması”, *Tarihte Adana ve Çukurova İlkçağ’dan Ortaçağ’a Adana ve Çukurova*, I, (Editör: Yılmaz Kurt- M. Fatih Sansar), Adana 2016, 309-324.
- Demirkent, Işın, “Bizans”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, 230-244.
- Demirkent, Işın, “Haçlı Seferi Dönemi Kalelerinden Râvendân”, *Belleten*, LVI (216), Ağustos 1992, 371-390.
- Demirkent, Işın, “Haçlılar”, *DİA*, XIV, İstanbul 1996, 525-546.
- Demirkent, Işın, “Mevdûd b. Altuntegin”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 427-429.
- Demirkent, Işın, “Misis”, *DİA*, XXX, İstanbul 2005, 178-181.
- Demirkent, Işın, “Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)”, *Bizans Tarihi Yazıları: Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, Dünya Yay., İstanbul 2005, 175-196.
- Demirkent, Işın, “Urfa Haçlı Kontluğu Tarihine Bir Bakış (1098-1146)”, *Belleten*, LIII (206), Nisan 1989, 167-174.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul.
- Demirkent, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK, Ankara 2014.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1974.
- Deuilli Odo, *II. Haçlı Seferi: VII. Louis’in Doğu’ya Seyahati*, Kronik, (Çev.: Caner Togaç), İstanbul 2021.
- Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, (Çev.: A. Göke Bozkurt), İlgi Yay., İstanbul 2006.
- Doğanay, Osman, “Zengibar Kalesi (İsaura) 2010-2015 Yılları Yüzey Araştırmaları: İlk Sonuçlar ve Düşünceler”, *İdil*, 5 (21), 2016, 389-408.
- Doğancı, Kamil, “Bithynia Tarihi I Bithynia Krallığı (MÖ 297- MÖ 74)”, *Burdef*, Aralık 2003, 74-84.
- Dunbar, J. G. - Boal, W. W. M., “The Castle of Vahga”, *Anatolian Studies*, XIV, 1964, 175-184.

- Edgington, Susan B., “Bohemund I of Antioch (d.1111)”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), I: A-C, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 175-176.
- Edgington, Susan B., “Motivation”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), III: K-P, ABC-CLIO, Santa Barbara and Denver 2006, 854-857.
- Edgington, Susan B., *Baldwin I of Jerusalem (1100-1118)*, Routledge, London and New York 2019.
- Erbaş, Ali, “İslam Dışı Dinlerde Hac”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (5), 2002, 97-120.
- Ergeç, Rıfat, “Anazarbus Antik Kenti ve Nekropolü”, *La Cilicie: Espaces Et Pouvoirs Locaux*, Varia Anatolica XIII, 2001, 389-410.
- Erkoçoğlu, Fatih, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, Çizgi Kitabevi Yay., 2018.
- Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi: Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi*, (Çev.: Ahmet Deniz Altunbaş), Kronik, İstanbul 2019.
- Ersan, Mehmet, “Danişmendlilerin Kilikya Ermenileri ile Siyasî İlişkileri”, *Gaziosman Paşa Danişmendliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015)*, Tokat 2016, 51-55.
- Ersan, Mehmet, “Ermenilerin Nazarında Haçlılar”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, (Ed: Mehmet Metin Hülagu vd.), II, IV/A-1.5. Dizi, 1, TTK, Ankara 2014, 203-210.
- Ersan, Mehmet, “I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)’nın Haçlıların Eline Geçmesi”, *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri 26-27 Mayıs 1997*, İÜEFTAM, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1998, 65-72.
- Ersan, Mehmet, “Kilikya Ermeni Krallığı ve Haçlılar Üzerine”, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 4, Ekim 1996, 134-141.
- Ersan, Mehmet, “Kilikya Ermeni Krallığı”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz: Erman Artun-M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000, 327-343.
- Ersan, Mehmet, “Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği’nin Çukurova’da Hakimiyet Mücadelesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13 (1), 1998, 83-95.

- Ersan, Mehmet, “Türk- Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar), *Tarihte Türkler ve Ermeniler Ortaçağ*, II, (Ed: Mehmet Metin Hülagu), TTK, Ankara 2014, 161-202.
- Ersan, Mehmet, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, (Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir 1995.
- Eyice, Semavi, “Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnâmesi (1432-1433)”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, (Editör: M. Tayyib Gökbilgin), VI, Bölüm: 1-2, İstanbul 1975, 85-126.
- Eyice, Semavi, “Kale”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, 234-242.
- Fayda, Mustafa, “Ömer”, *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, 44-51.
- France, John, “First Crusade (1096-1099)”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), II: D-J, ABC-CLIO, Santa Barbara and Denver 2006, 439-449.
- France, John, “The First Crusade: “Impelled by the Love of God””, *Crusades The Illustrated History*, (Editor: Thomas F. Madden), The University of Michigan Press, Ann Arbor 2004, 32-56.
- France, John, *The Crusades and The Expansion of Catholic Christendom 1000-1714*, Routledge London and New York 2005.
- France, John, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*, Cambridge, 1994.
- Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak-*, (Çev.: İlcan Bihter Barlas), IQ Kültür Sanat Yay, İstanbul 2009.
- Garrood, William, “The Byzantine Conquest of Cilicia and the Hamdanids of Aleppo, 959-965”, *Anatolian Studies*, 58, 2008, 127-140.
- Genç, Özlem - Korunur, Harun, “Antakya’nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi”, *Studies of the Ottoman Domain*, 6 (10), Şubat 2016, 60-83.
- Geoffrey Malaterra, *The Deeds of Count Roger of Calabria and Sicily and of His Brother Duke Robert Guiscard*, (Çev.: Kenneth Baxter Wolf), Michigan University Press, 2005.
- Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: Fikret Işıltan), TTK, Ankara 2017.

- Gibb, H. A. R., “Zengi and the fall of Edessa”, *A History of the Crusades*, 1, (Edit.: Marshall W. Baldwin), University of Pennsylvania Press, 2016.
- Girginer, K. Serdar, “Tepebağ Höyük (Adaniia) Kizzuwatna Ülkesinin Başkenti miydi?”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz.: Erman Artun- M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000, 70-85.
- Gorigos Senyörü Hetum Vekayinamesi, (Çev.:Hrant D. Andreasyan), (TTK Kurumunda Basılmamış Nüsha), İstanbul 1946.
- Gökhan, İlyas, “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”, *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 70-108.
- Gökhan, İlyas, “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki İlişkiler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Birlikte Yaşama Kültürü*, III, TTK 2014, 1-36.
- Göney, Süha, *Adana Ovaları I*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976.
- Grabois, Aryeh, “Tancred”, *The Crusades: An Encyclopedia*, IV: Q-Z, (Editör: Alan V. Murray), ABC-CLIO, California, 2006, 1143-1145.
- Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi*, I, (Çev.: Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi*, II, (Çev.: Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Gregory, Timothy E., *A History of Byzantium*, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2005.
- Guibert of Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, (Trans.: Robert Levine), 1997.
- Güler, Selâhaddin Eyyûbî, *Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar (MÖ XIV. Yüzyıl- M.S. 1920)*, Şurkav Yay., No:22, Tarih Dizisi:6, Ankara 1999.
- Gümüş, Tarık Tolga, “Caen’li Ralph’ın Gözünden Türkler: Birinci Haçlı Seferi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, V (14), Mart 2014, 110-123.
- Günaltay, Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, (Haz.: Yüksel Kanar), Endülüs Yay, İstanbul 1991.

- Güngör, Zeynep, “Sokaklarından Süt ve Bal Akan Kutsal Belde: Haçlı Seferleri Öncesinde Kudüs Algısı”, *Cedrus*, VIII (2020), 613-624.
- Haçlı Seferleri: Selçuklular, Eyyubîler ve Osmanlılara Karşı 1097-1444, *Dünya Savaş Tarihi*, V, (Editör: Kelly Devries), (Çev.: Emir Yener), Timaş Yay, İstanbul 2012.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Adana Tarihçesi”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz: Erman Artun-M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Adıyaman”, *DİA*, I, İstanbul 1988, 377-379.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Bağras”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, 450-451.
- Hamilton, Bernard, “Reynald of Châtillon (d. 1187)”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), IV: Q-Z, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 1027-1028.
- Hançer, Elmon, “Kilikya Ermeni Prensliği’nin İkinci Başkenti: Anavarza”, *Adalya*, XIX, 2016, 281-312.
- Hanson, Victor Davis, *The Wars of the Ancient Greeks and Their Invention of Western Military Culture*, (Edit.: John Keegan), Cassell, London, 1999.
- Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev.: Enver Ziya Karal), TTK, 2. Baskı, Ankara 2000.
- Hill, John Hug – Hill, Laurita Lyttleton, *Raymond IV Count of Toulouse*, Syracuse University Press, Syracuse, New York 1962.
- Hill, Stephen, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*, Variorum 1996.
- Hillenbrand, Carole, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, (Çev.: Nurettin Elhüseyni), Alfa, İstanbul 2012.
- Holt, P. M., *The Age of the Crusades: The Near East from the Eleventh Century to 1517*, Routledge Taylor&Francis Group, London and New York, 2013.
- Holt, P. M., *The Crusader States and Their Neighbours: 1098-1291*, Routledge Taylor&Francis Group, New York, 2016.
- Honigsmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Terc.: Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.

- Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, (Çev.: Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay, İstanbul 2008.
- Ioannnes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, (Yay. Haz: Işın Demirkent), TTK, Ankara 2001.
- İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname) I*, (Çev.: Mürsel Öztürk), TC Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1996.
- İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname) II*, (Çev.: Mürsel Öztürk), TC Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1996.
- İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, (Çev.: Onur Özatağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul 2015.
- İbnu'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklulkar Kısım)*, (Çev.: Ahmet Savran), Erzurum 1992.
- İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb, Biyografilerle Selçuklu Tarihi*, (Çev.: Notlar ve Açıklamalar Ali Sevim), TTK, Ankara 1982.
- İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, I, Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih V, İslam Tarihi*, (Çev.: Yunus Apaydın), Bahar Yay, İstanbul 1986.
- İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih VI, İslam Tarihi*, (Çev.: Abdullah Köşe), Bahar Yay, İstanbul 1991.
- İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih VII, İslam Tarihi*, (Çev.: Ahmet Ağırakça), Bahar Yay, İstanbul 1991.
- İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih VIII, İslam Tarihi*, (Çev.: Ahmet Ağırakça), Bahar Yay, İstanbul.
- İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih IX, İslam Tarihi*, (Çev.: Abdülkerim Özaydın), Bahar Yay, İstanbul 1987.
- İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih X, İslam Tarihi*, (Çev.: Abdülkerim Özaydın), Bahar Yay, İstanbul 1987.

- İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih XI*, İslam Tarihi, (Çev.: Abdülkerim Özaydın), Bahar Yay, İstanbul 1987.
- İnan, Zeynep, "I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Ermeni-Latin İlişkileri", *Tarihte Türkler ve Ermeniler Ortaçağ*, II, (Ed.: Mehmet Metin Hülagu), TTK, Ankara 2014, 211-307.
- İpek, Ali, "Sâcoğulları", *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, 364-366.
- Kaleli, Emrullah, "İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Döneminde Bizans ve Haçlılar Arasındaki İhtilaflar", *GÜSBD*, 13 (4), 2014, 973-992.
- Kalloschyan, Kevork, "Kilikya Ermeni Krallığının Doğuşu ve Çöküşü", *Yeni Türkiye*, 60, Ankara 2014, 1-7.
- Kanat, Cüneyt- Burçak, Devrim, *Sorularla Haçlı Seferleri*, Yeditepe, İstanbul 2015.
- Kanat, Cüneyt, "Memlûkler ve Çukurova", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz.: Erman Artun- M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000, 93-107.
- Karaca, Sevtap Gölgesiz, "Ekkehardus Uraugiensis'in Hierosolimita'sı ve 1101 Haçlı Seferleriyle İlgili Çeşitli Değerlendirmeler", *Akademik Bakışla Haçlılar*, (Ed.: Birsal Küçüksipahioğlu- Casim Avcı), Dünya Eko Basımevi, İstanbul 2021, 283-311.
- Karadeniz, H. Basri, "XVI. Yüzyılda Rumkale", *Belleten*, LXII (234), TTK, Ankara 1999, 425-457.
- Karaköse, Hasan, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yay., Ankara 2006.
- Kaşgarlı, Mehlika Aktok, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay, Ankara 1990.
- Kaya, Abdullah, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", *EKEV Akademi Dergisi*, 59, Bahar 2014, 211-232.
- Kelley, Justin L., *The Church of the Holy Spulchre in Text and Archaeology*, Archaeopress Publishing, Summertown 2019.
- Kesik, Muharrem, "Danişmendli Beyliği- Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri (1071-1178)", *Osmanlı Araştırmaları XXXIV Prof Dr. Muammer Kemal Özerin Hatıra Sayısı- II*, İstanbul 2009, 119-144.

- Kesik, Muharrem, “Emîr (Melik) Gazi (1104-1134)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, III (2), 2014, 157-181.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK, Ankara 2003.
- Kırpık, Güray, “Haçlı Seferleri Tarihinin Kaynakları”, *Turkish Studies*, 4 (3), 2009, 1437-1452.
- Kiel, Machiel, “Draç”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, 522-524.
- Kiel, Machiel, “Kesriye”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, 311-312.
- Kienzle, Beverly Mayne - Walton, James Calder, “Bernard of Clairvaux (1090–1153)”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), I: A-C, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 162-164.
- King, Matthew LaBarge, *Were on a Mission From God: Translation, Commentary, and Essay Concerning The Hierosolymita by Ekkehard of Aura*, University of Washington, 7 March 2011.
- Koca, Salim, “Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?” *Akademik Bakış*, 10 (20), 2017, 15-35.
- Koca, Salim, “Osmanlılardan Önce Çukurova’nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2, 2017, 29-52.
- Koca, Salim, “Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri” *Türk Yurdu*, 225, Ankara 2006, 19-32.
- Koprman, Kâzım Yaşar, “Baybars I”, *DİA*, V, İstanbul 1992, 221-223.
- Kök, Bahattin, “Nûreddin Zengî, Mahmud”, *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, 259-262.
- Köymen, Mehmet Altay, “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu”, *Belleten*, LVII (218), TTK, Ankara 1993, 71-79.
- Krey, August C., *The First Crusade: The Accounts of Eye-Witnesses and Participants*, Princeton University Press, Princeton, 1921.
- Kum, Naci, “Çukurova’da Tarih, Arkeoloji ve Folklor Tetkikleri”, *Görüşler: Adana Halkevi Dergisi*, 6 (55), Temmuz 1943, 9-11.

- Kurt, Mehmet, “Sanherip Dönemi Kilikya İsyanları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28 (46), 189-203.
- Küçüksipahioğlu, Birsal, “Birinci Haçlı Seferi’nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers”, *Tarih Dergisi*, 41, 2012, 17-24.
- Küçüksipahioğlu, Birsal, “Bizans İmparatorluğu’nun Haçlılara Bakışı”, *Akademik Bakışla Haçlılar*, (Ed.: Birsal Küçüksipahioğlu- Casim Avcı), Dünya Eko Basımevi, İstanbul 2021, 189-208.
- Kürkçüoğlu, Erol, “X-XI. yüzyıllarda Doğu Roma ve Selçukluların Ermenistan (Bagratuni-Ardzruni) Politikaları” *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Ortaçağ*, II, Ankara 2014, 89-106.
- Lastivertli Aristakes, *Bir Ermeni Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu’nun Fethi*, (Çev.: İlhan Aslan), Post Yay Dağ, İstanbul 2009.
- Lilie, Ralph-Johannes, *Byzantium and The Crusader States 1096-1204*, (Çev.: J. C. Morris and Jean E. Ridings), Clarendon Press, Oxford 1993.
- Maalouf, Amin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), (2. Basım), Telos Yay, İstanbul 1998.
- MacEvitt, Christopher, “Cilicia”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), I: A-C, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 253-257.
- MacEvitt, Christopher, “Edessa, Count of”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), II: D-J, ABC-CLIO, Santa Barbara and Denver 2006, 379- 385.
- MacEvitt, Christopher, “Laodikeia in Syria”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), III: K-P, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 715-716.
- MacEvitt, Christopher, *The Crusades and the Christian World of the East: Rough Tolerance*, Philadelphia, 2008.
- Magdalino, Paul, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, Cambridge University Press 1993.
- Merçil, Erdoğan, “Selçukluların Anadolu’ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa’nın Durumu”, *Belleten*, LII (203), 1988, 461-474.

- Michaud, J. F., *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, (Haz.: Güray Kırpık), Lotus Yay, Ankara 2011.
- Morrisson, Cécile, *Haçlılar*, (Çev.: Nermin Acar), Dost Kitabevi Yay, Ankara 2005.
- Murray, Alan V., “Baldwin I of Jerusalem (d. 1118)”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), I: A-C, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 132-133.
- Murray, Alan V., *Baldwin of Bourcq: Count of Edessa and King of Jerusalem (1100-1131)*, Roudledge, London and New York, 2022.
- Müverrih Vardan, “Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)”, (Çev.: Hrant D. Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul 1937, 154-244.
- Nersessian, Sirarpie Der, “The Kingdom of Cilician Armenia”, *A History of the Crusades*, II, (Ed.: Kenneth M. Setton), (2. Baskı), Madison-Milwauke, London 1969, 630-659.
- Nersessian, Sirarpie Der, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*, Cambridge, Harvard University Press, 1945.
- Nicolle, David, *Birinci Haçlı Seferi 1096-99*, (Çev.: L. Ece. Sakar), İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2013.
- Nicolle, David, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, (Çev.: L. Ece. Sakar), İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014.
- Nicolle, David, *Üçüncü Haçlı Seferi 1191*, (Çev.: L. Ece Sakar), İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011.
- Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev.: Fikret Işıltan), TTK, Ankara 1995.
- Nomiku, H. A., *Haçlı Seferleri*, (Çev.: Kriton Dinçmen), İletişim Yay., İstanbul 1997.
- Norwich, John Julius, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (Ms 1082-1453)*, (Çev.:Selen Hırçın Riegel), Kabalcı Yay, İstanbul 2013.
- Oğuz, Şevket, *Kommagene Krallığı (tez)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Kürsüsü İstanbul 1982.

- Ordericus Vitalis, *The Ecclesiastical History of England and Normandy*, 3, (Trans: Thomas Forester), London.
- Oyman Girginer, Özlem, “Orta ve Geç Tunç Çağlarında Çukurova ve Batı Anadolu’ya Genel Bir Bakış”, *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (3), 2006, 103-126.
- Öz, Mustafa, “Hâkim-Biemrillâh”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, 199-201.
- Özaydın, Abdülkerim, “Dânişmendliler”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, 469-474.
- Özaydın, Abdülkerim, “İbnü’l-Esîr İzzeddin”, *DİA*, XXI, İstanbul 2000, 26-27.
- Özaydın, Abdülkerim, “Kılıçarslan II”, *DİA*, XXV, Ankara 2022, 398-402.
- Özaydın, Abdülkerim, “*Melikşah*”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 54-57.
- Özaydın, Abdülkerim, “Tutuş”, *DİA*, XLI, İstanbul 2012, 446-449.
- Özer, Serkan, “Antakya’yı Haçlılara Teslim Eden Hain Zırh Ustası Fîrûz”, *AÜEFSD*, 58, Haziran 2017, 175-202.
- Özer, Serkan, “Haçlı Tarih Yazımında Pierre L’Ermite: Sıradan Bir Keşiş Mi, Haçlı Seferinin Mimarı Mı?”, *AÜTAED*, 67, 2020, 493-522.
- Özer, Serkan, “Haçlıların Antakya’yı Zaptına İslam Dünyasının Tepkileri”, *ETÜSBED*, I (1), Aralık 2015, 65-92.
- Payaslian, Simon, *The History of Armenia From the Origins to the Present*, New York, Palgrave Macmillan 2007.
- Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs’e Yolculuk*, (Tercüme ve Notlar: Süleyman Genç), Kronik Kitap, İstanbul 2019.
- Petrizzo, Francesca, “Most Excellent and Brave of Heart”: Tancred’s Making and Unmaking in the Sources”, *The Making of Crusading Heroes and Villains: Engaging the Crusades*, (Edit.: Mike Horswell and Kristin Skottki), 4, Roudledge 2021, 7-24.
- Petrizzo, Francesca, *Band of Brothers: Kin Dynamics of the Hautevilles and Other Normans in Southern Italy and Syria c.1030-c.1140*, (PhD Thesis), University of Leeds.

- Phillips, Jonathan, "Second Crusade (1147-1149)", *The Crusades: An Encyclopedia*, IV: Q-Z, (Editor: Alan V. Murray), ABC-CLIO, California, 2006, 1084-1090.
- Pitcher, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası*, (Çev.: Bahar Tırnakcı), YKY, İstanbul 2019.
- Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *The Gesta Tancredi; A History of the Normans on the First Crusade*, (Trans.: Bernard S. Bachrach and David S. Bachrach), Burlington, Ashgate, 2005.
- Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, (Çev. ve Yay. Haz.: Süleyman Genç), Yeditepe Yay, İstanbul 2019.
- Ramsay, W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev.: Mihri Pektaş), MEB, İstanbul 1960.
- Rençber, Akif, "Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans'ın Kilikya Politikası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 2017, 2112-2131.
- Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, (Trans: Carol Sweetenham), Routledge, New York 2016.
- Robinson, F.C.R. - Hughes, P.C., "Lampron: Castle of Armenian Cilicia", *Anatolian Studies*, 19, 1969, 183-207.
- Rubenstein, Richard E., *İsa Nasıl Tanrı Oldu?*, (Çev.: Cem Demirkan), Gelenek Yay., İstanbul 2004.
- Runciman, Steven, "1095 Yılına Kadar (Hristiyan Aleminden) Filistin'e Yapılan Hac Yolculukları", (Çev.: Nuh Arslantaş), *İstem*, 11 (21), 2013, 39-50.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi I- Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu*, (Çev.: Fikret Işıltan), TTK, Ankara 1986.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II- Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187*, (Çev.: Fikret Işıltan), TTK, Ankara 1987.
- Saatçi, Tahsin, "Samsat'ta Türk İslam Sikkeleri", *X. Türk Tarih Kongresi (Ankara 22-26 Eylül 1986)*, III, TTK, Ankara 1991, 941-943.
- Sağır, Güner, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Ermeni Yerleşimleri", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: İlkçağ&Ortaçağ*, 1, 2014, 183-205.

- Sahillioğlu, Halil, “Antakya”, *DİA*, III, İstanbul 1991, 228-232.
- Seton-Williams, M. V., “Cilician Survey”, *Anatolian Studies*, 4, 1954, 121-174.
- Sevim, Ali, “Keyhusrev I”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, 347-349.
- Sevim, Ali, “Süleyman Şah I”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, 103-105.
- Sevim, Ali, “Tuğrul Şah”, *DİA*, XLI, İstanbul 2012, 346-347.
- Sevim, Ali, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK, Ankara 2015.
- Sevim, Ali, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK, Ankara 2002.
- Sevim, Ali, *Suriye- Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1989.
- Seyyid, Eymen Fuâd, “Fâtımîler”, *DİA*, XII, İstanbul 1995, 228-237.
- Shaw, Brent D., “Bandit Highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXXIII (2), 1990, 199-233.
- Simbat (Başkumandan) Vekayinamesi (951-1334)*, (Çev.: Hrant D. Andreasyan), (TTK Basılmamış Nüsha), İstanbul 1946.
- Smith, Jonathan-Riley, *Haçlılar Kimlerdi?*, (Çev.: Berna Kılınçer), Bileşim Yay., İstanbul 2004.
- Smith, Jonathan-Riley, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, Continuum, London- New York, 2003.
- Solmaz, Sefer, “Dânişmendlilerin Haçlı Seferlerindeki Rolü”, *Akademik Bakışla Haçlılar*, (Ed: Birsal Küçüksipahioğlu- Casim Avcı), Dünya Eko Basımevi, İstanbul 2021, 153-188.
- Solmaz, Sefer, “Melik Gazi”, *DİA*, EK-2, Ankara 2019, 245-247.
- Sözlü, Halil – Yılmaz, Lale, “Mersin Toroslar’da Çandır Kalesi”, *Art-Sanat*, 13 (2020), 361-385.
- Sözlü, Halil, “Kilikya Bölgesi Kalelerinden İki Örnek: Ceyhan Yılan Kale ve Silifke Kalesi”, *Tarihte Adana ve Çukurova İlkçağ’dan Ortaçağ’a Adana ve Çukurova*, I, (Editör: Yılmaz Kurt- M. Fatih Sansar), Adana 2016, 519-544.

- Stewart, Angus, “Het’um I of Armenia (d.1270)”, *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), II: D- J, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 580-581.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (Çev.: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2000.
- Streck, “Antakya”, *İA*, I, (5. Baskı), MEB, İstanbul 1978, 456-459.
- Sümer, Faruk, “Anadolu Selçukluları (1075-1308)- Selçuklular”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, 380-384.
- Sümer, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1970, 1-147.
- Sümer, Faruk, “Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi”, *Belleten*, XXIV (96), 567-594.
- Sümer, Faruk, “Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi I*, Ankara 1963.
- Sümer, Faruk, “Kösedağ Savaşı”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, 272-273.
- Sümer, Faruk, “Mesud I”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 339-342.
- Sümer, Faruk, “Muhammed b. Ebü’s-Sâc”, *DİA*, XXX, İstanbul 2005, 524-526.
- Süryanî Mihail, *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi (ikinci kısım 1042-1195)*, (Çev.: Hrant D. Andreasyan), (Yayımlanmamış Nüsha). TTK 1944.
- Sybel, Heinrich Von, *The History and Literature of The Crusades*, (Edit: Lady Duff Gordon), London 1861.
- Şahin, Seyhun, “Birinci Haçlı Seferinin Norman Şefleri Bohemund ve Tancred’in Maraş’taki Faaliyetleri”, *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu (17-19 Kasım 2016)*, (Ed: Cevdet Kabakcı v.d.), I, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 153-166.
- Şeker, Mehmet, “Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, *TA*, Yeni Türkiye Yayınları, VI, Ankara 2002, 269-282.

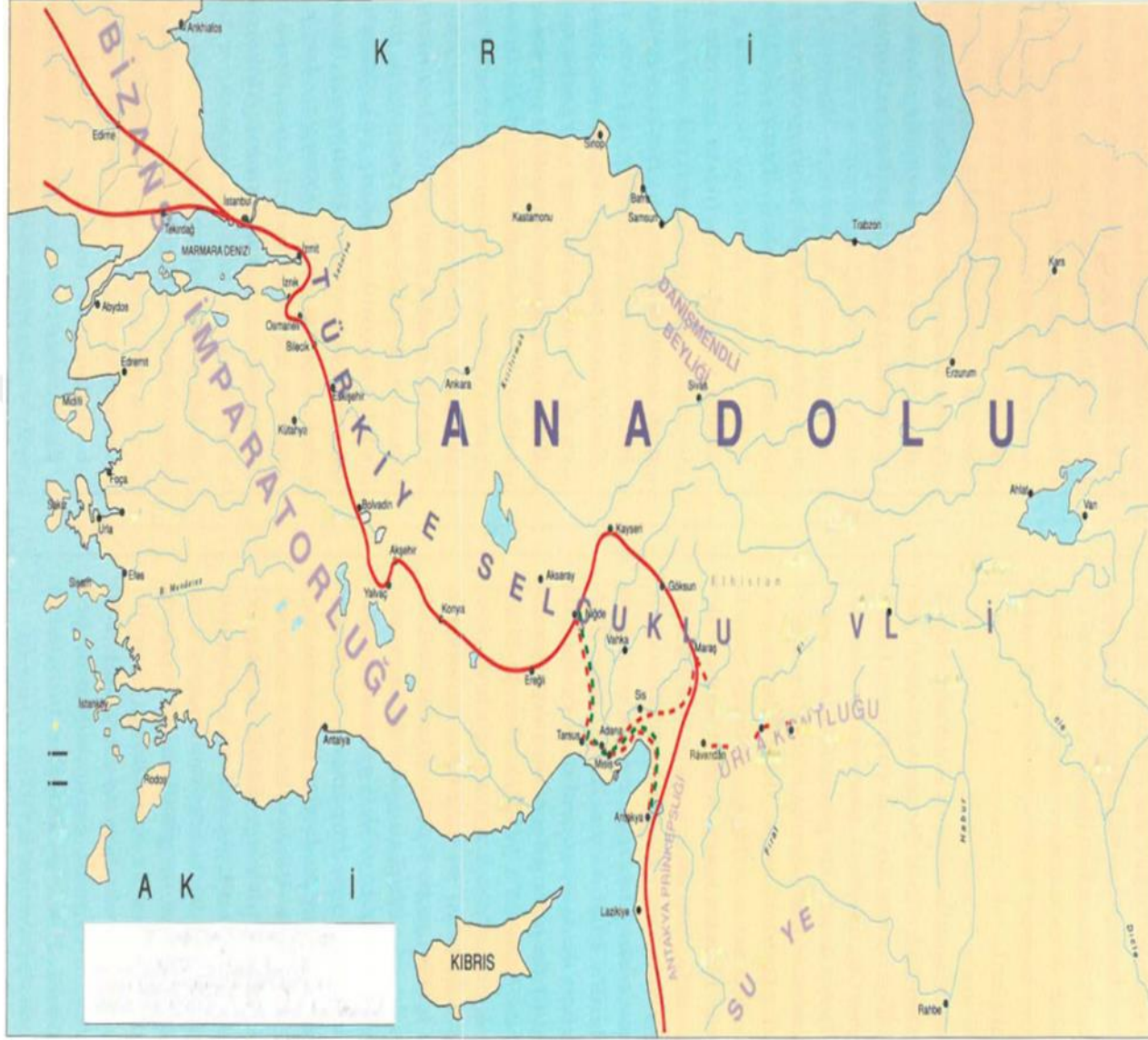
- Şeyban, Lütfi, “Kudüs’ün Haçlılar Tarafından Alınması ve İlk Kralları Godefroi ile Halefi I. Baudouin (17 Temmuz 1099- 18 Temmuz 1100)”, *Doç. Dr. Mahmut Pehlivan Armağanı*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2000, 328-340.
- Tarihte Çukurova*, Adana Ticaret ve Sanayi Odası, Ankara 1965.
- The Chanson d’Antioche: An Old French Account of the First Crusade, (Trans: Susan B. Edgington- Carol Sweetenham), Routledge, New York 2016.
- The Damascus Chronicle of the Crusades: Extracted and Translated from the Chronicle of Ibn al-Qalânisi*, (Çev.: H. A. R. Gibb), Dover Publications, Mineola, 2002.
- Theotokis, Georgios, “Geoffrey Malaterra as a Military Historian for the Norman Expansion in Italy and Sicily- Strengths and Weaknesses in his Narrative”, *Mediterranean Chronicle*, 2, 2012, 105-115.
- Turan, Ahmet Nezihi, “Şanlıurfa”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, 336-341.
- Turan, Osman, *Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1998.
- Umar, Bilge, *Kilikia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İnkılâp Yay., İstanbul 2000.
- Umar, Bilge, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, (Çev.: Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Usta, Aydın, “Büyük Selçuklular ve Haçlılar”, *Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğin Temel Meseleleri*, (Ed: Mehmet Ali Hacıgökmen v.d.), Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., 1, 2019, 53-64.
- Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları*, Yeditepe Yay., İstanbul 2016.
- Uyumaz, Emine, “XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu’daki Düğün Törenlerine Bir Bakış”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5, 2020, 25-36.
- Ünal, Ahmet – Girginer, K. Serdar, *İlkçağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Hamer kitabevi, İstanbul 2007.

- Ünal, Ahmet, “Adana’da Kizzuwatna Krallığı: Taş Devrinden Hitit Devletinin Yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz: Erman Artun- M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000, 42-69.
- Ünal, Ahmet, “Çukurova’nın Antik Devirlerde Taşındığı İsimler ile Fizikî ve Tarihî Coğrafyası”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Haz: Erman Artun-M. Sabri Koz), YKY, İstanbul 2000, 18-41.
- Ünal, Ahmet, “Eski Çağlarda Çukurova’nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı’nın Siyasi Tarihi”, *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (3), 2006, 15-44.
- Ünsal, Veli, *Eski Anadolu’da Teokratik Devlet Düzeni (Hitit ve Urartu)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.
- Üsâme İbn Münkız, *Kitab el-İ’tibar*, (Çev.: Yusuf Ziya Cömert), Kitabevi Yay., İstanbul 2018.
- Vahram Vekayinamesi, (Kilikya Kralları Tarihi)*, (Çev.: Hrant D. Andreasyan), (TTK Basılmamış Nüsha), İstanbul 1946.
- Versluys, Miguel John, *Visual Style and Constructing Identity in the Hellenistic World: Nemrud Dağ and Commagene under Antiochos I*, Campridge University Press, 2017.
- Watt, W. Montgomery, *İslam’ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, (Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal), BigeSu Yay., Ankara 2013.
- Weigal, Arthur, “İskender Çukurovada: Kilikya ve Suriye’nin İstilâsı”, (Fransızca’dan Çev.: Hüsnü Mengenli), *Çukurova Adana Halkevi Kültür Dergisi*, 1 (2), Eylül 1946, 11-13.
- Wells, H. G., *Kısa Dünya Tarihi Başlangıcından 1946 ya Kadar*, (Çev.: Ziya İshan), Varlık Yay., İstanbul 1962.
- Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği: Başlangıçtan Kudüs’ün Zaptına Kadar (I-VIII. Kitaplar)*, (Haz.: Ergin Ayan), Ötügen, İstanbul 2016.

- Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II: Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)*, (Terc. ve Notlar: Ergin Ayan), Gece Kitaplığı, Ankara 2018.
- Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184): Haçlılar Türkler Karşısında*, (Terc. ve Notlar: Ergin Ayan), Kronik, İstanbul 2019.
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbasîler", *DİA*, I, İstanbul 1988, 31-48.
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Abdülmelik b. Mervân", *DİA*, I, İstanbul 1988, 266-270.
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Ahmet b. Tolun", *DİA*, II, İstanbul 1989, 141-143.
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Avâsım", *DİA*, IV, İstanbul 1991, 111-112.
- Yılmaz, Cuma Ali, "Antik Dünyayı Fetheden Ordu (Büyük İskender'in Ordusu Üzerine Bazı Bilgiler)" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (1), 207-217.
- Yılmaz, Lale - Sözlü, Halil, "Niğde Ulukışla'da Lulua (Lülüve) Kalesi", *Seleucia*, X, 2020, 75-96.
- Yınanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944.
- Yiğit, İsmail, "Emevîler", *DİA*, XI, İstanbul 1995, 87-104.
- Yiğit, İsmail, "Memlükler", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 90-97.
- Youngs, G. R., "Three Cilician Castles", *Anatolian Studies*, XV, Cambridge University Press, 1965, 113-134.
- Zancani, Diego, "The Notion of 'Lombard' and 'Lombardy' in the Middle Ages", *Medieval Europeans- Studies in Ethnic Identity and National Perspectives in Medieval Europe*, (Edit.: Alfred P. Smyth), Londra 1998, 217-232.

EKLER

Ek 1. Haritalar

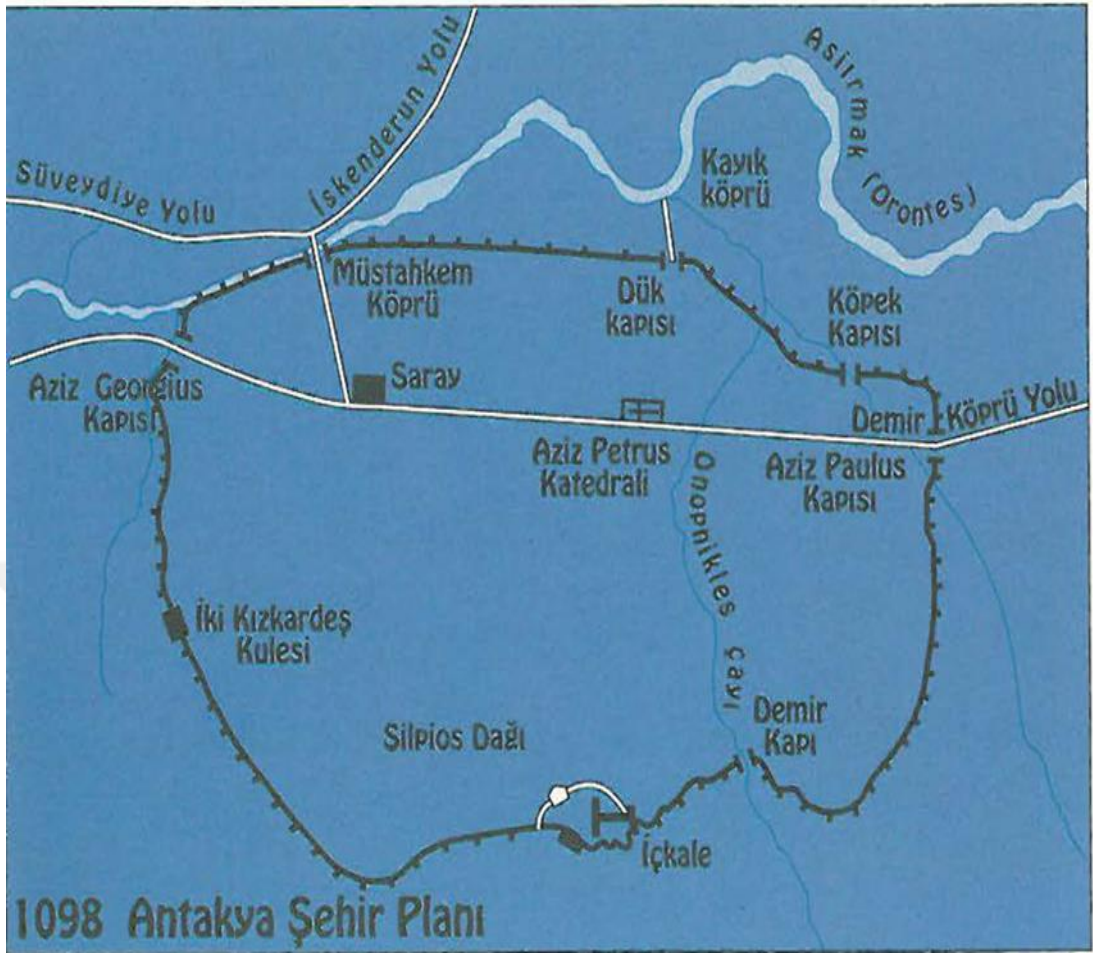

Harita 1. — Ana Haçlı Ordusunun Anadolu'dan geçişi

- - - • Tankred'in Çukurova üzerinden Antakya'ya gidişi

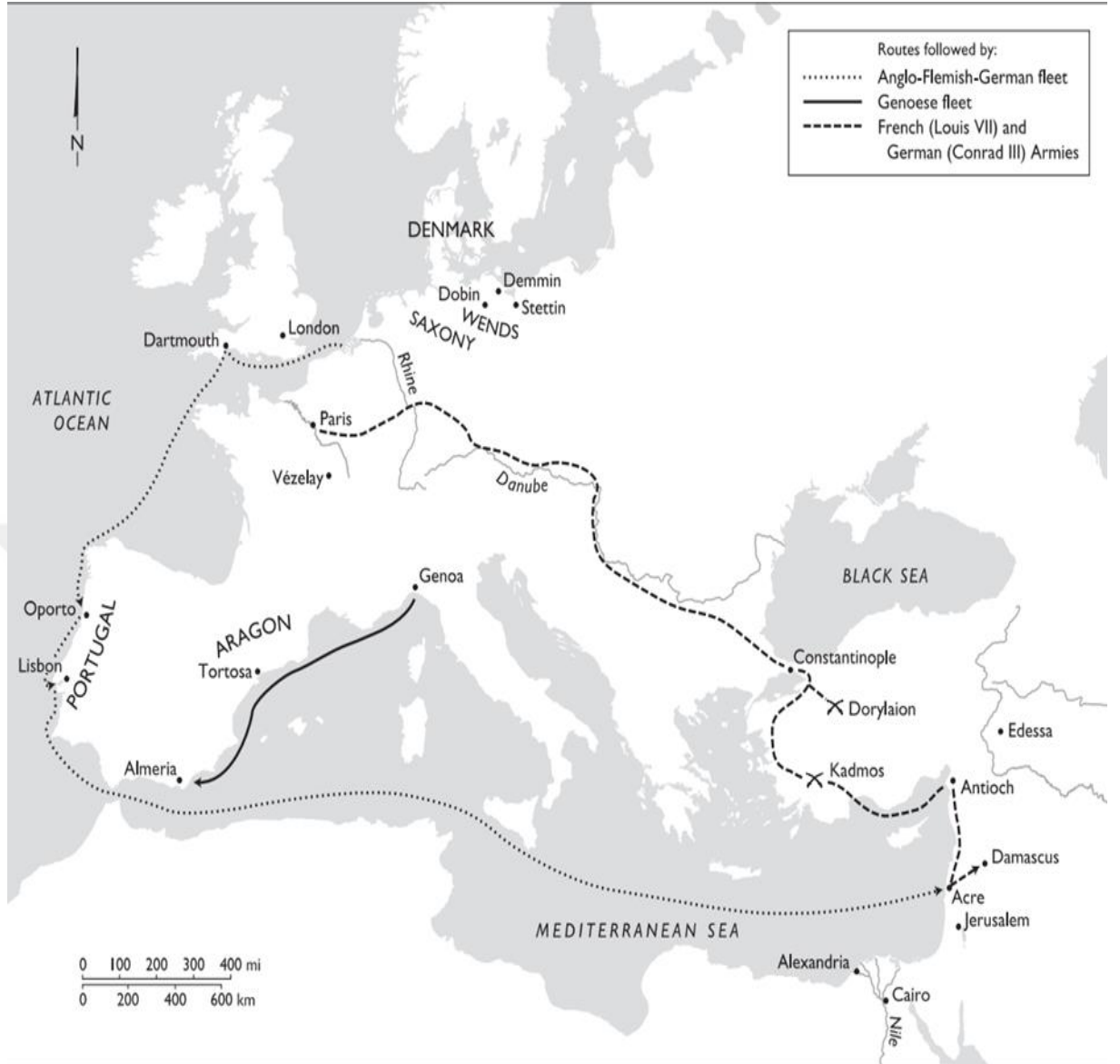
- - - • Baudouin de Boulogne'un Çukurova üzerinden Urfa'ya gidişi¹⁰⁰¹

¹⁰⁰¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 28.

Harita 2. Antakya Şehir Planı¹⁰⁰².

¹⁰⁰² Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 39.

Harita 3. İkinci Haçlı Seferi (1147-1149)¹⁰⁰³.

¹⁰⁰³ Jonathan Phillips, "Second Crusade (1147-1149)", *The Crusades: An Encyclopedia*, IV: Q-Z, (Editör: Alan V. Murray), ABC-CLIO, California, 2006, 1085.

Ek 2. Resimler

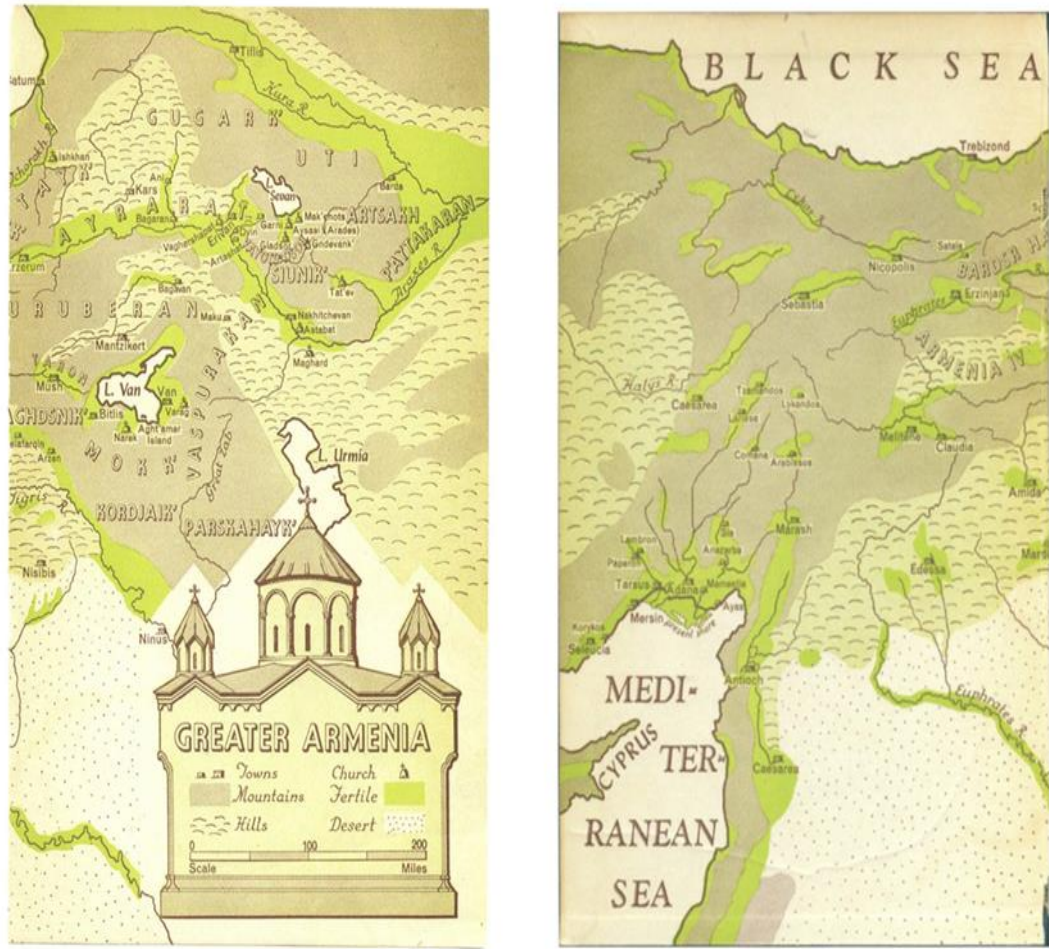
Papa Urban'ın Clermont Konsili'ne Ulaşması ve Vaazı¹⁰⁰⁴

Sefer için Hazırlanan Haçlılar¹⁰⁰⁵

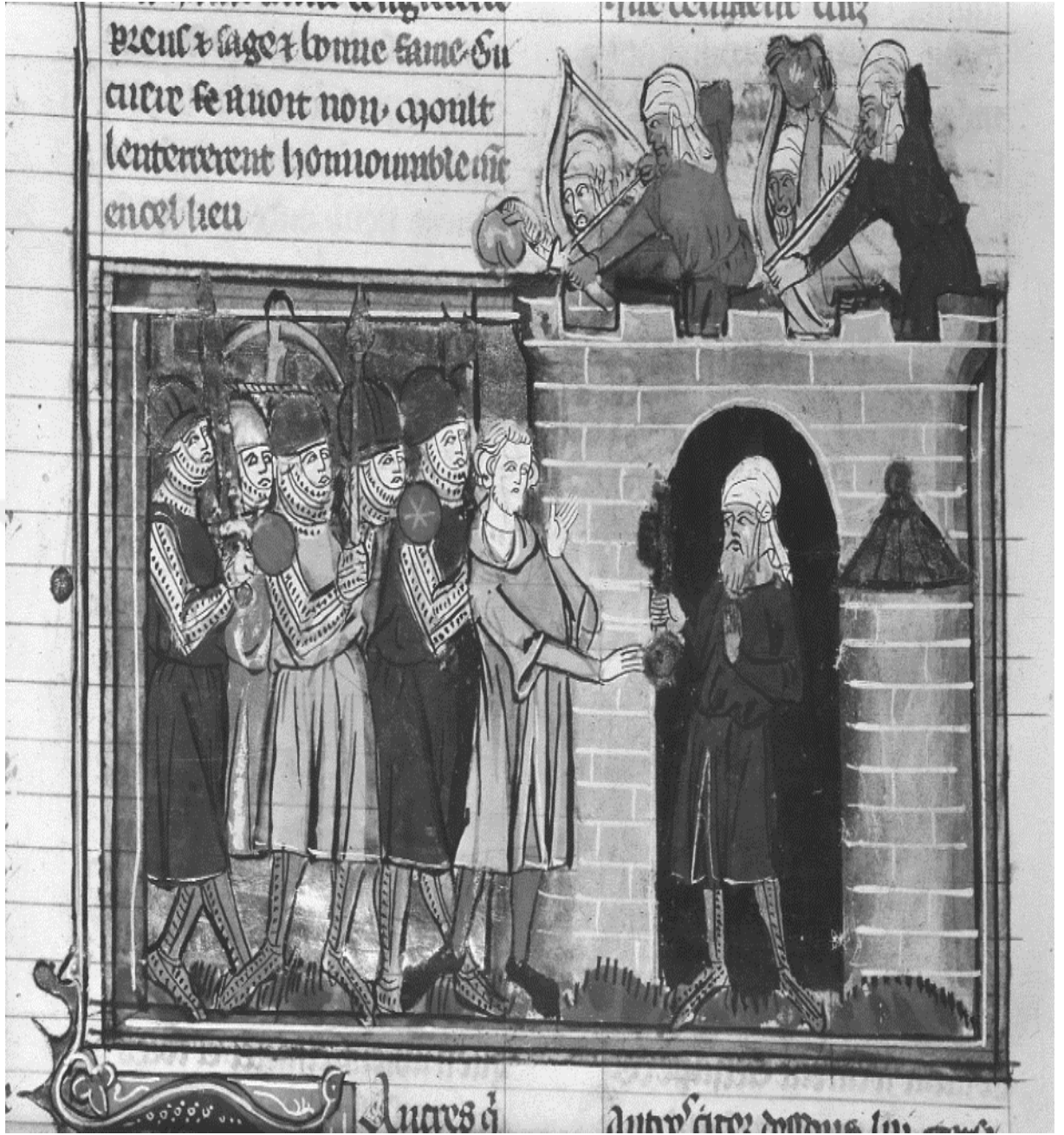
¹⁰⁰⁴ France, "The First Crusade: "Impelled by the Love of God"", 36.

¹⁰⁰⁵ Edgington, "Motivation", 855.

Anadolu'da Ermenilerin kiliseleri, dağları, tepeleri, verimli arazileri gösteren harita¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰⁶ Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*.

Çukurova'ya gelen Tancred'in Tarsus'u Ele Geçirisi¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰⁷ Grabois, "Tancred", 1144.

Antakya Kuşatması'nda Müslümanlarla Haçlıların Mücadelesi¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰⁸ France, "The First Crusade: "Impelled by the Love of God"", 43.

Antakya'nın İşgali¹⁰⁰⁹.

¹⁰⁰⁹ John France, "First Crusade (1096-1099)", *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), II: D-J, ABC-CLIO, Santa Barbara and Denver 2006, 446.

Bernard of Clairvaux'un Fransa Kralı VII. Louis huzurunda II. Haçlı Seferi'ni vaazı¹⁰¹⁰

¹⁰¹⁰ Beverly Mayne Kienzle- James Calder Walton, "Bernard of Clairvaux (1090–1153)", *The Crusades: An Encyclopedia*, (Editor: Alan V. Murray), I: A-C, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, 163.

Ek 3. Fotoğraflar

Çukurova’da yer alan Göksu Nehri ve arkasındaki tepede inşa edilen Ermenilerin hâkimiyet kurduğu bir kale (Silifke Kalesi)¹⁰¹¹

Çukurova: Anamur’da Ermenilerin ele geçirdiği kale¹⁰¹²

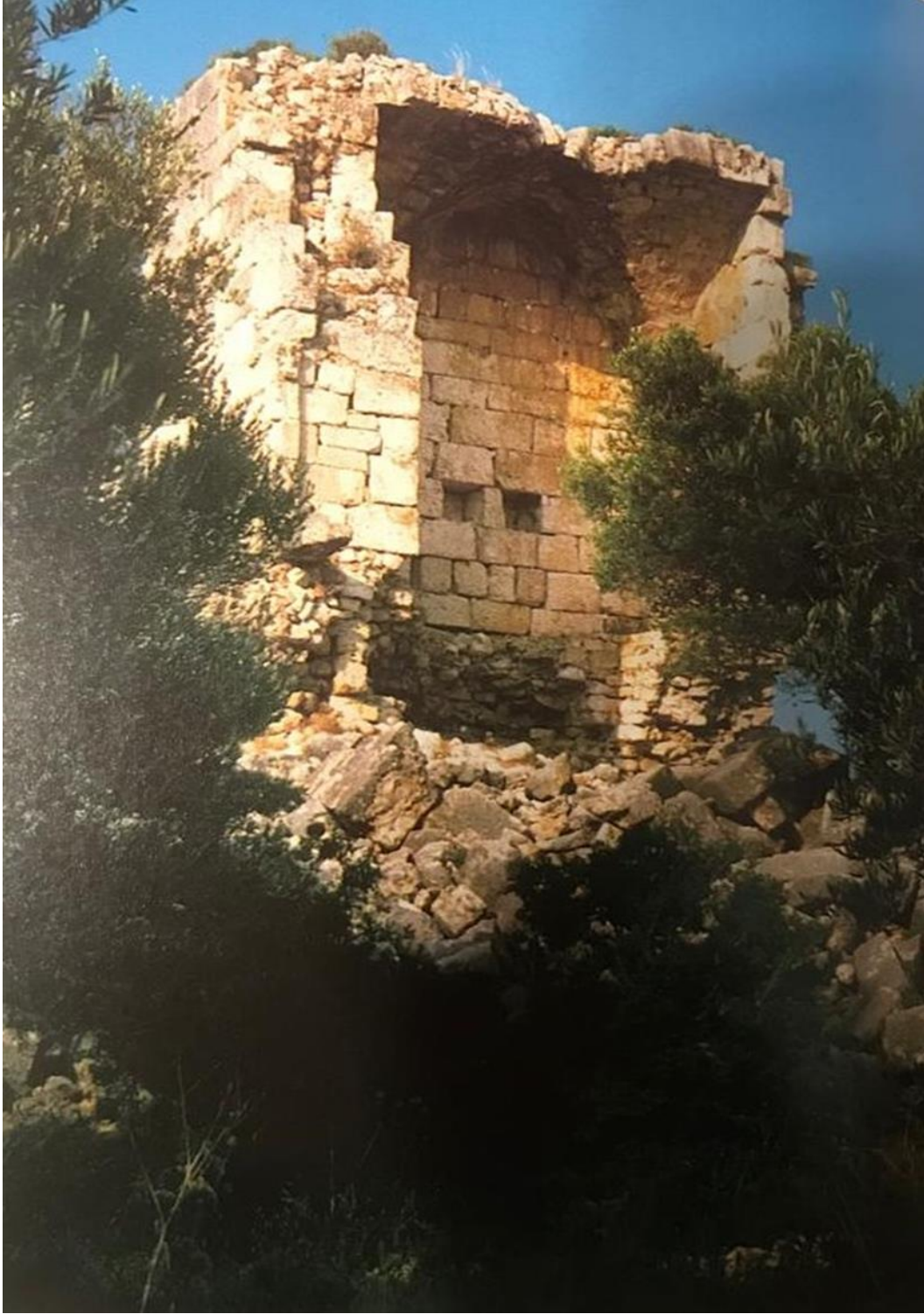
¹⁰¹¹ Umar, *Kilikia*, 55.

¹⁰¹² H. A. R. Gibb, “Zengi and the fall of Edessa”, *A History of the Crusades*, 1, (Edit: Marshall W. Baldwin), University of Pennsylvania Press, 2016.

Korykos: Kız Kalesi. XII. yüzyılda, Ermeni Rupen Hanedanlığı'nın Çukurova'daki egemenliği döneminde yapılmış bir kale¹⁰¹³

¹⁰¹³ Umar, Kilikia, 84.

Kız Kalesi'nin (Korykos) güneydoğu burcu¹⁰¹⁴

¹⁰¹⁴ Umar, Kilikia, 86.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Melek AKBULUT
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu.	
Lisans Öğrenimi	
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	14.04.2023